BERTRANDON DE LA BROQUIÈRE'İN

DENİZAŞIRI SEYAHATİ

Editör: Ch. Schefer

Sunuş: Prof. Dr. Semavi Eyice

Çeviren: İlhan Arda

EREN

Seyahatnâme yazıldığı 1457'den ilk yayınlandığı 1804'e kadar, unutulmuş bir elyazma halinde kalmıştır. Dana Rouillard, Türkleri liberal bir şekilde değerlendiren bu önemli eserin, yazıldığı yıllarda basılmayışını Fransızların Türkleri tanıması bakımından büyük bir kayıp olarak görür. Fransız kamu-oyu din ayrılığı ile gözleri kararmış hacıların verdikleri bilgileri, İstanbul'un Fethi ve arkasından Rodos'un alınması ile olumsuz olarak destekleyerek, uygarlığa çullanan barbar sürüsü olarak görmüştür. Halbuki bu kitap eğer o sıralarda basılmış olsa Fransızlar ve diğer Avrupa mil-letleri Türkleri daha olumlu tanıyacaklardı.

Bertrandon De La Broquière'in

Denizaşırı Seyahati

Seyahatname Dizisi No. 1

Yayına hazırlayan: **Muhittin Salih EREN**
İstanbul 2000
34-96-Y-70-084

ISBN 975-7622-28-1

EREN Yayıncılık
Kitap-Dağıtım Tic ve San. Ltd. Şti.
Tünel, İstiklâl Cad. Sofyalı Sokak No: 34
80050 BEYOĞLU - İSTANBUL
Tel: (212) 251 28 58 - (212) 252 05 60
Fax: (212) 243 30 16
www.erenbooks.com
e-mail: eren@erenbooks.com

Baskı: Özener
Cilt: Örnek

Bourgogne Dükü Philippe le Bon'un Müşaviri
ve
Baş Écuyer Tranchant'ı

Bertrandon De La Broquière'in

Denizaşırı Seyahati

Enstitü Üyesi
Ch. Schefer
tarafından yayına hazırlanmış
ve
açıklayıcı dipnotları eklenmiştir.

Eski Fransızca orijinalinden çeviren:
İlhan Arda

Sunuş:
Prof. Dr. Semavi Eyice

EREN

Voyage d'Outremer

DE

BERTRANDON DE LA BROQUIÈRE

PREMIER ÉCUYER TRANCHANT

ET CONSEILLER DE PHILIPPE LE BON, DUC DE BOURGOGNE

PUBLIÉ ET ANNOTÉ

Par CH. SCHEFER

Membre de l'Institut.

PARIS

ERNEST LEROUX. ÉDITEUR

28, RUE BONAPARTE, 28

M.D.CCC.XCII

İçindekiler

Çevirmen'in "Betrandon" ve "Seyahatname"hakkındaki açıklaması 7

Prof. Dr. Semavi Eyice'nin Sunuş yazısı *Bertrandon de la Broquière ve Seyahatnâmesi (1432 - 1433)* 9

Bertrandon de la Broquière'nin Doğu Seyahatinde takip ettiği yolun haritası 24-25

Bertrandon de la Broquière'nin Trakya'daki yolunun haritası 26

Giriş 41

Rupelmonde Şatosu resmi 59

1460 Kudüs resmi 98

Seyahatname 101

Bertrandon de La Broquière'in, 1432 yılında yaptığı denizaşırı seyahat burada başlıyor 101

İstanbul'dan görünüm 208

Dizin 311

Çevirmen'in "Betrandon" ve "Seyahatname" hakkındaki açıklaması

Denizaşırı Seyahati, XV. yüzyılın ilk yarısında Bourgogne Dükalığı'nda kaleme alınmış olup Eski Fransızca orijinal metninden Türkçe'ye ilk kez çevrilmiş ve tam olarak Türk okuyucusuna sunulmuştur.

Seyahatnamenin yazarı Betrandon de la Broquière, ortaçağda üniter bir devlet olma yolundaki Fransız Krallığının henüz dışında kalmış bulunan Bourgogne dükalığının seçkin bir savaşçısı ve diplomatıydı ama, bir edip değildi. Bu yüzden okuyucu, edebi bir metinden çok 1430'lu yıllardaki Anadolu ve Rumeli Türklerinin yaşamı, özellikleri ve devlet yapısı hakkında ilgi çekici ve benzersiz gözlemler içeren, tarihsel değeri yüksek bir eserle karşı karşıya bulunmaktadır. Bunun yanı sıra o dönemin dilini, daha doğrusu Fransızcaya dönüşmekte olan bir dilin özelliklerini de belirtmek gerekiyor: bunların başında, bir dilin temeli olan "biçimbilim" ve "sözdizimi" kurallarının henüz yerleşmemiş olması gelmektedir. Gerçi 12. yüzyıldan beri kuzey Fransa'da son derece zengin bir edebiyat ortaya çıkmış bulunuyordu; ne var ki o dönemin dilinde, ifade biçimlerinin kullanılışı konusunda tam bir serbestlik vardı ve bir durumu çok açık biçimde anlatma zorunluluğu duyulmuyordu; yazarın bakış açısı büyük bir değişkenlik gösteriyordu. Aynı zaman dilimi içinde meydana gelen olayları anlatmak için üç ayrı zaman kipi kullanılabildiği gibi farklı zamanlarda meydana gelmiş olaylar da tek bir zaman kipiyle iifade edilebiliyordu. Bunun örnekleri, çevirisini yaptığımız eserin orijinal metninde ziyadesiyle mevcuttu. Kısaca söylemek gerekirse Eski Fransızca'da cümleler serbest bir biçimde, kurallara bağlı olmaksızın kurulabiliyordu. *

---

* Bkz.; Bibliotheca Romanica: W. von Wartburg, *Évolution et Structure de la Langue Française*, s. 124, 128, 133 ve 139; A. Francke S. A., Berne 1946.

Bu açıklamaları yapmaktan amacımız, "Seyahatname"nin bu çetrefil anlatımını okuyucuya yansıtmamak, kolay okunur ve ne dediği anlaşılır düzgün bir Türkçe'yle verebilmek için gerekli özeni gösterdiğimizi vurgulamaktır. Ayrıca belirtelim ki ortaçağ Fransa'sında, devlet dili olarak kullanılan Latince'nin henüz terkedilmeye başlandığı, "Avam Latince'si"nin Eski Fransızca adı verilen dile dönüşmeye başladığı bir dönemde dilde meydana gelen gelişmeler, kelimelerin yazılış ve okunuş biçimlerini de etkilemişti; aynı kelime değişik imlâlarla yazılabiliyordu. "Seyahatname" metninde bunun örnekleri çoktur: örneğin bir yerde "voyaige" olarak yazılan bir sözcük. başka bir yerde "voiage" ya da "voyage" olarak; "Rupelmonde" adı "Ripelmonde", "Phelippe" adı "Philippe", "Ghilbert" adı "Guillebert" şeklinde karşımıza çıkmaktadır. Bütün bunlar orijinal metne sadık kalmak amacıyla muhafaza edilmiştir.

İlhan Arda

Sunuş

Bertrandon de la Broquière ve Seyahatnâmesi (1432 - 1433)

Semavi EYİCE*

Türk tarihi hakkında yapılacak araştırmalarda, yabancı seyyahların yazdıkları hatıraların önemi ötedenberi bilinir. Aynı şekilde coğrafya, tarihî topoğrafya ve sanat tarihi hususlarında da seyahatnâmelerden geniş ölçüde faydalanmak mümkün olmaktadır. Türkler ve bilhassa Osmanlı devleti Avrupa'da devamlı olarak merak uyandırdığından çeşitli dillerde yazılan ve yayınlanan seyahatnâmelerin sayısı büyük bir kütüphaneyi dolduracak kadar çok ve zengin olmuştur. Ne yazık ki bu çeşit baskıların tam, hiç değilse belli başlılarını içine alan bir kütüphanemiz yoktur. Bu yolda bazı meraklılar tarafından girişilen denemeler büyük bir koleksiyon meydana getirmeğe kadar gidememiş ve bu meraklıların ölümleri ile de büyük bir emekle topladıkları seyahatnâmeler dağılmıştır. Bugün bazı kütüphanelerimizde pek çok sayıda bu türden kitap bulunmakla beraber, bunların hepsinde de çok önemli boşluklar, eksikler göze çarpar.[1] Ayrıca bu seyahat-

---

* Prof. Dr. Semavi Eyice'nin bu makalesi 1975 yılında yayınlanmıştır. Sevgili hocamızın izniyle, yayımlamış olduğumuz bu seyahatnamenin baş tarafına, okuyucu aydınlatmak ve Bertrandon de la Broquière ve Seyahatnâmesi hakkında bilgilendirmek amacıyla 25 yıl önce basılmış olan bu değerli çalışmasını aynen aktarıyoruz. (MSE).

"Bertrandon de la Broquière ve Seyahatnâmesi (1432 - 1433)", *İÜEF İslâm Tetkikleri Enstitüsü Dergisi*, Cild VI, cüz 1-2, İstanbul 1975, s. 88-126.

[1] Seyahatnâmelerin yurt dışındaki en mükemmel koleksiyonlarından biri Washington'da Bliss âilesi tarafından kurulan *Dumbarton Oaks* kütüphanesinde bulunmaktadır. Bu kitaplar bir elçi olan Robert Woods Bliss tarafından bir araya getirilmiştir. Çok zengin bir koleksiyon da Atina'da Gennadios kütüphanesindedir. Bu da Ioannes Gennadios (1844-1932) adlı bir elçi tarafından toplanarak bir vakıf halinde bırakılmıştır. Bu ikinci kütüphanenin seyahatnâmelere dair kataloğu iki cilt halinde yayınlanmıştır. Sh. H. Weber, *Voyages and Travels in Greece, the Near East and Adjacent Regions made previous to the Year 1801*, Princeton 1953; *Voyages and Travels in the Near East made during the XIX Century*, Princeton 1952.

nâmelerin - gayet tabii olarak Türkiye ve Türkler hakkında içinde bilgi olanların - tam bir bibliyografyası da yapılmamıştır.[1] Derhal şunu belirtmek yerinde olur ki, bu sanıldığından çok daha güç olan bir işdir. Değişik memleketlerde, farklı dillerde, bazen birden fazla baskılar halinde yayınlanan bu kitapların, eksiksiz bibliyografya referanslarını derlemek, bundan başka bu seyahatnâmelerin tercümelerini tespit etmek uzun, dikkatli ve sabırlı bir çalışma gerektirir.[2]

Bizi ilgilendiren seyahatnâmelerin henüz yeteri kadar dikkati çekmemiş ve bunların üzerlerinde yeteri kadar durulmamış olduğu bir gerçektir. Bugüne kadar bu tür eserlerden bazıları günlük gazete makalelerine konu olmuş sadece bir kaçının tamamı veya önemli parçaları dilimize çevrilmiş, bir kaçı ise, etraflı makaleler ile değerlendirilmiştir.[3] Biz de çok yıl önce küçük bir dergide, ilmî bir değerlendirme yoluna gitmeksizin beş seyahatnâmeyi tanıtmış, bunların özetleri ile birlikte bizi ilgilendiren yerlerinden parçaları dilimize çevirerek sunmuştuk.[4] Şimdi

---

[1] Ufak ve unutulmuş bir deneme olarak, şu bibliyografyayı da burada hatırlatmak mümkündür. A. Leval, *Voyages en Levant pendant les XVIe, XVIIe et XVIIIe siecles Essai de Bibliographie*, Budapest 1897, bu broşür "*Revue d'Orient et de Hongrie*"'den ayrıbasımdır. Gennadios kataloglarından sonra bu otuz sahifelik bibliyografya denemesi fazla bir değer taşımamaktadır.

[2] İstanbul ile ilgili seyahatnâmelere dair bir denemeyi biz de yaptık. Bkz. Semavi Eyice, "İstanbul - Eski Eserleri", maddesi *Islâm Ansiklopedisi*, V_2, s. 1214/137 1214/144. Bu bibliyografyayı daha da geliştirerek bir gün yayınlamağı düşünüyorduk. Hatta bunun için görebildiğimiz seyahatnâmeleri fişledik. Fakat ondan sonra aynı işi o kadar çok kimsenin de yapmakta olduğunu öğrendik ve bu çalışmaya şimdilik devam etmekten vazgeçtik.

[3] Dilimize tam veya özet halinde aktarılmış yabancı seyahatnâmelerin bir bibliyografyasını yaptık, ancak makalemizin çerçevesini aşmamak için bunu ayrı bir vesile ile yayınlamağı uygun gördük.

[4] *Eski Seyahatnâmelerde Türkiye ve İstanbul*, başlığı altında *"Türk Yurdu"* dergisinde 1956 - 1957 yıllarında sayı 253 - 266'da 12 makale yayınlanmıştır. Bunlarda Ebu El-Hassan, Arnold von Harff, Amedee Jaubert, Rus anonimi (J.C. von Struve ?), Marchebeus, G. Antoine Olivier'nin seyahatnâmeleri tanıtılarak özetlenmiştir. Türk Yurdu dergisinden sonra aradan geçen zaman içersinde şu üç yazımız yayınlanmıştır: "X. Hommaire de Hell ve Ressam Jules Laurens. Müşterek Türkiye seyahatnamelerinin değerlendirilmesi yolunda bir araştırma", *Belleten*, XXVII/105 (1962), s. 59-88 makalenin tamamlayıcı malzemesi olan 31 resim, harita ve planlar s. 89-104 arasında bulunmaktadır; "Bizantilojinin kurucusu Krumbacher'in 1884-1885'de Osmanlı Devletinde Gördükleri", *Tarih ve Toplum*, 23 (Kasım 1985), s. 57-63, metin içi resimler ile;

burada girişti̇ği̇mi̇z deneme, bir bakıma bu yazı dizisinin daha ilmî bir devamı sayılabilir. Bir makale ölçüleri içinde, XV. Yüzyılın Türk âlemi hakkında değerli bilgiler veren bir seyyahın yol notlarını tanıtmağa ve bunları değerlendirmeğe çalışacağız. Türk diline bütünü ile çevrilerek kazandırılmasına kadar, bu yazımızın fayda sağlayacağını umuyoruz.[1]

Burada tanıtacağımız seyahatnâmeyi yazan Bertrandon, Fransa'da Toulouse yakınında La Broquière arazisinin sahibi olan Guyenne'li bir asilzâdedir. Bu yerin adı eski kayıt ve kaynaklarda değişik olarak; La Brequere, La Broquere, La Brocquiere hatta La Blouquerie biçimlerinde yazılmakla beraber La Broquière artık kabul edilmiş olan şekildir. Asalet armasında bir altın aslan resmi olan La Broquière'lerin soy kütüğü tam olarak bilinmez. XIII. ve XIV. Yüzyıllarda bu soydan bazı adlara raslanır. Bertrandon ise birdenbire 1421'de tarih sahnesine çıkmaktadır. Bu tarihde Bertrandon de La Broquière, Bourgogne dukası Philippe le Bon (1396-1467)'nın yanında *ecuyer tranchant* olarak bulunmaktadır.[2] 1423'de Philippe onu özel görevle Jean comte de Foix ve Navarre kralı III. Charles'ın yanına göndermiş, iki yıl sonra (1425'de) ona maaş bağlayarak Baş *ecuyer tranchant*'ı yapmış, 1428'de ona Vieil - Chastel şatosu ve arazisini ömür boyu bağışlamıştır. 1432 yılında ise Philippe le Bon, Bertrandon de La Broquière'i Doğu'da bir "gizli" seyahât ile görevlendirmiştir.

Bertrandon de La Broquière, 1432 yılında Venedik'ten bir gemi ile Akdeniz'e açılarak Yafa'ya çıkar, Kudüs'e, buradan da çevredeki kutsal yerlere gider. Fakat hıristiyanlığın kutsal yerlerine ziyaret görüntüsündeki hac seyahatinin devamı, tamamen diplomatik bir mahiyet alır. Seyyah, Suriye'ye oradan Anadolu'ya

---

"İngiliz iktisatçı Nassau W. Senior'un Türkiye Seyahatnamesi (1857/58), *I.Ü.E.F. Tarih Dergisi, Prof. Dr. Münir Aktepe'ye Armağan*, sayı 15, 1997, s. 547-562.

[1] Türk Tarih Kurumu'nun 20 - 26 Ekim 1961 de düzenlediği *VI. Türk Tarih Kongresi*'nde bir konuşmacı Bertrandon de la Broquière hakkında bir bildiri vererek Türk Tarihi bakımından çok değerli olan bu eseri dilimize çevirdiğini müjdelemişti. Bu satırları yazdığımız 1974 yılına kadar bu tercüme yayınlanmadı. Bu bildiri Kongre kitabında da özet halinde olmadığı gibi, verenin adı da yoktur.

[2] Bu *ecuyer tranchant* terimine dilimizde bir karşılık bulamadık. Bu ünvana sahip kimseler bir hükümdarın sofrasında hizmet ediyorlardı.

çıkar, boydan boya Ramazanoğulları, Karamanoğulları, ve Osmanoğulları beyliklerinin topraklarından geçtikten sonra nihayet, henüz Bizans İmparatorluğu elinde olan İstanbul'a gelir. Burada biraz kaldıktan sonra 23 ocak 1433'de yola çıkar. Edirne ve çevresinde hayli dolaştıktan sonra, Filibe, Belgrad, Buda ve Viyana'ya uğrayarak yurduna döner.

Bertrandon bir hacı gibi doğuya gitmiş, fakat gizli ajan olarak görevlendirildiğinden İslâm devlet ve beyliklerinin başlıcalarını dolaşarak karayolundan geri dönmüştü. O çağda son derece de güç olan bu uzun seyahatin esas gayesi Türklerin politik durumlarını yerinde incelemek, Philippe le Bon'un yapmağı tasarladığı bir Haçlı seferi için zemini yoklamaktı. Nitekim Philippe bu düşünce ile kuvvetleri ile yola çıkmış fakat birdenbire Almanya'dan geri dönmüştür. Osmanlı beyliğinde on iki yıl yaşıyan bir italyan, Giovanni de Torzelo, 16 mart 1439 tarihinde Floransa'da bir rapor yazmış bunun metni sonra Philippe'e müslümanların kuvvetleri hakkındaki bilgilerle birlikte, Andrea de Pelazago tarafından gönderilmiştir. Bourgogne dukası Osmanlı Beyliğini en iyi tanıyan Bertrandon de la Broquière ve Sire de Wavrin'den Torzelo'nun raporu hakkında görüşlerini sorması üzerine De Wavrin, Haçlı seferine hemen değil bir yıl sonra, bütün hıristiyan devletleri bu projeye ilgilendirildikten sonra girişilmesini tavsiye etmiştir. Torzelo'nun Bertrandon tarafından italyancadan fransızcaya çevrilen raporu ile La Broquière ile De Wavrin'in düşünceleri elyazma olarak Bruxelles'de Bourgogne kütüphanesinde bulunmaktadır.[1] Bertrandon de La Broquière bir ajandır. Fakat içinde yaşadığı milleti iyi tanımağa çalışan, onun iyi taraflarını, meziyetlerini, başarı sebeplerini de görmesini, takdir etmesini bilen bir insandır. Kitabının sahifeleri çevrildikçe bu gayet iyi anlaşılır. Her fırsatta seyyah Türkleri, başka hıristiyanlardan, meselâ Rumlardan, Macarlardan üstün tuttuğunu belirtir.[2]

---

[1] Jules de Saint - Genois, *Les voyageurs belges du XIIIe au XVIIe siecles*, Bruxelles tz. (1846 ?), s. 23 not 1. Bu rapor La Broquière seyahatnâmesinin Schefer baskısının sonunda yayınlanmıştır.

[2] Kaya Bilgegil, *Rönesans çağı Cihan edebiyatında Türk takdirkârlığı*, Erzurum 1973, s. 94, bu kitapda Bertrandon de La Broquière'de çok az yer verilmiştir. Bu herhalde seyahatnâmenin yazılmasından çok sonra basılmasından, dolayısiyle de fazla yayılmamış olmasındandır.

Bundan sonra Philippe le Bon, ona daha birçok diplomatik görevlerle daha yakın seyahatler yaptırmıştır. Nihayet 1442'de Jean de Bernieulles'in kızı Catherine ile evlenmiş, gerek hizmetleri gerek bu nikâhı sebebi ile Bourgogne dukası ona hediyeler ve para vermiş, 1443'de Anvers yakınında Escault ırmağı kıyısındaki Rupelmonde şatosu kumandanlığına tayin etmiş, 1444'de XII. Charles'ın yanına yeni bir diplomatik görevle yollamıştır. Adına Escaut kıyılarındaki bir çarpışmada da raslanır. Burada Bertrandon efendisi Philippe'in sancaklı mızrağını taşımaktadır. 1455'de kendisine Dukalığın çok bozuk olan malî durumuna rağmen para verilmiştir. Aynı yıl içinde Philippe le Bon ondan, vaktiyle yaptığı Doğu seyahatinin hikâyesini kaleme almasını istemiştir. Bertrandon 1457'de dukaya eserini takdim etmiştir. Az sonra da öldüğü bilinir. Seyahatnâmesinin *Bibliotheque Nationale*'deki 5593 sayılı bir elyazma nüshasının sonundaki kayıttan anlaşıldığına göre bugünkü kuzey Fransa'da Lille şehrinde 9 mayıs 1459'da ölmüş ve buradaki Saint Pierre kilisesine gömülmüştür. Bertrandon'un çocuğu olmamıştır. Dul eşi de az sonra Jean de Rubempre de Bievres ile evlenmiştir.

Doğu seyahatinden döndüğünden 24 yıl sonra *Denizaşırı seyahat (=Le voyage d'Qutremer)* başlığı ile yazılan hatıralarında Bertrandon, evvelce aldığı notlardan faydalanmış ve bunları bir kâtibe yazdırmıştır. Bu redaksiyonu Bourgogne sarayı tercümanı ve Lille'de Saint Pierre kilisesi *chanoine*'ı Jehan Miélot'nun yaptığı yolundaki hipotez dayanaksızdır. Seyahatnâmenin dört elyazma nüshası bilinmektedir. Bunlardan ilk üçü Paris'de *Bibliotheque Nationale*'dedir. Philippe le Bon'a bizzat yazar eliyle sunulan esas nüsha 9087 sayıyladır. Bunun içindeki bir minyatürde, Mussy l'Évêque kuşatması sırasında karargâhını kurduğu Pothieres manastırı önünde sırtında zırhı ve arkasında askerleri ile Philippe le Bon görülmektedir. Karşısında atından inmiş ve yere diz çökmüş vaziyette elinde bir kitap ile Bertrandon de La Broquière tasvir olunmuştur. Arka plânda manastır, çadırlı ordugâh ve daha arkada da şehir gösterilmiştir.[1] Bu elyazmadaki

[1] Bu resimler Schefer baskısında yayınlanmıştır. Fakat daha önce ayrıca da tanıtılmışlardı, bkz. Ch. Schefer, *Notes sur les miniatures ornant un manuscrit de la Relation du voyage d'Qutremer de Bertrandon de La Broquière, "Gazette des Beaux Arts* (1891) 7 s. ve 1 lev. (bu yazı görülemedi).

başka bir minyatür ise, tamamen bir Batı Avrupa şehri görünüşünde olarak İstanbul'u tasvir etmektedir.[1] O sırada şehri Türkler tarafından fethi aktüalite olduğundan, minyatürde bu olay canlandırılmış, ve şehrin dışında Türk kuvvetlerinin ordugâh çadırları belirtilmiştir. Minyatürün en ilgi çekici hususları, Türk kadırgalarının Galata sırtlarından aşırılışı ile Halic'in ucunda Türkler tarafından yapılan fıçılı köprüdür.[2]

Bibliotheque Nationale'deki 5593 ve 5639 sayılı diğer iki yazmadan başka *Bibliotheque de l'Arsenal*'da da 10 eylül 1460'da istinsahı tamamlanmış dördüncü nüsha bulunmaktadır. Bu nüshada da oldukça kaba çizgili resimler bulunduğu söylenmektedir. Bertrandon'un eseri hakkında Avrupa kütüphanelerinde derin bir araştırma yapmadığımız için, başka yazmaları olup olmadığını tesbite uğraşmadık. Bourgogne dukalığının topraklarına sahip olan bugünkü Belçika kütüphanelerinde de bazı yazmalar bulunabilir. Nitekim Bruges ve Bruxelles kütüphanelerinin çok eski kataloglarında La Broquière seyahatnâmesinin adına raslanır.

Seyahatnâme yazıldığı 1457'den ilk yayınlandığı 1804'e kadar, unutulmuş bir elyazma halinde kalmıştır. Dana Rouillard, Türkleri liberal bir şekilde değerlendiren bu önemli eserin, yazıldığı yıllarda basılmayışını Fransızların Türkleri tanıması bakımından büyük bir kayıp olarak görür. Fransız kamuoyu din ayrılığı ile gözleri kararmış hacıların verdikleri bilgileri, İstanbul'un Fethi ve arkasından Rodos'un alınması ile menfi olarak destekleyerek, medeniyete çullanan barbar sürüsü olarak görmüştür. Halbuki bu kitap eğer o sıralarda basılmış olsa Fransızlar Türkleri daha olumlu tanıyacaklardı.[3]

---

[1] Bu resim Schefer baskısında s. 140 - 141 arasındaki metin dışı levhada basıldıktan başka şurada da yayınlanmıştır, J. Ebersolt, *Orient et Occident, Recherches sur les influences byzantines et orientales en France pendant les Croisades - II*, Paris - Bruxelles 1929, lev. VIII, yeni baskısı, Paris 1954, lev. XXXIV; aynı minyatür eksik fakat renkli olarak şu kitaplarda da görülebilir: P. Coles, *The Ottoman impact on Europe*, London 1968, s. 29, res. 15 (açıklaması s. 206'da); Ph. Sherrard, *Byzanz, Kaisertum zwischen Europa und Asien*, (Time - Life - Rowohlt) 1972, s. 178 - 179.

[2] İstanbul panorama ve haritaları ile manzaraları hakkında hazırlamakta olduğumuz büyük araştırmada bu minyatürden de bahsedilecektir.

[3] Cl. D. Rouillard, *The Turk in French history, Thougt and Litterature (1520 - 1660)*, Paris tz. S. 40 - 42.

Denizaşırı seyahat ilk olarak *Bibliotheque Nationale*'in elyazmaları bölümü muhafızı J.B. Legrand d'Aussy (1737-1800) tarafından keşfedilerek, önce Fransa İhtilâl takviminin VII. yılında (=1799) bir tebliğ olarak tanıtılmış, sonra uzun bir önsözle XII. yılda (=1804)'de kısmen yayınlanmıştır.[1] Bu eksik baskı ve önsöz az sonra ingilizceye çevrilmiş ve 1807 de basılmıştır.[2] İngilizce baskı sonra aynen tekrar yayınlanmıştır. Legrand d'Aussy'nin yayınladığı fransızca metin de Hakluyt'un seyahatnâmeler dizisi içinde basıldıktan başka,[3] Anadolu tarihi coğrafyası hakkında değerli yazıları olan Louis Vivien de Saint - Martin (1802 - 1897) tarafından da özet halinde tanıtılarak önemi üzerinde durulmuş, Kıbrıs tarihi uzmanı Mas-Latrie de, La Broquière'in Karamanoğlu İbrahim Bey ile olan görüşmesini, seyahatnâmeden alarak işlemiştir. Ayrıca Rus (Bruun), Sırp ve Hırvat (Ristich, Matkovich, Jirecek), İtalyan (G. Romano) tarihçileri onun seyahatnâmesi ile ilgili makaleler yazmışlar veya memleketlerinin ilgilendiren parçaları tercüme etmişlerdir.[4] Marquis Leon de Laborde (1807 - 1869), *Denizaşırı Seyahat*'in bütününü yayınlamağı tasarlamış ve hazırlamıştı. Fakat bu çalışma gerçekleşmeden kalmıştır. Seyahatnâmenin metni, zengin notlar ile birlikte, bu çeşit eserleri içine alan değerli bir dizinin idarecisi olan Ch. Schefer tarafından bizzat işlenerek, 1892 de Paris'de

---

[1] *Voyage d'Qutremer et retour de Jerusalem en France par la voie de terre, pendant le cours des annees 1432 et 1433, par Bertrandon de La Broquière..... ouvrage extrait d'un manuscrit de la Bibliotheque Nationale, remis en français moderne et publie par le citoyen Legrand d'Aussy, "Memoires de l'Institut National des Sciences et Arts Sciences Morales et Politiques"* V (yıl XII = 1804) s. 422 - 627. Legrand d'Aussy'nin metnin başına yazdığı önsözünde Fransız ihtilâl idaresine kendisini yarandıracak garip fikirler doldurduğu ve seyahatnâmeyi böyle değerlendirmesi tenkit edilmiştir. Bu yayını göremediğimizden, tenkitlerin ne derecede haklı olduğunu bilemiyoruz.

[2] *The Travels of Bertrandon de La Broquière, Counsellor and first Esquire Carver to Philippe le Bon, Duke of Burgundy, to Palestine, and his return from Jerusalem overland to France, during the years 1432 and 1433,...* Translated by Thomas Johnes..., Hafod - Cardiganshire 1807.

[3] Th. Wright, *Early Travels in Palestine, comprising the narratives of Arculf, Willibard, Bernard, Saewulf, Sigurd, Benjamin of Tudela, Sir John Maundeville, de La Broquière and Maundrell,* London 1848.

[4] Bunların bibliyografyası Schefer baskısının önsözünde bulunabilir.

basılabilmiştir.[1] Bugün son derecede nadir kitaplardan biri durumunda olan bu baskı, ilmî araştırmalarda kullanılan esas metni teşkil etmektedir. Biz de bu makalemizde Schefer baskısından faydalandık. Eski Fransızca dili ve yazılışı ile yayınlanan metin, bugünkü fransızcadan farklı olduğundan pek rahat okunamaz.[2] Biz, bu metnin seyahatnâme kısımlarını özetlemek yoluna gittik. Edirne'de Sultan Murad'ın huzuruna çıkışı ve Türkler hakkında verdiği genel bilgileri ise bir makale ölçülerini aşmamak için başka bir yazıya bırakmağı tercih ettik.

Bertrandon de La Broquière, *Denizaşırı seyahati*'nin ilk satırlarında, bu yolculuğu Philippe'nin emri ile yaptığını ve bu kitabı, Doğuya sefer yapacak hıristiyan hükümdarlara rehber olarak hazırladığını bildirdiğine göre onun modern çağın ajanlarından başka bir şey olmadığı açıkca anlaşılır. Fakat meraklı ve karşısındakini iyice tartarak hüküm veren akıllı bir ajandır. Bertrandon 1432'de şubat ayında yurdundan ayrılır, Fransa'yı güneye doğru geçerek, Chambery üzerinden Torino'ya gelir. Oradan, Bologna, Floransa üzerinden Roma'ya iner. 25 mart'ta Roma'dan çıkan seyyah, Rimini ve Ravenna'dan geçerek Venedik'e gider. Buradan da 8 mayıs günü hıristiyan hacıları ile dolu iki gemiden birine binerek, Parenzo, Pola, Zara limanlarına uğradıktan sonra Mora'da Modon limanına uğrayıp, Girit'e geçer. Oradan Rodos'a sonra Kıbrıs'ın Baf limanında kısa duraklamalardan sonra Yafa limanına ulaşır.

---

[1] *Le Voyage d'Outremer de Bertrandon de La Broquière, premier ecuyer tranchant et conseiller de Philippe le Bon, Duc de Bourgogne* (Recueil de Voyages et de Documents jour servir a l'Histoire de la Geographie, depuis le XIIIe jusqu'a la fin du XVIe siecle: XII) Paris 1892. Ch. Schefer idare ettiği bu dizi içinde Türkiye ile ilgili olarak D'Aramon, Du Fresne - Canaye ve J. Maurand'ın seyahatnâmelerini de yayınlamıştır.

[2] Schefer, metni yayınlarken bir "*edition critique*" yapmamıştır. Bu bakımdan kitabın ilmî sistemi eksik kalmıştır. İleride La Broquière seyahatnâmesi yeniden işlendiğinde bütün elyazmaları karşılaştırılmalı, hatta Legrand d'Aussy'nin modern fransızcaya çevirdiği metin de gözden geçirilmelidir. Schefer, uzun önsözünde XV. yüzyıl başlarında Doğu ve Batının siyasi durumu hakkında çok geniş bilgiler verdikten başka, metne eklediği dipnotlarda adları geçen tarihî şahsiyetler ve yerler hakkında da çok etraflı açıklamalar yapmaktadır. Bu yüzden biz makalemizin hacmini genişletmemek için bu çeşit açıklamalara girişmedik.

La Broquière ilk defa müslümanlar ile Yafa'da karşılaşılır. Memlûk Sultanının memurları burada hacıların sayısını öğrenip, vergi alırlar. Hacılar Ramle'ye giderek buradan Kudüs'e varırlar. Bertrandon Kudüs'ün kutsal yerlerini ziyaretten sonra Betlehem'i de görür. Sonra Sina'daki Katherina manastırını ziyaret için izin ister. Bu yolculuk için Sultana vergiden başka tercümana da bir ücret verilecek, ayrıca çöl araplarına da develerinden faydalanmak üzere herbir deve için on duka ödenecektir. Ayrıca hacıların hepsinin adları, yaşları yüzlerinin tarifi hattâ eğer varsa yara izleri kayda geçirilir. Bu defterin bir sureti Kahire'ye yollanır. Bertrandon, Hebron, Sukhariye hanı, Gazze üzerinden yola çıkar. Fakat hastalandığından Gazze'ye döner. Bir Arap onu Gazze yolunda basit bir çadır altında geceletir. Gündüz hastalığının devam ettiği görülünce 4 - 5 Arap onu bir şilte üzerine yatırıp, öylesine yuğurup mıncıklarlar ki, sonunda seyyah bitap düşüp uyur. Hiç biri fırsattan faydalanıp onun iki deve yükü eşyasına ve iki yüz duka altınına da dokunmazlar. Bu garip tedavi seyyaha oldukça iyi gelir. Biraz iyileşince Kudüs'e geçer, ağustos ortalarına kadar orada kalır, sonra Akkâ'dan Beyrut'a oradan da Şam'a geçer. Hıristiyanların Suriye'de at üstünde dolaşması yasak olduğundan yaya olarak girdiği Şam, büyük ve muhteşem bir şehirdir. Hemen her evin akarsuyu vardır. Bertrandon fransız asıllı (!) sandığı Sultan Berkuk'un büyük kervansarayından da bahseder.[1] Şehrin nüfusunun yüz bin kadar olduğu söylentisini de kaydeder. Bertrandon Beyrut'a döner, buradan tekrar Akkâ'ya oradan da Nasıriye ile Tabor dağı ziyaretini yapar ve bu bölgede biraz dolaştıktan sonra Şam'a gelir. Ertesi gün Mekke'den dönen üç bin develik surre kervanının ihtişamını seyreder. Kervanın şehre girişi iki gün iki gece sürer. Kervanda, Türk Sultanının yakını olan, kitabının başka bir yerinde belirttiğine göre Hamza Paşa'nın zevcesi olan bir Türk hanımı da, iki deveye bağlanmış, ipekli ve altın işlemeli bir tahtırevan içinde seyyahat etmektedir.[2]

---

[1] La Broquière takdir duyduğu müslümanları muhakkak hıristiyanlığa bağlamağa gayret harcar. Hatta bazılarının bir kokuyu gidermek için (!) vaftiz oldukları gibi saçma bir de iddia ortaya atar.

[2] Seyyah Hazreti Muhammed'in mezarını ziyaret eden Hacıların bazılarının, onu gördükten sonra yeryüzünde hiçbirşey görmeğe artık lüzum olmadığı inancı

Türklerin hac kervanı başına bir sürre emini koyduklarına dikkat eden Bertrandon, bu kervana katılarak Bursa'ya kadar gitmek ister. Türk hanımın kölelerinden Hayaldoula (=Abdullah) aracılığı ile Karamanlı bir tüccarla tanışır.[1] Onlar da onu kervan emini Hoyarbarach (=Hoca Barak)'a tanıtırlar. Seyyah, Bursa'daki bir kardeşini görmek istediğini ve kervana katılmak fikrini açıklar. Deniz yolunda savaş olduğundan gûya kara yolunu tercih etmektedir. Sürre emini ona, kıyafetini değiştirmesini söylemesi üzerine, La Broquière derhal pazara koşar, iki beyaz uzun harmaniye, bir kuşak, bir seccade, heybe ve daha diğer lüzumlu şeyleri alır. Ayrıca hıristiyanlara satışı yasak olduğundan gizlice silâh da satın alır. Bilhassa özel şekilde hazırlanan Şam işi kılıca da sahip olur, ayrıca bir de at alır. Bu atların ne kadar az yediklerini, nasıl nallandıklarını da belirtir. Seyyah eğerine müslümanların usulü olduğu üzere bir *tablzin* asıp, ayaklarına kırmızı çizmeler de geçirdikten sonra hazırdır. Kefeli bir yahudiden, türkçe ve italyanca olarak, yolculukta lüzumlu olacak bütün sözleri de yazan seyyah, yolculuğun daha ilk günlerinde, Baalbek'de atına yem istediğinde, etrafına toplanan on - on iki Türkün gülüşmelerine yol açar; ve türkçe öğrenmeğe girişir.

La Broquière, Şam'da son gün malına el konulacak olan bir Ceneviz tüccarının eşyasını korumak isterken başı derde girer. Önce Kadı sonra Şam Atabeyi Çarkutlu huzuruna çıkarılan seyyah bir fransız hacısı olduğunu bildirerek kurtulur. 11 ekim günü Şamdan çıkan seyyah bir gün evvel yola çıkan kervanı Baalbek'de yakalar. Burada Türklerin atlarını yemlemekte gözettikleri hususa dikkat eder. Ancak akşam geç vakit yem verilir ve birbirlerinin önünde bu iş yapılmaz. La Broquière, yerde uyumayı, şarapsız su içmeği ve başlangıçda çok zor gelmekle beraber bağdaş kurarak oturmağı öğrenir. Türklerin pek az da, yeteri kadar da yeseler, daima yüksek sesle Allah'a şükrettikleri, seyyahın dikkatini çeker. Bertrandon Karaman'daki bir kardeşini ziyareten giden Mahommed veya Mehmed adında bir Memlûk

---

ile gözlerini kör ettiklerinden bahisle kervanda böyle iki kimsenin bulunduğunu bildirir.

[1] La Broquière'in çok değişik bir şekilde yazdığı yer ve şahıs adlarını Schefer teşhise çalışmış ve bunların muhtemelen doğru biçimlerini belirtmiştir. Biz de bu okunuşları aynen aldık.

çerkezi ile dost olur. Onunla yer, aynı çadırı paylaşır. Kervandan Antalyalı iki Türkmenle de ahbaplık eder, beraber yerler. Bunların güzel çadırları vardır. Fakat Türkmenler bu zengin hıristiyana beraber Halep'e gitmeği teklif ederek yolda öldürmeği tasarlarlar. Memlûk, onları aralarında tuz ve ekmek hakkı olduğunu ve müslümanlar gibi hıristiyanların da Allah'ın kulu olduklarını söyleyerek bu düşüncelerinden vazgeçirir. Ancak bu projeden La Broquière çok sonra haber alır. Memlûk bu Türkmenleri yanından uzaklaştırır.

Gün doğmadan iki saat önce kervan yola çıkar. Bertrandon kervan âdabı hakkında bazı bilgileri de verir. Homs'dan sonra, Restan'a uğrarlar. Hama'da Lorenzo Soranzo adında bir Venedikli ile tanışan seyyah onun misafiri olur, pazardan beraberce, lüzumlu eşya ve silâh ile su geçirmeyen bir kepenek alırlar. Bertrandon Hama kasabası ile kalesini etraflı surette tasvir eder. Onun bir hıristiyanın evinde kaldığını öğrenen Türk yol arkadaşları, kendisinden şarap getirmesini isterler. Fakat Lorenzo bunun çok tehlikeli olduğunu söyleyerek vermez. Bir Rumun evine gidilir. Burada bir halka halinde yere oturulur. Rum ortaya büyük bir şarap testisi koyar, hepsine birer kupa verir ve altı kişi, hiçbir şey yemeden içmeğe başlarlar. Sonunda ilk pes eden şaraba en alışkınları Bertrandon olur; onlara artık kendisine içirmemelerini rica eder. Yanında oturan ve onunla *kardeş* diye konuşan bir Türk, onun yerine de içeceğini söyler. Ancak gece hana dönen seyyah burada kervan emini Hacı Barak'ı karşısında bulur.

Bertrandon, Hama'dan sonra bir köprüden geçer. Az sonra bir ovada 6 - 8 Türkmenle karşılaşırlar. Bunların yanlarında silâhlı bir de kadın vardır. Bu Türkmen kadınlarının erkekler kadar cenkci olduklarını ona anlatırlar. Ve Fransız şövalyesi hayranlığını gizlemez. Böyle otuz bin kadar savaşçı kadın vardır ve hepsi de Surgadiroly yâni Zulkadiroğluna mensuptur.[1] Bir ovadan sonra bir gün yol alırlar, güzel dağlık yerlerden geçerler.

---

[1] Anadolu'da büyük bir Türkmen aşireti olan Zulkadiroğulları bir beylik halinde tarihe geçmiştir. Adları Dulkadiroğulları şeklinde yazılan bu aşiretin adının o devirde Zulkadir şeklinde söylendiğinin delili La Broquière'in onlara *Surgadirogly* adını vermesinden anlaşılmaktadır. Bu ad hakkında bkz. İsmail Hakkı Uzunçarşılıoğlu, *Anadolu Beylikleri*, Ankara 1969, 2. Baskı, s. 169.

Buralarda pek az su vardır, pek çok harap köy geçerler. Geceyi bir Türkmen köyünde konaklayan seyyaha yıkılmış kiliseleri gösterirler. Kadınlarının yüzleri açıktır. Sadece küçük bir siyah peçeleri vardır. Ayrıca zenginliklerine göre sikkeler ve taşlar ile süslenirler. Türkmenler şaşılacak derecede iyi ok nişancısıdırlar.

Kervan Antakya'ya varır. Evvelce büyük bir şehir olan Antakya'da surların içinde ancak üçyüz kadar ev vardır. Burada Türkmenler hayvan yetiştirirler. Hiçbir yerde görmediği güzellikte tiftik keçileri ile geniş ve sarkık kuyruklu koyunları vardır. Yüklerini ise öküz ve mandalara taşıtırlar. Buranın sahibi Ramedang (=Ramazanoğlu) denilen "...büyük, zengin ve yiğit..." bir kimsedir. Memlûk Sultanı onu sonra Karamanoğlunun bir ihaneti ile yakalatarak öldürtmüştür. Antakya'dan çıkınca Negre denilen ve üzerinde harap kaleler görülen bir dağ aşılır. Dağın eteğinde bataklıkların ortasında ancak dar bir kaldırımla erişilen sahipsiz harap bir kale vardır. Bertrandon burada çok güzel Türkmen çadırları görür. Bunlarda 14 16 kişi barınabilir. Seyyahlara bu Türkmenler, yufka, peynir, üzüm, pide ve fazlasıyla yoğurt ikram ederler. Az ileride Ayas (=Payas)'da yolcular bir kervansaraya inerler.

Bertrandon, buralarda az italyanca konuşan bir Ermeni ile tanışır ve ondan Ramazanoğlunun yiğitliği hakkında bilgi alır. Ermeni ona, Beyin anasının hıristiyan olduğunu söyler. Seyyah burada bir Türkmenden nasıl yufka açtıklarını ve pişirdiklerini öğrenir. İskenderun körfezini dolanan yolcular, etrafda evvelce hıristiyanlara ait harap kaleler görürler. Buralarda hep Türkmenler yaşar. Hepsi de güzel insanlardır. Göçebe olduklarından üstleri keçe örtülü yuvarlak çadırlarını beraberlerinde taşırlar. Masrafları çok azdır. Hepsi iyi atıcıdırlar. Bir başları vardır ona itaat ederler. Hangi Sultan ve Emirin topraklarına girerlerse ona hizmet ederler ve bu emir savaş yaptığında onun ordusuna katılırlar. Bu onlar için tabiîdir. Çünkü gelenekleri öyledir. La Broquière, İskenderun körfezi kıyılarında bir Türkmen reisini doğan avcılığı ile yaban ördeği avlarken görür.

Seyyah, adını yazmadığı fakat tepesinde Serventikâr kalesi olduğu tahmin olunan bir dağ dibinden geçer. Bir Ermeni ona, bu

kalede yalnız Ermenilerin oturduğunu söyler.[1] Dağın eteğinde Jehon (=Ceyhan) denilen bir ırmak akmaktadır. Nihayet Misis'e varırlar. Ceyhan üzerinde taş bir köprü olmakla beraber, bu kısmen yıkıldığından ahşap olarak tamir edilmiştir. Misis kasabasının evvelce büyük olduğunu gösteren yarı harap kiliseler vardır. Büyük kilise cami olmuştur. Burada da Türkmenler yaşar.[2]

Misis'den sonra uğradıkları Adene (=Adana)'da, bir köprü yakınında bir yerde barınan La Broquière,[3] burada bir *zikr* seyreder. Sonra onu bir hamama götürürler. Hamam çok güzel aydınlık ve temizdir.[4] Etrafda mermer sedirler vardır. "Onlar (yâni Türkler) birbirlerine karşı şefkatli ve doğru sözlü insanlardır" diyen Fransız seyyahı, yemek yerlerken etraflarından geçen fakirlerin çağrılıp onlara da yiyecek verildiğini belirtir ve cümlesine şunu da ekler: "İşte biz bunu yapmayız". Türkler serbest ve neşelidirler. Fırsat buldukça şarkı söylerler. Onlarla yaşayınca düşünceli ve melânkolik olunmamalıdır. Onlar, büyük meşakkatlere katlanan fakat az şey bekleyen insanlardır. Bertrandon'un gördüğü Adana iyi bir ticaret şehridir. Etrafı surlarla çevrilidir. Burada çok uzun bir köprü ırmağı aşar. Halk

---

[1] La Broquière'in hangi kaleyi uzaktan gördüğü pek anlaşılmıyor. Schefer, bunun Serventikâr kalesi olabileceğini ileri sürer. Savuran, Sarfandakar, Savranlı, Savrandı kalesi gibi adlar da verilen bu önemli geçit karakolu XII ve XIII. yüzyıllarda Antakya prensi Franklar ile Ermeniler arasında el değiştirmiş, sonunda bir ara Ermeni Hetum derebeylerine geçmiş, 1296'da bir depremde yarılmış nihayet 1337'de Ermenilerin elinden kesin olarak çıkmıştır. kşl. P. Deschams, *Le château de Servantikar en Cilicie - Le defile de Marris et la frontiere du comte d'Edesse, "Syria"* (1937), s. 379 - 388.

[2] Bu köprü Osmanlı devrinde IV. Mehmed (1648 - 1687) zamanında H. 1070 (= 1659)'da tamir edilmiştir. Köprü başındaki iki handan biri eski, diğeri ise IV.Mehmed zamanına aittir. La Broquière bu eski handa kalmıştır. Misis eserleri hakkında bkz. Nuh Naci Kum, "İslâm ve Osmanlı Türkleri devrinde Misis, Anıtlar - Kitabeler", *Anadolu Araştırmaları*, I (1955), s. 97 - 108.

[3] Bu herhalde Adana'nın meşhur köprüsü olmalıdır. Bu köprü evvelce görülen bir kitabeden öğrenildiğine göre IV. yüzyılda Auxentios adında bir mimar tarafından yapılmıştır. Sonraları ve bilhassa Osmanlı devrinde pek çok defa tamir görmüştür. Bkz. Seyide Çelikkol, *Adana Taş Köprüsü, Bu köprünün tesis ve tamir kitabeleri*, Adana 1946; Hadi Altay, *Adım - adım Çukurova*, Adana 1965, s. 17.

[4] Adana'nın hangi hamamı olduğu anlaşılamıyor. Irmak yakınında Irmak veya Yalı hamamı varsa da, bu eski temeller üzerine XVII. yüzyıl başlarında yapılmıştır; kşl. Hâdi Altay, *ay. esr.* s. 26.

Türkmendir. Burada bir Emirü-s Sevahil (*admiral* der) yaşar ki bu da Türkmen olup, Memlûk Sultanının öldürttüğü yiğit Ramazanoğlunun kardeşidir.

Seyyah buradan Therso (=Tarsus)'ya gider. Çevre çok güzeldir. Etrafda hep Türkmenler yaşarlar. Tarsus iki kat duvarla çevrili bir şehirdir. Bir kenarda bir içkalesi vardır. Şehrin yanında bir akarsu vardır, ayrıca içinden de bir dere akar. Bertrandon, türkçenin Antakya'dan itibaren konuşulan dil olduğuna işaretle, bunun çok güzel, sâde ve öğrenilmesi kolay bir dil olduğunu belirtir.

Bertrandon, Tarsus'dan sonra, Toroslara çıkar, dağ tepesindeki Cublech (=Külek) kalesini görür, Ramazanoğlu öldürüldükten sonra bu geçit Karamanlıların eline geçmiştir.

Karlı Toroslarda hiçbir köye raslamadan yol alan seyyah, Leve (=Zeyve ?) kalesinde Karaman beyine geçit resmi öder. İvriz olması muhtemel Essers kalesi önünden geçtikten sonra Araclie (= Ereğli)'ye varırlar.

Burası deniz gibi düzlüktür. Dağlar uzaktan adaları andırır. Broquière, dostu ve yol arkadaşı Memlûk ile Ereğli'den çıktıklarında iki yerli ileri gelene raslarlar. Bu yabancılar onları yol üstünde, meskenleri tamamen kayalar içine oyulmuş bir mağara köye götürürler.[1] Geceyi orada geçirirler. Buradan çıktıktan sonra Ereğli'ye iki günlük uzaklıktan olan Larende (=Karaman)'ye varırlar. Larende iyi, güzel büyük bir ticaret şehridir. Etrafında sur olmamakla beraber, ortasında büyük bir kale vardır. Belki bu kuvvetli bir kale olacaktı ne çare ki bir çok yerlerinde duvarları yıkılmıştır. Demir kapı kanatları çok güzeldir.

Bertrandon, Karaman'da Kıbrıslı Lyachin Castrico ve Lyon Maschere adlarında iki hıristiyanla karşılaşır. İyi fransızca konuşan bu hıristiyanlar ondan, oraya nasıl geldiğini ve nereye gideceğini sorarlar. Karadan memleketine dönmek niyetinde olduğunu öğrenince de ona, bunun imkânsız olduğunu eğer "bin canı olsa bunların hepsini de yolda kaybedeceğini" söylerler ve

---

[1] Bu mağara - köyü, Schefer yanlış yerleştirmiştir. Yol Ereğli'den Karaman'a indiğine göre seyyahlar İbrala vadisinden geçmiş olabilirler burada pek çok kaya içine oyulmuş eski köy kalıntıları vardır; bkz. Semavi Eyice, *Karaman - Binbirkilise ve çevresinde arkeoloji araştırmaları*, İstanbul 1971, s. 112 - 117, res. 258 - 270.

ona kendileri ile Kıbrıs üzerinden dönmesini teklif ederler. Fakat Bertrandon "Allahın yardımıyla buraya kadar gelebildiğime göre, yoluma devam edebilirim" cevabını verir. Bu defa seyyah onlara burada ne yaptıklarını sorar. İkisi de, Karaman beyine, Kıbrıs kralı adına elçi olarak gönderildiklerini söylerler. Dostu Memlûk, burada rasladığı ve Mısır'a götürülen 5 - 6 genç çerkes câriye ile eğlenmek istediğinden La Broquière'den şarap temin etmesini ister.[1] Yarım duka karşılığında alınan yarım tulum şarabı içerler ve ertesi gün Memlûk at üstünde nerede ise öleceğini sanır. Buradan Quhongne (=Konya)'ya gitmek üzere yola çıkarlar. İki gün yol alırlar. Yol üstünde çok köy varsa da su azdır. Yerleşme yerleri etrafında dikili meyva ağaçlarından başka ağaç yoktur.[2]

Konya, Karaman beyliğinin en büyük şehridir. İyi bir ticaret merkezi ve etrafı mükemmel kuleli surlar ve hendekle çevrilidir. Bir uçda küçük bir içkale vardır. Ayrıca evvelce ortada da şimdi harap daha büyük bir kale bulunmaktadır. Beyin sarayı da buradadır. Seyyah Konya'da dört gün kalır. Gayesi, Karaman'da tanıştığı Kıbrıs elçileri ile beraber Karaman beyinin huzuruna çıkmaktır. Elçilik heyetindeki Kıbrıslı dört Rum, Bertrandon'un huzura çıkmasını önlemek isterler ise de elçi verdiği sözden dönmez. Karaman beyi, heyeti karşıladığında önce elçi hediyelerini gönderir. Bunlar altı Kıbrıs bezi, çok miktarda kırmızı (*escarlate*) kumaş, kırk kadar şeker kellesi, iki arbalet, 12 *vires*[3] ve bir doğandır. Elçi sarayın kapısına kadar atla gelir. Burada atından iner. Elçilik heyeti, içinde üç yüz kadar insanın bulunduğu bir salona girerler ve dipteki bir odada Beyin huzuruna çıkarlar.[4]

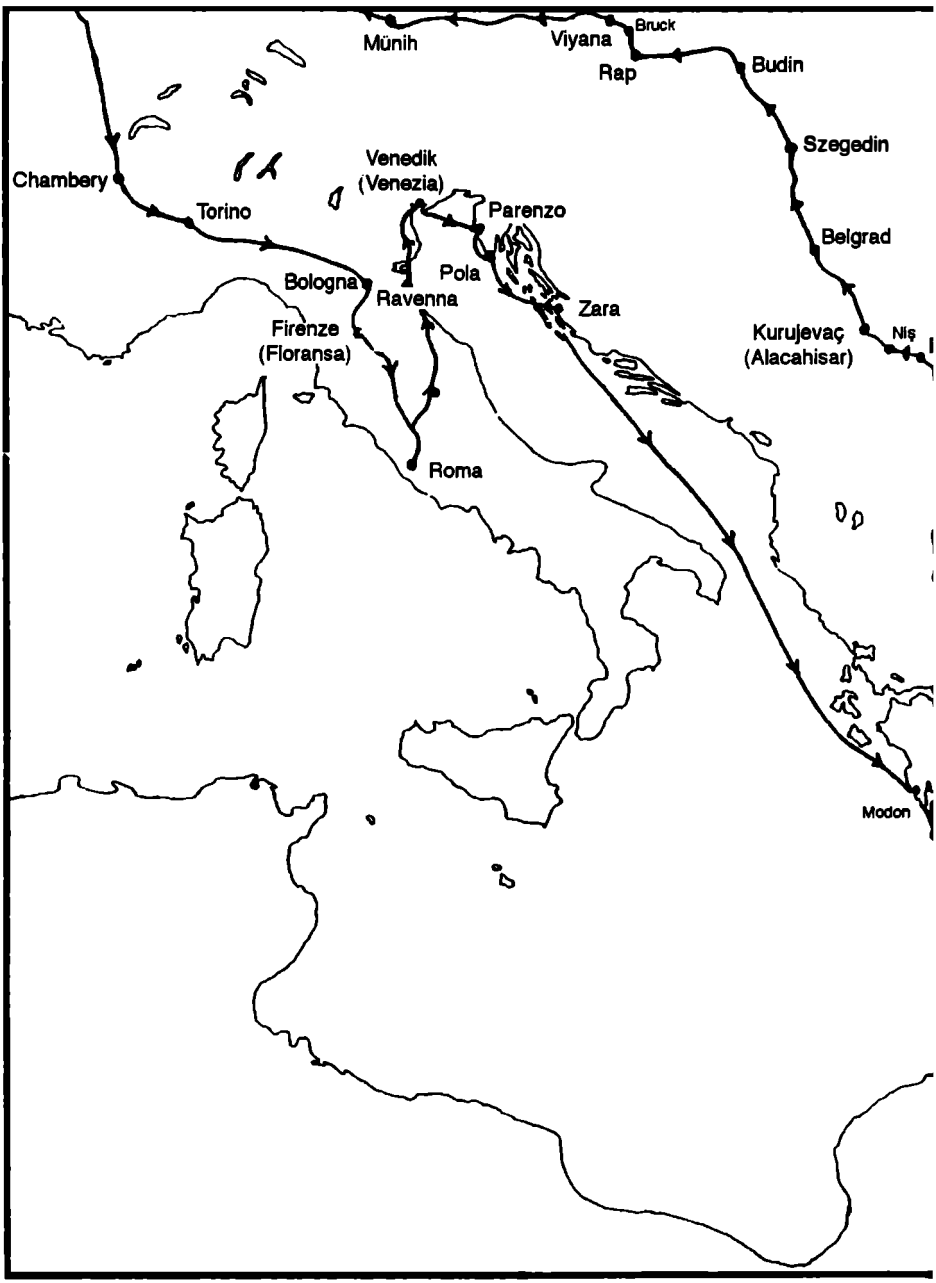
---

[1] Bu garip görünmekle beraber bir esir ticareti maskesi altında tipik bir fuhuş örneğidir. Osmanlı devrinde de denemelik verilen birkaç gün sonra iade edilen "cariyeler" olduğu da bilinir.

[2] Seyyahlar Karaman'dan Konya'ya uzanan yolda köyler gördüklerine göre Karadağın batısından gitmiş olmalıdırlar.

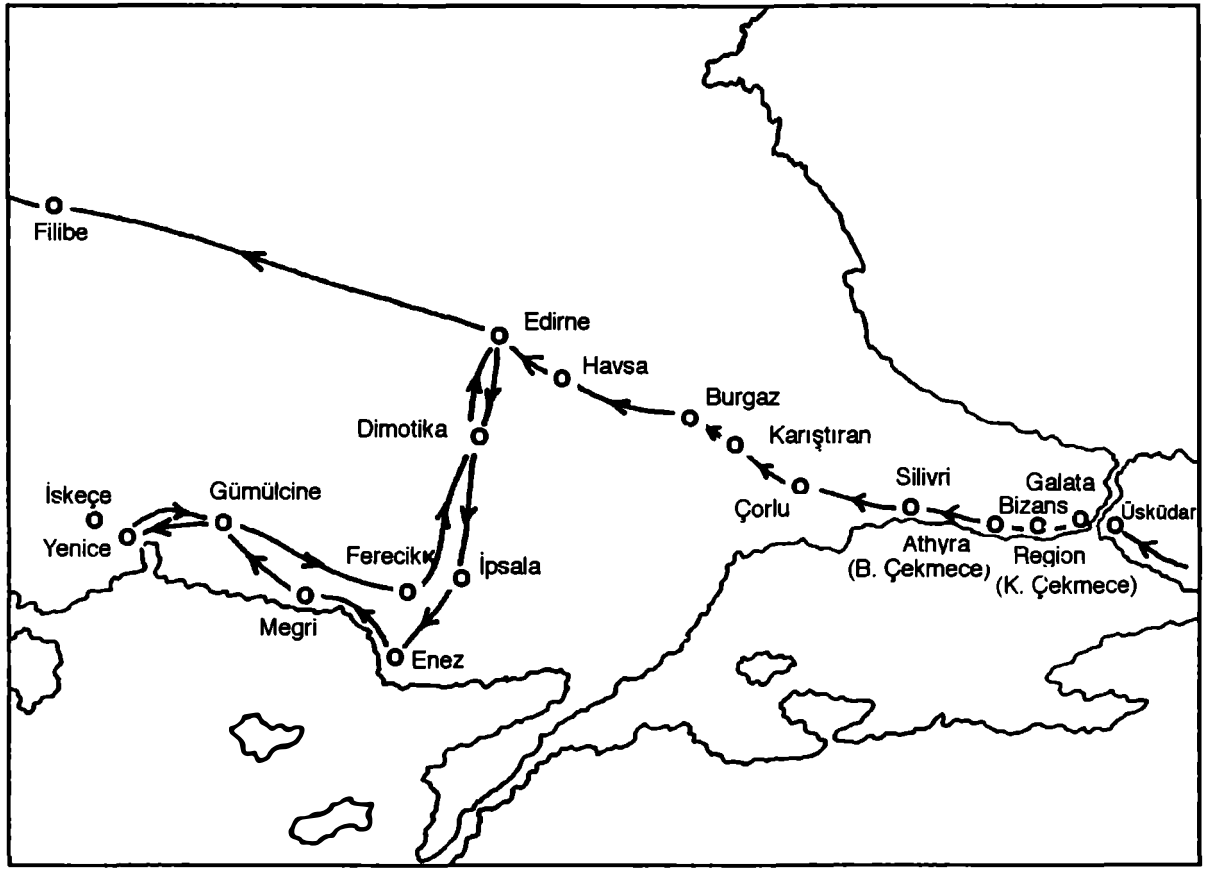
[3] Metindeki eski fransızca *vires*'in ne olduğunu bilmiyoruz. Kıbrıs'da şeker yapımı ise tarihe geçmiştir; H. Sahillioğlu, "Osmanlı idaresinde Kıbrıs'ın ilk yılı bütçesi", *Belgeler Dergisi T.T.K.* IV (1967), s. 11.

[4] Karamanoğlu İbrahim Bey'in Osmanoğullarına karşı hıristiyan devletleri ile anlaşmalar yaptığı, hatta bu yüzden aleyhine fetva çıkardığı bilinir, kşl. İsmail Hakkı Uzunçarşılıoğlu, "Karamanoğlu İbrahim Bey vakfiyesi", *Belleten* I (1937), s. 1 - 73, kşl. s. 64.

Harita 1 - La Broquière'in Doğu seyahatinde takip ettiği yol.

Sofya
Filibe
Edirne
Galata
Dimotika
Bizans
Üsküdar
Kartal
Gümülcine
Feredik
İpsala
Silivri
Tuzla
İzmit
Megri
Karamürsel
Enez
Bursa
Kütahya
Çay
Karahisar
Afyon
Akşehir
Ilgın
Konya
Ereğli
İvriz
Adana
Mitis
Külek
Payas
Mağara Köy
(Adı yok)
Lârende
(Karaman)
Tarsus
Antakya
Hama
Homs
Rodos
Baf
Girit
Şam
Beyrut
Akka
Nasriye
Yafa
Kudüs
Ramle
Betlehem
Gazze
Hebron

Harita - 2 La Broquière'in Trakya'daki yolu.

Karamanoğlu İbrahim Bey bir halı üstünde oturmaktadır. Altın sim işlemeli bir örtüye yaslanmış olup yanında da kılıcı durmaktadır. Beyin üzerinde altın işlemeli koyu kırmızı bir kıyafet vardır. Yakınında ayrıca Konya'lı üç ihtiyar oturmuştur. Odanın duvarları dibinde otuz kölesi ayakta sıralanmıştır. Veziri de ayaktadır. Önce hediyeler Beyin önünden geçirilir, fakat onları görmezlikten gelir. Sonra elçi ilerleyerek selâmlar ve getirdiği mektubu verir. Bu, Vezir tarafından yüksek sesle okunduktan sonra elçi tercüman aracılığı ile Kıbrıs Kralının selâmlarını bildirir. Bey cevap vermez. Elçiyi, sedirin alt tarafına ve Beyin aşağısında uzağına oturturlar. Ancak o vakit Bey, "kardeşi" Kıbrıs kralının hatırını sorar. Kralın iyi olduğu, babası öldüğünden, elçiyi önce babası ile olduğu gibi barışı devam ettirmek niyetinde olup olmadığını Beyden sormağa yolladığı cevabını verir. Karaman beyi, kralın ne vakit öldüğünü, oğlunun kaç yaşında olduğunu, dirayet derecesini ve halkın ona bağlılık derecesini sorar. Soruları cevaplanınca da, Bey memnun olduğunu bildirir ve elçiler çekilirler, atlarına binip, kaldıkları yere dönerler. Elçi, aynı şekilde Karamanoğlu İbrahim beyin şehzadesi İshak Beyin de huzuruna çıkıp ona da hediyeler sunar.[1] İshak Beyin huzurunda elçiler yere oturtulurken, Bertrandon geride bir sıra üzerine yerleşmek isterse de önlerler ve onu da yere çökertirler.

Konya'da bulunduğu günlerde La Broquière, Karaman beyini, kalabalık bir alayın başında Cuma namazına giderken de görür. Bu sırada İbrahim Bey otuz iki yaşlarında ve topraklarında sayılan bir kimsedir. Onunda annesinin hıristiyan olduğunu seyyaha söylerler. Diğer bir dedikodu da, çok kan dökücü olduğudur. Hatta varlıklı kimselerin servetlerine el koymak için onları öldürttüğü, ayak, el ve burunlarını kestirdiği söylenmektedir. Gene Bertrandon'a anlatıldığına göre, onun gelişinden altı gün önce, büyük oğlunun anası olan bir karısını idam ettirmiştir.[2] Çocuğun henüz bundan haberi yoktur.

Karaman beyi Türkiye'nin büyük senyörü (*Grand Seigneur de Turcquie*) Murad Bey'in kızkardeşi ile evlidir. Fakat bu memleke-

---

[1] Karamanoğlu İshak Bey hakkında bkz. İ. Hakkı Uzunçarşılıoğlu, *ay. yazı*, s. 71 - 72; ay. yazar, *Anadolu Beylikleri*, Ankara 1969, 2. baskı, s. 30.

[2] İshak Beyin annesinin bir câriye olduğu bilinir. Gerçekten öldürülüp öldürülemediğini araştırmadık.

tin insanları çok kötü kimselerdir. Beyin adaletinden korkmaksızın birbirlerini öldürürler. Gene Bertrandon'a anlatıldığına göre, İbrahim Bey sekiz gün önce ileri gelenlerden birini köpeklere boğdurarak hayatına son vermiştir. Bu ve bunun gibi bilgileri, Bertrandon'un Konya'da yaşayan Kıbrıslı Anthoine Passerot adında bir kimseden öğrendiği anlaşılıyor. Bu Passerot da Lefkoşe'yi Cenovalıların elinden alıp, Kıbrıs kralına bağlamak isteyenlerdendir. Bu işi başaramayınca sürülmüş ve Karaman'a sığınmıştır. Bütün söylentileri ona öğreten ve görünüşte müslüman olduğunu söyleyen Passerot, Karaman beyinin Osmanlı beyinin düşmanı olduğunu, fakat onun kuvvetinden çekindiğinden saldırmaktan kaçındığına da işaret eder. Seyyah, kendisine büyük yardımı olan yol arkadaşı Memlûk Mehmed'den Konya'da ayrılır. Dostluğunu da şu cümleyle açıklar: "...benimle aynı inançtan olmayan bu adam Allah aşkına bana bu kadar iyilikte bulundu". Ayrılırken hiçbir hediye kabul etmeyen Mehmed, ona yolda dikkat etmesini ve frenkler gibi müslümanlar arasında da kötü insanlar olabileceğini unutmamasını söyler.

Konya'da Kervan dağılır kervan emini kendi adamları, karısı, iki çocuğu ve La Broquière yola çıkar, güzel yerlerden geçerek Athsaray (=Aksaray)'a giderler [1]. Burada yolda bir köyde konakladıklarında, seyyaha evden dışarı çıkmamasını, çünkü bu köy insanlarının çok kötü olduklarını, onu öldürebileceklerini tenbih ederler. Bu köyün az ilerisinde, bir akarsuya sahip geniş bir ova kenarında seyyah, hastaların şifa bulmak için geldikleri bir kaplıca görür. Adını vermediği bu kaplıca Ilgın'dır.[2] Konya'dan çıktıktan üç gün sonra vardığı Akşehir, güneydeki yüksek bir dağın eteğinde kurulmuş bir şehirdir. Güzel bir arazi ise de halkı çok kötü insanlardır. Akşehir'in ötesinde iki dağ (Emirdağı ve

---

[1] Burada bir yanlışlık vardır. La Broquière'in gittiği istikamet Aksaray'a uğramasını gerektirmiyor. Ya seyyah burada aldanmış veya o devirde Konya - Karahisar (Afyon) yolu üstündeki kasabalardan birine de Aksaray denilmektedir. Metnin akışından La Broquière'in Aksaray dediği yerin Akşehir olduğu anlaşılıyor. Bu hususu aydınlatmak için yazmaları kontrol etmek lüzümludur.

[2] Ilgın kaplıcası hâlâ çalışmaktadır. Burası hakkında bkz. Rıza Reman, *Şifalı su kullanmak ilmi Balneoloji ve şifalı kaynaklarımız*, İstanbul 1942, s. 450 -- 453 (resimleri, plânı ve kitabesi ile); Süheyl Ünver, *Selçuk tababeti XI - XIV üncü asırlar*, Ankara 1940, s. 101 - 103, ve s. 205 - 206.

Sultandağı) arasından geçince bataklıklar ve seyrek ormanlıklar başlar. Burada küçük bir akarsu (=Akarsu) Osmanlı sınırını teşkil eder. Seyyah, belki Çay ve İshaklı olan Acchari adında küçük bir kale ve kasabaya gelir.[1] Gece buradaki çok güzel bir handa konaklamak isterler.[2] Fakat içeride 25 Arap görünce Hacı Barak onların hırsızlığını bildiğinden orada gecelemekten vazgeçer ve geri dönerek, bir dağ eteğindeki büyük bir köye giderler. Bundan sonraki durakları ise Carassar yâni Afyon Karahisarı'dır. Osmanlılara ait olan bu şehir büyük ve zengindir. Etrafında sur olmamakla beraber, yuvarlak, muhteşem sanki kalemle yontulmuş gibi intizamlı bir kayanın tepesinde seyyahın benzerini hiçbir yerde göremediği bir kalesi vardır. Zirvede güzel ve büyük kale bulunmakta etrafında üç tarafda şehir uzanmaktadır. Diğer tarafda bir akarsuyun suladığı ova yayılmaktadır. Seyyaha anlatıldığına göre, kalede su yoktur, sadece sarnıçlar vardır.[3] Carassar, Türk dilinde kara taş demektir ve berberlerin ustura bilemek için kullandıkları bileyi taşı orada çıkarılır. Konya'dan beri pişmiş et yemeyen seyyah burada nefis koyun paçası yediğini belirtir. Ayrıca burada çok lezzetli ceviz sucuğu yapıldığını da yazar.

Karahisar'dan Kütahya'ya yol iki gün sürer. Etraf sulak ve yol üzerinde güzel bir meşe ormanı vardır. Ağaçlar çok boylu, düzgün ve kalındır. Küçük bir ırmağın (Porsuk çayı) suyu çok iyi olduğundan, Hacı Barak ailesi ile beraber içerler, seyyaha da ikram

---

[1] Bu Acchary'nin neresi olduğu pek açık surette anlaşılmıyor. Çay ile Akari'nin mana bakımından benzerliği dikkati çeker.

[2] Bu han İshaklı veya Çay'daki kervansaraylardan biri olabilir. Biz adı verilmeyen kervansarayın Çay'daki olduğunu sanıyoruz. İshaklı hanı, Selçuklu veziri Sahipata denilen Fahreddin Ali b. El-Hüseyin tarafından 1249'da yaptırılmıştır, bkz. K. Erdmann, *Das Anatolische Karavansaray*, Berlin 1961, s. 143 - 149; İsmet İlter, *Tarihî Türk hanları*, Ankara 1969, s. 49, 89 (no. 89). İshaklı hak. Ayrıca bk. Mahmut Akok, "İshaklı Kervan Sarayı", *Türk Arkeoloji Dergisi*, XXI, 2 (1974), s. 5 - 21. Çay kervansarayı ise III. Gıyaseddin Keyhüsrev devrinde Ebu'l Mücahit Yusuf bin Yakup tarafından H. 677 (1278/9)'de yaptırılmıştır, bkz. K. Erdmann, *ay. esr.* s. 147 - 150; İsmet İlter, *ay. esr.* 51, 83 (no. 34).

[3] Afyon Karahisarının kalesindeki sarnıçlar kaya içine oyulmuştur ve bir tanesinin cephesine oyulmuş bir çeşme yüzünden iki satırlık grekçe kitabeden anlaşıldığına göre Bizans devrine aittir; bkz. Semavi Eyice. "La fontaine et les citernes byzantines de la citadella d'Afyon Karahisarı", *Dumbarton Oaks Papers*, XXVII (1973), s. 303 - 307, ve lev. I - XII.

ederler. Cotthay (=Kütahya) sursuz güzel bir şehirdir. Fakat iç içe üç katlı büyük bir kalesi vardır. Burada, kervanla gelen Türk hanımı karşılarlar.[1] Bu, Camussat bayscha (=Hamza Paşa)'nın zevcesidir.[2] Bertrandon Kütahya'da bir kervansarayda geceler. Burada bütün yolcular ve hayvanları beraberce uyurlar. Fakat sabah uyanınca Bertrandon, eşyasını dürüp bağladığı kolanlarından birini bulamaz. Sinirlenip telâş ederken 50 yaşlarında kadar bir Türk hizmetkâr onu kervansarayın kapısına getirir ve italyanca olarak kim olduğunu, nereden geldiğini, niçin deniz yoluyla gitmediğini, casus mu olduğunu sorar. Bertrandon Venediklilerle Cenevizler arasındaki savaş yüzünden deniz yolundan gitmediğini Bursa'da tüccar olan kardeşini göreceğini cevaplar. Bu Türk ona acaba Paris civarında Guevres (=Gesvres)'den olup olmadığını da sorar. Şaşıran seyyah kendisinin bir vesile ile orada bulunduğunu bildirir. Macar savaşında Türklere esir düşmüş ve müslüman olmuş bir Avrupalı olduğunu tahmin ettiği bu adam, ona bazı tavsiyelerde bulunur, beş günlük yiyecek almasını tenbih eder.[3]

---

[1] Seyyah Konya'da kervanın dağıldığını yazmakta ise de, Hamza Paşa'nın zevcesinin hâlâ kervanda bulunması grubun tamamen dağılmadığını gösterir.

[2] Bu Hamza Paşa herhalde II. Murad'ın lalası Şarabdar Hamza Paşa olmalıdır. Bu vesile ile şuna da işaret etmek yerinde olur ki, XV. Yüzyılın Hamza Bey (veya Paşa)'leri ayrı ayrı tesbiti beklemektedir. Başlıca bu addaki Paşalar hakkında bkz. Mehmed Süreyya, *Sicill-i Osmanî*, II, s. 251; İsmail Hami Danışmend, *Osmanlı Tarihi Kronolojisi*, İstanbul, I, de, Şarabdar, Vidin valisi ve Yahşi Beyzâde Hamza Bey (veya Paşa)'leri üç ayrı kişi olarak gösterir. Bunlardan Vidin muhafızı olan, Kazıklı Voyvoda adı ile bilinen Eflâk Beyi Vlad Drakul'a elçi olarak (veya onu yakalamağa memur olarak ?) gönderilmiş, fakat feci surette öldürülmüştür. Halbuki Bursa'da hayratı olan Hamza Paşa hakkında yazılan küçük bir monoğrafyada bu addaki üç kişi birleştirilerek tek bir kimse olarak gösterilmiştir, kş. Ali Ziya Topaç, *Hamzabey Tarihi, Sinop ve Izmir Fatihi*, Bursa 1949. Lala veya Şarabdar Hamza Bey (veya Paşa)nın zevcesi Tâcünnisâ Hatundur, bkz. Tayyip Gökbilgin, *XV - XVI. Asırlarda Edirne ve Paşa livası*, İstanbul 1952, s. 234 - 235.

[3] Bu küçük olay ilk devir Osmanlı idaresinde çok ilgi çekici insanların bulunduğunu gösterdikten başka, yabancıların gözden kaçırılmadıklarını da belli eder. Buna benzer bir durum da Alman seyyah Arnold von Harff'ın başına gelmiştir. 1499'da İstanbul'a gelen von Harff, Galata'da yerleştiğinden birkaç gün sonra kapısında alman asıllı, Frenk Hasan denilen bir Osmanlı ile karşılaşmıştır. Bkz. Semavi Eyice, "Eski seyahatnâmelerde Türkiye ve İstanbul: 2 - Arnold von Harff", *Türk Yurdu*, sayı 254 (1956), s. 692.

Kütahya - Bursa yolu dağlıktır. İki gün ormanlar içinde yol aldıktan sonra güzel bir ovaya çıkarlar ve beş günde Bursa'ya ulaşırlar. Şehre yarım günlük uzaklıkta güzel bir köyde et ve bütün yıl taze saklanan üzüm bulurlar. Köye varmadan onları karşılayan atlı bir Türk, Hacı Barak'ın karısına, babasının ölüm haberini verir. Bu haber üzerine kadın ilk defa yüzünü açtığında Bertrandon onun çok güzel bir insan olduğunu farkeder. Bu köyde inek sütünden yapılmış nefis kaymak da tadan seyyah, bundan o kadar yer ki nerede ise çatlayacağından korkar. Akşam Türkler ona şişde kızartılan kebap da ikram ederler. Bursa'da seyyah, kendisini hacdan dönen bir müslüman sananlara el öptürerek karşısına çıkan bir yola sapar[1], doğru çarşı meydanına çıkar, burada karşılaştığı ilk hıristiyan, tesadüfen onun tavsiye mektubu getirdiği adamdır. Cenevizli olan bu şahıs onu bir Floransalı'nın evine yerleştirir. Bertrandon, Bursa'da on gün kalır.

Bursa, Türklerin en iyi, en güzel şehirlerinden biridir. Olempea (=Uludağ) denilen büyük bir dağın eteğinde büyük bir şehirdir. Dağdan inen bir akarsu etrafında köyler kurulduğundan, şehir olduğundan daha geniş görünür. Türkiye hükümdarları burada gömülüdür. Burada güzel tesisler, hastaneler (=*hospitaulx*) ve ihtiyaç sahiplerine Allah için ekmek, et ve şarap (?) dağıtılan üç - dört yer (yâni imaret) vardır. Bursa tüccarları Fransız seyyahını gezdirirler. Şehrin ileri gelenlerinden olan ve esnaf teşkilâtının başı Hacı Barak'a teşekkür ve veda için götürürler. Her türlü ipekli kumaşların, inci ve taşların, pamuklu ve sabunların satıldığı pazarları dolaşan Bertrandon, hıristiyan esirlerin satıldıkları esir pazarını da görür. Bursa'da ilk defa olarak zeytinyağlı havyar da yerse de pek beğenmez.

Bursa'nın güzel kalesi, dağın eteğinde bir çıkıntı tepe üstündedir. İçindeki ev sayısı bin kadardır. Ayrıca burada Büyük Türk'ün çok güzel bir sarayı da vardır. Seyyaha dostlarının anlattığına göre, saray bir bahçe içindedir ve ortasında küçük bir göl vardır.[2] Ona anlatıldığına göre bu gölde bir kayık vardır ve Büyük

---

[1] Türk kıyafetinde olan La Broquière'in durumu yadırganmamalıdır. Bu devirde ihtida ederek Osmanlı olmuş hayli çok sayıda yabancı vardır ki, bunların yabancı tiplerine ve türkçeyi bozuk konuşmalarına alışılmıştı.

[2] Bursa sarayı hakkındaki bilgiler çok azdır. Bu hususda derlenen bazı bilgiler için bkz. A. Gabriel, *Une capitale turque: Brousse - Bursa*, Paris 1958, s. 28 - 29

Türk bunun içinde haremindeki kadınlarla eğlenir. Fakat bunları yazdıktan sonra, kendisine bu bilgilerin anlatıldığını ancak sarayı sadece dışından görebildiğini de belirtir. Bursa'yı idare eden Camussat bayscha (=Hamza Paşa) hakkında bilgi verdikten ve onun gerektiğinde Murad Han emrine yirmi bin asker sağladığına işaret ettikten sonra, yanına katılan bir İspanyol esiri ile birlikte İstanbul'a gitmek üzere Bursa'dan ayrılır.

İstanbul'da bıraktığı bu İspanyol'dan başka La Broquière'in yanında Cenevizli üç tüccar vardır. Ovayı, sonra dağlık bölgeyi ve halı dokunan bir yeri geçerler. Nichomedie (=İzmid)'e yaklaşırken çok sık ve insanın içinde kaybolabileceği bir ormanı aşarlar.[1] Geceyi İzmid'e dört fersah uzaklıkta bu orman bitiminde, bir köyde geçirirler ki bu Karamürsel olmalıdır. İzmid'den sonra kıyı boyunca arazi iyidir. Burada Türkden çok Rum yaşar fakat bunlar Türklerden çok daha şiddetli hıristiyan düşmanıdırlar. Nihayet seyyah tahrip edilmiş ve halkı Rum olan bir köyde kalır (belki Tuzla ?)[2], oradan sonra Üsküdar'a yakın bir köyde daha konaklayarak, verimli topraklardan geçip Escutari (=Üsküdar)'a varırlar.

Üsküdar, Türklerin elindedir. Karşıya geçeceklerden burada Türkler vergi almaktadır. Rumlara ait kayıklara binilerek karşı yakaya geçilmektedir. Bertrandon Cenovalılara ait olan Pera yâni Galata'ya gider. Bu sırada Cenova, Milano dukası Visconti'nin işgalinde olduğundan, Galata da ona aittir. Şehir Cenovalı tüccarlar idaresindedir. Başlarında bir *potestat* vardır. Fakat Türklerin burası ile anlaşmaları vardır. Eğer bir hıristiyan esir, Türklerden kaçar Galata'ya sığınırsa Cenovalılar onu teslime mecburdurlar.

Seyyah burada, Milano dukasının Büyük Türk'e gönderdiği elçi ile de karşılaşır. Ayrıca gene burada, bir Napolili ile de tanışır. Bu adam *Prestre Jehan'ın memleketi* denilen Sudan

---

ve res. 6. Alınan seyyahı R. Lubenau bir yüzyıl sonra bu sarayı harap görmüş ve bahçesinde fıskiyeli bir havuz olduğunu kaydetmiştir. Ekrem Hakkı Ayverdi, *Osmanlı mimarisinin ilk devri, Osman Orhan Gaziler, Hüdavendigâr ve Yıldırım Bayazid, I,* İstanbul 1966, s. 117.

[1] Seyyahın Bursa'dan sonra takip ettiği yol pek açık olarak anlaşılmıyor.

[2] Schefer bu köyü Kartal olarak teşhis etmektedir. Buradan sonra kervan bir gece daha yolda konakladığına göre, bu ilk köy daha doğuda olmalıdır. Böylece Hereke, Darıca veya Tuzla akla gelmektedir.

Habeşistan'dan gelmiştir. Ona uzun uzadıya garip ülke hakkında çoğu uydurma bilgiler verir.

Üsküdar'dan kayığa binerken, kıyafetine aldanan Rumlar seyyahı Türk sanarak ona itibar gösterirler, fakat Galata'ya ayak bastığında hıristiyan olduğunu öğrenince ondan para sızdırmak isterler. Hatta onu dövmeğe bile kalkışırlar. Fakat Philippe le Bon'un adamı kılıcı ve yardıma koşan bir Cenevizlinin yardımıyla ellerinden kurtulur. Bu vesile ile de, bunları, başkalarının dikkatini çekmek için yazdığını belirtir. Bunlardan çok, Türklere güvendiğini de açıkca ifade eder.

La Broquière ertesi gün Halici geçerek Bizansa ait olan İstanbul'a gider. Burada, kendisini vaktiyle Bruges'de tanımış olan bir Katalonun evine misafir olacaktır. Seyyah şehrin biçimini, tepelerini surlarını tarif eder. Şehrin güneyinde küçük bir liman vardır. Bunun yakınında da öldürülen Frankların kemiklerinden meydana gelmiş bir yığın görülür. İstanbul, sanki köylerden meydana gelmiştir. İçinde boşluklar meskûn yerlerden daha çoktur.[1] Pek çok güzel kilise görülür. Bunların en başında Ayasofya gelir. Seyyah burada Bizans imparatoru VIII. Ioannes Palailogos ile[2], çok güzel bir kadın olan aslen Trabzon prensesi üçüncü karısı Maria'yı görür. Fransız seyyahı, güzelliğini, kıyafetini ve süslerini hayli etraflı anlattığı imparatoriçenin genç ve beyaz olmasına rağmen yüzünün boyalı olduğunu da belirtir.[3]

---

[1] La Broquière'in Bizans idaresindeki İstanbul hakkında anlattıkları ayrıca işlenerek değerlendirilmiştir, bkz. J. Ebersolt, *Constantinople byzantine et les voyageurs du Levant*, Paris 1918, s. 58 - 60. La Broquière'in Bizans'daki hatıraları hakkında kısa bir makale de basılmıştır, bkz. G. Schlumberger, "Rencontre et aventures d'autrefois", *Journal des Debats* (2 - 3 Janvier 1920); ayrıca şu kitapda da: *Recits de Byzance et des Croisades*, Paris 1922, II, s. 197 - 199.

[2] Bizans İmparatorunun, La Broquière'den Jeanne d'Arc (1409 - 1431) hakkında bilgi edinmek isteyişi de manidardır. Bu genç kızın, bozulan ve dağılan Fransayı kurtarmağa çalıştığı, birçok başarıdan sonra 24 mayıs 1430'da Bourgogne dukasının ihaneti ile İngilizlere teslim edildiği ve 30 mayıs 1431'de diri diri yakıldığı bilinir; bkz. A.A. Vasiliev, "La Guerre de Cent ans et Jeanne d'Arc dans la tradition byzantine", *Byzantion* III (1926), s. 241 - 250.

[3] Maria, Trabzon prensi IV. Alexios (1417 - 1429)'un ortanca kızı olup 1428 eylülünde Bizans İmparatoru VI. Ioannes ile evlenmiş, 1439'da ölmüştür. Ablası 1420'den beri Karakoyunlulardan Cihanşah'ın zevcesi idi, küçük

Kadın, genç ve güzel olan iki nedimesi ve birkaç hizmetkârı ile ata binerek Blakerna sarayına gider.

Bertrandon, Ayasofya önünde imparator Kostantini tasvir ettiğini ileri sürdüğü bir büyük atlı imparator heykelini gördüğünü bildirir.[1] Bundan sonra şehrin belli başlı büyük kiliselerini dolaşarak, bunlardaki kutsal hatıraları anlatır. Bu sıralarda Bizans, Türklere vergi vermektedir. Ellerinde ise Salubrie (=Silivri) denilen bir şehir ile kuzeye doğru üç saat uzaklıkta bir kaleden başka bir şey kalmamıştır. Seyyah Bizans sarayında bazı tören ve eğlenceleri de seyreder. Her defasında da gözleri "çok güzel" olduğunu tekrarladığı imparatoriçeye ilişir. Nihayet İstanbul'dan 1433 yılı ocağının 23. günü yola çıkar. Bu defa beraberinde Galata'da tanıştığı ve Türklere elçilikle giden İtalyan Benedic de Fourlino (=Benedetto Folco da Forli) ile Jehan visconte (=Giovanni Visconti) adlı Milano'lular ve bunların adamları bulunmaktadır. İstanbul'dan çıkınca Rigori (=Rhegion ?) denilen ve bir köprü ile Türkler tarafından yıktırılmış bir kule olan yerden[2] ve Athyra denilen gene bir köprüsü olan, halkı Rumdan

---

kızkardeşi ise Sırp kralı Brankoviç ile evlenmişti, W. Miller, *Trebizond, The Last Greek Empire*, London 1926, s. 80 - 81.

[1] At üstünde bir İmparatoru, belki Iustinianos'u tasvir eden bu heykel, İstanbul'a gelen bütün seyyahlar tarafından Ayasofya'nın yanında görülmüş ve Fetihden sonra da bir süre durmuştur. Heykel XVI. Yüzyıl içlerinde yok olmuş kaidesi de, 1540'a doğru kaldırılmıştır, bkz. R. Janin, *Constantinople byzantine*, Paris 1950, s. 78 - 80; ikinci baskı, Paris 1964, s. 74 76. Topkapı Sarayı kütüphanesinde iken, Macar Milli kütüphanesine hediye edilen bir elyazmadaki bir resmin bu heykeli tasvir ettiği ötedenberi kabul edilmektedir. Ancak yeni bir araştırmada, bu resmin Theodosius'un bir madalyası ile benzerliği göz önünde tutularak ve resmin üzerinde Theodosius adının da bulunduğu hesaba katılarak, Theodosius'un bir heykelini tasvir ettiği ileri sürülür, bkz. P.W. Lehmann, "Theodosius or Justinian, A Renaissance Drawing of a Byzantien Rider", *The Art Bulletin*, XLI (1959), s. 39 - 57 ve 17 resim; özet ve tahlili için kşl. F.W.D. (eichmann), *"Byzantinische Zeitschrift"*, LII (1959), s. 484. Topkapı Sarayı ve İstanbul Üniversitesi kütüphanelerindeki Tercüme-i miftah-ı cifr'il-câmi' yazmalarında bu heykelin birer minyatürü vardır. Bu hususa işaret eden Prof. Dr. Şerare Yetkin'e teşekkür ederim.

[2] Rhegion harabeleri bugün Küçük Çekmeceye hâkim bir tepededir, burada yapılan kazılar hakkında bkz. Aziz Ogan, "Regium hafriyatı", *Belleten*, III, sayı 11/12 (1939), s. 437 - 445, lev. CVI - CXIX; Arif Müfid Mansel ve Aziz Ogan, "Rhegion - Küçük Çekmece hafriyatı 1940 - 1941", *Belleten*, VI, sayı 21 - 22 (1942), s. 1 - 18, lev. I - XXVI. Küçük Çekmeçe köprüsü yerinde bir Bizans

ibaret harap bir köyden geçerek Salubrie (=Silivri)'ye varırlar.[1] Yolda fakir Rum köyleri görürler. Pek kuvvetli olmasına rağmen Türkler Silivri'yi alamamışlardır. Chourleu (=Çorlu) ise harabolmuş ise de, buraya Rum ile Türkler yerleştirilmiştir. Bundan sonra geçtikleri Misterio'da ise halk hep Rumdur. Sadece buranın sahibi bir Türk vardır. Burası Bizans devrinin Messine'si olan Karıştıran olabilir.[2] Onu takip eden Pirgasi (=Lüleburgaz)'nın surları yıkılmış olup halkı yalnız Türktür. Surları yıktırılmış olan Zambry'den sonra[3], Andrenopoly (=Edirne)'ye varılır. İstanbul - Edirne arası altı günlük yoldur. Arazi iyi ve verimli olmamakla beraber ağaç yoktur ve insan pek azdır.

Bertrandon, Milano elçisi ile Edirne'ye gider. Bu çok iyi şehir büyük ve kalabalıktır. Büyük Türk burada oturmağı tercih eder. Edirne'de pek çok Venedikli, Katalan, Cenevizli ve Floransalı tüccar yaşamaktadır[4]. Elçi Benedetto ile, Bertrandon, Sultanın, Lesseres (=Serez)'de olduğunu öğrenerek yola çıkarlar. Ancak Meriç'i geçtiklerinde, Sultanın Edirne'ye döneceğini öğrenirler. Seyyah, Dimotika'ya uğrar. Burası oldukça iyi bir şehir olup ve yusyuvarlak bir tepe üstüne oturan çok güzel çifte duvarlı bir kaleye sahiptir. Ona söylendiğine göre kale içinde dörtyüz ev ile, içinde Sultanın hazinesinin saklandığı bir burç vardır. Bertrandon, Ypsala (=İpsala)'ya da uğrar. Burası da evvelce iyi bir şehirmiş, ancak şimdi haraptır. Çevre bataklıklarla kaplı oldu-

---

[1] Silivri kalesi hakkında bkz. F. Dirimtekin, "La forteresse byzantine de Selymbria", *X. Milletlerarası Bizans Tetkikleri Kongresi Tebliğleri*, İstanbul 1957, s. 127 - 129, lev. XIII - XVI; Semavi Eyice, "Alexis Apocauque et l'eglise byzantine de Selymbria (Silivri)", *Byzantion*, XXXIV (1964), s. 77 - 104, lev. I - VII.

[2] Çorlu - Edirne yolu yakınında Meşinli adında bir yer vardır. Ayrıca yolun kenarında *Karışdıran harebesi* denilen bir yer eski bir Avusturya kurmay haritasında işaretlenmiştir, bkz. *Landkarten Artaria*, Rodosto, 1:200.000, Wien.

[3] Bu Zambry'nin Havsa olmasına ihtimal verilebilir. Zambry'yi Jireçek, *aşağıda sayfa 39'daki eserinde*, s. 110'da Bulgarofygon veya Nikea olarak teşhis eder.

[4] Bir sınır kalesi iken, 1361'de fetholunan Edirne'nin kısa zamanda Türk devrinde geniş, zengin olması dikkate değer, bkz. Semavi Eyice, "Bizans devrinde Edirne ve bu devre ait eserler", *Edirne Armağan kitabı* Ankara 1964, s. 39 - 76, res. 1 - 20.

ğundan buralarda dolaşmak zordur. Trakya kıyısında Ayne (=Enez)'e inen seyyah, buranın Midilli beyinin kardeşinin elinde olduğunu bildirir. Şehir deniz ile iki mil kadar genişlikteki Meriç ırmağı arasındadır.[1] Burada bir tepede, kral Priamos'un oğlunun olduğu söylenen bir de mezar gösterirler. Seyyah büyük bir gemi ile evvelce büyük, o sırada ise harap, sadece kalesi sağlam halkı Rum ve Türk olan Macry (=Megri)'ye de uğrar Buradan sonra alçak bir dağı aştıktan sonra, iyi güzel bir şehir olan Caumussin (=Gümülcine)'e varır. Etrafı sur çevrilidir. İçinden bir dere geçer. Etrafı ise verimli ovadır. Bunun arkasından uğradığı içinde insan olmayan bir kaleden ibaret Mussi'nin neresi olduğunu Schefer teşhis edememiştir. Biz Mussi denilen bu yerin elimizdeki eski bir haritadan, Gümülcine batısında, ana yolların dışında kalan Karamusi ile aynı olabileceğini sanıyoruz.[2] Karamusi, Gümülcine batısında, Narlıköy ile, Buru gölü'nün kuzey ucunu teşkil eden Saka burnu arasında bulunmaktadır. Bir körfez (bu Buru gölü veya körfezi olmalı) kıyısındaki Peritog'dan geçen seyyah Jangibatzar (=Yenipazar)'a gider ve burada Sultan Murad'ı beklemeği kararlaştırır. Yenipazar, Türkler tarafından kurulmuş bir kasabadır. Schefer, Peritog denilen yerin belki Pravişta olabileceğini yazar, Yenipazar'ı ise kesinlikle yerleştiremez. Sadece, belki Karasu kenarındaki Yeniköy olabileceğini hatırlatır.[3] Biz elimizdeki eski haritadan Bertrandon'un Buru gölü çevresinden

---

[1] Genovalı Gattelusio ailesi elinde olan Enez hakkında bkz. Semavi Eyice, "Enez'de Yunus Kaptan türbesi", *Tarih Dergisi*, XIII, sayı 17 - 18 (1963), s. 141 - 158, lev. I - VI; Afif Erzen, "Enez (Ainos) araştırmaları", *Güney - Doğu Avrupa Araştırmaları Dergisi*, I (1972), s. 235 - 248, lev. I - XXI.

[2] Bu hususdaki dayanağımız, Avusturya İmparatorluğu Genel Kurmayı'nın *Artaria u.Co. Kitapevi* tarafından basılan haritasıdır, bkz. *43° 41 Xanthi - Stara Zagor (Eski Zagra)* paftası (1:200 000).

[3] Eğer Schefer'in işaret ettiği gibi Peritog, Pravişta ise, seyyah Kavala'nın batısına Struma (Karasu) kıyısına kadar ilerlemiştir. Bu surette Yenipazar, Pravişta ile Serez arasında Zihna civarında olmalıdır. Fakat, Peritog daha doğuda ise, Yenipazar'ın Karasu Yenicesi olması icap eder. Zaten La Broquière, Peritog'un bir körfez kıyısında olduğunu yazdığına göre, bunun kıyıdan hayli içeride bulunan Pravişta ile aynı olabilmesine imkân yoktur. Biz, bu Peritog'un sonra ad değiştirmiş biryer olabileceğine inanıyor ve seyyahın Karasu Yenicesi'nden daha ileri gitmediğini iddia ediyoruz. Elimizde oldukça eski bir tarihde basılmış, almanca yazılı bir Güney - Doğu Avrupa ve Doğu Akdeniz haritasında da yol Yalıköy'den Karasu Yenicesine geçer olarak gösterilmiştir.

daha ileri gitmediğini tesbit ediyoruz. Adını Jangibatzar olarak yazdığı yer herhalde Xanthi (=Eskice Karasu=İskeçe) güneyinde ve Karasu kıyısındaki Yenice Karasu olmalıdır. Zaten adı da yeni kurulmuş olduğunu gösterir. Bertrandon ve Milano elçileri burada iki gün beklerler. Büyük Türk, yolda eğlenerek az maiyet ile ağır ağır gelmektedir. Sultan yanında 40 - 50 kadar atlı ile kasabaya girer. Üstünde kırmızı kadife bir elbise ile zibelin kürklü gene kırmızı kadifeden bir kaftan, başında daha koyu kırmızı bir şapka (sarık olacak!) vardır. Önünde oniki silâhdar ve oniki köle ilerlemektedir. Sultan küçük bir köşke yerleşir. Sonra yakın bir hamama gider. Beraberinde sadece yaya 6 kişi ile at üstünde hamamdan dönerken Bertrandon onu görür. Bu defa üzerinde kırmızı saten bir elbise vardır. 28 - 30 yaşlarında kadar görünen Sultan Murad biraz şişmancadır ve kalın seslidir. Murad'ın H. 806 (=1403/04)'de doğduğu genellikle kabul edildiğine göre seyyahın onun yaşı hususundaki tahmini doğrudur. Elçi Benedetto Folco da Forli, bir Türk aracılığı ile Sultan ile görüşmesinin mümkün olup olmadığını sorar. Büyük Türk, burada onları huzuruna kabul edemeyeceğini, zaten divan vezirlerinin de daha arkada olduklarını bildirir.[1] Elçi isterse onları bekleyebilir veya Edirne'ye dönerek orada huzura çıkar. Bertrandon'un orada öğrendiğine göre bu sırada Sultan Arnavutluğa 10.000 kişilik kadar bir kuvvet göndermiştir.

Seyyah ve elçi Gümülcine'ye dönerler. Burada birinin üstünde kısmen harap bir kale bulunan iki tepe arasındaki Couloni (=Güvercinlik) boğazından geçerler, Ilıca'yı görerek Meriç kıyısında Vira (=Ferecik) şehrine varırlar. Burada yıkılmış bir kale vardır. Ayrıca buradaki kilise, cami haline getirilmiş[2] ve kalenin çevresi Rum ve Türk halkın oturduğu bir şehir haline gelmiştir.

---

[1] Erken devirde Osmanlı Beyliği sarayında, Divanını toplamaksızın Sultanın yalnız olarak huzura bir yabancıyı kabul etmeyişi, usuller bakımından dikkat çekicidir.

[2] Bu kiliseden çevrilme cami, Ferecik Yunanistan sınırları içine girince tekrar kilise olmuştur. Bunun Alexios Komnenos (1081 - 1118)'un oğullarından İsaakios Komnenos tarafından 1152'de kurulan Kosmosoteria manastırı kilisesi olması muhtemel görülür, resmi için bkz. O. Wulff, *Byzantinische Kunst, Postdam* 1924, s. 487; A.K. Orlandos, "Ta Byzantina mnemia tes Beras", *Thrakika*, IV (1933) 34 sahife; kşl. E. Weigand, *Byzantinische Zeitschrift*, XXXIV (1934) s. 454 - 455.

Ferecik dışında 6 süvari ile Sultana giden Rumeli Beylerbeyine raslar. Bu boylu, yakışıklı aslında Bulgaristanlı ve kölelikten yetişme bir kimsedir.[1] Tekrar Dimotika'ya girdiklerinde, şehir Bertrandon'a öncekinden daha da güzel görünür. Nihayet Edirne'ye dönüp onbir gün Büyük Türkü beklerler. Geldiğinde, başlarında Şeyhülislâm ile birlikte devlet ileri gelenleri karşılayıcı çıkarlar.

Bertrandon, Sultan Murad'ın bir daha ve daha etraflı portresini çizer: Kalın gövdeli kısa boyludur. Tatar tipinde geniş yüzlüdür ve burnu kemerlidir. Gözleri ufak, teni esmer tombul yanaklı ve çember sakallıdır. Seyyaha anlatıldığına göre Sultan yumuşak tabiatlı eli açık bir insandır. Kolaylıkla arazi ve para bağışlar. Gene söylentiye göre savaşı sevmez, zaten yıllık geliri iki buçuk milyon duka altınını bulur. Aldığı haraçlar ise 25.000 dukadır. Bundan sonra Osmanlı Beyliğinin teşkilâtı hakkında bilgi veren Bertrandon, Sultanın içkiyi sevdiğini pek çok kadına ve içoğlanına sahip bulunduğunu da sözlerine ekler. Fakat o memleketini büyük bir dirayetle idare etmektedir. Herkes ona itaat eder; o da çok adildir.

La Broquière, Osmanlı ordusu hakkında bazı açıklamalar yaptıktan sonra, huzura çıkışı anlatır. Önce Paşalara hediyeler verilir. Sonra huzura girilir. Bu hususda seyyah hayli tafsilât verir. Nihayet Edirne'de Rumeli Beylerbeyinin kızının düğün alayını da gördükten sonra martın 12 sinde şehirden ayrılırlar. Bu defa Bulgaristan'dan geçen yolu takip ederek Filibe, Sofya, Pirot üzerinden Niş'e varırlar. Buradan Corsebech (=Kruşevaç) denilen Alacahisar'a giderler. Rumeli Beylerbeyi Rum asıllı olmakla beraber, iyi bir müslüman olan Sinan Paşa ekseriyetle burada

---

[1] Rumeli Beylerbeyi Sinan Beydir. La Broquière bu şahısdan sonra etraflı surette bahseder, kşl. s. 206 vd. Seyyah adını Ceynann bay olarak yazar ve başka bir yerde onun Rum asıllı olduğunun söylendiğini de bildirir. Anlatıldığına göre âkil bir kimse olan bu Sinan Bey tam bir müslüman olmuş, bu yüzden katiyen şarap içmemektedir. La Broquière bu bilgileri, Macaristan'dan müslüman olmuş bir Macar tarafından esir alınarak Kruşevaç'a getirilmiş genç ve güzel bir kadından öğrenmiştir. Mehmed Süreyya, *Sicill-i Osmanî*, III, s. 103'de bahsi geçen Sinan Paşa herhalde bu olmalıdır. Orada yazıldığına göre Çelebi I. Mehmed ümerasından olan Sinan Paşa. Tırhala Beylerbeyi, 829 (= 1425/26)'da Rumeli Beylerbeyi olmuş, 845 (= 1441/42)'de Serdar tayine edilmişse de az sonra ölmüştür.

oturmaktadır. Burada Morava ırmağı Sırp sınırını teşkil eder. Seyyah, buradan Belgrad'a geçer.[1] Bertrandon seyahatnâmesinin bu bölümünde uzunca bir rapor halinde Türkler ve onların yaşayışları, adetleri, silâhları, atları hakkında önemli bilgi verir.

Türklerin Avrupanın bütün hıristiyanlarını korku içinde durdurmalarının sebebini de araştırır. Macarlar, Sırplar kendilerini koruyamadıklarından Almanya'dan ücretli asker getirtmektedirler. Ve Bertrandon Türkleri yakından tanıyınca şunu anlamıştır ki, onları dağıtmak, yenmek ve kazandıkları toprakları ellerinden almak artık kolay olmayacaktır. Türkler orta boylu, orta kuvvette ve oldukça güzel insanlardır. "Türk gibi kuvvetli" sözü yersizdir. İçlerinde kuvvetlisi, zayıfı da vardır. Fakat becerikli insanlardır. Çok erken kalkarlar, çok az şey ile yetinirler; biraz pişmiş ekmek, güneşte kurutulmuş az et veya yoğurt, veya bal, üzüm, meyva veya yeşillikler onların karın doyurmalarına yeter. Bir avuç un ile yaptıkları lâpa ile bütün bir gün kendileri ve 6-8 kişi yaşatırlar. Atlarını çok az beslerler. Bunlar hep hadım edilmişlerdir. Eğerleri üzerinde sandalyede oturur gibi dizlerini karınlarına çekerek otururlar. Hıristiyanlar ne kuvvette bir ordu ile saldıracak olurlarsa olsunlar, Türkler kısa zamanda toplanır ve iki - üç günde karşı çıkarlar; ve o kadar sessiz hareket ederler ki hıristiyanların yüz askeri Türklerin on bin kişilik ordusundan daha fazla gürültü yaparlar. Türkler sadece bir kös vururlar savaşa gidecek olanlar ve katılanlar alayın başına geçerler. Atları da bu düzene uyar. Silâhları hafiftir, geceleri, üç günlük yol alırlar. Uzun süre koşan atları tercih ederler. Ok, tirkeş, kılıç ve kısa saplı gürzleri vardır. Bu çok tehlikeli bir silâhtır. Beylerine çok bağlıdırlar. Bu yüzden de acıklı bir gerçek ki Fransa'dan daha geniş bir araziyi fethetmişlerdir. Uzun uzadıya Türklerin savaş usullerini anlatan Bertrandon onların nasıl yenilebileceğini de ortaya koymağa çalışır. Türklerin savaş usulleri ve silâhlarına

---

[1] La Broquière'in Pirot ile Belgrad arasında Sırbistandaki yolu hakkında verdiği bilgilerin Ristich tarafından sırpçaya çevrildiğini Schefer bildirmektedir. (kşl. önsöz, s. XI), ayrıca Matkovich'in de seyyahın Sırbistandaki yoluna dair bir yazısı olduğuna aynı yerde işaret olunur. Bu yazıları görmek mümkün olmamıştır. C.J. Jireçek, *Die Heerstrasse von Belgrad nach Constantinopel und die Balkanpaesse*, Prag 1877, B. de La Broquière'in Rumeli'deki yolunu incelemiş ve çok değerli kitabında kullanmıştır, s. 109 da bu seyyahın dikkatli ve tecrübeli bir gözlemci olduğunu belirtir.

karşı Avrupalıların nelere dikkat etmeleri gerektiğine işaret eder. Bu bölümde La Broquière ajan olarak kendinden bekleneni yerine getirmektedir.[1] Fakat bunu yaparken Türkleri küçümseme yolunu tutmaksızın gerçek meziyetleri ve üstünlüklerini ortaya koymaktan da kaçınmaz.[2]

Seyyahın Belgrad'dan sonraki yolu Szegedin, Budin üzerinden Avrupa içine girer. Raab, Bruck, Viyana, Melk, Walsee, Ems, Ried, Braunau, Burghausen, Mühldorf, üzerinden, gördüğü en güzel küçük şehir olan Münih, Landsberg, Mindelheim, Memmingen, Waldburg, Ravensburg'dan geçerek Konstanz'a ulaşır. Buradan Rhein nehrini takip ederek Stein, Schaffhausen, Waldshut, Laufenburg, Reinfelden'den geçerek Basel'e varır. Buradan da Grandvillars, Montbeliart'dan sonra Bourgogne topraklarına girer. Besançon, Vesoul, Villeneuve, Aussone, Dijon'a uğrayarak, Potieres manastırında olan Bourgogne dukası Philippe le Bon'un huzuruna varır. Burada dukaya beraberinde getirdiği atı, *Kuran*'ı ve elbiselerini takdim ettiğini bildiren satırlar ile seyahatnâme sona erer.[3]

---

[1] Seyahatnamenin son kısmı, Edirne'deki kabul, Rumeli hakkındaki notlar ve La Broquière'in Türkler ile onların savaş usulleri hakkındaki sahifeleri ileride ayrı bir makale çerçevesi içinde işlenecektir.

[2] N. Iorga, "Les voyageurs français dans l'Orient Europeen", *Revue des Cours et Conferences*, dan ayrıbasım, Paris 1928, s. 17 - 20'de Bertrandon de La Broquière'i "bütün seyyahların en enteresanı" olanı olarak tanıtır.

[3] Schefer baskısının sonunda s. 263 - 266'da Giovanni Torzelo'nun Floransa'da 16 mart 1439'da yazarak, Andrea Pellazago aracılığı ile gönderilen raporunun fransızca metni yer almaktadır. Burada garip bir husus vardır, başlıkda ve sondaki imzada Torzelo'nun Bizans İmparatorunun hizmetinde bulunduğu bildirilmektedir. İçindeki fikirler o kadar çocukçadır ki bu raporu yazanın bir maceracı oluşundan şüphe edilebilir. Bunun arkasında ise La Broquière'in bu yazı hakkındaki görüşlerini tahlil ve tenkitlerini özetleyen ikinci bir rapor yer alır (s. 267 - 274). Buradaki çok ilgi çekici görüşler üzerinde ileride durulacaktır.

Giriş

Doğu ülkeleriyle ilgili olarak XV. yüzyılın ilk yarısından bize kalan üç fransızca seyahatname vardır. Bunlardan birincisi, 1418 yılında Kutsal Yerleri ziyaret eden Nompar de Caumont'un seyahatnamesidir;[1] diğer ikincisi, Bourgogne dükü Philippe le Bon'un maiyetinde hizmet veren iki kalem sahibinin, Ghilbert de Lannoy ile Bertrandon de La Broquière'in eserleridir.

Ghilbert de Lannoy 1401 yılında, yargıç Hainaut ile birlikte ilk olarak Kudüs'e bir hac seferi yapmış ve Rodos'u, Ege adalarını, Konstantinopolis'i ziyaret etmişti. 1413 ve 1414 yıllarında Orta Avrupa'ya iki seyahat yaptıktan yedi yıl sonra İngiltere kralı ile Bourgogne dükü tarafından kendisine Doğu'da askeri bir görev verilir. Prusya'yı, Polonya'yı, Macaristan'ı, Rusya'yı, Tuna Prensliklerini, Mısır ve Suriye kıyılarını, Rodos'u ve Dardanelles [Çanakkale] boğazını iki yıl boyunca gezer; Venedik'te mola verdikten ve Almanya'yı bütünüyle katettikten sonra ülkesine döner.[2]

---

[1] Bu seyahatname ilk kez *"Le voyaige d'oultremer en Iherusalem par le seigneur de Caumont l'an 1418"* başlığı altında, Musée Britannique'deki elyazması nüsha esas alınarak marki de La Grange tarafından yayınlanmıştır; Paris, 1858.

[2] Mısır ve Suriye sahilleri hakkında elde edilen bilgiler, M. John Webb tarafından ingilizceye çevrilerek ilk kez *Archæologia Britannica*'nın XX. cildinde, s. 281-444'de "A survey of Egypt and Syria undertaken in the year

Üçüncü seyahatnamenin müellifi, Philippe le Bon'un mabeyncisi, müşaviri ve baş *"écuyer tranchant"*ı[1] Bertrandon de La Broquière'dir. Ülkesine döndükten uzun zaman sonra, bir Sülün Şenliğinin ertesinde, gezisi sırasında cep defterine kaydetmiş olduğu notlara dayanarak seyahatnamesini kaleme alması emredilmişti; aynı dönemde Jean Mielot da, Frère Brochard l'Allemand'ın *l'Advis directif pour faire le voyage d'oultremer*'ini fransızcaya tercüme etmekle görevlendirilmişti.

Denizaşırı Seyahatnamesi, Bourgogne sarayı kitap envanterlerinde birçok kez yer almıştır;[2] bu kitap, çok yararlı bir eser

---

1422, by sir Gilbert de Lannoy" başlığı altında 1821 yılında yayınlanmıştır. Belçika Kitapseverler Derneği, "Les Voyages et ambassades de messire Guillebert de Lannoy"u 1840 yılında Mons'da bastırmış ve M. Joachim Lelewel de dört yıl sonra bu yazıları, fransızca ve lehçe açıklamalarla birlikte "Guillebert de Lannoy et ses voyages en 1413, 1414 ve 1421" başlığı altında broşür haline getirerek 1843'te Bruxelles'de, 1844'te de Posen'de bastırmıştır; nihayet, M. Ch. Potvin 1878 yılında "Les Œuvres de Ghillebert de Lannoy, voyageur, diplomate et moraliste"i Louvain'de yayınlatmıştır.

[1] Çevirenin notu: *écuyer tranchant* sözcüklerinin türkçede tam karşılığı yoktur. Fransa'da ortaçağ feodal düzenindeki yönetim örgütlenmesinde bu unvanla belirlenen bir görev bulunduğu halde aynı çağın Osmanlı devlet düzeninde ve ne de daha sonrasında Sultan'ın maiyetinde bu sözcüklere karşılık teşkil edecek bir makama rastlanmamaktadır. İsmail Hami Danişmend, Nurullah Ataç, Dr. Ali Süha Delilbaşı ve Reşat Nuri Darago'nun birlikte hazırladıkları *"Fransızca-Türkçe Büyük Dil Kılavuzu"*nda (Kanaat Kitabevi, İstanbul) *écuyer tranchant*'a "büyük merasim günlerinde sofra hizmeti gören zabit" karşılığı verilmişse de bu unvanı taşıyan Bertrandon de La Broquière'in, giriş bölümünde yer alan açıklamalardan da anlaşılacağı üzere bu tanımlamadan çok farklı ve çok daha üst düzeyde bir işlevi vardı. Biz bu unvana karşılık *yaver* demeyi uygun bulduk. Nitekim adı geçen sözlük *"écuyer"* karşılığında *"şövalye, yaver"* dediği gibi bir ortaçağ fransızcası sözlüğünde de XI. yüzyılda kullanılmaya başlanan bir sözcük olarak *"escuyer"i*, "jeune gentilhome qui portait l'écu d'un chevalier" (şövalyenin armasını taşıyan genç soylu kişi) diye tanımlamaktadır; bkz. Algirdas Julien Gremas ve Teresa Mary Keana, *Dictionnaire du Moyen Français*; Paris, 1992. 1200 yıllarında ortaya çıkan *tranchant* sözcüğüne de "kesin ve mutlak kararlar verebilen kişi ya da bu nitelikteki tutum" anlamı verilmektedir; bkz. *Larousse de la Langue Française*, LEXIS; Paris, 1979. Bütün bu tanımlamalar, Bourgogne dükünün sağ kolu olan Bertrandon de La Broquière'in bir sofra görevlisi olmadığını göstermektedir.

[2] 1467 yılına doğru düzenlenmiş bulunan Bruges sarayı kütüphanesinin envanterinde şunlar yer almaktaydı:

olmasına rağmen bu yüzyılın başına kadar bilginlerin hiç ilgisini çekmemişti. Institut de France üyesi olan ve XII. yüzyıl ile XIII. yüzyılın manzum ya da mensur kısa halk öykülerinden, masal ve romanlarından yaptığı bir derlemeyle ve bir de fransızların ulus haline gelişinden bugünlere kadar özel yaşamları üzerine yazdığı tarih kitabıyla kendini tanıtmış bulunan *M. Legrand d'Aussy*, Bertrandon de La Broquière'in seyahatnamesini "Fransız İhtilali Takvimi"nin VII. yılında, messidor ayının (20 haziran-19 temmuz) 22'sinde düzenlenen bir oturumda okumuş, ancak bunu yaparken seyahatnamenin dilini yenilemek gerektiği şeklinde bir düşünceye kapılarak hata etmiştir. M. Legrand tercümesinin başına, ortaçağ seyyahlarından birkaçının yol öykülerini çok kısa ve çoğunlukla da yanlış bir biçimde analiz ettiği bir önsöz koymuştu.[1] Ancak bu zat, Bertrandon'un anlatımını bir bütün halinde aktarmamış ve koyduğu notlar da açıklamak istediği bölümleri aydınlatmakta yetersiz kalmıştır.

1525- "Siyah meşin kaplı ve çivilenmiş bir kitap; dış yüzüne şu başlık yazılmış: *"Le voiage du roy Phelipe de Valois et le voiage Bertrandon"*; kitaptaki yazılar, ikinci yaprakta "après la publication de toutes parts" kelimeleriyle ve son yaprakta da "de là je vins" diye başlamaktadır. Bu cilt, Sainte-Gudule kilise okulunun başkanı Charles Saillet ve başpapazı Martin Sleenberch tarafından Bruxelles'de kaleme alınmış envanterde yer alan kitabın aynıdır (1487 yılı). "Siyah meşin kaplı bu büyük cildin her iki yüzü pirinç çivilerle perçinlenmiş olup üzerinde beşer tane pirinç düğme bulunmaktadır; kitap tarihlidir ve şu başlık altında kayıtlıdır: "de toutes pars gens" kelimeleriyle başlayıp son sayfada "je supplie qu'il me soit pardonné" sözüyle biten *Le voiage de oultremer du roy Philippe de Vallois et le voyage de Bertrandon de la Brocquiere.*

1526- "Parşömen kapaklı, kâğıt yapraklı ve *C'est le livre de voiage de Bertrandon* başlığını taşıyan; ikinci yaprağı *Car je arrivay*, son yaprağı da *Icy pour ce que* kelimeleriyle başlayan bir kitap". J. Barrois, *Bibliothèque protypographique ou librairies des fils du roi Jean, Charles V, Jean de Berry, Philippe de Bourgonne et les siens*; s. 218, Paris, 1830.

Bertrandon de La Broquière'in seyahatnamesi, Bruxelles sarayında muhafaza edilen Bourgogne kitap katalogunda 224 numara ile kayıtlı görünmektedir. Ant. Sanderus, *Bibliotheca belgica manuscripta, pars secunda*; Lille, 1644, s. 6.

[1] "Le discours préliminaire" ve "le Voyage d'outremer" başlıklı eserler, "les Mémoires de l'Institut national des sciences et arts, Sciences morales et politiques" içinde yer almıştır; Paris, fructidor, yıl XII (Fransız İhtilali takviminin XII. yılının on ikinci ayı), s. 422-637.

Üstelik, bizim tarihimizdeki geçmiş olaylara ilişkin her şey hakkında ileri sürdüğü düşünceler de aşırı bir tarafgirliğin izlerini taşımaktaydı; değerlendirmelerine egemen olan zihniyeti ortaya koymak için onun "önsöz"ünden birkaç cümleyi burada zikretmek bence yeterlidir. Bertrandon'dan söz ederken şunları söylüyor: "Yazar soylu bir kişiydi ve onun bu niteliği atlardan, şatolardan ve at üzerinde yapılan mızraklı dövüşlerden bahsederken de belli olmaktaydı." M. Legrand daha sonraki satırlarında, Kutsal Topraklara ve buradaki mabetlere birkaç sayfa ayırmış olan La Broquière'in seyahatnamesine değinirken şunları da ekliyordu: "Hac seferlerine gelince; onu okurken Filistin'e bu amaçla gelenlerin ne kadar çoğaldığı görülecek ve Bertrandon'un kitabı bizim için, bir yandan batılı sofuların bu dindarca masalları nasıl kör bir saflıkla kabul ettiğini gösterirken öte yandan da Kutsal Topraklardaki hıristiyanların, Haçlı'larla hacıların paralarını çekmek, onların yaptıkları harcamaları kendileri için bir gelir kaynağı haline getirmek hayaliyle çevirdikleri dolapları ortaya koyan bir anıt olacaktır."

Denizaşırı Seyahatnamesi ve M. Legrand d'Aussy'nin Önsöz'ü, yayınlandıktan kısa bir süre sonra M. Thomas Johnes tarafından ingilizceye çevrilmiştir. M. Thomas Johnes bu çalışmasını, M. John Hanbury Williams'ın karısı olan kızkardeşi Elisabeth'in anısına ithaf etmiş ve 1807 yılında Hafod'da bastırmıştır.[1]

Thomas Johnes, Legrand d'Aussy'nin ne Önsöz'üne ne de notlarına hiçbir şey eklememiş, önündeki metni aslına sadık bir biçimde tercüme etmekle yetinmiştir. M. Thomas Wright da bu tercümeyi, Filistin'i ziyaret etmiş birkaç seyyahın gezi öykülerini içeren ve 1848'de yayınlanan kitabına almıştır.[2] M. Legrand

---

[1] "The travels of Bertrandon de La Broquière, consellor and first esquire-carver to Philippe le Bon, duke of Burgundy, to Palestin, and his return from Jerusalem overland to France, during the years 1432 and 1433, extracted and put into modern French from a manuscript of the National Library and published by M. Legrand d'Aussy in the fifth volume of the Mem.de l'Institut", Hafod, 1807.

Bu yayın, kitaba adını veren seyyahın ziyaret ettiği yerleri gösteren bir haritayla bezenmiştir.

[2] "Early travels in Palestina, comprising the narratives of Arculf, Willibald, Bernard, Sævulf, Sigurd, Benjamin of Tudela, sir John Maundeville, de la

d'Aussy'nin verdiği metin ve yazdığı Önsöz, Hakluyt'un *Recueil des voyages* başlıklı kitabının ikinci baskısında fransızca olarak çıkmıştır.[1]

Nihayet 1845 yılında, Bertrandon'un seyahatinin önemine dikkat çeken M. Vivien de Saint-Martin, birkaç yıl sonra seyahatnamenin kısa bir özetini *"Description historique et géographique de l'Asie"* başlıklı kitabında yayınlayacaktır;[2] bu arada, M. de Mas Latrie de *"Récit d'une ambassade envoyé au grand Karaman Ibrahim beg, par le nouveau roi de Chypre, extrait de la relation du Voyage d'outremer de Bertrandon de La Brocquière"*i bastırır.[3]

Bertrandon'un seyahatnamesi, herkesin yararlandığı ve bu yüzyılın başından beri gerek Charles VII'nin tarihiyle gerekse Avrupa ülkelerinin adı geçen kral zamanında Doğu'yla kurdukları siyasi ve ticari ilişkilerle meşgul olan bütün yazarların tanıklığına başvurdukları bir kitap olmuştur. Bertrandon'un adının, M. van Praet,[4] M. Depping,[5] M. Vallet de Viriville,[6] M. Pierre

---

Brocquiere and Maundrell edited with notes by Thomas Wright". Londres, 1848.

1 "Hakluyts Collection of the early voyage, travels and discoveries of the English nation". Londres, 1811, cilt IV, s. 469-545.

2 "Description historique et géographique de l'Asie Mineure"; Paris, cilt II, s. 531-543. M. Vivien de Saint-Martin, "Histoire des découvertes géographiques des nations européennes" başlıklı kitabının Paris 1845 baskısında ve II. cildin 62'nci sayfasında Bertrandon de La Broquière'in Filistin'i ziyaret eden son fransız hacılarından biri olduğunu ileri sürmekle hataya düşmüştür. "Talihin gadrine uğrayarak hak etmediği bir unutulmuşluk içine düşen Nicolao Conti'nin, yaşadığı dönemde başka bir adı daha vardı: bu ad, bir Bourgogne asilzadesinin adı olan Bertrandon de La Broquière'di ve hacı bastonunu Kutsal Topraklara götüren son fransızlardan biriydi" diye yazmıştır. M. Vivien de Saint-Martin, *Nouvelles Annales des voyage*, Paris, 1853, cilt I'in 51-53'üncü sayfalarında Bertrandon de La Broquière'in seyahatinden bir kez daha bahsetmektedir.

3 Mas Latrie, *"Histoire de l'ile de Chypre sous le règne des princes de la maison de Lusignan"*; Paris, 1856, cilt II, s. 3-10.

4 "Notice sur Colart Mansion, libraire et imprimeur de la ville de Bruges en Flandre, dans le XV. siècle"; Paris, 1829, s. 117-118, notlar.

5 J.-B. Depping, "Histoire de commerce entre le Levant et l'Europe depuis les Croisades jusqu'à la fondation des colonies d'Amérique"; Paris, cilt I, s. 100.

6 Vallet de Viriville, "Histoire de Charles VII"; Paris 1862-1865, cilt III, s. 256.

Clément,[1] M. le marquis de Beaucourt[2] ("Histoire de Charles VII" başlıklı kitapta), M. Heyd,[3] M. Pigeonneau ve Müntz[4] tarafından zikredildiğini görüyoruz.

Bertrandon de La Broquière'in şahsı ve bize sağladığı bilgiler yalnız Fransa'daki bilginlerin dikkatini çekmekle kalmamıştır. M. Alexandre Pinchart eserlerinden birinde onu tanıtan kısa bir yazı yayınlamış olup okuyucu daha sonraki sayfalarda bu bilgin tarafından anlatılan ve Rupelmonde "chatelain"i[5] için hiç te yüz akı olmayan bir olayın öyküsünü de bulacaktır.[6] M. Bruun, *Mémoires de la Société archéologique de Moscou* başlıklı kitaba, seyyahımız hakkında bir makale koymuş; ancak ben bu makaleyi hiç görmüş değilim; sadece M. Roechricht'in *Bibliotheca geographica Palestinæ*'sinde ondan söz etmesiyle varlığını öğrenmiş bulunuyorum. Bertrandon'un seyahatnamesi, Balkan prensliklerinin tarih ve coğrafyasıyla ilgilenen bilginlerin de ilgisini çekmiş ve onlara değerli bilgiler sağlamıştır.

M. Ristich, *Glasnik*'in ya da diğer adıyla Belgrad İlimler Cemiyeti Yıllık Derlemesi'nin altıncı cildinde, Bertrandon seyahatnamesinin Pirot'dan Belgrad'a kadar olan bölümünün çevirisini yayınlatmıştır. Güney Slavlarının tarihini en iyi bilenlerden biri olan Agram Akademisi üyesi M. Matkovich, bu kuruluşun çıkardığı *Mémoires*'da, Balkan yarımadasını gezen ortaçağ seyyahları hakkında eleştirel bir inceleme yayınlamış ve burada, zamanın en ilgi çekici seyyahlarından biri olarak gördüğü

---

[1] P. Clément, "Jacques Cœur et Charles VII; l'administration, les finances, l'industrie, les lettres et les arts au XV. siècle"; Paris, 1866, s. 10 ve 11.

[2] "Histoire de Charles VII", cilt I ve II, çeşitli sayfalarda.

[3] W. Heyd, "Histoire du commerce du Levant au moyen âge, édition française refondue et considérablement augmentée par l'auteur, publiée sous le patronage de la Société de l'Orient latin par Furcy-Raynaud", Paris, 1885, cilt II, çeşitli sayfalarda.

[4] Pigeoneau, Histoire du commerce de la France", Paris, 1885, cilt I, s. 328 ve not; Eugène Müntz, "La Tapisserie", Paris, tarihsiz, s. 173, 174.

[5] Soylularda barondan sonra gelen unvan; (ç.n.)

[6] "Archives des arts, sciences et lettres. Documents inédits publiés par Alexandre Pinchart, chef de section aux Archives générales de Belgique. Première série". Gand, 1863, cilt II, s. 112.

Bertrandon'a birkaç sayfa ayırmıştır.[1] Öte yandan M. Jiracek de Bulgar'ların tarihine ilişkin kitabında ve Belgrad'dan Konstantinopolis'e giden askeri yol hakkındaki incelemesinde, Balkanlardaki geçitler ve şehirler üzerine verdiği değerli ve ayrıntılı bilgilerden yararlanmıştır.[2]

Nihayet son yıllarda M. Giacinto Romano da, Milano dükü Philippe-Marie Visconti'nin Türklerle ve müslüman hükümdarlarla kurduğu ve Ceneviz Cumhuriyetiyle antlaşmalar imzalanmasına yol açan ilişkiler hakkındaki oldukça kapsamlı çalışmasını kıymetli bir derleme içinde yayınlamıştır.[3] M. Giacinto Romano, makalesinin son bölümünde yer alan Milano'lu elçinin Konstantinopolis'ten Andrinople'a kadar süren seyahati ve Sultan Murad tarafından kabulüyle ilgili ayrıntıları da Bertrandon de La Broquière'in seyahatnamesinden almıştır.

Laborde markisi Denizaşırı Seyahati yayınlamak niyetinde olduğunu bildirmiş,[4] M. Schayes de aynı şeyi tasarladığını duyurmuştu. Bu iki bilginden hiçbiri ne yazık ki bu niyetlerini gerçekleştiremediler; bu yüzden tarih ve coğrafya incelemelerine ilgi duyan kimselere, iyi kabul görmesini dilediğim bu çalışmayı sunuyorum.

Verdiği bilgilerin doğruluğu ve samimiyetiyle dikkat çeken bir seyyahın anlattığı öykünün bütün cazibesini ve bütün önemini ortaya koymadan önce onun yaşamının belli başlı çizgilerini tanıtmak gerektiği inancındayım. Bu seyyahın adı, Philippe le Bon'un tarihini yazmış olan vak'anüvisler tarafından zikredilmekte ve o dönemde cereyan eden olayların da bir tablosu çizil-

---

[1] "Rad Jugoslavenske Akademije", Agram, 1878, cilt XLII, s. 167-173.

[2] Jirecek, "Die Heerstrasse von Belgrad nach Constantinopel". Prague, 1887.

[3] "Archivio storico Lombardo", anno XVII, fascicolo III, Milan, 1891.

[4] "Bu sofu hacı ve cesur seyyah ile macera peşinde koşmakta onunla yarışan çağdaşı Guillebert de Lannoy hakkında çok ilgi çekici bilgilere sahibim. Onların meraklı serüvenleri üzerinde konuşmak için yetkili sayılırım". Les ducs de Bourgogne, études sur les lettres, les arts et l'industrie pendant le XV. siècle. Paris, 1849, *Preuves*, cilt I, s. CX ve not.

M. de Mas Latrie ve M.de Pierre Clément da "Voyage d'outremer de Bertrandon de La Broquière" in, M. le comte Léon Laborde tarafından yayınlanacağını duyurmuşlardı.

mektedir; ama bu en ince ayrıntılı bilgileri bana sağlayan kaynak, Dijon ve Lille kentleri Muhasebe Dairelerindeki kayıtlardır. Bunlar okunduğu zaman Broquière'in efendisine hizmette hiç kusur etmediği ve dük nezdindeki itibarının yüksek olduğu anlaşılmaktadır.

Bertrandon de La Broquière, köken itibariyle Guyen dükalığından olduğunu söylüyor. Saint-Bertran-de-Comminges'den iki çeyrek fersah mesafede bulunan La Broquière ya da La Brequère bir zamanlar, Toulouse yüksek mahkemesine bağlı Comminges piskoposluk dairesi içinde yer alan Nebouzan'da kraliyet mahkemesinin de içinde bulunduğu ruhani bir bölgeydi.[1]

Muhafaza edilebilen bazı eski senetlerden öğrendiğimize göre 1273 yılı mart ayında Arnaud Loup de La Broquère, Lubeux idari bölgesinde elinde tuttuğu şeylerden ve Tugosela-Blanche bölgesinde de Broquère askeri gücünden ötürü İngiltere kralına bağlılığını ve sadakatini bildirmişti. 27 Şubat 1343'te Arnaud Luc de La Broquère de, Marsan ve Bearn vikontu Gaston'a bağlılık yemini etmiş, nihayet 1345 yılının 1 eylül günü, Lubat de La Broquère askeri güçlerini toplamış ve mevcudu gözden geçirmiştir.

---

[1] Bertrandon'un adının doğru yazılışı *Broquere*'dir; Bourgogne sarayının kayıtlarında ve resmi evrakta ise hep Broquiere ya da Brocquiere şeklinde geçmektedir. Richard de Grezil'in habercisinin elyazması defterindeki kayıtların kopyasında ise onun adı, Cathérine de Berneulles ile evlenmesi münasebetiyle *Bertrand de la Blouquerie* olarak yazılmış bulunmaktadır.

Arcizas, Nestier, Montausset, La Louret ve Carittan senyörü, soylu kişi Raymond Arnaud d'Arcizas, 30 aralık 1450 tarihli senetle Comminge'deki La Broquere arazisinin sahibi olmuştu. La Chenaye Desbois, bu satışın kimin tarafından yapıldığını bildirmiyor. O yıllarda, Philipe le Bon'un himayesi altındaki güçlü ve zengin bir Artois ailesinin mirasçısıyla evlenmiş bulunan Bertrandon de La Broquière, bir daha geri dönmemek düşüncesiyle Flandre'a yarleşmişti. Öyle zannediyorum ki Comminges bölgesinden aldığı tımar gelirinden vazgeçmek niyetindeydi. Bununla birlikte şunu da itiraf etmeliyim ki bu tahmin hiçbir yazılı kanıta dayanmamaktadır. Broquère'lerin arması şöyleydi: altın rengi ve kırmızı tarama çizgileri üzerinde doğan güneş gibi yarısı görünen, yine altın rengi bir aslan figürü. Bu ailenin başka bir kolunun arması ise, altın rengi yatay bir şeritle ikiye ayrılmıştı; birincisinde, kumdan doğan altın rengi bir aslan figürü, ikincisinde ise kırmızı ve altın rengi tarama çizgileri bulunuyordu.

Bütün araştırmalarıma rağmen Bertrandon'un soyağacını öğrenmek ve yukarıda adları geçen şövalyelerin mensup olduğu ailenin yaşça en küçük ferdi olup olmadığını tesbit etme imkânını bulamadım. Bourgogne sarayı kayıtlarında veya Flandre arşiv depolarında muhafaza edilen resmi mukavelelerde sadece *écuyer* unvanıyla geçmektedir. Onun, Bourgogne sarayında talihini denemek amacıyla doğup büyüdüğü yerleri ne zaman terkettiğini belirleyebilecek hiçbir belgeye sahip değiliz.

Bertrandon'un adı ilk kez 1421'de, dükalık kurumunun kayıtlarında *écuyer tranchant* sıfatıyla geçmektedir; o, kısa zamanda Philippe le Bon'un güvenini kazanmayı başarmıştı. Nitekim 1423'te, Navarre kralı Charles III ve Foix kontu Jean nezdinde yerine getirilecek gizli bir görev Bertrandon'a veriliyordu. Bu görev, Bourgogne düküyle Bedford dükü arasında Amiens'de kurulan ittifaka katılmış bulunan bu iki prense, Bourgogne dükünün barışçı niyetlerini dile getiren ve Bourgogne elçileriyle Charles VII'nin elçilerinin bir araya gelerek yapacakları konferansa muvafakat ettiğini Savoie dükü Amédée III'e bildiren mektuplarını vermekti.[1] İki yıl sonra ise Bertrandon de La Broquière'in adı dükalık kayıtlarında artık *baş "écuyer tranchant"* olarak geçiyordu. Geçmişteki hizmetlerini ödüllendirmek ve yenilerini üstlenmeye teşvik etmek amacıyla Philippe le Bon, her yıl biri Noel'de diğeri de Sain-Jean yortusunda olmak üzere iki taksitte ödenecek ve Bourgogne dükalığının genel gelir durumuna göre yükseltilebilecek olan bin altı yüz frank tutarında kraliyet akçesini Bertrandon de La Broquière'e ödenek olarak bağlamıştı.[2]

---

[1] "Senyörümüzün karar ve buyruklarıyla, Foix kontu ile Navarre kralı nezdine yaptığı ve 1423 yılı kasım ayının 29'uncu gününden başlayıp ertesi yılın mayıs ayının 24'üne kadar yaklaşık altı ay sürmüş olan seyahatlerinden alacak bakıyesi olarak 50 frank, senyörümüzün yaveri Bartrandon'a ödenmek üzere tahsis edilmiştir. Kendisi, sözü edilen bu seyahat için senyörümüzün Dijon'da 1424'te verdiği kraliyet emriyle kendi payına 1606 frank ve sekiz gros değerinde 100 altın ekü almıştır" Bourgogne genel tahsildarı Jehan Fraignot'nun *"l'Inventaire sommaire des Archives de Côte-d'Or"*, *yaprak 146*, *Voyages et ambassades* bölümündeki hesap kayıtlarından.

[2] "Senyörümüzün baş yaveri Bertrandon de La Broquière'e, geçmişte yaptığı iyi ve güzel hizmetler senyörümüz tarafından göz önünde bulundurularak ve

Bourgogne dükü, Hainaut savaşından sonra ortaya çıkan düşmanlıklara son vermek için Hollanda'da bulunduğu sırada Bertrandon efendisinin yeni bir lûtfuna mazhar oluyordu: Ecluse'de alınan kraliyet kararlarıyla Vieil-Chastel şatosu, şehir ve şato arazisi üzerindeki senyörlük hukuku, hayatı boyunca kullanmak üzere Bertrandon'a ihsan ediliyor, yine aynı yıl dük Fransa'ya yapacağı seyahatte kendisine refaket etmek üzere onu tayin ediyor ve ayrıca giyim kuşam ve silah temin etmesi için de Bertrandon'a elli frank tutarında bir meblâğ tahsis ediyordu.[1]

Jehan Abonnel'in kayıtlarında yer alan kısa bir nottan öğrendiğimize göre 1431 yılı içinde Bertrandon de La Broquière ve Pierre de Vauldrey, Bourgogne dükü'ne Bruxelles'de bazı gizli hizmetlerde bulunmuşlardı.[2]

Yine Jehan Abonnel'in 31 Aralık 1432'de kapatılmış hesap kayıtlarının bir maddesi dikkat çekicidir. Bu madde, Bertrandon de La Broquière'in denizaşırı seyahate yalnızca Philippe le Bon'un emri üzerine çıktığını reddedilemez bir biçimde göstermektedir. Gerçekten, Jean Abonnel'in belirttiğine göre, kendisine giyim kuşam teminine ve senyörümüzün verdiği emirden de anlaşıldığı gibi şu günlerde gönderileceği bazı uzak ülkelerdeki gizli seyahatini onuruyla yapabilmesine yardım için Flandre akçesi

---

gelecekte de devam etmesi beklenerek ve bunları, kendini yalnız işine vererek sürdürmesi, her şeyin en iyisine sahip olması ve daha onurlu bir durumda hizmet vermesi için kendisine, istediği müddetçe her yıl iki taksitte yani bir Noel'de, diğeri de Saint-Jean yortusunda olmak üzere, genel giderleri üstüne bin altı yüz frank tutarında kraliyet akçesi ödenek verilmesi emredilmiş olup senyörümüz ilk taksidin 1426 yılının Saint-Jean yortusunda ödenmesini ve bu tarihten itibaren başlamasını istemiştir". *Guy Guilbaut*'nun 1426 yılı 4 ekiminden 31 aralığına kadar tuttuğu kayıtlardan; yaprak 13.

[1] "Senyörümüzün baş yaveri Bertrandon de La Broquière'e, yapmakta olduğu ve daha da yapması beklenen hizmetler göz önüne alınarak, görevi nedeniyle kendisine duyulan minnet borcuna karşılık ve ayrıca silah donanımı ihtiyaçlarının giderilmesi, senyörümüzün Fransa dahilinde yapacağı seyahate katıldığı zaman düzenlemesi gereken silahlı gücün hazırlığı için yardımcı olmak üzere senyörümüz tarafından 50 frank verilmiştir". Gui Guillebaut'nun 1 ocaktan 31 aralık 1428'e kadar tuttuğu hesap kayıtlarından.

[2] "Bruxelles'de, senyörümüzün tensip ve emirleriyle yaptıkları bazı gizli hizmetler karşılığında, emirnamede de görüldüğü gibi Bertrandon de la Broquière'e ve Pierre de Vauldrey'e XXVI frank III s".

olarak iki yüz lira 40 gros tutarındaki meblâğı senyörümüz, baş yaver Bertrandon de La Broquière'e ihsan eylemiştir.[1]

Bertrandon, Bourgogne'a döner dönmez, az zaman önce dükün eline geçmiş bulunan Mailly-le-Chastel, Mailly-la-Ville ve Saint-Bris şehirlerine ve alanlarına yerleşmiş savaşçıların ve kumandanların maaşlarının ödenmesine ayrılan paraları, kalabalık bir muhafız kafilesi eşliğinde Vézelay'den Mailly'ye ve Mailly'den de Gien'e sevketmekle görevlendirilmişti.[2]

Ertesi yılın 21 martında Bertrandon de La Broquière'e, hizmetlerini ödüllendirmek ve Bourgogne'a dönüş masraflarını karşılamak için l'Ecluse'de düzenlenen belgelerle Philippe le Bon tarafından sekiz yüz lira 40 gros Flandre akçesi ikramiye verilmiştir.[3]

1435'te Arras barış antlaşmasıyla sonuçlanacak olan müzakereler sürerken Bertrandon kralın ve bazı fransız prenslerinin nezdine gönderildi ve 1 şubattan 15 ağustosa kadar Fransa'da kaldı.[4] Üstüne aldığı görevi tam bir başarıyla yerine getirerek borcunu hiçbir kuşkuya yer bırakmayacak şekilde ödemişti; bu yüzden de dönüşünde yeni bir lûtfa mazhar oldu. 29

---

[1] Jehan Abonnel'in 1432 yılı ocak ayı başından 31 aralığa kadar tuttuğu hesap kayıtlarından, yaprak 50.

[2] Vezelay à Mailly'ye ve oradan da Gyan sur Loire şehrine giderek buralarda yaptığı çalışmalarla, bu şehirlerin senyörümüzle yaptıkları teslim antlaşmaları mucibince ödeyecekleri parayı sevk ve idare etmek; Mailli le Chastel'in ve Mailly şehrinin planlarını askerlerin şehirlere ve meydanlara yerleşebilmeleri için kumandanlara ve diğer savaşçılara, senyörümüzün Dijon'da verdiği emirlere uygun olarak verilmesini sağlamak suretiyle yaptığı yardımlar için Bertrandon de La Broquiére'e 50 frank tutarında bir meblâğın peşinen ve defaten ödenmesini efendimiz Dük hazretleri emir buyurmuşlardır". Jean Abonnel'in 1433 yılı 1 ocağından 31 aralığına kadar tuttuğu hesap kayıtlarından, yaprak 90.

[3] Chambre des Comptes de Lille, 1958, n. 517.

[4] "Efendimiz dükün müşaviri ve yaveri Bertrandon de la Broquiere'in, senyörümüzün emirleriyle kral hazretleri nezdinde yaptığı bazı ziyaretler ve ayrıca senyörümüzün kimseye bildirilmemesini istediği bazı ihtiyaçlarının giderilmesi ve işlerin görülmesi için harcananları karşılamak üzere Flandre akçesi olarak dört yüz altın 46 gros tutarındaki meblâğın temini ve kendisine ödenmesi senyörümüz tarafından emredilmiştir. Bu sebeple, 1435 yılı şubat ayının 13'üncü gününden ağustos ayının birinci gününe kadar başkaca bir ödeme yapılmamıştır"

eylülde, "Bourgogne ülkelerinin güvenliği ve selâmeti için hudutları üzerinde bulunan Marcigny-les-Nonnains arazisinin, kulesinin ve kalesinin, bunları senyörümüz adına elinde tutmak ve korumak üzere kendisine verildiğini; buna ilâveten dört yüz frank tutarında bir meblağ ile Sainte-Marie-des-Bois'daki Chasteau-Neufet bölgesi arazisinin kendisine ihsan edildiğini" görmüştü.[1]

Arras antlaşmasının imzalanmasından beri kral ile Bourgogne dükü arasındaki münasebetler daha dostane bir nitelik kazanmış görünüyordu. Kraliçe 4 şubat 1436'da bir erkek çocuk dünyaya getirince, Charles VII de aynı gün Philippe le Bon'a bir mektup yazarak yeni doğmuş çocuğun vaftiz babası olmasını kendisinden rica etmişti. Kral mektubunda, "sizinle bizim aramızda, sizin soyunuzla bizimki arasındaki sevgiyi sürdürmek ve daha da arttırmak istiyorum" diye yazıyordu.[2]

Bourgogne dükü, kendisine kralın mektubunu getiren haberci Coutances'ı teveccühle karşılıyor ve 13 şubatta da Bertrandon'u, kral nezdine gitmek ve kraliçeye kendisinin adına, mücevherlerle zenginleştirilmiş altın bir tablo ve Philippe adını almış olan çocuğuna da kıymetli taşlardan kakmalarla bezenmiş bir korno sunmakla görevlendiriyordu. Bertrandon ayrıca "çocuğa bakan ve onu besleyen kadınlarla yardımcılarına da beş yüz philippus[3] dağıtmakla yükümlüydü".[4]

Bourgogne dükünün baş yaverinin kral nezdinde yaptığı nezaket ziyareti, o yıl içinde yerine getirdiği tek görev değildi. Gerçekten de *Jehan Abonnel'in 1436 yılı hesap kayıtları*'nda şu iki notu görmekteyiz: "Müşavir ve baş yaver Bertrandon de La Broquière'e ve yine dük hazretlerinin kâhyası Jehan Queullent'a, senyörümüzün tensip ve emirleriyle Flandre akçesi olarak seksen iki lira 40 gros nakden ödenmiştir"; böylece Bertrandon'a, efen-

---

[1] "Inventaire des Archives de la Côte-d'Or"; B. 5083, II, 221.

[2] Bu çocuk çok yaşamamış ve 1436 yılı haziran ayında ölmüştür.

[3] Philippe le Bon tarafından bastırılan altın akçe.

[4] Chambre des Comptes de Lile'den sağlanan bu ayrıntılı bilgiler, M. de Beaucourt'un Histoire de Charles VII başlıklı kitabının III. cildinin 97. sayfasında yer almıştır.

disinin kendisine yüklediği görevler ve kimseye bildirmemesini istediği işler için Flandres akçesiyle 70 lira nakden ödenmiştir"; "senyörümüzün baş yaveri Bertrandon de La Broquiére'e, Flandres akçesi olarak sekiz lira on beş sol ve kırk gros tutarındaki meblâğın tediye ve teslimi, senyörümüzün kendisini görevlendirmiş olduğu gizli yerler ve işler hakkında hiçbir beyanda bulunmaması yolundaki emirlerine riayet kaydıyla ödenmesi efendimiz tarafından buyurulmuştur".

Ertesi yılın mart ayı içinde Bertrandon de La Broquière, Nevers kontu ile Etampes kontu arasındaki paylaşım sorununu çözmek için Philibert Andrenet ve Jean de Terrant ile birlikte Fransa kraliyet sarayına gönderildi. Bu görev kasım ayında sona erdi; Jehan de Visen'in hesap kayıtları, Bertrandon'a seyahat giderleri için ödenen paranın miktarını da bize göstermektedir.[1]

Fransa kralının büyük oğlunu ve saray erkânını kendi yanına çekmek için Bourbon dükünün çevirdiği entrikalar, Bourgogne dükünün dikkatini çekmekteydi; Bourgogne dükalığının topraklarına baskınlar yapmaktan ve hudut bölgelerinde karışıklıklar çıkarmaktan geri durmayan Ligny kontunun ve Fransız askeri birlik şeflerinin tutumunu şikâyet etmek için Bourgogne dükü, Tournay piskoposu Jean Chevrot'yu kralın sarayına gitmekle görevlendirdi; Piskopos Jean Chevrot ayrıca kralın niyetlerini ve büyük tımar sahiplerinin tasarılarını da öğrenmeye çalışacaktı. Sonuçta, Bourgogne dükalığının tam yetkili temsilcileri tarafından, sınırların güvenliğini sağlayan bir anlaşma gerçekleştirildi; kral, Devlet Meclisini toplamak için Orléans'a gitmiş olduğundan Bertrandon da orada, Bourgogne dükünün delegeleri olan Tournay piskoposuna, Bremieu ve Coucy beylerine refakat etti.

---

[1] "Dük hazretlerinin müşaviri ve baş *écuyer tranchant*'ı Bertrandon de La Broquière'e, 1437 yılı mart ayının on altıncı gününden başlayarak tam iki yüz kırk gün boyunca senyörümüzün emir ve talimatlarıyla kralımızın nezdinde bulunmak ve senyörümüzün isteğine uyarak, hiçbir şey hakkında kimseye bir şey söylememek suretiyle ifa ettiği hizmete karşılık, Flandres akçesi olarak bin iki yüz frank otuz yedi gros tutarı meblâğ." Jehan de Visen'in 1438 yılı hesap kayıtlarından; yaprak 97.

Ertesi yıl, kraliyetin varisi olan büyük oğulun ve prenslerin yol açtığı karışıklıklar esnasında Charles VII, tam Poitiers'yi terkedeceği sırada Philippe le Bon'un mektuplarını getiren Bertrandon de La Broquière'in şehre geldiğini haber aldı. Charles VII ve büyük oğluyla sürekli haberleşme durumunda olan Bourgogne dükü, senyörlerin ve kralın büyük oğlunun çıkardığı isyanlar sırasında Fransa'da meydana gelen olaylarla çok yakından ilgilenmekteydi. Kazandığı başarıyla prenslerin hesaplarını alt üst eden kraliyet ordusunun Bourbon'lar üzerine yürüyüşüne Bertrandon da katıldı. Bu senyörler, boyun eğdiklerini krala arz için Eu kontunu ve Bertrandon'u görevlendirdiler. Bertrandon'un çabaları, kralla büyük oğlu arasında bir uzlaşma sağlamaya yönelikti; bu konuda başlamış olan müzakereler, ayaklanmaya katılan senyörlerin krala boyun eğeceklerini gösterince Bertrandon de La Broquière de efendisinin yanına döndü; Bourgogne düşesi, kraliyet konseyi tarafından zaten hiçbir şekilde kabul edilmeyecek olan isteklerini krala arzetmek üzere Laon'a gittiği bir zamanda dük de Bertrandon'u "bazı gizli konuları görüşmek üzere" kralın büyük oğlunun yanına gönderdi.[1]

---

[1] Bertrandon de La Broquière'in Fransa'daki görevlerine ilişkin giderlerin ödenmesi karşılığında verdiği makbuz şöyle düzenlenmiştir: "Efendimiz Bourgogne ve Brabant dükünün baş *'écuyer tranchant'*ı, müşaviri ve maiyet subayı olan ben Bertrandon de La Broquière, Picardie ve Boulogne sınırlarının muhafazası için olduğu kadar Fransa krallığında genel sulh ve sükûnun idamesini temin için az zaman önce Paris'te ve Orléans'da kral nezdinde ifa ettiğim elçilik hizmetlerinin ve masrafların karşılığında, Boulogne'luların hazinedarı ve son günlerde Artois'da varılan bir anlaşma mucibince toplanacak vergilerin genel tahsildarı Martin Cornille'den Flandres akçesi olarak sekiz yüz altmış sekiz frank otuz iki gros tutarındaki meblâğı nakden ve tam olarak aldığımı beyan ederim. 1439 yılı ağustosunun beşinci gününden başlayarak kasım ayının yirmi altıncı gününe kadar süren yüz kırk gün için, her ikimiz de hesaba dahil olmak üzere, benim elçilik hizmetimin ifası sırasında yol boyunca kullandığım sekiz adam ve sekiz ata, her adam ve at için günde bir frank ücret hesabıyla her gün için sekiz frank tediyesi, senyörümüzün 1439 yılı şubat ayının ikinci günü yazdığı açık mektupta belirtilmiş olup böylece efendimizin emirleri uyarınca tarafıma dokuz yüz on iki frank verilmiştir. İşbu elçilik görevi için diğer harcamaları, işleri ve beklenmedik masrafları karşılamak üzere bana verilen tahsisat üç yüz doksan frankla desteklenmiştir. İlk olarak, öldüğü için Paris'te bıraktığım bir Rouen

1442 yılında Bertrandon de La Broquière'in evlenme töreni yapıldı; Bourgogne dükü onu, Artois'nin en soylu varislerinden biriyle, Bernieulles senyörü Jean'ın kızı Catherine'le evlendirdi ve bu evlenme münasebetiyle, Bertrandon'un geçmişteki hizmetlerini de göz önüne alarak baş yaverine iki bin frank ihsan eyledi.[1]

Philippe le Bon'un Bertrandon'a duyduğu minnettarlık bu ihsan ile sınırlı kalmadı. Önemli bir makam olan Rupelmonde şatosunun başkanlığı, Jehan de Comines'in ölümüyle boşalmıştı; bu görev, 25 eylül 1443'te Bertrandon de La Broquière'e verildi.[2] Bertrandon, ekim ayında da Gouda şehri komutanlığına tayin edildi. Aynı yıl, o zamanlar Bourgogne dükünün ikamet yeri olan

---

beygiri için iki yüz kırk frank; bunun gibi, yolculuk sırasında ölen bir Moreau atı için yüz yirmi frank; Roye ve Corbie arasında hizmetçimin çaldırdığı, bana ve Tournay piskoposuna ait bazı sefer eşyaları için otuz frank; böylece çeşitli bölümler halinde, toplam olarak sekiz yüz altmış sekiz frangın senyörümüz adına Martin Cornille tarafından diğer ilgililerin de huzurunda, Flandres akçesi olarak bana tamı tamına tediye edildiğini beyan ederim. Ayrıca, başlangıcıyla sona erişi arasında yüz on dört gün geçen bu elçilik görevi sırasında, yukarıda beyan ettiğim gibi destek gördüğümü, atlar ve sefer eşyaları da dahil olmak üzere her türlü masrafın karşılandığını, bunun için üç yüz seksen frank tutarında ödeme yapıldığını açıkça teyid ederim. Kendi elimle hazırladığım işbu alındı belgesini, 1440 yılı haziran ayının on altıncı günü şahitler huzurunda imzaladım." Kuzey eyaletleri arşivi; Chambre des comptes de Lille. B 1971, no. 11.

[1] Bugün artık tükenmiş bulunan Bernieulles soyu, Artois'nın en önemli ailelerinden biriydi; bu aile, Créquy, Hautecloque, Bouffers ve Occoche aileleriyle hısımdı. Bernieulles ailesinin bir üyesi olan Adrien de Bernieulles, Azincourt gününde hayatını kaybetmiştir.

"Senyörümüzün baş yaveri Bertrandon de La Broquière'e, yaptığı hizmetler ve evlenmiş olması da nazarı itibare alınarak bir defada iki bin frank verilmiştir." Chambre des comptes de Lille; comptes de l'année 1442. B.1795, 132 f.

[2] Rupelmonde şatosunda Bourgogne düküne ait malvarlığının sayımı, Lille kenti Muhasebat Odasının noteri Victor de Ysenberghe'in, şato amiri Guerrare Stradier'nin ve Rupelmonde muhafızı Guerard Brésine'in huzurunda, 1443 yılı ocak ayının onuncu ve on birinci günlerinde yapıldı. Bu sayım evrakı, Kuzey Eyaleti Arşivlerinde muhafaza edilmektedir. Rupelmonde şatosu, l'Escaut'nun sol kıyısı üzerinde, Rupel ırmağının ağzında, Anvers'ten üç fersah mesafede bulunmaktadır. Rupelmonde, 1650 yılında Recort ve Licques ailesi için kontluk haline getirilmiştir.

l'Ecluse'den yola çıkarak, nezdinde birkaç gün geçirmek ve orada gizli bir görev ifa etmek üzere kralın büyük oğlunun yanına gitti.[1]

1444 yılında Bertrandon de La Broquière, Charny senyörü Pierre de Bauffremont ve Bourgogne meclis başkanı Pierre Armenier ile birlikte, Charles VII'nin saray erkânını toplamış bulunduğu Chinon'da aylarca kaldı; o günlerde kralın büyük oğlu, bütün hücumlarını Normandie başkomutanı Pierre de Brezé'ye yöneltiyordu; bu entrikalardan yorulmuş bulunan kral da oğluna, kendisinin yerine geçmesi emrini resmen tebliğ etmişti. Bourgogne'dan gönderilen elçilerin görevi, büyük bir ihtimalle, Philippe le Bon'dan güçlü bir destek güvencesi almış bulunan Orléans dükünün yararına Cenevizliler ve Milanolularla uğraşmaktı.

Bu görev, Bourgogne hesap kayıtlarına geçmiş olan son seyahattir. Bertrandon de La Broquière'in yaşı ve kendisinin de içinde yer aldığı Bourgogne ailesinin çıkar ilişkileri, onun, Philippe le Bon'un egemenliği altındaki devletlerin kuzey eyaletlerinde bir yere yerleşmesini gerekli kılan bir kanun çıkarılmasına yol açtı. Philippe le Bon çoğu zaman Flandre'da oturuyordu; çünkü buradan, büyük şehirlerdeki halkın içinde uyanabilecek isyan düşüncesini daha etkili bir biçimde göz altında tutabiliyordu.

Olivier de La Marche ve Mathieu d'Escouchy'den öğrendiğimize göre Haulbourdin senyörü ve Saint-Pol'ün gayri meşru oğlu Jean, Saint-Omer ile Calais arasındaki Saint-Martin au Lartt'da yer alan ünlü la Pèlerin geçidini, 1449 yılı 15 temmuzundan 15 ağustosuna kadar elinde tutmuştur. Béarn'ın gayrı meşru oğlu Messire Bernard savaş alanına gitmek istediyse de yolda hastalanınca ancak savaş sona erdikten sonra oraya varabildi. Bununla birlikte Bourgogne dükü ona Haulbourdin senyörüyle boy ölçüşmesi için izin verdi. Savaş sırasında

---

[1] "Senyörümüzün baş yaveri ve müşaviri Bertrandon de La Broquière'e, efendimizin emirleriyle bazı gizli konuları görüşmek üzere nezdine gönderildiği monsenyör Dauphin'in ikamet mahalli olan Escluze'de yirmi iki günlük çalışmalarına karşılık yüz otuz iki frank tutarında bir meblâğ." 1443-1444 yılı hesapları, B 1978, f. 81.

yüzünden üç kez yara almasına rağmen Béarn'ın oğlu mücadeleye devam etmek istiyordu "ama, Olivier de La Marche'in söylediğine göre, dükün baş yaveri Bertrandon doğuştan becerikli, silah kullanmakta bilgili ve mahir bir insan olduğu için Messire Bernard'ı koruyup kollamakla dük tarafından görevlendirilmişti; o da daha fazla acı çekmesini istemediğinden Béarn'ı dükün yanına götürdü.[1]

Bertrandon, Rupelmonde şatosunun kâhyalığından başka, Regnault Knibbe'in ölümünden sonra Neufport şatosunun kâhyalığını da aldı; 1450 yılında da dükün müşaviri Jehan de Boenem'e, hayatı boyunca her yıl altmış gros lirası kira ödemek şartıyla, Flandre'daki Oostdunes'lerin avlak ve ırmaklarında avlanma hakkının sahibi ve muhafızı sıfatıyla "bölge arazisinin idaresi, bakımı, işlenmesi ve yönetimini" satın aldı. O günlerin bir yazarı, Bertrandon de La Broquière'in karakteri hakkında pek iyi düşünceler uyandırmayan bir olaydan söz etmektedir: Bertrandon 1449'da Rupelmonde'da iken, Pentecôte yortusundan önceki bir pazar günü, Henry de Blyterswick adını taşıyan ve Cermen halkına tanınmış bazı imtiyazlara güvenerek Flandre ülkesinde İngiliz kumaşlarının ticaretini yapma hakkına sahip olduğunu sanan bir Alman'ı tutuklatmıştı. Anvers'e gitmek isteyen Henry de Blyterswick, l'Escaut geçidindeki Vaze'da tutuklanarak Rupelmonde şatosuna hapsedilmiş ve içinde kırk İngiliz akçesi, beş sterlin, iki Flandre gros lirası ve kırk bir ufaklık gros bulunan kesesi de elinden alınmıştı.

Kolonya'lı bir tüccar, tutuklunun elli günlük iaşe masraflarına karşılık olarak Bertrandon de La Broquière'in istediği elli altın ekü'yü ödemeyi üstlendi; ayrıca dört tüccar da yardımcı olmayı teklif ettilerse de bunlar işe yaramadı. Henry de Blyterswick muhafaza altında Bruges'a gönderildi ve kendisinden ödenmesi istenen parayı veremediği için Neufport şatosuna hapsedildi. 1449 ağustosunun 2'nci günü Konsey tarafından alınan bir karar uyarınca bu tüccar ancak üç bin altın ekü kefaletle serbest bırakılabilecekti. Henry de Blyterswick dükün yardımını istediyse

[1] *Mémoires de l'Olivier de La Marche*, édition de la Société de l'Histoire de la France, cilt II, s. 134.

de davanın neticelenmesi 1452 yılını buldu. Philippe le Bon, Bertrandon hakkındaki şikâyeti Bruxelles'de toplanan Büyük Konsey'e gönderdi ve kendisi de Bertrandon'a, el koyduğu bütün paraları ve eşyaları müştekiye geri vermesini emretti. Henry de Blyterswick düke iki yüz altın ekü ile kırk sekiz Flandre gros'u ödemek zorunda kaldı.[1]

[1] Bkz. Archives des arts, sciences et lettres. Archives générales de Belgique'in bölüm şefi Alexandre Pinchart'ın derlediği yayınlanmamış belgeler. Première série, tome II, Gand, 1863.

Rupelmonde Şatosu

L'Escaut geçidine hakim bir konumda bulunan Rupelmonde şatosu, Gantois'ların isyanı sırasında büyük bir önem kazanmıştı. Philippe le Bon, şatonun surları dibinde cereyan eden ve çarpışmalar sırasında Bourgogne dükünün gayrı meşru oğlu Corneille'in de hayatını kaybettiği savaşın bir gün öncesinde şatodaydı ve Gavre savaşının başladığı gün orayı terk etmişti. Tournai piskoposu ve Altın Post şansölyesi Fillastre'in anlattığı ve içinde Bertrandon de La Broquière'in de adının geçtiği kısa hikâyeyi buraya almaktan daha iyi bir şey yapılabileceğini sanmıyorum. Burada anlatılanlar, Olivier de La Marche'ın ve XV. yüzyılın ikinci yarısındaki vak'anüvislerin anlattıklarıyla uyum halindedir:

Kaderin hükmünü bu kadar kusursuz yürüttüğü hiç görülmemiştir: olanlara bakılırsa, o ya bunu denemelerle devam ettirmek ya da aşağılamak isteyip de bunu az gördüğü o yüce ve soylu prensin haksızlığının öcünü almak istemekteydi: çünkü çok geçmeden ona karşı daha büyük ve daha tehlikeli olan başka bir ayaklanma başlattı; çünkü senyörün egemenliği altındaki toprakların insanlarıyla Gand'lılar, bütün Wast ülkesinin insanlarıyla birlikte şimdiye kadar duyulmadık bir bahaneyle ayaklandılar; bu bahane, sefalet içindeki insanlara bir de tahıl vergisinin eklenmek istenmesiydi. İlk saldıranlar bunlar oldu ve o kadar hızla harekete geçtiler ki Audenarde şehrini muhasaraya aldılar ve böylece onların savaşmakta kararlı oldukları anlaşıldı. Onlar bu muhasarayı daha ileri götürebilirlerdi; çünkü, o şehre erzak ve diğer imkânların ulaşmasını azaltacak şekilde Escault ırmağını da kapatabileceklerini biliyorlardı. Ama bütün bunlara karşı o yüce prens ne yaptı? Onlara boyun eğdirmek ya da yatıştırmak için ne bir mesaj gönderdi ne de bir elçi; bu haberleri aldığı gün Bruxelles'den hareket ederek alanlara çıktı, savaş bayrağını açtı ve her yerden gönüllü olarak vakit geçirmeden gelip hizmetine girenleri topladı. Sonra kılıcını eline alarak düşmanlarıyla savaşa girdi, kurdukları muhasarayı yardı ve onları Gand kapısına kadar kılıçtan geçirip öldürerek püskürttü; ne var ki alın yazısı henüz bitmemişti, çünkü ayaklanan halk yeniden toparlandı ve on, on iki bin kişilik bir savaş gücü halinde Ripelmonde önüne geldi; amaçları oradan ülke içine yürümek ya

da prensle karşı karşıya gelebilirlerse onunla savaşmaktı. Prens onların Escault'yu geçmelerine güçlük ve zorluk çıkarttı; çünkü kendisi Brabant'lardan yanaydı, büyük bir cesaret göstererek bu ırmağı geçti ve o tarafta kalanlara saldırarak onları bozguna uğrattı; büyük bir bölümü savaş meydanında öldü, diğerleri de kaçarken öldürüldüler. Artık bu durumda talih neye yarar ve kimi memnun edebilir ki? Kuşkusuz kimseye yar olamaz. Çünkü o, kör bir halkı ihtiyaçlarının en azını karşılayarak yetiştirmiş ve onlara, bazılarının dediği gibi, kim olduklarını bir kez anlayınca başlarında bir prens olmadan da toplum halinde ve özgürlüklerini haykırarak yaşamaktan memnun kalabilecekleri yolunda çılgınca umutlar vermiştir. Ne var ki onlar ülkenin içine dağılarak, her yeri ateşe vererek, evler ve alanlar zaptederek yeniden güç kazandılar. Bunlardan kimileri yakıp yıkıyor, kimileri de zorla ele geçirdikleri yerlerde savaşı sürdürüyor, ikmal merkezleri kuruyorlar, böylece ülkeyi harap ediyorlardı. Onlar ayrıca Waast ülkesinin giriş yolunu, girmeyi çok güçleştirecek şekilde tahkim ettiler ve derin hendekler kazdılar. Savaş uzadığı için yardıma gelen Loys kontu da, Fransa kralı da bu engeller yüzünden oraya giremediler; onları prense ve iktidarına karşı bir güç olarak tutabileceklerine güvenmişlerdi ama bu aşırı umutları kendilerini hayal kırıklığına uğrattı; çünkü, insan bir şeyin güç olduğunu görünce daha dirençli ve daha cesur olmaktadır; eğer onlar oraya girebilseler ve başkalarının yapmayı düşünmüş oldukları şeyleri yapıp yapamayacaklarını deneselerdi bütün hedeflere ulaşılmış olurdu. Prens, bu ülkenin girişine güçlü bir halde gelmişti, ancak önünde Waast ülkesindeki düşmanları, arkasında da Gand ülkesindeki düşmanları bulunmaktaydı.

Ve o, hendeklerin ve tahkimatın üzerine kılıç çekerek yürüdü, birçok yerden ülkeye zor kullanarak girdi; boyunduruğu altına aldı. Halkın bir kısmını kılıçtan geçirdi, bir kısmını bağışladı. Sonra şu oldu: Gand'dan üç fersah mesafedeki Gavre'ı kuşatmak için yürüdü. Oysa Gand'lılar inanılmaz derecede güçlü bir biçimde silahlanmışlardı; çünkü savaşı iki buçuk yıl sürdürdükten ve bu süre içinde, kılıçtan geçirilen ya da başka türlü öldürülen yüz binden fazla insanını kaybettikten sonra iyice

silahlanmış otuz binden fazla savaşçı topladılar ve o zaman elinde sadece beş altı bin asker bulunan prense savaş açtılar.. Düşmanlarının bu durdurulamaz gücü onu ne korkuttu ne de dehşete düşürdü; tam tersine, hazinelere kavuşmuş gibi sevinmiş ve cesaret kazanmıştı; askerlerini savaş alanına sürdü, birliklerine emirler verdi; yaklaşmakta olan düşmanı metanetle bekledi, onlara öylesine büyük bir saldırıda bulundu ki hepsi geri dönüp kaçtılar. Savaş alanında da, kaçanları takip ederken de büyük bir katliam oldu; kovalamada talih ona Bruges'dekinden daha büyük bir güç kazandırdı; çünkü ona yalnızca bir adam refakat ediyordu, bu adam onun başyaveri Bertrandon'du ve onun sancağını taşımaktaydı. O, üç yanı aşılmaz engellerle kapanmış, bir yanı da l'Escault ırmağıyla çevrilmiş bulunan alandaki sekiz yüz ya da bin kişilik düşman savaşçılarının arasına girip saldırdı; bunu yaparken, söylendiği gibi yüksek bir cesaret göstermişti. Düşmanlar, geri dönmemesi için girişte durdurdular ve ona her yandan şiddetle saldırdılar, ama onun kim olduğunu bilmiyorlardı. O düşmanlarına vurmaktayken ve onlar da kendisine vuruyorlarken çevresi öylesine sarıldı ki Bertrandon önündeki tehlikeyi görüp dehşete kapılarak sancağın takılı olduğu mızrağını saldırmaya hazır duruma getirdi; atına hamle yaptırarak düşmanlarına vurmaya başladı; bir yandan da yüksek sesle "hainler, hainler, prensinizi mi öldüreceksiniz" diye haykırıyordu. Bu sesin etkisi çok güçlü oldu; çünkü basit bir şövalye ile savaştıklarını sananlar onun prensleri olduğunu görünce şöyle dediler: İşte bizim aradığımız budur. O anda cesaretleri artmıştı, çünkü savaşa son verebilecek kişi ellerinde bulunuyordu ve bu durum da onların lehineydi. Ama yüce prens, gördüğü şeylerden hiç sarsılmadı, metanetini kaybetmedi, uzun zaman savaştı, bu savaş neredeyse bir saat sürdü. Sonunda düşmanların bağırışmaları duyuldu, onlardan her birinin sancağı bir yerinden çekiştirdiği görüldü; sonra okçular geldiler, düşmanları ırmak kıyısında savaşmak zorunda bıraktılar."[1]

---

[1] Dieu Guillaume'un saygı değer papazı, Tournay'in eski piskoposu, Saint Bertin rahibi, ve Bourgogne dükü Philippe'in Altın Post şansölyesi Fillastre tarafından kaleme alınmış Thoison d'or'un birinci cildi; Paris, 1517, f. 76.

Bertrandon de La Broquière'in adını, Lille'de 1453 yılında Sülün Yortusu münasebetiyle yapılan şenliklerin anlatıldığı

"Bertrandon oradaydı, diyor Olivier de La Marche; mızrağının ucuna sancak takılmış olduğu halde, prensin varlığını haber vermek ve bildirmek için efendisinin yanında duruyordu. Senyör Haulbourdin ve Hector de Meriade da sancak ve bayraklarıyla birlikte oraya geldiler." Mémoires d'Olivier de La Marche, cilt II, s. 123.

Bertrandon'un adı, Bourgogne dükünün Rupelmonde savaşı öncesinde ordusu için yaptığı düzenlemeler dolayısıyla geçmektedir. "Dük, bu ülkeye bütün kuvvetleriyle girmek için l'Escault'yu geçmeye karar verdi ve böylece kumanda karargâhını ve savaş düzenini Tenremonde mevkiinde kurdu. Yeğeni Jehan de Cleves de yanında birçok soylu kişi ve kundaklı yay kullanıcıları olduğu halde oraya geldi. Haziran ayının beşinci günü çadır kurucular, ot toplayıcılar ve diğerleri de oraya gönderildiler; Contay senyörü, Bourgogne düşesinin işlerini idare etmek için sorumlu şef olarak tayin edildi, kendisi çok yiğit ve mahir bir şövalyeydi ve Bourgogne mareşalinin vekiliydi; Charolois kontunun yerleşimi için onunla birlikte gönderildi. Her senyör için ordugâh kurulması amacıyla oraya bir ya da birkaç soylu kişi gönderilmişti. Beş haziran salı günü Ripelmonde önündeki suyu geçtik; biz üç yüz kadar savaşçıydık; orada, Ripelmonde şatosunu kumandanı olan ve senyörün armasını taşıyan soylu bir kişiyle buluştuk. Bertrandon adını taşıyan bu kişi bize yüksek sesle şunları söyledi: Ey soylu efendiler, gece yaklaşıyor ve siz şu anda düşmanlarınızın yakınında bulunuyorsunuz; şundan eminim ki Themesie'de sizin saldırınızın haberini bekleyen iki bin Gand'lı var; diğer yandan, buraya çok yakın bir yerde, sizin de görebildiğiniz şu kasabada size hücum etmeye hazır çok büyük bir kuvvet var. Eğer burada etrafınızın sarılacağını düşünür ve kendinizi savunmayı sağlama almak isterseniz, ihtiyaç duyduğunuz anda, böyle bir şeyin vukuunda, prensim tarafından muhafazası bana tevdi edilmiş bulunan bu şatoyu, kendisinden yeni bir mektup ve işaret gelmediği takdirde size açmayacağım." *Mémoires de l'Olivier de la Marche*, cilt II, s. 259-260.

Bertrandon de La Broquière'in adını, Pilippe le Bon'un Gavre ordugâhındaki çadırında noter J. de Scoenhove, Gand'lılara kabul ettirilecek şartları okuduğu sırada, orada hazır bulunan Bourgogne senyörleri arasında da görüyoruz. Onun adı, hepsi de yüksek şövalyelik unvanları taşıyan önemli şahsiyetlerin oluşturduğu listenin en sonunda yer almış ve yanına hiçbir unvan yazılmamıştır. Bertrandon, Rupelmonde komutanlığının yanı sıra, Rupelmonde kilisesi de dahil olmak üzere Flandres'da harap olmuş birçok kilisenin geniş çapta onarımını ve yeniden yapımını, haçlar diktirilmesini ve kitabeler yazdırılmasını, Rupelmonde'da ve senyörümüzün istediği başka yerlerde ayinler düzenlenmesini, Gand'lıların senyörümüze elli bin altın akçe ödemelerini emreden hükümlerin yerine getirilmesini gözetmekle de yükümlüydü. *Mathieu d'Escouchy*'nin *La société de l'histoire de France* adına *M.du Fresne de Beaucourt* tarafından yayınlanmış *Chronique*'i: cilt II, s. 105.

yazılarda görmediğimiz gibi Türklere karşı düzenlenen haçlı seferlerine katılmak için and içen Bourgogne hanedanına mensup soyluların arasında da göremiyoruz. Gant'lılara karşı yapılan savaş ve bu şenlikler dükalığın hazinesini boşaltmıştı; çektiği para sıkıntısına rağmen Philippe le Bon, 1453 yılında, müttefikleri olan İmparatoru ve Alman İmparatorluğunun prenslerini ziyaret etmek için İsviçre'ye ve Almanya'ya bir seyahat yapmayı kendi menfaatları açısından zorunlu gördü. Hareketinden iki gün sonra, ikametgâhındaki görevlileri ve hizmetlileri iki yıl boyunca izinli sayan ve onlara ne aylık ve ne de tazminat verilmeyeceğini bildiren bir emirname çıkardı. Ama Bertrandon, dükalığın çektiği para sıkıntısına rağmen 1455 yılında, Rupelmondo şatosunun kumandanı sıfatıyla kendisine ödenmesi gereken aylıklarını alabilmişti. Aynı yıl, yüz altmış sekiz lira on iki sol ve bir denye tutarında önemli bir ikramiye de almıştı.[1]

1455 yılından itibaren Bertrandon'un adı Bourgogne maliye kayıtlarında görünmez olmuştur. O, bu dönemde Philippe le Bon tarafından, denizaşırı seyahatnamesini kaleme almaya davet edilmişti. Bu sırada Jean Mielot da, Frère Brochard l'Allemand'ın *Advis directif pour le voyaige d'outremer* başlıklı eserinin fransızca çevirisi üzerinde çalışmaktaydı. Jean Mielot, kendi ifadesine göre bu tercümeyi 1457'de Bourgogne düküne sunmuştur; bu yıl, aynı zamanda Bertrandon'un da, dükün emirleriyle yazmaya başlamış olduğu seyahatnamesini efendisine sunduğu yıldır. Bertrandon'un ömrü pek uzun sürmemiş, 1459

---

[1] Bourgogne dükü Philippe le Bon, sadık dostu, müşaviri ve başyaveri, Rupelmonde şatosunun kumandanı Bertrandon de La Broquière'e, bütün hizmet ücretlerinin ve ödeneklerinin, eski alacaklarıyla birlikte geciktirilmeden ve savsaklanmadan ödenmesini, Lille'de yazılan 28 temmuz 1453 tarıhli mektubuyla emir buyurmuştur.

Lille Muhasebat Odası kayıtları, cilt III, f. 12.

"Senyörümüzün müşaviri ve başyaveri Bertrandon de La Broquière'e, kraliyet akçesi olarak yüz yirmi sekiz lira on iki sol ve bir Paris denyesi, kendisinin senyörümüze yapmış olduğu ve hergün yapmakta bulunduğu hizmetler karşılığında, hiçbir incelemeye tabi tutulmadan senyörümüz tarafından bir defaya mahsus olmak üzere kendisine verilmiştir."

Lille Muhasebat odası kayıtları, B 2020, f. 346.

yılı 9 mayısında Lille'de ölmüş ve Jean Mielot'nun piskoposluk yaptığı Saint-Pierre kilisesine gömülmüştür. Bertrandon de La Broquière'in çocukları yoktu; karısı Catherine, yas süresinin bitiminde Bièvres senyörü Jean de Rubempré ile evlendi.[1]

Jehan Abonnel'in muhasebe kayıtlarından öğrendiğimize göre, Bertrandon'un Jehan adındaki kardeşi uzun süre İngiltere'de hapis yatmıştır. Bu zat, 1436 yılında Bruges'de kendisine kırk sekiz lira ikramiye veren Bourgogne dükünün teveccühüne mazhar olmuştu.[2]

Bertrandon de La Broquière'in öyküsüne ilişkin bir değerlendirmeyi okuyucuya sunmadan önce, onun girip çıktığı ülkelerin durumunu ve içinden geçtiği Devletlerdeki çeşitli kralların hükümdarlık dönemlerini belirleyen belli başlı olayları tanıtmayı yararlı görüyorum; o çağın tarihçilerinin, sözü edilen hükümdarlıkların karakteri hakkında verdikleri bazı ayrıntıları da bunlara ekleyeceğim. Arras barışından önce ve barışı izleyen yıllarda Fransa'da, Bourgogne'da ve orta Avrupa'da meydana gelen olayları ise anlatmadan geçeceğim. Bu olaylar, burada tekrarlanmasına gerek kalmayacak kadar bilinmektedir.

Bertrandon Yafa'ya, Mısır'a, Suriye ve Hicaz'a ayak bastığı zaman buraları on yıldan beri Memlûk hanedanının sekizinci sultanı Melik el-Eşref, Seyfeddin Abul Nasır Baybars tarafından

---

[1] Bourgogne dükünün maiyetinde baş görevli ve müşavir olan, Altın Post şövalyesi, Bièvre senyörü Jean de Rupembré vali, başkumandan, yüksek rütbeli amir ve ülkenin egemen yöneticisi oldu; Hainault ve Valeciennes kontu unvanını aldı. Charles le Téméraire'in hükümdarlığı zamanında Lorraine'in ve ele geçirilen bütün ülkelerin genel valisi oldu; Papa, İmparator ve diğer prensler nezdine elçi olarak gönderildi ve Nancy savaşında öldü.

İlk evliliğini, Aubigny, Estrées, Malmaison, Beauverger ve Bussy ailelerinin akrabası olan bir kadınla, Colle de Bousiès ile yapmıştı. Bu evlilikten Françoise de Rupembré adında bir kızı oldu; bu kız, Créqui ve Canaples senyörü Jean VI ile evlenmiştir.

[2] "Bertrandon'un kardeşi Jehan de La Broquière'e, uzun zamandan beri hapiste bulunduğu İngiltere'deki hapishaneden çıktıktan sonra Bruges şehrine geldiği zaman Bourgogne ülkesindeki kardeşinin yanına dönebilmesi için kendisine at, giyim kuşam alması ve diğer ihtiyaçlarını temin etmesine yardım olarak efendimiz senyörümüzün lûtuflarıyla Flandres akçesi olarak kırk sekiz lira kırk gros verilmiştir." Jehan Abonnel'in 1436 yılı hesap kayıtlarından, f. 256 r.

yönetilmekteydi. Çerkezistan'dan Kırım'a getirilmiş olan Baybars, Kırım şehrinde uzunca bir süre kaldıktan sonra bir esir tüccarı tarafından satın alınarak Suriye'ye getirilmiş ve oradan da Malatya şehri yöneticisi emir Dokmak'a satılmıştır. Emir onu yanında pek fazla tutmamış ve diğer birçok köle ile birlikte Sultan Berkuk'a sunulmak üzere Kahire'ye göndermiştir. Baybars, ilkin yönetimde hizmet verecek memlûklar sınıfına dahil edildi; kısa bir süre sonra buradan çıkarıldı ve Melik en-Nasır Ferac zamanında sarayın içki sunucusu mertebesine ulaştı.

23 rebi ul-evvel 821'de (2 mayıs 1418) Suriye'de Trablus-u Şam şehrine vali olarak tayin edildiyse de, Kara Yusuf tarafından Irak'tan kovulan ve Safita livasında yağmalara ve yangınlara yol açan İnal Türkmenleri kabilesine yenildiği için birkaç ay sonra azledildi ve Markab kalesine hapsedildi. Emir Tatar'ın ısrarları üzerine Melik el-Muayyed Şeyh el Mahmudi tarafından serbest bırakılınca kendisine emir rütbesi ya da yüz memlûk kumandanı unvanı verilerek yükseltildi; yeniden hapse atılıncaya kadar Şam'da ikamet etti; Melik el-Muayyed Şeyh'in ölümünden sonra bazı isyan hareketlerine kalkıştığı için emir Cakmak Argunşahi tarafından kovuldu. Bu kez de emir Altınboğa tarafından kurtarılınca emir Seyfeddin Tatar'la birlikte Halep'e gitti; Tatar orada kendini Melik ed-Dahir adıyla sultan ilan etti. Bu prens, 1421 yılındaki ölümünden az zaman önce oğlu Melik es-Salih Muhammed'in valilik görev ve unvanını Baybars'a vermişti. Emir Cani bek es-Sufi ile Baybars arasında çok geçmeden savaş patladı. Silah üstünlüğü savaşı Baybars'ın lehine çevirdi ve Melik es-Salih Muhammed'i devirerek iktidarı ele geçirdi. Sultan Baybars, saltanatının başlangıcında meydana gelen ve Şam valisi Cani bek, Safed valisi İnal ed-Dahiri ve Benesna valisi Kesrava'nın oğlu Tağriberdi tarafından çıkarılan isyanları bastırdı.

Bu isyanların bastırılmasını izleyen yıllar dinginlik içinde geçti; sadece Suriye ve Mısır kıyılarında yerleşmiş olanlar, Kıbrıs limanlarında yardım, katılım ve güvenli sığınak bulan Katalonya'lı ve Ceneviz'li korsanların saldırılarından ve yağmalarından zarar gördüler. 1413'te, Beyrut ve Sayda arasında Damur ırmağı ağzına yapılan çıkartma harekâtı Kıbrıs'ta hazırlanmıştı

ama Lübnan ve Şam dağlarından koşup gelen birlikler tarafından püskürtüldü.

Nihayet, 1422 yılının ilk günlerinde Kıbrıs kralı, Baybars'ın sultan Murad II'ye gönderdiği hediyelerle dolu bir gemiyi iki korsan teknesiyle izlettirmiş ve yakalatmıştı. Bu korsanlığa çok kızan Baybars Kıbrıs'lıları ağır bir şekilde cezalandırmaya karar verdi.

Emir Çerbah el-Kerimi yönetimindeki ilk keşif birliği Kıbrıs kıyılarına çıktı ve zengin bir ganimet ve çok sayıda esirle birlikte Kahire'ye geri döndü. Askerlerle dolu dört korsan gemisinden oluşan ikinci sefer Kıbrıs adasına yönelikti; bu korsanlar Gatta burnu yakınında, içi her çeşit malla dolu büyük bir gemiye rastladılar ve onu yağmalayıp yaktılar. Mısır gemileri daha sonra Limasol'a yöneldiler; orada tam donanımlı ve Suriye kıyılarını yakıp yıkmaya hazır bir halde yola çıkmak üzere olan üç büyük gemi buldular. Müslümanlar bunları da yağmaladılar ve yaktılar.

Limasol valisi, adaya çıkmış olan saldırganları püskürtmeye kalkıştıysa da başaramadı ve kaçmak zorunda kaldı. Askerleri katliama uğradı, şehir yağmalandı ve yakıldı. Şatonun zaptı uzun bir kuşatmayı gerektiriyordu; müslümanlar orasını ele geçirmekten vaz geçtiler ve başarılarını sultana bildirmek ve yağmaladıkları şeyleri ona sunmak üzere gemilerine binip gittiler.

Kral Janus, Limasol olaylarını haber alınca, iki gemi dolusu asker ve savaş mühimmatını Suriye kıyılarına gönderdi ve onlara karşılarına çıkacak olan herkesi esir almalarını emretti; ne var ki kıyıların her yanı çok iyi korunmaktaydı. Kıbrıs'lılar su ihtiyaçlarını karşılamak için Şiyen ırmağının ağzında karaya çıkmaya hazırlandılar ve kimsenin gelip işlerini karıştırmayacağından emin olmak için bir pare top atışı yaptılar. Pusuya yatmış olan müslümanlar, hıristiyanlar karaya ayak basıncaya kadar hiç bir harekette bulunmadılar; ama karaya çıktıkları anda birdenbire onların üzerine saldırdılar, bir bölümünü imha edip geriye kalanları da esir alarak Kahireye götürdüler.

Bu başarılardan cesaret bulan sultan, yelkenli ve kürekli beş büyük gemi ve bunlardan daha küçük on dokuz gemi ile atları taşımak için kullanılan altı nakliye gemisi ve on üç yuvarlak

tekneden oluşan yeni bir filo hazırlattı. Bu deniz gücü Trablus-u Şam'da toplandı: Cerbah Kaşuk, Yeşbek, Murad Hoca ve eş-Şaabani adındaki emirler, çok sayıda haseki (sultan'ın şahsi muhafızları) ve gönüllü ile birlikte 828 yılı receb ayında (temmuz 1424) karaya çıktılar. Donanma, Famagusta yakınlarında demir attı ve bir piyade müfrezesi, ardından da süvariler karaya çıktı. Famagusta valisi, kendisinin sultanın kölesi olduğunu, şehrin de ona ait olduğunu ve sakinlerinin de sultanın tebaası olduklarını bildirmek üzere emirlere haberciler gönderdi; ve şatonun surlarına hemen Mısır bayrağı astılar.

Tam bu sırada müslümanlar kralın yeğeninin, bin süvari ve üç bin piyade eri refakatinde ortaya çıktığını gördüler. Kralın yeğeni bir tepeye çıktı, oradan müslümanların manzarasını görünce öyle büyük bir korkuya kapıldı ki ters yüzü geri dönüp kaçmaya başladı; müslümanlar onu Ras el-Acuz burnuna kadar kovaladılar. Orada, bir müfreze ile birlikte keşfe çıkmış olan bir Frank subayına rastladılar ve onu esir aldılar. Mısırlılar Larnaka'ya gelince, dokuz gemi ile bir büyük savaş gemisinin bordalarında iki binden fazla Frank askeri olduğu halde kendi gemilerine doğru gitmekte olduklarını gördüler. Kralın yeğeni bu takviyeyi bekliyordu, ama müslümanlar bu filoya saldırdılar, bir gemiyi ele geçirip diğerlerini de darmadağın ettiler.

Limasol kuşatıldı ve bir hücumla ele geçirildi. Şehir yağmalandı, kılıçtan kurtulan sakinleri esir alındılar. Birlikler büyük ganimetler kazanmış olarak Kahireye döndüler.

Bir zaman sonra sultan, Kıbrıs kralının Frank prenslerinden, kendisinin İskenderiye, Dumiat, Beyrut ve Trablus-u Şam gibi sahil kentlerine saldırabilmesi için yardım istediğini öğrendi. Bunun üzerine düşmanlıkların yeniden başlaması gerektiğini düşünerek sahil kentlerinde hafif gemiler, nakliye gemileri ve savaş tekneleri hazırlanması emrini verdi. Yüz seksen gemiden oluşan bir filo meydana getirildi ve iki emir bu seferin başına getirildi, bunlardan biri, Tagriberdi el -Mahmudi, karaya çıkacak birliklerin kumandanlığına; diğeri, İnal el Cekemi de donanmanın başına geçtiler. Limasol'a doğru yola çıkıldı ve orası işgal edildi; Mısırlı önderler buradan Kıbrıs kralına sultanın

egemenliğini tanıması için bir muhtıra gönderdiler. Kral bunu reddetti, kendisine gönderilen mektubu ateşe attı ve yirmi üç bin kişilik süvarilerinin başına geçti; ayrıca müslüman gemilerinin üstüne sürmek üzere yedi savaş gemisiyle yedi tekneyi silahlandırdı. Hıristiyan ordusu kendini Mısırlı birliklerin karşısında bulunca onlara saldırdı ama püskürtüldü, bozguna uğradı ve Kral Janus düşmanlarının buyruğu altına girdi. Altı binden fazla Kıbrıslı savaş alanında telef oldu; müslümanlar fazla kayıp vermediler; ama sultanın sarayına mensup dört önemli kişi kaybedildi. Bunlar hazine nazırı Tagriberdi el-Muayyedi, Kutluboğa, İnal Tar ve Nanuk el-Yeşbedi'ydi. Düşman saflarında, Ali bey Karamanoğlu tarafından Kıbrıs kralına yardım için gönderilen bir müslüman Türkmen birliğine rastlandı; bunların hemen hemen hepsi kılıçtan geçirildi.

Kıbrıs kralı emir Tagriberdi'nin yanına gitti; emir bunun üzerine bir müfrezenin başında Nicosia üzerine yürüdü. Şehre ulaşmadan önce, Devlet ricalinin, piskoposların, rahiplerin ve ellerinde İncil olduğu halde müslümanlar için hayır duaları okuyan keşişlerin kendisini karşılamaya geldiklerini gördü. Af istediler; emir onları affetti ve şehrin kapıları kendisine açıldı. Emir Tagriberdi ve kendisine refakat eden müfreze, ramazan ayının beşinci günü olan cuma günü Nicosia'ya girdiler. Emir saraya gitti; orada sayılamayacak kadar çok miktarda halılar ve mobilyalar, ilgi çekici tablolar, bir yığın haç ve bir de kurulduğu zaman çok hoş ve ahenkli sesler çıkaran bir duvar saati buldu. Askerler Haçlı tepeye çıktılar, zirvede yükselen kiliseyi yıktılar, orada bulunan eşyaları alıp götürdüler; bunların içinde altından bir haç vardı ki dünya harikası sayılıyordu. Müslümanların gelişiyle birlikte Nicosia, Allahüekber nidalarıyla çınlamaya başladı; bu ses, Allah'tan başka tanrı olmadığını ifade eden ve namaza çağıran bir seslenişti. Beş gün sonra Mısırlılar, kazandıkları ganimetleri götürerek şehri boşalttılar ve üç bin altı yüz esiri beraberlerinde getirerek Mısır'a döndüler. Kıbrıs yağmasında ele geçirilen eşyaların içinde bulunduğu balyaların karaya çıkarılması için üç bin hamal İskenderiye rıhtımını işgal etmişti. Sultan Baybars, sefere katılan birliklerin Kahireye görkemli bir biçimde girmelerini emretti. Alay, 829 yılı şevval

ayının yedinci günü (13 ağustos 1426) kalenin dibinde, Meydan adı verilen alanda, çok büyük bir kalabalığın toplanmış olduğu yerde oluştu. Önce süvariler yürüyüşe geçti; ardından Suriye birlikleri ve kraliyet tacı da dahil olmak üzere Nicosia'dan getirilen çeşitli eşyaları taşıyan uşaklar geliyordu; alay içinde kralın atları da geçiriliyor ve sancakları toz toprak içinde sürükleniyordu. Yürüyüş kolu esir alınmış erkekler, kadınlar, çocuklar ve bir de etrafında subayları olduğu halde zincire vurularak bir katır üzerine oturtulmuş kral Janus'la kapanıyordu. Kralın sağında emir İnal el-Cekemi, solunda ise emir Tagriberdi el-Mahmudi yer almıştı. Alay, Meydan'dan Bab-el-Luk'a yöneldi, Maks'dan çıkarak su kemerlerini ve Beyn-el-Kasreyn'i geçti, şehri boydan boya kat edip Bab-ı Zueyleh'e ulaştı; İbn Tulun camiinde kavuşan dörtyol ağzını da geçtikten sonra Rumeyleh meydanına vardı ve Bab-ı Medrec adı verilen kapıdan kaleye girdi. Orada kral Janus katırdan indirildi, secde etti ve yeri öptü; zincirlerini sürükleyerek saray avlusunu geçti. Sultan, Bab-el-Bahr adı verilen kapının bulunduğu salondaydı.

Sultan oturuyordu; bütün saray erkânı ve Devlet ricali çevresinde yer almıştı. Mekke şerifi Berekeh ibn İclan ve Yunanistan ülkesinin hakimi Osmanlı Sultanının elçileri, Tunus kralının temsilcisi, Aden prensinin temsilcileri ve diğer ülkelerin hükümdarları huzurdaydı.

Janus bu topluluğun ihtişam ve debdebesini görünce bayılarak yere düştü; kendine geldiği zaman sancaklarının yerlerde süründüğünü, ganimetlerin ve esirlerin sultana takdim edildiğini gördü. Onun önünde yeniden secdeye vardı, başı açıktı ve büyük bir korku içinde olduğu yüzünden okunuyordu: Baybars onun yerden kaldırılmasını ve kalenin büyük avlusu içindeki bir binada kendisi için hazırlanmış odaya götürülmesini emretti.[1]

---

[1] Mısır tarafından Kıbrıs'a karşı düzenlenen askeri seferlere ilişkin ayrıntıları, Halil el-Zahiri'nin Bibliothèque Nationale' 695 numarada kayıtlı olan ve La crème de l'exposition détaillée de provinces et du tableau des chemins et des routes" anlamında bir başlık taşıyan arapça elyazması kitabından ve bir de Makrizi'nin Histoire d'Egypte başlıklı kitabından sağlanmıştır. Monstrelet de, Mısır birliklerinin Kıbrıs kralına karşı verdiği ve birçok Bourgogne'lu

Kıbrıslıların Suriye ve Mısır sahillerine yaptıkları hücumların kendisinde uyandırdığı korkudan kurtulan Baybars, devletlerinin doğu sınırlarının güvenliğini sağlamak için bütün gayretiyle çalıştı. Bu sınırlar, XIII. yüzyılın sonunda, XIV. yüzyılın içinde Hulâgu'nun halefleri olan Moğol hükümdarlarının orduları tarafından ikide bir aşılmış ve hatta XV. yüzyılın ilk yıllarında Timurlenk, Suriye'nin kuzeyini istila ettiği gibi Şam'ı da zaptetmişti. Kara Yülük namıyla maruf Tar Ali'nin oğlu emir Osman, Diyarbekir eyaletindeki birçok şehre egemen olmayı başarmıştı. 832'de (1429) Baybars onun üzerine yürüdü, Edesse'yi (Urfa) ele geçirdi; Kara Yülük'ün oğlu Habil bu şehri savundu ama esir düşmekten kurtulamadı ve Kahire'ye götürüldü, orada esaretteyken öldü.

Sultan Baybars tarafından 836 (1433) yılında Diyarbekir (Amid)'e karşı çıkılan yeni bir seferde, Kara Yülük'ün oğlu emir Murad, bu müstahkem şehrin savunmasına kumanda ediyorken öldürüldü; kırk gün süren kuşatmanın sonunda ahali teslim bayrağını çekti.

Bir süre sonra Kara Yusuf'un oğlu İskender ile Kara Yülük arasında savaş çıktı; Kara Yülük bir çarpışma sırasında hayatını kaybetti (839-1435); kellesi Kahire'ye, sultan Baybars'a gönderildi ve Zueyleh'in kapısına asıldı.

Burada, Baybars döneminin son iki seferinden de bahsedeceğim: bu seferler Erzincan şehrine karşı yapıldı. Birincisini emir İnal el-Cekemi, diğerini de emir Korkmaz yönetti.

Sultan Baybars, 841 yılı şaban ayının (şubat 1438) ilk günlerinde, kendisini ölüme götürecek olan hastalığın ilk belirtilerini hissetti. Şevval (nisan) ayına kadar, sağlığı at binmesine imkân verecek kadar düzelmişti; ancak, o tarihten itibaren hastalığı ağırlaştı ve onu yatağa mahkûm etti. İyileşmek için sabırsızlanıyor ve hekimlerin, hastalığının teşhis ve tedavisi konusunda yanılmış olmalarından ve iyileşmesini geciktirdiklerinden şüpheleniyordu. Bu şüpheler zihnine iyice yerleştiği için Kahire valisi Ömer İbn Seyfa'yı yanına getirtti; vali onu,

---

şövalyenin de katıldığı savaşın öyküsünü, "Chronique de Monstrelet", La Société de l'histoire de France, cilt IV, s. 263-268'de vermiştir.

kendisine en yakın subayları etrafında olduğu halde yatağında oturmuş vaziyette buldu, başhekimi Afif el-Eslemi de oradaydı. Sultan, Afif'in derhal götürülmesini ve kalenin içinde gövdesinin iki yerden yarılmasını Ömer'e emretti. Ömer onu kaldırıp götürdü; bu sırada sultanın ikinci hekimi Kidr ortaya çıktı, Baybars onun da götürülmesini ve aynı işkencenin ona da yapılmasını emretti. Her ikisi de dışarı çıkarıldı, feryatlarına kulak asılmadan kalenin çarklı kuyusunun yanına götürüldü. Ömer İbn Seyfa, mahkûmlara şefaat edilmesi için zaman kazanmak amacıyla işkenceye kısa bir süre ara verdi. Odada bulunan herkes sultanın ayaklarına kapanarak onların bağışlanması için yalvardı, ama sultan hiç yumuşamadı; subaylarından birine emir vererek Ömer'e infazı çabuklaştırmasını söylesin ve orada tanık olarak bulunsun diye gönderdi. O günden sonra sultanın hastalığı ağırlaştı ve 841 yılı zilhicce ayının on üçüncü günü, cumartesi (8 haziran 1438) öğleden sonra son nefesini verdi. Öldüğünde altmış yaşını aşmış bulunuyordu. Tahtı, oğlu Melik el-Aziz Yusuf'a bırakmak için gereken bütün önlemleri almıştı. Kahire kapılarının önündeki ovada yaptırılan mezara gömüldü.

Bu sultan, memlûklarının sayısını arttırmak için devamlı olarak çaba göstermişti. Çerkezleri, diğerlerinin hepsine tercih ederdi; iki binden fazla çerkez köle satın almıştı.

Arap tarihçileri sultan Baybars'ı, islam dininin bütün vecibelerini yerine getiren, idaresinin saygı görmesini sağlayan, Devletleri içinde kamu barışını gerçekleştiren dindar bir prens olarak tanıtırlar. Ayrıca gelirlerini arttırmak için çareler bulmakta mahir olduğunu da eklemektedirler. Nitekim, kurduğu bazı tekel nitelikli müesseselerden yeni kaynaklar bulmalarını istemiş ve ticarete zorla yeni vergiler getirmiştir.

Tahta çıktığı yıl, Venedik Cumhuriyetinin kendinden önceki dönemde yapmış olduğu antlaşmaları yeniledi. Ne var ki kısa bir süre sonra, Katalonya'lı korsanlara yaptıkları yardım onu öylesine kızdırdı ki Devletleri içindeki bütün Frank'ların kovulmasını emretti. Ancak bu karar, Venedik konsolosu Morosi'nin diretmesiyle yürürlükten kaldırıldı. Mısır ve Suriye'deki hıristiyanların durumu, bütün Kıbrıs seferleri boyunca son derece

güvencesiz bir halde kalmıştır. Kral Janus'un imdadına yetişmeleri için yalvarılan Venedik'liler bundan kaçındılar ve sadece ödenecek fidye miktarını arttırmayı kabul ettiler. Baybars, şeker kamışı yetiştirilmesinde, şeker imal ve satışında kendi çıkarına işleyen bir tekel kurdu. Mısır'a ithal edilen her türlü baharatın alıcısı kendisi oldu ve ham pamukla pamuk ipliği satışına da kendisi hakim olmak istedi; ama Venedik Senatosu, Cumhuriyetin Mısır'a ve Suriye'ye hiçbir ticari emtea ihrac etmemesi emrini çıkardı; sultan, gümrükte tahsil edilen gelirlerden yoksun kaldığını görünce aldığı önlemlerden çark etti ve böylece Venedikliler o ölünceye kadar hiçbir aşağılayıcı harekete maruz kalmadılar.

Bertrandon de La Broquière Suriye'den geçtiği sırada, bu ülkenin deniz kıyıları Aragon kralı ile Napoli krallığının en büyük tımar sahiplerinden biri olan Tarante prensinin himayesindeki korsanlar tarafından yağmalanıp duruyordu. Buna karşılık, ticari faaliyetler Hind Okyanusunda ve Kızıl Denizde tam bir güvenlik içinde yürütülüyordu. Pers Körfezinden ve Hint Denizinden gelen gemiler Cidde'ye yanaşıyorlardı; 1432'de bu limanda, Uzak-Doğu mallarıyla yüklü Çin yelkenlileri görülmüştü.[1]

Bertrandon de La Broquière'in bu kadar merak uyandırıcı ayrıntılarla anlattığı Suriye, XV. yüzyılda beş yönetim bölgesine ayrılmıştı: 1- Kuzeyde El-Ariş'ten Lecun'a, batıda Yafa'dan doğuda Jerişo'ya kadar uzanan Filistin yönetimi; El-Ariş'ten Lecun'a dört günde yürünüyordu; 2- Havran yönetimi; 3-Guuta ya da Şam yönetimi; 4- Hamah yönetimi ve 5- Halep yönetimi.

Karak yönetimi Suriye'ye bağlı değildi. Burası, Moab eyaleti adı altında ayrı bir yönetim bölgesi oluşturuyordu. Karak kalesi,

---

[1] Jacques Cœur'ün yeğeni olan Jehan Villaige, Sultan nezdine görevli olarak gönderilmiş ve dönüşünde, "kutsal bağımızın ürünü olan balsam, güzel bir leopar kürkü, Sinan (Çin) porseleninden üç tabak, yine porselenden mamul iki büyük yassı tabak, iki porselen çiçek vazosu, porselenden bir el yıkama kabı ile yiyecek muhafazası için bir kap içeren armağanları Baybars adına Charles VII'e sunmakla yükümlü kılınmıştır." *Jacques Cœur et Charles VII, l'administration, les finances, l'industrie, le commerce, les lettres et les arts au XV. siècle*; yazan: Enstitü üyesi P. Clément, Paris, 1866, s. 116 ve not.

islamiyeti kabul etmiş ülkelerdeki en güçlü kalelerden biriydi ve Frank'lar döneminde Corbeau şatosu adını taşımaktaydı; bu büyük gücünü de hiçbir zaman yitirmedi. Şobek kalesi ise Karak'ın bir eklentisiydi: bu yönetim Ula'dan Zizeh'e kadar deve yürüyüşüyle yirmi günlük bir uzunluğa yayılmıştı.

Gazze ve çevre toprakları, Filistin yönetiminin bir kazası durumundaydı. Gazze, her türlü meyvenin bol miktarda bulunduğu düz bir arazi üzerine kurulmuş güzel bir şehirdi. Orada, büyük camiler, okullar ve insanda hayranlık uyandıran başka yapılar göze çarpıyordu.

Ramleh bir eyalet merkezi değil bir vilayet merkeziydi. Birçok kasaba bu kente bağlıydı; burada da büyük camiler, okullar ve dindarların ziyaret ettikleri kutsal yerler vardı. Bunlar arasında, harikulâde bir yapı olan Beyaz Camii zikretmek gerekir. Bir yeraltı mağarasında, Peygamber'in kırk arkadaşının mezarları bulunmaktadır; orada, Yusuf'un iki kardeşinin, Ebu Hureyra'nın ve Selman-ı Farsi'nin de mezarları yer almıştır.

Kudüs ve Hebron, bol ve ince ayrıntılarla o kadar çok anlatılmışlardır ki onları burada tekrarlamanın bir yararı olamaz. Ascalon'dan Şeyzer'e kadar bütün kıyı kentleri harab edilmişlerdi ve artık birer moloz yığınından başka bir şey değillerdi. Akkâ şehri tamamiyle yıkılmıştı; eski şehrin yanında yeni bir mahalle yükseliyor ve burada yalnız köylüler ve bir de, Safed eyaletinden gelen ürünleri, en başta da Esdrelon ovasında yetişen pamuğu gemilere yükleyen kabzımallar ikamet ediyorlardı. *Zübde-i Keşf il-Memalik* yazarının anlattığına göre Akkâ zaptedilince, bu şehrin ana kapısının bir at kadar ağır olan kilidi ve anahtarları Karak'a nakledildi ve kalenin zindanına yerleştirildi.

Safed eyaleti içinde, XV. yüzyılda büyük şehirler kadar önem taşıyan kasabalar da vardı; Halil ed-Dahiri, bunlar arasında Minteh'i, Nazaret'i ve Kafr Kana'yı saymaktadır.

Şam ya da Guta yönetimi, bir harabeye dönmüş olan Sur şehrinden Trablus-u Şam'a kadar uzanan kıyıları içine alıyordu. Timurlenk tarafından 1400 yılında yakılıp yıkılmış olan Şam şehri henüz eski ihtişamından uzaktı. Bu Tatar fatihi surlara, kaleye, Emevi Camiine dokunmamıştı. Şam şehri, ortaçağda

buraya gelmiş olan bütün hıristiyan seyyahların hayranlığını kazanmıştır. Bunlar şehirdeki su bolluğunu ve çevresindeki bahçelerin güzelliğini öve öve bitiremiyorlardı. Şam çarşısında, bütün Doğu'nun en kıymetli malları satılmaktaydı: Hint baharatı, Çin porselenleri, Marteban'ın sırlı çömlekleri, Küçük Asya ipeklileri bunlar arasındaydı; Şam'da ayrıca, cam eşya üzerine mine kaplama, vazolara ve bakır eşyaya altın ve gümüş kakma işleri de yapılıyor; bunun yanı sıra, ipek gibi parıltılı ve ışıltılı bir özellik taşıyan, o ünlü hafif pamuklu kumaşlar da burada dokunuyordu. Öte yandan Bertrandon da bize bu başkenteki demir işçilerinin çalışma tarzları hakkında ayrıntılı bilgiler vermektedir. Ne var ki o, zanaatkârları Semerkand'a götürülmüş olan cam sanayiine benzer sanayilerden hiç söz etmemektedir. Şam'da bütün Doğu'nun en güzel hastahanesi bulunmaktaydı. Söylendiğine göre buranın ateşi açıldığı günden beri hiç sönmemiştir.

Müslümanlar, peygamber Muhammed'in üç karısının, müezzini Bilal Habeşî'nin ve Ali'nin oğlu Hüseyin'in yattığı mezarları hac amacıyla ziyaret ediyorlardı. Nablus, Beysan, Aclun, Husban, Baalbek gibi şehirler dokumaları ve ağaç işleriyle ünlüydüler; Humus ipeklileriyle nam salmıştı; Sayda ve Beyrut, Karak Nuh kasabasının içinde yer aldığı Bekaa vadisi ve söylenceye göre Karak Nuh'un yakınlarında bulunan Nuh'un kabri ve ayrıca Zebdani kasabası; bütün buraları Şam yönetiminin kalkınmasını sağlamaktaydılar. Şam şehrinin çevresini, siyah bazalt taşından bloklarla inşa edilmiş Sarkad kalesi ve Şekif-Arnun, Hunin, Subeybeh ya da Bonias kaleleri koruyordu. Bu sonuncusunun eteklerinde, Şam'ı ve iç bölgelerdeki şehirleri besleyen çeltik tarlaları bulunuyordu.

Trablus-u Şam eyaleti, XV. yüzyılda bir harabe halinde olan Latakieh'ten Beyrut'un kuzeyindeki Şien ırmağına kadar kıyı boyunca uzanıyordu. Bu eyalette üç bin köy ve kasaba bulunduğu söyleniyordu. Kadmus, Sahiun, Markab, Hisn el-Ekrad kaleleri ve islamiyetin en saygın velilerinden biri olan Edhem oğlu İbrahim'in mezarının bulunduğu Cebeleh müstahkem mevkii ile Arkah ve Akkar kaleleri, Hisn-Celil kalesi, kıyıları ve iç bölgelerin stratejik noktalarını koruyordu. Bütün şehirlere ve

kalelere Türkmen birliklerinden oluşan garnizonlar yerleştirilmişti.

707'de (1307), Kelavun'un oğlu Melik en-Nassir Muhammed, Kura kasabasında bulunan Türkmenlere, Frank saldırılarına karşı kıyıları korumak için Kesruan sahiline yerleşmelerini emretti. Onları ayrıca, Antelias'tan Magaret el Assad'a ve Disr el-Muameleteyn adı verilen köprüye kadar ülkeye gözcülük etmekle görevlendirdi. Onlar aynı zamanda, vali tarafından verilmiş bir pasaport taşımayan kişileri, kim olurlarsa olsunlar, Şien ırmağının öte yakasına geçirmemekle de yükümlüydüler. Bu Türkmenler, yüzer kişilik üç bölük oluşturuyor ve ayda bir nöbet değiştiriyorlardı. Karargâhları Antelias'da bulunuyordu; karakolları ise Şien ırmağının denize açıldığı yerin güneyinde yükselen kulede ve bir de Beyrut yakınlarındaki Cuni'de kurulmuştu.

748'de (1347), Suriye genel valisi emir İlboğa, Frank'ların muhtemel saldırılarına karşı Beyrut'u korumak için Türkmenlerin garnizonlarını bu şehirdeki Suriye'li birliklerin yanına taşınmalarını emretti.

816 yılında (1413) Kıbrıs'tan gelen Frank'lar Beyrut'un güneyinde Damur ırmağı ağzında karaya çıktılar; bu askerler rasladıkları herkesi ya katlettiler ya da esir aldılar. Emir Seyfeddin el Arslani, emrindeki adamlarını topladı ve o sıralarda Şam'da bulunan ve önemli miktarda askeri birliklerle yardıma koşan sultan Melik el-Mueyyed Şeyh gelinceye kadar Frank'ları durdurmayı başardı. Şiddetli saldırılara maruz kalan Frank'lar gemilerine binerek kaçtılar. Emir Seyfeddin'e, bu kararlı tutumundan dolayı ödül olarak Melik el-Umera (emirlerin prensi) rütbesi ve otoritesini, Sayda'dan Akkâ'ya kadar bütün kıyı boyunca genişletme hakkı verildi. Üçüncü oğlu Fahreddin Osman, Bertrandon de La Broquière'in "Faucardin" adıyla sözünü ettiği kişidir.

Hamah yönetiminin başkenti, aynı adı taşıyan bir şehirdi; burası uzun zaman Eyyubi hanedanına mensup prenslerin ikamet yeri olmuştu; onlar burada, Mısır'ın Memlûk sultanlarının egemenliği altında yönetimlerini sürdürdüler. Hamah şehri, kulelerle takviye edilmiş çok sağlam surlarla çevriliydi; Timurlenk Suriye'yi işgal ettiği zaman buraları da ele geçirmişti;

ne var ki yerli ahali onun bıraktığı garnizona karşı ayaklandığı için Timur buraya dönünce kaleyi yıktırdı ve halkı köleleştirdi; askerlerin canlarını bağışladığı kimseleri de kendisiyle birlikte götürdü. Hamah yönetiminin belli başlı şehirleri Selimiye, Maarat en-Numan ve Misiat'tı. Hisn el-Fedaviye adı verilen bir kale (hayatını feda edenler kalesi), bir zamanlar Şeyh ül-Cebel tarikatının müritleri olan İsmaili'lerin elindeydi.

Halep yönetiminin askeri bakımdan büyük önemi vardı. Ayntab, Kalaat er-Rum, Birch, Karkar, Roha ya da Edes gibi Fırat kıyılarında yer alan kuzey hududu müstahkem mevkileri Moğol hükümdarlarının, İran'ın ve Timurlenk'in orduları tarafından zaptedilmişlerdi. Bu yüzden kuzey-doğu sınırlarının, birçok garnizonun koruduğu müstahkem mevkiler kuşağıyla sarılıp her türlü saldırıya karşı korunma altına alınması ve müdafaası, Suriye'nin güvenliği bakımından çok büyük önem taşıyordu. Konumu itibariyle Bab ul-Mulk (krallığın kapısı) adı verilen Halep, bir emir tarafından yönetilmekte olup emirin kumandası altında yüzlerce müfrezeden oluşan bir ordu bulunuyor ve egemenlik alanı, Ayas ve Tarsus gibi Kilikya sahilindeki şehirlerden Adana'ya, Sis ve Mesise'ye; Anamus'dan geçişlere karşı savunma mevkileri olan ve Karaman beyliğine bağlı Türkmenlerin akınlarını durduran kalelere kadar yayılıyordu.

Uzar'ların ve Ramazanoğullarının Türkmen kabileleri, Kilikya kıyılarında Antakya'nın çevresine ve Amanus dağlarının vadilerine yerleşmişler ve buraları konaklama yeri yapmışlardı.

Ramazanoğlu kabilesi reisinin oğlu Ahmed bey, Adana ve Tarsus şehirlerini zaptetmeye muvaffak olmuştu (781/1379). Ancak bu fetih olayı Mısırlıların düşmanlığına yol açmış ve Halep valisi Timurbek, onun üzerine yürüyerek kendisini mağlûp etmiş ve kabilesinin elinde tuttuğu her yeri geri almıştı. Savaş, arada sırada ters giden talihin etkisiyle Ahmed beyin 819 (1416) yılında ölümüne kadar sürdü. Kendisinden sonra iktidarı ele alan oğlu İbrahim bey, kızkardeşiyle evlenmiş olduğu Karaman beyiyle hemen işbirliğine başladı. Ancak kayınbiraderinin ihanetine uğrayarak Mısırlılara teslim edildi, Kahire'ye götürüldü ve orada esarette öldü. Onun halefleri, Mısır'ın

Osmanlılar tarafından fethine kadar kendi krallıklarında varlıklarını sürdürdüler; bu soyun son temsilcisi XVI. yüzyılın sonuna doğru Halep valisiyken öldü.

Suriye'nin bütün kentleri, düzenli bir şekilde yürütülen atlı bir kurye servisiyle Mısır'a bağlanmıştı; ancak çabuk ulaştırılması gereken haberler ya güvercinle uçuruluyor ya da hecin devesine bindirilmiş kuryelerle gönderiliyordu. Haber taşımak için yetiştirilmiş güvercinlerin kullanımı Mısır'a, secerelerini kaydetmek için Kahire'de bir daire açmış olan Hatemi'ler zamanında Musul'dan getirilip sokulmuştur. Bu haberleşme hizmetine son ve kesin şeklini veren, atabek Nureddin olmuştur (565/1169). Uçuş merkezi Kahire kalesiydi ve uçuş kuleleri ya da güvercinlikler yollar boyunca imparatorluğun sınırlarına kadar sıralanmışlardı. Kahireden Şam'a kadar on, Şam'dan Behnesa'ya kadar da yine on durak vardı.

Hecin develerine binmiş haberciler, sultanın ve yüksek dereceli devlet memurlarının gönderdikleri resmi yazıları taşıyorlardı. Bertrandon de La Broquière Şam civarında, "koşan bir deve üzerindeki" zenciye, Ceneviz ve Katalon tüccarlarının hapsedilmelerini ve mallarının yeddi emine teslim edilmesini Suriye genel valisine emreden bir yazıyı götürmekteyken rastlamıştı.

Yine hecin develeri kullanan özel bir kurye servisi de Şam'dan Kahire'ye, şehirdeki hastaneler ve sultanın içkileri için kar taşımak amacıyla kurulmuştu. Sultan Berkuk dönemine kadar saray için getirilen kar, Beyrut'tan ya da Sayda'dan gemilere yüklenerek Damiet'e getirilir, oradan da Nil boyunca Kahire'ye kadar giden teknelerle nakledilirdi; Kahire'ye getirilen kar, kalenin altındaki toprağın içinde açılmış bir sarnıca yerleştirilirdi. Melik ed-Dahir Berkuk zamanında Mısır'a Suriye'den kara yoluyla kar getirilmesine karar verildi; kar, haziran ayından kasım ayına kadar, her biri beş hecin devesinden oluşan yetmiş bir katarla, sınır geçiş belgesi taşıyan bir posta görevlisinin ve kar muhafazasını bilen deneyimli bir kişinin refakatinde nakledilecekti. Her durakta altı hecin devesi bulunduruluyor, bunlardan bir tanesi her ihtimale karşı yedekte tutuluyordu. Şam'dan

Kahireye kadar sıralanan duraklar şunlardı: Sanameyn, Tafas, Arbad, Cenin, Kakun, Lod, Gazze, El-Arih, Verrade, Muteylem, Katia, Salehiye ve Bilbeys.

Suriye'den Küçük Asya'ya gitmek isteyen seyyahlar ve kervanlar, vaktiyle Küçük Ermenistan adı verilen hıristiyan krallığının yer aldığı dağlık bölgeden geçmek zorunda idiler. Mısır'ın memlûk sultanları, Leon Lusinyan IV'ü yenilgiye uğratarak kendisini esir aldıktan sonra fetihlerini Şeyzer'e kadar genişletmeye ve egemenliklerini kurmaya kalkıştılar. Bu tasarılarından vazgeçmek zorunda kalınca sadece kıyıdaki birkaç kenti ve dar geçitlere hakim olan kaleleri işgal etmekle yetinmeye mecbur oldular.

Ülkenin geri kalanında Ermeni nüfusu yaşamakta ve buralara, Karamanoğlu hanedanına mensup beylerin buyruğu altındaki Türkmen kabileleri girip çıkmaktaydı.

Bu hanedanın kökeni oldukça karanlıktır; Doğulu tarihçiler bu konuda çok farklı görüşler ileri sürmektedirler.

Bu hanedana adını veren Karaman'ın babası, söylendiğine göre islamiyeti kabul etmiş bir Ermeni muhtedisi olan ve Ermenek kalesiyle Silifke şehrini ele geçiren Nur Sofi'ydi. Oğlu, önemli bir askeri güç kullanarak zaptettiği bu şehrin yönetimini eline aldı; bu da ona fetihlerini genişletme olanağı verdi; kızıyla evlenmiş olduğu son Selçuklu sultanı Alaeddin Keykubad iktidardan düşünce Aydın beyi, Menteşe beyi, Saruhan beyi, Hamid beyi ve Germiyan beyi hariç olmak üzere Alaeddin Keykubad'a bağlı bütün emirler onun sultanlığını kabul ettiler. Niğde, Aksaray, Larende, Karahisar, Akşehir, Kayseriye, Beyşehir ve Seydişehir gibi kasaba ve şehirleri elinde tutan Karaman beyi Konya'yı başkent olarak seçti ve orada oturmayı yeğledi. Halefleri, Mısır hükümdarlarına ve evlenmeler yoluyla aralarında hısımlık bağları kurulmuş olmasına rağmen Osmanoğulları'na karşı zaman zaman yaptıkları taşkınlıklarla farklı bir tutum içinde görünmüşlerdir.

Bu Osmanlı beylerinden biri, sultan Bayezid'in emriyle katledilen Yahşi beyin oğlu Mehmed bey, sultan tarafından zindana attırılmıştı; ancak o kaçmayı başardı ve sultan Bayezid'e

savaş ilan eden Timurlenk'in sarayına sığındı. Osmanlı İmparatorluğuna katılmış eyaletler oradan ayrılarak geçici bir bağımsızlık kazandığı zaman Tatar fütühatçı, Bayezid'in egemenliği altındaki devletlerini onayladı. Ne var ki Mehmed'in huzuru pek uzun sürmedi.

Kardeşi Ali bey, Mısır sultanı Melik el-Muayyed Şeyh'in yanına sığınmış ve mahrum bırakıldığını iddia ettiği bir mirasa yeniden kavuşmasına yardım etmesi için ona yalvarmıştı. Melik el-Muayyed, kendisini rahatsız eden bir komşuyu zaafa uğratmak ve Mehmed beyin geçen yıl Tarsus'u zaptederek ve valiyi hapse atarak kendisine yapmış olduğu hakaretin intikamını almak için, karşısına çıkan bu fırsatı hemen kullandı. Oğlu İbrahim'i bir ordunun başına geçirdi; Altınboğa ve Çakmak gibi Tatar emirlerini de deneyimli generaller olarak kumandası altına verdi. Ali bey Karamanoğlu, Halep'ten yola çıkan ve Karkar kalesine yürüyen birliklere refakat ediyordu. Mehmed bey, yanında sadece yüz yirmi süvari olduğu halde kaçtı. Sultan İbrahim Larende'yi, Kayseriye'yi ele geçirdi ve 821 yılı rebiül ahir ayının on beşinde (22 mayıs 1418) Konya'ya girdi. Babası adına hutbe okuttu ve şehir kapılarının üstündeki taşlara, zaferlerini anlatan yazılar hakkettirdi.

Dulkadiroğlu Mehmed bey Konya valisi oldu ve birkaç gün sonra sultan İbrahim yeniden Larende ve Ereğli'ye doğru yol çıktı. Halep valisi emir Bişbek, Ereğli'den ayrılarak Türkmenlere baskın yaptı ve ordugâhlarını yağmalayıp yıktı. Karamanoğlu Mehmed bey kaçmak zorunda kaldı; hazineleri, eşyaları ve birlikleri Mısırlıların eline geçti. Adı hutbelerde zikredilecek ve paralara basılacak olan Melik el-Muayyed'in vasiliği altında Karaman beyliğinin yönetimi, sultanın güvenini kazanan Ali beye tevdi edildi. Sultan İbrahim Halep'e dönünce, Şam valisini Tarsus ve Adana şehirlerini ele geçirmesi için Kilikya'ya gönderdi. Vali orada Mehmed beyin oğlu Mustafa beye ve bozguna uğrayınca Kayseriye'ye kaçmaya kalkışan Ramazanoğlu İbrahim beye rastladı. Ne var ki Dulkadiroğlu Mehmed bey de onlarla karşılaştı: varılan anlaşma mucibince Mustafa bey öldürüldü ve kellesi Kahire'ye gönderildi; Mehmed bey de esir edilip zincire

vuruldu ve Kahire'ye sevk edilerek Mukbil ed-Devadari konağında nezarete alındı. Mehmed bey esaretten kurtulunca yeniden devletlerinin başına geçti; sınırları içindeki barış ve sükûnet, sultan Murad, amcası Mustafa'nın kışkırttığı ayaklanmayı bastırmak için Rumeli'ye geçmek üzere Bursa'yı terketmek zorunda kaldığı güne kadar hiç bozulmadı. O zaman Mehmed bey Bursa'yı ele geçirmeyi aklına koydu. Birliklerini bu şehrin üzerine sürdü, orayı kuşattı, kenar semtlerini yaktı ama kırk gün süren kuşatmadan sonra, ecdadının mezarlıklarında gömülü olması gereken sultan Mustafa'nın gövdesini, batıl inançlarının etkisiyle bir koruma kafilesiyle birlikte görür gibi olunca çok korktu ve aceleyle geri çekildi. Sultan Murad Rumeli'den dönünce bu saldırıyı cezalandırmak için Karaman beyliğinin birkaç şehrini zaptetti ve Konya'yı kuşatmaya aldı. Direnmeye gücü yetmeyen Mehmed bey özür diledi ve bu dileği kabul edildi. Daha sonra yeniden isyan bayrağını açtı ve kendisi için felâket getiren bir savaşta Bayezid Paşa tarafından esir alınarak sultan Murad'ın önüne götürüldü. Sultan Murad onu yine bağışladı; ne var ki hiçbir şey onu Devletlerinin komşularına saldırmaktan vazgeçiremiyordu. Bu kez de Antalya'ya sahip olmaya karar verdi ve bu şehri kuşattı. Alan çevresinde yaptırttığı çalışmaları teftiş ederken bir top atışıyla öldürüldü.

Kardeşi Mustafa bey ölüm haberini alınca kendini Mehmed beyin halefi ilan ettirdi; ama yeğenleri İbrahim beyle İsa bey Sultan Murad'ın sarayına sığındılar ve destek istediler. Bunlara bu destek sağlandı: sultan, her ikisini de kızkardeşleriyle evlendirdi; emirlerine askeri birlikler verdi, onlar da Konya'yı ele geçiren zorbayı oradan kovdular; sultan da İbrahim beyi tahta oturttu. Bertrandon de La Broquière'in, Kıbrıs kralının temsilcilerine refakat ettiği zaman Konya'da kendileri için tertiplenen oturumda gördüğü ve hakkında ilginç ayrıntılar verdiği prens işte bu İbrahim beydir. İbrahim bey Sultan Murad'a birçok kez saldırdı; her defasında da hak ettiği cezadan karısının yalvarıp yakarmalarıyla kurtuldu. İbrahim bey, Karaman beyliğini otuz iki yıl yönetti; saltanatının son günlerinde, oğullarını kavgaya tutuşturan bir anlaşmazlık huzurunu bozdu. Kendine varis olarak büyük oğlu İshak beyi tayin etmişti; ne var ki İshak bey bir

köle kadından doğmaydı; anneleri Sultan Murad'ın kızkardeşi olan diğer oğulları ise gelecekte onun otoritesini tanımayı reddediyorlardı. İbrahim bey, patlak veren ve yabancı prenslerin kendi Devletlerine müdahalesine yol açan savaşın üzüntüsünden öldü. İbrahim beyin, Kıbrıs kralı Janus'un yerine geçen oğlu Jean II tarafından gönderilen elçilerle yaptığı görüşme toplantısının hikâyesi, yıkılan Selçuklu İmparatorluğunun bıraktığı terekeyi aralarında bölüşen beylerin sarayları hakkında bize doğru bir fikir verdiği gibi büyük bozgunlarla zayıflamış ve Suriye ile Mısır'ın güçlü hükümdarıyla kendileri karakter itibariyle huzursuz ve taşkın kişiler olan ve tebaalarında da yağmacılık alışkanlığı bulunan Karaman beyleri arasında sıkışıp kalmış Kıbrıs krallığının tehlikeli durumunu da tanıtmaktadır; Karaman beylikleri ise bu özellikleri yüzünden komşu ülkeler için devamlı bir endişe kaynağı oluşturmaktaydı.

Kral Jean II tahta çıkınca sultan Baybars'a bağlılık yemini etmek zorunda kalmış ve bir Mısır elçilik heyeti bu yemin için Nikosia'ya gelmişti. Makrizi, bu heyete yapılan kabul resmini şöyle anlatıyor:

836 yılı sefer ayının 7'sinde (3 ekim 1432), sultanın temsilcileri Damiet'te iki hafif savaş gemisine bindiler ve aynı ayın 10'unda Larnaka'da karaya ayak basarak Nikosia'ya gittiler. Kralın nazırı ve sarayın yüksek rütbeli görevlileri onları karşılamaya geldiler ve şehrin dışındaki bir eve yerleştirdiler. Ertesi gün, ayın on ikisinde, elçiler Nikosia şehrine girdiler ve sarayda bulunan krala takdim edildiler. Kral onları ayakta kabul etti; elçiler kendisini selâmladılar ve hangi görevle geldiklerini de bildirdiler. Kral Jean onları dinledikten sonra boyun eğmeye hazır olduğunu söyledi: Ben, dedi, sultanın ve onun vekilinin kölesiyim ve armağan olarak sunacağım şeyleri vermek için hazırlığımı yaptım. O zaman elçiler kraldan yemin etmesini istediler, o da razı oldu ve bir rahip çağırttı; dürüst olacağına ve bu tutumu hiç değiştirmeyeceğine, itaatten ayrılmayacağına, bu itaatin kendisine yüklediği görevleri yerine getireceğine dair and içti; sonra da kendisine verilen kral giysisini aldı. Elçiler saraydan çıktılar; sultanın kral Jean'ı yaşam boyu kendisine vekil tayin ettiğini,

Kıbrıs ahalisinin sultanın himayesi altında, krala ve sultana itaatten ayrılmadıkları sürece, tam bir güvenlik ve huzur içinde yaşayacaklarını ilan eden bir habercinin öncülüğünde şehri bir boydan bir boya geçtiler.

Elçiler kendileri için hazırlanan bir evde ikamet ettiler ve her türlü gereksinimleri karşılandı. Kral onlara on bin dinar değerinde, yedi yüz parça yünlü pelüş gönderdi ve yıl içinde on bin dinar da vergi ödeyeceğine dair söz verdi; sultan için de şahsı adına armağan olarak kırk parça yünlü pelüş kumaş gönderdiği gibi her elçiye de rütbesine göre birer armağan verdi.

Nicosia'da on gün kaldıktan sonra elçiler Limasol'a gelip gemilerine bindiler. Altı günlük deniz yolculuğunun sonunda Damit önüne demir attılar ve Nil üzerinden Kahire'ye ulaştılar.

Getirdikleri hediyeler sultan tarafından kabul gördü; ayrıca, kralın Kıbrıs adasında sultanın vekili olduğunu bildiren ve bağlılık ve itaat beyanlarını içeren mektubu da sultana iletildi.[1]

Bertrandon de La Broquière seyahatnamesinin Küçük Asya'dan bahseden bölümünde Dulkadiroğlu ya da Dulkadriye isimlerini zikreder. Bertrandon, Maraş, Malatya, Ayntab, Harput Hisn-Mansur vilayetlerini elinde tutan bu Türkmen kabilesinin reislerinin tarihini çok hızlı geçmiş olsa gerek diye düşünüyorum. Bu sülâlenin ilk beyi, tarihin bize biraz ayrıntılı olarak bahsettiği Dulkadiroğlu Zeyneddin Karaca'dır; bu bey, Türkmen kökenli olduğu halde Pers kralı Nuşirevan'ın soyundan geldiğini iddia ediyordu. 740 yılında (1339) Abulistin şehrini zaptetti; ne var ki kabilesinde uyandırdığı bağlılık duygusu, cömertliği sayesinde kazanmış olduğu etki, Halep valisi emir İlboğa'nın düşmanlığını çekti. İlboğa, Karaca'nın üstüne yürüdü, onu bozguna uğrattı, dağlara sığınmak zorunda bıraktı, haremini ele geçirip Kahire'ye gönderdi. Karaca intikam almakta gecikmedi; İlboğa'yı büyük bir yenilgiye uğrattı ve Halep yönetimine bağlı olan birçok şehir ve kasabayı alarak oraların egemeni oldu. Sultan Melik en-Nasir, Karaca'yı idare etmek gerektiğini düşündü: karılarını geri verdi, birçok iptal mektupları

[1] Makrizi, *Histoire d'Egypte*, Bibliothèque Nationale'deki arapça elyazması, 672, fol. 410 r.

gönderdi; ama bu ödünler bir işe yaramadı ve Karaca silahlarını bırakmadı, isyankârlığını sürdürdü; Kilikya'ya birçok akınlar yaptı, belli başlı şehirlerini yağmaladı. Sonunda, Suriye genel valisi büyük bir askeri birliğin başına geçmek zorunda kaldı, Karaca'yı mağlûp etti ve onu esir aldı.

Karaca'nın yerine oğlu Halil bey geçti, Malatya'nın ve Harput'un hakimi olmayı başardı. Babası gibi o da kendisini Mısır'a tabi kılan bağları kopardı. Mısır'dan özel olarak gönderilmiş bir görevlinin kandırdığı hizmetçisi tarafından katledildi ve otuz dört yıllık hükümdarlığı sona erdi. Kardeşi Salih bey de beyliği on üç yıl yönettikten sonra aynı akıbete uğradı.

Bertrandon de La Broquière'in çağdaşı olan yeğeni Nasıreddin Mehmed bey başa geçince, kendinden öncekilerin örneğini benimsemedi. 821 yılında (1418), sultan Melik el-Muayyed Şeyh'e değerli hediyeler sunmak, tam bir bağlılığın güvencesini vermek ve bunu kabul ettirmekle görevli bir elçi gönderdi. Nasıreddin 843 yılında (1439) bizzat Kahire'ye de gitti. Sultan Melik ad-Dahir Çakmak onu muhteşem bir kabul töreniyle karşıladı ve aralarındaki dostluk bağlarını pekiştirmek için kızıyla evlendirdi. Nasireddin Mehmed bey, kırk dört yıl süren bir saltanatın sonunda seksen üç yaşındayken 846 yılında (1442) öldü.

Bertrandon de La Broquière'in sözünü ettiği Germiyan beyleri hanedanından burada ancak kısaca bahsedebileceğim. Kütahya şehrini başkent yapmış olan Germiyan bey, Küçük Asya'nın ortasına yerleşmiş bulunan bir Türkmen kabilesinin reisiydi. Oğlu Ali Şir bey Selçuklu İmparatorluğu yıkılınca bağımsızlığını ilan etti; ancak kendisi, yaptığı çapulculuklar ve eşkiyalık yüzünden kötü bir şöhret kazanmıştı. Sultan Bayezid I, Ali Şir'in oğlu Alem Şah beyin kızıyla evlendi; Alem Şah'ın oğlu Yakub beyle aralarında mevcut ittifak anlaşmasına rağmen Sultan Bayezid, Germiyan beyliğini kendi devletleri arasına kattı. Timurlenk, yanına sığınmış olan Yakub beyi, Küçük Asya'ya yaptığı seferden sonra geri verdi. Sultan Bayezid'in naaşını Bursa'ya getirmekle görevlendirilen Yakub bey, Sultan Mehmed'in teveccühünü kazandı. Kendisine bağlı devletleri Sultan Murad'ın

ellerine terketmek için Edirne'ye gitmeye karar verdiği zaman o artık yaşlılığın son haddine varmıştı. Yakub bey şaşaalı bir biçimde karşılandı ve şereflere garkoldu; tantanayla uğurlanıp Kütahya'ya gönderildi ve orada ömrünü huzur içinde tamamladı.

Bertrandon de La Broquière Boğaz'ı aşarak Üsküdar'dan Galata'ya geçtiği zaman, elli iki yıl hükümdarlık ettikten sonra, 21 temmuz 1425'te ölen babası Manuel'in yerine Ioannes Palaiologos geçmiş bulunuyordu ve üç kardeşi arasında paylaşılmış olan Mora'nın dışında, elinde sadece Konstantinopolis ile Selymbria (Silivri)den Dercos (Terkos)a kadar uzanan çevresi kalmıştı. Karadeniz'in Avrupa kıyılarındaki şehirler, Mesembria (Missivri-Varna) da dahil olmak üzere henüz imparatorluktan ayrılmamışlardı. İmparatorun kardeşi Andronikos Palaiologos tarafından elli bin duka karşılığında Venediklilere bırakılan Selânik'i, Sultan Murad onların elinden almıştı; ne var ki Venedikliler, Negrepont (Eğriboz adası)nı, Candie (Kandia)yı ve Korintos berzahını koruyan ve üç yüz elli üç kule ile takviye edilmiş bir kale olan Hexamilos'u henüz ellerinde tutmaktaydılar.

Chio (Sakız adası), Mételin (Midilli), Oenos (Nikaria adası), Imbros (İmroz), Samathrace (Semenderek adası), Thassos adası gibi Avrupa yakasında yer alan adalar ve küçük Asya'daki eski ve yeni Phocée (Foça), Cenevizli Gattilusio ailesi tarafından yönetiliyordu. Bu küçük hanedanın kurucusu Francesco Gattilusio, Raphael Doria ile birlikte Ege denizi adalarını korsanlık yaparak talan ettikten sonra, Tenedos (Bozcaada) adasında sürgün bulunan Ioannes Palaiologos'u tahta çıkarmayı başardı. Bu imparator, Gattilusio'ya şükran borcunu ödemek için onu kızkardeşi Maria ile evlendirdi ve drahoma olarak kendisine Midilli adasını verdi:

Francesco Gattilusio'nun halefleri iki kola ayrılmıştır. Midilli adasını yöneten kolun ikinci senyörü Darino Gattilusio, 1427'de, Lemnos (Limni) ve Thasos (Taşoz) adalarının kendisine yurtluk olarak bırakılması başarısını göstermiştir.

Öte yandan, Nikaria kolunun ikinci senyörü olan Palamede ise, Doğu İmparatorunun İmbroz (İmroz) ve Samathraki

adalarını kendisine vermesini sağladı. Adaların, ölümüne kadar (1435) elinde kalması için de sultana vergi ödedi.

Iannos Palaiologos da kendinden öncekiler gibi Osmanlı hazinesine her yıl üç yüz bin gümüş akçe tutarında bir meblağı ödemek zorundaydı; ayrıca, Konstantinopolis'te Yaşayan müslümanların adalet işlerini görecek bir kadı'nın bu şehirde bulunmasını kabul etmeye ve islam ibadetine ayrılan bir mabedin varlığını koruması için özen göstermeye de mecburdular. Bunların yanı sıra imparator, Konstantinopolis'in Pera ve Galata semtlerine yerleşmiş olup özel statüleri içinde bağımsız yüksek görevlilerce yönetilen iki ayrı toplum halindeki Venedik ve Ceneviz kolonilerinin zaman zaman sertleşen usul ve isteklerine de katlanmak zorundaydı. Galata'nın Cenevizlileri, Bertrandon de La Broquière'in de işaret ettiği gibi, Cenova Cumhuriyetinin 1435 yılına kadar metbuiyetini tanıdığı Milano dükü adına kendilerini idare eden bir yüksek hakimin buyruğu altında yaşıyorlardı. Türklerle dostluk içinde yaşamaya özen gösteren Cenevizliler, bir kule inşa etmek için Sultan Murad'dan malzeme bağışı ve para yardımı istediler ve kulenin üzerinde sultanın tuğrasının yer almasını önerdiler. Bertrandon de La Broquière'in gidişinden (1437) birkaç yıl sonra, Kefe (Kırım) limanından gelen bir Ceneviz filosu Konstantinopolis'e bir baskın teşebbüsünde bulundu, ama amiral Leontarios'un yiğitliği sayesinde başarısızlığı uğradı ve bunun sonucu, Galata Cenevizlilerinin onur kırıcı bir antlaşmayla çok ağır şartları kabul etmeleri oldu. Osmanlılardan yeni saldırılar bekleyen Ioannes Palaiologos da Avrupa krallarının desteğini sağlamaya ve yardımlarını güvenceye almaya çalıştı. Bâle Ruhaniler Meclisiyle, iki Kilise'nin birleştirilmesi amacıyla yapılan görüşmeleri yeniden başlattı; ve 24 kasım 1437'de Avrupa'ya gitmek üzere Konstantinopolis'ten gemiye bindi, Venedik'te karaya çıktı ve oradan Ferrare'ye ulaştı; burada Latin krallarının isteksizliğini ve Bourgogne dükünün elçilerindeki kaba davranışlarını görünce anladı ki kendilerinden destek istemek için ayaklarına kadar gittiği kişilerin duyguları bambaşkaydı; bu konuda zihninde hiç bir şüphe kalmadı. Ruhaniler Meclisi Ferrare'den Floransa'ya nakledildi ve son oturumda, Yunan Kilise'siyle Latin Kilise'sinin birleştiği ilan

edildi. İmparator Ioannes Palaiologos, 27 ağustos 1439'da Floransa'dan hareket etti ve ertesi yılın 1 şubatında Konstantinopolis'e ulaştı. Kendisine ve yanındaki yüksek rütbeli papazlara Konstantinopolis ahalisinin yaptığı karşılama töreni, iki Kilise'nin birleştirilmesini halkın tutmadığını ve bunun zayıf bir birlik olduğunu kanıtladı. Palaiologos'un hükümdarlığının son dönemi, Türkler tarafından desteklenen kardeşi Demetrios'un 1441 yılında Konstantinopolis'e karşı saldırıya kalkışmasıyla ve Varna'da, Macaristan'daki Ladislas'ta uğradığı bozgunlar ve bunun sonucunda Sultan Murad'ın şefaatine sığınmasıyla çok kederli bir dönem oldu. Nihayet, Sultan Murad'ın Jean Huniade'a karşı Kosova'da kazandığı zafer Palaiologos'un sonunu yaklaştırdı. İtalya'dan döndüğünden beri hastalığı ağırlaşmıştı; otuz yılı hükümdarlıkla geçen yaklaşık elli sekiz yıllık ömrü böylece sona erdi.

Evlendiği üç kadından da çocuğu olmamıştı; yerine kardeşi Konstantinos Dragenes geçti ve bu da Doğu imparatorluğu tacını başında taşıyan son hükümdar oldu.

Bertrandon de La Broquière'in çok ilginç sayfalar ayırdığı sultan Murad tarihini daha geniş biçimde anlatmam gerektiği kanısındayım. Sultan Mehmed'in üçüncü oğlu olan bu sultan 1403'te doğmuştu; iki ağabeyi, babalarının sağlığında Amasya'da ölmüşlerdi. 1421'de tahta çıktı; ilk işi, Karaman beyi ile Menteşe beyine, imparator Manuel'e ve beş yıllık bir ateşkes anlaşması yaptığı Macar kralı Sigismond'a tahta çıktığını bildirmek oldu.

Sultan Mehmed vasiyetinde, Sultan Murad'ın iki küçük oğlunun Bizans sarayına verilmesini tavsiye etmişti. İmparator Manuel, Palaiologos Lakhies ile Theologos Korax'ı çocukları istemek için alelacele Bursa'ya gönderdi. Bu iki şahıs, eğer Sultan Murad babasının vasiyetini yerine getirmek istemezse, Lemnos (Limni) adasında gözaltında tutulan amcası Mustafa'nın serbest bırakılacağını ve Osmanlı hanedanının elinde tuttuğu ülkelerin sahibi olarak tanınacağını söylemek durumunda kalacaklardı. Sultan Murad bu teklifi reddedince, on savaş gemisinden oluşan bir filo Limni'ye gönderildi: filo kumandanı, Gelibolu şehrinin, Ege denizi kıyılarının, Konstantinopolis'ten Eflâk sınırlarına

kadar Karadeniz sahilinde yer alan bütün şehirlerin Bizans imparatorluğuna geri verilmesi hükmünü içeren bir antlaşmanın Mustafa'ya imzalattırılması emrini almış olan Demetrios Laskaris Leontarios idi. Mustafa Gelibolu'ya çıktı; askeri birlikler ve ahalinin çok büyük bir bölümü onu meşru hükümdar olarak tanıdı. Bursa'ya ulaşan haberlerin ciddiyeti yüzünden Sultan Murad, Bayezid paşayı ve kardeşi Hamza beyi, isyanı bastırmak için tertip edilen birliklerin kumandanlığına getirmeye karar verdi. İki ordu Sazlıdere ovasında karşılaştılar.

Karşı karşıya geldikleri zaman Mustafa, Sultan Murad'ın askerleri üzerine yürüdü; onlardan silahlarını bırakmalarını ve kendisini Osmanlı tahtının meşru varisi olarak tanımalarını istedi. Bu askerler Mustafa'nın gösterdiği cesaretten çok etkilendiler ve kendi bayraklarını terkederek onun askerleri arasına katıldılar. Bayezid paşa ile kardeşi esir alındılar. Birincisinin kellesi uçuruldu; öteki ise Mustafa'nın danışmanı Cüneyd beyin emriyle serbest bırakıldı. Bu yenilgi, Murad'ın tahtını devirecek gibi görünüyordu; ancak yeni Foça'nın yönetim başkanı Giovanni Adorno sultanın hizmetinde olduğunu bildirince Sultan Murad da bunu candan bir yakınlık göstererek kabul etti. Cenevizliler, Mustafa'nın Asya'ya geçmesine boş yere karşı koymaya kalkıştılar. Mustafa, Lampsaque (Lapseki) de karaya çıktı ve bu yörede kışlalara yerleşmiş askeri birlik kumandanlarının kendisine boyun eğdiklerini görmek için iki gün Lapseki'de kaldı. Bunu haber alan Sultan Murad, Bursa'dan çıktı ve Ulubad çayının arkasında mevzilendi. Saflarından çıkıp kaçan askerler yüzünden Mustafa'nın ordusu kısa zamanda azaldı; danışmanı Cüneyd de, Aydın yönetimine verdiği hizmet sözü nedeniyle taraf değiştirdi ve bir gece ordugâhı terketti. Ertesi gün Mustafa'nın askerleri, kumandanları tarafından ihanete uğratıldıklarını görerek her biri bir yana dağıldı. Mustafa da alelacele Lapseki'ye kaçtı, Çanakkale boğazını geçerek Gelibolu'ya ulaştı. Sultan Murad onun peşine düştü ama gemileri boğazı geçecek durumda değildi; Giovanni Adorno, iyi silahlanmış yedi gemiyi kendisinin emrine verdiği haberini Sultana iletti. Sultan Murad, iki bin kişilik bir muhafız gücüyle birlikte bu gemilerin en büyüğüne bindi, ordusunun geri kalan birlikleri de diğer

gemilerle boğazı geçtiler. Mustafa, Gelibolu üzerine yürüyen bu orduyu görünce Adorna'ya bir haberci göndererek yeğenini kendisine teslim etmesi karşılığında elli bin duka vermeyi teklif etti. Adorno bu teklife öfkelendi ve reddetti; ve Yeni Foça'nın yapılanmasına harcanmak üzere yirmi yedi bin duka tutarında bir meblâğı kendisine vermiş olan Sultan'a duyduğu minnettarlıkla bu olayı haber verdi.

Sultan, Gelibolu'nun alt taraflarında bir yerde karaya ayak bastı; yanında ordusunun en seçkin birlikleri ile iki bin İtalyan askeri vardı. Mustafa'nın ordugâhı dehşet içinde dağıldı ve kendisi, yanından hiç ayrılmayan birkaç hizmetçisiyle birlikte kaçtı. Murad'ın askerlerinin takib ettiği Mustafa, Togan dağında yakalandı ve başıboş askerlerin hakaretlerine uğradıktan sonra Murad'ın gözleri önünde bir kulenin mazgallarına asıldı. Mustafa isyanının yol açtığı kaygılardan kurtulan Sultan Murad, imparator Manuel'den hıyanetinin intikamını almayı aklına koydu. 1423 yılı haziranının ilk günlerinde, Murad'ın süvari birlikleri Konstantinopolis surlarının önünde göründü. Bunlar çevredeki birçok yeri harap ettiler ve Sultan da çok geçmeden ordusunun başında kendini gösterdi. Şehir kuşatıldı ve Sultan'ın kayınbiraderi Seyyid Buhari'nin, arkasında kalabalık bir derviş topluluğu olduğu halde yaptığı yakarışlarla coşturulan Türkler şehre karşı şiddetli bir saldırıya geçtiler; ne var ki başarılı olamadılar ve gün batarken, büyük bir panik tehlikesiyle karşı karşıya kalarak geri çekildiler; Konstantinopolis son kez kurtulmuştu. Bu talihsiz girişimi izleyen yıllar, Sultan'ın otoritesini güçlendirmesine, imparatorluğun eyaletlerinde düzenin yeniden kurulmasına, Tuna üzerindeki Golubacz'ın ve Sırbistan'daki Krusevacz'ın alınmasına ve devletin Avrupa'daki sınırlarının daha da genişlemesine yaradı.

1430'da, bir ordunun kumandanlığını Anadolu Beylerbeyi Hamza Paşa'ya verdi ve Selânik üzerine yürümesini emretti; kendisi de yeni askeri güçlerle birlikte oraya gelip Hamza Paşa'nın kuvvetleriyle birleşti. Şehir güçlü bir biçimde direndiyse de yapılan saldırılara yenik düştü ve zaptedildi; ahalisi kılıçtan geçirildi, genç erkekler ve genç kızlar köle yapıldı, bu zengin

kentte toplanmış hazineler yağmalandı. Selânik'in yedi yıl boyunca işgal altında tutulması Venediklilere yedi yüz bin duka'ya mal oldu. Venedik'le Sultan arasında iyi ilişkiler kurulmasına yol açan antlaşma aynı yıl Gelibolu'da imzalandı.

Selânik'in zaptedilişinin ertesi yılında, bir veba salgını Doğu ülkelerini kırdı geçirdi; bu salgın, Bertrandon de La Broquière'in seyahatinden önceydi. Sultan Murad'ın iki kardeşi, Yusuf ve Orhan; kayınbiraderi Emir Seyyid Buhari ve İmparatorluğun yönetiminde önemli etkileri olan birçok yüksek dereceli devlet görevlisi bu afetin kurbanları oldular. Sultan Murad'ın, yirmi üç yıl sonra Konstantinopolis'i eline geçirecek olan oğlu işte bu acılarla dolu koşullar içinde dünyaya geldi. Bertrandon de La Broquière'in naklettiği iki olay da yine bu dönemde meydana gelmiştir: Bunlardan birincisi, Büyük Eflâk voyvodası Vlad'ın bir antlaşma ile Osmanlı imparatorluğunun egemenliği altına girmeyi kabul ederek boyun eğmesi ve Bertrandon'un da Milano elçisinin kabul töreninde görmüş olduğu önemli aile çocuklarını rehin olarak vermesidir. İkincisi ise, Transilvanya'nın ve Macaristan'ın sınırlarını korumakla görevlendirilmiş olan ve Alman savaş düzeninde tertiplenmiş bulunan Prusya süvarilerinin savunduğu Szcereni kalesinin Vlad tarafından ele geçirilmesidir.

Sultan Murad'ın tahta çıkışından Bertrandon de La Broquière'in bu ülkeye gelişine kadar geçen süre içinde meydana gelen belli başlı olaylar bunlardır. Murad'ı, oğlu Sultan Mehmed lehine terkettiği iktidarı tekrar eline almaya zorlayan olayları burada anlatmayacağım. Sadece Sultan Murad'ın 1451 yılı şubat ayının beşinde, bir yemek sırasında geçirdiği beyin kanaması sonucunda öldüğünü söyleyeceğim. Benim çağdaşım olan Doğu'lu tarihçiler Murad'ı samimi bir dindar, adalet ve iyilik duyguları güçlü bir hükümdar olarak tanıtırlar; bu tarihçiler, Sultan Murad'ın Edirne'de, Bursa'da ve imparatorluğun diğer şehirlerinde kurduğu dinsel vakıfları saya saya bitiremezler; yine Murad'ın saltanat döneminde onurlandırılan şair ve bilginlere sağladığı himayeyi de anlatmakla bitiremezler.

Bu tarihçilerin söylediğine göre Sultan Murad orta boylu, beyaz tenli ve mavi gözlüydü; kestane rengi kaşları ve saçları

vardı, dişleri aralıktı. Çok güçlü kuvvetliydi ve mükemmel bir okçuydu. Beş erkek çocuğu oldu: kendisinden sonra tahta çıkan Sultan Mehmed, beyliklerin merkezi Amasya'da ölen Sultan Ahmed ve Sultan Alâeddin; Sultan Hasan ve Sultan Orhan, bunlar da Edirne'de öldüler ve Tunca ırmağının kıyılarında bir yerlere gömüldüler.

Bertrandon'un Sırbistan despotu hakkında bize anlattıklarına ancak pek az şey ekleyebileceğim: Georges Brancovitch, 1427 yılında altmış yaşında iken amcası Etienne Lazarevitch'in yerine geçti. Sultan Murad, Etienne Lazarevitch'in tahta çıkışıyla ilgilenme hakkını kendinde görmekteydi; öte yandan Macar kralı Sigismond da, Etienne Lazarevitch'in verdiği imtiyaz beratıyla kendisine Belgrad ve daha birkaç Sırp şehri üzerinde sağlamış olduğu haklarını kullanmamıştı. Georges Brancovitch, Slankamen, O-Besce, Kulpin, Vilagos şehirleri ve kaleleriyle Szatmar, Racz, Debreczen ve Tur şehirlerini 1432 yılında Sigismond'a bırakmıştı. Bertrandon de La Broquière, Alman askerlerinin garnizon kurmak üzere Belgrad'a girdiklerini görmüştü; bu şehrin terkedilişi, Sırbistan'ın Türkler tarafından istila edilmesine yol açtı. İshak bey ülkenin merkezine kadar her yeri zaptetti; Sinan bey de kendini, Türkçe adı Alacahisar olan Krusevacz'ın hakimi ilân etti.

Uzun süre direnecek güçten yoksun olan Georges Brancovitch barış istedi; ancak bu barış, Osmanlı Devletinin egemenliğini tanımak, yıllık bir vergi ödemeyi kabul etmek, belli miktarda asker temin etmek ve bazı şehirleri Osmanlılara terketmek şartıyla sağlandı. Bunların yanı sıra, Trabzon İmparatoru Ioannes Komnenos'un kızkardeşlerinden biriyle yaptığı ilk evliliğinden doğan kızı Mara'yı Sultana vermek zorunda kaldı. Sultanın vekâletname verdiği Saruca paşa, camiye dönüştürülmüş olan Krusevacz'ın büyük kilisesinde bu prensesle Sultan namına evlendi.[1] Bu vesileyle kayın pederine bir itimat nişanesi göstermek isteyen Sultan, onun kendi ülkesine başkent yaptığı

[1] Mehmed II tahta çıkınca bu prensese çok büyük bir ilgi ve saygı gösterdi ve kendisine önemli miktarda bir dulluk geliri tahsis ettikten sonra Sırbistan'a geri gönderdi.

Semendria'da, Kantakuzenes ailesinden Helena'nın kocası olan kayın biraderinin yönetimi altında inşa edilmek üzere bir kale kurulmasına izin verdi.

Georges Brancovith'i Sultan Murad'a bağlayan ilişkiler, 1439 yılında birbirlerine yeniden savaş açmalarına engel olamadı. Amcası Thomas Kantakuzen ile birlikte Semendria şehrini savunuyorken Georges Brancovitch'in oğlu Türklere teslim oldu. Esir edilerek daha önce kardeşi Etienne'in götürüldüğü Edirne'ye götürüldü ve Sultan Murad'ın emriyle bu iki prens de kör edildi.

Georges Brancovitch, Tuna'nın sağ yakasındaki bütün mülkiyet haklarını terkederek çok büyük bir servet oluşturan hazinelerini kaçırmak başarısını gösterdiği Ragusa kentine sığınmaya mecbur kaldı. 1444 yılında barış imzalanınca Sırbistan devletleri kendisine iade edildi; 1457 yılında da Semendria'da öldü. Naaşı Krusevacz'a götürülerek Sırbistan'da hüküm sürmüş prenslerin gömülü bulunduğu yere defnedildi. Georges Brancovitch ilk evliliğini, Trabzon imparatoru Ioannes Komnenos'un kız kardeşiyle yapmış, ikincisinde de Irene Kantakuzenes ile evlenmişti. Bu ailenin son prensi 1503'te yabancı bir diyarda ölmüştür. Æneas Sylvius'un bize naklettiğine göre Georges Brancovitch'in etkileyici ve gösterişli bir görünümü vardı ve ender rastlanan bir hitabet kabiliyetine sahipti; ayrıca şunu da ekliyor: Katolik Kilisesinin başkanına boyun eğmiş olsaydı mükemmel bir prens olabilirdi.

Hiçbir şey Bertrandon de La Broquière'in anlattıkları kadar doğru ve güzel olamaz. Suriye seyahatine ilişkin bölümler, Şam'daki ikameti, bir Ceneviz tüccarından gördüğü konukseverliğin başına açtığı belâlar, Mekke'den dönen bir hacı kervanının gelişi, Türk hacı kafilesinin reisi Hoca Barak'la tanışması büyük bir ilgiyle okunmaktadır. Suriye başkentindeki sanayi ve ticaret hakkında verdiği bilgiler, orada Jacques Cœur'le tanışması, XV. yüzyılda Doğu ile Avrupa arasındaki ticari ilişkiler üzerinde inceleme yapmış olan birçok yazarın dikkatini çekmiştir.[1]

---

[1] M. Heyd'in eserinden daha önce bahsetmiştim; M. Célestin Port, *"Narbonne'un deniz ticareti tarihi üzerine bir deneme"* başlıklı kitabında (Paris, 1854, s. 123) Bertrandon de La Broquière'in, Sultan Barkuk tarafından Şam'da inşa

Seyyahımızın Türkmenler'e, kendisinin hamisi ve rehberi olan Sultan Baybars'ın Memlûk'lerine, birlikte seyahat ettiği Türklerin örf ve âdetlerine, onların ağırbaşlılığına, açık kalpliliğine, disiplin anlayışına ilişkin gözlemleri son derece doğru değerlendirmelerdir. Bertrandon, onların bu niteliklerini Arapların kötü niyetlilik, açgözlülük ve taassup gibi vasıflarıyla mukayese etmektedir.

Ben burada, ne Kıbrıs kralının elçilerinin Karaman hükümdarı İbrahim bey tarafından kabulünün önemi üzerinde, ne de Kütahya'da Sultan Murad'ın oğlu Alaeddin'in konağında karşılaşıp görüştüğü ve Barnabo adında bir kumandanın emirleriyle Fransa'da savaşa katılmış bulunan bir subayla yaşadığı macera üzerinde duracak değilim.

Bertrandon'un Konstantinopolis'i, kiliselerinden bazılarını, anıtlarını ve Hipodrom'u tasvir edişi özellikle dikkat çekici bir nitelik taşımaktadır. Ioannes Palaiologos'un karısı imparatoriçe Maria Komnenos'un güzelliği karşısında aklı başından gitmiştir; onu görebilmek ve güzelliğini hayranlıkla seyredebilmek için bütün fırsatlardan yararlanır. Şunu da zikretmek gerekir ki imparator, Bertrandon'un geldiğini öğrenince ona Jeanne d'Arc hakkında sorular sordurtmuştur. Bourgogne dükünün hizmetinde olan Bertrandon, imparatorun görevlendirdiği kişiye bu konuda ne cevaplar verdiğini ne yazık ki bize aktarmamıştır. Berry dükünün bir İspanyol izsürücü, bir Fransız ve bir Napoli'liden oluşan heyeti, Nil nehrinin kaynaklarıyla ilgili keşiflerde bulunmak amacıyla Habeşistan'a göndermiş olduğu yolundaki bilgi de ihmal edilmemelidir. Bertrandon'un Pera'da rastladığı Napoli'li, yol arkadaşları arasında sağ dönebilen tek kişi olmuştur.

Konstantinopolis'ten Edirne'ye seyahat, Sultan Murad'ın Milano dükünün elçisine bahşettiği görüşme olanağının öyküsü ve bu zatın efendisi adına kurduğu ilişkiler büyük bir önem taşımaktadır. Bildiğim kadarıyla, XV. yüzyılda kaleme alınmış bu

---

ettirilmiş olan "han"la ve Hind baharatıyla Hind malları almaya gelmiş olan Jacques Cœur'ün orada bulunuşuyla ilgili olarak neler söylediğini kaydetmiştir.

kadar ilgi çekici yazılar içeren başka bir seyahatname yoktur. Bertrandon'un Denizaşırı Seyahatnamesi'nde hiçbir şey göz ardı edilmemelidir; ben özellikle Türklerin bir zamanlar başarısı Avrupa'yı korkutan askeri örgütlenmelerini ve kaynaklarını Bertrandon de La Broquière'in ne kadar özenle incelemiş olduğunu vurgulamak istiyorum.

Türk giysileri içindeki seyyahımız, Üsküdar'da ve karaya çıktığı Galata'da Grek'lerden büyük bir ilgi gördü; ancak onun hıristiyan olduğunu anladıkları zaman kendisine kötülük etmeye kalkıştılar. Macaristan'da da aynen böyle olmuştu: Gara'lı genel vali Nicolas II, onu Türk zannederek kendisine özel bir ilgi göstermiş, ancak Bertrandon hıristiyan olduğunu söyleyince işin sonu kötüye varmıştır. Bu arada Pest'te büyük bir olasılıkla Macaristan genel valiliği tarafından getirilmiş Fransız sanatçı ve zanaatkârlarının bulunduğunu da belirtmek gerekir.[1]

Seyyahımızın, Viyana'da, Sigismond'un imparatorlukta ve Bohemya krallığı ile Macaristan krallığında halefi olan dük Albert D'Autriche tarafından gördüğü kabul, Philippe le Bon'un orta Avrupa devletleri nezdinde sahip olduğu itibarın bir kanıtı olmaktadır. Bertrandon de La Broquière, Sainte-Vehme mahkemesi tarafından yalan yere yemin etmekten mahkûm edilmiş bir soylunun Walsee'de idamını da görebilmiştir.

Bertrandon de La Broquière, Şam'daki Venedik konsolosluğu papazının tercüme ettiği bir Kur'an ile Muhammed'in Hayatı başlıklı bir kitap Bourgogne dükü tarafından kendisine verilmiş olan Altın Post şansölyesi ve Chalon rahibi Jean Germain'den, seyahatinin sonunda öfkeli bir dille söz etmektedir. Senyör d'Humières ve Nicolas Galli ile birlikte Charles VII nezdine, Türklere karşı girişilecek bir sefere katılmasını sağlamak için elçi olarak gönderilen Jean Germain, Doğu'da olup biten her şey hakkında tam ve doğru bir bilgi sahibiydi; oğlu Charolais kontu için yazdığı "Philippe le Bon'un savunması" adlı kitap bunun

---

[1] *Index alphabeticus Codicis diplom. Hungariæ*'den öğrendiğimize göre Charles VI, Nicolas de Gara'ya 1415 yılında yeni armalar vermiş ve ertesi yıl da Sigismond, Aragon'da ve Paris'te verdiği hizmetlere karşılık ödül olarak bu armalara yeni bir parça daha eklemiştir.

kanıtıdır.[1] Jean Germain, *"Müslümanların kanunundaki yanlışlık üzerine"*[2] ve *"Kur'an hükümlerinin boşa çıkarılması hakkında beş kitap"*[3] başlıklı eserleri dolayısıyla Bourgogne düküne ithaf ettiği *"Müslümanlara ve imansızlara karşı yazılar"*[4] adındaki kitabını hazırlarken Bertrandon de La Broquière'in sözünü ettiği eserden yararlanmıştır.[5]

M. van Praet, Bertrandon de La Broquière'in seyahatnamesini Lille'deki Saint-Pierre kilisesi piskoposlarından Jehan Miélot'ya yazdırtmış olabileceği düşüncesini ortaya atmıştır; *Miélot*, Bourgogne sarayının icazetli tercümanıydı. Bu iki şahsiyetin birbirine dostluk ilişkileriyle bağlı bulunduğu şüphe götürmez; Bertrandon öyküsüne başlarken daha ilk satırlarında anılarını toparlayıp bir araya getirmiş olduğunu, küçük bir kitap oluşturmak üzere kaydettiği notlarını gözden geçirdiğini ve bunların hepsini yazdırttığını nakleder; ama yine de hiçbir şey bu yazma işini Miélot'nun üstlenmiş olduğunu kanıtlayamamaktadır. Onun adı sadece Jehan Torzelo'nun italyanca inceleme yazısının çevirmeni olarak geçmekte olup bu çeviri, Philippe le Bon'un emriyle Bertrandon'un düşüncelerini aktardığı yazıyla birlikte *"Denizaşırı Seyahati"*nin sonuna konmuştur.

---

[1] *L' Apologie de Philippe le Bon*, 2 kasım 1452'de Jean Germain tarafından tamamlandı. *Ad Kadrelesiorum comitem. Incipit liber de virtutibus sui genitoris Philippi Burgundiæ et Brabanciæ ducis*; Bibliothèque Nationale'de, 4580 numarada kayıtlı fransızca el yazması eser.

[2] *Traité de la fausseté de la loi des Sarrasins*;

[3] *Cinq livres de la réfutation de l'Alcoran*;

[4] *Traité contre les musulmans et les infidèles.*

[5] Jean Germain'in kaleminden çıkmış kitaplar çoktur: Meryemana'nın günahsız gebeliği üzerine iki eser kaleme almıştır, *De conceptione beatæ Mariæ virginis*; müslümanlar ve imansızlar hakkında bir kitap, *Adversus Mahometanos et infideles*; Türklerin Kur'anı üzerine beş kitap, *Adversus Turcarum Alcoranum*; yine müslümanların kanunundaki yanlışlık üzerine bir eser, *De Saracenorum legis falsitate tractatus*; Roma'lı Augustin'in sapkın mezhebine karşı yazılmış bir kitap; ruhların günahlarından arındırılması hakkında başka bir kitap, *De animarum purgatione*; Pierre Lombard'ın dört kitaplık *Sentences* (özdeyişler)i üzerine bir yorum; *Thesaurus pauperum ad institutionum parrochorum; Iter cœli seu de regimine ecclesiasticorum et laicorum; Sermones et conciones; Orationes duæ latinæ in concilio Constantienci, nomine Philippi Boni ducis habitæ; Spiritualis mappa mundi.*

Bence, coğrafi belgeler dizisinin diğer eserlerinde yer alan notları şu kitapta yeniden yayınlamak gerekli değil. Ben daha çok seyyahımızın ziyaret ettiği yerler ya da kendisini kabul eden veya kendilerinden söz edildiğini duyduğu kişiler hakkında, büyük çoğunluğuyla Doğulu yazarlardan sağlanmış açıklayıcı bilgiler vermeye çalıştım.

Bibliothèque Nationale'de *Voyage d'outre-mer*'in (denizaşırı seyahat) üç nüshası bulunmaktadır. Birincisi, 9087 numara ile kayıtlı olup Philippe le Bon tarafından istinsah edilmiş ve bir takım küçük süslemelerle bezenmiştir. Bourgogne hanedanına ait kitapların 1467 ve 1487'de yapılmış envanterinde 1525 numara ile yer almıştı.

İkinci nüsha, 5639 numara ile kayıtlı olup bu da Bourgogne dükalığı kitaplığına aittir. Öbür elyazmasında olduğu gibi bu nüshada da Frère Brochard l'Allemand'ın *Advis directif*'inin metni bulunmamaktadır. Üçüncü elyazması 5593 numarada kayıtlıdır ve menşei belli değildir; Bertrandon de La Broquière'in ölüm tarihi bu nüshanın sonuna kaydedilmiştir.

Arsenal Kütüphanesinde de iyi durumda bir elyazması nüsha bulunmaktadır; bu nüsha oldukça kaba bir biçimde renklendirilmiş iki desenle bezelidir ve bunun istinsahı 10 Eylül 1460'da tamamlanmıştır. Kitap, La Gruthuyse kütüphanesine aittir ve bu kentin arması, metindeki ilk büyük harfin içine işlenmiş olup üstüne mavi bir renk çekilmiştir. İlk yaprağın alt kısmında "Au duc d'Arschot, 1584" ve son yaprakta da "au s.r de Fœcs-tel" ibareleri yer alıyordu.

Bu kitaptaki resimler, Pilippe le Bon'un elinden çıkma yazma nüshayı süsleyen minyatürlerden birkaçının röprodüksiyonudur. Bunlardan birincisi Pilippe le Bon'u, Mussy-l'Evêque kuşatması sırasında karargâhını kurmuş olduğu Pothières manastırından çıkarken göstermektedir. Burada, Türk elbiseleri giyinmiş olan Bertrandon, başında, Bursa'dan satın alınmış bir başlık olduğu halde, Şam şehrinden beri üstünde yol aldığı attan inmiş durumda, kendisini Pest'te karşılayan Fransız hizmetçisi atı dizginlerinden tutmuş, Bertrandon da bir dizini yere dayamış bir halde

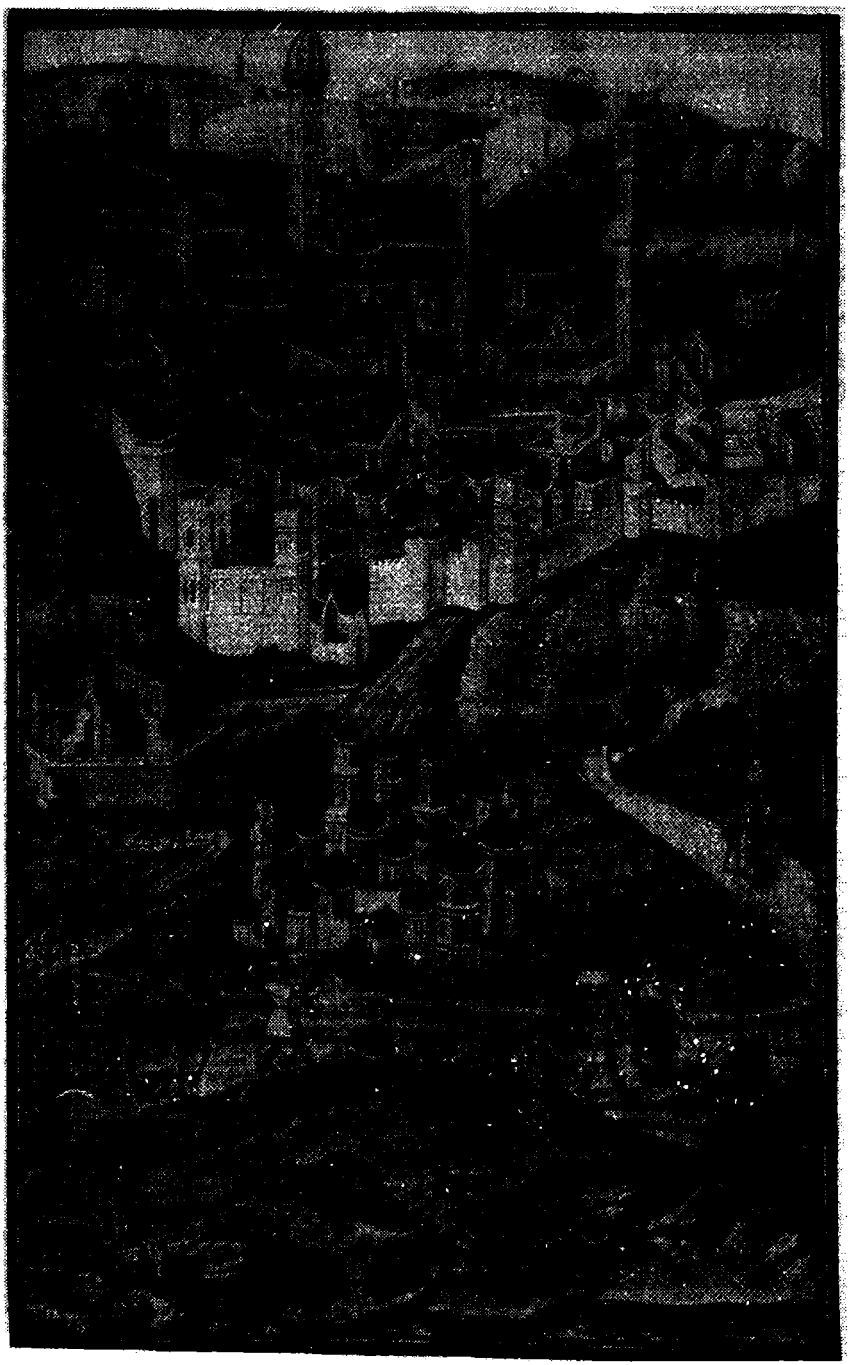
Şam'daki Venedikliler kilisesi papazının kendisine teslim ettiği kitabı efendisine sunmaktadır.

İkinci minyatür *Advis directif*'ten alınmadır ve Kudüs'ten bir manzara göstermektedir: bu minyatür, Breydenbach seyahatnamesinin ilk baskılarında bulunan gravürlerden yirmi beş yıl daha öncesine aittir ve kutsal şehrin belli başlı anıtları hakkında bize oldukça doğru bir fikir vermektedir. Bu minyatürde Saint-Sépulcre kilisesi, 1722'de büyük kubbenin onarımı yapılırken yarıya kadar yıkılmış olan çan kulesinin tamamı, Kubbet us-Sahra ya da Ömer camii, Mescid el-Aksa, eski Iustinianos bazilikası, Cénacle,[1] Pisan'lar Kulesi görülüyor.

Konstantinopolis'in kuşatılmasını temsil eden ve Ayasofya Kilisesiyle Blakhernae sarayını gösteren üçüncü minyatür, Grek imparatorluğunun başkenti hakkında çok yanlış bir fikir vermektedir. Şükürler olsun ki Buondelmonti, XV. yüzyılın birinci çeyreğinde Konstantinopolis'in bir planını çıkarmış ve bu plan, Du Cange tarafından, *Constantinopolis Cristiana* adını taşıyan kitabın başına yerleştirildiği gibi yakın zamanlarda M. Mordtman tarafından hazırlanıp M.de Mély'nin gayretleriyle yayınlanan *Topographie de Constantinople* başlıklı eserde yeniden basılmıştır.

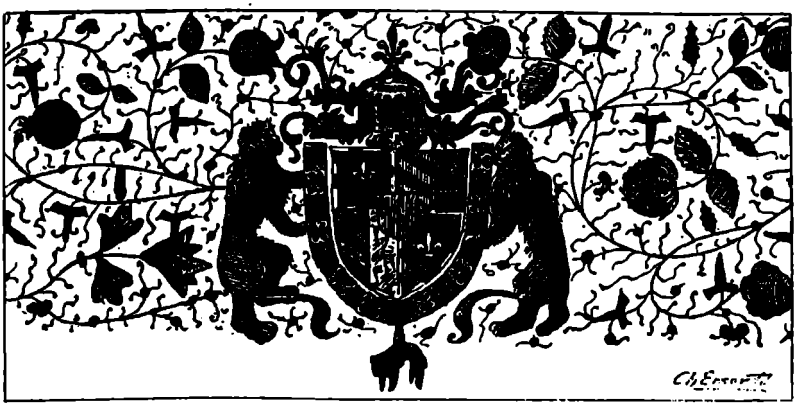
Nihayet, *Brabant'ın zafer hatıralarına ek* başlıklı kitabından alınan dördüncü resim, korunması yaklaşık yirmi yıl boyunca Bertrandon de La Broquière emanet edilen Rupelmonde şatosunu gözlerimiz önüne sermektedir.

[1] İsa ile havarilerinin, son kez birlikte yemek yedikleri oda.

1460 Kudüs resmi

Seyahatname

Seyahatname

Bertrandon de La Broquière'in, 1432 yılında yaptığı denizaşırı seyahat burada başlıyor.

Ben, Guyenne dükalığında doğmuş olan Vieil-Chastel senyörü *Bertrandon de La Broquière*, efendimiz hazretlerinin danışmanı ve başyaveri sıfatıyla, dünyayı tanımak isteyen soylu insanların yüreklerine cesaret vermek ve onlarda heves uyandırmak için haşmetli ve kudretli ve pek muhterem senyörümüz; Bourgogne, Brabant, Lembourg ve Lothier dükü; Flandres, Artois ve Bourgogne kontu; Hainault, Hollanda, Zeeland ve Namur şövalyesi, Kutsal İmparatorluk markisi, Salins ve Malins senyörü ve efendimiz Phelippe'in* önderliği ve buyruklarıyla ve Tanrının inayetiyle, anılar toplamak ve bu anıları kaba taslak bir kitap haline getirmek düşüncesine dayanarak bu küçük seyahati yaptım; eğer herhangi bir hıristiyan kral ya da prensi, Kudüs'ü fethetmeye ve buraya büyük bir orduyu karadan sevketmeye kalkışırsa veya herhangi bir soylu kişi oraya gitmek ve ulaşmak

* Philippe le Bon

isterse, Bourgogne dükalığından Kudüs'e kadar yol uzerindeki bütün kentleri, kasabaları, bölgeleri, ülkeleri, ırmakları, dağları, ülkelere giriş yerlerini bilsinler istedim; Kudüs'e giden yollar herkes tarafından tanındığı için Suriye'ye kadar olan bölümü fazla ayrıntı vermeden, hafifçe değinerek anlattım. Suriye'yi, Mısır'dan giriş yeri olan Gazere'den yola çıkarak, kuzeye doğru Pers diyarına gidildiğinde geçilecek son şehir olan Halep yakınlarında bir gün kalacak şekilde boydan boya kat ettim.

Kudüs'e yönelik kutsal hac seferine çıkmak suretiyle yapacağım seyahate, haşmetli senyörümüzün o sıralarda Gand şehrinde bulunan sarayından, bin dört yüz otuz iki yılı şubat ayında yola çıkarak başladım; Picardie'yi, Champagne'ı ve Bourgogne'u aştım; Savoie ülkesine gelerek Rhône ırmağını geçtim, Chat dağından Chambery'ye ulaştım. Büyük dağlar bölgesini geçtikten sonra, bu dağların en büyüğü ve en yükseği olan ve Senys dağı adı verilen ve yöre insanlarının söylediklerine göre aşılması iki nedenle çok tehlikeli olan dağın eteklerine vardım. Nedenlerden birisi, dağdan geçmek, karla örtülmüş yolu bulabilmek ve dağda kaybolmamak için "kaçaklar" (marrons) adı verilen rehberlerin yardımını sağlama zorunluluğu; diğeri ise, dağda gürültülü ses çıkarmanın, rehberlerin söylediğine göre çığ düşmesine sebep olmasıdır. Bu yüzden, bizim yüksek sesle konuşmamızı ve gürültü çıkarmamızı yasakladılar. Bu dağ, Fransa ülkesiyle İtalya ülkesini birbirinden ayırıyordu.

Oradan Piemont ülkesine geldim; burası üç yanı yüksek dağlarla çevrili çok güzel ve hoş bir bölgeydi. Sonra Thurin'e ulaştım; çok yakınlarındaki büyük bir ırmağı, Po adı verilen bir nehri aştım.

Daha sonra, Monseigneur Orléans düküne ait olan Ast'a, oradan da rivayete göre tefecilerin en yoğun biçimde toplanmış bulunduğu Alexandria şehrine geldim.

Oradan da Milano düküne ait olan Piecenza'ya geçtim. İkinci tacını Milano'da giyen imparator Sigismond oradaydı ve üçüncü kez tac giymek için Roma'ya gitmeye hazırlanıyordu.[1]

Oradan Bologna'ya geldim; dağlık bir ülkeden geçtikten sonra Florentins senyörlüğüne ulaştım. Sonra Floransa'ya girdim; burası, şehir komünleri vasıtasıyla kendi kendini yöneten çok güzel bir kent; bu komünleri, üç ayda bir seçilen ve *Prieur* adı verilen, meslek sahibi bazı insanlar oluşturuyor ve onlar, görevde kaldıkları sürece bu işi yaptıkları için oldukça şeref kazanıyorlar. Bu süre bittikten sonra, söylendiği gibi herkes kendi mesleğine dönüyor.

Florentins senyörlüğünden çıkarak, bir tepenin üzerine kurulmuş bulunan ve üç yandan hayli geniş bir gölle[2] çevrilmiş olan Mont Poulchan[3] adındaki şatoya kadar gittim.

Oradan Espolite'ye[4] ve Mont-flascon'a[5] geçtim; sonra, *kutsal* Roze'nin defnedilmiş bulunduğu Viterbe adındaki şehre, oradan da Roma sitesine gittim.

Roma şehri, herkesin bildiği gibi. Orada, Romalıların yedi yüzyıl boyunca bütün dünyaya egemen olduklarını gösteren gerçek kanıtlar bulunmaktadır. Bunu, şehrin her yanındaki büyük saraylar, zafer takları, sütunlar, mermer direkler ve bana göre görülmeye ve nasıl yapıldıkları, nasıl dikildikleri düşünülmeye değer harikulâde şeyler olan insan ve at heykelleri ve anlatılması uzun sürecek daha birçok anıt ve yine herkesin benim gibi görmüş olduğu daha başka şeyler yeterince anlatmaktadır.

Roma'da çeşitli kiliselerde değerli kutsal kalıtlar, Hazreti İsa'nın kullandığı bir çok eşya; havari'lerin, din şehitlerinin, hıristiyanlığa olan bağlılığını hayatı pahasına savunanların, tüm

---

[1] İmparator Sigismond, 25 Kasım 1431'de Milano'da demir tac giymişti. 31 Mayıs 1433'te de Roma'da, Papa Eugène IV tarafından taclandırıldı.

[2] Bolsena gölü.

[3] Monte Pulciano.

[4] Spolète.

[5] Monte Fiascone.

yaşamını sadece hıristiyanlığın hizmetine adayan azizelerin mezarları var; bunlar kentin içinde ya da yakınlarında bir yerlerde bulunuyor. Bu kiliselerden bazıları, içindeki aziz mezarları yüzünden papalar tarafından onurlandırılmışlardır. Papa Eugène IV'ü[1] ben de gördüm; Venedik'te doğmuş olan bu papa, bin dört yüz otuz iki'de bu makama seçilmişti ve görevini birçok kardinalle birlikte yapıyordu. O, bu dönemde Roma'lı bir aile olan Colomna'lara[2] mensup papa Martin'in yeğeni Salerne[3] prensiyle mücadele etmek zorunda kalmıştı.

Hac seferimi tamamlamak amacıyla yola devam etmek için, mart ayının yirmi beşinci günü Roma'dan hareket ettim; Oursins[4] kardinalinin akrabası olan Avers kontuna ait bir şehre geldim; sonra da Ourbin[5] kontunun topraklarına girdim ve Ourbin şehrine ulaştım, oradan da Malatestes[6] senyörlüğüne geçtim.

Denizciliği iyi bilen Remigne[7] adında bir şehre vardıktan sonra Venediklilerin yönetimi altındaki başka bir yere, Ravenna'ya[8] geldim; ve sonra da, üzerinden gemiyle üç kez geçtiğim

---

[1] Célestin'ler tarikatından Gabriel Condolmieri, papalık makamına yükselmeden önce Saint-Clément rütbesinde bir kardinaldi.

[2] Colonna ailesi.

[3] Antonia Colonna; Salerne prensi, Orotone markisi, Roma valisi; ölümü 1471.

[4] Sabine piskoposu Giordano dei Orsini, 1405 yılında Innocent VII tarafından Saint-Martin rütbesiyle kardinal tayin edilmiş, daha sonra bu unvana karşılık Saint-Laurent in Damaso rütbesini almıştır. Sırasıyla Fransa'da, Bohemya'da ve Macaristan'da Martin V'in elçisi ve günah bağışlamaya yetkili papaz olarak görev yapmış, Sigismond İtalya'ya gelince de onun nezdinde Saint-Siège'in temsilcisi olmuştur. 28 Mayıs 1449'da Sacré Collège'in duayeni olarak ölmüştür. (Sansavino, *Storia della Casa Orsina*, Venedik, 1595).

[5] Guid' Antonio de Montefeltro, Urbin kontu.

[6] Pandolfe II Malatesta'nın oğlu Charles, 1429'dan beri Esaro ve Fossombrone'nin hükümdar prensiydi. 18 ağustos 1432'de isyan eden ahali tarafından Pesaro'dan kovulmuştur.

[7] Rimini kenti; burası 1429'dan beri Pandolfe III'ün gayrımeşru oğlu Galeotto Robert Malatesta tarafından yönetiliyordu. Malatesta, 10 ekim 1432'de öldü.

[8] Ravenna kenti, Ravenna senyörü Obizza de Polenta'nın oğlunun yaş küçüklüğü nedeniyle Venedik senyörlüğü tarafından yönetiliyordu.

büyük bir nehir olan Po ırmağının kıyılarına ulaştım; daha sonra, Cioge[1] adını taşıyan ve vaktiyle önemli bir liman olan bir Venedik sahil şehrine geçtim. Söylendiğine göre Cenevizliler Venedik şehrini kuşatma altına alınca[2] Venedikliler de Cioge şehrini yakıp yıkmışlar. Buradan otuz beş mil uzaklıktaki Venedik kentine deniz yoluyla gittim.

Venedik çok hoş, çok eski, ticaretle uğraşan güzel bir şehir; her yanı denizle çevrili olduğu gibi birçok yerde deniz şehrin içine kadar girerek adalar oluşturmuştu; bir yerden diğerine kayıklarla gidiliyordu. Burada birçok kutsal mezar vardı; bunlardan biri, Kudüs'te çok hayırlı işler yapmış olan azize Helene'ydi; bu azize, imparator Konstantinos'un annesiydi. Bunun gibi daha başka birçok kutsal kişinin mezarlarını ve burada, Reault[3] adındaki adada gömülü bulunan Innocent*'ların mezarlarını da gördüm; ünlü Venedik camları da burada yapılıyor ve bu şehir çok akıllıca bir biçimde yönetiliyordu: Venedik doğumlu olmayan ve asil bir soydan gelmeyen kimseler ne meclislere girebiliyor ne de yönetimde görev alabiliyordu. Venedik yönetiminin başında bir *doge*[4] bulunmaktadır; o öldüğü zaman, yöneticiler arasından en akıllısı ve kamu yararına çalışma iradesi ve cesareti taşıyan birisi onun yerine seçilir. Konseyin yaşlılarından altı önemli kişinin oluşturduğu bir kurul her zaman *Doge*'un maiyetinde çalışıyordu.

Venediklilerin yönetimi altındaki çok güzel ve büyük bir şehir olan Padua'ya kadar atla gittim. Oradan yine Venedik'e döndüm; sonra hac seferine devam etmek üzere, mayıs ayının sekizinci günü, hacca giden birçok kişiyle birlikte bir gemiye binerek Venedik'ten ayrıldım; diğer hacı namzetleri de başka bir gemiyle

---

[1] Chioggia.

[2] 1379'da.

[3] Murano diye okunması gerekiyor; ortaçağ seyyahları Rialto'ya Reault adını vermişlerdi.

* *Innocents*: Filistin (Judée)'de, Herode'un (Filistin kralı Hirodes), aralarında çocuk İsa'nın da bulunabileceğini umarak verdiği ölüm emriyle topluca katledilmiş çocuklara verilen isim.

[4] François Foscari, 1423'te Venedik Cumhuriyetine başkan (doge) seçildi; 1457'de başkanlıktan ayrıldı.

yola çıktılar. Böylece birlikte yol alan iki gemiyle, yine Venediklilere ait olan ve.....[1] adını taşıyan bir şehre ulaştık; buradan da Polle[2] adında, vaktiyle çok güzel bir şehirmiş gibi görünen ve iyi bir limanı olan bir yere, oradan da Jarre[3] adında bir şehre geçtik. Bu üç şehir de Hırvatistan'daydı. Bir mabette kendisine Hazreti İsa'nın tanıtıldığı aziz Simeon'un mezarı Jarre'dedir. Bu şehir üç yanından denizle çevrili olup güçlü demir zincirlerle kapatılabilen güzel bir limanı vardır. Buradan hareketle, Sebenich[4] adını taşıyan ve Venediklilere ait olan bir Hırvat şehrine gelinceye kadar hep adalar arasından geçtik. Bir hayli yol aldıktan sonra Corfo adasına geldik; burada Corfo adında oldukça güzel bir şehir, çok iyi durumda bir liman ve Venediklilere ait iki güzel şato vardı. Sonra Mora yarımadasında, Moudon[5] adını taşıyan ve yine Venediklilere ait olan bir başka şehre ulaştık; burası da güzel bir yerdi ve iyi bir limanı vardı. Buradan da çok verimli ve güzel bir ada olan Candie (Girit) adasına gittik; burası Venedik senyörlüğünün atadığı bir dük tarafından yönetiliyor[6], ama yönetici bu dükalık sıfatını ancak üç yıl taşıyabiliyordu. Candie'liler denizci insanlardı ve şehrin iyi bir kapalı limanı vardı.

---

[1] Parenzo. Bu şehrin adı, Broquière Seyahatnamesinin gerek Bibliothèque Nationale'de mevcut üç nüshasında, gerekse Arsenal kütüphanesindeki nüshasında boş bırakılmıştır. Bu notta, XIV. ve XV. yüzyılın bütün hacılarının Kutsal Topraklara yaptıkları seyahatlerle ilgili olarak bıraktıkları yazılara dayanarak şehrin adını veriyorum. Belirli zaman aralıklarıyla Suriye kıyılarına gidip gelen Venedik gemileri, yaklaşık üç yüzyıl boyunca hep belli bir rota izlediler ve hep aynı limanlara uğradılar. "Parence, İstrie yarımadasındaki bir kenttir; Venedik senyörlüğüne bağlı oldukça büyük bir eyalet olup Venedik'le arasında yüz mil mesafe vardı; burası bir piskoposluk merkezi olduğundan büyük kilisesinde bir çok değerli ve kutsal kalıtlar bulunmaktaydı." (*Le Grant Voyage de Hierusalem*, rahip Nic. Le Huen'in çevirisi. Paris, 1517, f. IX V.)

[2] Pola.

[3] Zara, slav dilinde Zadar.

[4] Sebenico.

[5] Modon.

[6] 1432'de Kandie dükü Marco Giustiniani'ydi ve kendisi Venedik patriğinin kardeşiydi; adayı 1435 yılına kadar yönetmiştir. *Creta sacra, authore Flaminio Corneio, senatore veneto, Venetiis*, 17, dördüncü bölüm. s. 376-377.

Buradan, gemilerden biriyle Rodos'a geçtik; öteki gemi Kıbrıs'a gitti. Rodos'ta sadece şehri görmek için gemiden çıktım; gemimiz hemen hareket edeceği için gidip şatoyu görecek kadar zamanım olmadı. Rodos'tan Kıbrıs'a geçtik; burada Baffe[1] adı verilen harap bir şehre çıktık; buranın limanı hiç iyi değildi ve üstelik gemilerimizin yanaşabileceği kadar derin değildi.

Buradan da kutsal *"Arz-ı Mev'ud'à* ulaştık ve Jaffe[2] adındaki bir limana girdik. Jaffe, vaktiyle hıristiyanların üstüne bir şehir kurmuş oldukları tepenin adıydı; ama şimdi, bir tek yapı bile ayakta kalmayacak şekilde tahrip edilmiş durumdaydı; sadece hacıların güneşin sıcaklığından korunmak için sığındıkları mahzenler kalmıştı. Kutsal topraklar buralardan başlıyordu. Denizle kıyı arasında tatlı suyu olan iki çeşme bulunuyordu; ancak bunlardan birisi, uzun süren batı rüzgârlarının etkisiyle sular altında kalabiliyordu.

Gelen hacıların sayısını tesbit etmek, onları hac yerlerine götürmek ve Sultan'a ödeyecekleri vergiyi, yani Sultan'ın hacılardan alacağı şeyleri tahsil etmek için Jaffe'ye tercümanlar ve

---

[1] Baflo, *Paphus nova.* "Yeni Paphe, Auster'in karşısında ve deniz kıyısında, Doğuya bakan ilk Paphe şehrinden üç mil ötede kurulmuştur." *Description de toute l'isle de Chypre* yazan: R.P. Est. de Lusignan. Paris, 1580, f 15 v. - Emir Tangriberdy kumandası altındaki Mısır birlikleri bu şehri 1425'te harabeye çevirmişlerdir.

[2] Jaffa. "Jaffe şehri Suriye kıyılarında kurulmuş olup Thenes limanına denizden iki yüz mil, Kudüs'e de karadan otuz mil mesafedeydi. Kudüs'e en yakın liman burasıydı; bir zamanlar büyük ve müstahkem bir şehirdi, ama şimdi küçülmüş, içinde kimselerin ikamet etmediği, ancak Hazreti İsa'nın mezarını ziyarete gelen hacıların buraya geldikleri zaman içinde barındıkları bir miktar mahzenden başka bir şeyi kalmamış bir yer haline gelmişti. Bu ülke bir ova gibi dümdüz bir arazi halinde; ama bu şehir yüksekçe bir tepe üzerinde kurulmuş olup pekalâ müstahkem bir mevki haline getirilebilirdi.

Bu üç mahzenin aşağılarında ancak küçük yelkenli teknelerin yanaşabileceği, ama büyük teknelerin zorlukla girebileceği küçük bir liman bulunuyordu... Yine Jaffe'de deniz kıyısında iki su kaynağı var; bu kıyı üzerinde kumlarda herhangi bir çukur açıldığında oradan tatlı su çıkıyor. Tüccarlar ve hacılar buraya geldiği zaman onları Rames kasabasına haber verecek nöbetçiler her zaman hazır bulunuyordu." Ghillebert de Lannoy'un bütün eserleri dizisinde çıkan *Voyages et ambassades* başlıklı kitap, M. Potvin tarafından Louvain'de 1878 yılında yayınlanmıştır: s. 139, 140.

diğer resmi görevliler gönderiliyordu. Burada liman kötü ve deniz de sığ olduğu için karadan gitmek korkulu olduğu halde bu tehlikeyi göze aldık.

Böylece Jaffe'den yola çıkarak, iyi bir yere kurulmuş, bolluk içinde bir şehir olan ve surları bulunmayan, Rames'e geldik;[1] Burası, ticaretle uğraşan güzel bir şehir. Rames'den, Monseigneur Saint Georges'un şehit edildiği bir kasabaya geçtik.[2] Sonra yeniden Rames'e döndük; Efendimiz Hazreti İsa'nın, bizim için acılar çekerek öldüğü kutsal site Kudüs'e geçtik ve iki gün içinde yeniden Rames'e geldik. Kudüs'e geldiğimizde hacda yapılması mutad olan ziyaretlerde bulunduk; Efendimiz İsa'nın tecrid edilip aç bırakıldığı dağa çıktık; oradan, suyunda İsa'nın vaftiz edilmiş olduğu Şeria ırmağına gittik. Dönüşte yine mutad hac ziyaretlerinde bulunduk; sözü edilen ırmağın yakınlarındaki Saint Jean kilisesine uğradık, sonra Azize Marie Madeleine Kilisesini ve İsa'nın Lazare'ı[3] diriltiği yerde kurulmuş bulunan

---

1 "Jaffe'den Rames'e on kara mili mesafe vardır; bu arada güzel bir ova bulunmaktadır. Orada birkaç güzel kasaba yer almış olup az sayıda da tatlı su kuyusu vardır, ama bunlar birbirinden çok uzak yerlerdedir; çünkü buralara az yağmur yağar. Uzun süren kuraklıktan sonra bol yağmur düştüğü zaman Rames çevresinde bereketli bir buğday mahsulü alınır, bahçeler bol ürün verir, ağaçlardan her türlü meyve toplanır. Bu da temmuzla ağustos arasında olur. Rames düz bir arazide kurulmuş büyük ve açık bir şehir; kesme taşlarla yığma tarzında yapılmış beyaz, güzel, bakımlı ve hepsi de aynı yükseklikte ve teraslı alçak evlerle yapılanmış bu şehir Sultan'ın yönetimi altındadır." Ghillebert de Lannoy, *Voyages et ambassades*, s. 141.

Ramleh şehri, VIII. yüzyılın başında Emevi hanedanından Abd ül-Melik'in oğlu Halife Süleyman tarafından kurulmuştur. Haçlılar buraya geldiklerinde şehri terkedilmiş olarak buldular (1099). Hattin savaşından sonra, 1187 yılında burası Selâhüddin Eyyubi'nin eline geçti; 1191'de hisarlar kökünden yıktırıldı. Daha sonra yeniden hıristiyanlara terkedildi ve şehir 1266 yılına kadar hıristiyan işgali altında kaldı; aynı tarihte sultan Melik Ed-Zahir Baybars tarafından zaptedildi.

2 Loudd, *Lydda, Diospolis.* Saint Georges'un yardımlarıyla kurulmuş olan katedral kilise; 1191 yılında Selâhüddin tarafından yerle bir edildi. Bugün dahi kilisenin harabeleri görülebilmektedir. Loudd, Filistin'de haçlılar tarafından kurulan ilk Latin piskoposluğu olmuştu.

3 Zeytindağı'nın ve Kudüs'ün yakınlarında bulunan bir Filistin kasabası; Bethanie'de.

kiliseyi ziyaret ettik. Sonra yeniden Kudüs'e döndük ve buradan da, Hazreti İsa Efendimizin doğduğu yer olan Bethlehem'e gitmek üzere yola çıktık.

Bethleem, Efendimiz İsa'nın doğduğu yerde kurulmuş olan bir kilisede din görevlisi olarak ikamet eden ve Araplara itaat ederek yaşayan birkaç Cordelier rahibi hariç olmak üzere hiçbir hıristiyanın bulunmadığı, yalnız müslüman Arapların yaşadığı bir şehirdir.

Sonra da Vaftizci Yahya'nın (Saint Jean-Baptiste) doğduğu yere[1] gittik. Burada kral Herode, Innocent'lara işkence yaptırttığı zaman büyük bir kaya yarılıp açılmıştı; Azize Elisabeth, oğlu Aziz Yahya'yı (Saint Jean-Baptiste) oraya gönderdi ve kaya kapandı; söylendiğine göre Aziz Yahya orada tam iki gün kaldı.

Yine buradan da yola çıkıp Zacharie'nin (Zekeriya) evine, oradan da, tahta çarmıhın yapılmış olduğu yere, Sainte-Croix'ya[2] gittik; sonra da hep yaptığımız gibi Kudüs'e döndük.

Kudüs, bugün bile benzeri olmayan güzel ve büyük bir şehir olarak kurulmuş ve dağlık bir bölgeye yerleşmiş. Burası, bütün hıristiyanlara merhametli ve yumuşak davranan Sultan'ın egemenliği altında yaşayan bir şehir. Çünkü burada, zaten çok az sayıda eğitimli ve saf hıristiyan bulunuyor; bunlar da Cordelier tarikatının mensupları. Onlardan sadece ikisi, Efendimiz Hazreti İsa'nın acı çekerek öldüğü yere yapılan mezarında ikamet ediyorlar. Bu Cordelier rahipleri, müslüman Araplara karşı çok itaatlidirler; bunu iki ay önce ben de gördüğüm için söyleyebiliyorum. Bu Kutsal Mezar (Saint-Sépulcre) kilisesinde, rahip Jehan'ın ülkesinden gelmiş hıristiyanlarla Jaccobite'lerden, Hermenin'lerden ve hıristiyanlığın diğer kollarından gelmiş çeşitli hıristiyanlar da vardı. Bunların içinde hepsinden daha itaatli olanlar *Franc* hıristiyanlardı. Biz burada yapılması gereken hac ziyaretlerini on kişilik bir hacı kafilesi olarak yerine getirdik:

---

[1] Ayn-Karim kasabası. Eski hacıların Saint-Jehan-du-Bois adını verdikleri yer. Bugünkü Saint-Jean-du-Désert.

[2] Gürcülere ait olan Moussallebeh manastırı. Gürcistan'ın Ruslar tarafından işgal edilişinin ertesinde, 1812 yılında burası Yunanlıların eline geçti.

Messire* Andrieu de Toulonjon,[1] Messire Michiel de Ligne[2] kardeşi Guillaume de Ligne, Messire Sanse de La Laing,[3] Pierre de Vauldrey,[4] Joffroy de Thoisy,[5] Humbert Buffart,[6] Jehan de la Roe,[7]

---

* Messire: Yalnız yüksek derecedeki soylulara verilen onur unvanı.

[1] Andrieu de Toulonjon, Villeneuve ve Gennagny senyörü Tristan de Toulonjon ile Montrichard dame'ı Jeanne Châlon'un üçüncü oğluydu. 16 temmuz 1419'da Dicy Bürosunda, kraliyet at ahırlarıyla ilgili görev boşalınca buraya binicilik talimleri baş hocası olarak atandı. 14 eylül 1419'da Toulonjon senyörü Jean ve Torpes senyörü Jean de Toraise, ile Charolais kontu nezdine gönderildi. Ertesi yılın ekim ayının birinci günü görevinden alındı, at ahırlarının bakımından ve binicilikten sorumlu bir kişi sıfatıyla Bourgogne dükünün hizmetine girdi. 11 aralık 1421'de Bruges'de düzenlenen belgelerle Bourgogne kontluğunun Rochefort şatosuna, Henry de Champdivers'in yerine şato sahibi ve kumandan olarak atandı. Binicilik çalışmaları ve çoğu zaman dük tarafından verilen diplomatik görevler kendisinin Rochefort'da ikamet etmesini imkânsız kıldığı için, 30 ekim 1423'te, Dôle yargıcının onayıyla şatoda ikamet edip tehlike ve belâlara karşı korunması için emrine bir subay verildi. Philippe le Bon tarafından elçi olarak gönderildiği Portekiz'den dönünce, Auxerre kontu Louis de Chalon'un el koymuş olduğu Saint-Aubin topraklarını geri aldı. 2 aralık 1432'de, Ranier Pot'un yerine Altın Post şövalyesi oldu ve Kutsal Topraklara yaptığı seyahatten dönerken yolda öldü.

Andrieu de Toulonjon, Philippe le Bon'un gayri meşru kızlarından biri olan Corneille ile evlenmiş, ikinci evliliğini de Jacqueline de Trémoïlle ile yapmıştı. Öldüğü zaman hiç çocuğu yoktu.

[2] Michel de Ligne: Barbançon baronu, Haynaut'nun feodal senyörü ve mareşali; Bonne d'Abbéville ile evlendi, 1468'de öldü.

Genç Guillaume adı da verilen kardeşi Guillaume de Ligne, Maulde senyörü ve Haynaut mareşaliydi. O da çocuksuz öldü.

Her ikisi de Ligne baronu, Belœil senyörü Jean ile Barbançon'un varisi ve dame'ı Eustache'ın çocuklarıydı.

[3] Sanche de la Laing; Montigny ve La Laing senyörü, Haynaut yüksek yargıcı Othon ile Barbançon dame'ı Yolande'ın ikinci çocuğuydu.

[4] Bourgogne dükünün müşaviri ve sakisi olan Montjai senyörü Pierre de Vauldrey, Andrieu de Toulonjon'la birlikte, kral Jean I'in kızıyla dükün evlenmesi için müzakerelerde bulunmak üzere Portekiz'e gönderilmişti. Philippe le Bon, 22 ocak 1429'da Gand'da hazırlattığı belgelerle onun bu hizmetini takdir etmiş ve yüklü bir ikramiye ile ödüllendirmişti. 15 aralık 1432'de, Bourgogne kontluğunun ormanlardan ve ırmaklardan sorumlu bakanı oldu. Montagu senyörü Jean de Neufchastel ile Isabelle de Bourgogne'un "yeğenim" dediği "demoiselle" Marguerite de Castro arasında 1437'de Hesdin'de imzalanan sözleşmenin hazırlanmasına yardımcı oldu. Kendisi de ertesi yıl dük Sforza'nın kızlarından biriyle evlendi ve bu nedenle dük Philippe'den hediye

Simmonet[1] ve bir de ben, Turu Sina dağında yapılması gereken Sainte Katherine haccını yerine getirmek üzere, Kudüs'ün o zaman en büyük tercüman rehberi olan Nanchardin[2] ile anlaştık.

---

olarak 1500 altın ekü aldı. 10 şubat 1440'da, *"Dük Hazretlerinin ülkesini ve tebaasını ilgilendiren birçok önemli iş için ve kralın Champlète kalesini ele geçirmek niyetinde olup olmadığını öğrenmek amacıyla"* Langres'a, kralın nezdine gönderildi.

5 Mimeures senyörü Joffroy de Thoisy, Bourgogne dükünün yaveri ve ekmek sorumlusuydu. 1441 ve 1442 yıllarında Bourgogne dükünün "kutsal hıristiyanlığa yardım olarak" Rodos'a ve Yakın Doğu denizlerine gönderdiği deniz ve kara kuvvetlerinin ırmak ağızlarından geçiş eyleminin kumandanlığına getirildi. Onun adını, 1454'te Kutsal Topraklara gitmek isteyen Bourgogne sarayı senyörlerinin isimleri arasında görüyoruz. 14 ağustos 1456'da, Dükün gizli işleri için Roma'ya Papa nezdinde ve Sicilya Krallığına, Aragon kralı nezdinde yapacağı seyahatin masraflarına karşılık kendisine teminat ve bedel olarak verilenler dolayısıyla bir ibraname düzenlenmiştir. 3 aralık 1468 tarihli bir belgeyle de kendisine Mimeures, La Mothe ve Chasoy senyörü, şövalye ve Bourgogne dükü hazretlerinin müşaviri ve mabeyncisi ve Auxois'nın yönetici yargıcı unvanları verildi.

6 Franche-Compté'li bir aileye mensup olan Humbert de Buffart, 11 ocak 1432'de Joffroy de Thoisy ile birlikte, o zamanın Flandre ve Brabant ülkesindeki Bourgogne dükü nezdine, Bourgogne ülkelerine ilişkin bazı gizli mektupları, bildirileri ve bilgileri sunmak üzere gönderildi. Önceki yılın kasım ayında kutsal seferi yani Konstantinopolis'in geri alınması konusunu görüşmek üzere Dôle'de toplanmış bulunan Devletler Meclisinin ileri sürdüğü önerilere dük Philippe'in ne cevap vereceğini duymak için Buffart 1457'de Gray'de toplanan aynı meclisin toplantılarına da katıldı.

7 Jean de la Roë, Amiens yönetim bölgesinin Boulogne yargı çevresinde Roë senyörü. 1421 yılında Ghillebert de Lannoy'a Prusya'da, Polonya'da, Moskova Prensliğinde, Kırım'da ve Konstantinopolis'te refakat etmiş ve onunla birlikte Sina Dağında Sainte-Catherine haccını yapmıştır. Daha sonra Mısır'daki kilise ve manastırları ziyaret etmiş, Suriye ve Filistin'de seyahatine son vermiştir. (*Voyages et ambassade de Guillebert de Lannoy*, 1399-1450, M.C.-P. yayını. Serrure. Mons, 1841.

1 Soyadı, gerek Biblothèque Nationale'deki üç elyazması nüshada, gerekse Arsenal kütüphanesindeki nüshada boş bırakılmıştır.

2 Nonchardin adı, Nasr Eddin'in ya da Nassır Eddin'in bozulmuş şeklidir. Bu adı daha doğru bir biçimde Naçardin olarak kullanan Pero Tafur onun 1428 yılında tercüman rehberlik yaptığını söylemektedir. Pomeranya dükü Wradislas'ın oğlu Eric'in Kudüs ziyareti sırasında kendisine özel olarak rehberlik yapmıştı. Nasr Eddin, Pero Tafur ve yol arkadaşlarına da Kudüs'ten Jaffa'ya kadar refakat etmiştir. *Andanças et viajes de Pero Tafur por diversas partes del mundo avidas* (1435-1439). Madrid, 1874, s. 65.

Ziyaretin nasıl düzenleneceğini belirlemek için hem Sultan'ın hakkı olarak, hem de bizim adam başına ne kadar para ödeyeceğimiz konusunda da rehberle anlaşmaya varıldı. Bu yapıldıktan sonra tercümanımız, Gazere rehberine başvurarak hacıları azize Katherine ziyaretine götürebilecek çöl Araplarını hazırlamasını emretti; çünkü bu Araplar, Sultan'a karşı her zaman pek itaatkâr olmayan insanlardı. Herkese bir deve sağlanacak ve deve başına on düka ödenecekti.[1] Nanchardin, Arap rehberler işini güvence altına alınca bizi Saint-Sépulcre kilisesinin girişindeki şapelin önüne götürdü;[2] ve burada hepimizin adını, soyadını, yaşını sordu ve bunları yazdı; vücudumuzun genel görünüşünü, varsa yüzümüzdeki yara bere izlerini, hepimizin ayrı ayrı davranış biçimlerimizi ve boyumuzu bosumuzu kaydetti: bütün bu kayıtları da Kahire'deki baş tercümana iki nüsha olarak gönderdi. Bu işlemlerin hepsi, ziyaretçilerin güvenliğine Arap rehberlerin hiç önem vermemeleri yüzünden onların selâmetini temin için yapılıyor ya da

---

[1] I. "Önce herkesin yapması gereken mutad ve zaruri harcamaları söyleyeyim: Eğer istenirse, kendiniz için birine şarap, diğerine de su konacak iki güğüm; şahsi ihtiyacınız olan peksimetlerinizin ve diğer eşyaların bulunacağı yükleri taşımak için herkese bir deve lâzım; bunun bedeli yedi Venedik dükasıdır. Kişi başına yirmi beş ölçek şarap gerekiyor, bu da beş Venedik dükası tutar. Salamura et, kelle şeker, güllü şeker, toz şeker, limon şurubu, gül şurubu, mum ve ayrıca serinlik verecek daha başka şeyler; bunlar için de kişi başına beş Venedik dükası gerek. Su ve şarap taşımak için kiralanacak iki güğüme iki düka. Çadır kiralamak için adam başına bir düka. Rehbere her şahıs için ödenecek sekiz, dokuz ya da on düka'dan başka yiyecek için günde iki "gros", at kiralanması için iki "gros" ve kendisi için ayrıca iki Venedik "gros"u olmak üzere toplam altı "gros" kadar bir para ödenecek. "Sainte-Catherine'e varıldığı zaman rehbere adam başına iki düka hizmet ücreti verilecek. Ayrıca eşekleri ve develeri güdenlere adam başına iki düka verilecek. Gazara'ya gelindiği zaman oradaki Arapların tasallutundan kurtulmak için ayrıca bir rehber tutmak gerekiyor; aksi takdirde bu Araplar dilenerek ve fırsatını bulurlarsa çalıp kaçarak öylesine rahatsızlık verirler ki insan bunlardan kurtulmak için bir köpeğe atar gibi ekmek vermek zorunda kalır; onlar da bunu bazen yerler ve bazen de alıp kaçarlar; rehberlik edip yolları gösterecek olan kişiye de adam başına bir düka vermek gerekiyor." (Besançon'lu Claude Mirebel'in *Voyages de Ierusalem et Saincte-Katerine*, la Bibliothèque de Lille -Catalogue descriptif de la Bibliothèque de Lille, par M. le Glay, s. 108-109.)

[2] Saint-Jean şapeli.

benim düşündüğüm gibi, alınacak vergide kayba neden olacak herhangi bir değişiklik yapılmasını önlemek amacını taşıyordu.

Bütün hazırlıklar tamamlanıp Kudüs'ten almamız gereken şaraplar da temin edilince, Nanchardin bizi Sadalia[1] adında bir rehbere emanet etti; Gazere'den aldığımız peksimetlerimiz hariç olmak üzere erzakımızı ve eşyalarımızı taşıyacak katırlarla eşekler hazırlandı. Böylece Kudüs'ten yola çıktık ve yakınlardaki (.....)[2] adını taşıyan bir kasabaya vardık; burası eskiden şimdi olduğundan çok daha mamur bir yermiş. Halen bu kasabada bağcılıkla uğraşan hıristiyanlar oturuyor. Buradan da, Ebron[3]

---

1 Saad-Allah. Bu ad, Felix isminin karşılığıdır.

2 Bu kasabanın adı boş bırakılmış. Burası, Bethleem yakınlarında yer alan ve Hebron ile Gazze arasındaki yol üzerinde Kudüs'e yakın bir mesafede bulunan Beyt-Cala'dır. Bu kasabanın sakinleri hıristiyandır ve ibadetlerini Yunan tarzında yapmaktadırlar. Bugün dahi bağcılık ve zeytincilikle uğraşırlar.

3 "Hebron, Mambré kanalından yarım fersah uzaklıkta olup vaktiyle Catharbe (Kariet-Arbas) adını taşıyan bu eski ve görkemli kent, yüksek ve sağlam bir tepe üzerine kurulmuştu ve Davud burada yedi yıl hüküm sürmüştü; ancak bugün tamamiyle harap bir durumdadır ve büyük yıkıntılar halindedir; ama bunlar bile zamanında muhteşem bir şehir olduğunu göstermektedir. Buradan güneye doğru biraz doğu yönünde uzun bir kavisle inilecek olursa yeniden kurulmuş olan Hebron'a ulaşılır; burada çifte mezarlar bulunmaktadır; bu mezarlarda Adem ile Havva'nın, İbrahim ile Sara'nın, İshak ile Rebeka'nın, Yakub ile Lye'nin gömülü olduğuna inanılır. Müslüman Araplar, kilisedeki bu çifte mezarların girişine çok sağlam ve çok yüksek bir kapı yapmışlar, ben hiçbir yerde böyle muhkem bir yapı görmedim. Bu eski peygamberlerin mezarlarının hepsini ziyaret ettim ve bütün bir gece orada kaldım; ne var ki müslüman Araplar bu katedral kiliseyi cami haline getirmişler; buraya da Muhammed'in Mekke'de gömülü olduğu yere gösterdikleri kadar saygı gösteriyorlar." F. Brochard, Description de la Terre Sainte, Bibliothèque de l'Arsenal'deki fransızca elyazması kitaplardan, 4798, f 133 v.

Haçlı seferleri tarihçilerinin Saint-Abraham diye isimlendirdiği Hebron'a Araplar El-Halil adını vermişlerdir. Bu şehir, Kudüs'ün Roma krallarının egemenliği altında bulunduğu dönemde dinsel bir merkez olarak 1167 yılında kurulmuştur. Müslümanlar burasını 1187'de zaptetmişler ve Saint-Abraham kilisesini camiye dönüştürmüşlerdir. Kudüs'ü 1173'te ziyaret etmiş bulunan Arap seyyahı Herevi'nin tanıklığına göre, 1119 yılında meydana gelen bir toprak göçmesi sonucunda İbrahim ile Sara'nın, İshak'ın ve Yakub'un cesetlerinin bulunduğu kovuklarda bir geçit açılmış. Hıristiyanlar oraya ancak kral Baudouin'den izin aldıktan sonra girebiliyorlardı. Peygamberlerin cesetleri duvara dayanmış olarak duruyordu; başları üzerinde lambalar

vadisinde yer alan ve Saint-Abraham adını taşıyan bir şehre ulaştık; Tanrı, ilk insan olan Adem babamızı Ebron vadisinde yaratmıştı.[1] Ve İbrahim, İshak ve Yakup peygamberler ve onların karıları hepsi burada, müslüman Arapların kurduğu bir camiin içinde gömülüydü. Biz camiin kapısına kadar geldik ve içeriye girmek istedik; o zaman tercüman rehberlerimiz, karşılaşılması muhtemel tehlikeler yüzünden bizi ancak geceleyin içeri alabileceklerini söylediler; onlara göre hiçbir hıristiyan içeriye girmek uğruna ölüm tehlikesini ya da katolik inancını inkâr etmiş olmayı göze alamazdı, biz de bu yüzden içeri giremedik.

Buradan büyük bir vadiye[2] ulaştık ve sonra da, söylenceye göre Vaftizci Yahya'nın tövbe ettiği yer olan dağa çıktık; daha sonra da gecelemek için, ıssız bir yerde kurulmuş bulunan ve *Han*[3] adı

---

asılıydı. Cesetlerin sarılmış olduğu kefenler parçalanıp toprağa karışmıştı. Kral Baudouin onları yeni kefenlere sardırmış ve bu mağaraya açılan geçidi duvar ördürerek kapamış. Ali el-Herevi bu hikâyeyi, Hebron şeyhlerinin ağzından dinlemişti. Yakut, *Mucem el-Buldan*, cilt III, Halil maddesi.

M. Quatremère, Makrizi'den yaptığı *Histoire des Sultans mameluks* başlıklı çevirisinde, I. cildin 2. bölümünün sonuna, Hebron hakkında doğulu ve batılı tarihçilerden derlenmiş, son derece ilgi çekici ayrıntılar içeren bir not eklemiştir. (Bkz. Hist. des *Sultans mameluks*, I. cilt, 2. bölüm, s. 238 ve sonrası.)

Hıristiyanlar ve museviler, XIII. yüzyılın ikinci yarısına kadar ibadetlerini Hebron mabedinde yapabilmişlerdir. 1266 yılında Sultan Baybars Hebron'dan geçerken onların camiye girmelerini yasakladı; bu yasak günümüzde de sürmektedir.

[1] Çifte mezarlardan Batı'ya doğru bir kavis çizerek inilecek olursa Adem'in yaratıldığı Damascene alanına ulaşılır. Gerçekte bu alanın toprağı kırmızı renkte olup balmumu ya da kil gibi kıvrılıp bükülebilir ve her şekle girer; buraları ziyaret eden hacıların ve diğer insanların yaptığı gibi ben de bu topraktan bir miktar alıp götürdüm. Müslüman Araplar da buradan toprak alarak bunları develerle Mısır'a, Habeşistan'a, Hindistan'a ve başka yerlere, satmak ya da baharatla değiş tokuş yapmak amacıyla götürüyorlar... Söylendiğine göre bu toprağı her kim yanında götürürse hiçbir hayvan ona saldıramazmış ve hiçbir şeyden zarar görmezmiş. Ayrıca insanın sağlığını korur ve her türlü kötü durumdan esirgermiş.

[2] Nunkur Vadisi.

[3] Sukkariye Hanı. Bu han, Félix Faber'in *Evagotorium*'unda *Zucharia* (Zekeriya) adıyla geçmektedir. "In occasu solis venimus ad quandam vilam, quæ dicitur Zucharia et in diversorium, quod ante villam est, declinavimus...

verilen bir eve geldik. Bu han, böyle uzak yerlerde geceyi geçirmek zorunda kalanların barınmaları için hayır amacıyla yaptırılmış. Buradan, çölün kıyısında, sahilde kurulmuş, çevresi güzel ve hiç kalesi olmayan önemli bir şehre, Gazere'ye geldik.[1] Bize bu şehrin vaktiyle Sanson le Fort olduğu söylendi. Burada şehrin sarayını ve yıkıntılarını, hâlâ ayakta duran sütunlarını gördük; ama bunların gerçekten o sarayın kalıntıları olup olmadığını bilmiyorum.

Erat autem diversorium spatiosum cumpluribus stabilus et habitaculis et munitum et muratum quasi castrum, nec unum hominem in eo reperimus." Fratris Felicis Fabri, *Evagatorium in Terræ Sanctæ, Arabiæ et Ægypti peregrinationem*, C.-D.Hassler yayını, Stuttgardt, 1843, cilt II, s. 358.

[1] Gazze şehri pek yüksek olmayan bir tepeye kurulmuştur. 634 yılında Halife Ebubekir'in ordusu tarafından ele geçirildi ve 796 yılında da Arap kabileleri arasındaki savaşlar yüzünden tümüyle harap oldu. Haçlılar orasını ıssız bir yer halinde buldular. Guillaume de Try şöyle diyor: Gaza urbs antiquissima, ab Ascalona decem distans milliaribus, dirute et habitatoribus carens." (Gazze çok eski bir kent, Ascalona'dan on kilometre uzaklıkta, harap ve ıssız.)

1152 yılında tepede bir kale inşa edildi ve buranın savunması *Templier'lere* emanet edildi. Şehir, 1170 yılında Salâhüddin'in askerleri tarafından yağma edildi, ama bunlar kaleyi ele geçiremediler. Ne var ki Hattin savaşından sonra (1187) şehir Salâhüddin'in egemenliği altına girdi. Bir süre sonra Arslan Yürekli Richard burasını işgal ettiyse de şehir daha sonra yine müslümanların eline geçti. Hıristiyanlar bu surların ardında biri 1239 yılında, diğeri de 1244 yılında olmak üzere iki kez bozguna uğradılar.

Gazeram kenti uzunluk ve genişlik bakımından Kudüs'ten iki misli büyüktür; ama yapıları yönünden Kudüs'e benzemez; burası deniz kenarında yer alan ve vaktiyle Filistinlilerin en önemli ve en büyük kenti durumunda bulunan Gazze adında küçük bir Fransız şehridir. (*Kutsal Kudüs şehrindeki Sainct Sépulchre'ü ve Sina dağındaki Saincte Katherine'in mezarını ziyaret için yapılan denizaşırı hac seferini anlatan ve üstad Bernard de Breydenbach tarafından latin dilinde kaleme alınıp dindar kardeşimiz teoloji doktoru ve soylu Lyon kentinin Saint-Augustin ermite'lerinin alçak gönüllü duacısı Jehan de Hersin tarafından latinceden tercüme edilen seyahatname.*) Lyon, 1489, in f, f 130 v.

XIV., XV. ve XVI. yüzyıllarda Sina dağını ziyaret eden hacıların hepsi de Gazze ahalisinden ve yöneticilerinden gördükleri kötü muamelelerden ve hakaretlerden şikâyetçi olmuşlardır. XIV. yüzyılın ikinci yarısında Gazze'de şehit edilen iki franciscain rahibinin isimleri tarihe geçmiştir. 1364'te, Guillaume de Castellamare öldürülüp ikiye biçilmiş ve cesedi yakılmıştır. Dört yıl sonra da Jean de Naples, valinin emriyle kol ve bacakları atlara bağlanıp kopartılarak öldürülmüştür.

Bu Gazere şehrinde hacılara çoğu kez sert ve kötü davranılmıştır. Eğer burada bize borçlarımızı ödeyeceğini söyleyerek hüsnü kabul gösteren bir senyör olmasaydı biz de çok haksızlığı uğrayacaktık. Ona saygılarımızı sunmak için gitmiştik, sonra üç kez daha onun huzuruna çıktık: birincisi, taşıdığımız kılıçlar yüzünden oldu; diğerlerinde de müslüman Araplar (Sarrasins) denen rahatsız edici sineklerin çıkardığı sorunlar dolayısıyla huzura çıktık; bu adamlar ellerindeki kiralık eşekleri bizim satın almamıza razı olmuyorlar ve böylece bizi yüksek kira bedeli ödemeye mecbur etmek istiyorlardı. Satın alınan bir eşek ancak iki düka ederken onlar bizi Sainte-Katherine'e götürmek için eşek başına beş düka kira istiyorlardı. Bu davayı senyörün huzuruna götürdük ve kendisinden bir eşek ve bir deveyle birlikte nasıl yol alabileceğimizi öğrenmek istedik; çünkü develer, binmeye alışık olmayanlara çok zahmet veren hayvanlardı, onlar üstündeki insanı çok sarsıyordu. Altmış yaşlarında bir Çerkez[1] olan senyör bunları dinleyince bize hak verdi, bize baskı yapmadı ve nasıl istiyorsak öyle hareket etmemize izin verdi. Tam seyahate çıkmak üzere bütün hazırlıklarımızı yapmış, dikkatli bir harcamayla kendimize gerekli her şeyi tedarik etmiştik ki kafilemizden dört kişi daha biz Gazere şehrindeyken hastalandı ve Kudüs'e döndü. Ben kalan altı kişiyle birlikte yola çıktım. Çölün girişinde yer alan (.....)[2] adındaki bir kasabaya gittik ve

---

[1] 1432 yılında Gazze valisi El Acrud (kel) lâkaplı emir Seyfeddin İnal'dı; kendisi Çerkez kökenliydi ve önce sultan Barkuk'un sonra da oğlu Farac'ın kölesi olmuş ama Farac tarafından azad edilmişti. 1433 yılının sonunda Gazze'nin yönetimine emir Cami bek El-Hamzavi getirildi; Seyfeddin İnal da Mezopotamya'ya sultan Baybars'ın yanına çağrıldı. ve Amid'in zaptından sonra sultan tarafından Roha (Elesse) valiliğine tayin edildi. Bkz. Makrizi, *Histoire d'Egypte*, Bibliothèque Nationale, elyazması kitaplar, arapça bölümü, no. 673, f. 406 v, ve Abul Mehassin, *Manhal Essafi*, ar. elyaz, 748, f. 49.

[2] Buranın ismi bütün elyazması nüshalarda boş bırakılmıştır. Söz konusu olan bu yer, uzun zamandanberi terkedilmiş vaziyette bulunan Hulase kasabasıdır ve eski adı *Elusa*'dır. Arioste'nin 1475 yılında Filistin'i ve Sina dağını ziyaret eden bir amcası, F. Allessandro Arioste bu kasabayı Chaalza adıyla anmaktadır. "Tantum quoque itineris profiscicentis casale Chaalza invenimus. Post hoc, satissimam campi heremive planiciem illico ingredimur ut neque domum uspiam, ne que arborem ullam prospectes, sed undique cœlum et undique

konaklamak üzere orada kaldık. Bize söylendiğine göre Sainte-Katherine'e kadar başka bir konaklama yeri yoktu. Messire Sanse de La Laing de buradan geri döndü. Yolculuğun bundan sonrasını Messire Andrieu de Toulonjon, Pierre de Vauldrey, Joffroy ve Jehan de la Roë ve ben birlikte yapacaktık; böylece çölde iki gün yol aldık. Orada öyle ağır bir ateşli hastalığa yakalandım ki az kalsın ölüyordum. Bu çölde giderken anlatacak hiçbir şey göremiyordum; yalnız bir gün şafak sökerken, ilk olarak ben dört ayaklı bir hayvanın koşturup durduğunu gördüm; bu hayvan tahminen bir karış yüksekliğinde ve üç ayak uzunluğundaydı. Bize rehberlik etmekte olan Araplar onu görünce hemen kaçıştılar, hayvan da kaçtı ve bir çalılığın içine girdi; ama başı ve kuyruğu dışarıda kalmıştı. Messire Andrieu ve Pierre de Vauldrey, ellerinde kılıçlar olduğu halde yere indiler; onlar hayvana yaklaşır yaklaşmaz o da bir köpeğin saldırısına uğrayan kedi gibi bağırmaya başladı. O zaman Pierre de Vauldrey kılıcının ucuyla hayvanın sırtına vurdu ama ona bir şey olmadı; çünkü bu hayvanın sırtı mersin balığı gibi zırhla kaplıydı. Hayvan Messire Andrieu'ye doğru yürüdü, o da kılıcını boynuna indirip kafasını kopardı. Üçte biri kopmuş olan hayvanı sırt üstü çevirdi ve hayvan oracıkta öldü. Bu hayvanın oldukça uzun bir kuyruğu, küçük bir çocuğun ellerine benzeyen ayakları, büyük bir tavşan başını andıran kocaman bir kafası vardı. Hem Araplar, hem de rehberimiz bu hayvanın çok tehlikeli olduğunu söylediler.[1]

Yukarıda adını vermiş olduğum kişiler benim hastalığım yüzünden üzüntü ve rahatsızlık duyduklarından Gazere'ye

---

terram." *Viaggio nella Siria, nella Palestina, nell' Egitto fatto dal 1475 al 1478 dal Frate Alessandro Ariosto pubblicato dal professore Ferraro*, 1878, p. 47.

[1] Bertrandon'un tarif ettiği bu hayvan, Arapların *Ouaran el -ard* adını verdikleri, Merrem ve Bory de Saint-Vincent'ın da *Varanus scincus* ya da *Tupinambis arenarius* dedikleri kertenkeledir. Bu hayvan Mısır'ın, Güney Suriye'nin ve Irak'ın çöllerinde yaşar. *"Keler'ler" adı verilen sürüngenlerin,* timsahdan sonra en büyüğüdür. Gövdesi ince uzun, kafası dört köşeli piramit biçimindedir; yuvarlak ve uzun bir boynu vardır, kuyruğu çok gelişmiş olup üç köşeli bir yapıdadır. Sırtı, oldukça parlak siyahımsı renkte pullarla kaplıdır ve yeşilimsi sarı renkli beneklerle bezelidir.

dönmem için, yanımızdaki Araplardan birini, eğer başarabilirse beni götürmesi için refakat olarak verdiler; bu Arap yol boyunca, hıristiyanlara hiç yapmadıkları biçimde iyi bir arkadaşlık gösterdi ve beni geceyi geçirmek üzere, sokaktaki evler gibi yanyana kurulmuş çadırlardan birine götürdü. Bunların sayısı seksen kadar vardı, belki de daha fazlaydı. Çadırların nasıl kurulduğuna gelince: yere iki tane çatallı direk çakılıyor, bu iki direğin birinden diğerine yeterli uzunlukta bir başka direk uzatılıp çatalları arasına yerleştiriliyor, bu direğin üstüne de kalın yünlü bir kumaş ya da bir post seriliyordu. Bu çadırda yaklaşık altı saat istirahat ettim. Benim çok hasta olduğumu gören rehberlerden deneyimli ve bilgili dört ya da beş kişi yanıma gelerek beni eşekten indirdiler; yanımda taşıdığım döşeğe yatırdılar ve kendi usullerine göre tedaviye girişiler; beni elleriyle öyle mıncıkladılar ve öyle yoğurdular ki hırpalanmaktan bitkinleştim ve uyuyakaldım; ve onlar hiçbir şeyimi alıp götürmediler, beni üzecek hiçbir şey yapmadılar. İsteselerdi bunların hepsi olabilirdi, çünkü benim iki deve yükü şarabım ve etlerim vardı; üstümde iki yüz düka da para bulunuyordu. Ertesi gün, oradan Gazere'ye gitmek üzere şafak vakti yola çıktık. Gazere'de, daha önce bahsettiğim beş kişinin Kudüs'e gitmek için rehberleriyle birlikte hareket etmiş olduklarını öğrendim. Orada konuşabileceğim bir tek kişi bulabildim, o da Cecilian[1] bir yahudiydi; o bana Samar ağacının çok eski bir kapçık meyvasından buldurdu; bunu ilaç olarak alınca çok yükselmiş olan ateşim düştü; ikinci gün kendimi daha iyi hissettim. Beni deniz yolundan götüren bir Moritanya'lının refakatinde, deniz kıyısındaki Esclavonne'un[2] yakınından geçerek (.....) [3] adındaki güzel bir şatoya geldik.

---

[1] Sicilya'lı.

[2] Arapların *Askalan* dedikleri Ascalon şehri. Buranın surları ve kaleleri ilk kez 1191 Salâhüddin tarafından yıktırıldı. Yeniden inşa edildiler ama son olarak 1270 yılında Melik ed-Zahir Baybars tarafından yerle bir edildi. Surların ve kulelerin yıkıntıları, Haçlıların çıkarma yapmalarını önlemek için limana doldurudu.

[3] Bu şatonun adı, el yazması nüshaların hepsinde boş bırakılmıştır. Hiç kuşku yok ki burada eski adı *Yebna* olan, Haçlı tarihçilerinin Ibelin şatosu olarak zikrettikleri Beyt Cibrin şatosu söz konusudur. Bu şato, Ascalon ile Ramleh

Ülkenin Gazere ile Rames arasındaki bütün toprakları son derece güzel, verimli ve hoş yerlerdi. Ben Rames'e döndüm, sonra da oradan Kudüs'e gitmek üzere yola çıktım; yolda hacdan dönmekte olan Kudüs valisine[1] rastladım; kafilesinde elli kadar at ve yüz tane de deve vardı; develer üzerinde hemen hemen yalnız hacdan dönen kadınlar ve çocuklar bulunuyordu. Geceyi onlarla birlikte geçirdim ve ertesi gün Kudüs'e vardım. Hastalığım yüzünden bu şehirde ağustosun on dokuzuncu gününe kadar, Cordelier rahiplerinin idaresindeki Mont de Syon kilisesinde kaldım. Daha önce bahsetmiş olduğum beş yol arkadaşımı da burada buldum. Hasta yatağımda yatarken sağlığıma yeniden kavuşmaya başlamıştım ve bu arada, bir hıristiyan için kara yoluyla Fransa krallığına dönmenin imkânsız bir şey olduğunun söylendiğini duymuştum; bunu çok iyi hatırlıyorum. Benim anlayışıma göre, kesin olarak söylemiyorum ama yeterince güçlü olan ve zorluklara da dayanmasını bilen, giriştiği işi becerebilecek niteliklere sahip bir insan için, sağlığı yerindeyse ve parası da varsa hiçbir şey imkânsız değildir; Tanrıya dua edeyim de bendeki bu nitelikler aşırı bir kendine güven duygusu yaratmasın. Efendimiz İsa ve Tanrının sevgili kulu olan annesi, temiz kalple kendilerine dua eden kimseleri Kudüs'ten Fransa krallığına kadar karadan gidilecek yolu selâmetle geçmeleri ya da burada kalmaları için hiçbir zaman yardımlarını esirgemediklerine göre ben de onların inayetine sığınmaya karar verdim; Baruth'a kadar niyetimin ne olduğu hakkında kimseyle konuşmadım; bunları sadece, yapmayı düşündüğüm şeyleri kimseye bildirmeyeceğine dair daha önce kendisinden söz aldığım Messire Andrieu de Toulonjon'a söyledim. Bunun üzerine, Nazaret'e ve

---

arasında, denizden bir saatlik mesafede Ouad Roubin'in (Ruben vadisi ve ırmağı)nın batısında yer alan küçük bir tepenin üzerinde yükselir. 1134 yılında kral Foulques tarafından eski bir Roma kalesinin yıkıntıları üstüne inşa edilmiş olup Hattin savaşından sonra Salâhüddin'in eline geçmiştir. Latin'ler tarafından geri alındıysa da 1264 yılında sultan Baybars burasını zaptetmiştir.

[1] Kudüs valisi, Filistini 1429 yılından beri yöneten emir Orkmas El Culbani'ydi. Görevlerinden azledildikten sonra 1434'te Kudüste öldü. Mucir Eddin, *Histoire de Jérusalem et d'Hébron*, Kahire yayını, 1283 (1866), cilt II, s. 610.

Tur-u Sina'ya[1] gidip hac yapmak istediğimizi, Sultan'ın baş tercümanı Nonchardin'e bildirerek bize bir tercüman rehber tutmasını kendisinden istedim. Efendimiz İsa'nın inayetiyle yapmak istediğim bu hac seferine hazırlandığım zaman rehberim yapmış olduğumuz anlaşmayı iptal ettiğini söyledi. Ve bana, yol üzerinde bulunan bazı şehirlerdeki insanların birbirleriyle savaşmakta olduklarını, bu yüzden bu yol üzerinden hacca gitmeye kimsenin cesaret edemeyeceğini ve onların, az zaman önce bir Venedikli ile rehberini öldürmüş olduklarını anlattı. Mont Syon kilisesinin muhafız görevlisi[2] de bu ziyarete razı olmadı ve beni vazgeçirdi. Bütün bunlardan sonra, Messire Sanse de Lalaing, Humbert ve ben, Rames'e dönmek için anlaşmaya vardık; Kudüs'lü kilise muhafızı, Beaulne manastırından Symon adında bir Cordelier rahibi ve bir rehber bize Yafa'ya kadar refakat ettiler; ve buradan da, Mont Syon'da hastalanarak kalan Michel de Ligne'in yanına gittiler; kardeşi Guillaume ve bir hizmetçi kendisine refakat etmek üzere orada kaldılar. Yola çıkmadan önce, ağustos ayının tam ortasına denk gelen bir günde, rahip Simon ile birlikte Meryemana'nın mezarına gittik; burada dinsel hizmet veren Cordelier rahiplerinden başka kendilerinin hıristiyan olduğunu söyleyen ama ibadetleri bizim tarzımıza ben-

---

[1] Ramleh eyaletinde çok rağbet gören iki hac merkezi vardı ve buralarda önemli panayırlar kuruluyordu. Bunlardan birincisi, Yakub'un oğlu peygamber Roubil (Ruben) in Yebna ile Ramleh arasındaki bir tepede bulunduğu söylenen mezarıydı. Diğeri de Ali İbn Abey'in, Yafa'nın kuzeyinde yakınlarda bir yerde, deniz kıyısında yükselen türbesinin bulunduğu yerdi. Mucir Eddin burasını şöyle anlatıyor:

"Abul Hasan Ali İbn Abey'in mezarı, Arsuf yakınlarında deniz kıyısında bulunuyor; bu mahal, gemilerinin üstünden mezarı gördükleri zaman şapkalarını çıkararak ve eğilerek selâmlayan hıristiyanların da saygı gösterdikleri kutsal bir yerdi. Bu hac yazın yapılıyordu; buraya Suriye'nin en uzak yerlerinden insanlar geliyordu ve hac sırasında çok para harcanıyordu." Ali ibn Abey 1077 yılında ölmüştür. Sultan Baybars, Yafa'nın ve Arsuf'un 1265'te zaptından sonra bu mezarı dini bir amaçla ziyaret etti; burada bol miktarda sadaka dağıttı ve mezarın bakımı için özel bir ödenek tahsis etti.

Mucir Eddin, *Histoire de Jérusalem et d'Hébron, cilt* II, s. 416-419.

[2] Mont-de-Sion manastırının muhafızı 1443 yılında Giovanni de Bolero idi; bu zat, 1421'den 1434'e kadar Kudüs'te kalmıştır. Guarmani, *Gl' Italiani in Terra Santa*, 1872, s. 416.

zemeyen kimseler de vardı. Orada Meryemana'ya kalbimin en iyi duygularıyla veda ettim. Yafa'ya gelince bir magriplinin sandalına binerek Baruth'a giden yola ulaştık; Bu yol karadan Acre'a kadar uzanıyordu; giderken, vaktiyle hıristiyanların elinde bulunan birçok yerin[1] önünden geçtik. Kalkıştığımız bu Nazaret haccı için Acre şehrine gelince burada bizi götürecek birkaç Venedikli tüccar bulduk.

Bu Acre şehri bir zamanlar çok büyük ve görünüşü hoş bir kentmiş; ama şimdi, şehrin denizden uzak bir yerinde kalan yaklaşık üç yüz evden ibaret bir yer. Burada iyi bir liman bulunmaktadır; liman derin ve barınaklıdır.[2] Sonra, yine iyi bir

---

[1] Yafa ile Saint-Jean d'Acre arasındaki kıyıda yer alan ve Suriye'deki egemenlikleri döneminde Latin'lerin eline geçmiş bulunan eski müstahkem şehirler şunlardır: Arsuf, eski *Apolloniæ*, Césarée, *Turris Stratonis*, *Cæsarea Palestinæ* (Doğulu müelliflerin Kayseriye'si), Dora, bugünkü adıyla Tantura ve Atlit, eski Medgel, *Castellum peregrinorum*, Haçlı seferleri tarihçilerinin Hacılar Şatosu.

Sultan Baybars 1265 yılında Arsuf'u ele geçirince ahaliyi şehrin surlarını ve yapılarını yıkmaya mecbur etti. Césarée ise 1291 yılında sultan Melik el-Eşref Halil tarafından tümüyle yerle bir edildi.

[2] Saint-Jean d'Acre şehri XVI. yüzyılda tamamiyle harap olmuş bir durumdaydı. "Bir zamanlar burası çok güzel bir kentti; büyük ve dikkat çekici yapıları, kiliseleri ve pembe kesme taşlarla görkemli bir biçimde inşa edilmiş çok azametli sarayları vardı; ama şimdi her yeri viraneye dönmüş, içinde ikamet eden kimse kalmamış, surları ve kiliseleri yıkılmış, darmadağınık harabeler ve çukurlarla dolu, birçok kere yıkılmış yapıların kalıntıları yığılmış bir halde; ne var ki bütün bunlar hâlâ şehrin şurasında burasında inşa edilmiş birçok güzel kulenin ve surların temelleri olarak duruyorlar, ayrıca çok sayıda güzel mahzen bütünüyle ve harap olmaktan kurtulmuş bir durumda bulunuyor. Ve hem saraylardan hem de kiliselerden arda kalan dümdüz büyük duvarlar hâlâ her yerde görülüyor; bu şehre uzaktan bakan bir kimse güzellik harikaları gördüğünü sanabilir... Bu şehirde, gelen giden gemileri gözetlemek için kalan birkaç müslüman Arap bekçiden başka kimse yaşamıyor; ama buradan iki mil ötede, yeni Acre adı verilen meskûn bir kasaba var; sözü edilen bekçiler gelen gemileri bu kasabaya haber veriyorlar. Ayrıca eski Acre'da, limanın yanıbaşında, bugün kapalı olan birçok ev ve ambar bulunuyordu; buralarda Venedikli tüccarlar pamuklarını muhafaza etmekteydiler ve Acre'ın bu küçük bölgesinde pamuk komisyonculuğu yapan Venediklilere rastlanabiliyordu." *Voyages et ambassades de Ghillebert de Lannoy* (1421-1423), s. 145-146.

liman olan[1] ve surlarla tahkim edilmiş bulunan bir şehrin, Sur'un önünden geçtik; ve yine deniz kıyısında yer alan ve yine

---

Kral Baudoin, Saint-Jean d'Acre'ı 1104 yılı ilkbaharında yirmi gün süren bir kuşatmadan sonra zaptetti; ama Hattin savaşından iki gün sonra Salâhüddin'in şehre girişiyle de kralın egemenliğinden çıktı. Acre şehri, Philippe-Auguste ve Richard d'Angleterre kent surlarının önüne kadar geldikten sonra 12 temmuz 1191'de yeniden hıristiyanların eline geçti. 5 nisan 1291'de, Kelavun oğlu sultan Melik El Eşref Muhammed'in bir saldırısıyla tekrar zaptedildi.

[1] "Şunu da bildirmeliyim ki şehrin önünde, deniz içinde, bazıları su üstünde biraz görünen, bazıları da hiç görünmeyen dört beş tane büyük ve uzun kaya bulunmaktaydı; Sur limanı bunlardan oluşuyordu ve bu limanın içine de ancak altmış ila seksen kadar küçük tekne girebiliyor, daha büyük teknelerle diğer kürekli ya da yelkenli tekneler giremiyordu. Ne var ki burası iyi bir limandı ve bütün rüzgârlara kapalıydı... Sur'da bir de denize uzanan yuvarlak bir kara parçası vardı ki bunun tam bir ada haline gelmesi için ancak bir millik bir mesafe kalmıştı. Bir zamanların büyük ve güzel Sur kenti işte bu kara parçası üzerinde kurulmuştu; çevresinde, deniz içine inşa edilmiş kuleler vardı. Şehir, açık arazi tarafına kapatılmıştı; burada bir millik genişlikte, iki sıra halinde gayet güzel surlar, çok gösterişli büyük kuleler, üç dizi halinde kuru hendekler bulunuyormuş, bunlardan surlara en yakın ikisi kurşunlarla takviye edilmiş. Bu şehirde de hıristiyanlar zamanında büyük kiliseler, saraylar, görkemli ve güzel yüksek evler, Acre'da olduğu gibi pembe kesme taşlar kullanılarak inşa edilmiş ama kent müslüman Arapların eline geçince her şey yıkılmış, yerle bir edilmiş; kubbeler, büyük yapılar ve bütün surlar, büyük kuleler, Acre'da olduğu gibi harabe haline gelmiş; yıkılan yapılar hendekleri ağzına kadar doldurmuş; öyle ki, hâlâ yerinde duran o güzel kamu tesislerinin kalıntıları hariç olmak üzere buralarda bir şeyler kalmamış." *Voyages et ambassades de Ghillebert de Lannoy*, s. 147-150.

Sur şehri, XV. yüzyılın ilk yarısında yeniden imar ve iskan edilmeye başlanmıştır. Ghillebert de Lannoy'un bize bildirdiğine göre "Sur şehri 1421 yılına kadar harap ve içinde oturulmaz bir halde kaldıktan sonra iyi bir müslüman Arap olan Emir Elboe tarafından iskâna elverişli bir hale getirilmeye başlanmış ve nüfusu çoğalmıştır. Ben oradan geçtiğimde üç yüz kadar insan onarım işlerinde çalışmaktaydı; çünkü şehrin çevresi sekiz mil tutuyordu." *Voyages et ambassades*, s. 149, 150 ve 151." Büyük kumandan Elboe", Şam genel valisi İlboğa'dır.

Romalılar, dört ay süren bir kuşatmadan sonra 27 haziran 1124'te Sur şehrini ellerine geçirdiler. Salâhüddin, Hattin savaşından sonra burasını üç ay süreyle kuşatma altında tuttu ama sonuç alamadı. Melik El Eşref, 1291 yılı mart ayında yaptığı saldırıyla şehri ele geçirdi.

oldukça iyi bir limanı olan Saiette'in[1] önünden geçerek yolumuza devam ettik. Daha öteye giderek Baruth'a vardık; burası da bir başka limandı ve görünüşe göre şehir, şimdiki halinden çok daha güzel bir yerdi. Burada bir bölümü liman içinde kalmış bir kale şato vardı; bu liman gemiler için çok barınaklı, güzel ve mükemmel bir yerdi.[2]

---

[1] "Sarepte'den üç buçuk fersah ötede, Fenike'nin büyük şehri Sydon bulunmakta olup buranın harabeleri, Sydon'un hiç kimsenin düşünemeyeceği kadar büyük bir kent olduğuna tanıklık etmektedir. Şüphesiz burası bir zamanlar, çok büyük ve güzel görünümlü bir sıradağ olan Lübnan dağlarının etekleriyle deniz arasında, güneyden kuzeye yayılan çok geniş bir alan üzerine kurulmuş bulunmaktaydı. Bununla birlikte, yine de bütün bu harabelerin üstüne küçük ama kendini savunmak için iyi donatılmış bir şehir inşa edilmişti; öyle ki şehir bir yandan denize dayanıyor ve her iki yanında da iki muhkem şato yükseliyordu; bunlardan birisi kuzey tarafında, deniz üzerindeki kayalıklar üstüne kurulmuş olup yukarı Almanya'dan gelen hacılar tarafından inşa edilmişti. Diğeri ise güney tarafında, yine sağlam kayalıkları üstüne kurulmuş; bu iki şato ve şehir, şimdilerde Templier şövalyelerinin elindedir. Çevre toprakları çok verimliydi ve her türlü ürün bol bol yetişiyordu; ayrıca güzel bağlar ve şarap mahzenleri vardı ve havası da herkese iyi geliyordu." *Description de la Terre Sainte*; Avis directif'ten: f. 90 recto.

[2] "Baruth (Beyrut), Suriye sahillerinde deniz kıyısında kurulu ve Sayette (Sayda)ya denizden ve karadan yirmi altı mil mesafede bulunan, evleri Sudan'dan getirilen güzel kesme taşlarla inşa edilmiş; hıristiyanlar zamanında çok büyük bir kapalı şehir iken, çok sayıda müslüman Araplarla, Venedikli, Cenevizli tacirlerle ve başka yerlerin hıristiyan tüccarlarıyla meskûn bir hale gelmesine rağmen şimdiki durumunda küçülmüş ama açık ve güzel bir ticaret kentiydi. Bu Baruth şehrinde, deniz içine kurulmuş ve bir tanesi limanın bir ucunda, diğeri de öbür ucunda bulunan iki güzel şato vardı. Bunlardan daha büyük olanı kumandanın ikametgâhı olarak kullanılıyordu; bu şato ne tahkim edilmişti ve ne de burasını koruyacak muhafızlar vardı; böylece başka bir gücün eline geçinceye kadar kendi haline terkedilmiş bir durumda bırakılmıştı. Limanın öteki tarafında yer alan ve Türkiye ile Trablus-u Şam yönünde bulunan diğeri ise, bir ucu deniz içinde kalan kayalıklara dayanmış, öteki ucu da kazılmaya elverişli sağlam bir kara parçasına oturtulmuş küçük bir şatoydu... Bu şatonun alt tarafında, Baruth şehrine çok daha yakın bir yerde deniz üzerinde inşa edilmiş ve oldukça iyi durumda, dört köşe bir küçük kule daha vardı; burası Moritanyalılar (Magrıbi'ler) tarafından korunuyor ve çalıştırılıyordu; özellikle limanın ve şehrin korunması için geceleyin her taraf her iki kuleden gözetleniyordu; bunlardan biri sözü edilen bu kuleydi, diğeri de şatonun kulesiydi; her ikisinde de büyük davullar bulunuyordu, biri çalınca öteki ona cevap veriyordu ve böylece geceleyin üç kez gözetleme işareti veriyorlardı; birinci gözetlemeder

Baruth (Beyrut) şehrinde kaldığım sırada, Jacques Pervesin[1] adında Cenevizli bir tüccarla konuştum; ona hangi yolu izlemem gerektiğini sorduğumda Şam'a gitmemi, orada birçok Cenevizli, Venedikli, Katalonyalı, Floransalı tüccarı ve başkalarını bulabileceğimi, onların bana yol göstererek yardımcı olabileceklerini söyledi ve beni Hothe Bon [2] adında Cenevizli bir tacire gönderdi.

Bunları öğrenince Messire Sanse'ye Şam'a gitmemiz gerektiğini söyledim ve sebebini sormamasını rica ettim, o da buna razı oldu. Bir kılavuzun refakatinde ikimiz birlikte yola çıktık. Bu kılavuzlar kira ile merkep ve katır tutarak hacıları Suriye üzerinden götüren kimselerdi. Baruth şehrinden hareketle, hayvan sırtında yol alarak ve dağları aşarak geniş bir düzlük alana, daha doğrusu, Nuh Vadisi denen yere ulaştık; Nuh Peygamberin gemisini burada yaptığı söylendiği için vadiye de onun adı verilmişti.[3] Bu büyük vadi içinde iki ırmak akıp gitmekteydi; bunlardan biri güzel, verimli ve uzun bir akarsuydu.[4] Bu havaliye birçok Arap yerleşmişti. Bir yakadan öbürüne

---

bir vuruş duyulunca ikincisi iki kez vuruyor, üçüncüsünde üç vuruş duyuluyordu." Chillebert de Lannoy, *Voyages et ambassades*, s. 155-157.

[1] Pervezin, Palavicino adının bozulmuş şeklidir. Bu ailenin bir üyesi olan Andrea Palavicino, 1431 yılında Ceneviz Cumhuriyeti tarafından Sultan Boursbay ile barış görüşmeleri yapmakla görevlendirilmişti. *Notices et extraits des manuscrits*, cilt X, s. 71.

[2] Ottoboni.

[3] Ortaçağ yazarları ve seyyahları, Nuh Peygamberin gemisini inşa ettiği ve üzüm bağları yetiştirdiği Bekaa ovasına Nuh Vadisi adını vermişlerdir. Lübnan ile Anti-Lübnan arasında, *Bilad* ya da Baalbek bölgesinden Şam'ın güneyindeki Kaukab kasabasına kadar uzanan ovaya *Bekaa el-Aziz* adı verilir. Nahr Bardoun adındaki ırmak, Bekaa vadisinin başlıca şehri Zahleh'i sulayan Litani ırmağına dökülür ve Bekaa ile Bilad, Baalbek arasında bir sınır oluşturur. Karak kasabasında Nuh Peygamberin mezarı olduğu iddia edilen bir yer vardır ve buraya da ziyaretçiler gelmektedir. Bkz. J.-L. Burckhardt, *Travels'in Syria and Holy Land*, Londra, 1822, s. 8 ve devamı.

[4] Bekaa'yı sulayan iki ırmak vardır: bunlardan birisi Nahr Ancar, diğeri de eski adıyla *Leontes*, şimdiki ismiyle Litani'dir Bu ırmak Baalbek civarında doğar ve ovayı kuzeyden güneye akarak geçer; *Cisr el-Kuvve* adı verilen doğal köprüden itibaren Lübnan dağının boğazlarında kendine bir yol açarak ilerler; sonra Şekif kalesinin yakınlarında birdenbire batıya dönerek Tyr'in

uzanan bu yüksek dağların eteklerinde kasabalar ve bağlar kurulmuştu; Baruth'tan itibaren iki günlük yolculuktan sonra Şam şehrine ulaştık. Buradan geçmek isteyenleri uyarmak için şunu söyleyeyim ki geceleyin çok üşüdüm; sanırım Messire Sanse de bir kez böyle bir soğukta kalınca bunun ne demek olduğunu anlamıştır. Çünkü geceleyin ortalığa çok şiddetli bir soğuk çökmektedir ve bütün Suriye için durum aynıdır; gündüz vakti sıcak ne kadar fazla ise gece ayazı da o kadar şiddetli olmaktadır.

Şam'a gelince burada birçok Fransız, Venedikli, Cenevizli, Floransalı, Katalonyalı tüccarla karşılaştık; bunlar arasında Jacques Cueur adında bir Fransız vardı ki sonradan Fransa'da büyük bir nüfuz kazanan ve kralın hazine bakanı olan bu zat, İskenderiye'ye gitmiş bulunan Narbonne gemisinin Baruth'a döneceğini[1] söylüyor ve Messire Andrieu ile üç yol arkadaşının bu gemiyle geleceklerini düşünüyordu. Fransız tüccarları bazı mallar, baharat ve diğerleri gibi gıda maddeleri satın almak ve bunları o büyük gemiye yüklemek üzere aynı gemiyle İskenderiye'ye gitmişlerdi ve söylendiğine göre Baruth'a geri döneceklerdi.

Suriye'de şöyle bir âdet vardır: hıristiyan olduğu bilinen bir kimse şehir sokaklarından atla geçmeye kalkışamaz. Kılavuzumuz bu nedenle Messire Sanse'yi ve beni attan indirdi; Şam'ın girişinde, on ya da on iki kişilik bir müslüman Arap topluluğu hemen gelip bizi seyre başladılar; çünkü benim başımda buralarda giyilmesi âdet olmayan kocaman bir fötr şapka vardı. Araplardan biri, üstlüğünün altından çıkardığı kısa bir mızrakla şapkamı

---

kuzeyinde Akdenize dökülür. Irmağın denize ulaşmadan önceki son kısmı Kasımiye adını alır; çünkü bu bölüm Şekif bölgesini Beşarah ülkesinden ayırmaktadır. Öte yanda, Sur'dan beş mil ötede, Sayet'e doğru giderken suları berrak ve derin, hemen hemen Kasımiye adıyla bilinen Lys ırmağı kadar genişliği olan çok güzel bir nehre rastlanır; suları dağlardan inerek buralara kadar gelir ve üzerinden köprüyle geçilir. Ghillebert de Lannoy, *Voyages et ambassades*, s. 151.

[1] Narbonne'un Mısır'la, Suriye ile ve Küçük Ermenistan'la yaptığı ticaret XV. yüzyılda önemini yitirmişti. Ticari seferlere çıkan Narbonne gemisi bu dönemde Doğu denizlerine ancak yılda bir kez gidiyordu. Célestin Port, *Essai sur l'histoire du commerce maritime de Narbonne*, Paris, 1854.

başımdan aldı. Suratına indirmek için yumruğumu sıktım, ancak kılavuzum araya girdi ve beni itti; çünkü oraya hemen otuz kırk kadar müslüman Arap toplanıvermişti. Anladım ki eğer ben onlara saldırsaydım onlar benim canımı çıkarırlardı; yanımdakileri uyarmak için bunlarla hiç bir şekilde çatışmaya girmemek gerektiğini söyledim; çünkü anladığım kadarıyla bu adamlar kötü ve akılsız kişilerdi. Eğer bunlarla başınızın belâya girmesini istemiyorsanız, benim tecrübelerimle öğrendiğim gibi, kendinizi fakir göstereceksiniz; yine benim kanaatime göre zenginliğinizi hiç belli etmemeniz gerekir. Bu adamlar aç insanlardır ama pek az şeyle de yatıştırılabilirler. Onlar hacıların Yafa'ya geldiğini hemen öğrenirler; Kudüs'e gitmek ve diğer hac yerlerini ziyaret etmek için de merkep gerekir; bu konuda daha fazla konuşmayacağım.

Şam şehrinin yakınlarında, Saint Paul'ün efendimiz İsa ile karşılaştığı ve atından düşüp görmez olduğu yerleri gösterdiler; Saint Paul'ün onu şehre götürüp vaftiz ettiği yerde şimdi bir cami bulunuyor.[1] Saint Jeorge'un ejderha ile savaşmaya gitmek için atına bindiği meydanı da gördüm. Orada üzerine çıkarak atına bindiği iki parçalı dörtköşe bir taş bulunmaktaydı. Kimilerinin

---

[1] Efendimiz Hazreti İsa'nın Saint Paul'e göründüğü yer, Şam'ın Bab Şarki (doğu kapısı) adı verilen girişinin dışında ve hıristiyan mezarlığına pek uzak olmayan bir yerde bulunmaktadır. Bertrandon de la Broquière'in sözünü ettiği cami, Hazreti Muhammed'in Şam'da ölmüş bulunan müezzini Bilal el-Habeşi'nin mezarının içinde bulunduğu camidir.

Ortaçağın ve zamanımızın seyyahları, Saint Paul'ün başka bir cisme dönüşme sahnesinin, Şam'a altı mil mesafede, Kudüs'e giden yol üzerindeki Kaukab kasabasında meydana geldiğini söylemektedirler. Jacques de Vitry şöyle yazıyor: *"Juxta prædictam civitatem in loco qui hodie dicitur Melgissaphar, apparuit Dominus Saulo dicens: Saule, Saule, quid me persequeris."* Gesta Dei per Francos, Francfort, 1611, s. 1073. Melgissaphar, arapça *Merc el-Asfar* kelimesinin değişip bozulmuş şeklidir. M. Guérin, Şam'dan Kudüs'e giden yol üzerindeki Kaukab kasabasının alt taraflarında bulunan ve yöre sakinlerinin el Kinuise (kilise) adını verdikleri bir yapının kalıntılarına ve ayrıca kasabaya beş dakikalık bir mesafede yer alan ve ne zamandan beri *Tell mar Boulos* (Saint Paul tepesi) adını taşıdığı bilinmeyen bir tepeye dikkat çekmektedir. *Description géographique, historique et archéologique de la Palestine.- Galilée,* Paris, 1880, cilt II, s. 305.

söylediğine göre müslüman Araplar bu taşı birçok kez kaldırmak istemişler ama bunu hiçbir şekilde başaramamışlardı.

Şam, üç yandan çevrili düz bir arazide kurulmuş. Bunlardan batı yönünde yer alanı büyük bir dağdır ve dış mahalleleri bu dağa doğru inşa edilmiş şehrin üst taraflarında Cayn'ın evi bulunmaktadır.[1] Burası geniş bir alana yayılmış büyük bir şehirdir ve içinde, şimdiye kadar gördüğüm en büyük ve en güzel bahçelerin bulunduğu bir yerdir; en güzel meyveler buralarda yetişir ve her yerden sular fışkırır; o kadar ki söylendiğine göre, şehirde çeşmesi olmayan pek az ev vardır. Bu şehrin içinden geçen ırmak birçok kola ayrılarak akıp gitmektedir. Şehir güzel bir surla çevrelendiği gibi kenar semtlerin etrafında da çok güzel surlar vardır. Söylendiğine göre bu kent yaklaşık 1400 yılında Timurlenk tarafından yakılıp yıkılmış; şehrin Saint Paul kapısı adı verilen semtindeki henüz onarılmamış bir mahallede görüldüğü gibi bu yıkımın belirtileri hâlâ meydandadır.

Bu Şam şehrinde[2] tüccarların mallarını koyabilecekleri güvenilir bir yer vardı; burası Berkok Hanı adında bir tesisti;

---

[1] İbn Batuta diyor ki: Kasyun dağı Şam'ın kuzeyindedir ve bu dağın eteklerinden Salâhiye görülebilmektedir. Burası, kutsallığıyla ün yapmış bir dağdır, çünkü peygamberler hep buradan göğe yükselmişlerdir. Yüce hac yerlerinden biri de Tanrı'nın dostu İbrahim'in içinde doğduğu mağaradır. Burası uzun ve dar bir mağara olup yanı başında yüksek minareli bir cami bulunmaktadır... Kasyun dağının batı tarafında yer alan başka bir kutsal yer de kan mağarasıdır; mağaranın üstünde Adem'in oğlu Habil'in kanı görülmektedir. Tanrı, kardeşi tarafından öldürülen ve mağaraya kadar sürüklenen Habil'in tam öldüğü yerde onun kanını taş üzerinde kıpkırmızı bir iz halinde bıraktı. İbn Batuta, *Voyages, cilt* I, s. 231-232.

Salâhiye adı verilen dış mahalle, Kasyun dağının yamacına kurulmuştu; toprağın sulanması Yezid kanalının sularıyla yapılıyordu; semtin çevresi meyve ve sebze bahçeleriyle doluydu. Bu mahallede bir çarşı, katedralden çevrilme bir cami ve bir hastane vardı. Ahalisi, Salâhüddin'in yerleştirdiği Kürt ailelerinin soyundan gelmedir; Haçlılar döneminde Kudüs kökenli çok sayıda müslüman Salâhiye'ye yerleşmişti; bunlar Hanbeli mezhebine mensuptular. Yakut, *Moudjem oul-bouldan,* cilt III, s. 363; İbn Batuta, *Voyages,* cilt I, s. 320.

[2] Şam şehri 803 yılı şaban ayının 2'nci günü Timur tarafından yakılmıştır (mart-1400). Timur'un resmi tarihçisi Şeref Eddin Ali Yezdi, yangının kazaen çıktığını iddia etmektedir. "Yangın bir kaza sonucu başladı, diyor; herkes

Timurlenk, var olan her şeyi yakıp yıktığı halde, çok uzun yaşamış olan Berkok zamanında ve sonrakilerin iktidarları döneminde ne Pers'ler ne de Tatar'lar bu ülkede kimseyi mağlup edemedikleri ve Suriye'de hiçbir zafer kazamadıkları için Berkok'un onuruna bu tesisi muhafaza etti. Çünkü onların buraya gelmeye hazırlandıklarını öğrenir öğrenmez Berkok onlar gelmeden önce Halep'in ötesinde yer alan ve Suriye'yi Pers ülkesinden ayıran ırmağa kadar gidiyordu; ülkedeki inanışa göre bu ırmak, Türkmenistan'da Misses'e dökülen ve Jehon[1] adını taşıyan büyük bir ırmaktı.

Bu Berkok yiğit bir adamdı[2] ve ülkede büyük bir ün yapmıştı. Kendisinin Fransa krallığına mensup olduğuna inanıyordu;

---

ateşi söndürmeye çalıştı ama bu çabalar bir işe yaramadı. Yangın öylesine büyüdü ki bu güzel evlerde kullanılan vernikilerin terkibindeki abanoz ve mazı ağacı reçinelerinin kokuları her yere yayılıyor ve bütün bu evler siyah bir cehenneme dönüşüyorlardı. Dine karşı çok saygılı olan Timur, emir Şah Melik'in Emevilerin ünlü camiini yangından koruması için görevlendirdi; ancak camiin kubbesi yağlı alçı yerine kurşun kaplanmış ahşap malzemeden yapılmıştı, Tanrı bu halklara kızgın olduğunu gösterdi ve yangın buraya da sıçradı. Askerler yangını söndürmek için ne kadar gayret ettilerse de bu camiin şark usülü yapılmış minaresini, taşlarla işlenmiş olmasına rağmen kül olmaktan kurtaramadılar." *Zafer Name*, farsça nüshası. Calcutta, cilt II, s. 318; *Histoire de Timurbec connu sous le nom du grand Tamerlan écrite en persan par Cheref eddin Aly, natif de Yezd, auteur contemporain, traduite en français par feu Petis De La Croix*, etc. Paris, 1712, cilt III s. 345-346.

Şam'ın Saint Paul kapısı ya da Bab şarki yakınlarında kurulmuş olan mahallesi, tümüyle hıristiyanlarla meskûn bir semtti; bunların hepsi kılıçtan geçirildi. Sonraki kuşakları hâlâ Şam'da yaşayan tek bir aile bu katliamdan kurtulabilmişti.

[1] Suriye'yi İran'dan ayıran bu büyük ırmak, Bertrandon de la Broquière'in zannettiği gibi Cihan nehri değil Fırat ırmağıydı; Arap ve Türk coğrafyacılarının deyimiyle *Furat* yada *Murat Suyu* idi. Eskilerin *Pyramus* adını verdiği Cihan nehri Ayas'ta Akdeniz'e dökülmekte ve bu ırmak XIV. ve XV. yüzyıllarda Ermenistan'la Memlûk sultanlarının egemenliği altındaki toprakların sınırını teşkil etmekteydi.

[2] Berkoc ismi, sultan Melik Eddahir Abu Sayd Barkuk'un adının biraz değiştirilip bozulmuş şeklidir. O, Bertrandon de la Broquière'in zannettiği gibi ne Fransızdı ne de XIV. yüzyıl seyyahlarının iddia ettiği gibi Floransalıydı; Barkuk, Çerkez kökenliydi ve Osman adında bir Türk tüccar tarafından Kırım'dan Suriye'ye getirilmiş ve atabek İlboğa'ya satılmıştır. Sırasıyla Tabl-hane emiri, binbaşı, baş silahtar ve nihayet atabek ya da Mısır orduları

nitekim o binanın inşa edildiği taşlardan birine[1] zambak çiçekleri* işlenmişti ve görünüşe bakılırsa bu çiçekler, bina yapıldığından beri oradaydı. Berkok'un kökeni ne olursa olsun kendisi muteber bir kişiydi, eğer Timurlenk döneminde yaşamış olsaydı buralara kadar gelemezdi. Bu şehirde büyük ve tahkim edilmiş çok güzel bir şato vardı; burası, bir düzlükte inşa edilmiş, çevresi derin ve geniş ama temiz hendeklerle çevrili bir şatoydu. Sultan'ın buradaki kumandanı, Suriye'nin ve Mısır'ın Sultandan sonra en büyük senyörü olan bu şehrin valisini, kendisinden daha güçlü olduğu halde şatoya sokmuyordu.

Şam, Kahire'den sonra Sultan'ın elindeki şehirlerin en değerlisiydi; bana söylendiğine göre bu şehirde yüz bin insan

---

başkumandanı olmuştur... Melik Es-salih Hacı'nın azlinden sonra da, 29 ramazan 784'te (8 aralık 1382) iktidarı tümüyle ele geçirdi.

Suriye genel valisi Emir İlboğa'nın isyanını bastıramayınca iktidarı ona terketti ve kendisi de, 5 cemaziyel ahir 792'de (22 mayıs 1389) Haçlı tarihçilerinin Montréal adını verdikleri Karak kalesine hapsedildi.

Sultan Barkuk ertesi sene iktidarı yeniden ele geçirdi. 1394 yılında, Bağdat egemeni Ahmed İbn Uveys Celayir'in kendilerine teslim edilmesi için Kahire'ye gelen Timurlenk elçilerini öldürttü. Timurlenk adamlarının yaşama hakkına yapılan bu tecavüzü cezalandırmak için Suriye ile ilgili tasarılarını erteledi. Osmanlı sultanı Yıldırım Bayezid'in, Irak ve Azerbaycan hükümdarlarının kendisiyle kurmak istedikleri ittifakı da gerçekleştiren sultan Barkuk, 801 yılı şevval ayının 15'inde perşembeyi cumaya bağlayan gece Kahire'deki şatoda öldü (21 haziran 1399). Öldüğünde altmış yaşını aşmıştı; Bab En-nasr adı verilen giriş kapısının dışına gömüldü. Bkz. Makrizi, *Histoire d'Egypte*; Abul Mehassin Yusuf İbn Tagri Berdi, *Elmanhal essafi*, Bibliothèque nationale'deki elyazması eserler: no. 748, cilt II, 61-75'nci yapraklar.

[1] Bu taş, Şam'ı ziyaret eden Avrupalı seyyahların da dikkatini çekmiştir; Thévenot kitabında bundan söz etmektedir: *Voyage en Levant*, Paris, 1674, s. 27. Büyük bir olasılıkla Latinler tarafından inşa edilmiş ve kolonilerin dağılmasından sonra malzemeleri Şam'a nakledilmiş yapılardan birinden alınmıştı. Bir zamanlar Prusya'nın Şam konsolosu olan M. Wetztein de, başlangıçta bir latin kilisesi olarak inşa edilmiş bulunan Salhat camiinin duvarlarında Fransız zambak çiçekleri işlenmiş taşlar görmüştür. Bu zambak işlemeleri, şehrin giriş kapısının üzerine yerleştirilmiş dört köşe bir taşta hâlâ görülebilmektedir. *Reisabericht über Hauran*, Berlin 1860, s. 70.

* Fransa'da krallık idaresinin simgesi olan ve armalara işlenen zambak resmi. (Çevirenin notu).

yaşıyordu. Burası ayrıca çok zengin ve ticarette gelişmiş bir yerdi; ama gördüğüm kadarıyla burada hıristiyanlara çok kötü gözle bakılıyordu; nitekim bu şehirde gün batar batmaz ticaret yerlerinin kapılarını kapattıran ve ertesi gün de ancak canları istediği zaman açan görevliler vardı.

Böylece ben ve Messire Sanse, Şam'dan hareket ederek aynı yolla Barut'a (Beyrut) döndük. Buraya gelecek olan Narbonne gemisini beklediğimiz süre içinde Magripliler, söylendiğine göre eskidenberi yaptıkları gibi bir bayramı kutlamaktaydılar; şenlik geceleyin başlıyordu; çok büyük bir kalabalık hep birlikte şarkı söylüyor ve bağırıp çağırıyordu. Şatodakiler top atıyorlar, şehirdekiler de yüksek meşalelerle dolaşıyorlardı; bunlar şimdiye kadar gördüğüm en büyük meşalelerdi. Söylediklerine göre bu meşaleler, bazen gemilerin yelkenlerini yakmak için denizdeki düşmanlara karşı da kullanılıyordu. Bana öyle geliyor ki bunlarla çatısı sap saman kaplı bir evi, hatta evleri bu durumda olan bir şehri yakmak mümkündü. Atlarla yapılan bir savaşta ise, bu meşalelerle atlar bile ürkütülüp kaçırılabilirdi. Bunlar, kullanılması kolay ve yapımı ucuza mal olan araçlardı.

Kaldığım hanın hizmetçisi vasıtasıyla bu meşaleyi yapan birine rica ederek nasıl yapıldığını öğrenmek istediğimi bildirdim. Buna cesaret edemeyeceğini, çünkü bildiklerini anlattığı takdirde bunun çok tehlikeli olabileceğini söyledi. Ama kendisine bir düka uzatınca bütün bildiklerini bana aktardı, hatta gerekli malzemeleri bile sağladı. Daha önce söylediğim gibi bu Magriplinin para için yapmayacağı şey yoktu. Üç ya da dört gün sonra beklediğimiz gemi Barut'a geldi; Messire Andrieu, Joffroy de Thoisy ve Jehan de la Roe gemideydiler, onlarla buluştuk. Aynı gece Messire Andrieu'ye izlemek istediğim yolu açıkladım; o ise, her ne kadar daha önce bana bu konuda söz vermemiş bulunuyor ve yol boyunca beni daima zuhur edebilecek bütün tehlikelerin önüne koyuyorsa da, İsa'ya inancımı terketmek zorunda kalmamış olmamın dışında benim herşeyimden büyük bir kuşku duymaktaydı; bu yüzden herşeyi başkalarıyla da konuşmamı istedi; sonuçta onlar ertesi gün yola çıktılar ama ben kaldım. Bu Barut şehrinde bir cami gördüm; söylendiğine göre burasını ilkin Sainte

Barbe kilise olarak yaptırmış, sonradan müslüman araplar camiye çevirmişler; ama âdet olduğu üzere ezan okumak için minareye çıkmak gerektiğinde kendilerini o kadar yorgun hissetmişler ki bir daha kimse çıkmaya cesaret edememiş.

Bunun gibi başka bir mucize daha meydana gelmiş: bir yahudinin evinde Efendimiz Hazreti İsa'nın bir tasviri bulunuyormuş; bu mucizeye, şimdi bu şehirdeki Cordelier rahiplerinin kilisesi olan o evdeki tasvire, Hazreti İsa'nın kendisine yaptıkları gibi işkence eden Yahudiler yol açmışlar. Bir gün tasvirden kan fışkırdığını gören Yahudiler çok korkmuşlar; ve söylendiğine göre bir piskoposa giderek olayı anlatmışlar ve bu evi de ona vermişler. Şimdi buraya Cordelier[1] rahipleri yerleşmiş bulunuyor. Ben de burada ikamet ettim; ikametim sırasında tanıştığım Paule Barberigo adında Venedikli bir tüccara, Nazareth

---

[1] "Beyrut şehrinde, kutsal tarikatimizin Mont-de-Sion manastırının denetim alanı içinde yer alan bir manastır bulunmaktadır. Bu manastırın eskiden bir sinagog olan kilisesinde mevcut çarmıha gerilmiş bir İsa tasvirine, Yahudiler tarafından İsa'nın şahsına sağlığında yapılanlar kadar korkunç muameleler yapılmıştır. Ağaçtan ya da başka herhangi bir maddeden yapılmış olan ve hiçbir şey hissetmesi mümkün olmayan bu tasvire böğründen vurdukları zaman buradan o kadar çok kan fışkırdı ki son derece şaşıran Yahudiler İsa dinine ve katolik inancına ihtida ettiler. Bir vazo içinde toplanan bu kan, görmeyenlerin görmelerini sağladı ve hastalara, dertleri ne olursa olsun şifa verdi. Bu kutsanmış ve mucizevi kanı gözlere sürmek ya da dokunmak yeterliydi. Yahudiler hıristiyanlığı coşkuyla kabullendiler ve o sıralarda Beyrut piskoposu olan Déodat tarafından vaftiz edildiler. Piskopos, sinagogu kiliseye çevirerek Tanrıya adadı. Bu kilise hâlâ mevcuttur ve Saint-Sauveur adını taşımaktadır. Burası ikinci bir Calvaire olmuştur; rahiplerimiz, bölgeye yerleşmiş hıristiyan tüccarlara bu kilisede birer papaz vekili olarak dinsel hizmet vermektedirler." *Verdadera informacion de la Tierra sancta compuesta por fray Antonio de Arando.* Toledo, 1545, 105'inci yaprak.

Sigebert'in söylediğine göre bu mucize 765 yılında, Constantin Copronyme'in hükümdarlığı döneminde gerçekleşmiştir. Mucizevi kanın içinde toplandığı kap Beyrut'tan Konstantinopolis'e götürülmüş ve imparator Nikephoros Phokas'ın emriyle bir kiliseye yerleştirilmişti. Bu kutsal emanet, 1206 yılına doğru buradan alındı ve Avrupa'ya gönderildi. Du Cange, *Constantinopolis christiana.* Paris, 1687, IV. kitap, s. 131.

Lambecius ve Surius, bu mucize hakkında müellifi meçhul bir seyahatnamede anlatılanlarla Athanase tarafından yazılan bir öykünün metnini ve tercümesini yayınlamıştır.

(Nasıra) ve Thabor (Tur-u Sina) dağı haccına nasıl çıkılabileceğini sordum; o da bana yol gösterecek bir rehber buldu. Rehber bana müslümanların giyindiği biçimde elbiseler giydirdi; çünkü Sultan, hıristiyanların güvenliklerini temin için onlara ancak Araplar gibi giyindikleri takdirde yola çıkma izni veriyordu; ben de bunu yaptım ve rehber refakatinde yola koyuldum.

Sözünü ettiğim geminin kalkışından bir gün sonra rehberimle birlikte ben de yola çıkmıştım; yola çıkmadan önce rehber beni sağ salim Şam'a kadar götüreceğine dair Barberigo'ya söz verdi ve yazılı teminat ibraz etti. Barut'tan ayrıldıktan sonra Sayet'e (Sayda) doğru yol alırken çok güzel bir koruya rastladık; burası çok iyi bakılan ve ağaçları hiç kesilmeyen güzel ve küçük bir ormandı ve ben neden böyle yapıldığını bilmiyordum.[1] Sonra dağla kıyı arasında yol aldım ve oldukça derin bir ırmağı taştan bir köprü üzerinde yürüyerek geçtim; rehber bu ırmağın suyunun içilmez olduğunu ve Nuh vadisinden[2] akıp geldiğini söyledi. Geceyi köprü yakınlarındaki bir handa geçirdim; ertesi gün Sayet'e geldim. Bazı yerlerde dağlar denize o kadar yakın ki kumlar üzerinde yürümek gerekiyor; başka yerlerde ise yarım fersah ya da

---

[1] Bertrandon de la Broquière'in sözünü ettiği çam ormanı Beyrut'un güney-doğusunda yer alır; buraya *Hourch Essanouber* adı verilmiştir. Yürüyen kumların hareketini durdurmak ve şehri kumların yayılmasına karşı korumak amacıyla bu ormana çok iyi bakılmıştır. Monconys, Arvieux ve Maundred gibi XVII. yüzyıl seyyahları, ağaçların dikimini emir Fahr Eddin Maan'a izafe ederler. Ne var ki coğrafyacı İdrisi, daha XII. yüzyılda onun varlığından söz etmekte ve bu ormanın, Beyrut'un güneyinde geniş bir araziye yayılarak hemen hemen Lübnan'ın eteklerine kadar uzandığını bize bildirmektedir. *Géographie d'Edrisy traduite par M. Jaubert.* Paris, 1836, cilt II, s. 355.

"Ghillebert de Lannoy şöyle diyor: Beyrut'un çevresinde güzel bahçeler bulunduğu, iyi meyveler yetiştiği ve bol miktarda çam ağacının mevcut olduğu ve bunların özellikle şehrin Sayda'ya doğru dört mil ötesinde çoğaldığı bilinmektedir. " *Voyages et ambassades*, s. 157.

[2] Damour, eskilerin deyimiyle *Tamyras* kaynağını Deyr el-Kamar'ın doğusundaki Lübnan dağlarından almaktadır. 1413 yılında Kıbrıs'tan gelen bir filo, Damour nehrinin denize döküldüğü bölgeye askeri birlikler çıkarmıştı. Şam valisi emir Davud El Çerkesi, onları püskürtmek için hemen oraya geldi ve emir Kasım Sehab'ın yardımıyla yenilgiye uğrattı. Katliamdan kurtulan Frank'lar kendilerini gemilere güçlükle atabildiler. Thannous Echchidiaq, *Histoire des émirs du mont Liban.* Beyrout, 1859, s. 48.

çeyrek fersah genişliğinde geçitler meydana geliyordu. Buralarda hiç ev yoktu, topraklar iyi ve bereketliydi.

Sayet (Sayda) deniz kıyısında yer alan ancak kara tarafı kapalı bir şehirdir; bu taraf bakımlı hendeklerle çevriliydi ama bunlar çok derin değildi. Buradan da ayrılıp yola çıktım ve geceyi Sur şehri önlerinde geçirdim. Magriplilerin Sour adını verdiği bu şehir de deniz kıyısında bulunuyordu; burada fazla kalamadım ama görebildiğim kadarıyla güzel bir yer. Güneye doğru bir çeyrek fersah mesafede güzel bir pınar var;[1] buradan kemerler üzerinde giden iyi su şehrin içine ulaşmaktadır. Ne Sur ne de Sayet şehri çok fazla tahkim edilmiş yerler değillerdi. Vaktiyle o kadar çok yıkıma uğramışlardı ki bana göre şehir surları şimdiki haliyle,

---

[1] Kitabı Mukaddes'te *Puteus aquarum viventium* adıyla sözü edilen Süleyman'ın kuyuları bugün *Ras el Ayn* adıyla anılmaktadır. Kuyuların suları, denizden bir çeyrek saatlik mesafede ve Sur'dan da bir saatlik yürüyüş mesafesinde bulunan dört su haznesinde toplanır. Romalılar tarafından inşa edilmiş olan su kemeri, müslüman egemenliği döneminde onarılmıştır.

"Buradan (Sur'dan) öteye bir fersahlık mesafede, bir kavis çizerek Tyr'e giden yoldan sonra, suları gürül gürül akan bir bölgeye ulaşılır. Cantique'lerin (Neşideler Neşidesi)nin dördüncü babında yazılı olduğu gibi sular Lübnan dağından seller halinde akar; her ne kadar bunların kaynağının sadece bir kuyu olduğu söyleniyorsa da aslında dört kuyu mevcut olup bunlar arasında en ve boy itibariyle bir hayli büyük olan bir tanesi vardır ki bu kuyu esas kaynak durumundadır; ben bizzat bunun her yanını ölçtüm. Diğer üçünün boyutları farklıydı ve bunların hepsi bir mızrak genişliğinde, hatta daha bile geniş idi ve çok sert kayalarla örülmüş sağlam ve hiç yıkılmayacakmış gibi duran duvarlarla çepeçevre sarılmıştı. Burada kaynayan ve yükseklere fışkıran su o kadar boldu ki duvarların her tarafından akıp duruyordu; suyu mecrasına sevketmek için buraya geniş ve derin kanallar yapılmıştı. Sur ovasının bütün bağları, çayırları, bahçeleri bu sularla sulanıyordu. Kuşkusuz bu kaynağın suları, bir yay çizerek denizden oldukça uzaktan akmakta, dar bir alanda altı adet büyük su değirmeninin çarklarını çevirmekte ve sonra da hemen açık denize dökülmekteydi." *L'Advis directif*, Arsenal elyazmaları, yaprak 88.

"Sur şehrinin dışındaki arazide, dağlara doğru dört mil ötede suyu çok bol bir pınar daha vardır ki çok eski zamanlarda Hazreti Süleyman'ın mermerlerle tezyin ettirerek son derece zengin görünümlü bir çeşme haline getirdiği bu pınar hıristiyanlar zamanında da akmakta ve kanalları vasıtasıyla şehri sulamaktaydı; ama şimdi kanallar bozulmuş durumdadır." Ghillebert de Lannoy, *Voyages et ambassades*, s. 150. Kitabı Mukaddes'te Hazreti Süleyman'a izafe edilen şiirlerin yer aldığı bölüm: Ahdi Atik, Neşideler Neşidesi. (Çevirenin notu).

başka yerlerdekilerle kıyaslanınca hiçbir işe yaramaz bir görünüm veriyorlardı. Denize doğru bir kemer biçimi alarak inen dağlar boyunca güzel manzaralı kasabalar göze çarpıyordu; ama ovada, deniz kıyılarında böyle yerler hiç yoktu. Bu Sur şehrinin yaklaşık bir fersah ötesinde, hep deniz boyunca yol aldım; falez gibi bir kıyıda, çok dar bir yoldan geçtim. Yukarılarda büyük, yüksek ve müstahkem bir kule vardı; burası, geçidi[1] gözetim altında tutuyordu; bu boğaz olmasa hiçbir atlı Sur'dan Akkâ'ya gidemezdi. Bu kuleden Akkâ'ya kadar dağlar pek yüksek değildi; buralarda hiç ev görülmüyordu; bu dağlarda diğer halklardan çok Araplar yaşamaktaydı. Akkâ'ya ulaşınca orada ülkenin Faucardin adındaki en büyük senyörü ile karşılaştım; şehrin yakınlarındaki arazide kurduğu ordugâhta kalmaktaydı.[2]

Akkâ, üç ya da dört fersah çapında daire oluşturan bir ovada kurulmuş çok güzel bir kentti. Bu ova, üç yandan yüksek dağlarla, bir yandan da denizle çevriliydi. Bu şehirde Aubert Franc adında Venedikli bir tacirle tanıştım; bu zattan çok hoşlanmıştım, Nazareth'e ve Tur-u Sina'ya yapacağım hac ziyareti için bana yardımcı oldu ve yol gösterdi.

Sonra Nazareth'e gitmek üzere Akkâ'dan ayrıldım, büyük bir ovadan geçtim; daha sonra Efendimiz Hazreti İsa'nın Archeteclin düğününde su yerine şarap akıttığı çeşmeye[3] ulaştım; sonra da

---

[1] "Bu kule, *Burc Ennakura* ya da *Burc el-Gaffar* adını taşımaktadır. Kayalar üzerine kurulmuş ve bir yanıyla denize hakim durumda bulunan bu kule, antik taş blokları kullanılarak inşa edilmiştir, ama kendi geçmişi ortaçağdan daha eskilere gitmez... O eski bir gözetleme kulesiydi; çoğu zaman Burc el-Gaffar adıyla anılmasının da gösterdiği gibi kıyıyı gözetim altında tutmak için inşa edilmişti." Bu geçit Latin egemenliği döneminde "Passepoulain Boğazı" adını taşımaktaydı. Bkz. *Gestes des Chiprois*, Paris, 1887, s. 92. V. Guérin, *Description de la Palestine, ed. Galilé*, cilt II, s. 169.

[2] Faucardin ismi, emir Seyf Eddin El Arslanlı'nın üçüncü oğlu emir Fahr Eddin Osman adının bozulup değişmiş şeklidir. El Arslanlı, 1413'te Damur nehri ağzına çıkarma yapmış olan Frank'ların püskürtülmesi için yapılan harekâta katkılarından dolayı, Şueyfe ile Sur arasında uzanan ülkeyi sultan El Muayyed Şeyh El Mahmudi'den tımar olarak almıştı. Cheikh Thannous ben Youssouf Echchidiaq, *Histoire des émirs du mont Liban*. Beyrout, 1815, s. 673.

[3] Saffuriye pınarı, eski adıyla *Sephoris ve Diocæsarea*, Kana'ya yakındı ve Nazareth'e de bir buçuk saatlik bir mesafedeydi. İçinde kocaman bir şato ile

Saint Pierre'in içinde doğduğu söylenen kasabanın yakınından geçtim.

Yola devam ederek iki dağ arasında kurulmuş büyük bir kasaba olan Nazareth'e geldim Melek Cebrail'in, Bakire Meryem'e gebe kaldığını bildirmiş olduğu yer bu kasabanın içindeydi. Meryem'in kalbi tanrı aşkıyla doluydu; onu lekelemek isteyen din çevreleri Meryem'e yapmadıklarını bırakmadılar; Cebrail kendisine göründüğü zaman o küçücük bir evde bulunuyordu.[1]

---

büyük bir kiliseden kalan harabeler bulunan Saffuriye şimdi önemsiz bir kasabadır. 1187 yılında Latinlerin ordusu Salâhüddin'e saldırmak üzere Saffuriye'den Hattin'e hareket etti. Bu meş'um günün ardından Saint-Jean d'Acre (Akkâ) üzerine yürüyen Salâhüddin, Safuriye'yi işgal etti. Saffuriye ortaçağda Joachim'in ve azize Anne'ın yaşadığı bir yer olarak tanınıyordu. "Akkâ'dan sonra güneye doğru dört mil kadar inilince, Efendimiz Hazreti İsa'nın suyu şaraba dönüştürdüğü yer olan Cane de Galilée'ye (Kana'ya) ulaşılır. Bütün bu yerlerde Hazreti İsa ne yapmışsa hep yer altında, bir kaç kat inilen mağaralar gibi kovuklarda yapmıştır. "F. Brochard, *L'Advis directif*, Bibliothèque de l'Arsenal'deki elyazması eserler 4798, yaprak: 100. Bkz. Ed. Robinson, *Biblical researches in Palestine and the adjacent regions*. Londra, 1867, cilt II, s. 346-349; V. Guérin, *Description géographique, historique et archéologique de la Palestine*, 3'üncü bölüm, *Galilée*, Paris, 1880, cilt II, s. 390-392.

[1] "Sephor"'dan güneye doğru, biraz doğuya dönmek suretiyle iki fersah gidilince Nazareth'e varılır; Bakire Meryem, Ruhülkudüs'ten hamile kaldığını, karnında kutsanmış bir meyveyi, İsa'yı taşıdığını Galilée'nin (Celile) bu şehrinde bir melekten öğrenmiştir. Bu Nazareth kasabası Akkâ'dan yedi fersah uzaklıktadır. Melek Cebrail'in yüce Meryem'e *Ave, gracia plena* diyerek selâmet haberini bildirdiği yer bu kasabadadır. Ben orada birçok kez, hatta Tanrının oğlunun ana rahmine düştüğünün bildirildiği tebşir gününde de (Annonciation) dualar okudum. Bu küçük kilisede üç sunak vardır ve bunlar, İsa'nın doğum ve dirilme yerlerindeki gibi yontulmuş kaya parçalarından yapılmıştır. Eski Nazareth kasabasının da birçok yeri, bugün de görüldüğü gibi yontulmuş kaya parçalarıyla inşa edilmiştir. Burada bir de sinagog bulunuyordu; ama Hazreti İsa bu mabette kendisine verilen peygamber İşaya'nın kitabındaki *Spritus Domini super me* ibaresini okuduktan sonra burası kiliseye dönüştürüldü. Ayrıca kasabanın kenarında Saint Gabriel kilisesiyle, bu ülke insanlarının kutsal saydıkları ve söylenceye göre çocuk İsa'nın annesine götürmek üzere su aldığı bir de çeşme vardı. "F. Brochard, *Advis directif*, y. 102.

Nazareth'teki Anonciation kilisesi, Hattin savaşından sonra müslümanlar tarafından yıkıldı. 1346 yılında Nazareth'i ziyaret eden Niccolo Poggibonsi yalnızca küçücük bir yer olan ve duvarları mozayiklerle kaplı bulunan

Nazareth'ten yola çıkarak Thabor dağına (Tur-u Sina'ya) gittim; Hazreti İsa'nın Transfiguration mucizesini ve Kutsal Kitap'ta yazılı diğer mucizelerini gerçekleştirdiği yer burasıydı. Nazareth'e dönünce, bu yörede çok kalabalık olan Araplara karşı korunmak için yanıma iki adam daha almak gerekti. Geceleyin dağın eteklerine ulaştık; burada bir kasaba[1] vardı, oradan da iki adam almayı uygun buldum. Böylece kılavuzlarımın sayısı altıya çıktı, bunlardan ikisi Araptı; çok yüksek ve yol olmadığı için tırmanması tehlikeli olan bu dağa hep birlikte çıktık. Ben bir katır sırtında yol alıyordum, çıkışımız iki saatten fazla sürdü. Tepeye vardığımızda, hayvan otlatmak için çok uygun ve otları bol bir yer olan buraya her zaman gelmeyi alışkanlık haline getirmiş Araplardan kimseyi göremedik. Kiliselerin kurulması âdet olan yerlerin hepsini gördüm; hemen hemen tam bir daire biçiminde olan bu meydanın da çevresinde iki uzun kemer vardı ve bunlardan biri daha genişti; bunların güzel duvarlarla kapatılmış olduğu anlaşılıyordu, çünkü temelleri hâlâ farkediliyor ve orada düzgün hendekler görülüyordu[2] Eskiden içinde nice günahlar

---

Meryem'in odasını sağlam durumda bulabilmiştir. *Viaggio d'oltramar*, Bologne, 1881, cilt I, s. 271.

[1] Daburiye kasabası (Ahdi Atik'teki *Daberoth*, saint Jérôme ve Eusèbe'in yazılarındaki Dabira). Bu kasaba pek önemli bir yer değildi ve Thabor dağı eteklerindeki bir tepeye anfiteatr biçiminde yerleşmişti Burada da bir kilisenin kalıntıları hâlâ görülebilmektedir. Guillaume de Tyr burasını *Buria* adıyla anar: "Locus sub monti Thabor cui nomen Buria juxta Naim. "*Willermi Tyrensis archiepiscopi historia*, XX. kitap, bölüm XIV; bkz. Ed. Robinson, *Biblical researches*; V. Guérin, *Description de la Palestine. Galilée*, cilt I, s. 140-141.

[2] Araplar Thabor dağına Cebel Et-Tur adını verirler. Antonin de Plaisance'ın (570) seyahatnamesi, saint Pierre'in üç çadır kurulmasını istediği meydanda üç kilisenin kurulmuş olduğundan bahseden ilk belgedir. Antonin'den yüzyıl sonra Arculf, aynı kiliseleri ve birçok hücresi olan büyük bir manastırı görmüştür. Aynı bilgileri saint Willibald'ın (765) ve Sœwulf'un (1103) hac ziyaretlerini anlatan yazılarında da buluyoruz.

Galilée bölgesi tımar olarak kendisine verilen Tancrède, dağın tepesine Saint Sauveur adıyla bir kilise ve içine Cluny'de eğitilmiş Bénédictin keşişlerinin yerleştiği bir manastır inşa ettirdi. 1113'te Şam'dan gelen bir askeri birlik manastırı yıktı ve keşişlerin hepsini katletti. Burası az zaman sonra yeniden inşa edildi. 1183 yılında, Ayn Calut'ta ordugâh kurmuş olan Salâhüddin

çıkarılmış, nice şefaatler dilenmiş bu kilisenin bulunduğu meydanın kenarından bakıldığında, bir dağın eteklerinde, bu dağın doğuya bakan yamacında kurulmuş Thabariye kenti görülebiliyordu.[1] Bu Thabor dağıyla Thabariye sitesinin bulunduğu öteki dağ arasında Ürdün nehri akmaktaydı.[2] Öte yanda ise güneşin battığı tarafta büyük bir ova[3] ve hurmalarla yüklü palmiye ağaçlarının kapladığı bahçeler, asmalar arasında pamukların boy attığı üzüm bağları bulunuyordu. Öyle ki güneşin doğduğu yöne bakıldığında, asmaların yeşil yaprakları

---

ordusunun bir bölümü Thabor dağına saldırdı, ancak keşişler ve manastıra sığınmış olan halk tarafından geri püskürtüldüler. Dört yıl sonra, bu dağ üzerinde yükselen bütün yapılar, Hattin'de galip gelen müslümanlar tarafından içindeki insanlarla birlikte yok edildiler.

1212'de Salâhüddin'in kardeşi ve Şam sultanı Melik El Halil, dağın tepesine bir kale inşa ettirdi ve burası 1217 yılında hıristiyanların saldırısına uğradı ama bir sonuç alınamadı. Nihayet 1263 yılında sultan Baybars, Thabor dağı eteklerine ordugâh kurdu ve yıkımdan kurtulabilen bütün yapıları yerle bir etti.

"Nazareth'ten doğuya doğru iki fersah mesafede, Thabor dağı bulunmaktadır; Hazreti İsa'nın başka bir şekle dönüştüğü ve saint Pierre'in kurulmasını istediği üç kudas barınağının kalıntılarının şimdi bile görülebildiği yer burasıdır. Burada ayrıca birçok kral sarayının, kulelerin ve şu anda içinde ayıların, kaplanların ve diğer vahşi hayvanların barındığı ev kalıntıları ve sultanlara ait konutlar vardı.

"Çıkılması çok zor ve zahmetli olan bu dağ şato ve kale kurulması için fevkalâde elverişli bir yerdi." F. Brochard, *L'Advis directif*, y. 102; bkz. comte Melchior de Vogué, *Les églises de Terre Sainte*, Paris, 1860, s. 352-355.

[1] "Galilée denizi kıyısında, güney-doğu yönünde Galile'nin şanlı sitesi Thiberye bulunmaktadır. Galilée denizi, adını kimi kez bu Thiberye'den alır ve Thibériade denizi diye anılır. Bu kasabanın adı çok eskiden Genesareth idi ve bu yüzden Galilée denizine de Genesareth denizi deniyordu. Ama bu site, Roma'nın Galilée eyaleti genel valisi Herod tarafından yeniden inşa edildiğinden beri Tybere Cesare'nin onuruna Tyberie adıyla anılmaya başlandı. Burası kıyıya boylu boyunca yerleşmiş uzunlamasına yayılan bir yerdi. Güney kısımlarında şifalı kaplıcalar ve birçok da harabe bulunmaktadır. Burada çok miktarda hurma ağacı, bağlar, zeytinlikler ve incirlikler yetiştirilmiştir; toprak son derece verimlidir. "F. Brochard, *L'Advis directif*, y. 101.

[2] Caulan Dağları; kutsal kitaptaki eski adıyla *Galan* ve Yunan müelliflerinin *Galonitis* adını verdiği dağlardır; Tyberiade gölünün doğusunda yükselir.

[3] Bugün *Merc Ibn-Amir* adını taşıyan Esdrelon ovası.

üzerindeki beyaz pamuk kümeleri buralara kar yağmış görünümü vermekteydi. Her tarafı seyrettikten sonra güneşin battığı yönde aşağıya, dağın eteğine indim; rehberlerim, beni buradan biraz dinlenmem ve yemek yemem için bir eve götürdüler; çünkü yanımda şarap ve pişmiş domuz eti getirmiştim. Şarap getirdiğim için evin efendisi beni iyi bir insan olarak görmüş olmalı ki çok güzel karşıladı ve bana bir şölen vermek istedi; sütlü yiyecekler ve bal getirtti. Pamuğun kadın ve erkek giysilerinde kullanıldığını ilk kez burada gördüm. Bana, üzerinde taze hurmalar bulunan büyük bir dal verdiler, böyle bir şeyi ilk kez görüyordum. Bu evden ayrılınca, Nazareth'ten Thabor dağına kadar bana refakat eden kişiler benden haraç almak istediler ve bu amaçla benimle yeniden pazarlığa başladılar. Gerçek şu ki eğer bir kılıcım olsaydı onların hepsini kılıçtan geçirirdim, aklım öylesine başımdan gitmişti; bunu yapanlara ancak böyle karşılık verilirdi. Netice itibariyle onlara iki drahmi yani yarım düka daha fazla ödemek zorunda kaldım. Onlar böylece rehberimle beni yalnız bırakıp gider gitmez iki Arapla karşılaştık; bunlardan her biri kendi tarzlarında silahlanmış olarak ata binmiş vaziyetteydiler. Bir buçuk kadem genişliğinde olan yenleri kollarından aşağı sarkan mintanlar giymişlerdi; fındık ağacından ya da benzeri bir ağaçtan yapılmış ve bizim demir mızraklarımız uzunluğunda sırıklar taşıyorlardı; bunların her iki ucundan bir tanesi keskin bir demirle, diğeri de çok yüzlü sivri bir demirle kaplıydı. Bu iki atlıdan her birinin ayrıca çok güzel bir yuvarlak kalkanı da vardı; Mızrağın ucunda ve kalkanda, ipekli kumaşlardan uzun şeritler halinde süsler vardı. Kenarsız şapkaları, koyu kırmızı yün kumaştan, yuvarlak ve tepesi sivri başlıklar biçimindeydi. Başlarındaki bu şapkalar, diğer Magriplilerin giydikleri kadar büyük değildi ama şapkanın geniş kenarı başın iki yanından kulakların altına kadar sarkıyordu.[1] Kılavuzum bu adamlardan çok korktu

[1] "Şimdi Bedevi'ler adı verilen Medianite'ler çok iyi savaşan insanlardı ve savaşırken yalnız kılıç ve mızrak kullanırlardı. Geniş ve büyük bir keten gömleğin üzerine koyu kırmızı renkte kürklü bir tünik geçirirler ve başka bir şey giymezlerdi; denizaşırı ülkelerin kadınları gibi ince kumaşlar kullanırlardı. Bunlar Suriye'nin her yanına yerleşmişlerdi, ama en çok Ürdün

ve eğer benim hıristiyan olduğumu öğrenirlerse öldürülmek veya en azından soyulmak tehlikesiyle karşı karşıya kalabileceğimi söyledi. Sonra başımızı sokacak bir yer bulmak için Samarie[1] bahçelerine gittik; kılavuzum, akşam yemeği vaktine kadar bütün gün beni yapayalnız bıraktı; eylüldeki dört mevsim perhiz günleri de gelmişti. Hava kararırken bir dağın kenarındaki şehre girdik ve orada yaklaşık gece yarısına kadar kaldık. Sonra atlarımıza binerek çok yüksek olmayan bir dağdan Thabarye gölüne ulaşmak üzere indik; Saint Pierre'in burada halk karşısında konuşmalar yaptığı söylenmektedir. Rehberim beni oraya, herhangi bir haraç ödemekten kurtulmamız için geceleyin götürdü. Bu nedenle gölün etrafında neler bulunduğunu göremedim. Buradan da Yakub[2] peygamberin kardeşlerini içine

---

ırmağının çevresinde ve Lübnan dağından Pharan çölüne kadar uzanan bölgede yaşıyorlardı." F. Brochard, *L'Advis directif du voyage d'oultremer*, y. 144.

Jacques de Vitry, ortaçağdaki Suriye Bedevi'lerinin ya da Arapların giysilerini aynı terimlerle tanımlamaktadır. "Beduoini.... nunquam ad pugnam armati procedunt, sed solummodo camisiati: peplis more Fœminarum capita involventes, lanceis et ensibus tantummodo utentes....portant autem in capitibuspileos rubeos cum peplis." Jacques de Vitry'nin sözünü ettiği *peplum* ile Bertrandon de la Broquière'in bahsettiği ince kumaş, sarı çizgili kırmızı ipekliden yapılmış olan ve Suriye bedevilerinin, uçları boyuna ve omuzlara dökülecek şekilde başlarına geçirdikleri *kefiye*'dir.

[1] Samarie yerine, kuşkusuz Tabarie ya da Thiberie demek daha doğrudur.

[2] *Le puy de Jacob'u, le puy de Joseph* olarak okumak lâzımdır.

Joseph kuyusu ya da çukuru, Yakut'un Dictionnaire géographique adındaki eserinde söylediğine göre Banias ile Thabariye arasında, Thabariye'den on iki kilometre mesafede, Şam yönünde bulunmaktadır.

Diğer müelliflere göre Yakub, Nablus şehrinde oturuyordu ve Yusuf'un kendi kardeşleri tarafından içine atıldığı kuyu, bu şehirle Sincil kasabası arasındaydı. Broquière'in sözünü ettiği yerde, Yusuf'un Kuyusu adı verilen bir han inşa edildi. Kuyu ve han hakkında şu eserlerde tanımlayıcı bilgiler bulunmaktadır: Brochard, Advis descriptif, y. 98; Fürer von Haymendorf, *Itinenarium Ægypti, Arabiæ, Palestine*, Nuremberg, 1620, s. 98; *Le voyage de Radziwil*, Anvers, 1614.

"Han harab olmaya yüz tutmuş. Hemen yakınında bir havuz var. Yusuf'un kardeşleri tarafından içine atıldığı kuyuyu gösteriyorlar; bu kuyu, hanın yanındaki küçük avluda bulunuyor. Kuyunun çapı yaklaşık üç kadem genişliğinde, derinliği ise en az otuz kadem. Bana söylendiğine göre kuyunun dibi oyulmuş bir kaya; çeperi de duvar halinde örülmüş, bu durumu ben de

attığı kuyuya gittik; oraya güzel bir cami inşa edilmiş; bir müslüman Arap kılığına bürünerek rehberimle birlikte camiin içine girdim.

Buradan, Yakub'un köprüsü[1] adı verilen taş köprüye ulaştık ve sonra aşağılarda, köprüye oldukça yakın bir yerdeki eve geldik; burasının da Yakub'un evi olduğu söyleniyordu; bu köprüyle, kuzey batı tarafında yüksek bir dağın[2] eteklerindeki büyük bir göle doğru akıp gitmekte olan Ürdün ırmağı aşılmış oluyordu.

---

gördüm. Suyu hiç çekilmiyormuş; bu da Yusuf'un kuyuya atılmış olduğuna inanılmasını zorlaştırıyor....

"Yusuf kuyusu, hıristiyanlar tarafından olduğu kadar müslümanlar tarafından da kutsallaştırılmıştır. Müslümanlar hemen yanında bir cami inşa etmişlerdir ve kervanlarla gelen seyyahların, Yusuf'un ruhuna dualar okumadan geçtikleri de pek görülmemiştir." J. L. Burckhardt, *Travels in Syria and Holy Land.* Londra, 1822, s. 318.

[1] Bu köprü, Yakub'un Kızlarının Köprüsü (Cisr benat Yakub) adını taşır. XIV. yüzyılın sonunda sultan Melik Eddahir Barkok tarafından tamir ettirilmiştir.

"Safed'den on üç saatlik bir mesafede, Ürdün nehri üzerine kurulmuş bulunan bir köprü Yakub'un Kızlarının Köprüsü adını almıştır.... Irmağın yatağı çok dar ve akıntısı çok hızlıdır; çünkü güney ucu, köprünün kuzeyinde yaklaşık bir çeyrek saatlik mesafede bulunan Hule gölünün deniz seviyesinden yüksekliği, Tabariya gölünün yüksekliğinden çok daha fazladır. Köprünün dört kemerli sağlam bir yapısı var. Doğu tarafında, kervanların sık sık uğradığı bir han bulunmaktadır. Ortada, dört köşeli sütunlarla bazalt taşından inşa edilmiş bir yapının kalıntıları duruyor." J.-L. Burckhardt, *Travels in Syria*, s. 315.

[2] Hule ya da Banias gölü, Kutsal Kitap'taki *Merom* suları, Yusuf'un *paulus Sem echonitis*'i.

"Bugün Maron suları adı verilen büyük bir göl oluşturarak akıp giden Ürdün nehri bir vadinin içinden geçmektedir; bu vadide Josue, Asor kralı Jabin'e ve diğer otuz krala karşı savaşmış, onların hepsini bozguna uğratmış ve sonra da büyük Sidon (Sayda) şehrine kadar kovalamıştı; hatta oradan sekiz saatlik bir uzaklığa kadar da püskürtmüştü. Maron suları yaz mevsiminde büyük oranda çekilmekte, ırmak yatağında küçük ağaçlar ve her çeşitten büyük otlar bitmekte, bunların arasında da aslanlar, ayılar ve diğer yabanıl hayvanların bir çoğu gizlenmekteydi; buraları hükümdardan izinsiz girilemeyen av alanlarıydı." F. Brochard, *L'Advis directif*, f° 95, v°

Bu dağın kuzey batı yönünde, Faucardin'e[1] ait olan güzel bir şato bulunuyordu; bana söylendiğine göre Faucardin, Kudüs'e kadar bütün bu uç ülkelerde tam bir egemenlik kurmuştu. Ben, bura-

---

[1] Bertrandon de la Broquière'in tarif ettiği şato, doğulu tarihçilerin *Kalaat Subeybe* adını verdikleri Banias kalesidir. Joinville de kaleyi bu adıyla zikretmektedir. İbn Şeddad'ın sözünü ettiği Abdürrahman ibn Muhammed bin Munkid'e göre Bubeyke kalesi, 500 (524) yılından sonra Frank'lar tarafından inşa edilmiş olmalıydı.

Bu şehrin, Antakya prensi Tancrède tarafından yağmalanmasıyla Banias kalesi de harabeye dönmüştü; müslümanlar burasını onardılar ve kale, Şam valisi Zehir Eddin Tuğtigin tarafından İsmaili'lerin Suriye'deki misyoneri Hace Behram'a hediye edildi; ne var ki bu zat Vadi Etteym'in şefi Zahak İbn Cendel'e karşı açtığı savaşta öldürüldü (522=1128). Onun vekili olan İsmail, Banias kalesinin Frank'lara teslimini önerdi. Subeyde, şehir Melik El Adil Nureddin Mahmud tarafından 559'da (1163) ele geçirilinceye kadar Latin'lerin egemenliği altında kaldı. Sonra sırasıyla Salâhüddin'in ve haleflerinin, daha sonra da Mısır'ın Memlûk sultanlarının eline geçti. Subeyde kalesi, Sayda'dan Şam'a giden yolu denetim altında tutuyordu.

Burckhardt'tan sonra M.V. Guérin de, büyük bir bölümü harabe halinde olan Subeyde kalesinin ayrıntılı bir tanımlamasını vermiştir. Banias yakınlarında yükselen başka bir kale daha vardır ki buraya doğulu müellifler *Şekif Arnun*; Haçlıların batılı tarihçileri ise *Belfor* ya da *Beaufort* adını vermişlerdir. Bana göre Anold ya da Arnaud adının bozulmuş bir şekli olan *Arnun*, bu kalenin bir haçlı senyörü için inşa ettirildiğini göstermektedir.

Guillaume de Tyr, 1179 yılında Salâhüddin'in hıristiyanları Banias yakınlarında bozguna uğratmasından sonra, kıyımdan kurtulabilen şövalyeler ve askerlerin Belfort kalesine sığındıklarını söylüyor. Hattin savaşından iki yıl sonra (1189 nisanında) Salâhüddin kalenin önünde ordugâh kurdu; o zaman burası Renaud de Sidon'un elindeydi. Doğulu vak'anüvislerin söylediğine göre bu şövalye iyi arapça konuşuyor ve İslamiyetin tarihini biliyordu; vakit kazanmak için Salâhüddin'le müzakerelerde bulundu. Ancak Salâhüddin onun çevirdiği dolaplara kızarak kendisini tutuklattı ve zincire vurarak Şam'a gönderdi. Kale 1190 yılı nisan ayında, Renaud'nun özgür bırakılması ve garnizonun saldırıya uğramadan çekilmesi koşuluyla teslim oldu.

Bu Belfort kalesi 1240 yılında, Şam'ın Eyyubi sultanı Melik Essalih İsmail'le yapılan antlaşma gereğince hıristiyanlara iade edildi.

Temple tarikatı mensupları, Sidon'un 1260 yılında yaptığı gibi burasını para karşılığında aldılar. Sekiz sene sonra sultan Baybars, Belfort kalesi önünde göründü ve birkaç günlük bir kuşatmadan sonra burayı zaptetti. Kaledeki erkekler köle olarak satıldılar, çocuklarla kadınlar Sayda'ya götürüldüler. Bu dönemden XVIII. yüzyıl sonuna kadar, Lübnan dağlarındaki feodal ailelerin reisleri bu kalenin malikleri oldular.

dan da Şam'a gitmek üzere yola çıktım. Bu yöre, iki dağ arasında uzanan geniş ve oldukça düz arazilerden oluşuyordu; dağların birinden diğerine iki fersah ya da daha fazla bir mesafe vardı; yaklaşık bir fersah uzunluğundaki bu yoldan geçmek zorundaydım. Yol genişti ama üzerinde hiçbir yerde görmediğim kadar iri çakıl taşları vardı.[1] Bunlar o kadar çoktu ki eğer yol geniş olmasa hiç kimse burada at süremezdi; bunları biraz uzaktan gören birisi orada yüz bin adam savaşıyormuş sanırdı; ırmak kıyısındakiler gibi gerçekten çakıltaşı olan bu taşlar şarap fıçıları kadar iriydi ya da buna yakın bir büyüklükteydi veya biraz daha küçüktü. Burayı geçtikten sonra bir han bulduk; çok güzel dereler ve pınarlarla karşılaştık. Şam'a yaklaştıkça yol daha eğlenceli olmaktaydı. Şam'a yaklaşık dört ya da beş mil mesafede, şimdiye kadar gördüğüm hanların en güzeline rastladım;[2] hanın çok yakınından geçen küçük bir ırmak her yerden fışkıran kaynaklarla besleniyordu.[3] Burada, koşan bir deve üzerinde Kahire'den gelmiş olan simsiyah bir Magripliyle karşılaştım; Kahire'den buraya kadar ancak sekiz günde gelebilmişti ve söylendiğine göre on altı gündür buradaydı. Bu adam devesini kaçırdı, deveyi yakalaması için rehberimle birlikte ona yardım ettik. Devenin oldukça tuhaf görünen bir semeri vardı; bunun üzerine bağdaş kurularak oturuluyordu; deve koşarak gittiği zaman sarsılmamak için baş ve vücut semere bağlanabiliyordu. Rehberimden öğrendiğime göre bu Magripli, Sultan'ın emri üzerine Şam'da ve bütün Suriye'de ne kadar Cenevizli ve Katalonyalı varsa bunları toplamaya gelmişti; Tarante prensinin bir kadırgası ve daha

---

[1] Bu bölge Vadi el-Acem'in bir parçasını oluşturmaktadır.

[2] Yakub'un Kızları Köprüsünden Şam'a giden yol üzerinde, bugün harap bir halde bulunan üç büyük han'a rastlanır: Kuneytira kasabasındaki Kerane hanı, Sa'sa'nın biraz batısında yer alan han ve nihayet, Şam'a beş saatlik bir mesafede bulunan Zulnun hanı; bu sonuncusu, vaktiyle hacılara sert içimli süt dağıtılması yüzünden Terkhane hanı adını da taşımaktaydı. Bu han, Şam'dan yola çıkarak Mekke'ye giden kervanların ilk durak yeriydi.

[3] Kutsal Kitapta *Pharphar* adıyla geçen ve kaynağını Cebel Eş-Şeyh'ten (Hermon dağı) alan, Şam'ın doğusunda Heycane gölüne dökülen Vad el-Avvac ırmağı.

küçük iki teknesi, Suriye'nin Trablus limanı önlerinde[1] bir Magrip gemisine[2] el koymuşlardı. Akşam güneş batarken Şam kentine geldiğimde, yerliler gibi giyinmiş olduğum için onlarla birlikte at binmiş olarak şehre girdim. Şam'a gelinceye kadar yedi gün geçirmiştim ve daha önce söylediğim gibi çok kötü yollardan geçmiştim.

Şam'a geldiğimin ertesi günü, Mekke'den yola çıkan ve üç bin deveden oluştuğu söylenen bir kervanın şehre girişini gördüm; bunların Şam'a girişi iki gün iki gece kadar sürdü ve bu olay, onların âdetlerine uygun olarak büyük bir ihtişam içinde cereyan etti. Kervan, Kur'anı getirmekte olduğu için Sultan ve şehrin en önemli kişileri onları karşılamaya gelmişlerdi. Bu, Muhammed'in onlara bıraktığı bir töreydi. Kur'an, üstüne ipek kumaşlar örtülmüş bir deveyle taşınmaktaydı ve Kur'an'ın kendisi de, Magrip dilinde yazılarla bezenmiş başka bir ipek kumaşa sarılıydı. Bu kafilenin önünde dört çalgıcı ile büyük bir gürültü çıkaran çok sayıda davulcu ve oyuncular yürümekteydi. Devenin yanında ve etrafında, kimileri ok taşıyan kimileri de yalın kılıç otuz kadar adam vardı ve yanlarındaki birkaç küçük topu ikide bir ateşliyorlardı. Bu develerin arkasından her biri bir deveyi koşturan sekiz yaşlı adam, onlardan sonra da ülkesine göre değişen biçimlerde zengin donanımlı eyerler taşıyan atlılar geliyordu. Bunun ardından da, Osmanlı Padişahı ailesinden bir Türk kadını gelmekteydi. Bu kadın, üstüne altın işlemeli

---

[1] Tarente prensi, Bari dükü, Lecce kontu ve Napoli krallığının büyük kumandanı Jean-Antoine Orsini.

[2] "836 yılı muharrem ayının onuncu gününe denk gelen cumartesi (3 eylül 1432) günü Frank'lar Trablus limanını bastılar ve güvertesinde birçok müslümanın ve çok miktarda da kıymetli ticaret eşyasının bulunduğu bir gemiye el koydular; bu sırada Dimyat'tan gelmekte olan bir başka gemiyi de yakaladılar, yükünü yağma ettiler ve sonra uzaklaştılar. Bu olaylar Kahire'de duyulunca, Katalonyalı ve Cenevizli Frank'ların bütün mallarına el konulması yolunda kesin bir emir geldi; ancak bu muameleye daha önce Suriye'de ve İskenderiye'de maruz kalmış olan Venedikliler bu uygulamanın dışında tutuldular." Makrizi, *Histoire d'Egypte*, Bibliothèque nationale elyazmaları. Arapça bölümü, no. 673, fo. 410 ro.

Yukarıda sözü edilen gemiler *gripperie* adı verilen tek direkli hafif yük tekneleridir ve süratli seyirleriyle ün kazanmışlardır.

kumaşlar serilerek iyice örtülmüş ve güzel bir biçimde kuşanmış iki devenin taşıdığı bir tahtırevanda oturuyordu.

Bu kervanda yer alan ve Muhammed'in yolunu ve kanununu kabul etmiş olan, hepsi de bir iman ve dinsel inanç sahibi olan bu insanlar-herkesin Hayaldula[1] adıyla tanıdığı ve adı, dilimizde olduğu gibi türkçede de Tanrının hizmetçisi anlamı gelen ve de o büyük hanımın kölesi olan kişinin söylediğine göre- Magrip'liydi, Türk'tü, Berberi'ydi, Tatar ve İran'lıydı; onlar Mekke'yi ziyaret etmiş oldukları için artık alınlarına yazılmış olandan başka bir şey yapamayacaklarına inanıyorlardı. Bu köle bana Mekke'yi üç kez ziyaret ettiğini söyledi; onunla birlikte çok günler geçirdim, gece gündüz bana refakat ediyordu. Bir çok kez Muhammed'in kim ve ne olduğunu, cesedinin nerede bulunduğunu aramızda konuştuk. Onun bana söylediğine göre Muhammed, Mekke'de yuvarlak bir türbede gömülüydü ve türbenin üstünde büyük bir delik vardı. Türbenin üstüne çıkanların, bu delikten aşağıya gururla baktıkları ve Muhammed'in yattığı yeri gördükleri zaman gözlerinin kamaşıp görmez oldukları ve onların, bu gördüklerinden daha muhteşem bir şeyi hiçbir zaman göremeyecekleri için artık görmek te istemedikleri söyleniyordu. Ben bu insanlardan iki tanesini gördüm; birisi on sekiz yaşlarında, diğeri de yirmi iki yirmi üç yaşlarındaydı; bu seyahat boyunca gözleri görmez durumdaydı. Bana ayrıca Mekke'de günahlarını bağışlayacak bir yer bulamadığını, Medine adını taşıyan başka bir şehre gidince orada Hazreti İbrahim'in yaptırmış olduğu ve bugün hâlâ mevcut olan manastır[2] tarzında inşa edilmiş bir evi ziyaret ettiklerini söyledi. Yine bana söylendiğine göre buraya her yıl yedi bin hacı geliyordu. Eğer bu sayıda bir eksiklik olursa bundan üzüntü duyulmaması için her şeye kadir yüce Tanrı, sayıyı tamamlamak için oraya meleklerini gönderiyordu. Kıyamet günü gelince Muhammed ancak iyi insan

---

[1] Abdallah ya da Abdullah.

[2] Bertrandon de la Broquière, anlattığı hikâyede Mekke ve Medine şehirlerini birbirine karıştırmaktadır. Medine hakkında söylediği her şey Mekke'ye uyarlanmalıdır. 1503'te Mekke ve Medine'yi ziyaret etmiş olan Varthema, bize her iki şehir hakkında da doğru bilgiler vermektedir.

olarak gördüklerini cennete alacak ve onlara istedikleri kadar kadın, bal ve süt verecekti.

Bu şehir[1] deniz kıyısındadır ve başka topraklardan getirilmiş baharat ve diğer mallar, büyük gemilere yüklenerek rahip Jehan'ın ülkesinden buraya nakledilmektedir; burada da bu dinin mensubu olan kimseler bunları develere ve diğer hayvanlara yükleyerek, herkesin bildiği gibi Kahire'ye, Şam'a ve öteki şehirlere götürüyorlardı. Bana söylendiğine göre Şam'dan Mekke'ye kadar kırk günlük bir yol varmış; çok sıcak olurmuş ve bu sıcakta birçok insan yaşamını yitirirmiş. Muhammed'in eylemlerinden o kadar çok şey dinlemiştim ki Şam'daki Venediklilerin adli işlerine bakan ve kendi ikametgâhında, ihtiyaç duydukları zaman bu tüccarlara günah çıkartan ve onlara hayatlarını tanzim için öğütler veren bir rahibe bundan bahsettim; ben de ona günah çıkartarak öğütlerini aldım ve Muhammed'in dilini konuşup konuşamadığını sordum. Bana olumlu cevap verdi ve bütün Kur'an'ı gayet iyi bildiğini söyledi. O zaman, bu konuda bildiklerini bana yazılı olarak vermesini ısrarla kendisinden rica ettim ve bunları Dük hazretlerine götüreceğimi bildirdim. O da bunu gönülden kabul etti; böylece bu yazıları yanımda taşıyarak yoluma devam ettim.

Osmanlı padişahının, diğer hükümdarlarda da bulunup bulunmadığını bilmediğim şöyle bir âdeti vardı: kendi ülkesinden Mekke'ye gidecek insanlara, münasip gördüğü bir kişiyi başkan olarak tayin eder ve tebaasının ona da kendisine itaat ettikleri gibi her konuda boyun eğmelerini isterdi. Rehberim, benim böyle bir kervanla Bursa'ya kadar gidebilmem için bir Magripli ile yol masrafları da ayrıca ödenmek şartıyla otuz düka karşılığında anlaşma sağladı. Ancak, Magriplilerin sahtekâr kişiler oldukları ve sözlerini tutmadıkları konusunda uyarılmıştım; ben de bu yolculuğu yapacakları uyarmak için bildiklerimi onlara da aktardım, çünkü Magriplilerin böyle olduklarına ben de inanıyordum. Beni Hayaldula'ya gönderdiler; o da benim

[1] Bu bölümde söz konusu olan şehir Mekke değil, Kızıl Deniz kıyılarından, Hindistan'dan ve Malezya adalarından gelen gemilerin yanaştığı bir sahil şehri olan Cidde'dir.

Karaman ülkesinden gelmiş bazı tüccarlarla görüşmemi tavsiye etti. Bunun üzerine kaldığım hanın sahibine ve Jehan de Myne'e ricada bulundum; onlar da beni kervanın reisi ve Bursa havalisinin en güçlü adamı olan Hoyarbarak'la[1] görüşmeye gönderdiler. Ben de Bursa'da bir kardeşim olduğunu, onu görmek için Bursa'ya gitmeyi ne kadar çok istediğimi kendisine kanıtladım ve beni kervanına kabul etmesi, güvenlik içinde gitmemi sağlaması için ona yalvardım. O da bana türkçe, arapça, halk ibranicesi ya da yunanca bilip bilmediğimi sordu, bilmiyorum diye cevap verdim. O zaman yapılacak işlerin neler olduğunu sordu. Bunları söyledi ama kendisiyle birlikte gitmemden memnundu ve bu iş hoşuna gitmişti; ben de her şeyi elimden geldiği kadar en iyi şekilde yapacaktım. Çünkü denizlerde savaş vardı ve ben gemiyle yola çıkmaya cesaret edemezdim. O iki elini başının üstüne koydu ve sonra sakalını sıvazladı; türkçe olarak, köleleriyle birlikte güvenlik içinde gideceğimi, ancak bunun için kendilerininki gibi giyinip kuşanmam gerektiğini söyledi. Bunun üzerine Jehan de Myne beni hemen çarşı adı verilen bir meydana götürdü; burada giysiler, takkeler ve ihtiyaç duyulan her şey satılmaktaydı. Bu yolculuk için bana gerekli olan giysileri buradan satın aldım; bunlar, ayaklara kadar inecek uzunlukta iki beyaz entari, iyi cins yün kumaştan mamul bir takke, entariler için bir tane yün kuşak, bir tane de pamukludan bir kemer, üzerinde yatmak için bir küçük halı, bir tane kendi eşyalarımı koymak için heybe, bir tane de atın saman ve arpa yemesi için baş torbasından ibaretti. Bir de kadife taklidi beyaz kumaştan setre yaptırıp içini yün kumaşla kaplattım; bu palto, sonraları soğuk gecelerde çok işime yaradı.

Sonra, çok iyi donanımlı bembeyaz bir kılıç kemeri edindim; satın aldığım kılıcı ve bıçakları, onların yaptığı tarzda kılıflarına yerleştirdim; bir de kaşık ve deri tuzluk aldım. Kılıcı ve kılıf kemerini gizlice satın olmak zorunda kalmıştım; eğer bundan adli makamların haberi olsaydı, hem bunları bana satanlar için

---

[1] Hojarbarach, *Koca Barak* sözcüklerinin bozulmuş şeklidir. Koca terimi, büyük tüccarlara verilen bir sıfattı; Barak sözcüğü de, XV. yüzyılda çok kullanılan ve Orta Asya Türk hanedanlarından birçok prensin taşıdığı bir isimdi.

hem de benim için bu iş çok tehlikeli olabilirdi. Söylendiğine göre Şam kılıçları Suriye'nin en iyi ve en güzel kılıçlarıydı. Onların, kılıç yapmak üzere demirleri nasıl kestiklerini görmek merak uyandırıcı bir şeydi; çünkü su verilmeden önce, kılıç yapılacak demiri bir tahta parçasının üstüne koyuyorlar, bir ağaç parçasını rendeliyormuş gibi onu eğeleyerek tesviye ediyor ve keskinleştiriyorlardı; su vererek perdahlıyorlar, o kadar ki kılıçla bir şeye dokundukları zaman mest oluyorlardı. Gördüğüm hiçbir şey bu kadar keskin olamazdı.

Ayrıca bu Şam şehrinde çelikten aynalar da yapılıyordu ve bu ülke, alev alev ışıldayan bir ayna gibi bütün önemli şeylerin hepsini bir arada yansıtmaktaydı. Ben bu aynaların on üç ya da on altı kadem uzunluğunda olanlarını gördüm; böyle bir ayna güneşe karşı konup ormanın içine doğru tutulunca ağaçları bile yaktığı bir çok kimse tarafından görülmüş.

Daha sonra çok hoşuma giden küçük bir at satın aldım ve Şam'dan ayrılmadan önce ayaklarına nal çaktırdım; Bursa'ya kadar hemen hemen elli gün süren yolculuğumuz boyunca önemli hiçbir aksaklık olmadı, sadece beygirin ön ayaklarından biri nal mıhı yüzünden sorun çıkardı ve üç hafta kadar sonra hayvan yalpalamaya başladı. Yanımdakilerden atların nasıl nallandığı hakkında edindiğim bilgilere göre, demirden ince, hafif ve uzun nal mıhları hazırlanıp hayvanın tabanına çakılıyordu ve iğne gibi sivri bu mıhlar bir daha çıkmıyordu; nal üzerinde ise, her iki yanda ikişer delik olmak üzere dört adet delik bulunuyordu. Mıhlar dört köşeliydi, başları büyüktü ve bunlar çakılırken atın ayağı, buralarda asmaları kesmeye yarayan bağcı bıçağı gibi bir aletle nallanmaya hazırlanıyordu. Ve nalı mıhlayacakları zaman mıhları ateşe tutmadan soğuk çakıyorlardı, çünkü bunlar zaten ince ve sivri şeylerdi. Buralarda büyük adımlarla hızlı yürüyen atlar satıldığı gibi küçük adımlarla yürüyüp rahat yolculuk sağlayan atlar da satın alınabiliyordu; ama bunlar hiçbir zaman yarış ve koşu atları olarak kullanılmazlar, yürüyüş atı olarak kullanılırlar; iyi hayvanlardır, çok uzun zaman yürürler ve masrafları azdır; çünkü bunlar yalnız akşamları biraz saman ve yulaf yerler ancak öğleden sonra su içerler. Ahırda bulunduk-

ları zaman bile tıpkı katırlar gibi başlarında dizginleri vardır. Kısraklar için ayrılanların dışında bu atların hepsi iğdiş edilmiş beygirlerdir ve burun delikleri çok geniştir. Evinde at bakan varlıklı bir kimseye işiniz düşerse, o konuşmak için sizi evinin ahırına götürecektir; atları temiz ve bakımlıdır ve arka ayaklarından bağlıdır. Atlarla taylar bir arada bulunurlar; bunların atlardan daha güzel olanlarını gördüm. Bir büyük efendi kısrağa bindiği zaman tayın arkadan gelmesi ayıp sayılmaz. Biz, iyi bir damızlığın soyundan gelen atları çok severiz; ama Magripliler sadece kısraklara değer verirler ve bana söylendiğine göre hayvan güzelse ve hızlı koşuyorsa iki ya da üç yüz dükaya satarlar. Daha sonra, memleketin âdetleri mucibince varlıklı kişilerin yaptıkları gibi ben de eyerimin kaşına bağlanmak üzere bir eyer dümbeleği satın aldım[1] ve onu eyerimin kaşına bağladım. Bana söylendiğine göre bu dümbelek, bir savaşta ya da bir çatışma anında bazen kaçanları toplamaya da yararmış; ona vurmak için bir de deriden tokmak taşınırmış; at binmiş hiçbir önemli kişi o olmadan bir yere gitmezmiş. Ben ayrıca, ülke âdetlerine uyarak dize kadar çıkan kırmızı çizmeler ve mahmuz da satın aldım.

Hoyarbarak'a bir çömlek yeşil zencefil verdim; o bunu almak istemediyse de ben çok rica edince kabul etti; bundan sonra da o bana tam bir özgürlük ve koruma sağladı; yol boyunca yaşadığımız olaylarda bir hıristiyan olarak bana hep güven verici sözler söyledi. Böylece, seyahat için bana gerekli olan her şeyi temin etmiş oldum. Ve Tanrının inayetiyle, buradaki işlerimi tamamlamama yardım eden Kefe'li (Kırım) bir yahudiyle tanıştım; italyancayı ve tatarcayı iyi bilen bu yahudi, yol boyunca kendim için ve atım için lâzım olan her şeyin italyancasını ve türkçesini yazarak bana büyük yardımlarda bulundu. Kafileyle birlikte Baalbek şehrine geldiğimizin ilk gününde, atıma yulaf almak için elimdeki kâğıttan yulafa ve yulaf ölçeğine ne dendiğini öğrendim; on ya da on iki kadar Türk etrafıma

---

[1] Tabolzan, *Table zin* sözcüklerinin bozulmuş bir söylenişidir; "eyer dümbeleği (ya da davulu) anlamına gelir. Üstüne binilen hayvanın eyer kayışına bağlanan bu dümbelek, avlanmaya çıkıldığında şahin çağırmaya, savaşta da dağılan süvarileri toplamaya yarardı.

toplandılar ve elimdeki yazıları görünce gülmeye başladılar; onlar bize ne kadar hayretle baktılarsa biz de onları o kadar şaşkınlıkla seyrettik. O andan itibaren, bana kendi dillerinde konuşmayı öğretmek için öyle istekli oldular ki bir şeyin adını bana defalarca söylemeye başladılar; bunu o şekilde yapıyorlardı ki ben de bu sözcükleri artık hatırımda tutmaya başlamıştım. Onlardan ayrıldığım zaman artık bana kendim için ve at için gerekli olan her şeyin adını onların dilinde söyleyebiliyordum.

Şam şehrinden hareketimden bir gün önce, sanki ölmeye gidiyormuşum gibi bir hisse kapılmıştım. Kervana katılacaklar henüz Şam'da oturuyorlarken, Şam'dan on altı mil ötede kuzey yönünde yer alan ve Notre Dame de Serdenay adı verilen bir hac yerini ziyaret ettim. Şam'ın bağları bahçeleri bir dağın eteklerine kadar uzanıyordu; burada bir çeyrek fersahlık bir bayır aşılınca, bağlarla bahçelerle dolu çok güzel bir vadiye iniliyordu; yine çok güzel bir çeşmenin yer aldığı bu vadinin suları da iyiydi ve yetişen nefis üzümlerden, söylendiğine göre çok güzel şaraplar elde ediliyordu. Oralarda, bir tepenin üstünde küçük bir şato ve şatonun da Gallogrecz adını taşıyan bir kilisesi vardı; kilisede yağlı boya bir Meryem Ana tasviri bulunuyordu. Söylendiğine göre tasvir bir tahta parçası üzerine resmedilmiş ve oraya bir mucizeyle gelmişti; ama ben bunun nasıl olduğunu bilmiyordum; yine söylendiğine göre bu tasvir sürekli olarak terlemekteydi ve bu terleme yağ halinde meydana geliyordu. Nitekim ben kilisedeyken dip taraflarda, büyük mihrabın arkasında duvar içindeki bir oyukta o tasviri bana gösterdiler; olsa olsa bir buçuk kadem uzunluğunda ve bir kadem genişliğindeydi. Taştan mı tahtadan mı olduğunu bilmiyorum, çünkü üstüne demirden bir tel çekilmişti ve bu tele tutturulmuş bir kumaş tasviri kapatıyordu; tablonunu alt kenarında bir çanak bulunmaktaydı ve bu kabın içinde yağ vardı.[1] Oraya bir kadın geldi;

---

[1] Ortaçağ yazarları Sidnaya manastırına *Sardenay, Sardan, Sardenal* ya da *Notre-Dame-à-la-Roche* gibi adlar vermişlerdir. Bunlardan Pockoke bu konuda şöyle yazıyor: "Sidnaya, Cubbet ul-Assal eyaletinde, Anti-Lübnan dağının doğu yamacına kurulmuş bir kasabadır. Sarp bir dağın tepesinde inşa edilmiş bulunan manastır bir kale görünümündedir. Burası, manastırın

yaşaması için büyük miktarda gelirler sağlayan ve hizmetlerin görülmesi için manastıra üç yüz Gürcü köle veren imparator Justinianus tarafından kurulmuştur. Bu gürcülerin soyundan gelenler şimdi bu kasabada yaşamaktadır ve hepsi de Roma katoliğidir. Manastır bir şatoyu andırır ve surlarla çevrilmiştir; ama binalar düzensiz bir konumdadır. Dağın eteğinde ise yabancılar için bir misafirhane bulunmaktadır.

Manastırın kilisesi, her ne kadar birçok kez harap olup sonradan onarılmış bulunuyorsa da eski biçimini hâlâ korumaktadır. Burası, dört sıra sütunun ayırdığı beş sahın ile girişteki revaklardan oluşuyordu. Büyük mihrabın arkasında, Meryem Ana'nın aziz Luka tarafından yapıldığı söylenen, ancak kimseye gösterilmeyen bir tasviri vardı. Manastır, görevi hayat boyu süren bir rahibe tarafından yönetiliyordu. Yöneticiyi piskopos tayin ediyor, o da yirmi kadar rahibeyi seçerek manastıra alıyordu. Bu manastırlar bir nevi bakımevi sayılıyordu; içinde yaşlı kadınlar barınıyor, bunlar çalışarak vakit geçiriyor, özellikle de ipek böceği yetiştiriyorlardı. Rahibeler ancak yedi yıl sonra Tanrıdan dilekte bulunurlar, hatta bazen bunu hiç yapmazlardı. Manastır gelirini üzüm bağlarından sağlar, nefis kırmızı şarap üretimi yapardı." *Voyages de Richard Pockoke en Orient*, Paris, 1712, cilt III, s. 393. - *Itinera Hierosolymitana et descriptiones Terræ sanctæ bellis sacris anteriora*, Société de l'Orient Latin yayını, Paris, 1885, cilt II, s. 259-266 ve *Romania* cilt XI, s. 519-537; cilt XIX, s. 82-92'de Sardenay'daki Notre-Dame (Meryem Ana) tasviri hakkında ortaçağ seyyahlarından birçoğunun yazdıklarından parçalar bulunmaktadır.

Tietmar, Sardenay Notre-Dame'ına ilişkin efsaneyle onun 1204'te Şam'da, Sultan'ın hapishanelerinde gerçekleştirdiği mucizeler hakkında bazı ayrıntılar vermektedir. *Magistri Tiethmari peregrinatio*. Hamburg, 1875, s. 14-15. Niccolo Poggibonsi, 1362 yılında Santa Maria manastırına ve kilisesine yaptığı ziyarete, seyahatnamesinde kısa bir bölüm ayırmıştır. *Viaggio d'oltramar*, Bologne, 1881, cilt III, s. 18-20.

1384 yılında Mısır'ı, Filistin'i ve Suriyeyi gezen Frescobaldi de manastırdan ve Notre Dame de Sardenay'ın tasvirinden ayrıntılı olarak söz eder. Küçücük cam şişeler içinde hacılara verilen mucizevi yağ, rivayete göre denizin dalgalarını dindirebiliyor vebaya yakalanmış hastaları iyileştirebiliyordu. Frescobaldi bu konuda kendisini ve ağır bir illetten mustarip olan oğlunun, Floransa'ya döndüğü zaman bu yağla iyileştirilmesini örnek olarak göstermektedir. *Viaggio di Lionardo di Niccolo Frescobaldi, Fiorentino, in Egitto et in Terra Santa.* Roma, 1818, s. 167-170.

Ortaçağda kiliselerde muhafaza edilen kutsal emanetlerin envanterlerinde, sık sık Notre-Dame de Sardenay yağının adı geçmektedir: "*De oleo Sanctæ Mariæ de Sardiney, quod fluit de pectore et de mamillis cujustam ymaginis Beatæ Mariæ Virginis.*" Dart, *Histoire de la cathédrale de Cantorbéry.* Ek bölümündeki kutsal emanetler envanteri, s. 47. Sidnaya'da üretilen şarap ortaçağda ün yapmıştı; Arap coğrafyacısı Yakut, *Muldiyem ul-buldan* başlıklı eserinin II. cildinde bu şaraptan övgüyle söz eder.

benim alnımda, mabet içinde ve göğsümde istavroz çıkarmamı istedi, bir gümüş kaşıkla kumaş örtüyü karıştırdı; bana öyle geldi ki bunları para almak için yapıyordu, ama bu durum, Meryem Ana'nın burada gördüğümden çok daha büyük bir güce sahip olduğunu söylememe engel teşkil edemezdi.

Oradan Şam'a döndüm ve Türkler hazır olunca yola çıkmak üzere ben de hazırlandım. Ne var ki Sultan simsiyah bir Magripli eliyle buraya bir emirname göndermişti; bu siyahi, ben Tabor dağından dönerken Şam'ın çok yakınlarında bir yerde, kendi usüllerine göre oldukça tuhaf bir tarzda eyerlenmiş bir devenini üstünde gördüğüm Magripliydi; rehberime söylediğine göre Kahire'den buraya kadar gelmek için sekiz gündür deve sırtında yol almaktaydı; yine söylediğine göre diğer develerle atlar on altı günden fazla bir zamandan beri yollardaydılar. Sultan gönderdiği mektuplarla Katalonyalı ve Cenevizli bütün tüccarların yakalanmalarını, Beyrut ile Suriye'nin Trablus şehri arasındaki limanlarda bulunan Tarente Prensliğine ait kadırgalara ve kalyonlara Magripliler tarafından yüklenmiş malların zarar verilmeden zaptedilmesini emrediyordu. Sultanın bütün emirleri yerine getirildi. Bir Cenevizlinin misafirhanesinde kalmam ve onun elkonulan mallarını kurtarmasına yardım etmek için, mallara bekçilik eden Magripliyi, hiçbir şeyin farkına varmaması amacıyla sarhoş etmem yüzünden ben de tutuklandım ve bir kadı'nın huzuruna çıkarıldım. Bu kadılar bizim piskoposlarımız gibi idarede önemli bir yer tutuyorlar ve adalet işlerine bakıyorlardı. Kadı beni bir başkasına gönderdi. O da benim ne Katalonyalı ne de Cenevizli olmadığımı pekâlâ bilen tüccarlarla birlikte ilgili makama teslim etti. Ne var ki bu olaylar bir tercümanın, vaktiyle Messire Xance de La Laing'e yapmak istediği gibi benden fidye almak için hazırladığı bir düzenbazlıktan başka bir şey değildi. (.....)[1] adındaki Venedikliler yargıcının huzuruna çıktıysam da tüccarlarla birlikte yine tutuklu kaldım.

---

[1] Venedik'in Şam'daki konsolosu 1432 yılında ser Giovanni Dolfin'di; ertesi yıl onun yerine ser Lorenzo Muazzo gönderildi. Berchet, *Relazioni dei consoli Veneti nella Siria*, Turin, 1866, s. 55.

Türklerin kervanı bütün bunlara rağmen yola çıktı; sözü edilen yargıç ve diğerleri ise benim durumumu Şam valisi[1] nezdinde, haksız ve sebepsiz olarak tutuklandığımı ve bunu da tercümanın gayet iyi bildiğini söyleyerek ısrarla takip ettiler. O zaman vali beni ve Gentil Emperial adındaki bir Cenevizliyi huzura aldırttı; bu zat söylendiğine göre bir tüccardı, Sultan tarafından köle satın almak için Kefe limanına (Kırım) gönderilecekti.[2] Vali hazretlerinin huzuruna çıktığımda bana nereden geldiğimi ve ne yapmaya geldiğimi soruşturdu; ben de onun sorularını, Fransa krallığından olduğumu ve Kudüs'e hac yapmak amacıyla geldiğimi söyleyerek cevapladım; tutuklanmak suretiyle bana kötülük edildiğini söyleyerek istediğim zaman gidebileceğimi bildirdi. Ertesi gün, ekim ayının on birinci günü

---

1 1432 yılında Suriye genel valisi emir Çarkutlu idi. Çerkez kökenli olan bu zat, bir köle iken Barkuk sultan tarafından azat edilmişti. Barkuk'un oğlu sultan Farac'ın hükümdarlığı döneminde Hamah valisi ya da naibi olarak tayin edildi; sonra aynı sıfatla Safed'e gönderildi. Mısır'a çağırılınca Katya'ya gelir gelmez tutuklandı, zincire vurularak İskenderiye'ye sevk edildi ve orada hapse atıldı (15 nisan 1418). Serbest bırakılınca Hamah'ın yönetimini ikinci kez ele geçirdi ve 826 (1422) yılında sultan Baybars tarafından Halep'e vali olarak atandı. Bu şehirde iki yıl kaldıktan sonra Mısır orduları başkomutanı ya da atabek unvanını almak üzere Kahire'ye çağırıldı. 835 (1431) yılında Şam hükümetinde emir Sudun'un yerini aldı. Bertrandon de la Broquière'in hareketinden sonra yapılan Amid kuşatmasında Sultana refakat etti. 837 yılı recep ayının 19'unda (2 mart 1434) Şam'da öldü. Adının anlamı "dört kez mutlu" ya da "dört kez kutsanmış" olan emir Seyfeddin Çarkutlu kısa boyluydu ve ak sakallıydı. Çok şatafatlı giysiler ve süslü atlar kullanırdı. Subaylarına ve kölelerine karşı cömertti; yönetimi altındaki insanların malına mülküne saygılıydı. Bütün bu ayrıntılar, Abul Mehassin Yusuf ibn Tagri Berdi'nin *Manhal Essafî* başlıklı biyografik eserinden alınmıştır: Bibliothèque nationale elyazmaları, arapça bölümü, no. 749, fo. 144-145.

2 Bütün ortaçağ boyunca Venedikliler ve Cenevizliler esir ticareti yapmışlar ve bu esirleri müslümanlara satmışlardır. Cenevizlilerin Kırım'daki durumunu düzenleyen *Officium Gazere* adındaki belgenin belirlediği statü Mısır'a, Berberi ülkelerine, İspanyadaki müslüman devletlere erkeklerden ve genç kızlardan köleler götürmeyi ağır para cezalarıyla yasaklıyordu. Bu yasaklara rağmen Kefe'deki Venedikliler, XIV. ve XV. yüzyıllarda Tatarların kaçırdığı Çerkez çocuklarını Mısır sultanlarına satmışlardır. Gentile Imperiale, sultan Baybars'ın sarayına esir temin edenlerden biriydi. *Monumenta historiæ patriæ*'deki *Officium Gazere* bölümü: *Leges municipales.* Turin, s. 371-377.

bir kılavuz refakatinde Şam şehrinden ayrıldım; kılavuz, benim Türk tarzı giysilerimin hepsini şehrin kapısına kadar taşıdı; çünkü hiçbir hıristiyan şehir içinde beyaz takke giyemezdi; kale yakınındaki kapıdan geçerek kuzey yönünde şehirden çıktım.[1] Kendisiyle birlikte gitmem gereken Hoyarbarak bir gün önce yola çıkmıştı; kılavuzum, Şam'dan iki günlük mesafede bulunan Baalbek adındaki şehre kadar benimle birlikte geldi ve bütün Türk işi giysilerimi taşıdı. Şam'dan çıktıktan sonra şehrin üst taraflarında yer alan ve Kabil'in evinin bulunduğu söylenen bir dağdan geçtik; sonra, iki dağ arasından inerek Şam'dan geçen ırmağın doğduğu dağa doğru tırmanmaya başladık.[2] Bu güzel dağlık bölgede yaklaşık bir gün boyu yol aldık; Baalbek'e kadar bütün buraları çok hoş ve güzel yerler. Baalbek'e gelince kervanla ve Hoyarbarak'la buluştum; kendisiyle birlikte gitmem gereken bu zat yanında kalmamı istedi ve bir ırmak kenarında[3] kurdukları çadırlara yerleşmiş bulunan kervanla birlikte gitmemi doğru bulmadığını söyledi; çünkü, onun söylediğine göre bu ülkede gündüz hava çok sıcak olduğu halde geceleyin de son derece soğuk yapmaktaymış ve hiç kimse bu olayı yaşamadıkça doğru olduğuna inanmazmış. Sabahleyin saat on bire doğru atıma su ve saman verdim. Türkler yaptığım şeyi bu kez hoşgörüyle karşıladılar. Akşama da böyle yapmayı düşünmüştüm; saat altıya doğru atıma su verdikten sonra yiyecek de vermek istedim. Atın başına taktığım yem torbasını çıkardılar ve beni saat sekiz oluncaya kadar beklettiler; o zaman onların yem verme tarzını öğrendim; bu, benim daha önce anlattığım gibiydi: onlar atlara birbirlerinin yanındayken hiçbir şekilde yem vermiyorlardı;

---

[1] Şehrin kuzeye açılan kapısı, şatonun yanındaki kapıydı ve *Bab el-Farac* (Sevinç Kapısı) adını taşıyordu.

[2] Barada (eski adıyla *Chrysorhoas*) ırmağı, Anti-Lübnan dağlarından inen ve birinin kaynağı Ayn-Barada'da, ötekinki de Ayn el-Havvar'da bulunan iki akarsuyun birleşiminden meydana gelmişti. Bunlar Zebdani'nin güneyinde, bir saatlik bir yürüyüş mesafesinde birleşmektedirler; buradan itibaren ırmak Barada adını alır ve Şam'ın içinden geçtikten sonra Boheyre el-Oteybe şehrinin doğusunda denize dökülür.

[3] Nahle vadisi, Baalbek'in doğusunda yer alan ve Nahle adını taşıyan şehrin su ihtiyacını karşılar.

atlar ancak otlasınlar diye kıra salındığı zaman bir arada yemlenebiliyorlardı.[1]

Kafile reisiyle birlikte Sultanın memlûklerinden biri de yola çıkmıştı; bu bir Çerkez'di ve Karaman beyliğinde yaşayan kardeşini aramaya gidiyordu. Bu Çerkez benim yalnız olduğumu ve onların dilini bilmediğimi anlayınca bana şefkatle yaklaştı ve yanına aldı. Kendisinin çadırı olmadığı için bazen bahçelerde ağaç altlarında geceliyorduk; ve ben toprak üzerinde yatmayı, şarap yerine su içmeyi, başlangıçta bana çok zor gelse de yere bağdaş kurup oturmayı burada öğrenmeye başlamıştım. Ama bana en güç gelen üzengisiz ata binmekti; bazen zururet icabı attan indiğim zaman dizlerimdeki ağrı yüzünden yardım edilmeden ata binemiyordum. Bu duruma alıştıktan sonra ata böyle binmek bizim tarzımızdan daha kolay geldi. Onunla birlikte sofraya oturduğum ilk akşam peynir ekmek yedik, süt içtik; yüksek düzeydeki bütün insanların yaptığı gibi o da yanında taşıdığı sofra örtüsünü yere sermişti. Değirmi biçimli bu örtünün yaklaşık dört kadem genişliği vardı, çevresinde de bir kese gibi kapanmasını sağlayan ince bir meşin kayış bulunmaktaydı. Bu örtü yemek yendikten sonra kapanıyor ve böylece üstünde ne varsa, ne ekmek ne üzüm hiçbir şey ziyan olmuyor, hepsi içinde kalıyordu. Yeniden yemek yeneceği zaman, kaldırıldığı gibi tekrar seriliyordu. Hiçbir zaman bir Türkün, az da yese çok da yese, yüksek sesle Tanrıya şükretmeden sofradan kalktığını görmedim.

Baalbek'ten Hamos'a gitmek üzere yola çıktıktan sonra ilk kez bir bahçe içinde, ırmak kenarında açıkta yattık; çünkü yol arkadaşım memlûkün çadırı yoktu. Mekkeden dönen iki Antalyalı Türkmen de bizimle birlikte burada geceledi; onların çadırlarını nasıl kurduklarını ve kendilerine nasıl barınak hazırladıklarını gördüm; çadırlar ne çok büyüktü ne de çok yüksekti; içinde ancak altı ila sekiz kişi barındırarak onlara gölge sağlamaya ya da üstlerini örtmeye yarardı. Gündüz, rahatlamak ve hava almak için çadırdan çıkıyorlar, geceleyin de soğuktan

---

[1] Türklerin iddiasına göre, bir at yiyecekten yoksunken başka bir atın yulaf yiyip durduğunu görmesinin yarattığı kıskançlık duygusu o attà *gözünde* adı verilen ağır bir göz hastalığına yol açarmış.

korunmak için içine giriyorlardı. Bir deve bu çadırlardan altı ya da sekiz tanesini, hatta daha fazlasını taşıyabiliyordu; bunlar çok güzel şeylerdi. Akşamın ileri saatlerinde yemek yedik; ama o sözünü ettiğim Türkmenler, beni güzel bir atın sahibi, değerli bir kılıç ve güzel bir kın taşıyan, iyi giyimli bir insan olarak görünce memlûkten ne zaman ayrılıp yola çıkacağımı benden öğrenmesini istemişler; böyle olunca beni öldürmeleri için elverişli bir durum meydana gelirmiş; ben hıristiyan olduğum için onlarla birlikte gitmeye lâyık değilmişim. Memlûk te onlara cevap olarak bunun büyük bir kötülük ve kendi inançlarına göre de günah olacağını, çünkü benim onlarla birlikte ekmek ve tuz yemiş olduğumu, müslümanlar gibi hıristiyanları da aynı Tanrının yaratmış bulunduğunu söylemiş. Ve bütün bunlardan hiç haberi olmayan ben, Şam'dan sonra Suriye'nin en güzel şehri olan Halep'e gitmek için baskı yapıp duran o iki Türkmenle birlikte yola çıkıp çıkmamakta kararsız kalmıştım; oysa onlar bu beraberliğin beni boğazlamak için en uygun durum olduğuna inanıyorlardı. Bunu bilen Memlûk ise onların kendisiyle birlikte gelmelerini artık hiç istemiyordu.

Bu Baalbek şehri ticareti gelişmiş, güzel ve iyi tahkim edilmiş bir yer.[1] Şehrin ortasında, büyük taşlarla inşa edilmiş bir kale yer

---

[1] Belon'dan itibaren Suriye'nin kuzeyinden geçmiş olan bütün Avrupalı seyyahlar, Baalbek şehrini ve Güneş Tapınağının harabelerini anlata anlata bitiremezler. Eski *Heliopolis* şimdiki Baalbek, Bilad Baalbek bölgesinin başkentidir. Hicretin 15. yılında (şubat 636) Araplar tarafından ele geçirilmiştir.

Baalbek 1085 yılında, Mısır'ın Fatimî hanedanına bağlı birliklerin saldırılarına karşı şehri koruyan Halep Selçukilerinin egemenliği altına girmişti. Ne var ki şehir aynı yıl yeniden el değiştirmiş, 1090 yılında geri alınmışsa da 1091 yılında yine kuşatma altına girmiştir. Nihayet Atebek Zengi 1139 yılında, elli beş gün süren bir kuşatmadan sonra Baalbek'in egemeni olmuştur.

Bu kent, 1157 ve 1170 yıllarındaki depremlerle harabeye dönmüştür. 1175 yılında Salâhüddin'in egemenliği altına girince bu hükümdar tarafından Güneş Tapınağından getirtilen malzemelerle şehirdeki kale yeniden inşa ettirilmiştir. Ertesi yıl, Baudouin IV'ün kumandası altındaki Haçlı ordusu Bekaa vadisini istila ederek buraların altını üstüne getirdi. 1260 yılında Baalbek'i Moğollar zaptetti;1400 yılında ise bu şehir, Şam seferi sırasında Timur tarafından ele geçirildi. Baalbek, hicri 533 (1138) yılından 644 (1246)

alıyor; bana söylendiğine göre bu şehirde bir de cami varmış ve bu camide bulunan bir kafanın göz oyuklarının her birinin içine, bugünkü insanlardan birinin kafası girebiliyormuş. Doğru olup olmadığını bilmiyorum, çünkü müslüman olmayan hiç kimse camiye giremiyormuş.

Gün doğmadan yaklaşık iki saat önce Baalbek'ten yola çıktık. Bu adamlar hareket zamanının kendi usullerine göre şöyle haber veriyorlardı: Kafile reisi yola çıkmak istediği vakit ses veren büyük bir şeye tokmakla üç kez vurduruyordu; sesi duyan herkes tek kelime söylemeden meydana çıkıyor ve sonra sıra halinde yola koyuluyorlardı. Bizlerden on kişinin yaptığı gürültü, bu adamlardan bin kişinin çıkardığı gürültüden eminim ki daha fazla olurdu. Şafak sökerken, birbirinden hayli uzaktaki yerlerden haykıranların seslerini duyuyorduk. Belirli zamanlarda camiler üzerinde, sanki yüksek sesle ve haykırarak dualar okunuyor ve bunların biri diğerine cevap veriyormuş gibi oluyordu; daha sonra, gün doğuşuyla gün batışı arasındaki süre içinde sofu olanlar, belli saatlerde abdest alırlar ve ibadet ederlerdi; şöyle ki eğer o sırada herhangi bir ırmak kenarında iseler atlarından inerler, ayakkabılarını çıkardıktan sonra yüzlerini, ellerini ve ayaklarını bu suyla yıkarlardı. Eğer zamanları yoksa, ellerini suya sokarlar, sonra da ağızlarını yıkayıp alt taraflarını silerler; bunları yaptıktan sonra güneye dönerler, yüzlerini de aynı yöne çevirip iki parmaklarını yukarı kaldırdıktan sonra diz çökerler ve secdeye varırlar ve bunu da üç kez yinelerler; sonra da ayağa kalkıp dualarını okurlar. Bu abdest alma eylemi bizdeki günah çıkarmanın karşılığı olarak onlara emredilmiştir. Üst düzeydeki önemli kişiler, abdest almak için gerekli olan suyu, son derece güzel şişeler içinde yanlarında taşırlar, bunları atlarının ya da develerinin yan taraflarına asarlardı. Büyük ihtiyaç durumunda kadınlar gibi işerler ve hiçbir zaman kıçlarını silmezlerdi; ama

---

yılına kadar Zengî oğlu İmadeddin tarafından, Eyyubi reislerinden Şadi oğlu Necmeddin namına kurulan beyliğin başkenti olmuştur. İbn Batuta, XIV. yüzyılın ortalarındaki Baalbek sanayii üzerine bazı ayrıntılı bilgiler vermektedir. *Voyages*, cilt I, s. 186-187.

sadece işedikleri zaman bunu bir duvara karşı durarak yaparlar, şeylerini bir taşla ya da başka bir şeyle silerlerdi.

Sonunda bütün kafile yola koyuldu; anladığım kadarıyla biz dört beş kişi kalmıştık; geri kalanı, Hamos adındaki bir şehre bizimle birlikte baharat taşıyan katırlarda, daha çok da develerdeydi. Burası, Baalbek'ten iki günlük mesafede bulunan ve büyük bölümüyle ovada yer alan güzel bir şehirdi.

Nihayet oldukça güzel bir yer olan Hamos'a vardık; burası surlarla ve meyillendirilmiş hendeklerle çevrili, iyi tahkim edilmiş bir şehirdi. Uç tarafında, oldukça yüksek bir tepe üzerine kurulmuş güzel bir kalesi vardı; burası da, pek yüksek olmayan duvarlarının dibine kadar inen hafif meyilli hendeklerle çevrilmişti. Şehir, büyük bir ovadan geçerek Nuh vadisinde akıp giden ve söylendiğine Pers diyarına ulaşan bir ırmağın kenarında kuruluydu.[1] Bu ülkedeki şehirleri, hatta başka yerlerdekileri de

---

[1] Hamos, eski Emèse şehrine verilen addır; Hims ya da Homs diye de bilinir. Oronte kıyılarından pek uzak olmayan bir yerde, sebze ve yemiş bahçeleriyle, zeytin dikmeleriyle kaplı bir ovada kurulmuştur. Başkenti olduğu sancağın gelirleri Mısır'ın Memlûk sultanları döneminde 300.000 dinarı buluyordu. Şehrin güneyindeki bir yükseltinin üzerinde yer alan kale, bazalt taşlarıyla inşa edilmiş ve iki yüz kadem derinliğinde geniş bir hendekle çevrilmişti. Halife Ömer'e ait olan elyazması bir Kur'an burada muhafaza edilmekteydi; bu Kur'an, Velid oğlu Halid tarafından emanet olarak bırakılmıştı. Doğulu coğrafyacıların ileri sürdüğüne göre şehir üzerinde çok şiddetli yağmurla birlikte patlayan bir fırtına görülmedikçe bu Kur'an nüshası şatodan dışarı çıkarılamazdı. Aynı yazarlar, Hims'de ne akrep ne de yılan olmadığını söylemekte ve şehrin bu özelliğini de, cami kapısının üstüne konmuş bir tılsımla açıklamaktadırlar. Bu tılsım, vücudunun son kısmı bir akrep kuyruğu biçiminde olan bir insan figürüydü. Tılsımın altında bulunan toprak, zehirli bir hayvanın ısırdığı yere sürülünce ya da bu toprak suya karıştırılıp içilince zehirin etkisi derhal geçmekteydi. *Cihan Numa*, s. 590. Belon doğu seyahatini sürdürürken Hims'e de uğramıştır ve bu sayede bize şehrin ayrıntılı bir tasvirini vermektedir: "Arapların *Hamza*, Türklerin *Hamus* dedikleri, çok eski zamanlarda ise *Emissa* adıyla anılmış olan bu şehirden geçtik. Bu şehir geçmişte, kesme taşlardan yapılmış sağlam duvarlarla çevriliydi; bugün bile bu surları ayakta kalmış bir durumda görebiliyoruz; surların uzanıp gittiği arazi üzerinde yükselen, ovanın her yanından kolaylıkla görülebilen bir tepe vardı ki üzerinde vaktiyle Romalıların inşa ettirdiği bir şato bulunmaktaydı. Hamus'ta ipek üzerine çok iş yapılıyor, bu yüzden büyük bir gayretle ipek böceği besliyorlar; dağlardan gelen ve ovayı verimli bir hale getiren

zapteden ve yakıp yıkan Timurlenk bu yolla gelmişti. Hamos'tan yola çıkarak Hamant'a ulaştım; buraya gelinceye kadar, üstünde pek az insanın yaşadığı bu güzel toprakları boydan boya geçtim; yıkıma uğramış bir kaç kasaba yeniden inşa edilmişti ama bunu yapanlar Araplar değildi. Hamant'a[1] giden bir ırmağı köprüden geçerek aştık. Vaktiyle bu geçitte, şimdi tamamiyle harap durumda olan bir müstahkem yapı yükseliyordu.[2] Hamant'a

---

akarsuların bol bol suladığı bahçeleri var. Meyve ağaçları yetiştiriyorlar. Buradaki insanların hemen hemen hepsi aynı işle uğraşıyordu; bu da ipek ve altın tel karışımı kumaştan nakışlı mendiller ve başörtüleri yapmaktı; bunlar yine altın telle karışık olmak üzere beyaz, kırmızı ve sarı ipekliden de yapılıyordu ve bütün Türkiye'de Hamus mendilleri diye ün yapmışlardı. Şehir, içinden güzel ırmakların akıp gittiği geniş ve dümdüz bir ovada kurulmuştu. Surların kulesi olduğu gibi duruyordu ama içerideki harap olmuştu; şehirde Pazar'dan başka, yani Türk tarzında inşa edilmiş Çarşı ve Bedesten'den başka görülecek güzel bir yer yoktu. Surlar buranın vaktiyle büyük bir şehir olduğunu açıkça gösteriyordu, böyle güzel bir yere kurulmuş olması da bu yüzdendi. *Les observations de plusieurs singularitez et choses mémorables trouvées en Grèce*, etc., Paris, 1588, s. 345-346.

Halid'in kumandası altındaki müslümanlar 636 yılında Hims'i zaptetmişlerdi. 1099 yılında ise bu şehrin kapıları Haçlılara açıldı; 1130'da Atabek Zengi oğlu Nureddin'in saldırıları püskürtüldü. 1157 ve 1170 yıllarında Suriye'yi viran eden yer sarsıntılarında şehir kısmen harap oldu. 1281'de Mısır ordusu, Hims yakınlarında bir yerde Moğolları kanlı bir bozguna uğrattı. Nihayet şehir 1400 yılında, şehre ve ahaliye hiçbir zarar vermeyen Timurlenk'e kayıtsız şartsız teslim oldu.

[1] Orente ırmağına Araplar *Nahr el-Asi* (asi nehir) ya da *Nahr el Maklûb* (tersine akan nehir) adını vermişlerdir; çünkü Suriye'deki bütün ırmaklar içinde bir tek bu nehir güneyden kuzeye akmaktadır. Oronte'nin kaynağı, Baalbek'in kuzey doğusunda, şehre yaklaşık sekiz fersah mesafede, Hermel kasabasının doğu yamacının ve Mar-Marun manastırının eteklerindedir. Kades gölünü oluşturduktan sonra Hims, Hamah ve Derkuş şehirlerini sulayarak yoluna devam eder, batıya kıvrıldıktan sonra Antakya'dan geçer ve eski adı Seleucia olan Sueydiye yakınlarında Akdenize dökülür.

[2] Bu bölümde sözü edilen müstahkem mevki, bugün *Restan* adını taşıyan eski *Arethusa* şehridir. Burası, on üç kemerli bir köprüyle aşılan Oronte ırmağının doğu kıyısındaki bir tepenin üstünde kurulmuştu. Arethusa bir piskoposluk bölgesinin merkezi konumundaydı.

Abul Feda şöyle diyor: "Restan eski ve ünlü bir şehirdi. Zamanında çok gelişmiş bir yer olan bu şehir şimdi bir harabe halindedir. Orada hâlâ bir kasaba oluşturabilecek kadar evler, yıkılmış yapılar ve sur kalıntıları görülebilir; şehir kapılarından birkaçı, çevre surlarından bir bölümü ve şehre

gelince orada Laurens Sanranze adında[1] Venedikli bir tüccarla buluştum, bu adam beni çok iyi karşıladı ve evinde misafir etti; Memlûk arkadaşımın benim de edinmem gerektiğini söylediği şeyleri satın almak için çarşıya götürdü. Bunlar takke altına giyilen bir başlık ve Türkmenlerinki gibi başa sarılan ipek kumaştan ibaretti; ayrıca Türk işi kaşıklar, bir tüfek, birkaç bıçak, muhafaza kutusu, su içmek için deriden yapılmış bardak gibi şeylerdi. Bütün bunlar bir kılıca bağlanıyor ama bir avcı borusunun kayışına bağlanmış kupalar kadar taşınma güçlüğü yaratmıyordu. İnce beyaz keçeden yapılmış bir giysi olan ve hiç yağmur geçirmeyen bir de palto aldım;[2] bu güzel eşyalarımı korumak için de çok süslü bir de kılıf aldım ve onu Bursa'ya kadar deve sırtında taşıttım. Ayrıca ok atmak için bir de başparmak yüksüğü aldım. Laurens Sanranze, bana bütün şehri gezdirdi ve görülecek güzel bir yer olan şatoyu gösterdi; bu şato, büyük bir kaya kitlesi üzerine Provins tarzı bir yapıyla hayret verici bir şekilde oturtulmuş olup çevresinde bu kayalara oyulmuş derin hendekler bulunmaktaydı; ayrıca çok iyi inşa edilmiş geniş surlarla ve kulelerle tahkim edilmişti. Şehrin bir ucunda başka bir güzel şato ve kale vardı; yüksek bir tepe üzerinde gün doğusu yönünde kurulmuş olan bu şato, kale duvarlarının dibine kadar yumuşak bir meyille açılmış hendeklerle çevriliydi.[3] Bu şatonun yakınında bir hisar bulunu-

---

su getiren kemerlerin bir kısmı ve diğer bazı mermerler henüz ayaktadırlar. Burası Oronte ırmağının güneyinde, Hims yönünde yayılan ovaya hafif bir meyille inen tozlu topraktan oluşan bir yükseltinin üzerinde kurulmuştu. Restan şehri, Hims ile Hamah arasındaki yolun tam yarısındadır." *Géographie d'Aboul Féda, traduite de l'arabe en français,* par M. Stanislas Guyard, Paris, 1883, cilt II, 2. bölüm, s. 10.

[1] Lorenzo Soranzo. Soranzo ailesi Venedik Cumhuriyetine, en yüksek makamlarda görev yapan birçok devlet adamı vermiştir. Örneğin bir Nicolo Soranzo, 1441 yılında Venedik'in Şam'daki konsolosluğunu üstlenmişti. S. Berchet, *Relazioni dei consoli Veneti in Soria.* Turin, 1866, s. 55.

[2] Capinat sözcüğü Türkçedeki *kepenek*'tir ve dövme yünden kumaş (feutre) anlamındadır.

[3] Hamah, eski adıyla *Epiphania,* Oronte ırmağının iki yakası üzerine kurulmuş olup ırmak dört köprüyle aşılmaktadır. Şehir ortaçağda güçlü surlarla ve çok derin hendeklerle çevriliydi. Kale bir tepe üzerine inşa edilmişti. Hamah,

yordu ve etrafa hakim konumdaki şatonun surları boyunca, yeryüzü cennetinden gelen ırmaklardan biri olduğu söylenen bir nehir akmaktaydı; ama bunun doğru olup olmadığını da bilmiyordum. Bu ırmak gün doğusu ve güney yönünde akmaktaydı; daha çok ta doğu yönünde giderek Antakya'da denize dökülüyordu. Bu ırmak üzerinde akarsuyun çevirdiği büyük bir çark vardı; benim şimdiye kadar gördüklerimin en yükseği ve en büyüğü olan bu çark, oldukça büyük olan bu şehrin tümüne yetecek kadar suyu ırmaktan çekerek şatonun kayalıkları arasındaki su yalağına dökmekte ve su buradan şehre inmekteydi. Şehre gelen su, yollar boyunca dizilmiş bulunan kare biçimindeki ayaklıklar arasından dağılıyordu. Bunların her biri iki kadem eninde ve on iki kadem yüksekliğindeydi. Su şehrin her yanına gidiyordu ve kim isterse buradan su alabilirdi.

Daha önce tanışmış olduğum Türklerden bazıları benim bir Frank'ın misafirhanesinde kaldığımı öğrenmişlerdi ve bir kenarda içmek için benden şarap almak amacıyla kaldığım yeri arayıp durmuşlardı; çünkü Mekke'den geldikleri ve kendi dinlerinde yasaklanmış olduğu için herkesin yanında şarap içemiyorlardı. Bu konuyu Laurens'e açtım: o da bunu yapamayacağını, zira bir Frank'ın bir müslümana içmek için şarap verdiği

---

Oronte ırmağının suyunu alarak bu suyu şehrin her yanına sevk eden devasa boyutlarda su dolaplarıyla ün yapmıştı. Bunların en büyüklerinden birin adı *Muhammediye*, diğerininki de *Osmaniye* idi. Dolapların yüksekliği altmış kademden daha fazlaydı. Hamah şehri, 1178'den 1341'e kadar Salâhüddin ailesinden bir Eyyubî prensinin yönetimi altında kalan bir beyliğin başkenti olmuştur. Timurlenk Şam'dan dönerken Suriye başkentinde bulunduğu sırada patlak veren bir ayaklanmanın cezası olarak Hamah şehrini yağmalattı ve ahalisini köle yaptı. "Bu şehirden bugüne ulaşabilen şeyler, meraklıların ilgisini hâlâ çekebilecek olan kalıntılardır: Burada birçok büyük cami ile siyah beyaz kesme taşların karışımıyla inşa edilmiş çok sayıda ev görülebilir. Aynı kesme taşlarla yapıldığı halde sonradan harabeye dönmüş bir müstahkem şato, şehrin bir ucundaki tepede kendini göstermektedir. Oronte ırmağı şimdi bir kalenin duvarları dibinden akmakta ve kayalara oyulmuş çok güzel hendekleri sularıyla doldurmuş bulunmaktadır. Şatonun tam karşısında, bahçesi ırmak kenarına kadar uzanan güzel bir cami vardı; üstüne kusursuz bir işçilikle alçak kabartmalar halinde, insan ve hayvan figürleri, çiçekler işlenmiş yüksek bir mermer sütun camiin önünde yer almıştı." De la Roque, *Voyage de Syrie et du mont Liban*, Amsterdam, 1723, cilt I, s. 196.

öğrenilirse tutuklanacağını ve bunun çok tehlikeli bir şey olduğunu söyledi. O zaman ben de bu cevabı kendilerine ilettim; onlar beni hiç beklemeden ayrıldılar ama şehirde bir Yunanlının otelinde şarap satıldığını zaten öğrenmişlerdi; onların içmek için şarap almaya mı geldiklerini, yoksa benimle birlikte eğlenmek mi istediklerini bilmiyordum. Beni ve beş Türkü yanlarına alarak o Yunanlının evine götürdüler; Yunanlı da bizi küçük bir mahzene indirdi, orada bir halka oluşturarak yere oturduk. Sonra Yunanlı bize öyle bir toprak çanak getirdi ki içinde tam sekiz lot (yaklaşık 7,5 litre) şarap vardı; bunu, altı kişiden oluşan halkanın orta yerine bıraktı, sonra gidip herkes için büyük birer şarap çanağı getirdi, sonra da iki derin tabak getirerek içine şarap koydu. İlk olarak sıranın başındaki başladı ve yanındaki arkadaşına kendi tarzlarına göre şarap içirdi ve sonra da sırasıyla diğerlerine verdi. Birbirimizin ardından gayet güzel içmeye başlamıştık; hiç bir şey yemeden, ara vermeden içiyorduk; bir an geldi ki çok içmekten elim ayağım tutmamaya başladı; içkinin beni fena ettiğini aklımdan geçirdim ve bunu onlara anlatmaya çalıştım, ellerimi açarak artık bana içirmemeleri için yalvardım. Kendileri gibi içmediğim için benden de hoşnutsuzluk duymaya başladılar, onlara göre ben kendilerine büyük haksızlık ediyordum. O zaman bana en yakın duranlardan ve bana *kardaş*[1] diye hitap eden biri, ötekiler hoşnut kalsınlar diye benim yerime de içiceğini söyledi. Hem kendi sırasında hem de benim sıram gelince akşama kadar içti. Artık gece olmuştu ve kaldığımız hana dönmemiz gerekiyordu; orada Hoyarbarak'ı, yanında arkadaşları olduğu halde bir taş seki üzerine oturmuş bulduk. O geldiğimiz yerde neler olduğunu biliyordu ve bunlar üzerinde düşünmüştü. Beş kişiden dördü gittiler, onlardan yalnız bir kişi benimle birlikte kaldı.

Ben bütün bunları, içimizden biri günlerden bir gün onların topluluğuna katıldığı zaman, yerlere serilecek kadar içki içmek istemiyorsa bu adamlarla birlikte içmeye kalkışmasın diye anlatıyorum. Öte yandan, bunların hiçbirinden haberi olmayan bizim Memlûk, aynı gün bizim için bir kaz satın aldırtmış ve onu

---

[1] *Kardaş*, kardeş.

pişirtmişti; kazı yemek için koruk suyu kullanmak gerekirken o yeşil pırasa yaprakları satın aldı ve yemeği hep birlikte yedik. Bu et bize üç gün yetti. Ertesi gün, Antakya yoluna sapmak üzere dört Türk tüccarıyla birlikte o ve ben yollara düştük; kuzey yönünde dümdüz giden Halep yolunu terkettik, çünkü birlikte yol aldığımız kervan henüz oraya gelmemişti, onlar bizden bir gün sonra hareket ettiler. Arkadaşım Memlûk, kalacağımız yerleri daha kolay bulabilmemiz için böyle yaptı. Hamant'ın yarım fersah aşağısındaki ırmağı, taştan yapılmış bir köprünün üstünden geçerek aştık;[1] yağmur yağmayınca bu ırmağın suları çekiliyordu. Burada boğulma tehlikesi atlattım: atıma su içirmek için ırmağın sarp ve derin olan kıyısına yaklaşmıştım; Memlûk yanımda bulunduğu için suya kaymaktan kurtulabildim. Sonra bu geniş ve upuzun ovada yol almaya başladık;[2] at sırtında gitmekteyken yanlarında bir de kadın bulunan altı ya da sekiz Türkmene rastladık; bu adamlardan her birinde ve kadında kalkan vardı. Bana bu kadınların yiğit insanlar olduklarını ve erkekler kadar iyi savaştıklarını söylediler,[3] buna çok şaşırdım. Daha sonra, bu

---

[1] Bu köprü, Hamah'ın kuzeyindeki Şeyzer Köprüsüdür. On üç kemer üzerine kurulmuş olup Orente ırmağının sarp ve çıplak dağlar arasından çıktığı noktada inşa edilmiştir... Nehrin suyu ile dağların etekleri arasında hiçbir düzlüğün bulunmadığı bu dar ve kayalık vadide ırmağın oluşturduğu kıvrımlar, Montmouth kontluğundaki Wye ırmağının dolambaçlı akışını andırmaktadır; bu ırmak, Şeyzer köprüsünün bulunduğu yerde, Wye nehrinin Chepstow'daki genişliğine ulaşmaktadır. J.-L. Burkhardt, *Travels in Syria and the Holy Land*, Londra, 1822, s. 143.

"Şeyzer, diyor Abul Feda, bir kalenin koruması altındadır. Oronte ırmağı, şehrin kuzeyindeki bu noktada onkulaçtan fazla bir derinlik yaparak akar, buna Kartala denir. Şeyzer ağaçlık bir yerdir, meyve bahçeleri vardır, özellikle nar üretilir. *Azizî* adındaki yazar, Şeyzer'in tuğladan bir duvarla çevrili olduğunu ve bu duvarın üç kapısı bulunduğunu söylemekte ve kuzey tarafında Oronte'nin bu duvarların önünden aktığını eklemektedir." *Géographie d'Aboul Féda*, cilt II, s. 39-40.

[2] Famia (Apamée)den Maarrat-en-Na'man'a uzanan ova.

[3] Suriye'nin Şam ve Halep yörelerinde, Türkmen adı verilen, Türkiye kökenli ve yaşam biçimleri farklı bir takım insanlar yaşamaktaydı; Sultan tarafından kendi yurtlarından kovulmuş olan bu Türkmenler, çoğu zaman yaşamakta oldukları yerleri bırakıp başka yerlere göçerler; kadınları, çocukları ve sürü halinde hayvanları vardır; oldukça iyi cins atlara binerler, okları ve yayları

şekilde kalkan taşıyan ve Dulkadiroğlu adında bir beyin tebaası olan otuz bin kadın bulunduğu bana anlatıldı. Bu bey, Ermenistan dağlarından Pers ülkesinin sınırlarına kadar uzanan bir bölgeyi egemenliği altında tutuyordu.[1] Bu güzel diyarda bir gün boyunca at sırtında yol aldıktan sonra, kasabalarının çoğu harabe halinde bulunan, suyu kıt, dağları güzel yerlerden geçtik.[2] Buralarda atla giderken yol arkadaşım Memlûk bana at üstündeyken ok atmasını öğretiyordu. Ok atmak için gerekli olan yüzüğü ve başparmak yüksüğünü bana o aldırtmıştı. Sonra kırlık alanda bir şehre ulaştık, burası her şeyin yetiştiği çok güzel bir yerdi; burada buğday, şaraplık üzümler, ağaçlar, çitler, her şey vardı; ancak hiç ırmak yoktu, çeşmeler yoktu, suyu kıttı; sadece su sarnıçları vardı. Burası bir hıristiyan şehri gibiydi; onların bana s.,ledikleri en hoş şey buranın Frank'lara ait olduğunu bildirmeleriydi; bana yıkılmış kiliseleri de gösterdiler. O akşam bir Türkmen evinde kaldık ve ben, onların kadınlarının kapalı yüzlerini gördüm; onlar yüzlerini siyah etaminden, dört köşe ve

---

da iyidir; kılıçları, gürzleri vardır; bazılarında kalkan da vardır, davul kullanırlar. Türkmenler savaş alanlarında kimseyle kıyaslanamayacak kadar iyi vuruşan insanlardır ve Araplardan da, buradaki diğer müslümanlardan ve kölelerden de çok daha yiğit kişilerdi; kendilerinden çok korkuluyordu; bu Türkmenler, Türk sultanına da hizmet etmeye her zaman hazırdılar." Ghillebert de Lannoy, *Voyages et ambassades*, s. 122.

Halil Eddahirî, Bibliothèque nationale'in arapça elyazmaları bölümünde 695 numara ile kayıtlı olan *La crème de l'exposition détaillée des provinces et du tableau des chemins et des routes* başlıklı eserinde, Suriye'ye yerleşmiş bütün Türkmen kabilelerinin isimlerini vermektedir.

Hacı Kalfa da (Kâtip Çelebi) Halep eyaletinde yerleşmiş Türkmen kabilelerinin listesini çıkarmıştır: *Cihan Numa*, s. 592.

[1] Dulkadiroğlu Türkmen hanedanı, yüz seksen yıl süreyle Maraş, Malatya, Ayıntab, Harput ve Husn-Mansur eyaletlerinde hüküm sürmüş olup Pers sınırları boyunca kaleler inşa ettirmişlerdir. Bertrandon de la Broquière'in seyahati sırasında bu beyliğin hükümdarı Nasıreddin Muhammed beydi; kırk dört yıl süren saltanatı sonunda 1442 yılında, seksen üç yaşındayken öldü.

[2] Hamah'tan Antakya'ya giden kervanların ve seyyahların hangi yolu izledikleri, *Guide des pèlerins à la Mekke*'nin yazarı tarafından gösterilmiştir. Hamah'tan Medik'e on iki saat, Medik'ten Şugr köprüsüne on iki saat, buradan Zenbakiye'ye yedi saat, Zenbakiye'den Antakya'ya da on saatlik bir yürüyüşle ulaşılıyordu.

çok ince bir kumaşla örtüyorlardı ve zenginlik derecelerine göre bu örtüyü paralar ve kıymetli taşlarla süslüyorlardı. Burası benim ilk kez gördüğüm bir Türkmen eviydi; burada altı ya da sekiz ok atışına tanık oldum. Bunlar iyi ok atıyorlardı ve oklarını oturarak atıyorlardı; hedefleri kısa mesafedeydi ve hedefe hemen isabet ettiriyorlardı.

Suriye'den çıkınca bizim Ermenistan adını verdiğimiz Türkmen ülkesine girdim; bu diyarın başkenti, onların Antekeye adını verdiği büyük bir şehirdi, biz ona Antakya diyorduk.[1] Burası

---

[1] Arapların *Antakiye* adını verdikleri Antakya, 636 yılında Abu Obeyda Amir ibn el-Cerra tarafından Bizans imparatorluğundan koparılıp alınmıştı. Şehir, 969 yılına kadar müslüman egemenliği altında kaldı; bu tarih, Tarsus'tan, Misis'ten ve Kilikya'nın diğer şehirlerinden sonra Antakya'nın da Nikephoros Phokas tarafından ele geçirildiği tarihtir.

Yakut, *Mucem ul-Buldan* başlıklı kitabına, İbn Butlan tarafından Hilal ibn Muhsin Essabî'ye yazılmış olan ve Antakya şehrinin hicri 450 (1058) yılında içinde bulunduğu durumu tasvir eden mektubunu da almıştır.

Selçuk beyi Süleyman burasını Grek'lerin elinden koparıp almışsa da şehir, 1098 yılında Haçlılar tarafından zaptedilmiştir.

Willibrand d'Oldenbourg bize Antakya'nın ilginç bir tasvirini bırakmıştır: *Itinerarium Willibrandi ab Oldenberg* adını taşıyan seyahatname, Allatius'un *Symnicta*'sında yayınlanmıştır; Kolonya, 1653, s. 132.

Sultan Baybars 1264 yılında Antakya'yı Latin'lerin elinden almıştır; tarihçi Abul Mehassin şehir teslim olduğu sırada surlarında on iki bin kule bulunduğunu, sur köşelerinde inşa edilmiş kule sayısının yüz otuz altıyı bulduğunu ve surlardaki mazgal sayısının da yirmi dört bin adet olduğunu bildirmektedir.

Belon şöyle diyor: "Antakya şehri öyle bir yerdir ki onu anlatmaya kelimeler yetmez; surlarının inşa tarzı onu hayranlıkla seyredilecek bir şehir haline getirmiştir; bu ovada kurulmuş hiçbir şehir Antakya kadar hayranlık uyandıramaz.. Buradaki sur kulelerinin ne Nikomedia'nın (İznik) ne de Konstantinopolis'in surlarından aşağı kalır bir yanı yoktur. Şehrin sakinleri Türk, Ermeni ve Yunanlı gibi değişik milletlerden insanlardır. Surlar içinde kalmış kayalardan fışkırmakta olan sular, şehirde mevcut çok miktarda çeşmeye bol su sağlamaktaydı. Surlar bir yanda dağı çevrelerken diğer yanda da bir hendek işlevi gören iki dağın tepesinden aşmaktaydı; çünkü surların inşa edilmesiyle meydana gelen o büyük kapalı alan içinde üç büyük dağ bulunuyordu. Bunlar, Roma'daki ya da Konstantinopolis'teki gibi küçük tepeler değillerdi, gerçek birer dağdı ve yüksekti. Fransa'da bu bakımdan Antakya ile mukayese edilebilecek tek şehir Lyon'dur. Çünkü, nasıl Lyon yüksek Saint-Jus dağlarını ihata ediyorsa Antakya da tıpkı onun gibi, henüz

büyük bir şehir, vaktiyle güzel bir yer olduğu belli; surları bugün de hâlâ güzel ve yıkılmamış durumda, çok büyük bir alanı çevreliyor. Yörede oldukça büyük dağlar var, şehirde şimdi üç yüz kadar ev bulunuyor. Bir yanda güneye doğru uzanan dağlar, öte yanda ise kuzeye doğru büyük bir göl göze çarpıyor.[1] Yukarılarda çok güzel bir kent ve ova var. Hamant'tan gelen ırmak surların dibinden akar gider; şehir içinde Araplardan çok Türkmenler oturur, ayrıca onların çok miktarda hayvanları vardır: develer, inekler, koyunlar ve şimdiye kadar gördüklerimin en güzel cinsi olan keçiler; bu keçilerin yünleri uzun, yumuşacık ve kıvrımlıdır, uzayınca hemen kırpılır. Bunların kulakları Suriye'dekiler gibi sarkık değildir. Bu keçilerin diğerlerinden çok daha beyaz olduğunu gözlerimle gördüm. Koyunların hepsinin kuyrukları geniş, iri ve uzundur. Bu insanların sonradan ehlileştirilmiş yaban eşekleri[2] de vardır; bunların kafaları ve ayakları

---

harap olmamış Antakya kalesinin de üstünde yer aldığı yüksek dağları sınırları içine almıştı; bu kalenin içinde geniş mekânlar, odalar ve sarnıçlar gibi bütünlüğünü koruyabilmiş bir çok şey görülebiliyordu. Bunların inşa tarzı, Makedonya'da kurulmuş ölçüsüz büyüklükteki Philippe sarayının yapılış biçiminin aynıydı. Antakya kalesinin ve şehir surlarındaki kulelerin duvar örgüleri henüz sağlam durumda olup bütünlüğünü korumaktadırlar. Burada birbirine yakın inşa edilmiş yüksek kuleler görülmektedir. Duvar işçilerinin kuleleri sağlam yapmak için gerektiği kadar taş kullanmaktan kaçınmadıkları anlaşılıyor. Batı yönündeki surlar o kadar ustaca inşa edilmişlerdir ki iki tekerlekli bir at arabası tam yükle, şehir seviyesinden kalenin üstüne tadar sürülebilir ve surların içinde, iki kule arasında birinden diğerine at binmiş olarak gidilebilirdi. Ayrıca her kulenin su sarnıcı vardı." *Les observations de plusieurs singularitez*, etc., s. 357-358.

1 "Antakya körfezine Araplar *Bohairat Abiad*, Türkler de *Ak-Deniz* derler. Buraya kuzeyden gelen üç ırmak dökülür: doğuda Afrin, batıda Kara-Su, ortada da, adını içinden geçtiği kasabadan alan Jagra ırmağı akıyordu. Bu üç ırmak denize dökülmeden önce birleşerek tek nehir haline gelir." Corancez, *Itinéraire d'une partie de l'Asie Mineure*. Paris, 1816, s. 143.

2 Bana öyle geliyor ki Bertrandon de la Broquière bu hayvanı tanımlarken yaban eşeğinin bir türünü kastetmektedir. Bununla birlikte, çatal tırnaklı ayak daha çok ceylan türünden bir hayvanın işaretidir; bana kalırsa, seyyahımızın hatırında kalanlar burada kendisini yanıltmaktadır.

M.de Tchihatchef'in *Description de l'Asie Mineure* başlıklı kitabından aldığım ve bilgin tarafından yaban eşeği üzerine yazılmış bulunan aşağıdaki bölüm, benim ileri sürdüğüm varsayımı güçlendirmektedir:

geyiklerinkine benzer; kulakları ve tüyleri de benzer biçimdedir. Bunların diğer eşekler gibi anırıp anırmadıklarını bilmiyorum, çünkü şimdiye kadar anırdıklarını hiç duymadım; ne var ki bu eşekler güzel hayvanlardır ve yolda diğer hayvanlarla birlikte uyum içinde yürümektedirler. Bunlar oldukça iri cüsseli hayvanlar oldukları halde üzerine binen kimseyi görmüş değilim. Türkmenler eşyalarının çoğunu, bizim atlara yüklediğimiz gibi öküzlere ve mandalara yükleyerek taşıtıyorlardı; bunlardan eşya yüklenmiş bir çoğunu gördüm, diğerleri at sırtında gidiyorlardı.

Bu ülkenin hükümdarı, gelenekler icabı Ramazanoğulları soyuna mensup olan büyük bir insan, yiğit ve zengin bir kişiydi;[1]

"Eskilerin *onagre* ya da yaban eşeği adını verdikleri ve Pallas'ın *Equus onager* başlıklı eserinde *Equus hemionus* adı verilen başka bir türüyle birlikte teşhis ettiğini sandığı bu hayvan, büyük bir olasılıkla bir zamanlar Küçük Asya'da yaşamış olabilir. M. Dureau de la Malle'in bilimsel araştırmalarına göre eski müellifler, son yaban eşeği türünün Anadolu topraklarında ehlileşme sürecine girdiğine işaret etmektedirler. Harcadığım bütün çabalara rağmen bu iki yaban eşeği türünden birinin (onagre) ya da diğerinin (Hémione) varlığını tesbit etmek mümkün olmadı. Yalnız, Niksar'la Sele Yaylası arasındaki ormanlık bölgede yaban eşeği adıyla bilinen bir hayvanın yaşadığını yöre sakinleri bana bildirmişlerdi; bu hayvan, onların tanımlamasına göre, Pallas'ın sözünü ettiği *onagre* türü olabilirdi; çünkü bu türün belli başlı özellikleri arasında, sırtındaki çapraz biçimde siyah band, beyazımsı bir deri ve hemen hemen evcil eşeğin kulakları kadar uzun kulaklar yer almaktaydı. Yine bu insanların kesin bir biçimde ileri sürdüklerine göre, ülkenin bu dağlık kesiminde çok bulunan baltalık ormanlar karla kaplanınca bu eşekler sık sık görülüyorlarmış. Her ne olursa olsun eski müellifler, gerek yaban eşeği dedikleri *onagre*'ın, gerekse başka bir tür olarak belirgin biçimde yaban eşeginden farklı bir hayvan olan *hémione*'un Küçük Asya'da görüldüklerinden hep bahsetmişlerdir. Keza Strabon (XII. kitap) ve Pline de (*Histoire naturelle*, kitap VIII, 44), Lycaonie'de (Konya havalisi) yaban eşeklerinin çok bol olduğunu söylemekte; Varron ise (*De re rustica*, kitap XI, 2-3) kendi zamanında *Phrigia*'da olduğu gibi bu bölgede de yaban eşeği sürülerinin görüldüğünü kesin biçimde ileri sürmektedir. Pline (kitap VIII, 69), Kappadokya'da doğurabilen katırlar bulunduğuna işaret ederek bunların *hémione* türü olabileceğini söylerken Aristoteles de Buriye'de doğuran katırlar bulunduğundan bahsetmekte ve bunları *emionos* adıyla tanımlamaktadır." De Tchihatchef, *Asie Mineure*, cilt II, s. 663-664.

[1] Kahire'ye götürülüp ölümle tehdit edilen bu Bey, Ramazanoğlu Sarim Eddin İbrahim beydir; gelişinden az zaman sonra hapishanede öldü. Adana'yı 1378'de ele geçiren ve 1416 yılında ölen Ramazanoğlu Ahmed beyin oğluydu.

böyle olsa bile kimse Sultanı kızdırmaya cesaret edemezdi. Bu bey, kızkardeşiyle evli olduğu Karaman beyi ile anlaşmazlığa düşmüş. Bana söylendiğine göre, Ramazanoğlunu tutuklamak için Sultanla birlik olan Karaman beyi onu maiyetiyle birlikte esir alarak Sultana göndermiş, Sultan da onu öldürtmüş. Bunun üzerine onlar da Türkmen ülkesini paylaşmışlar; yine duyduğuma göre, en büyük payı Sultan almış.

Sonra Antakya'dan ayrılıp batıya doğru yola devam ederken, yanımda arkadaşım Memlûk olduğu halde Negre[1] adı verilen bir dağdan geçtim; dağı aşarken bana üç dört güzel şato gösterdiler, vaktiyle hıristiyanlara ait olan bu şatolar harap görünüyordu. Dağ

Bu küçük hanedana mensup beyler iki yüzyıl boyunca Adana eyaletini ve Suriye'nin İskenderun'a kadar uzanan kuzey bölümünü yönetmişlerdir.

Bu Türkmenlerin oldukça karanlık olan geçmişleri, Mısır sultanına ve Karaman beylerine karşı giriştikleri bir dizi savaşın öyküsünden ibarettir. Ramazanoğullarının toprakları üzerindeki hükümranlığı, Sultan Süleyman saltanatının başlamasıyla birlikte sona erdi. Bu beyler, paşa unvanları alarak Osmanlı İmparatorluğunun eyalet yöneticiliklerine getirildiler. Ramazanoğullarının son beyi, Halep valisi olarak XVI. yüzyılın sonunda öldü.

[1] Negre dağı, Ras el-Hınzır'dan Beylan'a kadar uzanan Gâvur Dağı'nın uç kısmındaki Cebel Musa'dır. Guillaume de Tyr şöyle yazıyor: "Qui vero a septentrione, verbo vulgari et consueto Montana Nigra dicitur, mons videtur pinguis et uber fontibus et rivis irriguus, in sylvis et pascuis, multas suis habitatoribus præbens commoditates, ubi et priscis temporibus multa traduntur fuisse virorum religiosiorum monasteria et usque in præsens Deum timentium loca plura fovet et nutrit venerabilia." *Willermi archiepiscopi Tyriensis historia*, kitap IV, bölüm X, s. 168.

Marino Sanuto, *Montana Nigra* adının etimolojisini şöyle açıklıyor: "Habet quoque (Antiochia) a parte septentrionis montem qui vulgariter Montagna Nigra dicitur: in quo multisunt heremitæ ex omni genere et natione, et pluria monasteria monachorum, tam Græcorum quam Latinorum Est enim totus ontibus et rivulis irrigatus, ideo dicitur Mons aquosus. Neros enim Græce aqua dicitur, licet, rudes pro nigro accipiunt." *Liber secretorum fidelium Crucis*, etc. typis Wechelianis, 1611, s. 174.

"Amanus dağı halk dilinde Monte Negro yani Siyah Dağ adını almıştır... Bu dik dağa tırmanırken, şimdiye kadar çıktığımız dağların hiçbirinde olmadığı kadar yorucu ve zorlu bir yürüyüş yaptık... Dağın zirvesine ulaşıncaya değin sekiz saat yol aldık... Dağdan iniş, çıkış kadar zorlu olmadı, çünkü indiğimiz taraf, çıktımız yamaç gibi dik değildi." Belon, *Les observations de plusieurs singularitez*, Paris, 1588, s. 360.

oldukça güzeldi ve aşılması zor değildi; her taraf mis gibi kokan defne ağaçlarıyla doluydu. Antakya'dan beri tırmanmakta olduğum dağın en yüksek yerinden aşağıya, Layaste körfezine inen yamacın yarısından fazlasını katetmiştim. Dağ yolu bitince aşağıya, bizim Layaste adını verdiğimiz Ayas körfezine inmiş oldum; buradaki şehir de Ayas adını taşıyordu. İki dağ arasındaki bu körfez karaya doğru on beş mil girmekte ve batıya doğru da on beş mil genişlemekteydi; benim tahminim böyleydi ama yine de deniz haritasına bakmam gerekiyor.

Bu dağın eteğine inince, hemen yol kenarında ve deniz kıyısında müstahkem bir şato görülmekteydi;[1] bu şato deniz tarafında bir ok atımı mesafeden daha geniş bir bataklıkla çevriliydi. Buraya ancak dar bir dolgu yoldan[2] ya da denizden ulaşılabiliyordu ama içinde kimseler yoktu, çünkü hayli zaman önce tahribata uğramıştı. Bu şatonun önünde Türkmenlerin barınaklarını gördüm; bunlar yaklaşık yüz yirmi tane kadardı ve görülebilecek en güzel çadırlardı; beyaz pamuklu kumaşla mavi keçeden yapılmışlardı. İçinde on beş on altı kişi kalabilecek kadar büyüktüler; evlerimizde neler varsa, ateş hariç olmak üzere, hepsi bu çadırların içinde mevcuttu. Buradan çıkınca, daha önce de bahsetmiş olduğum türden bir örtüyü önümüze serdiler; içinde ekmek, peynir ve üzüm vardı. Sonra da bize sütten yaptıkları ve yoğurt adını verdikleri bir yiyecekten bol bol ikram ettiler. Bizim hamursuz ekmeğimizden çok daha ince ve bir

---

[1] Bataklıkla çevrili olan bu müstahkem yapı İskender (Alexandre) kalesidir. İskenderun şatosu (Alexandrette) ise, halife Vasıkbillah zamanında (227-233 =841–847) İbn Abi Davud tarafından yaptırılmıştır. İskenderun, Sakal Tutan yolunun üstünde bulunuyordu.

[2] Bu dar yol, genişliğinin çok az oluşu yüzünden Sakal Tutan adını almış. Yol deniz boyunca gider ve bu yolu aşmak zor ve zahmetlidir. *Guide des pèlerins* müellifinin yazdığına göre yol üzerinde harap bir kale bulunmakta, dağın tepesinde ise Merkez adı verilen kale yükselmektedir. Bu geçit, eskilerin *Pylæ Cilicæ* dedikleri yerdir (Külek boğazı). *Guide des pèlerins à la Mekke*, M. Bianci tercümesi, Paris, 1825, s. 104.

kadem genişliğinde yassı ekmeği kâğıt külah gibi kıvırarak o sütten yapılmış yiyeceği yiyelim diye bize sundular.[1]

Buradan da ayrılıp yola çıktık ve konaklamak amacıyla, bir fersah uzaklıkta bulunan ve Suriye'deki hanlara benzeyen küçük bir kervansaraya geldik. Burası sözü edilen körfezden ve Ayas[2] adı verilen şehirden daha yukarılardaydı. Ve o gün at sırtında giderken biraz italyanca bilen bir Ermeniyle karşılaştım; benim tavır ve hareketlerime o kadar aşina idi ki bir hıristiyandan başka bir şey olamayacağımı anlamıştı. Bu Ermeni, geldiğimiz bu ülke hakkında ve insanlarının yaşayış biçimi üzerine bana pek çok şey anlattı. Bütün buraların Tarsus'a kadar Sultan'ın egemenliği altına nasıl geçtiğini de anlattı ve çok eski olmayan bir tarihte, Ramazanoğlunun hile ile nasıl aldatıldığını ve nasıl tutuklandığını nakletti: bu Türkmen ülkesinin Ramazanoğlu adı verilen beyi çok büyük bir insandı; bütün Türklerin en cesuru, en yiğidi, en iyi kılıç kullananı ve savaşçısıydı. Onu bir hıristiyan kadını dünyaya getirmiş ve vaftiz olmayanlar gibi kokmasın diye dininin kurallarına göre vaftiz ettirmişti; o ne tam bir hıristiyan ne de tam bir müslümandı. İki peygamberin sözü edildiği zaman, yani Nazareth'li İsa ile Muhammed'den kendisine bahsedildiği zaman, bunlardan hangisi yaşıyorsa ondan yana olduğunu söylüyordu; çünkü ona göre yaşayan, ölmüş olandan daha çok yardım edebilirdi. Ramazan'ın ülkesi, Suriye tarafında Sultan'a komşu durumundaydı; ister tüccar ister diğerleri olsun her kim onun ülkesinden Suriye'ye geçmek isterse onlardan geçiş parası alıyordu. Oysa, söylenenlere göre hiç kimse Sultan'ı kızdıracak bir şey yapmaya kalkışamazdı. Öte yandan Ramazanoğlu, kızkardeşiyle evli olduğu Karaman beyi ile de komşu durumundaydı. Sultan, Ramazan'ı ele geçirme fırsatını işte bu yolla yakalamış: O

---

[1] Bu ekmek türüne arapçada *markuk* ya da *rukak*, türkçede ise *pita* (pide) adı verilir.

[2] Bu bölümde söz konusu olan şehir Ayas değil Payas şehridir. Payas, deniz kıyısında kurulmuş olup içinde camiler, kervansaraylar ve taş yapılı dükkânlar vardır. Bu dükkânların oluşturduğu çarşılardan birinin orta yerine, cepheleri bir birine bakan iki büyük kervansaray inşa edilmişti. daha uzakta bir hamam bulunmaktaydı ve şehrin bir ucunda da kale yükseliyordu. *Guide des pèlerins à la Mekke*, s. 104.

tarihlerde henüz genç bir adam olan Ramazanoğlu bir gün Karaman beyinin topraklarına girmiş, birlikte yemek yerlerken Karaman beyi onu tutuklatmış ve deniz yoluyla Sultan'a göndermiş, Sultan da onu çok geçmeden öldürtmüş. O zaman Türkmen ülkesini Sultan'la Karaman beyi paylaşmışlar; Sultan Tarsus'a kadar toprakların çoğunu ele geçirmiş. Bunları anlatan Ermeni o gün bizimle birlikte Türkmen çadırlarından birine geldi ve biz orada yine sütten yapılmış yiyecek yedik. Burada, daha önce bahsetmiş olduğum ekmeğin nasıl yapıldığını gördüm: bu ekmeği o şekilde hazırlıyorlar ki ekmek sanki güneşte pişmiş gibi oluyor ama gerçekte güneşte pişirilmiyor. Bunları hazırlayan iki kadın gördüm ve nasıl yaptıklarını seyrettim. Bu kadınlar yuvarlak biçimde, dümdüz bir hamur tahtası üzerine, pasta yapacaklarmış gibi bir miktar un koyuyor ve su katarak yoğuruyorlar; oluşan karışımı eze eze, oldukça yumuşak ve tam ekmek yapılacak kıvamda bir hamur haline getiriyorlar; sonra da bunu küçük küçük ve yuvarlak parçalara ayırıp bir oklava ile bu hamur parçalarından incecik yufkalar açıyorlardı ve bunu da şöyle yapıyorlardı: hamur parçasını oklavaya sararak tahta üzerinde yuvarlıyorlar ve çok ince bir hale gelinceye kadar bunu sürdürüyorlardı. Bu işte çok usta ve hızlıydılar; bizde buna benzer pasta işi yapanlardan daha eli çabuk kimselerdi. Sonra, dışa doğru hafif tümsek yapan bir sac levha getirdiler ve bunu bir sacayağı üstüne oturttular, altında da hafif bir ateş yaktılar; yufkaları sac levhanın üstüne yaydılar, alt üst ettiler; bunların pişmesi, bizim hamursuzun pişmesinden daha az sürdü.

Bu körfezin çevresinde iki gün at sırtında dolaştım; buraları çok güzel yerler, eskiden hıristiyanlara ait olan birçok da harap şato var. Ayas şehrinin karşısında, doğu yönünde yükselen bir şatonun kurulmuş olduğu yer çok güzel; bir yanıyla körfez kıyısında, öte yanı da büyük bir kavis çizen bataklıkla çevrilmiş. Dağlarla deniz arasındaki bu yöre son derece güzel; buralarda hep Türkmenler yaşıyor, bunlar güzel insanlar; çadırlarını daima kırlık yerlere kuruyorlar ve bulundukları yerden başka bir yere giderken de evlerini yanlarında götürüyorlar. Onların evleri keçelerle kaplanmış yuvarlak çadırlar halinde. Bu insanların

nüfusları çok, masrafları azdır; başlarında bir reis bulunur, ona itaat ederler. Bir yerde sürekli durmazlar. Sultan'ın egemenliği altındaki yörelerde bulunuyorlarsa Sultan'ın emri altına girerler, nereye gitseler böyle olur. Gittikleri ülkenin hükümdarı bir savaşa girmişse onun hizmetinde bulunurlar; bir başkasının hizmetine girmişlerse bu kez daha öncekine karşı savaşırlar. Bundan kendileri de hoşnut değildirler ama bağlı oldukları kurallar böyledir, çünkü hiçbir zaman bir yere bir daha ayrılmamak üzere yerleşmezler. Bana onlar hakkında böyle anlatıldı ve bunlar söylendi.

At üzerinde körfez boyunca yol almaktayken, şahinleri terbiye etmekle uğraşan bir Türkmen beyine rastladım; onlara özel olarak getirdiği kuşları yakalamasını öğretiyordu; bana, emri altında bu avcılardan ik bin kişinin bulunduğunu söyledi. Dağlardan inen birçok küçük ırmak bu körfeze dökülmekteydi. Bir hayli yol aldıktan sonra, körfez çevresinin yaklaşık yarısını karadan katetmiş oldum ama karşıma da kayalıklar arasında zor bir geçit çıktı.[1] Sonra da, içinde kimselerin bulunmadığı, denizden iki ok atımı yükseklikte yer alan bir şato gördüm.[2] Etrafta çok elverişli av alanları var, buralarda özellikle yaban domuzu çok bulunuyor.

Sonra yine güzel ve ovalık bir yöreye geldim;[3] burada da Türkmen çoktu. (.....)[4] adı verilen bir şatonun yakınından geçtim.

---

[1] Bu zor geçit, *Amanicæ Pylæ*, bu günkü adıyla Demir Kapı'dır; bu ad, vaktiyle altından geçilecek olan kubbe bir demir kapıyla kapandığı için verilmişti. Mehemmed Edib Efendinin söylediğine göre yol biraz ağaçlıklı ve tehlikeliydi.

[2] "İçinde kimsenin oturmadığı şato, Kurd Kulağı kalesiydi. Burada, seyyahlardan ve tüccarlardan bir geçiş parası alınıyordu.

[3] "Ova düzlüğündeki güzel ülke" denilen yer Çukur-Ova'dır; bu ova günümüzde bile hâlâ Türkmenlerle meskûndur; bunlar, Karaman halısı adıyla ünlenmiş halılar dokumaktadırlar.

Mehemmed Edib Efendi "burası, diyor, geniş bir ovadır ve Türkmenlerin ikamet bölgesidir. Aslında oldukça tehlikeli olan bu yörede iyi at yetiştirilir ve değerli halılar dokunur." *Guide des pèlerins à la Mekke*, s. 103.

[4] Bir vadinin ortasındaki kayalık bir tepeye kurulmuş olan Serfendkâr kalesi. Ceyhan nehri bu kalenin eteklerinden akar. *Cihan Numa*, s. 602.

Bir dağ üzerinde bulunan bu şatoda, bir Ermeninin bana söylediğine göre Ermenilerden başka kimse yaşamıyordu. Bu şatonun alt tarafından Jehon adı verilen büyük bir ırmak akıyordu;[1] bu ırmak boyunca giderek çok güzel yerlerden geçtim ve bu Jehon ırmağı kıyısında kurulmuş Misses adındaki şehre ulaştım.[2] Jehon ırmağı büyük ve geniş bir akarsu; üzerinden bir zamanlar tahribata uğramış, sonra da ahşap yapı malzemesiyle onarılmış bir köprüyle geçiliyor. Bana öyle geliyor ki bu Misses şehri vaktiyle büyük bir yermiş, ırmak içinden geçiyormuş; bir bölümü tümüyle harap olmuş, diğer bölümü ise yüksek ve güzel surlarla çevriliymiş. Bu şehir hıristiyanların yaşadığı bir yermiş; çünkü burada hâlâ, yarı yarıya yıkılmış da olsa bazı kiliseler görülüyor. Dışarıdan bakıldığında çok güzel görünen, ama içi camiye dönüştürülmüş büyük kilisenin anıları hâlâ canlılığını koruyor.[3] Burada, bu güzel yerde üçyüz kadar evde Türkmenler yaşıyor.

---

[1] Ceyhan nehrinin, eskilerin *Pyramus* adın verdikleri bu ırmağın kaynağı, Maraş sancağındaki Elbistan şehrinin doğusunda, bu şehre bir fersah mesafede olup nehir Ayas koyuna dökülmektedir.

[2] Messis (Misis) ya da Messisse, eskilerin Mopsueste adını verdikleri; Guillaume de Tyr'in ve Haçlı yazarlarının *la Mamistra* veya *Malmistra* dedikleri şehirdir. Bizans döneminde Nikephoros Phokas ve İoannes Çimiskes'in kuşatmalarına karşı uzun zaman direnmişse de sonunda onların eline geçmiş ve şehrin kapıları Konstantinopolis'e götürülmüştür. Baudouin'in ve Tancrède'in askerleri 1097 de Messis'in surları önünde savaşmışlardır.

Messis ortaçağda önemli bir piskoposluk merkeziydi. Venediklilerin burada bir kiliseleri vardı. Bu şehir bir zamanlar İustinianos'un onarımını yaptırttığı dokuz kemerli bir köprüyle iki yakası birleşen bir ırmağın üzerinde kurulmuştu. Burası bugün için, ırmağın sağ yakasındaki bir tepenin yamacına kurulmuş olan ve içinde Türkmenlerle Ermenilerin yaşadığı bir kasabadan başka bir şey değildir.

Irmağın sol yakasında kalan harabelere *Küfür bina* (kâfirlerin yapıları) denmektedir.

[3] Broquière'in sözünü ettiği camiye dönüştürülmüş kilise, XIV. yüzyılın sonunda Ramazanoğlu Ahmed bey tarafından tamir ettirilen *Ulu Cami*'dir.

Misses şehrinden ayrılıp Adana[1] adını taşıyan başka bir şehre geldim; burası Misses'ten bir günlük mesafede bulunuyor. Yine at binmiş olarak giderken güzel yerlerden ve bir ovadan geçtim; buraları hep Türkmenlerle meskûn.

Biz Adana'ya erken geldiğimiz için kervanı, Memlûk arkadaşımı, üç beş tane büyük tüccarı ve diğerlerini beklemek zorundaydık; bu yüzden surlarla ırmak arasında, köprü yakınındaki bir konuta yerleştik. Burada onların nasıl ibadet ettiklerini ve adaklarını nasıl yaptıklarını gördüm, çünkü benden hiçbir şeylerini saklamıyorlar ve benim de, onlara göre harikulâde şeyler olan kendi dualarımızı okuduğumu görünce memnun oluyorlardı. Akşam olunca, bazı defa ezan okuyarak onlara ibadet

---

[1] "Adana geniş çaplı bir merkezdir; yani hem büyük bir şehirdir hem de büyük bir geçittir. Çok iri kitlesel taşlarla inşa edilmiş güzel bir köprüsü vardır. Küçük Ermenistandan çıkarak Lidya ve Kilikya'dan geçtikten snra Rodos karşılarında denize dökülen ırmak Türkçede Şelikmark adını almıştır. Adana şehri surlarla çevrilmemiştir. Dört kuleli bir kalesi vardır ama bu dört köşe kuleler hiç te muhkem değildir." Belon, *Les observations des singularitez, etc.* s. 365.

Bağlar ve bahçelerle çevrili Adana şehri, Seyhan nehrinin sağ yakasında kademe kademe yükselen bir arazide bulunmaktadır. Yaz sıcaklarında şehrin havası o kadar sağlığa zararlı bir hale gelir ki ahali dağlarda sığınacak yerler aramaya mecbur olur ve şehrin içinde yalnız mahalleleri korumakla görevli kişilerle seyyahlara erzak satın birkaç tüccar kalır. Raoul de Caen'in verdiği bilgilere göre Adana Haçlılar döneminde, köşe noktalarına kuleler inşa edilmiş surlarla sarılıydı; bu kulelerde çok insan kalıyordu ve hepsi de iyi silahlanmışlardı.

XII. yüzyılın sonunda, Ermenistan kralları surların tahkimatını daha da güçlendirdiler. Bugün bunların hepsi harap durumdadır. Adana'nın içinde birçok eski kilise ve birçok da cami bulunmaktadır. Bunların en çok göze çarpanları Eski Cami ve Ulu Cami adını taşıyan camilerdir. Birincisi, vaktiyle Saint-Jacques'a adanmış bir kiliseydi; harikulâde güzellikteki Pers çinileriyle kaplı bulunan ikincisi ise XV. yüzyılda Ramazanoğlu hanedanına mensup bir bey tarafından inşa ettirilmişti.

Adana'nın kuruluş tarihi çok eski devirlere kadar gidiyor. Bu şehir çok harap bir durumdaydı; doğulu coğrafyacıların verdiği bilgilere göre 190 (805) yılında, Halife Harun er-Reşid'in Abu Suleym adındaki bir hadımağası tarafından şehir ihya edilmiş ve heybetli savunma surlarıyla çevrilmiştir. Kâtip Çelebi, *Cihan Numa*, s. 601; V. Langlois, *Voyage dans la Cilicie et les montagnes du Taurus*. Paris, 1861, s. 289-337; Th. Kotschy, *Reise in den cilicischen Taurus*. Gotha, 1858, s. 23 ve devamı.

vaktini bildiriyordum. Bir halka oluşturacak şekilde yere oturuyorlar, vücutlarını ve başlarını sallayarak kendi tarzlarında, kaba saba bir biçimde ilâhiler okuyorlardı.[1] Bir gün beni şehrin hamamına götürdüler; ama paramı görürler korkusuyla yıkanmak için kendileri gibi soyunmaya cesaret edemedim; onlar da elbiselerinin korunmasını bana emanet ettiler. Söylediklerine göre hamam ve çamaşırhane son derece güzel, aydınlık ve tertemizdi. Hamam yuvarlak bir zemin üzerine inşa edilmiş yüksek bir yapıydı; kubbesinin orta yerinde bırakılmış dairevi bir ışıklıktan her tarafa aydınlık yayılıyordu; içinde yatıp uzanacak yerler yoktu ama etrafta sıralanmış taş oturaklar vardı; yanlarında da söğüt dallarından yapılmış küçük bölmeler bulunuyordu; bunların içinde kurulanıyorlar, saçlarını sakallarını düzeltiyorlardı. Bu insanlara günden güne daha fazla yakınlık duymaya başlamıştım, daha önce böyle duygularım yoktu.

Birbirlerine saygı duyan, iyi niyetli insanlardı. Yemek yerken çoğu zaman görmüşümdür, yanlarından bir fakir geçiyorsa onu kendileriyle birlikte yemek yemeğe çağırıyorlardı; bu, bizim hiç yapmadığımız bir şeydi. Hazreti Muhammed'in gücüne tanık olduktan sonra gözlerini oyduran iki genç adamı ilk kez burada gördüm.

Türkler neşeli, şen şakrak insanlar; canları isteyince türkü söylerler; türküler onların hayatlarının bir parçasıdır; düşünce ve hüzün nedir bilmezler, her şeyi iyilikle karşılarlar. Sade bir yaşamın ve büyük zorlukların insanıdırlar. Şurada burada hayvanlar gibi toprak üstünde yatabilirler, bunları yol boyunca çok görmüşümdür.

Bu ülkede birçok yerde yenen ekmek, buna alışık olmayana çok tuhaf gelebilir, çünkü bu ekmek çok yumuşaktır ve bizim alışkanlıklarımıza göre yarı pişmiş sayılabilir. Eti de güneşte

---

[1] Bu dinsel ayine *zikr* adı verilir. Bertrandon de la Broquière'in anlattıkları gerçeğe tamamiyle uygundur. Çeşitli *zikr* uygulamaları hakkında bilgi almak için: *An account of the manner and customs of the modern Egyptians*; yazan Edw. W, Lange, Londra, 1836, cilt I, s. 328-329 ve cilt II, s. 172-173.

kurutup çiğ olarak yiyorlar.[1] Eğer hayvanlarından biri ister at ister deve olsun, çaresini bilmedikleri bir ölüm tehlikesiyle karşılaşırsa onu vakit geçirmeden keserler ve sonra da etini işleyerek yerler; ama hiç pişirmeden değil, biraz pişirirler. Şehirlerde etlerin açıkta hazırlandıklarını gördüm; hiç te temiz olmadıkları halde bu etleri yiyorlardı. Ellerini hiç yıkamıyor, yalnız kıçlarını yıkadıktan sonra ve ibadet edecekleri zaman yıkıyorlar; sakallarını temiz tutuyorlar, buldukları her ırmakta ve çeşmede sakallarını yıkıyorlar.

Adana güzel bir çevrede ve denize oldukça yakın[2] bir yerde kurulmuş, her yanı surlarla çevrilmiş, çok iyi durumda bir ticaret şehriydi. Adana adı verilen ve yüksek dağlardan inen büyük bir ırmak surlar boyunca akmakta ve üzerinde, şimdiye kadar gördüğüm köprülerden daha geniş ve oldukça da uzun bir köprü bulunmaktaydı.[3] Bu şehrin Türkmen bir komutanı vardı ve şehir ahalisi de Türkmendi. Bu komutan, daha önce anlattığım gibi Sultan'ın öldürttüğü yiğit Ramazan beyin kardeşiydi. Yine bana söylendiğine göre Sultan bu beyin oğlunu da tutsak etmişti ve

---

[1] Kurutulmuş ete türkçede pastırma adı verilmiştir. Bunun en makbulü Kayseri pastırmasıdır. Belon şöyle diyor: "Türkler arasında tuzlanmış et kullanımı çok yaygındır; et tuzlandıktan sonra kuruması için asılır ve her yanı kimyon tozuna bulanır...

Karışık yağlı et, ister sığır ister koyun olsun çok ince doğrandıktan sonra tuzlanır ve kurumaya bırakılır. Bu et, gerek savaşta gerekse barışta çok makbule geçen bir yiyecektir ve soğanla birlikte yolda yürürken bile yenebilmektedir." *Observations de plusieurs singularitez*, etc. s. 366.

[2] Bu güzel ülke, Ağa-çayırı adı verilen ovadır; Adana ile Tarsus arasında yer alır ve bir yanda Çakid-suyu ya da Cydnus ile, öte yandan da Seyhan ırmağı ile sınırlanır.

[3] Seyhan ya da Adana-suyunun, eskilerin *Sarus* dedikleri bu ırmağın kaynağı Kayçariye (Kayseri (Césarée) yakınlarındaki Kormez dağındadır. Hadrianus tarafından inşa ettirilen ve çeşitli dönemlerde onarım gören Adana köprüsü on sekiz kemer üzerine kurulmuştu. Köprü çevresi, hicri 165 (781) yılında Hârun er-Reşid tarafından, babası halife Mehdi zamanında inşa ettirilmiş bir kaleyle korunuyordu.

onun Türkmen ülkesine dönmesine izin vermeye yanaşmıyordu.[1]

Buradan da ayrılıp Terso adı verilen ve bizim Tarsus diye bildiğimiz şehre geldim; çok güzel yerlerden ve ovalardan geçtim. Bu yörede, söylediğim gibi çadırlardan oluşan kasabalarda çok Türkmen yaşıyor; çünkü bu ülke çok güzel ve dağlık. Bu Tarsus şehri de çifte surlarla tahkim edilmiş; bazı yerlerde surlar üç sıra halinde ve yüksek, önlerinde de meyilli hendekler açılmış. Surların bir ucuna kale inşa edilmiş.[2] Şehrin yakınından bir ırmak geçtiği gibi içinden de bir dere geçiyor.[3] Arkadaşım Memlûkün tavsiyesi üzerine kendim için ve atım için erzak tedarikinde bulundum: dört gün yetecek kadar ekmek, peynir, saman ve arpa aldım. İnanıyorum ki Goddeffroy de Buyllion'un kardeşi Bauduin'in vaktiyle kuşattığı şehir bu Tarsus'tur.[4]

---

[1] Hamza bey babası İbrahim beyin yerine geçti ve Mısır sultanının egemenliğini tanıdı.

[2] Bir zamanlar Tarse şehri, doğulu müelliflerin deyimiyle Tarsus, altı kapısı olan ve çok derin bir hendekle takviye edilmiş iki sıra surla korunuyordu. Bizanslılardan kalma kale, şehrin kuzey doğusundaki bir tepenin üstüne kurulmuştu. Coğrafyacı Yakut'a göre şehir 190 (805) yılından sonra Hârun er-Reşid'in hizmetindeki bir hadımağası tarafından yeni baştan inşa edildi. Grek'lere karşı verilen bir savaşta ölen halife Mamun'un mezarı da Tarsus'tadır. 965 yılında imparator Nikephoros Phokas, Misis'i zaptettikten sonra, İslamiyetin müstahkem mevkilerinden biri olarak kabul edilen Tarsus önlerinde görüldü. Halep beyi Seyf ed-Daule adına şehrin kumandanlığını yapan İbn Zeyyad, Tarsus'u teslim etti ve burası birinci Haçlılar seferine kadar Bizans imparatorluğunun bir parçası olarak kaldı.

Willibrand, Roupénien'lerin egemenliği altındayken ziyaret ettiği Tarsus'u tasvir ederken, belli başlı anıtları arasında yer alan Saint-Pierre kilisesiyle Léon III'ün, Mayence başpiskoposu Conrad de Wittelspach tarafından içinde kutsandığı Sainte-Sophie kilisesini zikreder.

XIV. yüzyılın sonunda Tarsus Ramazanoğullarının eline geçti; daha sonra da Mısır sultanlarının egemenliği altına girdi; en sonunda da Osmanlılar burasını topraklarına kattılar. Camiye dönüştürülen Saint-Pierre ve Sainte-Sophie kilisesi bugün Ulu Cami adını taşımaktadır.

[3] Çakid-suyu ya da Cydmus, Tarsus'un doğusundan akar; bu ırmağın bir kolu şehrin içinden geçmektedir. *Voyage en Cilicie en 1874*; yazanlar: M.C. Favre ve M.B. Mandrot; yazı, Bulletin de la Société de géographie de Pris'de çıkmıştır; 1879, s. 140.

[4] 1097'de.

Orada Sultan tarafından tayin edilmiş bir kumandan bulunuyor ve birçok da Magripli yaşıyordu. Oldukça güzel bir şehirdi; bununla birlikte geçmişte de güzel bir yer olduğu her halinden belli oluyordu; çünkü şehirde çok eski yapılar göze çarpmaktaydı. Burası buğday ve şarap üreten, ormanları ve ırmakları olan güzel bir ülkeydi; Korkene'den altmış mil uzaklıkta, deniz kıyısında bir şato vardı; bu şato Kıbrıs kralına aitti.[1]

Bu şehirde, Antoine adında Kıbrıslı bir tüccarla tanıştım; o bana buraların durumunu etraflıca anlattı, çünkü kendisi uzun zamandır bu şehirde bulunuyormuş ve bu insanların dilini de çok iyi konuşuyormuş; bana şarap verdi, bundan çok hoşnut kaldım, zira hayli zamandır ağzıma bir damla şarap girmemişti. Kervanı Ermenistan'ın yüksek dağlarından geçirecek olan kafile reisi Hoyarbarak'ı burada bekledim. Bu yolculuk, *Tous les Saints* yortusunun bir gün öncesinden ertesi gününe kadar sürdü.

Bu ülkede türkçe konuşuluyor ve bu dil, daha önce söylediğim gibi Türkmen'ler ülkesinin başkenti olan Antakya'dan itibaren kullanılmaya başlıyor; türkçe güzel bir dil, özlü ve öğrenilmesi kolay.

Bu Tarsus şehrinden de ayrılıp Türkmen'lerle meskûn düzlük ve güzel yerlerden at sırtında geçtim. Sonra, şimdiye kadar gördüğüm en yüksek dağ olan Ermenistan dağlarında yol almaya başladım. Bu dağlar, Antakya'dan beri at binmiş olarak içinden geçmekte olduğum ovaya üç koldan iniyor, güney yönünde ise ovayı deniz çevreliyordu.

---

[1] Korkene, eski Gorighos şimdiki *Kara-hisar* kalesidir. Burası ortaçağda *Corycus, Churco, Chure ve Corc* isimleriyle tanınıyordu. Gorighos, Kilikya kıyılarında iyi bir limandı; tahkimatlı surlarla çok iyi bir şekilde korunuyordu, bir zamanlar Cenevizlilerle Venediklilerin uğrak yeriydi. XI. yüzyılın sonunda buraya Latinler egemen oldular ve burada, Antakya patriğine bağlı bir başpiskoposluk dairesi kurdular. Gorighos sırasıyla Selçukluların, Ermenistan krallarının ve Kıbrıs kralının eline geçti.

Bertrandon de la Broquière'in geçişinden on altı yıl sonra 1448'de, Karamanoğlu hanedanından İbrahim Bey, Kıbrıslı vali Philippe Attar'ın ihaneti sayesinde burasını ele geçirdi. Gorighos'u 1471'de ziyaret eden Barbaro, Pers diyarındaki seyahatini anlattığı yazılarında buranın ilginç bir tasvirini vermektedir: *Viaggi alla Tana;* Venedik, 1545, f°26.

Bu dağlardan,[1] Sultan'ın egemenliği altındaki bu topraklardan bütün gün boyunca at sırtında geçtim.

Başlangıçta, bu dağların girişinde orman vardı, yol zahmetli değildi; yaklaşık bir gün boyunca yol aldıktan sonra geceyi dağda, dar bir geçitte, bir zamanlar kale olan bir mekânda geçirdik.[2] Buradan, Suriye'deki hanlara benzer evlerden oluşan bir kervansaraya geldik.[3] Bu dağların hiçbir tarafında insanların ikamet ettiği yerler yoktu. O gün dağda at sürmeye elverişsiz, kötü yollarla karşılaşmadık. Ve oradan, dağlar arasında akıp giden küçük bir ırmağın kenarına indik;[4] bütün gün, akşam oluncaya kadar ırmak boyunca at sürdük; bu dağlarda öyle iri kekliklerle karşılaştık ki ben şimdiye kadar böylesini hiç görmediğimi söyleyebilirim. Akşama doğru bir vadiye indik; burası tahminen bir fersah uzunluğunda, bir çeyrek fersah genişliğinde küçük bir düzlüktü. Şimdiye kadar dört vadiyle karşılaşmıştık: birisi bu geldiğimiz yerdi; diğeri Pers diyarına ve Surgadiroly[5] adı verilen Bey'in ülkesine doğru, kutup yıldızı yönünde, bir tanesi de güneşin doğduğu yönde uzanıyordu. Ama bunun Pers diyarına dayanıp dayanmadığını bilmiyordum. Vadilerin bir diğeri de güneşin battığı yönde, benim Karaman beyliğine ulaştığım taraftaydı. Bu vadilerin her birinden, o ülkeye doğru akıp giden ırmaklar geçmekteydi.

Geceleyin dağlara çok kar yağdı; palto gibi kullandığım kendi keçe kaputumu atımın üstüne örttüm.

O gece hava da soğuduğu için üşüdüm ve hastalandım; hiç iyi durumda değildim ve bu benim için büyük bir tehlike teşkil ediyordu; eğer arkadaşım Memlûk olmasaydı bu tehlike daha da büyürdü; o benim yardımıma koştu ve beni vakit geçirmeden oradan alıp götürdü.

---

[1] Toros dağları, bugünkü adıyla *Ala-dağ* ve *Bulgar-dağı*.

[2] Dülek geçidi; ayrıu adı taşıyan bir kale tarafından korunmaktaydı. *Guide des pèlerins à Mekke*, s. 39.

[3] Bu kervansarayın adı Çakıd-hanı'dır.

[4] *Mezarlık-suyu*.

[5] Bu kelimenin söylenişi bozulmuştur; doğrusu *Dulkadiroğlu* olacaktır.

Ertesi sabah, bu vadiden yola çıkarak, üstünde Cublech adı verilen bir kalenin bulunduğu yüksek dağlara doğru yürüyüşe geçtik; bu kale, şimdiye kadar görmüş olduğum en yüksek yere kurulmuş bir yapıydı ve iki günlük uzaklıktan görülebiliyordu.[1] Yol alırken hiçbir zaman kaleyi arkaya alarak gitmemek gerekiyor; çünkü dağı göz önünde tutarak yürümek lâzım, aksi takdirde insan bu yüksek dağlar içinde yönünü şaşırabilir. Ne var ki Karaman ülkesine gitmek için o sözü edilen kalenin bulunduğu dağın eteklerinden geçmek icab ediyor. Dağın geçilecek yeri son derece dar, sanki kayalar içinde taşçı kalemiyle açılmış gibi. Kalenin geçidi çok tehlikeli; burasını son olarak Ermeniler ellerinden kaptırmışlardı; Ramazanoğullarının elinden de Karaman beyi aldı.

---

[1] Külek kalesi (ermenilerin *Guglak* adını verdiği kale); bu adı taşıyan geçide hakim bir konumda bulunuyor. Kâtip Çelebi, *Cihan Numa*'sında buradan söz etmekte ve söyledikleriyle de Bertrandon de la Broquière'iin kılı kırk yaran doğruculuğunu teyit etmektedir. Külek kalesi, *Külek-beli* adındaki bir dağın yakınlarına kurulmuş olup Karaman ülkesinin doğu ucunda bulunmaktadır. İki günlük bir yürüyüşle, çam ağaçlarının ve yol açmak için yarılmış kayaların yer aldığı bir dizi tepe aşılabilmektedir; bu yol daha sonra, iki yanında çok dik yamaçların bulunduğu bir vadide kıvrıla kıvrıla uzanır. Bu yolun sağında, sivri bir tepenin üzerinde Külek kalesi yükselmektedir; buraya, tırmanması çok güç bir yoldan ulaşılabilir. Daha sonra, Külek kalesi sağda bırakılarak gidilirse Ramazanoğlu'nun *yaylak*'ına varılır.

Bir günlük yürüyüşten sonra, yokuş aşağı inerek Çifte-han'da Ulu-Kışla'ya ulaşılıyor. Yol, bu han yakınlarında bir yerde, çok güzel bir akarsu tarafından kesilir; burada dağlardan inen bütün dereler birleşirler ve *Kırk-geçit* adı verilen bir ırmak meydana getirirler. Birçok yerde bu ırmak üzerinden geçilir. Çifte-han'dan Çakıd-suyu kıyısındaki kervansaraya kadar meşe ormanlarıyla kaplı dağlardan başka bir şey görülmez. Çifte-han'dan yarım günlük yürüyüş mesafesinde Kırk-geçit önemli ölçüde büyür ve *Ak-köprü* aadı verilen bir köprünün altından geçer. Biraz daha aşağıda, bu ırmakla dağlardan inen *Kara-su* birleşir. Bu iki ırmağın birleştiği noktadan bir taş atımı mesafede yol, Kırk-geçid'e dökülecek olan *Şeker-bunyar* tarafından kesilir. Şeker-bunyar'ın üstündeki köprünün ötesinde, Çakıd hanına ulaşmak için Ramazanoğlu yaylak'ının bulunduğu dağları aşmak gerekir. Çok sayıda mağaranın bulunduğu bu dağlarda altın, gümüş ve bakır madenleri bulunmaktadır. Buralardan maden çıkarmak için uğraşıldığı bellidir. Adlarını saydığımız bütün bu ırmaklar vadileri izleyerek akmakta ve Çakıd suyuna dökülmekteydi.

Bu dağlarda barınacak hiçbir yer bulamadan dört gün at sürdük. Bu dağlarda yerleşmiş Türkmenlerin ülkesi tehlikelerle doluydu, her zaman kar vardı, atlar için o geçitten başka geçilecek yer yoktu ama dağlar arasında küçük ve güzel vadiler vardı. Biz Ermenistan dağlarını aştıktan sonra Karaman ülkesine girişte yine dağlarla karşılaştık. Sonra başka bir geçitte, Leve[1] adı verilen dağın tepesinde de bir kale gördük. Ben ve Memlûk arkadaşım, kervanı arkada bırakarak ilerledik. Geçitten, Karaman beyine haraç ödenerek geçiliyordu. Burada, benim genel görünüşümden hıristiyan olduğumu anlayan ve beni geri dönmek için ikna etmeye çalışan bir Yunanlı yolcuyu, kendisine iki düka geçiş parası vermek suretiyle himayem altına aldım ve Memlûk arkadaşım da beni karşı tarafa geçirdi; burada bana, yarım fersah geri gidecek olursam onların beni boğazlayacaklarını, zira kervanın henüz gerilerde bulunduğunu söyledi.

Buradan da Araclie (Ereğli)'ye geldim, Essers[2] adı verilen kalenin önünden geçtim. Bu dağlardan sonra, deniz gibi dümdüz bir ovaya iniliyor. Buralarda, bazı yerlerde uzaktan bakılınca denizdeki adalar gibi görünen dağlar var.[3] Kutup yıldızı yönünde ve diğer taraflarda çok yüksek dağlar var ve buralarda çok sayıda Türkmen yaşıyor.

Bu Araclie şehri bir zamanlar surlarla kapatılmış bir şehirdi ama çok harap olmuştu; ovada kurulmuş, yiyeceği bol bir yerdi.[4] Etrafında bir çok kasaba bulunuyor ve buralarda hep Türkmenler

---

[1] *Leve* yerine Zeyve okunmalıdır.

[2] Bu isim değişikliğe uğramıştır: *Ivris* şeklinde yazılmalıdır.

[3] M.de Tchihatchef'in *Lycaonie* yaylasının tasvirine ayırdığı bölüm, Bertrandon de la Broquière'in ifadelerindeki doğruluğu kanıtlıyor; *Asie Mineure*, 1er partie, *Géographie physique comparée*, s. 544 ve devamı.

[4] Ereğli, eski adıyla *Cybistra*, topraktan bir duvarla çevrili küçük bir şehirdir; yirmi iki mahallesi vardı. Şehir içinde, Selçuk hükümdarı Kılıç Arslan (1115-1193) tarafından inşa ettirilen büyük bir cami ile, Bertrandon de la Broquière'in çağdaşı Karamanoğlu İbrahim Bey tarafından yaptırılmış olan başka bir cami ve iki hamam, birçok ta han bulunmaktadır. Şehrin çevresine su temin eden akarsular insanı hayretten donduracak kadar temizdir. Ereğli, 1457 yılında Osmanlı İmparatorluğunun sınırları içine alınmıştır. Mekke'ye giden hacılar, bir günlerini bu şehirde geçirmekteydiler.

oturuyorlardı ya da ahalisinin çoğunluğu Türkmendi. Tarsus'tan buraya, hiçbir yerde sudan başka bir gıda maddesi bulamadan tam dört günde geldim.

Bu Araclie şehrinden de arkadaşım Memlûk ile birlikte ayrıldım; yolda, ülkenin yüksek düzeyde insanları gibi görünen iki soylu kişiyle karşılaştık; bunlar Memlûk'e büyük bir hüsnü kabul gösterdiler ve onu, kayalar içindeki mağaralardan[1] oluşan bir kasabaya eğlenmeye götürdüler. Geceyi orada geçirdik; beni, atlarımızı da muhafaza edebileceğimiz bir kaya mağarasının içine bıraktılar. Arkadaşım daha sonra, onların benim kim olduğumu sorduklarını ve onun da benim Çerkez olduğumu ve arapçayı hiç bilmediğimi söylediğini bana anlattı. Sonra mağaraları terkederek, Araclie'den iki günlük mesafede bulunan ve Larende adı verilen güzel bir şehre[2] geldik. Şehir uygun bir yere kurulmuş, oldukça büyük ve insanları ticareti iyi biliyor; etrafı surlarla çevrili değil, ortasında büyük bir kale var, buranın bir zamanlar çok güçlü bir biçimde tahkim edilmiş olduğu belli; nitekim bugün bazı yerleri yıkılmış olduğu halde çok güzel bir yapısı olan demir kapıları yerli yerinde. Bu iki şehir arasındaki bölge, daha önce de söylediğim gibi çok güzel ve düz bir ova. Leve'den buraya kadar tek bir ağaç bile göremedim, ama her taraf güzel bir çayırlık halinde.

Bu Larende denilen şehirde, Lyachin Castrico adında Kıbrıslı bir soylu kişi ile Lyon Naschere adını taşıyan bir başka Kıbrıslı ile

---

[1] Bu kasaba, İvris dağının yamaçlarında ve Bekdik gölüne ya da diğer adıyla Ak-göle dökülen bir sel ırmağının kıyılarında yer alan Divle kasabasıdır.

[2] *Larenda* veya Karaman, bir zamanlar Karamanoğlu haneedanına mensup Bey'lerin devletlerine başkent olmuş bir şehirdir; içinden birçok akarsuyun geçtiği bir vadide kurulmuştur; bu vadi, üzüm bağları ve meyve ağaçlarıyla kaplıydı. Hükümet merkezinin Konya'ya taşınmasıyla Larenda şehrinin yıldızı sönmeye başlamıştır. Evleri, güneşte kurutulmuş tuğlalarla inşa ediliyordu. Larenda'da yünlü ve pamuklu kumaşlar üretilirdi. Şehrin büyük camii, Karamanoğlu Ali Bey tarafından inşa ettirilmiştir. 1460'da, Larenda'nın Mahmut Paşa tarafından ele geçirilmesinden sonra bütün zanaat erbabı Konstantinopolis'e götürülmüş ve bu tarihten itibaren şehrin çöküşü tamamlanmıştır.

tanıştım; her ikisi de fransızcayı oldukça iyi konuşuyorlardı.[1] Bana kim olduğumu ve buraya nasıl geldiğimi sordular. Ben de onlara, efendimiz Bourgogne dükü'nün hizmetinde olduğumu, Kudüs ve Şam'dan kervanla yola çıkarak geldiğimi söyledim; nasıl olmuştu da buralara kadar ulaşabilmiştim, buna çok şaştılar. Nereye gitmek istediğimi de sordular; onlara, kara yoluyla Fransa'ya, senyörümün yanına gitmekte olduğumu söyledim. Bu sözlerime karşılık bunun imkânsız bir şey olduğunu, bin tane canım olsa bile bunları yollarda yitireceğimi, eğer kendileriyle birlikte dönmek istersem, monsieur de Savoie'nın oğluyla evlenmiş bulunan kralın kızkardeşini almaya gelmiş yelkenli iki geminini limanda olduğunu, Bourgogne senyörüne duydukları sevgi ve saygı yüzünden Kıbrıs kralının benim de gemiyle dönmeme rıza göstereceğinden emin olduklarını söylediler. Cevabım şöyle oldu: madem ki buraya kadar gelmiş bulunuyorum, ya Allah'ın inayetiyle yoluma devam edeceğim ya da buralarda kalacağım, dedim. Bunun üzerine ben de onlara nereye gittiklerini sordum; bana cevap olarak, az zaman önce Kıbrıs kralının öldüğünü, ama hayattayken Büyük Karaman beyi ile ilişkilerinin kesintiye uğradığını, genç Kıbrıs kralı ve maiyeti tarafından, kendilerinin bu ittifakı yeniden ele almak ve kurmak üzere gönderilmiş olduklarını söylediler.[2] Burada bulundukları sürece

---

[1] Bunun, *Castrico* değil de *Castrisio* diye okunması gerektiğini düşünüyorum. Gerçekte de bu ailenin adının Kıbrıs tarihinde birçok kez geçtiğini görüyoruz. Örneğin bir Janot Castrisio, Mısır birliklerinin 1426'da Kıbrıs kıyılarına çıkarma yapmalarıyla başlayan savaşlarda kendini göstermiştir.

Léonce Macheras, yunanca yazılmış bir "vekayiname"nin müellifi olup ilk kez yayınlanmasının ardından, M. Miller ve M.C. Sathas tarafından tercüme edilerek yeniden yayınlanmıştır.

Léonce Macheras'ın "vekayiname"si 1440 yılında sona erer; müellif, İbrahim Bey'in sarayındaki elçilik görevinden kitabında söz etmez. Sonradan eklenen kısa bölümler, kral Jean de Lusignan'ın 1458'de ölümüne kadar vuku bulan kimi olaylara ilişkindir.

[2] Janus veya Jean II'nin oğlu Jean III, Charlotte de Bourbon'la yaptığı evlilikten, kendisinin yerine geçecek olan Jean adında ve sonradan Kıbrıs Bölge Hakimi olan Jacques adında erkek evlâtlar ile Marie ve Anne adlarında iki kız evlât bırakarak 19 haziran 1432'de öldü. Anne adını taşıyanı, Amédée VIII le Pacifique'in ikinci oğlu ve Geova kontu olan Louis de Savoie ile evlendi.

benim de yanlarında kalmama izin vermelerini rica ettim; birlikte olursak onların da büyük prenslerine, bizim krallarımıza gösterdiğimiz saygının benzerini gösterdiklerini görebilecektim. Bu teklifi canü gönülden kabul ettiklerini söylediler.

Arkadaşım Memlûk bu şehirde birçok hıristiyan bulunduğunu biliyor ve onlardan şarap sağlanabileceğini düşünüyordu. Eğlenmek için kendisine dört beş genç köle temin etmemi o kadar yalvararak istedi ki Sultan'a gönderilecek köleler arasından bunları araya araya bulduk. Uzun uğraşmalardan sonra bana yarım dükaya mal olan yarım tulum şarap bulabildim ve bunu arkadaşım Memlûk'e verdim; Memlûk buna çok sevindi. O gece o kadar çok içti ki ertesi gün at sürerken neredeyse ölecekti. Kusmaya başlayıp içtiklerini dışarı çıkarınca, onların bu gibi durumlarda neler yaptıklarını da gördüm; içi su dolu bir şişesi vardı, şarabı kusar kusmaz hemen bu suyla midesini içebildiği kadar dolduruyor ve böylece bir şişe suyla midesini yıkamış oluyordu. Hemen hemen yarım gün boyunca midesini yıkayarak yol aldı ve iyileşip düzeldi.

Bu şehirde Perrin Passerot adında Kıbrıslı bir tüccarla tanıştım; bu tüccar, Cenevizlilerin elinde bulunan Famagusta (Magussa) şehrindendi; bu tüccar ve kardeşi, Famagusta şehrinin Kıbrıs kralının eline geçmesi için çalıştıklarından buradan kovulmuşlardı ve kendisinin bana söylediğine göre uzun zamandan beri bu ülkede kalıyorlardı.[1]

Evlilik akdi 1 ocak 1432'de Nicasia'da, Antakya prensi Jean de Lusignan'ın, Tripoli kontu Pierre de Lusignan'ın ve Famagusta, Baffo, Tortose piskoposlarının huzurunda düzenlendi. Montmajeur, Aix ve Rivière senyörleri, genç prensesi gidip aramakla görevlendirildiler ve prensesin evliliği, 1433 yılı şubat ayında Chambéry'de kutlandı. Guichenon, *Histoire de la royale maison de Savoie*. Lyon, 1660, cilt I, s. 364. M.de Mas-Latrie, *Histoire de Chypre sous le règne des princes de la maison de Lusignan* başlıklı eserinde, elçilere ve elçilik göreviyle gönderilmiş kişilere, Kıbrıs'lı Anne ile Genova kontunun evlenmeleri konusunda verilmiş olan talimatları ve bu sonuncusunun, 1432 yılının 12 eylülünden 16 kasımına kadar tuttuğu günlüğü yayınlamıştır (cilt III, s. 12-15 ve 17-23).

[1] Bu Perrin Passerot ve kardeşi, Jean II iktidarının başlangıcında Cenevizlilere karşı düzenlemen gizli suikast girişiminin ardından Famagusta'dan ayrılmak zorunda bırakılmış çok sayıdaki sürgünler arasındaydı.

Larende'den ayrılıp Yunanlıların Quhongnopoly dedikleri Konya şehrine geldim. Memlûk'le birlikte bu güzel ülkede iki gün boyunca at sürdüm; birçok kasabadan geçtim; ama buralarda su kıtlığı vardı, çünkü bu Quhongne[1] şehrine kadar hiç akarsu

---

Faamagusta piskoposunun başında bulunduğu suikast girişimi, general Fregose'nin Nores baronu Jean ile evlenmiş olan kızı tarafından Cenevizli vali Anttonio Guarco'ya haber verilmişti. Jean II'nin Famagusta'ya karşı bu talihsiz kalkışmasının ardından, suikaste karışmış olan herkes ya ölümle ya hapsedilerek ya da sürülerek cezalandırıldı. *Delle imprese del dominio dei Genovesi nella Grecia*, libri quatro di Carlo Pagano. Gênes, 1851, s. 117 ve devamı.

[1] Eski *Iconim*, şimdiki Konya, iki tepeli bir dağın eteklerine kurulmuştur. Şehri çevreleyen ova, çok sayıda kanalların suladığı bağlarla, bahçelerle kaplıdır. Civardaki kaynakların suyu, yeraltına yerleştirilmiş üç yüz boru vasıtasıyla şehrin bütün mahallerine dağıtılmaktaydı. Konya'yı koruyan kale, şehrin batısındaki bir tepeye Kılıç Arslan (1155-1193) tarafından inşa ettirilmiştir. Çevre surları ise, Alâeddin Keykubad tarafından 1222 yılında kesme taşlarla yeniden yaptırılmış, surlarda on iki kapı açılmış ve yüz sekiz adet dört köşe kule ile tahkim edilmişti. Selçuklu prenslerinin, Kılıç Arslan tarafından inşa ettirilip Alâeddin Keykubad tarafından yeniden yaptırılan sarayları, şehrin güneyindeki surların yakınlarında yükselmekteydi. Bu sonuncu prens, ayrıca muhteşem bir cami inşa ettirmiş olup yanına da türbesini yaptırmıştı. Konya, 1189 yılında Frédéric Barberousse tarafından ele geçirilmiştir. Selçuklu hanedanının çöküşünden sonra ise Karamanoğlu hanedanının eline geçti. Konya 1392'de Sultan Bayezit'in egemenliği altına girdiyse de sultanın Ankara bozgunundan sonra yeniden Karamanoğullarının eline geçti; Mehmed II'nin saltanatı döneminde de, bir daha dönmemek üzere Karamanoğullarının elinden çıktı.

Belon şunları yazıyor: "Konya'nın surları, Konstantinopoolis'in surları gibi çeşitli türlerden taş kullanmak suretiyle inşa edilmiştir.... Şehri çevreleyen dağlar bir halka oluşturduğu halde kuleler dört köşe biçimde inşa edilmişlerdir; bu da az görülen ve seyrek rastlanan bir şeydi. Şehrin doğu yönü kırlara açılıyordu.... Ahalisi Rumlar, Türkler, Araplar ve Ermenilerden oluşuyordu. "*Singularitez observées en Grèce, etc.* s. 347.

Bir zamanlar Selçuklu sultanlarının hükümet merkezi olan bu şehir, büyük ve kalabalık bir kentti; bağlarla, bahçelerle dolu geniş bir ovada kurulmuştu. Batı yönündeeki dağlardan kaynaklanan çok sayıda akarsu, tarlaları ve bahçeleri suladıktan sonra şehre ulaşıyor ve aynı ovada bir de göl oluşturuyordu. Şehrin güzel surları vardır ve surlar hendeklidir; on iki kapısı kulelerle tahkim edilmiştir. Topraklarında pamuk ve çeşitli meyveler yetişir; bunlar arasında bir kayısı türü vardır ki bu mükemmel meyveye *kamar eddin kayısısı* adı verilir. Ovada ayrıca mavi renkli çiçek açan bir bitki yetiştirilmektedir; bunun tohumlarıyla işlenen deriler maviye boyanır. Sur

yoktu; hiç ağaç görülmüyordu; yalnız şehrin çevresinde meyveleri için dikilmiş ağaçlar vardı. Burası, Karaman ülkesinin en güzel ve büyük şehriydi. Ticareti gelişmiş, etrafı sağlam surlarla ve düzgün meyilli hendeklerle çevrili, surları kulelerle tahkim edilmiş bir kentti. Şehrin bir ucunda küçük bir kale bulunduğu gibi, âdet olduğu üzere şehrin ortasında da büyük ve muhkem bir kale bulunmaktaydı; görünüşe göre çok sağlam yapılı bir kaleymiş ama şimdi çok harap bir haldeydi. Bey'in sarayı da buradaydı. Bu şehirde dört gün kaldım. Sözünü ettiğim elçi de, Bey bu şehirde bulunduğu için müzakerelerde bulunmak üzere buraya gelmişti; Bey'le anlaşma sağlayan elçi, hükümdara saygı sunma törenine gideceği zaman beni de yanına aldı, ama o dört Kıbrıslı Rum törene alınmadılar. Bunlardan biri adliye görevlisiydi; benim Beyi niçin görmek istediğimi elçiye sorup duruyordu; böylece azkalsın o törene gitmemi engelleyecekti. Her şeye rağmen elçi benim törene gideceğimi söyledi, çünkü benim hükümdarı görmeyi ne kadar çok istediğimi anlamıştı ve bu zevki bana tattırmak istiyordu; bu nedenle de onlara benim hükümdarı görmemde hiçbir sakınca bulunmadığını söyledi.

Elçiye, hükümdara saygılarını sunma ve elçiliğinin kabulünü isteme törenine katılmak, getirdiği armağanları taşıtmak için hazırlanması bildirildi; âdetlere göre, herhangi bir armağan getirmeyen hiç kimse hükümdarla görüşemezdi. Silahlı iki görevli, hükümdarın huzuruna kabul edilmek amacıyla gelmiş olanların, sarayın önünde duran ve sahiplerini bekleyecek olan atlarını götürdüler ve hediyelerini sunmaları için sahiplerini çağırdılar. Hediyeler şunlardan oluşuyordu: altı parça Kıbrıs işi yün pelüş, kaç metre uzunlukta olduğunu bilemediğim renkli kumaşlar, yaklaşık kırk kelle şeker, iki tane zemberekli ok yayı, bir düzine kadar ok ve bir tane de haberci şahin. Elçi, sarayın

---

kapılarından birinin üstünde, Rumlar zamanında yapılmış çok sayıda figür bulunmaktadır: bunlardan birinde, iki meleğin elleri üstünde tuttuğu bir güneş figürüyle bir Hercule figürü göze çarpmaktadır ki bu sonuncusunun başı noksandır. Hazreti Mevlâna Celâleddin Rumi'nin mezarı da Konya'dadır. İbn Batuta, *Voyages*, etc. cilt III, s. 281; *Cihan Numa*, s. 615 ve *Guides des Pèlerins*, s. 14.

kapısına kadar at binmiş olarak geldi ve orada attan indi. Yaklaşık üç yüz kişinin sığabileceği büyük bir salona alındık ve burasını boydan boya geçtikten sonra hükümdarın bulunduğu odaya girdik.[1] Onu bir halının üstünde oturuyor bulduk, âdetleri böyleymiş. Altın işlemeli kumaştan dört köşe bir yastığa yaslanmış bir halde bulunuyor, kılıcı da hemen yanında duruyordu. Kendisinin de üstünde altın işlemeli koyu kırmızı kumaştan bir giysi vardı; yanı başında, bana söylendiğine göre şehirden üç adam oturmaktaydı. Kölelerinden otuz kadarı, odanın çevresine sıralanmış bir halde ayakta duruyorlardı; hükümdarın ön tarafında ise baş vezir ayakta durmaktaydı. Elçi odaya girmeden önce getirilen armağanlar hükümdarın önünden geçmeye başlamıştı, ama gördüklerinden hoşnut kalmadığı belli oluyordu. Sonra elçi biraz öne çıkarak hükümdara saygılarını sundu ve Türklerin dilini bilmediği için söyleyeceklerini tercüman vasıtasıyla aktaracağını bildirdi. Tercüman konuşmaya başlamadan önce vezir elçinin getirdiği mektubu istedi; mektup kendisine verilince yüksek sesle okumaya başladı; sonra elçi tercüman aracılığıyla Kıbrıs kralının bu mektubu hükümdara selâmlarını sunmak için gönderdiğini, hediyelerini de bir dostluk armağanı olarak kabul etmesini istediğini bildirdi. Hükümdar cevap olarak tek kelime bile söylemedi, ama elçi biraz ileriye, onların oturduğu tarzda oturtuldu; daha önce oturtulmuş olanlardan daha ön taraflara yerleştirildi ve o zaman hükümdar konuştu, kardeş Kıbrıs kralının nasıl olduğunu sordu ve iyi olduğu cevabını aldı; elçi, kralın babasının öldüğünü ve kendisinin, ölümünden önce genç kralın babasıyla hükümdar arasında ve de ülkeleri arasında var olan barış halini devam ettirmek isteyip istemediğini, hükümdarın huzuruna çıkarak öğrenmek için buraya gönderildiğini söyledi ve Kıbrıs kralı açısından bu barışın memnuniyet verici olduğunu bildirdi. Bunun üzerine hükümdar da bu barıştan hoşnut olduğunu söyleyerek kardeş

---

[1] Karamanoğlu hanedanının sekizinci hükümdarı olan İbrahim Bey, amcası Musa Bey'in yerine geçmişti. Babası Mehemmed Bey, başkent yaptığı Antaliye (Antalya) önünde bir top güllesinin isabeti sonucunda ölmüştü. İbrahim Bey ise otuz iki yıl süren saltanatı sonunda 1458'de öldü.

Kıbrıs kralı öleli ne kadar zaman olduğunu sordu ve kendisine bunun cevabı verildi. Şimdikinin yaşını öğrenmek istedi, bu da söylendi. Ardından, akıllı olup olmadığını sordu, akıllı olduğu cevabını aldı; ülke ahalisinin ona itaat edip etmediğini sordu; itaat ettikleri, hiçbir muhalefet olmadığı söylendi. Bunun üzerine hükümdar kendisine anlatılanlardan çok memnun kaldığını söyledi. Ve hemen elçilere kalkmalarını bildirerek kendilerine veda etti; ve elçiler geldikleri zaman onları ne kadar önemsediyse giderlerken de aynı tavrı takındı. Böylece elçiler kalkıp gittiler; sarayın kapısına geldiklerinde orada bekleyen atlarına bindiler ve ikamet ettikleri yere kadar at sırtında gittiler. Sonra teşrifatçılar geldiler ve para istediler; elçi onlara istediklerini verdi, çünkü burada âdet böyleydi.

Elçi ve maiyetindekiler hükümdarın büyük oğlu[1] tarafından da kabul edildiler; ona da armağanlar ve mektuplar getirilmişti. Elçi ona saygılarını sunacağı zaman, büyük oğul ayağa kalktı, sonra oturdu ve elçiyi de kendisiyle bizim aramızda duran üç adamın önüne oturttu ve bizi de arkaya aldı. Ben, arkamızda duran bir sekiye oturmak istedim ama hemen dizimin iç tarafından çekip yere oturttular; ben de derhal çıkıp otele döndüm. Bu sefer de yine bir teşrifatçı, hükümdarın kabul töreninde aldıkları gibi bir kez daha para istemek için geldi; ne var ki bunlar aldıkları az bir şeyle bile yetinebiliyorlar.

Daha sonra bu hükümdar, harcaması için elçiye para gönderdi, âdetleri böyleymiş; gönderilen para elli gümüş akçeydi. Hükümdarın büyük oğlu da otuz akçe gönderdi; bir Venedik dükası elli gümüş akçe ediyordu.

---

[1] İbrahim Bey'in büyük oğlunun adı İshak Bey'di; annesi bir köleydi. Babasının istediği bütün niteliklere sahip olduğu için daha hayattayken onu veliaht ilân etti ve *Iç-ili* eyaletini (Ermenek) ona tımar olarak bıraktı. İbrahim Bey'in ölümünden sonra İshak Bey ile Konya'yı zapteden kardeşi Pir Ahmet arasında savaş patladı; Azerbaycan'ın Beyaz Koyun hanedanından Uzun Hasan tarafından desteklenen İshak Bey, kardeşini Konya'dan kovdu. Karaman ülkesini, 1466 yılında Mehmed II ele geçirdi; veziri Mahmud Paşa, Larende surlarının önünde İshak Bey'i yenilgiye uğrattı; Uzun Hasan'ın sarayına sığınan İshak Bey, Tauriz'e gelişinden kısa bir zaman sonra öldü.

Bir gün hükümdarı şehirde at binmiş olarak giderken gördüm; büyük bir bölümü kölelerinden oluşan elli kadar atlının arasında yürüyordu; her iki yanında on dört ya da on altı kadar okçu yaya olarak gitmekteydi. Ülkenin âdetlerine göre kuşanmış bir halde kılıcını yanında taşıyor, eyerinin kayışında da bir dümbelek bulunuyordu; günlerden cumaydı ve hükümdar, tatil günü olan bu günde hutbesini okumaya gidiyordu.

Hükümdar otuz iki yaşlarında yakışıklı bir prensti ve ülkesinde çok sayılan bir insandı. Bana söylendiğine göre annesi hıristiyanmış ve doğduktan sonra kokusunu almak için Rum usullerine göre vaftiz edilmiş. O büyük bir hükümdardı; onun ülkesinde on altı gün boyunca at sırtında dolaştım; söylendiğine göre bu ülke kuzey tarafında Pers diyarıyla komşu oluyormuş. Tarsus'tan Karaman ülkesine kadar bir günlük yol var. Daha önce söylediğim gibi bu Karaman ülkesi Murad Bey'e[1] ait; ona Büyük Türk diyorlar. Ülkesinin uzunluğu on altı günlük yol, genişliği de söylendiğine göre yirmi günlük yolmuş, hatta daha fazlaymış.

Öte yandan onu tanıyan bazı kimselerin söylediğine göre de o çok zalim bir insanmış; mahkeme kurup birilerini yargılamadığı ya da ölüme mahkûm etmediği pek az gün varmış; ya da insanların ellerini ve ayaklarını kestirir, burnunu koparttırırmış; ülkesinde zenginleşen bir insan varsa servetine el koymak için onu öldürtürmüş. Benim buraya gelişimden altı gün önce karılarından birini öldürtmüş, işe bakın ki bu kadın büyük oğlunun annesiymiş ve oğulun bu olaydan hiç haberi yokmuş; nitekim ben kendisini gördüğümde bu konuda henüz bir şey bilmiyordu. Ve o, Büyük Türk Beyi Murad'ın kızkardeşiyle evliydi.[2]

---

[1] Bu "*Karman ülkesi*", başkenti Kütahya olan Germiyan eyaletidir. Burası, Germiyanların Türkmen hanedanının tımarı idi. Son prensleri Yakup Bey çocukları olmadığı için 1427'de burasını sultan Murad II'nin mülkiyetine verdi.

[2] İbrahim Bey'in sultan Murad'ın kızkardeşiyle evliliğinden altı çocuğu oldu: Pir Ahmed, Karaman, Kasım, Alâeddin, Süleyman ve Nur Sufi. Babalarının ölümünden sonra Süleyman ve Nur Sufi, Konstantinopolis'e sığındılar. Karaman ve Kasım, Yusufce Mirza Anadoluyu istila edince Uzun Hasan tarafına geçtiler.

Bu ülkenin insanları çok kötü, her biri birer cani; çok ağır cezalar verilmesine rağmen birbirini öldürüp duruyorlar; oysa ülkede tam bir adalet hüküm sürüyor, ama bu adamlar hırsız ve hilebaz. Buraya geleli henüz sekiz gün olduğu halde, bana söylendiğine göre, ülkenin en önemli kişilerinden biri öldürtülmüş ve köpeklere parçalatılmış. Bana ayrıca, otelimde kalan bütün önemli ve zengin kişilerin öldürülebileceğini de söylediler.

Yine bana söylendiğine göre, ülkenin bir ucunda, deniz kıyısında bulunan ve Farsacz[1] adını taşıyan bir yer vardı ki bu şehir de aynı hükümdara ait olduğu halde insanları deniz kıyılarının en iyi insanlarıydı ve bu hükümdara isyan etmişlerdi. Tarsus'tan Corco'ya kadar, kıyıdan içeriye üç fersah ötedeki (.....)[2] şehrine kadar buraları Kıbrıs kralına aitti. Burada Zabart[3] adında bir de liman bulunuyordu.

---

[1] Bu idari bölgenin adı çok tuhaf bir şekilde değişikliğe uğramıştır; burası, Kilikya sahilindeki *Iç-ili* eyaletine bağlı Kara-taş'tır.

[2] "Ülke içinde üç fersah mesafedeki şehir" bence eski *Seleucia*, bugünkü Selefke (Silifke) dir.

[3] Zabari, ortaçağda *Porto Cavaliere* ya da Port Cavalier adıyla bilinen eski Zefiri'dir. Thevet, burarın çok ayrıntılı bir tasvirini vermektedir. Salefe'yi aştıktan sonra, diyor, "Picele adı verilen bir kayalıkla karşılaşılır; burası insan eli ve becerisiyle inşa edilmiş bir merdiven gibidir ve buradan geçilerek Kilikya'daki Seleuce'ye ve eskinin Zefir'i, şimdiki zamanın Cavalier burnuna ulaşılır; bu burun boyunca gidilirse bir koya ulaşılır ama burası kıyılarına yanaşılmaya pek elverişli bir koy değildir. Oysa bu Cavalier adı, sözü edilen buruna, her ne kadar çok büyük bir yer değilse de oradaki ada yüzünden izafe edilmiştir; bununla birlikte bu ada güzel bir yerdir ve bir kulesi olduğu için de güçlü bir mevkidir. Karadan yaklaşık yarım fersah uzaklıktadır, bazı yerleri daha da yakındır. Kuzey doğu tarafındaki toprakları alçaktır. Kıyıları çok arızalı ve hele batı tarafı çok iri kayalarla kaplı olduğundan, batı yönünde suyu on kulaç derinliğe inebilen limana girmeden önce kıyıya bir çeyrek fersah kala demir atmak gerekir. Liman girişinin sağında ve solunda kayalıklar görülür; bunlar. Kilikya kıt'asındaki çok yüksek ve çoğu zaman karla kaplı dağların denize kadar inmesiyle oluşmuştur. Kuzey rüzgârı diğer taraflardan çok burasını tuhaf bir şekilde etkisi altında tutmaktadır. *"Le Grand Insulaire,* Bibliothèque nationale'deki fransızca elyazmaları, 1542, cilt II, s. 105. Buraya *Port Cavalier* adı, Roma Kilisesine boyun eğdikten sonra Ermenistan kralı Léon'un elinden bu şehri alan Kudüs Saint-Jean şövalyelerine izafeten verilmiştir. Bkz. M. Leake, *A tour in Asia Minor;* Londra, 1824, s. 179-205.

Bu Konya şehrinde, Famagusta'dan kovulmuş Anthoine Passserot adında bir adamla karşılaştım; söylediğine göre kendisi Kıbrıs kralının babasına hizmetlerde bulunmuş. Baba ölünce oğluna hizmet etmiş. Bana ülkenin durumunu ve bu Bey'in ülkeyi ne şekilde yönettiğini, Türkmen beyi Ramazan'ı nasıl ve niçin yakaladığını anlattı. Bu Anthoine, Famagusta şehrindendi; bu şehrin Kıbrıs kralının eline geçmesini istemekle suçlanmış ve uzun süre Karaman ülkesinde kalmıştı. Kötü talih peşini bırakmayınca belâlar birbirini izlemiş, az zaman önce onların dininden bir kadınla birlikte olduğu öğrenilmiş, bunun üzerine Bey ona katolik dininden çıkmasını emretmiş; oysa bana göre bu adam iyi bir hıristiyandı. Bana bütün bunları ve Sultan'ın, Ramazan'la savaşmaya cesaret edemediği için onu yakalarsa, kendisine karşı savaş açmak için kardeşini göndereceğini Karaman Bey'ine bildirdiğini anlattı. Karaman Beyi, kardeşini ülkesinden kovmuştu ve o da Mısır Sultanı'na sığınarak bir kenara çekilmişti.[1] Kardeşiyle savaşarak maceraya atılmaktan korktuğu için ona ihanet etmeyi yeğlemişti. Onun hiç cesur olmadığı, korkak bir alçak olduğu bana söylenmişti. Bununla birlikte bunlar ülkelerinin güçlü ve önemli insanları ve Türkiye'nin en yiğit kişileriydi.

Sonra yola devam edip Gazerie ülkesinin yakınından geçtim; Buranın Bey'i, bana söylendiğine göre çok yiğit bir adammış, Dulkadir Oğlu adını taşıyormuş; bu Bey'in emrinde silahlı otuz bin Türkmen erkek ve yüz bin kadın asker bulunurmuş; bu kadınlar da yiğit kişilermiş ve erkekler kadar iyi savaşırlarmış; bunu herkes söylüyordu. Bu ülke, bir yanda Tarsus'a ve Pers krallığına doğru uzanan yüksek dağlara ve Türkmen ülkesinin sınırlarına dayanıyordu. Bir başka yandan da Karaman ülkesiyle sınırdaş oluyordu. Yina bana söylendiğine göre burada birbiriyle savaşan dört bey varmış: bunlardan biri Dulkadiroğlu, diğeri

---

[1] Doğulu tarihçilerin kitaplarında, Ramazanoğlu İbrahim Bey'in Mısır Sultanına sığınan bir kardeşi olduğuna dair hiçbir iz bulamadım.
Kardeşlerinden ikisi, Ali Bey ve İsa Bey Türkiye'ye geçtiler. Sultan Murad iki kızkardeşini bu iki kardeşle evlendirdi ve onlara Bulgaristan'da, Sofya civarında geniş araziler ihsan etti.

Kuharaynik, bir diğeri Kuharayşust ve biri de, bana söylendiğine göre bütün Pers diyarına hükmeden Timurlenk'in oğluymuş.[1]

Karaman ülkesinin beyi İmbreym bay adını taşıyordu ama o Karaman adıyla biliniyordu, çünkü ülkesinin adı böyleydi. Bana söylendiğine göre kendisi Rum âdetlerine göre vaftiz edildiği gibi oğlu da vaftiz edilmişti. Burada bütün önemli kişiler kötü kokmasınlar diye vaftiz edilirlermiş.

Anthoine bana her şeyi anlattı ve Dük hazretlerinin yanına geleceğine dair söz verdi ve bu müslümanlar arasında kalmak istemediğini söyledi; ölmekten kaçınmaya çalıştığını sık sık söylüyordu; sünnet edilmekten çok korkuyordu ve bu korkuyu hergün yaşıyordu, çünkü efendisi böyle istiyordu. Anthoine otuz altı yaşlarında iri yarı ve güzel bir insandı. Biz nasıl pazar günleri kiliselere gidip rahibin huzurunda hıristiyan prensler için dua ediyorsak onların da camiye giderek Tanrının kendilerini Goddeffroy de Buyllon gibi bir adamdan korumaları için dualar ettiklerini söylüyordu. Ve ona göre güçlü bir prensle, onları kendi dinimize döndürmek için savaşmanın gereği yoktu; çünkü onlar savaşmaktan asla vazgeçmezler, yeter ki ihtiyaçları karşılansın. Bu Anthoine, Ermenistan dağlarını aşınca Ereğli'nin ötesinde, büyük bir şehrin yakınlarında, benim yarım günümü geçirdiğim yerde, Saint Basile'in[2] naaşının gömülü olduğunu da söyledi. Beni azkalsın yolumdan döndürecekti; gitmekle gitmemek arasında kararsız kalmıştım; yola yalnız başıma çıkarsam kendimi büyük bir tehlikenin içine atacağım söylendi. Zaten ben de,

---

[1] Gazeri ülkesi, Başkenti Césarée (Kaysariye) olan bir Buzuk eyaletidir. Bertrandon de la Broquière, Surgadiroli Nassir Eddin Mohammed adı altında, Dulkadiroğlu Türkmen hanedanının, Mısır Sultanı Melik el-Mueyyed'den tımar olarak Césarée eyaletini alan dördüncü prensini kastetmektedir. Bu prens, kırk dört yıllık bir saltanatın sonunda, 1442 yılında seksen üç yaşında ölmüştür. *Quharaynich* adı, Azerbaycan'da hüküm süren Akkoyunlular Türkmen hanedanının kurucusu Kara Yülük'ün adının bozulmuş şeklidir. Kara Yülük 1435'te öldü *Quharayschut* ise, Iraktaki Karakoyunlular hanedanının ilk prensi Kara Yusuf adının değişime uğramış şeklidir.

Timurlenk'in oğlu Mirza Şahruk, dördüncü oğuldur ve 1437 yılında ölmüştür.

[2] Saint Basile'in naaşı, Kappadokya'nın Césarée kentinde medfun olup büyük bir hürmet görmektedir.

çıktığım bu yolculukta uzun zamandır kendime böyle iyi ve güvenilir bir yol arkadaşı bulamamıştım. Bana ayrıca, Karaman Beyi'nin, her ne kadar kızkardeşiyle evliyse de Büyük Türk Sultanı'ndan ne kadar çok nefret ettiğini anlattı; çünkü Sultan, Karaman ülkesini elinden almıştı; bu ülke, kendisine ait toprakların uç beyliğini oluşturuyordu; ne var ki Büyük Türk kendisinden çok güçlüydü ve onunla savaşılamazdı. Ama bana öyle geliyor ki Padişah, Karaman beyinin kendisine barış içinde bırakmayacağını bildiği yerleri değil de öteki tarafları topraklarına katmış ve bununla yetinmişti.

Daha önce söylediğim gibi bu Karaman ülkesi[1] güneye doğru uzanıyordu ve bu tarafta çok yüksek dağlarla çevriliydi; ama kuzeye doğru ovalar başlıyordu, bu yönde dağ yoktu; deniz tarafında küçük adacıklar vardı, dağlık bölgeye gelmeden önce hiçbir ağaçlı yer görülmüyordu.

Burada, adı Mehmed olan ve bana çok iyilikleri dokunmuş bulunan yol arkadaşım Memlûk'e veda ettim. O çok iyiliksever bir insandı; o olmasaydı, yollarda çok zahmet çeker, zorlukla yol alabilirdim; çünkü büyük şehirler hariç, yol boyunca hiçbir şey bulunamıyordu; bu yüzden aç kalabilirdim, çok üşüyebilirdim; atımın başına da aynı şeyler gelebilirdi; o kendine baktığı kadar bana da bakıyordu, kendi atına da, benim atıma da gerekenleri yapıyordu. Bunları şunun için yazıyorum: bizim inancımızdan olmayan bir insan, sadece Tanrı aşkıyla bana çok büyük iyilikler yapmıştır, bu unutulmamalıdır. Ayrıca o, kendisinden Allah rızası için yardım isteyenlere sadakasını seve seve verirdi. Kendisinden ayrılırken benden hiçbir şey almak istemedi, sadece bizim kumaşlarımızdan yapılmış ince bir başlık istedi ve bunu alınca sevincinden bayram yaptı; atlattığım bütün tehlikeleri, öldürülmekten nasıl kurtulduğumu, kendisinin bütün bunlardan haberdar olduğunu bir bir anlattı; ve bundan sonra karşıma çıkacak Sarazen'lerden hangileriyle birlikte yola

[1] Burada Germiyan ülkesinden söz edilmektedir. 1333 yıllarında Küçük Asya'yı boydan boya geçmiş olan İbn Batuta, bir Türkmen kabilesi olan ve yaptıkları eşkiyalıklarla Kütahya eyaletini bezdiren Germiyan'lardan bahsetmektedir. İbn Batuta, *Voyages*, cilt II, s. 271.

çıkacağımı iyi seçmen gerektiğini, zira bu müslümanlar arasında da Frank'lar kadar kötü insanlar bulunduğunu söyledi. Benim kervanla birlikte yola çıkacağım gün, Kıbrıs kralının elçilerine veda etmeye gittiğimde, kendileriyle beraber gelmemi teklif ettiler; onlar görevlerini eksiksiz yapmışlar ve benim izlemeye kalkıştığım yoldan gitmek zorunda olmadığım inancındaydılar.

Bu Konya şehrinden, kaptanım olan kervan reisiyle birlikte ayrıldım. Kervandaki bütün yolcular burada yollarını ayırdılar; reisle birlikte kendi adamları ve beraber seyahat ettikleri karısıyla çocuklarından ikisi kaldı. Çok güzel yerlerden geçerek Atsaray[1] adında bir şehre kadar geldik ve güzel kasabalar gördük. Kasabanın birinde gecelemek için kaldık; burada, geceyi geçireceğim konuttan dışarı çıkmam yasaklandı; çünkü bu kasabanın insanları büyük bir ihtimalle beni öldürebilirlerdi, bunlar çok kötü insanlardı. Bu kasabadan sonra büyük bir ovada akıp giden bir ırmaktan geçtim; bana söylendiğine göre burada birçok hastanın şifa bulmak için geldiği bir hamam varmış.[2] Bir

---

[1] *Athsaray* yerine *Ak-cheher* (Akşehir) adını kullanmak gerek; burası, şehrin çevresindeki kırlar, beyaz renkli çiçeklerle bembeyaz bir hale geldiği için Akşehir adını almış. Kent, birçok akarsuyun suladığı bağlar ve bahçelerle çevriliydi. Şehir içinde, XIII. yüzyılda Alâeddin Keykubad tarafından inşa ettirilen güzel bir cami göze çarpar. Şehrin eteklerine kurulmuş bulunduğu dağ, *Sultan Dağı* adını taşımaktadır.

"Türkiye'nin şehirleri, diyor, genellikle surlarla çevrili değildir; Aşara da öyle. Orada, vaktiyle mezar yapımında kullanılmış, ama bugün, gelip geçenlerin atlarını sulamak için kullandığı çeşmelerde su yalaklarına dönüşmüş olan taşların üzerinde latince yazılar gördük. Geceyi Karbaşara'da geçiriyoruz. Bu şehir, geniş ve göz alabildiğine uzanan bir gölün yakınlarında bulunuyor; bu gölün kıyılarında uzun zaman dolaştık. "*Les observations de plusieurs singularitez, etc.* s. 376. Bu gölün adı Ak-şehir Gölü'dür.

[2] Bu kasaba, Akşehir'den dokuz saatlik mesafede bulunan Ilgun'dur. Burada, bir tanesi eski bir kilise olan iki cami ile Çifte Hamam adını taşıyan ve 660 (1261) yılında Sultan Gıyaseddin Keyhusrev tarafından yaptırılmış olan güzel bir hamam göze çarpmaktadır.

Ilgun'un havası hiç iyi değildir; buradan bir mil ötede cüzzama ve felçlere iyi gelen bir mineral sıcak su kaynağı bulunmaktadır. Kâtip Çelebi, *Cihan Numa*, s. 619. Bertrandon de la Broquière'in sözünü ettiği ırmak, kasaba yakınlarındaki göle dökülen Ilgun Suyu'dur.

zamanlar Kudüs'te de böyle hastane gibi kullanılan evler vardı. Konya'dan Atsaray'a üç günde geldim.

Atsaray, güney tarafındaki yüksek bir dağın eteklerine yerleşmiş küçük bir şehir. Burası güzel bir düzlükte kurulmuş az nüfuslu bir yer. Buranın sakinleri çok kötü insanlar.

Geceleyin evden dışarı çıkmam yasaklandı. Bu şehirden ayrıldıktan sonra, iki dağ arasındaki[1] Karaman ülkesinde bir gün boyunca at sürdüm. Bu ülkenin nüfusu oldukça fazla ve ahalinin çoğu Türkmen; etraf hep bataklık ve otlarla sarılmış bir halde; dağların yüksek yerlerine göre buralarda daha az ağaç var. Bu yörede, bizim Büyük Türk adını verdiğimiz Murad Bey'in Karaman ülkesinden çıkıp gelen küçük bir ırmaktan[2] geçtim. Diğeri gibi düz ve dağsız bir ülke olan Karaman ülkesi buradan başlıyordu. Akşari[3] adı verilen bir şehrin ve kalenin yakınlarından geçtim; akşam olunca, çok güzel bir kervansarayda gecelemeyi düşündük, ama orada yirmi beş Arapla karşılaştık; bu yüzden Hoyarbarak bu kervansarayda kalmaktan vazgeçti; çünkü bu Araplar çok yaman birer hırsızdı. Kalacak bir yer bulmak için geri döndük, bir fersah yol aldıktan sonra bir tepenin eteğindeki büyük bir kasabaya ulaştık; çarşısında bize yetecek kadar ekmek, peynir ve süt bulduk. Buradan ayrılıp, Konya'dan yola çıktığımızdan beri süren iki günlük yolculuktan sonra Karassar'a geldim.[4] Bu şehirde de oldukça bol yiyecek vardı; bu iki şehir

---

[1] Emir Dağı kuzey doğuda, Sultan Dağı da güney batıdadır.

[2] Bu ırmak, Eber-göl'e dökülen ve Akarsu adını taşıyan ırmaktır.

[3] Bana göre bu "şehir" ve bu "kale", Akarsu ırmağına adını veren Akar şehridir ve kale de bu şehrin kalesidir.

[4] "Bu şehir, yaklaşık yarım millik çevresi, dikine kesilmiş gibi duran bir kaya kitlesinin etrafına kurulmuş olup tepeye de bir kale inşa edilmiştir. Bu kaya kitlesi çifte renkli bir granitten oluşmuştur ve mavimsi siyah görünümdedir. Şehir, Karahisar adını bu kayadan almıştır; yüksekliği bir çeyrek mil kadar görünmektedir. Öylesine dik bir kayalıktır ki kalede yiyecek ve su varsa kimse burayı zaptedemez. Şehrin çevresi üç mil kadardır; ticareti çok gelişmiştir, çünkü burası yol üzeri bir şehirdir. Burada her çeşit ticari mal bulunduğu gibi tahıl yönünden de çok zengindir. Kubbeli camileri vardır, bunlardan birinin revakları son derece güzeldir." *Voyages de Richard Pococke en Orient*, etc. Paris, 1772, cilt V, s. 163-164. Niebuhr, *Reisen durch Syrien und Palastina nach Cypern und durch Klein Asien und die Türkey nach*

arasında yer alan ülke düzlük ve güzel. Bu ovaya üç kez indim; her defasında yarım fersah ya da daha fazla yol katettim; ve kendimi, buralardan hiç te aşağı kalmayan Fransa'da sandım, başka türlü bunu farkedemezdim.

Karassar, Karaman ülkesinin tümüne sahip olan Murad Bey'e aitti; burasını zorla ele geçirmişti, çünkü buranın kendisine ait olduğunu ve babadan miras kaldığını iddia ediyordu.

Karassar, Karaman ülkesinin başkentiydi; güzel bir şehirdi, ticareti gelişmişti ve surlarla çevrili değildi ama şimdiye değin gördüğüm en güzel kale buradaydı; çok gösterişli ve yuvarlak bir kayalık üzerine kurulmuştu. Sanki taşçı kalemleriyle yontularak yapılmıştı. En yüksek yerde, çok güzel ve büyük bir kale yer almıştı; şehrin çevresi böylece üç bölümden oluşuyordu: bir yanda bu kaleyi bir hilal gibi çevreleyen yüksek bir dağ,[1] diğer yanda bir ova ve içinden akan bir ırmak.[2] Bana söylendiğine göre kalede bir yeraltı su sarnıcından başka su kaynağı yoktu; Rumlar buraları ellerine geçirdilerse de korkaklıkları yüzünden uzun zaman ellerinde tutamadılar ve kaybettiler. Karassar, türkçede kara kaya demektir; buradaki kara taşlardan, berberlerin usturalarını biledikleri yassı taşlar çıkarılmaktadır.[3] Bu şehirde koyun ayaklarından yemek yapıldığını gördüm; şimdiye kadar gördüğüm yemeklerin en iyisi ve yediğim yemeklerin en güzeliydi; zaten Konya'dan buraya gelinceye kadar bir lokma pişmiş et yememiştim. Buraya gelmişken, bize iki gün yetecek kadar ekmek ve peynir tedarikinde bulunduk, zira pişmemiş et artık hiç hoşuma gitmiyordu. Bu yöreye özgü bir yiyecek çeşidi daha gördüm: kabukları çıkarılmış taze cevizler ikiye bölüneerek ipliklere dizilmiş bir halde, kaynamakta olan pekmeze daldırılıyor, çıkarılınca da tutkal gibi donuyordu. Bu yiyecek, acıkıldığı

Deutschland und Dännemark, Hamburg, 1837, s. 133 ve Olivier, *Voyages dans l'Empire ottoman, l'Egypte et la Perse*, Paris, 1807, cilt VI, s. 402; adı geçen bu son müellifler, Afyon Kara-Hisar hakkında pek az ayrıntı vermişlerdir.

[1] Bu dağın adı *Kaldır-dağı*'dır.

[2] Akar-su adındaki ırmak.

[3] *Kara-hisar*, Bertrandon de la Broquière'in dediği gibi kara kaya anlamına gelmez, kara kale anlamındadır.

zaman çiğ et ve diğerleri gibi insanın açlığını bastırmaya yarayan iyi bir besindi.[1]

Buradan ayrılarak Cotthay'a[2] gitmek üzere yola çıktık; orada iki gün kalacaktık; şehrin evlerinden çok uzakta kalan bir kervansaraya yerleştik, burada arpa ve saman da bulmuştuk. Kervansarayın korunmasına ve işlerine bakan bir tek hizmetli vardı. İstenen her şeyi gayet iyi anlıyordu, ama bazı defa ödülünü almadan hiçbir iş yapmıyordu. Buradan da Cotthay'a doğru, sulak ve güzel yerlerden, alçak dağlar arasından geçerek yol aldık; yüksek ve kocaman, çok güzel göknar ağaçlarının meydana getirdiği bir ormanla karşılaştık; bu ağaçları geçtiğim her yerde görüyordum. Bunlar, şimdiye kadar rastladığım en düz ağaçlardı; akçam ağaçları gibi tepeye kadar hiç dal yoktu. Ormanın bittiği yerden yarım fersah kadar aşağıya inince, şehrin girişine kadar uzanan ovaya varmış olduk. Yamacın alt tarafında, bir dağdan güneye doğru akıp giden küçük bir ırmakla karşılaştım;[3] suyu çok güzeldi; Hoyarbarak, karısı, çocukları ve adamları bu sudan içtiler; bana da içirdi, böylece atla giderken su içmek için kullandığı deri kaptan ilk kez bana da içecek bir şey vermiş oldu.

---

[1] Bertrandon de la Broquière'in, *ceviz sucuğu*'nun hazırlanmasına ilişkin bu çok doğru tanımlamalarına eklenecek bir şey yoktur.

[2] Eski *Cotyœum*, bugünkü Kütahye (Kütahya), Adernas-çayı *(Rhyndacus)* ile Pursak arasında, bir tepenin eteklerine kurulmuştur. Kâtip Çelebi şöyle diyor: "Kütahya şehri bir dağın alt tarafına yerleşmiştir ve şehri koruyan kale, yüksekliğiyle dikkat çeken büyük bir kaya kitlesinin zirvesinde bulunmaktadır. Şehrin kuruluşu ve kalenin inşası, Germiyan hanedanından bir Bey'e bağlanır. Kütahye'nin içinde yedi medrese, yedi büyük cami, dokuz hamam ve bir bedesten vardır. Çarşısı erzakla ve iaşe maddeleriyle doludur. Kervansaray çoktur. Etrafındaki meyve bahçeleri ve bağlar çok sayıda derelerle sulanmaktadır. Şehrin kuzeyinde ve doğusunda uzanan yemyeşil bir ovanın ortasından Eski-Şehir yakınlarında Sakarye nehrine dökülen Pursak (Porsuk) çayı geçmekteydi. Kütahye'nin en büyük bölümü kalenin eteklerine kurulmuş olup birkaç mahalle kaleye bitişmiş durumdadır. Kütahye topraklarında armut, elma ve diğer meyveler bol bol yetiştirilmektedir. Kâtip Çelebi, *Cihan Numa*, s. 617.

[3] Bu küçük nehir, eski adı *Thymbres* olan Pursak çayıdır. Murad dağından çıkar ve Sakarye'ye dökülür.

Cotthay, surların içine kapanmamış güzel bir şehir; büyük ve güzel bir kalesi var; dağ yönünde, birbiri üstüne üç sıra tahkimatla güçlendirilmiş olan bu kale çifte surlarla son derece iyi korunuyordu, burası Murad Bey'in büyük oğluna aitti.[1] Burada, benim de içinde bulunduğum kervanla birlikte Mekke'den geldiği söylenen bir Hatun'un huzuruna, bazı adamların çıktığını gördüm. Bu Hatun, Camussat paşa[2] adında yüksek rütbeli bir Türk valisinin karısıydı ve beyliklerin bir kısmı onun yönetimi altındaydı.

Bu Cotthay şehrinde bir kervansarayda konakladık; burada Türkler de kalmaktaydı; atlarımız karma karışık bir halde bulunuyordu, onların âdetleri böyleymiş. Ertesi gün, yani pazar sabahı yola çıkacaktık; eyerimin kayışlarından birinin çalınmış olduğunu gördüm; arka taraftaki bu kayışla halımı ve beraberimde götürdüğüm diğer ihtiyaç maddelerini bağlıyordum. Hiddetlendim ve bağırıp çağırmaya başladım. Orada bir Türk köle vardı, elli yaşlarındaydı; o Türk sultanının oğluna hizmet etmekteydi, yetki sahibi bir kişiydi ve benim türkçeyi iyi konuşamadığımı anlamıştı. Beni kervansarayın kapısı önüne, yanına getirtti. Bana italyanca olarak kim olduğumu sordu. Onun

---

[1] Sultan Murad'ın büyük oğlunun adı Alâ Eddin idi ve Amasya sancak beyiydi.

[2] "Camussat bayscha"dan daha sonra yine söz edilecektir; bu zat, Bertrandon de la Broquière Bursa'da iken Anadolu Beylerbeyi olan Hamza Paşa'dır. Kendisi, Antalya valisi Firuz Beyin oğlu ve Sultan Murad II'nin veziri Avzi Paşa'nın kardeşiydi. Bu Sultan'ın döneminde önemli bir rol oynamıştır. Kendisinin Sultan Bayezit'in oğlu olduğunu iddia eden ve silaha sarılarak Sultan Murad'la taht kavgasına giren düzmece Mustafa'nın yanından Cüneyd'i ayırmakla görevlendirilmişti; bu görevini başarıyla yerine getirdi. Cüneyd'in Aydın'a kaçması, Mustafa'nın askerlerinin dağılmasına yol açtı ve Murad'ı korkunç bir rakipten kurtardı. Hamza Paşa, 1428'de Selânik'i kuşatan orduya kumanda etti ve bu şehri Venediklilerin elinden aldı.

Colucci tarafından *Antichita Picene*'nin XV. cildine alınan "la vie de Cyriaque d'Ancône" başlıklı yazısında Scalamonti, adı geçen Cyriaque d'Ancôm'un yanında Memnon de Caphalenie olduğu halde, "Canuzabegh" tarafından hüsnü kabul gördüğünü belirtmektedir. Scalamonti, Hamza Paşa'nın Yunan asıllı olduğunu ileri sürmekle yanılgıya düşmüştür. Şöyle diyor Scalamonti: "Nam et ille natione græcus græceque perdoctus erat. Et multa sibi de antiquis nobilibus in ea provincia rebus, et de insigni Cyzicenorum delubro egreegie periteque commemorabat."

italyanca konuşmasına çok şaşırmıştım, Frank olduğumu söyledim. Nereden geldiğimi sordu. Ben de, Hoyarbarak kafilesiyle birlikte Şam'dan geldiğim cevabını verdim. Benim bir casus olduğumu ve bu ülke hakkında casusluk yapmak için buraya geldiğimi söyledi ve de deniz yoluyla bu nedenle gitmediğimi ileri sürdü; bu sözler beni şaşırtıp korkuttu. Ben de ona cevap olarak, Venediklilerle Cenevizliler arasında büyük bir savaş cereyan ettiğini, bu yüzden hiç kimsenin deniz yoluyla gitmeye cesaret edemeyeceğini ileri sürdüm. Bunun üzerine nereye gittiğimi sordu; ben de Bursa'ya, zerdeva kürkü ticareti yapan kardeşimi görmeye gittiğimi söyledim. Bana nereli olduğumu sordu. Fransız krallığındanım dedim. Paris yakınlarındaki Guevres'den[1] olup olmadığımı sordu. Hayır diye cevap verdim. Sonra da ben ona Paris'in nerede olduğunu biliyor musun, diye sordum: Evet, diye cevap verdi; bir zamanlar messire Barnabo adında bir kumandanla birlikte Paris'te bulunduğunu söyledi. Gerçekten, dük Jehan'ın esir alındığı Macaristan savaşında ele geçenler arasında onun da bulunduğuna inanıyordum. Bunun üzerine, kervansaray içinde bulunması gereken atımı aramaya çıkmamı söyledi; kendisinin de benimle birlikte geleceğini haber verdi; çünkü burada Arnavut köleler vardı ve bunlar benim her şeyimi çalabilirlerdi; ben de onun dediğini yaptım. Sonra benden, at için ve kendim için beş gün yetecek kadar yiyecek tedarik edip satın almamı istedi; çünkü yol boyunca hiçbir şey bulamazmışım. Sabah yola çıkmadan önce, o akşam et yemekleri yedim; iki günden beri ağzıma bir lokma et girmemişti. Bu yemeklerden büyük bir haz duydum, ama yapacak işlerim vardı, kaldığım yere döndüm.

Cotthay'daki kervansaraydan ayrılarak Bursa'nın yolunu tuttum; yol boyunca oldukça yüksek dağlar gördüm; güney yönü ile gün batımı yönü arasındaki bir noktada büyük Troya'ya giden yolu terkettim; biraz dağlık bir araziden geçtim, ormanlar içinde iki gün kadar yol aldıktan sonra güzel bir ovaya ulaştım; burada oldukça çok sayıda ve yerine göre güzel sayılabilecek kasabalar

[1] Guevres, Champagne bölgesindeki Brie'de, Meaux piskoposluk dairesindedir. (Dammartin kanton'u "Seine-et-Marne").

vardı. Cotthay'dan Bursa'ya kadar yolculuk beş gün sürdü. Bursa'ya yarım günlük mesafedeki bir kasabaya[1] girdik. Burada et bulduk, bağbozumu zamanındaki tazeliğini bütün bir yıl muhafaza eden üzümler bulduk. Kasabaya henüz girmemişken, aşağı yukarı şafak zamanı Bursa'dan atlı bir Türk geldi ve Hoyarbarak'ın karısına babasının öldüğünü bildirdi; bunun üzerine kadın, o zamana kadar hiç görmediğim yüzünü açtı ve onun çok güzel bir kadın olduğunu farkettim; ve o çok tuhaf bir tarzda, hemen hemen bizim tarzımızda yas tutmaya başladı.

Bu kasabada ayrıca, manda sütünden yapılmış, çok güzel ve çok lezzetli, bir çeşit krema bulduk; buna *Kaymak*[2] diyorlardı; o akşam Türkler bana çok pişirilmeyen, yarı yarıya pişmiş denebilecek ızgara et yedirdiler; bunlar parça parça kesilerek ve bir şişe geçirilerek ızgarada pişiriliyordu. Onlar bana karşı bu şekilde çok iyi bir kabul gösterirlerken, ihtida etmiş sıradan bir köle ortaya çıkarak sanki inancı tam bir müslümanmış gibi konuşmaya başladı ve kervandakilere, beni beraberlerinde götürmelerinin büyük bir günah olacağını söyledi; çünkü kendileri kutsal Mekke haccından dönmekteydiler. Bunun üzerine bana Bursa önlerine gitmem ve gün doğmadan bir saat önce yola çıkarak yalnız başıma devam etmem gerektiği söylendi. Böylece Tanrı beni önceden yola çıkarmak inayetinde bulunarak o gün Bursa'ya hiçbir yanlış yola sapmadan, sadece bir kez bir Türke yol sorarak gitmemi sağladı. Bursa'da yol üzerinde, benim Mekke'den geldiğimi sanarak elimi, eteğimi öpen birçok kimseyle karşılaştım. Bu insanlar, içlerinde önemli kişiler de bulunduğu halde kervanı görkemli bir şekilde karşılamak için gelmişlerdi. Bursa şehrinin girişine vardıktan sonra, bir meydana ulaştım; üç ya da dört sokak bu meydana açılmaktaydı. Allah'ın inayetiyle, ihtiyacım olan

---

[1] Bu kasaba Olimpos dağı eteklerinde, Bursa'ya bir konaklama mesafesinde kurulmuş bulunan Aksu kasabasıdır; Kâtip Çelebi şöyle diyor: "Aksu, içinden Durak adında bir ırmağın geçtiği güzel bir kasabadır. "*Cihan Numa*, s. 658.

[2] Belon kaymaktan da söz etmektedir, "Konstantinopolis'te, Trakya tarafındaki limanın ötesinde bir semt vardır ki burada Melca'dan, Kaymak'tan ve Axigala'dan başka bir şey yapılmaz. Kaymak, kremadan çıkarılır ve bu işlem çeşitli tarzlarda yapılır. Bu kaymak denen şey, Yunanlıların eskiden Aphragala adını verdiği nesnedir. "*Les observations des singularitez*, s. 424.

şeyleri temin edebileceğim bir çarşıya geldim; her türlü ticaretin yapıldığı ve her türlü malın bulunduğu bu çarşıya ulaşabilmem de yine Tanrının inayetiyle mümkün oldu. Burada ilk karşılaştığım hıristiyan, Beyrut'lu Parvezin'in kendisine ulaştırılmak üzere mektup yazdığı kişiydi; bu şahıs, Jennes'li Espignolin'lerdendi;[1] kendisiyle konuştuğum zaman çok şaşırıp heyecanlandı ve beni bir Floransa'lının hanına götürdü. Orada hem kendim kaldım, hem de atıma bakıldı. İkametim on gün sürdü, bu arada Bursa şehrini istediğim gibi gezdim.

Bu Bursa şehri ticarette çok ilerlemiş güzel bir şehir;[2] Türklerin sahip olduğu şehirlerin en güzeli. Olimpea adı verilen

---

[1] *Espignolins*, Genovalı büyük Spinola ailesinin adının değişikliğe ugramış şeklidir.

[2] Hüdavendigâr eyaletinin başkenti Bursa, Edirne'nin alınışına kadar geçen süre içinde Osmanlı sultanlarının taht şehri olmuştur. 1317 yılında, Osman Gazi'nin oğlu Sultan Orhan tarafından zaptedilmiş olan bu şehirde Osman Gazi, *Gümüş Günbed*'de gömülüdür. Bertrandon de la Broquière'in gelişinden otuz yıl önce Bursa, Timur'un torunu Muhammed Sultan tarafından yakılıp yıkılmış ve yağmalanmıştı.

"Burası, dünyanın en harikulâde konumdaki şehirlerinden biridir; dağ yamacında büyüyüp genişlediği için surlarla çevrilmemiştir. Burası, Lyon'dan daha geniş bir alana kurulmuştur; birçok yerde, dağ eteğindeki engeller yüzünden ayrı ayrı semtlere bölünmüş durumdadır. Küçük vadiler şehri birbirinden mesafeli bölümlere ayırmıştır. İşte bu Bursa şehri, Konstantinopolis kadar kalabalık ve zengindir; hatta daha da zengin olduğunu ve nüfusun daha iyi yerleştirilmiş bulunduğunu bile söyleyebiliriz. Roland'ın büyük kılıcı, şimdi Bursa kalesinin kapısında asılı durmaktadır. Türkler ona değer veriyor ve kutsal bir emanet gibi koruyorlar; çünkü onlar Roland'ın Türk olduğuna inanıyorlar; hiç değilse halk kesimi bunun bir gerçek olabileceğini düşünüyor. Bursa'nın zenginlik kaynağı ipektir; zira yıl geçmiyor ki Suriye'den ve Doğu'nun diğer ülkelerinden ipek yüküyle gelen bin deve bunları Bursa'ya indirmesin. Bu ipekler burada işleniyor, iplik haline getiriliyor, dokunuyor ve çeşitli biçimlerde kullanılmak üzere hazırlanıyor, renk renk boyanıyor; çünkü Türkler üstünde çeşitli renklerin yer aldığı kadife giysiler kullanıyorlar, hatta altın ve gümüş sırmalar çekerek kendilerine özgü işlemeler çıkarıyorlar. "Belon, *Les observations des singularitez*, s. 450-451.

Bursa'nın ve abidelerinin eksiksiz bir tasvirini Evliya Efendinin seyahatnamesinde buluyoruz; *Narrative of travels in Europe, Asia and Africa in the seventeentth century*, etc.; türkçeden çeviren: Ritter Joseph von Hammer, 1850, cilt II, s. 1-28.

azametli bir dağın eteklerine kurulmuş ve güneye doğru yayılmış çok büyük bir şehir;[1] dağdan inen bir ırmak şehrin birçok yerinden geçer ve bu yüzden burası olduğundan daha büyükmüş gibi görünür; ırmak[2] şehrin çeşitli yerlerinden geçtiği için şehir sanki kasabaların yanyana gelmesinden oluşmuş gibidir. Burası ayrıca Türkiyenin hükümdarlarının gömülü olduğu bir şehirdir.[3] Burada darüşşifalar ve imarethaneler vardır; bunlardan üç ya da dört adet mevcut olup buralarda muhtaçlara ekmek, et gibi yiyecekler veriliyor ve tanrı aşkına isteyenler olursa onlara şarap ta veriliyordu.

Bursada bazı tüccarlarla tanıştım, beni çok iyi karşıladılar ve her yeri gezdirdiler. Bizim kafile reisinin Bursaya gelişinden dört beş gün sonra, hep birlikte kendisine giderek bana sağladığı iyi

---

Bursa şehrinin ve abidelerinin tasviri için Hammer'in 1818'de Pesth'de yayınlanmış olan şu eserine başvurulabilir: *Umblick auf einer Reise von Constantinopel nach Brussa und dem ollimpus*, eetc., s. 47-54. Ayrıca Kâtip Çelebi'nin *Cihan -Numa*'sı okunabilir; s. 657-658.

[1] Olympe dağının türkçe adı *Keşiş-dağı*'dır; bunun nedeni, dağın yamaçlarında birçok keşiş zaviyesinin inşa edilmiş olması ve fetih döneminde buralarının Rum keşişler tarafından işgale uğramasıdır.

[2] Halk dilinde *Ülfer* diye söylenen *Nilüfer-suyu*. "Bu akarsu, biri Bursa'nın doğusundan, yaklaşık beş fersah mesafeden, diğeri ise şehrin güney batısından iki fersah mesafeden akıp giden iki derenin birleşmesiyle meydana gelmiş küçük bir çaydır. Bu birleşme, Bursa'nın bir buçuk fersah kuzeyinde meydana gelir ve ırmak *Ülfer-su* adını alır. Ülfer, batı-kuzeybatı tarafına yönelir ve Mualiç-çayı'nın denize döküldüğü yerden yaklaşık bir fersah önce bu çaya kavuşur. Ülferi besleyen derelerin ve özellikle Olimpos'un ana kitlesinden çıkan suyun akış hızı yüksektir. Ülfer ırmağı, Bursa ovasına indikten sonra aşağı kısımlarda hızını bir ölçüde korumakla birlikte birçok kıvrım yaparak akmaktadır. "De Tchihatcheff; *Asie Mineure, description physique de cette contrée*. Paris, 1866, cilt I, s. 205-206.

[3] Osmanlı hanedanının ilk altı sultanı Bursa'da gömülüdür. Osman I ve Orhan, *Gümüşlü Gunbed* adı verilen türbede medfundur; Murad I, Bayezid I ve Bertrandon de la Broquière'in çağdaşı olan Murad II Çekirge'deki türbede ve Mehmed I'de Yeşil imaret adı verilen yerde gömülüdür; bu yapı adını, kubbesini ve minaresini kaplayan yeşil çinilerden almıştır. M. Parvillée bu anıtın ayrıntılarını resmetmiş ve bunları, *Architecture et décoration turques au XV. siècle avec une préface de Viollet-le-Duc* başlığı altında Paris'te 1874 yılında bastırmıştır. Bkz. Evliya Efendy, *Narrative of travel*, etc., bölüm III, s. 7.

yolculuktan dolayı teşekkür ettik, sonra ben reise veda ettim. Pazar yerindeki diğerleri gibi o da yüksekçe bir taş sekiye oturmuştu; şehrin ileri gelenleri hep buraya otururlarmış. Çarşıda her cinsten ipekli kumaşlar, kıymetli taşlar ve bol miktarda inci satılıyordu ve bunları ucuza almak mümkündü; ayrıca pamuklu kumaşlar ve sayılamayacak kadar çeşitli eşya satılıyordu.[1]

Bu çarşıya yakın bir yerde başka bir pazar daha vardı; burada da pamuklular ve beyaz sabunlar satılıyor ve büyük çapta ticaret yapılıyordu. Yine burada, kadın ve erkek hıristiyanların satıldığını gördüm; yüksek bir yere, sıralar üzerine oturtulmuşlardı, manzara yürekler acısıydı. Onları satın almak isteyenler, kadınların sadece yüzlerini, ellerini ve biraz da kollarını görebiliyorlardı. Şam şehrinde, on beş on altı yaşlarında zenci bir kızı satılırken görmüştüm; onu, çırılçıplak denebilecek bir halde,

---

[1] Bursa'nın çarşısı ve bedesteni, şehri zaman zaman harabeye çeviren yangınların dışında kalabilmiştir. Evliya Çelebi Bursa'yı 1040 yılı muharrem ayında (ağustos 1630) ziyaret etmiş olup Kapalı Çarşıyı ve bedesteni şöyle anlatmaktadır: "Çarşıda dokuz yüz dükkân var; bedesten büyük bir yapı; sağlamlığı demir zincirlerle daha da pekiştirilmiş dört demir kapısı olup üstünü örten kubbe, yekpare kalın sütunlara oturtulmuş; içinde, her biri Mısır kralı kadar zengin birer tüccar tarafından işletilen üç yüz dükkân bulunuyor. Kuyumcular çarşısı bedestenin dışında ve arada bir miktar mesafe bırakılarak ayrılmış. Terziler çarşısıyla pamuk tarayıcıları çarşısı, takkeciler, kumaş tüccarları, çuha satıcıları ve bezzazlar da bedestenin dışına yerleşmişler. Orada, Nişanlılar Çarşısı adı verilen ve içinde gül yağı, misk, amber vs. gibi kokulu maddelerin satıldığı bir çarşı daha var. Buradan geçenlerin koku alma duyuları, ortalığa yayılan bu mest edici kokulardan o kadar etkileniyor ki bu çok hoş kokular ve satıcıların kibarlığı yüzünden buradan bir türlü ayrılamıyorlar. Bedestenin etrafında, sıra sıra dükkânlarıyla çarşılar yer almış. Her köşede, Suları iki oluktan akan bir çeşme bulunuyor. Yaz ayları boyunca tüccarların uşakları dükkânların önlerini suluyorlar; o zaman burası, Bağdat'ta sıcak havalarda inilen yeraltı odaları gibi oluyor. Bursa'nın belli başlı insanları, günün en sıcak saatlerini Kapalıçarşıya gelip oturarak geçiriyorlar. Seyyahların anlattıklarına bakılırsa, Bursa'daki kadar güzel ve hoş bir çarşı hiçbir yerde yokmuş. Halep çarşısı ile Edirne'deki Ali-Paşa çarşısı da çok ünlü ama bunlardan hiçbiri, hatta Konstantinopolis'in çarşıları bile Bursa'nın kapalıçarşısı ilme kıyaslanamaz". *Narrative of the travels in Europe, Asia and Africa by Evliya Efendy;* türkçeden tercüme eden: Ritter Joseph von Hammer. Londra, 1834, bölüm III, s. 12.

sadece karnı, kıçı ve biraz da önü örtülü olarak sokaklarda dolaştırıyorlardı. İlk kez bu Bursa şehrinde zeytinyağlı havyar yedim; eğer yanında başka yiyecekler yoksa Rumlar için bu havyarın hiçbir değeri yoktur. Kervandaki satıcılardan aldıkları baharatı Pera'ya götürmek üzere yola çıkacak olan bazı tüccarlarla birlikte gidebilmek için onları Bursa'da uzun zaman bekledim. Çünkü, Türkiye'den yola çıkıp Rum ülkesindeki Saint-Georges kanalı adı verilen ve Konstantinopolis ile Pera'yı ayıran boğazdan, yanınızda tanınmış bir kişi olmadan geçmek mümkün değildi; onlar, Bursa'da bulunan Türk hükümdarından benim bir belge almamı sağladılar; bunun çok yararını gördüm, hep yanımda taşıdım ve bu sayede Cenevizli tüccarlarla birlikte boğazı geçmenin yolunu bulabildim. Bu şehrin, batıya doğru uzanan alçak dağlardan biri üzerine kurulmuş büyük ve çok güzel bir kalesi de vardı; şehirde binlerce ev bulunuyordu. Hükümdar konağı da buradaydı ve çok güzel bir yapıydı; bana söylendiğine göre bu sarayda elli kadar kadın vardı, burada zevkü sefa içinde yaşanıyordu. Sarayın bir bahçesi vardı ve içinde büyük bir havuz bulunuyordu; hükümdar burada, canı istediği zaman o çok güzel kadınlardan biriyle oynaşırmış; havuzda bir de küçük sandal varmış; bunlar hep benim kulağıma gelenler, çünkü ben sarayı ancak dışarıdan görebildim.

Camussat bayscha (Hamza Paşa) adı verilen Türk devlet adamının yönetim merkezi Bursaydı ve o Türklerin sahip olduğu en yiğit ve gözüpek insanlardan biriydi. Bu yüzden ve diğer nitelikleri sayesinde başında bulunduğu ülkeyi ayakta tutuyordu. Ülkeyi elinde nasıl tutabildiğini ve kendisine itaat edilip edilmediğini sordum; bana söylediklerine göre ona da Sultan Murad'a itaat edildiği gibi itaat ediliyor ve kendisi her yıl elli bin düka'nın üstünde gelir sağlıyordu. Bu Türk ne zaman ihtiyaç duysa ülkesi onun emrine yirmi bin adam veriyordu. Hamza Paşa'nın bunları teminle yükümlü adamları vardı ve bunlardan biri kendisine bin, diğeri iki bin, bir diğeri de üç bin olmak üzere derece derece ve ihtiyaca göre[1] asker sağlamaktaydılar. Bu yüzden

[1] Merkezi Bursa olan Hüdavendigâr eyaletinde, sahibi olan Bey'in her üç bin akçelik geliri için bir sipahi çıkarmak zorunda bulunduğu bin beş adet *tımar* ya

ne zaman askere gereksinim duysa, hiçbir şey vermeden onları derhal elinin altında bulabiliyordu.

Bu Bursa şehrinde, bazı Floransalı tüccarların beraberimde götürmemi istedikleri bir İspanyolu yanıma almayı da üstlendim; sanırım bu şahıs Mısır Sultanı'nın bir kölesiydi, oradan kovulmuş ve kaçarak buraya kadar gelebilmişti. Onu, masraflarını kendim karşılayarak Konstantinopolis'e kadar getirdim ve orada bıraktım; sonra ne olduğunu bilmiyorum.

Bursa'dan, satın aldıkları baharatı Pera'ya götüren Cenevizli üç tüccarla birlikte yola çıktım. Onlar, daha güvenlikli bir yolculuk yapabilmem için bana yüksek bir kırmızı şapka ve sarı telden yapılmış bir başlık aldırttılar ve Konstantinopolis'e kadar bu kıyafetle geldim. Bursa'nın önünde kuzeye doğru uzanan bir ovadan[1] geçtik. Şehrin içinden çok derin bir ırmak akıp gidiyordu; ırmağı, üzerindeki bir köprüden geçerek aştık; bu ırmak, Konstantinopolis ile Gelibolu arasında, Bursa'dan yaklaşık dört fersah mesafede yer alan bir körfezde denize dökülmekteydi. Toprağı killi[2] ve ağaçlarla kaplı dağlık bir arazide gün boyunca yol aldım. Bu dağda, iri kirazlardan daha büyük meyveler veren küçücük ağaçlar vardı; biçimi ve tadı çileği andırıyordu; ne var ki biraz ekşiydi, yemesi çok hoştu; ama çok yenince insan sarhoş gibi oluyordu; bu meyveler kasım ve aralık aylarında çıkarmış.[3]

---

da askeri *fief* ve ayrıca dört yüz yirmi *zeamet* yani Bey adına belli miktarda zırhlı süvari yetiştirilmesi gereken arazi birimleri bulunuyordu. Bkz. M.de M.d'Ohsson, *Tableau général de l'Empire ottoman*, cilt VII, s. 275 ve 374.

[1] Bursa'nın kuzey batısında ve Olimpos'un eteklerinde uzanan, iki fersah uzunluğunda ve bir buçuk fersah genişliğindeki vadi *Gök-dere* adını taşımaktadır. Kâtip Çelebi, *Cihan Numa*, s. 655. Orada, Emir sultan'ın asasını vurduğu yerden fışkıran ve *Asa-çeşmesi* adı verilen bir su kaynağı vardır. Buhara'lı şeyh Şems Eddin Muhammed, daha çok Emir Sultan adıyla tanınmış olup kızlarından biriyle evlendiği Sultan Bayezid I üzerinde büyük bir etki sahibiydi.

[2] Bu dağların adı *Katırlı-dağ*'dır.

[3] Burada söz konusu olan ağaç, Türklerin meyvesini çok sevdikleri *Koca yemiş* ağacıdır; bu yemişler meyve şekerlemesi halinde satılmaktadır.

Bu dağdan inince, iki dağ arasında kalan bir ovaya ulaştık.[1] Bu ovanın ucunda büyük bir göl var; ne kadar olduğunu bilmiyorum ama burada evler[2] de görülüyor. Türk halısının nasıl yapıldığını ilk kez burada gördüm. Bu ovada çok bol pirinç yetişmekteydi. Bu dağın üstünden kuzey yönüne bakılınca Gelibolu körfezi görülüyordu. Geceyi bir vadide geçirdim.

Buradan ayrılınca dağları, vadileri ve çayırları arkamda bıraktım ve bir ormanla karşılaştım; ağaçlar çok yüksekti, aralarından atla geçmesi de zordu; bir rehber yoksa yol bulmakta güçlük çekiliyordu; yol öyle derindi ki atlar ormandan zorlukla çıkabildiler. Sanırım bu orman, Goddeffroy de Buyllon'un kitabında ne kadar güçlükler içinde geçtiğini anlatırken sözünü ettiği ormandı. O geceyi orman dışında Nichomedie'den[3] dört fersah mesafede bulunan bir kasabada geçirdim. Nichomedie güzel bir şehir; Konstantinopolis'e kadar uzanan körfezin ucunda bir de limanı var. Nichomedie'de sona eren ve Lenguo adı verilen bu körfez bir ok atımı genişliğinde. Buralarda yollar çok bozuk, geçişe elverişli değil.

Konstantinopolis'e doğru yola devam ederek çok güzel bir ülkeye geldik; yerleşim biçimi de iyi olan bu çevrede Türklerden çok Rumlar yaşıyor ve bunlar hıristiyanlara karşı, Türklerin

---

1 Samandağı ile Katırlıdağ arasındaki gemlik ovası.

2 Nicée gölü, türkçe adı: İznik gölü.

3 Nicodémie, bugünkü İzmit; aynı adı taşıyan körfezin ucunda kurulmuştur. Kocaeli bölgesinin merkezidir; içinde üç yüz kadar ev vardır. "Nicomedie, bir bıçağın sırtına yerleşmiş gibidir. Surlarının kuleleri çok büyüktür; bu surlar, limanın alt tarafından başlayıp tepenin üstüne kadar ulaşıyordu. Şehir bütünüyle harap bir haldeydi ama hisarlar olduğu gibi duruyordu; ve kule de aynı durumdaydı; bu kule, körfezin ucundaki en yüksek yere kurulmuştu ve içinden geçen surlar dolana dolana uzanıyordu. Kalenin surlarındaki kulelerin biriyle diğeri arasındaki mesafe on sekiz kademden fazla değildi, bu kuleler bu kadar güçlü bir şekilde tahkim edilmişti; bu yapılar, pişmiş tuğlalarla örülmüş ve çok sağlam harçlarla işlenmişti. Kale, konumu itibariyle çok güzel bir yere, dağın tepesine kurulmuştu. Çeşmelerin suyunun bol olmasının sağladığı imkânlar sayesinde burası Rumların ve Türklerin ikamet ettikleri bir yer haline gelmişti." Belon, *Les observations de plusieurs singularitez.* Nicomédie'nin dört fersah aşağısında yer alan kasaba Kara-Mürsel'di.

duyduğu nefretin daha fazlasını duyuyorlardı. Bu yörede, (.....)[1] adında bir kasabada konakladık.

Burayı da terkederek yoluma devam ettim ve çok güzel yerlerden geçtim. Batı yönünde, Kara Deniz'e yakın giden Nike yolunu bıraktım ve Konstantinopolis körfezi boyunca yol aldım; bir şehire ulaştım ve orada konakladım. Rumlardan başka kimsenin yaşamadığı bu kasaba harap bir haldeydi ve de önemli bir yer değildi.[2] Buradan da ayrılıp Üsküdar'ın çok yakınlarındaki bir kasabaya geldim; geceyi burada geçirecektim; buraları çok güzel ve çok hoş yerler, toprakları da oldukça verimli.

Ertesi günü, bizim Saint-Georges'un Kolu adını verdiğimiz Boğaz üzerinde, Pera'nın karşısında yer alan ve Escutary (Üsküdar) adını taşıyan bir kasabaya geldim. Birlikte olduğum tüccarlar ve ben beraberce Boğazı geçtik; burada geçişleri denetleyen ve ödenmesi gereken vergileri tahsil eden Türkler vardı. Boğazı, Rumlara ait iki tekneyle geçtik. Bu Üsküdar, insanların ve atların gemilere binmesi ve inmesi için çok uygun bir yerdi; ayrıca iskeleyi korumak ta çok kolaydı; geçişlere güvenlik sağlayan kayalar vardı. Pera'ya buradan hareket ettik; deniz haritasında Boğaz'ın genişliği görülebiliyordu.

Pera, Cenevizlilerin egemenliği altında çok büyük bir şehir;[3] kendisine senyör payesi verilmiş olan Milano dük'ü tarafından

---

[1] Bu kasaba Kartal'dır: "burası, Üsküdar'dan üç saatlik yürüyüş mesafesinde kurulmuş olup içinde çok sayıda ev ve dükkân, iki büyük cami, bir kervansaray ve bir hamam bulunmaktadır." *Itinéraire des pèlerins à la Mekke*, s. 2.

[2] Yalnız Rumların oturduğu bu kasaba Pendik'tir; Bizanslılar buraya *Pantichion* adını vermişlerdi.

[3] "Konstantinopolis'ten söz etmeden önce, bir boğaz tarafından karadan ayrılmış bulunan Pera'yı anlatmayı daha uygun bulduk; burası da, içinden geçen bir ırmağın şehri ikiye ayırıp her iki kıyıda karşı karşıya bıraktığını gördüğümüz bütün diğer şehirler gibiydi ve bir kanal tarafından Konstantinopolisten ayrılmıştı. Bunlar arasında Carcassonne, Beaucaire ve Tarascon şehirlerini sayabiliriz. Buralarda olduğu gbi Konstantinopolis'ten Pera'ya gidebilmek için de boğazı aşmak gerekiyor. Zaten adını da buradan almış; çünkü Pera sözcüğünün "öteki" ya da "öteki yaka" anlamından başka bir anlamı yok. Şehir kuruluş itibariyle de bir tepenin üstüne, yamaçlarına yayılarak kurulmuş bulunmaktadır." Belon, *Les observations de plusieurs particularitez*, s. 150-151.

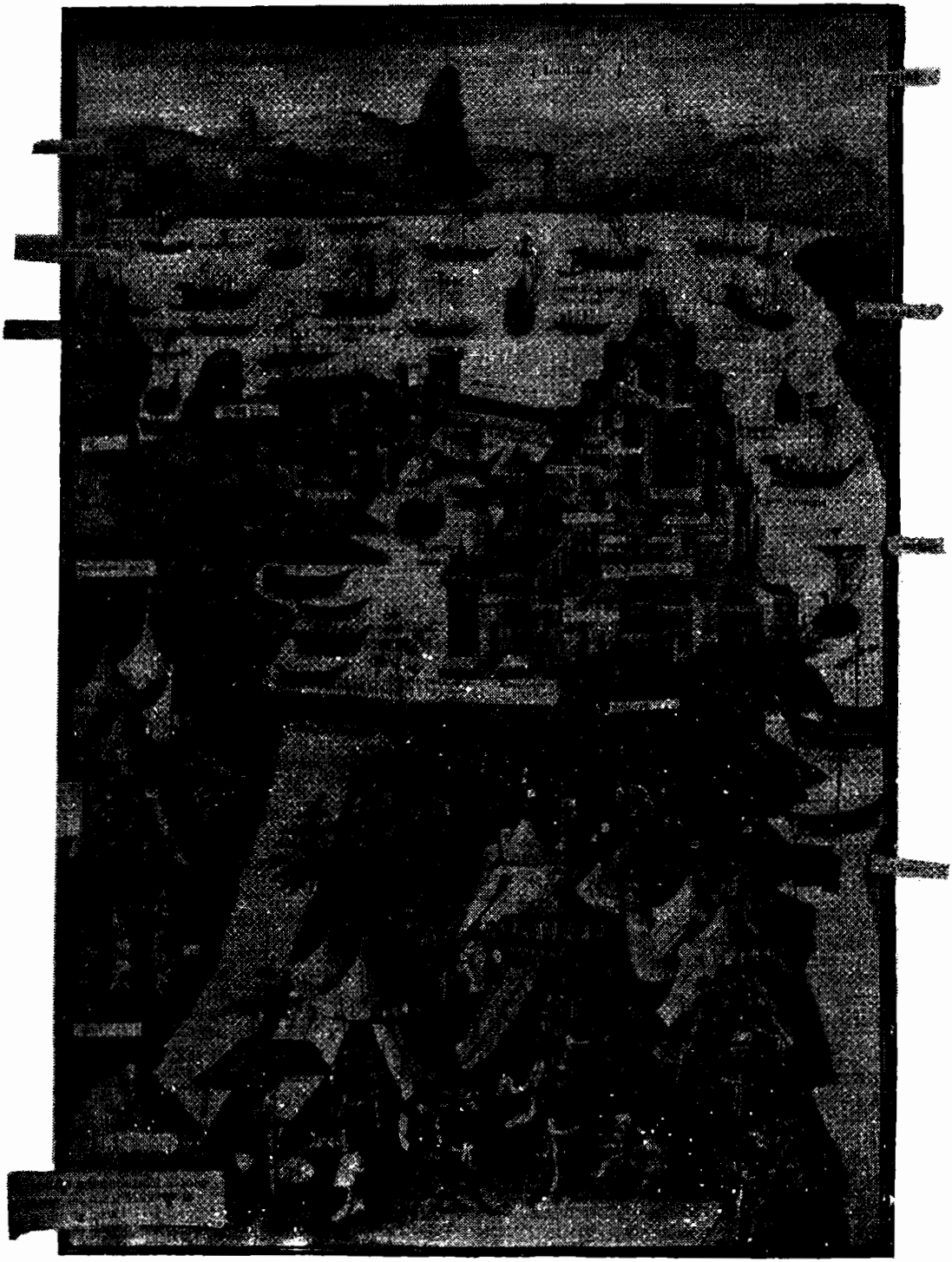
yönetiliyor. Pera'nın karadan bakıldığında iyice görülebildiğini sanmıyorum; çünkü limanın kara yönündeki ucunda bulunan kapının yakınlarında bir kilise yer almaktadır.[1] Bu şehirde yaşayan ve burayı yöneten Cenevizlilerin çoğu tüccardır. Yönetimin başında tam yetkili bir yargıç bulunmakta olup diğer idari birimler de kendi tarzlarında işleri yürütmekteydiler. Pera'da oturan Yahudiler ve Rumlar da var; burası ticarette çok gelişmiş bir yer,

Türklerle de çok sıkı ilişkileri var; bana söylendiğine göre Türklere burada çok büyük serbestlik tanınmış, öyle ki bir hıristiyan köle Türklerden kaçıp Pera'ya sığınırsa ve Türkler de onu geri isterlerse, onu kendilerine teslim etmek gerekiyor.[2] Yine bu şehirde, şimdiye kadar gördüğüm limanların en güzeli var; sanırım bu liman hıristiyanlara ait. Cenevizlilerin en büyük gemileri bile, çok kimsenin de bildiği gibi rıhtıma yanaşıp iskele koyabiliyorlar; bunları söyledikten sonra daha fazla konuşmaya gerek görmüyorum.

---

[1] Bu kilise, geçmişi hakkında pek fazla bir şey bilinmeyen Saint-Benoit kilisesidir. Tournefort'un derlediği yerel bir söylenceye göre Saint-Benoit, Cenevizliler zamanında Bénédictin rahiplerinin elindeydi. Pierre Gylles, Konstantinopolis'i tasvir eden eserinde (Lyon baskısı, 1561, s. 228) bu kilisenin adını zikretmekle ve üç yüz sütuna tutunan yeraltı sarnıcının görkemine değinmekle yetinir. Henri III'ün Osmanlı Padişahı nezdindeki elçisi M.de Germigny, Saint-Benoit kilisesinin 1583 yılında Jésuites rahiplerine devredilmesini sağlamıştır. Bkz. Du Cange, *Constantinopoliş christiana*, Paris, 1682, IV, s. 120; Cosima Comidas de Carbognano, *Descripzione topografica di Constantinopoli.* Bassano, 1794, s. 59-61; Türkçe çevirisi için Bkz. *18. Yüzyılın Sonunda Istanbul.* Eren Yayıncılık, İstanbul 1993. Belin, *Histoire de l'église latine de Constantinople*, Paris, 1872, s. 38-55.

[2] Galata'ya ve Pera'ya yerleşmiş olan Ceneviz kolonisinin tarihini L. Sauli yazmıştır: *Della colonia in Galata libri sei.* Turin, 1831, in-8°. Kolonının tabi olduğu kanunlar ve kararnameler M. Vicenzo Promis tarafından yayınlanmıştır: *Statuti della genevose di Pera.* Turin, Imprimerie royale, 1872.

İstanbul'dan görünüm

Bu Pera şehrinde, Milano dükü'nün Padişah nezdine gönderdiği bir elçiyle tanıştım; bu şahsın adı Messire Benedic de Fourlino idi ve beni, Monseigneur'ün hatırı için çok iyi karşıladı; Milano dükü, imparator Sigemond ve Macar krallığı ile Padişah arasında bir anlaşma zemini bulması için kendisi elçi olarak görevlendirmişti; çünkü bu sıralarda Milano dükü Venediklilere karşı Macar imparatorunu destekliyordu.[1] Messire Benedic'in bana söylediğine göre kendisi Venediklilere zarar verdirmek için Selânik'in Venediklilerin elinden çıkması ve Türklere kazandırılması uğrunda çalışmış ve bunda da muvaffak olmuştu. Çünkü bir zamandır bu şehrin insanlarının, İsa'ya iman etmeyi terkedip Türklerin dini olan Muhammed inancını benimsediklerini görüyordum; daha önce de aynı şeyi yapmış olanları görmüştüm.

Bu Pera şehrinde, Pietre de Napples adında bir Napolili ile karşılaştım; bu zat, bana söylediğine göre Rahip Jehan'ın topraklarında evlenmişti. Beni kendisiyle birlikte gitmem için kandırmaya çok uğraştı; kendisine birçok şey sordum ve sonra da bunları yazdım; bana gerçeği mi söylüyordu yoksa beni yanıltıyor muydu? Bunu anlamak için söylediklerinin hiç birine güvenmedim ve sonuç hiç te iyi çıkmadı.

İlk olarak: bana söylediğine göre kendisi Rahip Jehan'ın ülkesine gittiği zaman yanında Monseigneur de Berry'in Rahip Jehan'a gönderdiği iki kişi varmış; bunlardan biri soylu bir kişi, diğeri alt tabakadan bir adam; bunlar da iki yıl önce ölmüşler, yani

---

[1] Milano Dükü François Sforza 4 aralık 1431 tarihinde, kendi ailesinden bir soylu kişinin, Doğu'da ve Pera ile Chio'da yaşayan cemaatlerinin yetkili kumandanı olan Benedotte Folco da Forli'nin, Konstantinopolis imparatoru, Sultan Murad II, Hırvatistan despotu ve Métélin senyörü nezdinde elçi olarak kabulü için itimatnameler yazdırtmıştır. Benedetto Folco da Farli'nin üstlendiği görevin amacı, Sultan Murad ile imparator Sigismond'u uzlaştırmak ve Doğu'nun hükümdarlarını Venediklilere karşı kışkırtmaktı. Böyle bir girişim 1426 yılında da görülmüş, Philippe-Marie Visconti Venediklilerin yenilgiye uğratılması amacıyla imparatorla bir mütareke akdine ikna etmesi için Federico de Pezzi'yi Sultan'a göndermişti. Bu itimatnameler, *Documenti diplomatici Milanesi*'nin II. cildinde s. 242'de ve III. cildinde s. 49'da yayınlanmıştır.

1430 yılında; üstelik biri İspanya'dan öteki de Fransa kralllığından imiş.

Sonra, yine bana söylediğine göre, Habeşistan'a gittiği zaman oradan İskenderiye yoluyla Kahire'ye gelmiş; bu yol da, Nil nehrinin akışına ters yönde on beş gün sürmüş ve sonra da denize ulaşmış.

Yine bana söylediğine göre Rahip Jehan iyi bir katolikmiş ve Roma kilisesine bağlıymış; büyük bir senyörmüş ve koca bir ülkeyi elinde tutuyormuş. Ordu kurmak istediği zaman dört milyon asker toplayabilirmiş. Söylediğine göre bu ülke insanları yüksek düzeyde kişilermiş; bunlar ne beyazmış ne de siyah; kızılımsı renkteymişler, erdemli ve bilge kişilermiş.

Ayrıca bana şunları da söyledi: ülkesine yakın bir yerde, doğuda, Çinümaçin[1] adı verilen bir memlekette yaşayan ve bizim Büyük Han dediğimiz kudretli bir hükümdarla savaşır dururmuş.

Yine bana söylediğine göre bu Rahip Jehan'ın ülkesinin çevresinde on iki büyük senyör varmış ve bunlar kendisine her yıl belli sayıda köle ve altın veriyorlarmış, tıpkı kölelerin efendilerine verdiği gibi.

Yine bana söylediğine göre bu Habeşistan ülkesinde altın çıkarmış, altın bolluğu varmış; ayrıca zencefil ve diğer baharat türleri de bol bol bulunurmuş. Orada aslanlar, filler, tek boynuzlu atlar ve çeşit çeşit acayip hayvanlar yaşarmış, hatta vahşi insanlar bile varmış; bunlar iki ayaklı ama yarım kuyrukluymuş; gövdelerinin yarısı siyah yarısı beyazmış. Ayrıca daha bir sürü şaşırtıcı biçimlerde hayvanlar da bulunuyormuş. Meselâ, yüz elli kulaç uzunluğunda yılanlar varmış ve bunlar çok tehlikeli hayvanlarmış, isterse başını otuz kadem yüksekliğe kaldırabilirmiş; gövdesi, büyük deniz teknelerinin direkleri gibiymiş; kuyruğunun altında mahmuzları varmış; bunları başka hayvanlarla savaşırken kullanırmış ve hiçbir düşmanı ona dayanamazmış. Bana söylediğine göre bu hükümdarın ne gemisi varmış ne de bunları yapmasını bilen adamları varmış.

---

[1] *Çin ve Maçin* sözcüklerini Pers müellifleri kuzey Çin ile bu imparatorluğun güney eyaletleri için kullanmışlardır.

Çinümaçin hükümdarı olan büyük senyörün ise yedi bin büyük gemisi varmış; bunlar o kadar büyükmüş ki benzerleri hiçbir yerde yokmuş; ülkesinde kıymetli taşlar, baharat ve insanı şaşırtacak daha birçok şey varmış; Alixandre bütün bunları anlattı, durdu.

Yine onun anlatışına göre hiç kimse bu ülkeye bazı nedenlerden dolayı denizden gelemezmiş: bu nedenlerden biri ülkenin çok uzak olmasıymış, diğeri de denizdeki çok kuvvetli akıntılarmış; bu akıntılar yüzünden herhangi bir tekne ne oralara gidebilirmiş, ne de güney yönünde karaya yaklaşabilirmiş. Ayrıca, söylendiğine göre bu denizin bir bölümünde çok koyu bir karanlık varmış, öyle ki bir gemi buraya ne kadar erken girerse girsin bir daha ondan haber alınamazmış.

Bu karanlık o ülkenin topraklarına kadar gelirmiş ve o kadar koyu imiş ki biri şurada diğeri burada duran iki kişi birbirlerini göremezlermiş. Söylediğine göre bu Habeşistan ülkesinde dünyanın en yüksek dağları varmış. Bana bunları anlatanın aynalar satın aldığını gördüm; söylediklerine bakılırsa orada hiç ayna bulunmazmış; burada iki "perpre"[1] karşılığında aldığı aynalar orada beş düka hatta daha fazla edermiş.

Yine onun söylediğine göre bu ülkede kış mayıstan eylüle kadar sürermiş ve çok yağmur yağarmış; aralık ayında buğday hasadı yapılır, şubat ayında da bağlar bozulurmuş. Ülke toprakları çok verimliymiş ve her türlü yiyecek yetişir, her türlü ürün alınırmış. Biz her ne kadar kıymetli taşlar bu ülkeden geliyor diyorsak ta, o burada hiç kıymetli taş bulunmadığını, bunların hep başka ülkelerden geldiğini söylüyor, ama bunların, Çinümaçin'in büyük hükümdarının ülkesinde yeterli miktarda bulunduğunu ileri sürüyordu ve Kahire'den geçen ve bizim Nil adını verdiğimiz nehre onların Gyon adını verdiklerini söylüyordu. Söylediğine göre bu ırmak, o ülkedeki iki dağ arasından çıkıp geliyormuş; onun, Dicle ve Fırat ile birlikte yeryüzü cennetinden

---

[1] Perpre sözcüğü, bir Bizans altın parası olan "hyperpère" karşılığında kullanılmıştır. Du Cange şöyle diyor: "*Sic appellata quasi ex auro eximio rutilo et recocto confecta esset.*" Glassarium mediæ et infimæ latinitatis, *sub voce:* Hyperperum.

geldiğine dair yazılar bulunmuş; vebali söyleyenlerin boynuna, bu ırmakların hepsi oradan geliyormuş. Bununla birlikte Nil bu iki dağ arasından geçermiş ama küçük bir ırmaktan başka bir şey değilmiş ve büyük bir mağaranın içinden çıkıyormuş. Bu çıkışta, Rahip Jehan ırmağa iki büyük dönüş yaptırmış, birbirine zincir gibi sardırarak bu mağaranın içini hiç kimsenin görmemesini sağlamış; çünkü insanlar içine girmeye kalkışırlarsa bir daha hiç kimse dışarıya çıkamayacakmış. Sebebine gelince; bana söylediğine göre, mağaranın içinde öyle güzel nağmeler duyuluyormuş ki kimse artık dışarı çıkmak istemiyormuş. Söylediğine göre kendisi geçidin yanına kadar gitmiş ama daha ileriye gitmeye cesaret edememiş; bunu yapan da Rahip Jehan'mış, çünkü içeriye girmek isteyenlerin cennete mi yoksa cehenneme mi gittiklerini bilmiyormuş. Bana söylediğine göre bu nağmeler oradan gayet iyi duyuluyormuş, eğer Rahip Jehan'ın hoşuna gitmiş olsaymış ırmağı öbür tarafa götürebilirmiş, ama orada bırakmış; çünkü Nil ırmağı üzerinde yaşayan birçok hıristiyan varmış.

Yine bana söylediğine göre dört ya da beş çocuğu olursa, onları çok yüksek dağlarla çevrili bir ülkede yetiştirmek istermiş. Onlar kendilerini bilecek çağa gelince, içlerinden en dindarı ve en yeteneklisi, babasından sonra senyör olsunmuş. Diğerleri de bu ülkede zevkü sefa içinde yaşasınlarmış. Dışarı çıktıkları zaman boyunlarına altın bir zincir takarak senyör olmadıklarını belirtsinlermiş. Böyle yapılınca ülkenin bölünmemesi ve senyörlüğün ilelebed devam etmesi sağlanırmış.

Yine bana söylediğine göre, bu ülkeye gittiği zaman orada kaldığı süre içinde beş krallığın fethedildiğini görmüş. O büyük senyör Rahip Jehan ata binince önünde bir haç taşıtırmış.

Bu ülke insanları efendimiz Hazreti İsa gibi ırmakta vaftiz olurlar, bunu yaparken de bizim kullandığımız sözleri söylerlermiş; yalnız bizim yaptığımız gibi tören yapmazlar, sadece "Baba, Oğul ve Kutsal Ruh adına seni vaftiz ediyorum" derler ve kutsal yağı sürerlermiş. Yüzlerine yaptırdıkları işaretler için, daha güzel olsun diye ustura kullanırlarmış; eskiler de böyle yaparlarmış; onlara bu işaretleri ilk kez Alixandre koydurtmuş,

çünkü kendisine karşı iki üç kez isyan etmişler. O zamandan beri de böyle süregelmiş.

Yine bana söylendiğine göre, Hazreti İsa'nın çarmıhtan indirilişini anmak için yapılan ayinde, ibadetlerini Yunan tarzında yaparlar ama dua edileceği zaman bizim söylediklerimiz gibi dua okurlarmış, ama tümünü okumazlarmış. Her pazar günü toplanıp şaraplı ekmek yeme ayini yaparlarmış. Bir senyör öldüğü zaman oğluna, Roma'daki Papa'ya her zaman itaat etmesini vasiyet edermiş.

Yine bana söylendiğine göre, Kıbrıs kralı İskenderiyeyi fethedince bu senyörün büyük babası Kudüs'e gitmek üzere ülkesinden ayrılmış ama beraberinde üç milyon kişi varmış. Nil kıyılarına vardığı zaman o kralın İskenderiye'yi terkettiği haberi gelmiş; bunun üzerine adamlarından kaç kişi kaldığını tesbit ettirmek istemiş; sıcak ve ölüm yüzünden bunlardan iki milyon kişiyi kaybettiğini öğrenmiş ve geri dönmeye karar vermiş.

Yine bana söylendiğine göre ülkesine dönerken iki krallık fethetmiş. Ele geçirdiği bu ülkelerde gençleri hıristiyan yaptıktan sonra geri kalanları öldürtmüş. Bana söylediğine göre o bir cani değilmiş, putperestlerden ve hainlerden başka kimseyi cezalandırmamış ve öldürtmemiş.

Gelelim benim yol hikâyeme: Üsküdar'da Rumların teknesine binince onlar beni Türk zannettiler ve bana çok saygı gösterdiler. Karaya çıkar çıkmaz şehre girerek, kendisine mektuplar getirdiğim Cristofle Parvezin adında Cenevizli bir tüccarı aramaya başladım. Ne var ki bu Rumlar benim hıristiyan olduğumu anlamışlardı; kapıya emanet olarak bıraktığım atımı almak üzere geri döndüğümde orada iki Rumla karşılaştım; benden fidye istedikleri gibi geçiş için ödemem gereken paradan daha fazlasını da ödetmek istediler; eğer ben kendimi savunmasaydım onlar beni kolaylıkla dövebilirlerdi; çünkü o zamanlar, hıristiyanlar nefretle karşılanıyordu; üstelik para sahibi olmak ta çok tehlikeliydi; ne var ki kılıcım ve oklarım yanımdaydı ve bana bir şey yapamadılar. Giriş kapısının yakınında ikamet eden bir Cenevizli gelerek bana ödetilen fazla paraları geri aldı.

Bunları, başka insanlar da yarın öbürgün böyle olaylarla karşılaşabilecekleri için haberleri olsun diye yazıyorum. Bu Rumlarla ne kadar temasım olduysa o kadar zarar gördüm; ama Türkler işin içinde olduğu zaman onlardan hep dostluk gördüm, bu yüzden Rumlardan çok Türklere itimat ederim. Bu Rumlar, anlayabildiğim kadarıyla Roma kilisesine bağlı hıristiyanları hiç sevmiyorlar. Onların eskiden beri gösterdikleri bu itaatin de, Roma kilisesine karşı duydukları sevgiden ziyade fakirlik ve yoksulluktan kaynaklandığına inanıyorum. Bana birçok kez söylendiğine göre, buraya gelişimden az zaman önce Papa ruhani meclisten, bu hıristiyanların dinin esaslarından ayrılmış olduğunu bildiren bir karar çıkartıp onları lânetlediğini duyurmuş ve serf olarak yaşayanların serfleri olsunlar buyurmuş. Bunu söylemekle, şu zamanda bütün Türkiye ve Romanya'nın, Konstantinopolis imparatoruna ve Rumlara itaat ettikleri duyurulmak isteniyordu. Oysa ben buraya gelmeden önce, Türk hükümdarı her iki Eflâk ülkesini, yani büyük ve küçük Eflâk'ı fethetmiş bulunuyordu; oralarda artık Konstantinopolis imparatoruna tabi ne bir yer, ne bir şehir ve ne de bir kale vardı; hepsi de Türk hükümdarının ya tebaası ya da vergiye bağlanmış tabi devletleri olmuşlardı.

Pera'ya gelişimin ikinci gününde, Konstantinopolis şehrini görmek için, çok geniş olmayan ama yeterli derinliği olan limandan geçtim. Burada da Venedikli, Cenevizli ve Katalonyalı tüccarlar vardı; bunlar arasındaki bir Katalonyalı ile Bruges'de tanışmıştık, adı Bernard Carmer'di ve beni konuşmalarımdan hatırlayarak çok iyi karşıladı, yakınlık gösterdi. Bu Pera şehrinden ayrılarak kendisinin Konstantinopolis'teki evinde kalmam için rica etti; böylece şehri istediğim gibi gezebilecektim, bu teklifi kabul ettim.

Her ikimiz de karşı kıyıya geçmek ve sonra da, bir zamanlar Büyük Bizans adı verilen Konstantinopolis şehrine dönmek üzere hazırlandık.

Konstantinopolis çok büyük ve cezbedici bir şehir; burası üç köşeli bir kalkana benzer; köşelerden biri, "Saint-Georges'un kolu" adını verdiğimiz Boğaz üzerindedir; bir diğeri, Boğaz'ın

güney yakasından Gallipoly'ye kadar uzanan oldukça geniş bir körfezin kuzey yakasında yer alan liman üzerindedir. Her biri yedi tepe üzerine kurulmuş üç büyük şehir bilinmektedir; bunlar Roma, Konstantinopolis ve Antakyadır. Bana göre Roma, Konstantinopolis'ten daha büyük ve daha derli topludur. Antakya'ya gelince, burasını sadece geçerken görebildiğim için ne çapta bir yer olduğunu bilemiyorum; yalnız dağlarının, Roma'nın ve Konstantinopolis'in dağlarından daha büyük olduğunun farkındayım. Söylendiğine göre Konstantinopolis'in üç köşesinden geçen çemberin uzunluğu on sekiz mili bulurmuş. Şehrin üçüncü köşesi batı yönünde, kara üzerindedir; bu bölümde şehir, özellikle de kara tarafında çok güçlü surlarla çepeçevre sarılmıştır; bunların uzunluğu, bir uçtan diğerine altı mili bulmakta, önlerinde de bakımlı hendekler uzanmaktadır; surların, Blakhernae adı verilen saraydan iki yüz adım kadar berisinde, Pera'ya bakan kısmında hendek açılmamıştır; çünkü burada arazinin yükselmesi nedeniyle yeterli derinlikte bir hendek kendiliğinden meydana gelmişti. Bana söylendiğine göre vaktiyle bu şehir hep müstahkem mevkilerden girilerek ele geçirilmeye çalışılırmış. Bu hendeklerden sonra, yaklaşık on altı ya da yirmi kadem ötede, yüksek ve güçlü yapılar halinde beliren surlar var; bunlardan sonra şehri çevreleyen asıl yüksek surlar geliyor; bunlar, şehrin kara yakasını tahkim eden güzel ve sağlam surlardı; şehrin iki ucunda sağlam yapılı iki güzel sarayın bulunması da âdettendi. Bu saraylar, surları ve diğer yapılarıyla birlikte hâlâ görülebiliyorlar. Duyduğuma göre, kendini Türk Hükümdarına esir düşme tehlikesi içinde gören bir Bizans imparatoru bu sarayları yıktırmış; çünkü bu Padişah, ya Konstantinopolis'i teslim edersin ya da öldürülürsün diyerek onu zorda bırakmış. İmparator da hıristiyanlık alemine böyle büyük bir zarar vermektense ölmeyi yeğlerim diye cevap vermiş ve kendi ölümünün, Konstantinopolis'in kaybı kadar kınanmayacağını bildirmiş ve böylece ölümü seçmiş. Bunun üzerine Padişah, o iki sarayla Ayasofya önündeki müstahkem alanın yıktırılmasını istemiş ve bunu yaparsa kendisine dokunulmayacağını bildirmiş; Padişah, buraları yıktırıldıktan sonra şehri daha kolay ele geçireceğini

düşünüyormuş. İmparator teklifi kabul etmiş ve bugünkü durumun da gösterdiği gibi oraları yıktırmış.[1]

Kentin güney tarafında, üç ya da dört kalyonun sığabileceği küçük bir liman var;[2] burası şehir kapılarından birinin yakınlarında bulunuyor; bu kapı, Kudüs'ten, Kutsal Topraklardan ve Gaudeffroy de Billon'dan sonra Akkâ'dan gelen hıristiyanların kemiklerinin gömülü olduğu bir toprak tümseğinin bulunduğu yerde; bu hıristiyanlar kalabalık bir halde Konstantinopolis'e gelmişler; onları getiren Yunanlılar, şehrin en uç tarafında yer alan ve gözlerden uzak bir yer olan bu meydana sevkedip orada hepsini öldürmüşler.[3] Hepsi öldürülmüş ama kurtulabilen bir

---

[1] Bertrandon de la Broquière'in bu bölümde anlattıkları gerçeklere hiç uymamaktadır; ona söylenmiş olan şeyler, imparator *Ioannes I. Palailogos* tarafından 1391'de yaptırılan tahkimat çalışmalarıyla ilgili olsa gerek. Bu hükümdar, sultan Bayezid I'e karşı direnecek güçte değildi; başkentin bir baskınla ele geçirilmesinden korktuğu için şehri hızlı ve cesur bir saldırıya karşı korumak için güvence altına almaya karar verdi. Sultanda kuşku uyandırmamak için, Konstantinopolisi'i güzelleştirmek amacıyla şehri yeni yapılarla süsleyeceğini duyurdu ve bu bahaneyle, "Kırk Şehitler" kiliselerinden ve İmparator Filozof Leon'un inşa ettirdiği "Bütün Azizler" kilisesinden ve diğer mabetlerden getirilmiş gibi gösterilen büyük miktarda mermer bloklarını Yaldızlı Kapı'dan geçirerek bunları harap olmuş kulelerin tamirinde kullandı. Ayrıca bunlardan, denize kadar uzanan müstahkem yapıların güçlendirilmesinde de yararlandı. Bayezid, bu çalışmaların ne amaçla yapıldığını anlamıştı; imparatoru bu yapılanların yıkılması için uyardı; aksi takdirde, sarayında esir olarak tutulan oğlu Manuel'in gözlerini oyduracağını bildirerek onu tehdit etti. Palaiologos vakit geçirmeden bu buyrukları yerine getirdi, ama bu aşağılanma onda ağır bir üzüntüye yol açtı ve bu da onun ölümünü çabuklaştırdı.

[2] Bukoleon limanı (Bondelmonti'nin portulus imperatoris'i); bu limanın yakınlarındaki kapı, bugün *Ahır Kapısı* adını taşımaktadır.

[3] Bertrandon de la Broquière'in bahsettiği "tepecik", Kutsal Topraklar'dan dönen Fransızların kemiklerinden değil, Mikhail Palaiologos Doğu imparatorluğunun başkentine girdiği zaman (1261) Konstantinopolis'te topluca katledilen Frank'ların kemiklerinden oluşmuş bir tepeydi. Bu konuda, Latin imparatorluğun çöküşünden birkaç sene sonra Konstantinopolis'te bulunmuş olan rahip Brochart l'Alemant tanıklık etmektedir. "Şurası kesindir ki Palaiologos imparatorluğu ele geçirince, Konstantinopolis imparatorluğunda uzak yakın nerede Frank bulabilmişse, söylendiği gibi bunların hepsini gaddarca öldürtmüştür. Yunanlılar Frank'lara karşı bunu yaparken o zaman kimbilir ne büyük bir çılgınlık içindeydiler; ölülerin kemiklerinin bulunduğu

kişi öbür tarafa geçerek diğerlerine ulaşmış ve bu yakaya geçenlerin hepsinin öldürüldüğünü haber vermiş. Böylece geri kalanlar, büyük kalabalıklar halinde Karadeniz çevresindeki bazı yerlere gitmişler. Bunlar şimdi Zigues,[1] Cercays, Gothlans,[2] Avar[3] ve Mingrelins adını taşıyan yerlerdi. İşte Karadeniz çevresine yerleşmiş büyük hıristiyan topluluklarını bunlar oluşturmuştu. Bu konuda benim bildiklerim rivayetlerden başka bir şey değil; çünkü bunlar olalı beri çok zaman geçmiş.

Akdenizde sefer yapan büyük tekneler Konstantinopolis'e yanaştıkları gibi Pera önüne de geliyorlardı. Konstantinopolis şehri çeşitli semtlerden meydana gelmişti ve içinde meskûn yerlerden çok boş araziler bulunuyordu. Şehirde çok güzel kiliseler vardı; bunların başında Ayasofya gelmekteydi ve kiliselerin en önemlisiydi; Patrik ve papazlar din işlerini buradan yönetiyordu; bu kilise, şehrin doğusunda ve uç noktasının oldukça yakınında bulunuyordu. Bu büyük kilise yuvarlak bir zemin[4] üzerine oturtulmuştu. Söylendiğine göre buranın çevresi üç bin millik bir çember oluşturuyormuş; ama şimdi bu kadar geniş değil; kilise, manastırlarla birlikte inşa edilmiş, bunlardan üçü hâlâ mevcut, zemine geniş beyaz mermerler döşenmiş, duvarları da mermer lambrilerle kaplanmış; yüksek ve geniş

---

arazi, şehir surlarının yakınında bir tepe teşkil ederek bunu herkese açıkça kanıtlamaktadır; onlar, inançlarımıza ve Frank'lara karşı duydukları derin nefret ve kin yüzünden öldürmüş oldukları insanları buraya gömmüş olmaktan dolayı hiçbir acı çekmemişlerdir." *L'Advis directif, f° 46.*

[1] Zigue'ler, Strabon tarafından *Zygi* adı verilen ve Pont-Euxin [Karadeniz] kıyılarının bir kısmında yerleşmiş bulunan vahşi bir halktır.

[2] Konstantinos Porphyrogennetos'un *Gotteni*'leri.

[3] Avar'lar.

[4] Du Cange, Banduri; MM. de Salzenberg; *Alt-Christliche Baudenkmale von Constantinople,* Berlin, 1864 ve Jules Laberte, *Palais impérial de Constantinople et ses abords, Sainte-Sophie et le forum Augustéon* başlıklı kitaplarında, Bizans müelliflerine dayanarak Ayasofya kilisesi hakkında mükemmel bilgiler vermişlerdir.

Grelot, Konstantinopolis'te kaldığı süre içinde, çok güzel bir şekilde tasvir ettiği Ayasofya'nın planını çıkarmış ve belli başlı kısımlarını resmetmiştir. *Relation nouvelle d'un voyage de Constantinople,* Paris, 168, s. 95-173.

kapılar tunçtan yapılmış. Sonra kilisenin hepsi de aynı tarzda inşa edilmiş üç katlı ana yapısı görülüyor: İlk kat yer altında, ikincisi yer seviyesinde, üçüncüsü ise üstte. Hepsinde de manastırların inşa tarzı uygulanmış; yerlere geniş mermerler döşenmiş, her yer mermer kaplamalı. İçeride, çeşitli renklerde çok geniş filayağı sütunlar var. Söylendiğine göre, Efendimiz Hazreti İsa'nın giydiği elbiselerden biri, mızrağının demiri ve su içmek için kullandığı sünger bu kilisedeymiş. Papazın dua okuduğu yerin arkasında, aziz Laurent'ın üzerinde yakıldığı ızgara demirlerini gördüm. Ayrıca, Hazreti İbrahim'in Sodome ve Gomorre'yi yakıp yıkmaya gidecek olan üç meleğe yiyecek vermek için kullandığı tekne biçimindeki taşı da burada gördüm. Bir gün de Patrik'in[1] imparatora,[2] annesine[3] ve imparatorun çok güzel bir kadın olan karısına, Trabzon imparatorunun kızına[4] ve onun Mora despotu olan kardeşine[5] kendi usullerine göre hizmet verdiğini gördüm.

---

[1] Doğu Kilisesinin patriği 1433 yılında Joseph II idi; 1416'da patriklik makamına seçildiği zaman Efes metropolidiydi. 1438 yılında imparator Palaiologos'un Fllooransa'ya gidişinde kendisine refakat etti ve bu şehirde öldü; yerine 1440'da Métrophane II geçti. Zaharias Mathas, *Catalogue historique des premiers évêques et des patriarches de l'église de Constantinople*, Nauplie, 1837, s. 148-150.

[2] Manuel'in oğlu Ioannes II Palaiologos, babası tarafından 1419 yılında imparatorluk yönetimine ortak edildi; 1426'da babasının yerine geçti ve 31 ekim 1448'de gut hastalığından öldü, Pantocrator manastırına gömüldü. Öldüğü zaman elli yedi yaşını on ay aşmıştı; yirmi üç yıl üç ay saltanat sürdü.

[3] Ioannes II Palaiologos'un annesi, despot Konstantinos Dragenes'in kızı olan Helena ya da İrini idi. Bu prenses 13 mart 1450'de öldü ve kocasının mezarına gömüldü. Ölümünden az zaman önce manastır kıyafeti giyinmiş ve Hypomena adını aldıktan sonra bir manastıra kapanmıştı.

[4] Bu imparatoriçe, Trabzon imparatoru Alexios Komnenos'un kızı Maria Komnenostu. Ioannes II Palaiologos ilk evliliğini, Rusya Grand-duc'ü Basile'in kızı Anne ile yapmıştı; Konstantinopolis'te 1417 yılında başgösteren veba salgınında, on bir yaşında olduğu halde ölmüştür; ikinci evliliği 21 ocak 1420'de gerçekleşti: Jean II Montferrat'ın kızı Sophie ile evlendi ama sonra ondan boşandı. Nihayet üçüncüsünde, 29 ağustos 1427'de Konstantinopolis'e gelen Maria Komnenos ile evlendi; evlenme töreni eylül ayında yapıldı. Maria Komnenos, imparator kocası Floransa'da iken öldü.

[5] Bu bölümde büyük bir olasılıkla, imparator Manuel'in altıncı oğlu Thomas Palaiologos'tan söz edilmektedir; kendisi, 1430 yılında Cenevizli asilzade Azan Zaharia Centurione'nin kızı Cathérine ile evlendi ve Mora despotu

Onların ibadet tarzını görmek için bütün bir gün orada bekledim ve bu arada, Nabuchodonosor'un üç çocuğu fırında nasıl yaktığını gösteren bir dinsel oyunu[1] sahnelediklerini de gördüm. Bu gösteri, yemeden içmeden akşam vaktine kadar sürdü; imparatoriçe, az ötedeki özel bölümde yemek yedi; kilise içinde bana çok güzel görünen bu kadını dışarıda da görmek ve atla nasıl gittiğini seyretmek istedim; yanında yalnız iki kadın, iki üç yaşlı adam ve Türklerin karılarını korumak için kullandıkları kişilere benzer üç adam vardı. İmparatoriçe kilisedeki dairesinden çıkıp gelince oraya bir basamak getirdiler, basamağın üstüne çıktı; sonra oraya, sırtına zengin donanımlı bir eyer vurulmuş çok güzel bir hizmet atı getirildi. Önemli mevkilerdeki o yaşlı adamlardan biri basamağa yaklaşarak yanında getirdiği uzun bir mantoyla atın öteki yanına geçti; bu kolsuz mantoyu elleriyle açarak kaldırabildiği kadar yukarıya kaldırdı. İmparatoriçe ayağını üzengiye koydu, bir erkek gibi at bindi; sonra o yaşlı adam elindeki mantoyu onun omuzlarına attı ve kendisine, tepesi sivri Yunan şapkalarından birini verdi; şapkanın sivri tepesinden üç tane altın tüy yükseliyordu ve bu şapka ona çok yakışmıştı. İmparatoriçe bana içerdeki kadar, hatta daha güzel göründü. Kendisine o kadar yaklaşmışım ki bana geriye çekilmem gerektiği söylendi. İmparatoriçe hiç ihtiyacı olmadığı halde yüzünü boyamıştı; oysa

---

unvanını aldı. Mora, 1460 yılında Türkler tarafından istila edilince oradan kaçtı ve Sainte-Maure'a, Arta despotuna sığındı; sonra Roma'ya geçti ve Papa Pie II tarafından büyük bir itibar içinde karşılandı; Papa kendisine üç yüz düka aylık bağladı, kardinaller tarafından da aylık iki yüz düka tahsis edildi. Thomas Palaiologos 12 mayıs 1465'te Roma'da, elli altı yaşında olduğu halde öldü. Karısı, 2 ağustos 1462'de Korfu'da ölmüştü. Du Cange, *Familiæ augustæ byzantinæ*, s. 246-247.; Finley, *History of Greece*, Loondra, s. 284-286.

[1] Bertrandon de la Broquière, Yunan dinsel tören ve ibadet kuralları içinde çalışan bir kilisede, ortaçağın "mystère" adı verilen dinsel oyunlarından birinin sahnelendiğini söyleyen tek müelliftir. Bu dinsel temsiller zevki Bizans sarayına, büyük bir ihtimalle 1327'de, Savoie kontu Aimé V'in kızı Anne'ın Andronikos Palailogos III ile evlenmesiyle girmiştir. Guichenon'un eserinde zikrettiği gibi Kantakuzenos, bu prensesle birlikte saraya gelen asilzadelerin at üstünde oynanan mızraklı yarışma, asilzade ciridi ve yortular gibi yeni zevkleri Yunanlılara aşıladıklarını bildirmektedir. Guichenon, *Histoire généalogique de la royale maison de Savoie*, Lyon, 1660. cilt I, s. 372.

kendisi gençti ve beyaz tenliydi; bunun dışında imparatoriçe aleyhinde söylenecek tek bir söz bulunamaz. Kulaklarının her birinde, başkalarınınkinden çok daha fazla kıymetli taşlar ve yakutlarla bezenmiş düz ve geniş küpeler takılıydı. İmparatoriçe at bindiği zaman, kendisiyle birlikte olan, onun gibi manto ve şapka giymiş bulunan iki güzel kadın da aynı şekilde at bindi ve hepsi birlikte, kara tarafında yer alan ve Blakhernae[1] adı verilen imparator sarayına gittiler.

Bu Ayasofya kilisesinin önünde çok güzel bir alan var; burası eskiden güzel duvarlarla kapatılmış saraya benzer bir yermiş; bana söylendiğine göre, görünüşünden de anlaşıldığı gibi burada yarışlar yapılırmış.[2] İmparatorun kardeşi olan Mora despotunu

---

[1] Bizanslı tarihçiler, Blakhernae sarayının temellerini atan prensin adını vermiyorlar. Manuel Komnenos 1143 yılında, bu tarihten itibaren Doğu imparatorlarının ikametgâhı olan Blakhernae sarayına yerleşmek üzere Bukoleon sarayını terketmiştir. M.J. Labarte bu konuda şunları yazıyor: "İmparatorların ikametgâhı, çeşitli dönemlerden kalmış ve aralarında az çok uyum sağlanmış binalar topluluğundan başka bir şey değildi. Şunu da gözardı etmemek gerekir ki X. yüzyılda bu yapılar savunma amacı da taşıyorlardı. Buraları, Moskova'nın Kremlin'i ve bir zamanların sultan sarayları gibi güçlendirilmiş surlarla çevrili geniş bir müstahkem alan içinde bulunuyordu; bu saraylarda büyük bahçeler, avlular, revaklar, çok geniş kabul salonları, hükümdar ailesi çin, yüksek rütbeli saray görevlileri ve muhafızlar için sayısız denecek kadar çok özel daireler yer almış olup bunların yanı sıra, çok sayıda dinsel yapılar, kiliseler, şapeller, küçük ibadet mahalleri âdeta birbiri üstüne yığılmışlardı; bunun en iyi örneği yalnız papalık Roma'sında görülebilir." Blakhernae sarayı hakkında bkz.: Du Cange, *Constantinopolis christiana*, kitap II, s. 130-131.; Petrus Gyllius, *De topographia Constantinopoleos et de illius antiquitatibus, libri VI*, Lyon, 1561, s. 203-205.; Banduri, *Imperium orientale*, Paris, 1711, cilt I, s. 357 ve devamı.; J. Labarte, *Le palais impérial de Constantinople et ses abords, etc.*, Paris, 1861; Schlumberger, *Les Iles des Princes, le palais et l'église de Blacherne*, Paris, 1884, s. 335 ve devamı; Paspastis, *Ta Buzantina anaktora*, Atina, 1885, passim.

[2] Osmanlıların fethinden beri *At Meydanı* diye anılan Hippodrome'la ilgili olarak Bizans müelliflerinin bize bıraktığı tanımlamalar dışında edinilebilecek en yeni bilgiler için Buendelmonti'ye (1420) ve Pierre Gylles'e başvurulabilir;keza, Du Cange'ın *Constantinopolis christiana* adındaki eserine eklediği *Constantiniade* başlıklı bölüme ve nihayet, M. Jules Labarte'ın *Palais impérial de Constantinople et ses abords, le forum Augusteon et l'Hippodrome* başlıklı eserinde bu konuya ayırdığı sayfalara da bakılabilir. Konstantinopolis'e yaptıkları seyahatin öykülerini yayınlayan

burada yirmi ya da otuz kadar atla gördüm. Atlılar okları ve yaylarıyla birlikte yarış alanında koşuyorlardı. Önde gelenler şapkalarını fırlatıp atıyorlar ve sonra, bunların arkasında koşuyu en hızlı bitiren, onların usülüne göre en iyi yarış çıkarmış oluyordu. Bu yarışlar onların marifetlerinden biriydi ve bunu Türklerden öğrenmişlerdi. Buraya yakın bir yerde yine güzel bir kilise, Saint-George kilisesi vardı.[1] Kilisenin Türkiye'ye bakan tarafında, en dar yerinde bir kule yükseliyor; bana göre burada geçit yeri pek geniş değil. Batı yönündeki diğer tarafa geçilince, dört köşeli taştan yapılmış, üzerinde yazılar bulunan çok yüksek bir filayağı sütun görülüyor; bu sütun çok yüksek ve üzerinde, imparator Konstantinos'un at üstünde gösterildiği, dökme madenden yapılmış büyük bir heykeli var; elindeki imparatorluk asasını belli bir yöne doğrultmuş, sağ kolu gergin ve eli, Türkiye'ye doğru, Kudüs'e giden kara yolu istikametinde açılmış, Kudüs'e kadar bütün ülkelerin kendisine boyun eğmesi gerektiğine işaret ediyor. Heykelin büyüklüğünü ve ağırlığını[2]

---

seyyahların hepsi, eksik ve kusurlu bir biçimde de olsa, At Meydanını tasvir etmeden geçememişlerdir. M. Bourquellot, *Mémoires de la Société des Antiquaires de France* başlıklı eserinin XXVII. cildinde, Hippodrome'u süsleyen yılanlı sütün'la ilgili bir anısını aktarmaktadır. Duvarlardaki, seyirci sıralarındaki ve imparator locasındaki mermerler birçok yapıda ve en sonunda da Sultan Ahmed camii inşaatında kullanılmıştır.

1 Saint-Georges *in Mangana* kilisesi, öldükten sonra buraya gömülen Sclœrena'nın ve bir de, Haçlılar tarafından zaptından sonra Konstantinopolis'te ölen Saint-Pol kontu Huguees'ün teşvikleriyle XI. yüzyılın ilk yarısında Constantin Nonomaque tarafından inşa ettirilmiştir. Villehardouin'in anlatışına göre, "o, çok büyük bir saygı gösterisiyle monseigneur Saint-George de la Mange manastırına gömüldü." Bertrandon de la Broquière bu kilisenin durumunu tam anlamıyla doğru anlatmış, Guillaume de Tyr de ayrıntılı bilgiler vermiştir. Du Cange, *Constantinopolis christiana*, s. 124; Villermi Tyriensis, *Historia. etc., Collection des historiens des Croisades* dizisinde: cilt I, s. 87.

2 Senato sarayının karşısındaki Augusteon meydanında yükselen kaideye yerleştirilmiş olan bu heykel, imparator Konstantinos'un değil Iustinianus'un heykelidir. Procope şöyle diyor: "Bu bronzdan yapılmış at üzerine, imparatorun yine bronzdan yapılmış muazzam bir heykeli oturtulmuştu; heykel ayrıca imparatorun giydiği Akhilleus kıyafetiyle de dikkat çekiyordu; ayağında, topuklarını açıkta bırakan bağlı ayakkabıları vardı; zırhı, savaş kahramanlarının giydikleri zırh gibiydi; başında da miğfer

düşünerek oraya nasıl konmuş olabileceğinin cevabını bulamadım. Bu sözünü ettiğim filayağı sütunun oldukça yakınlarında yer alan bir toplantı mahallinde üç sütun daha var; bu taş sütunların her birinin üzerinde, âdet olduğu üzere yaldızlı at heykelleri bulunuyormuş, ama şimdi onlar Venedikte[1] imişler. Pantheacrator[2] adı verilen güzel ve alımlı bir kilise daha gördüm,

---

vardı. İmparatorun yüzü, Perslerin üzerine yürüyecekmiş gibi doğuya çevrilmişti. Sol elinde bir küre bulunuyor ve sağ eliyle de sanki barbarlara sınırlarından dışarı çıkmamalarını emrediyordu." Bkz., Procope, *De ædificiis*, Paris, 1663, cilt II, bölüm II, s. 10; *Bondelmontii Florentini librum insularum Archipelagi editit L. de Sinner*, Leipzig, 1824, s. 122; P. Gyllius, *De topographia Constantinopoleos*, s. 102-107; Labarte, *Le Palais impérial de Constantinople et ses abords, etc.*, Paris, 1861, s. 35.

Heykel de, kaidesi de 1525 yılında yıkıldı. Pierre Gylles bunların parçalarını Tophane dökümhanesinde görmüştür. Konstantinopolis'in zaptından sonra Konstantinos Palaiologos'un cesedi ölüler arasında bulununca kafası Iustinianus heykelindeki atın bacakları arasına yerleştirilmişti.

[1] Üzerlerine yaldızlı bronzdan dört at yerleştirilmiş olan porfir taşından dört filayağı sütun, Iustinianus sütunu ile Haç sütununa yakın bir yerdeydi ve bu atlar sonradan Chio'ya kaçırılmışlardı. Buondelmonti şöyle yazıyor: "Et prima columna Iustinani dicta, secundo Crucis quo in loco IV erectæ porphyræ videntur. In quibus quidem equi quatuor ænei aureati positi erant et Veneti illos Venetiis apud Sanctum detulere Marcum, columnis remanentibus." *F. Christophori Bondelmontii librum Insullarum Archipelagi, editit de Sinner*, s. 123.

[2] Pantokrator kilisesi, Konstantinopolis'in dördüncü tepesi üzerinde yükseliyordu; müslümanların şehri ele geçirmelerinden sonra camiye çevrildi ve ilk hocası olan Zeyrek Mehmed Efendinin adını aldı. Macaristan kralı Coloman'ın kızı, Ioannes Komnenos'un da karısı olan imparatoriçe Irène tarafından temelleri atılan Pantokrator kilisesi, oğlu Manuel Komnenos tarafından tamamlandı ve Manuel kilisenin içine, kendisini mabedin planını Hazreti İsa'ya sunarken gösteren bir resim yaptırdı. Bertrandon de la Broquière'in gözüne ilişen levha, Manuel Komnenos'un mezarına konmuştu ve Efes'teki Saint-Jean Théologue kilisesinden kaçırılmıştı. Pantokrator kilisesi, herbirinin kemerleri dört granit sütuna tutunan dört kubbesiyle dikkat çekiyordu. Duvarları göz kamaştıran mozayiklerle kaplıydı. Latin istilası sırasında Pantokrator kilisesi bir konak olarak kullanıldı.

Bertrandon de la Broquière bu kilisede azize Helena'nın mezarının bulunduğunu söylemekle yanılgıya düşmüş, Konstantinos'un annesini imparatoriçe Irène ile karıştırmıştır. Irène, Manuel Komnenos'un annesidir ve bu kilisede gömülü bulunmaktadır.

burada Kalogiros'lar diye isimlendirilen din görevlileri bulunuyordu; bunlar bizim Observance keşişleri dediğimiz tarikat mensuplarıydı. Bu kilisede, Nichodeme'nin kendi anıtına konmak üzere hazırlattığı bir taş kitlesi ya da lâhid bulunmakta olup bunun üzerine çeşitli renkte taşlarla, Hazreti İsa çarmıhtan indirildikten sonra onu kucağına alan Meryemana tasviri işlenmişti. Bu, bana göre son derece coşkulu bir dindarlık belirtisiydi; ağlayan Meryamana'nın gözyaşlarını burada görmek mümkündü ve bu gözyaşları İsa'nın cesedi üstüne değil taş üzerine akıyordu. Gerçekten ilk bakışta ben de bunları mumdan yapılmış damlalar sandım ve dokunmak için elimi uzattım; sonra da ışıkta bakmak için aşağıya indim, o zaman gördüm ki bunlar donmuş su damlalarıydı. Bunu birçok kimse görmüştür. Bu kilisede, Konstantinos'un ve annesi azize Helena'nın da mezarları bulunmaktaymış; bunlar, herbiri sekiz kadem yüksekliğindeki geniş ve yuvarlak sütunlar üzerine yerleştirilmiş, dört köşe elmas biçimindeki lâhidlermiş. Söylendiğine göre Konstantinopolis'te büyük bir güç sahibi olan Venedikliler, azize Helena'nın naaşını olduğu gibi Venedik'e götürmüşler.[1] Yine rivayete göre Konstantinos'un lahdini hiçbir şekilde açamamışlar; bu pek inanılacak bir şey değil; çünkü onlarını lahdi açmaya çalıştıkları

Pierre Gylles bu konuda şunları yazıyor: "In supercilio quarti collis vergente ad solis ortum, visitur templum Pantocratoris illustre memoria recentium scriptorum, cujus parietes intoriores vestiti crustis marmoreis varii, quod duplices porticus habet. Alterum hœmispherium sustentatur quatuor collumnis pyrropæcilis quarum perimeter habet septem pedes. Alterum hœmispherim sustentatur quatuor arcubus quos fullciunt quatuor columnæ marmaris thebaici." Petrus Gyllius, *De topographia Constantinopoleos, etc.*, kitap IV, bölüm II. [Türkçe çeviri için, Eren Yay.]

[1] "Octavo ducis anno (1211), Aycardus, regularis canonicus Venetus, de Constantinopoli corpus sancte Helene, ex monasterio suo nomine dedicato, subtiliter abstulit, quod Venetias translatum, in suo recondidit monasterio." Andreas Dandulus, *Chronicon Venetum*, *Muratori*, cilt XII; kont Riant'ın *Exuviæ sacræ Constantinopolitanæ* başlıklı eserinde; Paris, 1878, cilt II, s. 262.

Azize Helena'nın naaşı, Alexandre Borromeo (1420) adında zengin bir Floransalının, Konstantinos'un annesinin adını alan adada inşa ettirdiği kilisede gömülüdür. Kiliseye ek olarak yaptırılmış manastır ise Olivet dağındaki papazlar tarafından işgal edilmiştir.

yerde kırılmış iki büyük taş görülmekteydi. Bu iki mezar, tuğla kırmızısı zeminde akik taşı alacası görünümündeydi. Bu şehirde Saint-Apostole[1] adıyla bilinen bir başka kilise daha vardı; burada, diklemesine oturtulmuş, insan boyundan daha uzun ve sütun biçiminde bir taş bulunuyordu; Pilate'nin evinde İsa'yı dövmek için buna bağlamışlardı; benim, biri Roma'da diğeri de Kudüs'te olmak üzere gördüğüm öteki taşların benzeriydi, ama buradaki diğer ikisinden üç kez daha büyüktü. Bu kilise çok güzel bir mabetti; bütün Yunan azizlerinin naaşları burada bulunuyordu ve onları isteyen herkes görebiliyordu. Bunlar tahta tabutlara konmuşlardı; kafası kesilmiş bir tanesi vardı ki kendi başı yerine başkasının kafası tabuta konmuştu. Onların hepsi de uzun zamandır buradaydı, ama bizim azizlerimize gösterdiğimiz kadar saygı görmüyorlardı. Taş ve sütun da aynı durumdaydı, sadece sütun tahta perdeyle çevrilmişti; bunlar, kilisenin kapısından içeri girilince bir büyük sütunun yanında, tam karşıda sağ tarafta bulunuyordu. Blakhernae kilisesi adı verilen bir kilise daha vardı; burası, imparator sarayına ve kara surlarına yakın bir yerdeydi ve Pera'ya bakıyordu; meyilli olmadığını söylediğim hendekler buradaydı.[2] Bana göre, içindekilere bakılınca pek büyük

---

[1] Konstantinos tarafından yaptırılan Saints-Apôtres kilisesi, Doğu imparatorları mezarlarının bir arada bulunacağı bir yer olarak düşünülmüştü; Iustinianus tarafından yıktırıldı ve bir haç şekli verilerek yeniden inşa edildi. Burası, zaman zaman Iustinos, Makedonyalı Basileios ve Andronikos isimlerini taşıyan imparatorlar tarafından tamir ettirilmiştir. Saints-Apôtres kilisesi, mimarisindeki fikir ve üslup yüksekliğiyle, zerafetiyle olduğu kadar yapısında kullanılan malzemelerin güzelliğiyle de Ayasofya'ya rakip olabilecek bir düzeydeydi. Konstantinopolis'in zaptından sonra Patrik sarayına dönüştürüldü ve Patrik Gemadius'un ikametine tahsis edildi. Patrik iki sene sonra ikamet yerini Pammakaristos kilisesine nakledince, Saints-Apôtres kilisesi Mehmed II'nin emriyle yıktırıldı ve yerine, bu kilisenin malzemeleri de kullanılarak, mimar Christodule tarafından Ayasofya örnek alınmak suretiyle inşa ettirilen ve hükümdarın adını taşıyan bir cami yapıldı. Zonaras'a göre Konstantinos'un kabri, Efes'in ilk piskoposu ve Saint-Paul'ün çömezi Saint Timothée'nin, Saint André'nin ve Saint Luc'ün kutsal kalıntılarının bulunduğu kilise dahilinde değil sundurmanın altındaydı.

[2] İnşası imparatoriçe Pulkheria tarafından başlatılan ve Büyük Leon tarafından tamamlatılan Blakhernae kilisesi, Bertrandon de la Broquière'in Konstantinopolis'teki ikametinden (29 ocak 1434) bir yıl sonra yanıp kül oldu.

görülmeyen bu kilise de bütün diğerleri kadar güzeldi ya da diğerlerinin hiçbirinden aşağı kalır bir yanı yoktu; yerler döşeme taşlarıyla kaplanmış, duvarları boyanmış ve lambrilerle güzelleştirilmişti ve de yapılabilecek her şey yapılmıştı. Bence, çatının iyi örtülmemiş olmasından başka söylenecek bir şey yoktu. Zannediyorum ki göremediğim daha başka kiliseler de var. Söylendiğine göre Roma'nın emriyle içinde hergün dinsel tören ve ayin yapılan bir kilise varmış ve tüccarlar Pera'dan karşıya geçip buraya gelirlermiş.[1]

Bu şehirde birçok tüccar ve birçok ulustan insan gördüm, ama bunların içinde en etkili kesim Venediklilerdi. Onların burada "balyos" adı verilen sefirleri vardı ve bu sefir ne imparatora ne de onun diğer görevlilerine hesap verirdi; Bizanslıların bunlar hakkında fazla bir bilgileri de yoktu; söylendiğine göre Venediklilerin bu imtiyazlı durumunun uzun bir geçmişi vardı. Konstantinopolis Türkler tarafından iki kez kuşatılmıştı; bir defasında, Venedik gemileri her yıl gittikleri Tane'ye doğru yola çıkmak üzere Konstantinopolis'in ucuna geldikleri sırada Türkler, hendeklerin derin olmadığı yerlerden şehre karşı hücuma geçmişlerdi; söylendiğine göre bunlar yüz bin kişiydiler; Venedikliler, çok büyük bir tehlike karşısında bulunan şehri

---

Osmanlılar şehri ele geçirince, kiliseden arta kalan malzemeleri çeşitli yapıların inşaatında kullandılar. Blakhernae kilisesinden bugünlere kala kala Ayazma yakınındaki bir kemer ile birkaç silik iz kalmıştır. İmparatorların taç giyme töreninden sonra *lentium* adı verilen sırmalı örtüye bürünerek, vücutlarını üç defa içine soktukları porfir taşından yapılmış hamam havuzuna su sağlayan kaynak, Ayazma adını taşıyan bu kutsal çeşmeydi. Hazreti Meryem'in Büyük Leon döneminde, Galbien ve Candide adındaki yüksek rütbeli din görevlileri tarafından Kudüs'ten getirilen gömleği de Blakhernae kilisesinde muhafaza ediliyordu. Bkz. Du Cange, *Constantinopolis christiana*, s. 83; Schlumberger, *Les Iles des Princes, le palais et l'église des Blachernes*, s. 313-332.

[1] Burası, Galata'daki "franciscain"ler kilisesi ya da Saint-François kilisesiydi. Nicopolis'te esir düşen, 15 haziran 1398'de Mikhalitch'te ölen Eu kontu Philippe d'Artois'nın mezarı buradaydı. Ismael Bouillard, mezarın üstüne kazılmış kitabenin rölevesini çıkarmış ve Ducas'nın XIII. bölümü üzerine yazdığı notlar arasında bunu yayınlamıştır. Ayrıca Du Cange da *Constantinopolis christiana* başlıklı kitabının 123'üncü sayfasında, Saint-François kilisesine ayırdığı kısa bölümde bu kitabeyi yayınlamıştır.

savunmak için "galer" adı verilen gemilerinden karaya çıktılar; söylendiğine ve inanıldığına göre Tanrı, başka bir şey için değil de daha çok kentteki kutsal emanetler yüzünden burasını korumuştu. Uzun zaman sonra, Tane'den dönmekte olan gemilerin de benzer biçimde alıkonduğu söylenmekteydi.

Konstantinopolis imparatoru Padişaha boyun eğmiş durumdaydı; çünkü, bana söylendiğine göre yalnız Konstantinopolis şehri için her yıl on bin düka haraç ödüyordu; bunu da, başka hiçbir şeyin kendisinden istenmemesi ve bütün Yunanistan'da Salubria adı verilen küçük bir site ile, Konstantinopolis'in kuzey tarafında yer alan ve üç saatlik mesafede bulunan bir şatodan başka hiçbir şey üzerinde mülkiyet talebinde bulunmaması için yapıyordu. Venedikliler gibi Türkler de Konstantinopolis'te kendilerini temsil etmek ve Türklerin imalettiği malları korumakla mükellef bir görevli bulundurma hakkını elde etmişlerdi; böylece Türkler de artık imparator karşısında imtiyazlı durumdaydılar. Eğer, herhangi bir hıristiyan köle Türklerin evinden kaçacak olur da Konstantinopolis'e gelirse, imparator ya da adamları onu Türklere teslim etmek zorundaydı.[1]

Evinde kaldığım Katalonyalı tüccar, imparatorun maiyetindekilerden birine benim Bourgogne Dükü'nün yanından geldiğimi söylemiş; bunun üzerine bana Bourgogne Dükü'nün Purcelle'i ele geçirmesi olayının gerçek olup olmadığını sordular, çünkü onlara göre bu imkânsız bir şeydi. Ben de bu konuda gerçekten ne olduysa onu anlattım; bunları dinleyince çok heyecanlandılar.

Katalonyalı tüccarlarla diğerleri bir gün kahvaltıdan sonra beni imparatorun sarayına, bizim "Mum Yortusu" gününde

---

[1] 1396 yılında, Sultan Bayezid I ile imparator Ioannes Palaiologos arasında varılan anlaşma gereğince Konstantinopolis'in ödeyeceği yıllık vergi on bin düka'ya yükseltilecekti; ayrıca Konstantinopolis'te, şehirdeki bütün müslümanlar üzerinde hukuki yetki sahibi olan bir Kadı'nın başkanlığında iş görecek bir mahkemenin kurulması da şart olarak anlaşmada yer almıştı. Sultan sonradan bir de cami inşa ettirdi ve şehrin kenar semtlerinden birine, Köynük ve İnce-Tarakçı'dan getirilmiş Türkmenlerden oluşan bir koloniyi yerleştirtti. Ancak bu koloni, Bayezid'in Timur karşısında bozguna uğramasından sonra şehirden kovuldu ve bunlar Rodosto civarına sığındılar.

yaptığımız gibi yemeğin ardından kutlanan bir törenin ihtişamını görmem için götürdüler. İmparatoru bir salonun ucunda, mindere oturmuş bir halde kendi çevresi içinde gördüm. İmparatoriçe ise yukarıdaki bir odadan salona bakmaktaydı; tören boyunca gelip ayine katılmak için aşağıya hiç inmedi Duaları sarayın papazları okuyorlardı; tuhaf bir şekilde giyinmiş olan papazlar, bunları koro halinde ve kendi tarzlarında terennüm ediyorlardı. Yaklaşık üç ya da dört gün sonra da beni, imparatorun akrabalarından birinin evlenme törenine götürdüler. Burada, onların kendi âdetlerine göre mızraklı atlılarla yaptıkları bir dövüşme oyunu gösterildi; benim nazarımda bu oyun çok acayip bir şeydi ve şöyle oynanıyordu: Bir meydanın ortasına büüyük bir tahta direk dikilmiş ve buraya, yaklaşık üç kadem genişliğinde ve beş kadem yüksekliğinde bir tahta levha bağlanmıştı; meydanda, birbiri ardına koşturan kırk at bulunuyordu. Atlıların herbirinin elinde bir sopa vardı ve bunu oyunun usulüne göre kullanıyorlardı; hiçbiri silah kuşanmış değildi. Bunlar yarım saat kadar koştuktan sonra, samanlıkları örtmek için kullanılan sırıkların daha uzun olanlarından altmış ya da seksen kadar getirildi; İlk olarak tören başkanı bu sırıklardan birini aldı, at koşarken sırık esniyordu, atını koşturabildiği kadar koşturdu ve nişan tahtasına vurdu; o kadar hızlı koşuyordu ki bu vuruşla sırık kırıldı; o zaman uluyormuş gibi bağırmaya ve elindeki oyun araçlarıyla, Türklerin oyunlarında yaptıkları gibi oynamaya başladı. Bunun ardından diğerleri de sırıklarını alıp birer birer kırıyorlardı; yalnız oyunun sonunda tören başkanı, pek dayanıklı olmayan bu sırıklardan ikisini birbirine bağladı ve bunları, kendisini yaralamadan kırmayı başardı, bu işi iyi yaptığı belli oluyordu. İmparator ve gördüğüm kadarıyla güzel bir kadın olan imparatoriçe oyunu pencereden seyretmekteydiler. Şenlik kazasız belâsız sonna erdi ve herkes evine gitti.

Bu Konstantinopolis şehrinden 1433 yılı ocak ayının yirmi üçüncü günü, Messire Benedic de Fourlino adını taşıyan ve söylendiğine göre, Milano dükü tarafından Türkler nezdinde elçi tayin edilmiş bulunan soylu bir kişinin refakatinde yola çıktım. Bu topluluk içinde, yine Milano dükünün çevresinden Jehan

Visconte adını taşıyan bir soylu kişi ile adı geçen elçi ve onun maiyetinden yedi kişi ve on at bulunuyordu; çünkü Rumeliden geçerken yol boyunca eşyaları taşıyacak insanlara ihtiyaç vardı.

Konstantinopolis'ten ayrılınca, deniz kıyısında Rigory[1] adı verilen bir geçit yerine varılır; burası bir zamanlar barınaklı bir yermiş, çünkü burada deniz bir vadi boyunca yirmi mil kadar içeriye giriyordu; bir limanı ve bir kulesi varmış ama kuleyi Türkler yıkmış; burada Rumların yaşadığı bir kasaba ve bir de uzun bir yol var; karadan Konstantinopolis'e gitmek isteyenler bu yoldan geçmek zorundalar, ya da burada denize dökülen bir ırmağın üstünden geçen başka bir yolu kullanmak gerek; bana söylendiğine göre bu yol en azından öteki kadar, hatta ondan daha sağlam bir yolmuş.

Buradan Athyra'ya[2] geldim, güzel bir şehir gibi görünüyordu, ama Türkler burasını da baştan aşağı harap etmişlerdi; bununla birlikte barınaklı bir geçit yeriydi, çünkü burada da deniz diğerinde olduğu gibi içeriye giriyordu; büyük ve iyi yapılmış bir limanı vardı; kıyıdaki her burunda, güzel ve sağlam yapılı bir kule bulunuyordu. Ne var ki Türkler burasını ele geçirmişler ve

---

[1] Rigory şehri, eski adıyla *Rhegium*, bugün *Küçük Çekmece* adını taşımaktadır. Bu küçük şehir, Konstantinopolis'ten on mil uzaklıkta, San Stefano'nun ötesinde kurulmuştu ve denizle bağlantısı olan bir gölün kıyısında bulunuyordu. Bu gölün denizle birleştiği yerde ahşap bir köprü vardı "Adını küçük bir köprüden alan kasabaya ulaştık; bu köprünün üstüne kurulmuş olduğu boğaz, birinci köprünün *(Ponte grande)* nin üstünde bulunduğu boğazdan daha küçüktü; burada deniz gölle birleşerek tuzlu bir havuz oluşturuyor ve burada bir miktar balık avlanabiliyordu." Kâtip Çelebi, *Rumeli und Bosna*, M. de Hammer çevirisi. Viyana, 1812, s. 60.; Quiclet, *Les Voyages de M. Quiclet à Constantinople par terre*, 1654, s. 159.

Bertrandon de la Broquière'in sözünü ettiği ırmak, kuzey batı tarafında, Kara Sakal civaarından gelen Karasu'dur. Amie Boué, *Recueil d'itinéraires dans la Turquie d'Europe*, Viyana, 1854, cilt I, s. 46.

[2] Athyra bugün *Büyük Çekmece* adını taşıyor; Avrupalılar buraya *Ponte Grande* adını vermişlerdi. Bu kasaba çoğunlukla Rumlarla meskûn olup *Ponte Piccolo*'dan on mil ötede, suları Marmara denizine dökülen bir gölün kıyısında kurulmuştur. Buradaki ahşap köprünün yerine, hicretin 70 yılında (1562), Sultan Süleyman'ın emirleriyle uzun bir taş köprü yaptırıldı ve köprünün inşaatı, Süleyman'ın halefi Selim II tarafından tamamlandı. Kâtip Çelebi, *Rumeli und Bosna*, s. 60.

yağmalamışlardı; şehirde hâlâ yaşamakta olanların hepsi de Rum'du.

Buradan da Salubrie adı verilen ve Bizans imparatoruna[1] ait olan bir şehre geldim. Konstantinopolis'ten buraya, Salubrie şehrine kadar yol iki gün sürdü; imparatora bağlı olmakla birlikte buralarda yalnız fakir kasabalar bulunuyordu. Bu Salubrie şehri, Türklerin hiçbir zaman ele geçiremediği bir yerdi. Bununla birlikte şehrin deniz tarafı hiç te dayanıklı durumda değildi; Konstantinopolis ile Gallipoly arasında yer alan bu şehrin limana benzer bir yeri de vardı.

Buradan da Chourleu adında, görünüş itibariyle oldukça güzel bir şehre geldim; Türkler burasını da harap etmişler ama sonradan Rumlar ve Türklerle yeniden iskân edilmiş.[2]

Buradan da Misterio adını taşıyan ve içinde bir tek istisnasıyla yalnız Rumların yaşadığı ve surların çevrelediği bir yere geldim; Rumların arasındaki tek Türkü de buraya Padişah yerleştirmişti.[3]

---

[1] Silivri, eski *Selembria*'nın bugünkü adıdır. "Silivri'ye surları olmadığı için tam bir şehir denemez; evler, hamamlar, camiler kalenin alt tarafına yayılmış bulunmaktadır. Kasabanın tümü, tıpkı İngilteredeki Rie şehri hatta Gelibolu şehri gibi meyilli bir alana kurulmuş. Konstantinopolis'e giden ana yola ulaşmak için, Silivri'den çıktıktan sonra tepeyi aşıp kırda yol almak gerek. Silivri dağlarının büyük bir bölümü limandan biraz uzakta kalıyor. Genellikle büyük gemiler, Edirne'den ve Trakya ile Bulgaristan topraklarındaki çiftliklerden gönderilen malları yükleyerek humulelerini tamamlamak üzere Silivri'ye gelirlerdi." Belon, *Observations de plusieurs singularitez, etc.*, s. 149.

[2] *Tchourlou* (Çorlu), *Tzurullum*, Villehardouin'in *Churlot*'su; Konstantinopolis'ten Edirne'ye giden yol üzerindeki üçüncü merhaledir. Bu şehir, otlakları zengin ama ormanları kıt olan geniş bir vadide kurulmuştur. Konstantinopolis ile Çorlu arasındaki masafe kırk altı buçuk mildir. Sultan Murad I, bu şehri 763 yılında (1361) kuşatma altına almış ve sonra hücuma geçerek zaptetmiş. Şehrin valisinin kafası kesilmiş, askerleri katledilmiş ve kale yerle bir edilmiş. Selim, bu Çorlu şehri yakınlarında babası Sultan Bayezid ile savaşa tutuşmuş (3 ağustos 1511) ve yenilgiye uğramıştı. Kâtip Çelebi, *Rumeli und Bosna*, s. 19.

[3] Bu Misterio denen yer bana göre, bugün Karıştıran adı verilen kasaba olabilir; burası Rumlarla meskûn olup eskiden *Drizipera* adını taşıyordu. Bizanslılar döneminde ise adı Messine idi ve bir piskoposluk merkeziydi. Bkz. Jirecek, *Die Heerstrasse von Belgrad nach Constantinopel*, Prag, 1877, s. 100.

Ve buradan da Pirgasi adında, bütün surları yıkılmış ve içinde yalnız Türklerin yaşadığı bir şehre geldim.[1]

Buradan da Zambry adında harabeye dönmüş bir şehre geçtim;[2] Konstantinopolis'ten Andrenopoly'ye gelinceye kadar altı gün boyunca çok güzel yerlerden, tepelerden ve ormandan başka her şeyin yetiştiği verimli ovalardan geçtim; buralarda hiç orman yok, ağaç ta yok ama ırmaklar çok; ahalisi az, insanı kıt.

Zambry'den sonra elçiyle birlikte Andrenopoly'ye geldik; burası çok güzel bir şehir ve Türklerin Rumelinde sahip oldukları şehirlerin önemlisi.[3] Bu şehir çok büyük, çok kalabalık ve ticareti çok gelişmiş. Padişah, Rumelinin herhangi bir şehrinden ziyade burada ikamet ediyor. Şehir, Marisse[4] adında çok büyük bir

---

[1] Pirgasi *(Bergolæ)*, Burgas şehridir ve Konstantinopolis'ten Edirne'ye giden yolun dördüncü merhalesidir; daha çok *Çatal Burgas* adıyla bilinir.

Sultan Murad I, hicretin 763 yılında (1361) şehre yaklaşınca ahali burasını terketti. Sultan da şehri baştan aşağı yıktı. Kâtip Çelebi, *Rumeli und Bosna*, s. 20.

Burgas adı, yunanca *Purgos* kelimesinin bozulmuş şeklidir.

[2] Ne Bizanslı müelliflerde ne de Türk coğrafyacı ve tarihçilerde, Zambri adındaki yerleşim yerine ilişkin hiçbir kayıt bulamadım. Konstantinopolis yolu üzerindeki son iki durak, Eski-Baba ve Havşa ya da Hafsa'dır ve bunların da kayda değer hiçbir yanı yoktur.

[3] Andrinople adının türkçesi *Edirne*'dir. Bu şehirde dünyaya gelmiş olan Muhlis Abdürrahman Efendi, *Enis ul-Mussamirin* başlıklı eserinde, Gazi Süleyman Paşa'nın Edirne çevresine egemen olan ilk Osmanlı paşası olduğunu kaydetmektedir. Onun ölümünden sonra sultan Murad I, Lala Şahin Paşa'yı 762 yılında (1361) Yunanlılara savaş açmakla görevlendirdi. Lala Şahin Paşa onları Sazlı-Dere'de yenilgiye uğrattı ve Sultan Andrinople önlerine kadar geldi. Şehrin valisi kaçarak Enos'a sığındı ve şehir kısa sürede teslim oldu. Lala Şahin Paşa buraya vali olarak atandı ve Murad I de ikametgâhını Dimmotica'ya taşıdı. 778 yılında (1367) Sultan da Andrinople'a yerleşti ve inşa ettirdiği sarayda kalmaya başladı. Andrinople şehri yüz altmış mahalleye ayrılmıştı ve çevresi üç ırmakla sulanıyordu; bu ırmaklar Meriç, Tunca ve Arda nehirleriydi, Tunca kıyısında dört köşe bir kale yükseliyordu; bu kale, köşelerinde ve düz duvarlarında inşa edilmiş yuvarlak kulelerle takviye edilmişti. Andrinople'da kırk cami bulunuyordu; Sultan Murad II de şehrin ortasına kendi adını taşıyan bir cami inşa ettirmiştir.

[4] Türklerin Meriç adını verdiği Maritza *(Hebrus)* ırmağı Despot-dağından (Rhodope) çıkar, Arda'nın ve Tunca'nın sularıyla birleştikten sonra Enos'da Ege denizine dökülür. Belon şöyle anlatıyor: "Irmak o kadar yavaş akıyor ki

ırmağın üzerinde bulunuyor. Burada Venedikli, Katalonyalı, Cenevizli ve Floransalı birçok tüccar var. Rum senyörü de burada bir vekille temsil ediliyordu ama bu temsilci Türklerin kölesi olmuştu.

Messire Benedicto ile birlikte Andrenopoly şehrinden de ayrılarak Lesseres'te[1] bulunan Padişah'a doğru yola çıktık; burası, Pirrhe bölgesinde yer alan büyük bir şehir; Jules César ile Pompée arasındaki Thessale savaşı burada cereyan etmişti; üzerinde teknelerin gidip geldiği Marisse ırmağını geçtik ve bu ırmak yakınındaki bir kasabaya ulaştık; burada, yanlarında on iki ya da on altı kadar hadım edilmiş erkek köle bulunan elli kadınla karşılaştım; bunlar Padişahın cariyeleriydi, içlerinden ikisi gelip bizimle konuştu: Padişahın yola çıkmak zorunda olduğunu, kendilerinin de Andrenopoly'ye gittiklerini, çünkü Padişahın oraya geleceğini söylediler.

---

insan hiç kıpırdamadığını sanıyor. Bu su bazen çok durgun akar, bazen karışır, yaz ortasında bile o kadar soğuktur ki neredeyse donmuş olduğu sanılabilir; kıyılarında çok miktarda ılgın ağacı bulunur. Çoğu zaman kıvrılarak akar; Seine nehrinin Paris ile Pontoyse arasında yaptığı gibi dönüşler yapar. Kışın dağlardan o kadar çok su iner ki hayranlık uyandıran bu bolluk sonucunda çok geniş bir alandaki çayırlar su altında kalır; bu çayırlık alanlara Driscus deniyordu; Xerxes, Yunanistana giderken ordusunun mevcudunu bu alanlarda saymıştır; kışın büyük bir bataklığa dünüşen bu çayırlarda hiçbir yapı yoktur, ama yaz gelince buralarda çok sayıda at beslenip yetiştirilir." Belon, *Les observations des singularitez, etc.*, s. 141.

[1] Lessere *(Lassere, Seres)*, Siroz'un adıdır; burası içinde Dutlu-Çay'ın (Pontus) geçtiği açık bir şehirdir ve Selânik'in kuzey batısında, Rhodope dağlarının eteklerine kadar uzanan bir vadide kurulmuştur. Siroz, Konstantinopolis'ten yola çıkıldığında on iki günde katedilen üç yüz millik bir mesafede bulunmaktadır. Sultan Murad'ın ordu komutanlarından biri olan Lala Şahin Paşa, Siroz kalesini hicretin 784 yılında (1382) ele geçirmiştir. Siroz, Bertrandon de la Broquière'in dediği gibi Epir'de değil Makedonya'dadır. Bu şehir, aynı adı taşıyan liva'nın ve bütün Makedonya'yı kapsayan metropolitliğin merkezidir. *Thessale* yerine *Pharsale* adını kullanmak daha doğru olur.

Buradan da, yine oldukça güzel bir şehir olan Dimodicque'e[1] geldim; yuvarlak bir tepe üzerinde, büyük ve çok güzel bir kalesi vardı, kale iki sıra surlarla çevriliydi ve bir kenarından ırmak geçiyordu;[2] kale surlarının çevrelediği alan içinde dört yüz kadar ev bulunmaktaydı ve bu alanda, bana söylendiğine göre Padişahın hazinelerinin saklandığı bir kule vardı.

Bu Dimodicque şehrinden de ayrılıp İpsala[3] adı verilen bir şehre geldim; burası güzel bir şehirmiş ama şimdi harabe halindeydi; üstünde teknelerin gidip geldiği ve daha önce de sözünü ettiğim Marisse ırmağı buradan da geçiyordu; ülkenin bu kesimi bataklık halindeydi ve atlarla geçilmesi çok zordu,[4] bu yüzden Andrenopoly'den beri yollarda iki gün harcamıştık.

Buradan da Ayne adındaki şehre geldim; burası Büyük Troya zamanında önemli bir siteymiş ve bir kralı varmış; ama şimdi Matelin senyörünün kardeşi buranın beyi imiş ve Padişaha vergi ödermiş. Bu şehir, deniz kıyısı ile bu büyük ırmak arasında bulunuyor ve bu mesafe iki mil kadar tutuyor.[5]

---

[1] Dimotica *(Didymotiches)*, Andrinople'ün güneyinde, Kızıl-Deliçay'ın kıyısında kurulmuş olup Edirne'ye olan uzaklığı kısa bir gün mesafesinde, yani yedi saatlik bir mesafededir.

Murad I'in paşalarından Hacı İlbey, hicretin 762 yılında (1361) Dimotica'yı zaptetti; Sultan Murad da ikametgâhını buraya nakletti ve güzel bir saray inşa ettirdi. Kale bir tepeye kurulmuştu, konik biçimdeydi; saray, kalenin bulunduğu alanın tam ortasında yükseliyordu. Şehir tepenin eteklerine kadar uzanmaktaydı. Kalenin içinde bulunan büyük bir su sarnıcına, birçok sanat çalışmaları yapılarak su gelmesi sağlanmıştı; sarnıç o kadar derine yapılmıştı ki zemine ulaşmak için yüz basamak inmek gerekiyordu. Kâtip çelebi *Rumeli und Bosna*, s. 65.

[2] Kızıl-Deliçay, Koca-Yayla'nın güney yamacından doğarak Meriç'e dökülür. Bu ırmak, şehrin kurulmuş bulunduğu tepenin eteklerinden geçer.

[3] İpsala, eski adıyla *Cypsela* ya da Haçlı Seferlerini yazan Fransız tarihçilerinin kullandıkları adıyla *Capesale*, uzun bir vadinin girişinde, deniz kıyısında kurulmuş bir kasabadır.

Bu şehir, Gazi Süleyman Paşa tarafından Yunanlılardan alınmıştır. Karlerskos'tan salla geçilen Meriç nehri İpsala ile Feredjik arasında akar.

[4] Bu bataklık, antik çağlarda *Paulus Stentoris* adını taşıyordu.

[5] Enos *(Inoz)*, Ege denizine doğru çıkıntı yapan iki burundan biri üzerinde, Meriç'in denize döküldüğü yerin yakınlarında kurulmuş büyük bir kasabadır. Enos'un karşısında, Samothrace *(Semendrek)* adası vardır. Enos'un kıyıları

Burada yuvarlak ve küçük bir tepe üzerinde bir mezar görülüyordu; söylendiğine göre, çok eski zamanlarda kral Priam, küçük oğlu Polidoire'ı büyük bir hazineyle birlikte Ayne kralına göndermiş; bu kral da, bir yandan Yunanlılardan korktuğu için, öte yandan da hazineyi ele geçirmek için duyduğu büyük hırs yüzünden onu öldürtmüş.

Bu şehrin önünde yer alan büyük Marisse vadisini geçtim ve batıya doğru giderek Macry adındaki şehre ulaştım; görünüşüne bakılırsa, burası vaktiyle büyük ve güzel bir şehirmiş, ama şimdi harabeye dönmüş; yalnız, sağlam bir yapı olduğu anlaşılan kale ayakta kalmış. Deniz kıyısında bulunan bu şehir Rumlar ve Türklerle meskûn olup Ayne[1] senyörüne ait olan Samandra adasının yakınlarındadır.

Buradan da ayrılıp pek büyük olmayan bir dağı aştıktan sonra Caumussin adındaki bir şehre vardım; burası oldukça güzel küçük bir yer ve etrafı surlarla çevrili; küçük bir ırmağın üstüne

---

ancak küçük gemilerin yanaşmasına elverişlidir. Thasos ve İmbros adalarıyla birlikte Enos, XV. yüzyılda, Cenevizli güçlü bir aile olan Gattilusio'ların egemenliği altında bir prenslik olarak yönetiliyordu; ayrıca, imparator Ioannes Palaiologos I tarafından Mételin adasının egemenliği de bu aileye verilmişti. Gallipoly (Gelibolu) vadisi Balta-Oğlu, Murad II döneminde Mételin'e karşı sefere çıktı ve Dorino Gattilusio'yu, Sultan'ın hakimiyetini tanımak ve Mételin ile Lemnos için yıllık dört bin beş yüz düka vergi ödemeyi kabul etmek zorunda bıraktı. Enos senyörü Palamède Gattilusio da aynı koşullara boyun eğerek prensliği için iki bin düka vergi ödemeyi kabul etti. Palamède Gattilusio Enos'u, Samothrace'yi ve Imbros'u 140'dan 1455'e kadar yönetmiştir. Bu senyör, Francesco Gattilusio'nun kardeşi olan babası Nicoletto'nun yerine geçmişti; bu Francesco, Mételin senyörüydü ve torunu Dorino (1427-1449), Konstantinopolis imparatorundan Lemnos ile Thasos'u ve Mahonais'lerden de Vieille-Phocée senyörlüğünü almıştı. Schlumberger, *Numismatique de l'Orient latin*, Paris, 1878, s. 432-444.

[1] Macry ya da Megry *(Drya, Serrum)*, Meriç'in denize döküldüğü yerden daha ötede, kıyıda kurulmuş olup Konstantinopolis'e yedi günlük bir yürüyüş mesafesindedir. Selânik'e giden yol, Macry yakınlarında ikiye ayrılır: araba yolu şehrin içinden geçer, atlıların ve yayaların yolu dağ boyunca giderek Güvercinlik ve Şapçılar'dan geçer. Bu iki yol Koumoultchina'da (Gümülcine), Macry'ye bir günlük yürüyüş mesafesinde birleşirler.

kurulmuş, çevresi çok güzel, hoş ve düzlük bir arazi, batı yönünde dağlara yakın.[1]

Buradan sonra Mussi[2] adındaki bir şehirden geçtim; görünüşe bakılırsa burası da vaktiyle güzel ve surlarla çevrili bir şehirmiş ama şimdi bir viraneye dönmüş; surların da bir kısmı yıkılmış, ve şehrin içinde de kimseler oturmuyor.

Buradan da Peritoq[3] adını taşıyan bir şehre geldim; burası da bir zamanlar güzel bir şehirmiş, geçmişi de çok eskilere dayanıyormuş; şehir, karaya doğru Monte Sancto[4] yönünde altmış mil kadar içeriye giren bir körfezin kıyısına kurulmuş; bu şehir sadece Yunanlılarla meskûn ve surlarla çevrili; yalnız iki yerde surlar yıkılmış durumda; şehrin içinde yer aldığı ova, Lesserres'e kadar adı geçen dağ boyunca uzanıyor.

---

[1] Caumussin, Selânik yolu üzerinde, Konstantinopolis'e sekiz günlük mesafede bulunan ve Koumoultchina ya da Koumourtchina *(Dycœa)* nın büyük bir kasabasıdır. Burasını hicretin 763 yılında (1361) Evrenos Bey ele geçirmiştir. Burada bir kervansaray, bir imaret ya da fakirler yurdu inşa ettirmiştir. Kasabanın yahudi ahalisi kalede yaşamaktaydı.

[2] Bana göre Mussy adı Kavala şehrine aittir. Türkçede kaval sözcüğü "musette" yani "çoban flütü" anlamındadır; Bertrandon de la Broquière, ileride de görüleceği gibi bazı yerleşim birimlerinin kendisine söylenen adlarını anlam olarak tercüme ederek not defterine kaydetmiştir. "Kavala şehri, Thasos adasının karşısında deniz kıyısına kurulmuş müstahkem bir mevkidir; civarda maden ocakları vardır. Konstantinopolis'ten Kavala'ya dokuz günlük yürüyüşle ulaşılır; Kavala yakınlarındaki yerleşim yerleri Bereketi, Çalaylı ve Kara-Su'dur. Lala Şahin Paşa Kavala'yı 777 yılında (1375) fethetmiştir. Sultan Selim'in burada yaptırdığı kalenin bir benzeri yoktu. Şehri çevreleyen sarp ve aşılmaz dağlar denize kadar iner. Kale bir şahin yuvasına benzemekte ve tek bir tepenin üzerinde yükselmektedir. Şehrin suyu bir duvarla korunan kemerler vasıtasıyla civar dağlardan getirilmekteydi. Kavala'nın iki kapısı vardı. Pazar yeri şehrin içindeydi ama kervansaraylar surların dışında, limana yakın bir yerde bulunuyordu." Kâtip Çelebi, *Rumeli und Bosna*, s. 71. Koumoultchina'ya pek uzak olmayan bir yerde *Muximianopolis* şehrinin harabeleri bulunmaktadır; burası ortaçağın ilk zamanlarında *Mosinopolis* adını taşıyordu, daha sonra *Messin Kale* adını almıştır. Jirecek, *Die Heerstrasse von Belgrad nach Constantinopel*, s. 100.

[3] *Peritoq* sözcügü, *Pirauchta (Prawista)* adının bozulmuş şeklidir. Bu kasaba, Kavaladan Orfani'ye giden yol üzerinde, Pilavtepe'nin eteklerinde kurulmuştur, Kâtip Çelebi, *Rumeli und Bosna*, s. 72.

[4] Monte Sancto, *"Agion oros"*, Tos dağı.

Buradan da Jangibatzar[1] adındaki bir kır kasabasına geçtim; burası Türkler tarafından kurulmuş bir kasabaydı ve buraya gelecek olan Beylerbeyini bekliyordu. Burada iki gün geçirdim ve Beyin geldiğini gördüm; yanında pek az insan getirmişti, âdet böyleymiş; o at binmiş olarak geziyor ve kendi keyfince kısa yürüyüşler yapıyordu. Bununla birlikte, aslında onun arkasında dört ya da beş yüz atlı vardı ki bunların büyük bir bölümünü silahlı adamlar oluşturuyordu. Bana bunların iki binden fazla olduğu söylenmişti. Büyük Türk adı verilen hükümdarın da Jangibatzar şehrine girişini gördüm, beraberinde ancak kırk ya da elli atlı vardı. Yağmur yağıyordu ve onun sırtında kat kat kadifeden bir giysi vardı; koyu kırmızı bu kadifenin üzerine, ülkede revaçta olan giyim tarzına uygun bir biçimde, yakası samur kürklü kolsuz bir manto atılmıştı; başında da diğer Türklerde olduğu gibi kırmızı bir başlık vardı. Önünde on iki okçu ve on iki de köle yürümekteydi. Kendisi ordugâh çadırında kalıyordu; gerekli olan her şeyi her zaman beraberinde taşıttığı için böyle yapılması zorunluydu; çünkü surları olmayan kır şehirlerinde yiyecek maddeleri azdı ve zor bulunuyordu ve nerede konaklanacağı da önceden bilinemiyordu. Bu nedenle her şeyi yanlarına alıp büyük yük arabalarıyla taşıtıyorlar, develeri ve diğer yük hayvanlarını da birlikte götürüyorlardı. Akşam üstü Padişahı çok yakından görebildim; ortalık henüz aydınlıktı ve o, yanında yalnız altı kişi olduğu halde yıkanmak için hamama gidiyordu. Kendisi at üzerindeydi, diğerleri yaya gidiyorlardı. Hamam, ikamet ettiği ordugâha yakındı; başlığı başındaydı ve üstünde kırmızı satenden bir giysi vardı; yirmi sekiz yaşlarındaydı. Biraz iri yarı bir insandı; yanındakilerle konuşmalarını dinledim, oldukça kalın bir sesi vardı.

---

[1] Ne bir haritada ne de herhangi bir müellifin kitabında, Jenguy-bazar (yeni çarşı) adını taşıyan ve Pirauchta'dan Siroz'a giden yol üzerinde kurulmuş bulunan bir şehre raslamadım. Ne var ki Kara-su kıyılarında ve Takhino gölü yakınlarında, *Yeni-Köy* ya da *Yengüy-Köyü* ve yunanca Neokhori adını taşıyan bir yer vardır. Burası belki de XV. yüzyılda Jenguy-bazar diye biliniyordu. Yeni-köy kasabası eski Amphipolis şehrinin harabeleri üzerine kurulmuştur. Denize ancak iki saatlik bir mesafededir ve bugün, Selânik valiliğinin ve Siroz kazasının idari sınırları içinde bulunmaktadır.

Milano dükünün, Messire Benedicto de Fourlino adındaki elçisiyle birlikte yolculuk yapıyordum. Elçi, tanıdığı bir Türkü hükümdarla görüşüp görüşemeyeceğini, kendisine armağan olarak vermek istediği herhangi bir hediyeyi kabul edip etmeyeceğini öğrenmesi için nezdine gönderdi; hükümdar bu şahsa, hiçbir şeye ihtiyacı olmadığını, çünkü şu sıralarda sadece zevk için gezdiğini, paşalarının burada olmadığını, onların geride kaldıklarını, onları burada beklemek isterse bekleyebileceğini ya da istemezse Andrenopoly'ye dönebileceğini söylemiş. Duyduğuma göre Beylerbeyi, beş bini kölelerden oluşan on bin savaşçıyı Arnavutluk senyörünü devirmek ve ele geçirmek için Lesserres'e göndermiş; sebebi de onun elinde az sayıda asker bulunmasıymış.[1]

Ertesi gün Jangibatzar'dan ayrıldık ve Camussin'e döndük; geçilmesi oldukça zor bir dağa geldik.[2] Daha önce de bahsettiğim o büyük ova, bu dağın eteklerinden Lesserres'e kadar sürmekteydi ve dört beş günlük bir yürüyüş uzunluğundaydı; bu ova kimi yerde bir günlük yürüyüş genişliğine ulaşır ve bu genişlik hiçbir yerde bir milden daha aşağıya inmez; ova boyunca güzel şehirler kurulmuş; bana söylendiğine göre büyük Thessale savaşı[3] Lesserres yakınlarında cereyan etmiş. Bu dağı aştıktan sonra, iki taraflı yüksek kayalıkların[4] arasından akıp giden bir ırmağa ulaştım; bu kayalıklardan birinin üstünde, Coulony adındaki geçidi koruyan bir kale vardı; çok sağlam yapılı bu kalenin şimdi büyük bir bölümü harap durumdaydı.[5] Bu dağın çok yeri orman-

---

[1] Bu bölümde, Arnavutluk prensi Jean Castriot'ya karşı düzenlenen seferden söz edilmektedir. Evrenesoğlu Ali Bey kumandasındaki birlikler büyük bir bozguna uğradılar ve geri çekilerek savaşırken çok kayıp verdiler.
Savaş aynı yıl yeniden başladı ve Sinan Bey'in, İshak Bey'in ve Ali Bey'in kumandası altındaki Osmanlılar Croïa'yı ve bütün güney Arnavutluğu zaptettiler,

[2] Yardımlı Tepe.

[3] Pharsale okuyunuz.

[4] Yardımlı-Dere.

[5] Eski fransızcada *coulon* sözcüğü "güvercin" demekti ve Coulony sözcüğü de yunanca *Peristeria*'nın ve türkçe *Güvercinlik* sözcüğünün karşılığıydı ve bu da,

larla kaplıydı ve buralarda kötü kişiler ve katiller barınıyordu. Ben bu dağı aştıktan sonra Trajanopoly adı verilen bir şehre ulaştım; şehri vaktiyle Trajan adında bir imparator kurdurmuş; Rumların söylediğine göre bu imparatorun koyun kulağı gibi kulakları varmış ve Andrenopoly'yi kuran hükümdarın oğluymuş. Bu imparator hatırlamaya değer başka şeyler de yapmış. Trajanopoly şehri hem denize[1] hem de Marisse ırmağına yakın, oldukça büyük bir kent ama harabeye dönmüş, içinde pek az insan yaşıyor; suyunun kutsal olduğu söylenen bir hamamı var; doğu tarafında yer alan bir dağın eteklerine yaslanmış, güney tarafında da deniz bulunuyor.[2]

Buradan da ayrılıp Vira[3] adı verilen bir şehre geldim; bu şehirde de güzel bir şato vardı ama bazı kısımları harap durumdaydı; bir Rumun bana söylediğine göre burada üç yüz rahip

---

Gümülcine'den Feredjik'e giden yol üzerinde, Yardımlı Tepe'ye ve Şapçılar kasabasına yakın bir yerde bulunan, şap üretimiyle ünlü bir kasabanın adıydı.

[1] Trajanapolis 1204 tarihli bölüşüm antlaşmasında yer almıştır. Bu şehir, XIII. yüzyılda henüz refah düzeyi yüksek bir yerdi ve çöküş döneminden sonra da uzun zaman Yunan dininin piskoposluk merkezi olarak kaldı.

[2] Güney batıda iki fersah mesafede, denize yakın ve Vira'ya (Feredjik) pek te uzak olmayan bir yerde bulunan Ilca'da iki sıcak su kaynağı bulunmaktaydı ve Davud Paşa, bir kubbe inşa ettirerek burasını üstü örtülü bir hale getirdi. Bu su kaynaklarının yanında yükselen kervansaray ise Evrenos Bey tarafından inşa ettirilmişti. Hastalıklı insanlardan oluşan kervanlar bu sıcak su kaynaklarına geliyorlar, yakınlardaki müshil etkisi yapan ve yoğun bir koku yayan suyu içerek şifa bulmaya çalışıyorlardı. Bu suyu içenler sonra da kum banyosu yapıyorlardı. Kâtip Çelebi, *Rumeli und Bosna*, s. 67; Ami Boué, *Recueil d'itinéraires*, cilt I, s. 149. Bu sıcak su kaynakları, Bertrandon de la Broquière'in "kutsal su" adını verdiği kaynaklardır.

[3] Vira *(Dymae)*, bugün *Fered* ya da *Feredjik* adını taşımaktadır. Bu küçük şehir, aşağı Meriç'in sağ yakasında kurulmuştur; buranın adı, 1204 yılının *Partitio regni graeci*'sinde *Bira* ve *Vira* olarak geçmekte, Makry ve Trajanopoli ile birlikte Anseau de Courcelles'e bırakılan toprakların bir bölümünü oluşturmaktaydı. Villehardouin buraya "Veroisne manastırı" adını vermişti. Du Cange yayını, Paris, 1659, s. 157. Belon şöyle diyor: "Limanın karşısında, Meriç'ten bir çeyrek fersah mesafede bulunan Vire adında güzel ve küçük bir kasabadan geçtik; burası, bir tepenin eteklerinde yer alan çok güzel bir çevrenin içinde kurulmuştu ve eski zamanlardan kalma surlarla çevriliydi." *Les observations de plusieurs singularitez*. Feredjik 774 yılında (1372) Lala Şahin Paşa tarafından ele geçirildi. Kâtip Çelebi, *Rumeli und Bosna*, s. 67.

yaşıyormuş, orta yerdeki kiliseyi Türkler camiye çevirmişler ve kalenin çevresine büyük bir şehir kurmuşlar; burası hem Türklerle hem de Rumlarla meskûn bir yer; Marisse ırmağına yakın bir tepe üzerine yayılmış. Vyra'dan yola çıktıktan yaklaşık üç gün sonra Rumeli Beylerbeyinin[1] yanına giden Rum senyörüne rastladık; onun kendi yanına gelmesini Bey istemişti ve senyör, beraberinde yüz yirmi atlı olduğu halde yola çıkmıştı; bu senyör boylu boslu güzel bir adamdı; bir zamanlar Beylerbeyinin kölesiymiş, Bana söylendiğine göre çok iyi bir içkici olduğu için bu hükümdar onu Yunanistan beyi yapmıştı ve ona elli bin dükalık bir irat sağlamıştı.

Buradan da ayrılıp, daha önce de söylediğim gibi çok güzel bir yer olan Dimotiq'e geldim. Burası büyük bir şehir, bu kez bana ilk gördüğüm zamankinden daha güzel göründü. Öyle sanıyorum ki Padişah, çok güvenlikli bir yer olduğu için hazinesini burada tutuyor. Bu şehirden yine Andrenopoly'ya geçtim ve hükümdar buraya dönünceye kadar on bir gün bekledim ve nihayet, bizim Büyük Perhiz günlerinin birinci günü Andrenopoly yakınlarına geldi.

Bunun üzerine, büyük halife[2] kendi maiyetinin arasında, piskopos da bizim aramızda olduğu halde ve şehrin, sayıları bir hayli fazla olan önemli kişilerinin beraberliğinde Padişahın huzuruna varılmak üzere yola çıkıldı. Yemek yemek ve kendi âdetlerine göre içmek için şehre oldukça yakın bir yerde konaklayan hükümdara ancak açık arazide ulaşılabildi. Yakın adamlarının çoğunu gönderen Padişah, şehre geceleyin girdi. Bana söylendiğine göre hükümdar olduğundan beri yüksek taba-

---

[1] Rumeli Beylerbeyi Sinan Bey'di; Murad II döneminde çıkılan bütün seferlere katılmıştı.

[2] Burada söz konusu olan Halife, Kahire'de oturan Abbasi Halifesi olamaz; bu zat, olsa olsa Şems Eddin Fenari'nin halefi olan Şeyh ül-İslam Fahr Eddin el-Acemi'dir ve Murad II ile Mehmed II dönemlerinde önemli adli mevkilerde bulunmuştur.

834'de (1430) Şems Eddin Fenari'nin yerine geçen Acemi, 870 (1465) yılında Edirne'de ölmüştür. *Duhei meşaiki kibar*, f°3.

kadan bazı kimseler onu sarayında sık sık ziyaret eder olmuşlar, o da bunlardan keyif alıyormuş.

Her şeyden önce o, gördüğüm kadarıyla ve daha önce de söylediğim gibi iri yarı ama kısa boylu bir adam; geniş bir çehresi var, Tatar'ları andırıyor; burnu oldukça büyük ve kıvrık, gözleri küçük, esmer tenli, yanakları tombul ve sakalı yuvarlak. Yine bana söylendiğine göre yumuşak huylu, iyiliksever, toprak ve para vermekte cömert bir insanmış. Savaşları sevmezmiş, bana da öyle göründü; çünkü sahip olduğu iktidarı ve büyük geliri elinde tutmak amacıyla hıristiyan aleminin zayıf bir direnç göstermesini beklemekteydi; böyle olunca onların topraklarının büyük bir bölümünü kolaylıkla fethedebiliyordu.

Yine bana söylendiğine göre her yıl iki buçuk milyon düka gelir elde ediyor ve yirmi beş bin düka vergi topluyormuş; yine işittiğime göre Rumelinden yüz yirmi bin asker seferber edebilirmiş; bunların dört ya da beş bini kendi köleleri ve ücretli askerleriymiş, ama bunların yarısı pek işe yarar durumda değilmiş, çünkü ok taşırlar ama kılıçları olmazmış.

Bana söylediklerine göre hükümdar bu orduyu oluşturduğu zaman hiç masrafa girmezmiş, aksine çok şey kazanırmış; şöyle ki, Türkiyedeki insanları Rumeline yerleşmeleri için teşvik edermiş; onlara hiçbir şey vermezmiş, tam tersine Gallipoly'ye geldiklerinde onlardan geçiş haracı alırmış; bu da şöyle olurmuş: at başına beş akçe, adam başına[1] üç akçe haraç ödenirmiş. Bir akın yaptıktan sonra geldikleri zaman köle başına beş akçe alınırmış.[2] Tuna'dan geçerken de aynı şekilde haraç alınıyormuş. Bana söylendiğine göre Rumelindekiler her yıl otuz bin kişiyi, verilen

---

[1] Comarch sözcüğü yunanca *koumerki*'den gelmektedir ve "gümrük hakkı, geçiş hakkı" anlamındadır.

[2] Kur'an gerçek müminlere, düşmandan ele geçirilen ganimetin beşte birini Allah ve Resulü için ayırmalarını, yani kamu hazinesine vermelerini buyurmaktadır. Bu buyruk, Osmanlı hanedanının ilk hükümdarları tarafından hiç bir zaman yerine getirilmemiştir. Karamanoğullarından Kara Rüstem adında bir hukukçu, Murad I'i kutsal kitabın buyruklarına uymadığı için kınamıştır. Sonuçta bu hükümdar her kölenin fiyatını yirmi beş akçe olarak belirlemiş ve bundan sonra bu paradan, köle başına beş akçenin kamu hazinesine bırakılmasını emretmiştir.

emirlere uygun olarak temin etmek zorundaymışlar; bu binlerce insanın hazırlanması büyük bir olaydı.

Aynı şekilde Türkiye'de de her yıl on bin kişinin sefere hazırlanması gerekiyordu; bunlara yalnız erzak veriliyor, başkaca bir gelir sağlanmıyordu. Hükümdar büyük topraklar verebiliyordu, ancak kendilerine toprak verilenler bunlara hükümdarın iradesiyle sahip olabiliyor ve bu topraklar üzerinde belli miktarda asker hazırlamak suretiyle ona hizmet etmek zorunda bulunuyordu. Böylece hükümdar ordularını masraf etmeden kurabiliyordu. Kendi yanında bulunanlara gelince; onun beş bin piyade ve bir o kadar da süvari askeri vardı ve bunların sayısını geliri yükselmedikçe hiç arttırmazdı.

Hükümdarın, paşa ya da vezir paşa[1] unvanını taşıyan dört adamı vardı; bunlara serdar ya da kumandan ve vezir, yani divan üyesi de deniyordu; bu dört kişinin yüksek düzeyde görevleri vardı ve hiç kimse bunların aracılığı olmadan hünkârla konuşulamazdı; onun adına ülkeyi yönetirler ve Padişahın en yakın çevresini oluştururlardı. Bir savaş vukuunda onlar Türkiye'ye geçince Rumeli Beylerbeyi, sınırları içindeki ahalinin yönetimini kendi eline alırdı.

Yine bana söylendiğine ve benim de bazı deneyimlerle anladığıma göre Beylerbeyi avlanmaktan ve kuşlardan çok büyük bir zevk almaktaydı. Bana, binden fazla köpeği ve iki bin kuşu olduğunu söylediler ve ben bunların büyük bir kısmını gördüm.

Onun büyük zevk duyduğu başka bir şey de içki içmekmiş ve iyi içki içen insanları da severmiş; bana söylendiğine göre kendisi çok iyi bir şarap içicisiymiş, altı ya da yedi *quart* (0,93 litre) şarabı çok rahat içermiş; böyle içtiği zamanlar vermeyeceği şey yokmuş, çevresindeki insanlar bu durumda çok heyecan duyarlarmış, çünkü böyle zamanlarda büyük hediyeler dağıtırmış. Yine bana söylendiğine göre, bir yıl önce bir Magripli vaaz vermek üzere gelmiş ve bütün şarap içenlerin peygamberin buyruklarına karşı geldiğini ve bunların iyi bir müslüman olmadıkların söyleyince onu derhal hapse attırmış ve bir daha da ülkesine gelmesini

[1] Üç vezir ve Rumeli Beylerbeyi; bkz. 271 numaralı dipnot.

yasaklamış. Dahası da var: kadınlardan ve genç yakışıklı oğlanlardan çok hazzedermiş; sarayında üç yüz ya da daha fazla kadın, yirmi beş ya da otuz kadar da oğlan bulundurur ve kadınlardan çok oğlanlarla birlikte olurmuş; bu oğlanlar yaş alınca onlara büyük armağanlar ve toprak verirmiş; böyle yaşı ilerlemiş bir oğlana, kızkardeşlerinden birini zevce olarak vermiş ve ona yıllık yirmi beş bin düka irat bağlamış.

Rumelindeki otuz bin kişilik orduya gelince: daha önce bahsettiğim gibi kendilerine toprak verilenler, bu orduyu oluşturacak askerleri her istendiğinde seferber etmek üzere hazır tutmak zorundaydılar; yani yirmi bini Rumelinde ve yirmi bini de Türkiye'de, köleler hariç olmak üzere hazır bulundurulacaktı.

Hükümdar kendi ülkesinin insanlarından tam bir itaat görüyordu; bu insanlar, kendilerinden istenen yapabilecekleri her şeyi hiç karşı gelmeden yapıyorlar, o da karşılık olarak kimse bir şey söylemese bile kendinden beklenenleri yapıyordu. Ülkeye tam bir adalet getirmişti, herkes güvenlik içinde yaşıyordu; Türk tebaasına karşı hiçbir zorbalık ve gasp fiili işlemediği gibi haraç ve benzeri şeyler de almazdı.

Yine o büyük bir ordu kurmak istediği zaman, bu işleri bilen birisinin bana söylediğine göre Rumelinden yüz yirmi bin asker toplayabiliyor, ama onların ücretlerini de ödüyormuş; bu da piyade başına beş akçe, süvari başına sekiz akçeymiş. Yine bana söylendiğine göre bunlardan altmış bini çok iyi teçhizatla donatılabiliyormuş; atlıların kılıçları ve kalkanları varmış; geri kalanlar teçhizatı zayıf piyade askerleriymiş ve bunlardan da kılıcı olanların okları olmazmış; çoğunda da sadece mızrak gibi bir şeyler bulunurmuş ve bunlar da Türkiyeden gelenlerin yarısını oluşturmuş; bununla birlikte onlar Rumeli askerlerinden daha teçhizatlıymışlar ve kendilerinden daha çok korkulurmuş. Rumelinde son olarak kurulan ordunun büyük bir bölümü hıristiyanlardan meydana gelmiş, yani Sırbistan despotundan asker isteyince o da oğullarından birini üç bin muharip süvari refakatinde göndermiş; keza Arnavutluk'tan ve Bulgaristan'dan da hepsi hıristiyan olan askerler gelmiş; bunların karşı koyma hakları yokmuş ve hıristiyan olduğu halde savaşa gönderilen pek

çok köle varmış. Daha önce de söylediğim gibi şurası bir gerçek ki Beylerbeyi bir ordu kurmak istediği zaman Türkiye de kendisine otuz bin asker hazırlamak zorundaydı, bunların hepsinin de paraları ödeniyordu. Rumelinden de, tam teçhizatlı iki üç bin köle hariç olmak üzere yirmi bin asker çıkıyordu. Bazılarının bana söylediğine göre Beylerbeyinin hazinesinde bir milyon düka varmış; bazıları da bunun yarısı kadar olduğunu söylediler. Ayrıca, köleleriyle ve karılarının mücevherleriyle birlikte şahsi serveti bir milyon altına varıyormuş. Küpü doluymuş ama elini sıkı tutup kimseye bir şey vermese, kimseye de haksızlık etmeden bir yıl içinde bir milyon düka tasarruf edebilirmiş.

Hünkâr Andrenopoly'ye gelince, paşalar da dört gün sonra oraya geldiler; bunlar, kendi adamlarının çoğunu ve gerekli eşyalarını da birlikte getiriyorlardı. Hünkârın yüz devesi ve yük beygiri olarak kullanılan iki yüz elli katırı vardı; yük arabası kullanmıyorlardı. Paşalar gelince, Milano dükünün elçisi, usullere uyarak onlardan görüşme talebinde bulundu ama ret cevabı aldı. Sebebi de kendilerinin Hünkârın yanında bulunmaları ve hepsinin de çok sarhoş olmalarıydı. Ama ertesi gün paşalar elçiye gelmesi için haber gönderdiler; ben de onunla birlikte gittim. Elçi, âdetlere uyarak herbirine bir hediye götürdü; çünkü hediye getirmezse hiç kimse onlarla görüşemezdi; hediye yoksa, paşaların kapılarında bekleyen ve kimseyi içeri almayan kölelerle de görüşülemezdi. Paşaların her biri evlerinde ziyaret edildikten ve hediyeleri verildikten sonra, ertesi günü Hünkârın huzuruna çıkmaya ve kendisine sunulacak olan hediyeyi götürmeye hazır oldukları bildirildi; çünkü bir yabancının hükümdara hediye götürmeden huzura kabul edilmesi mümkün değildi. O gün akşam üzeri paşalar haber göndererek elçiyi çağırdılar; yalnız elçiyi ata bindirdiler, bizler de maiyetiyle birlikte yaya olarak yola çıktık.

Padişahın sarayı önüne gelince orada büyük bir kalabalıkla ve atlarla karşılaştık. Birinci kapıdan içeriye girdik; açık duran bu kapıda muhafız olarak yirmi otuz kadar mızraklı köle vardı. Birisi bu kapıdan içeriye girmeye kalkışırsa sadece bir kez geri dönmesini söylüyorlar, lâf dinlemezse mızraklarla vurarak dışarı

çıkarıyorlardı. Padişahın bu kölelerinin hepsine bir şef kumanda ediyor, köleler onunla konuşup onun emirleriyle hareket ediyorlardı.[1] Elçi içeri girince onu kapının yanına oturttular, orada büyük bir kalabalık vardı; bu insanlar, Padişahın odasından çıkarak âdetlere uygun bir biçimde kendilerini kabul etmesini beklemekteydiler. Zira o her ziyarete gelen elçiyi kabul ediyor ve bu hemen hemen her gün oluyordu; Bab-ı Hümayun'dan içeri alınmak gibi bir olay Fransada da vardı ve kral, devlet erkânını toplayıp kraliyet divanını açtığı zaman böyle kabuller yapılıyordu; her ne kadar daha sonra ifade edeceğim gibi söylenecek daha başka şeyler varsa da biz buna Kraliyet Divanı diyorduk, onlar da Bab-ı Hümayun diyorlardı.

Herkes hazır olunca, yani üç paşa[2] ve Rumeli Beylerbeyi ile diğer beyler gelince Padişah dairesinden çıkıyordu; yanında sadece

---

[1] Hükümdar konağının dışında görev yapan Kapıcı Başı'nın emrinde üç yüz Kapıcı bulunuyordu; bunlar Yeniçeri'lerden seçiliyorlardı ve Kapıcı Başı'na yani kapıcılar başkanına bağlı bulunuyorlardı; bu usul Fransa'da da yürürlükteydi ve başkana Kapı Kumandanı deniyordu. Bu kapıcılar kapıyı gözetmekle görevliydiler ve ilk kapıdan sarayın ortasına kadar birçok yerde görevlerini yapmaktaydılar; hatta paşaların ikamet ettikleri ya da çalıştıkları dairelerin kapılarında bu kapıcılar bulunuyordu; diğerleri de hükümdarın konağına girmek için kullanılan kapıda görevliydiler; Kapıcı Başı bu kapının önünde oturuyordu, kendisini burada iki üç kez gördüm. Bu kapıcılar, kıvırcık çuhadan bir başlık üzerine sarılmış burmalı ve yaldızlı bir nevi sarık giyiyorlardı, ama bu sarık düz durumda değildi. Kapıcı Başı ise başında, bütün Türklerin giydiği ve baş örtmenin başka bir tuhaf şekli olan o acayip sarığı taşıyordu; bu sarık, kıvrılıp bükülmüş beyaz bir tülbendin sarılmasıyla meydana geliyor ve bizdeki bone ya da şapka yerine kullanılıyordu. Bu kapıcıların hükümdardan günde yedi akçeye kadar bahşiş almaları âdettendi; onların bu işten sağladıkları menfaat hiç te küçük miktarlarda kalmıyordu; çünkü her kim paşaların huzuruna çıkmak istese, onu ancak bu kapıcılardan biri oraya götürebiliyordu, aksi takdirde huzura çıkamazdı ve de âdetlere uyarak kapıcıya bir şeyler vermek gerekirdi. Herhangi bir Bey, Hünkâr'ın elini öpmek için geldiği zaman o anda kapıyı beklemekle görevli olan kapıcıya başvurmak ve ona bahşiş vermek zorundaydı. Bunlar da tıpkı Bey'in hizmetçileri gibi, Bölükbaşılar ve Yeniçeri Yaya'ları gibi sırmalı ipekten elbiseler giyerlerdi." Konstantinopolis Patriki Spandouyn Cantacusin, *Petit traicté de l'origine des princes des Turqz*, Bibliothèque nationale'deki elyazması fransızca eserler, 5640, f° 119 ve 120.

[2] 1433'te, paşa unvanını taşıyan bu üç vezir Halil Paşa, Saruca Paşa ve Mehmed Ağa idi. İbrahim Paşa'nın oğlu olan Halil Paşa, *Kazasker* ya da diğer adıyla

kendisine Divan kapısına kadar refakat eden uşakları bulunuyordu; burası çok büyük bir toplantı salonuydu, Rumeli Beylerbeyi Padişahı burada beklemekteydi ve yanında bir cüce ile marifetlerini göstermekte olan iki genç saray soytarısı vardı. Padişah kapıdan çıkınca yakındaki uzun bir sofaya kadar hızla yürüdü, oradan çıktıktan sonra bu büyük toplantı mahallinin kenarından geçti ve giyilmesi âdet olan lâl rengi satenden bir entari giyip yine âdetlere uygun tarzda işlemeli yeşil satenden, yakası samur kürklü bir kaftanı üstüne geçirdi.

Bu divanhanenin bir yerinde, Padişahın gidip oturacağı özel bir mahal vardı ki üstünde kadife kaplı bir şilte bulunmaktaydı ve buraya dört ya da beş basamakla çıkılıyordu; Padişah oraya çıkıp kendi usullerine göre oturdu; oturuş tarzı, terzilerin dikiş dikerken durdukları gibiydi. Hükümdar yerine oturur oturmaz, salonun bir başka yerinde bulunan paşalar hemen harekete geçtiler ve onun yanına geldiler. Onlar divanhaneye geldiklerinde alışık oldukları şekilde içeriye girmişler ve her biri kendi yerini almıştı, yani salonu çeviren duvarların ya da bölmelerin durumuna göre Padişahtan olabildiğince uzak duracak noktalarda yer almışlardı.

Böylece herkes ayrı ayrı yerlerde durmaktayken Bosna krallığından gelen bir senyör huzura alındı; bu zat, krallığının Padişaha boyun eğdiğini bildirmek için huzura çıkmıştı, kendisi paşaların yanına oturtuldu. Bu senyör, Bosna kralına karşı Padişahın kendisine yardım etmesini istiyor ve krallığın kendisine ait

---

"ordunun yüksek yargıcı" olarak görev yapıyordu. Yirmi altı yıl bu görevde kaldı ve 1453 yılı ağustos ayında Mehmed II tarafından Edirne'de öldürüldü. Halil Paşa, dört kuşak boyunca imparatorluğa Sadrazam'lar vermiş olan Cendereli [Çandaroğlu] ailesine mensuptu.

olduğunu söylüyordu.[1] Eflâk ülkesinden[2] rehine olarak getirilen yirmi kadar beyzade, yüzleri senyöre dönük olarak divanhaneye yakın bir yere oturtulmuştu. Bu senyör oraya gelmeden önce orta yere yüz tane kalaylı büyük tepsi konmuştu ve bunlardan herbirinin üstünde bir parça koyun eti ve özden bulunuyordu. Hükümdar oturunca ve paşalar da onun yanına gelince, Milano elçisi Padişahın önüne geldi, getirdiği hediyeler arkasından taşınıyordu; sözünü ettiğim et tepsilerini getirip düzenleyen kişiler hediyeleri alarak bunların her birini, Padişahın görebilmesi için yukarıya kaldırdılar, elçi ileriye doğru yürüdü, onu önemli bir şahsiyet karşıladı, hükümdarın bulunduğu yere aldı; elçi, kürklü şapkasını çıkarmaksızın hünkârın önünde eğildi, onun oturmakta olduğu yerin ilk basamağına kadar ilerledi, burada elçi yerlere kadar eğildi. Bunun üzerine hünkâr oturduğu yerden kalkarak tahtın ilk basamağına kadar indi; elçinin elini tuttu, elçi kendisine uzatılan eli öpmek istedi ama Padişah Milano dükünün onuruna saygı göstererek buna izin vermedi; iyi dostu ve komşusu dük hazretlerinin nasıl olduğunu sordu; elçi, dükün çok iyi olduğu cevabını verdi. Türk hükümdarı elçinin dilini bilmediği için, hünkâr nezdinde büyük itibarı olan bir Yahudi bütün sözleri kelime kelime, türkçe ve italyanca olarak bir dilden diğerine aktarıyordu; bana öyle söylendi, çünkü

---

[1] Bosna krallığından gelen bu Bey, Murad II'nin sarayında 1422'den 1435'e kadar rehine olarak kalan Etienne Ostaia'nın oğlu Radivoi idi. Babası ölünce, Türklerin desteğiyle Bosna tahtı üzerinde hak iddia etti; ne var ki rakibi Twarko tarafından yenilgiye uğratıldı ve Ragusa'ya sığınmak zorunda kaldı; burada kendi adını Cumhuriyetin asalet kitabına yazdırdı. Du Cange, *Familiæ augustæ*, s. 330-331; Don Mauro Orbini, *Il regno degli Slavi*, Pesaro, 1601, s. 313-319.

[2] Tarihçi Ducas bu Eflâk'lı rehinelerden hiç bahsetmiyor. Burada sözü edilen rehineler herhalde, 1430 yılında kuzeni Dan II Bassarab'ı tahtından indiren Vlad II le Diable tarafından Sultan'a teslim edilen rehineler olsa gerektir.

Bertrandon de la Boquière'in Sultan Murad'ın sarayına gelişinden on yıl önce Eflâk prensi, Sultanla imzalanan mütareke antlaşmasını bozmuştu; ama Firuz Bey tarafından da yenilgiye uğratılmıştı. Anadolu'da İsfendiyar Bey'den kurtulan Sultan'ın Rumeli'ne geçtiğini öğrenince bu prens önemli hediyeler getirerek Sultan'ın huzuruna çıktı; iki yıl boyunca vergi ödemeyi kabul ettikten sonra iki çocuğunu da rehin bıraktı.

ben konuşulanları duyamıyordum. Konuşma sona erince, elçi yüzünü hünkârdan çevirmeden, geri geri giderek arkaya çekildi, çünkü âdet böyleydi, hünkâr da, elçi yerine oturuncaya kadar onu ayakta uğurladı. Elçi, Bosna senyörünün yanına oturmuştu; hünkâr da yerine oturdu ve o oturunca herkes yere çöktü; o zaman elçiyi içeriye alan kişi, Bosna senyörünün adamlarının yanında duran bizleri de oturttu. Padişah oturur oturmaz kendisine yemek getirildi; önce önüne ipek bir örtü serildi ve bir peşkir bırakıldı; hünkâr bunu önüne çekti. Sonra bakırdan mamul yuvarlak ve incelikle işlenmiş, parlak kırmızı renkte bir sini koydular ve sofrayı hazırladılar; âdetlere göre bu sini sofra örtüsü yerine kullanılıyordu ve yemekler ancak böyle bir sini üstünde yeniyordu. Sonra hünkârın önüne iki altın sahan içinde etler getirildi; bunlar sofradaki yerlerine konunca, hizmetkârlar hemen diğer tabakları getirdiler ve bunları da yerlerine koydular. Dört kişiye dört tabak getirilmişti, ama sofrada ne ekmek ve ne de içecek bir şey vardı. Bazıları yemek yedi, diğerleri yemedi; sofra hizmetleri daha tamamlanmadan kalan yemekler toplanmaya başladı ve bu iş çok çabuk bitirildi; çünkü hünkâr ancak kendi özel sofrasında yiyip içermiş ve onun ne yediğini, ne içtiğini pek az kişi bilirmiş ve bundan da hiç söz edilmezmiş.

Salonun bir ucundaki büfe gibi yüksekçe bir tezgâhtan bazılarının bir şeyler içtiğini gördüm; ama içtikleri şarap mıydı yoksa su muydu, bilmiyorum; kat kat rafları olan bu tezgâhta pek az sofra malzemesi, kap kacak vardı ama alt tarafında kupa biçiminde bir kap bulunuyordu ve bu kupa oldukça büyüktü; büfenin yan tarafında, bana söylendiğine göre, Padişah dairesinden çıkınca çalgılar çalıp türküler söylemeye başlayan ozanlar duruyordu; bunlar, kendilerinden öncekilerin söyleyip çaldıklarını sürdürüyorlarmış. Kendilerinin hoşuna giden bir şey söyledikleri zaman, içlerinden çoğu bunu haykıra haykıra söylermiş, ama ben onları böyle söylerken görebilmiş değilim. Ben içeri girdiğim zaman onların çok kocaman telli çalgılar çalmakta olduklarını görmüştüm ve bu fasıl, yemek başlayıncaya kadar sürmüştü. Etler kaldırılınca herkes ayağa kalktı, elçi de göreviyle

ilgili hiçbir şey konuşamadan çıktı, gitti; çünkü âdet böyleydi, o da konakladığı yere döndü.

Ertesi gün, kendisini saraya götürmek üzere aramış olan şahıs geldi; bu adam hazine dairesinden bir görevliydi ve yapılacak harcamalar için elçiden iki yüz akçe[1] alıp götürmek üzere gelmişti; çünkü âdet mucibince bir elçi hünkârla konuştuktan sonra kendisine cevap verilinceye kadar masraf karşılığı para göndermek zorundaydı. Ne var ki para gönderdiğinin ertesi günü, kapıda bekleyen kölelerden bazıları da para istemek için geldiler, bu da âdet icabıymış, ama bunlar az parayla yetiniyorlardı.

Üçüncü gün, söyleyeceklerini dinlemek üzere elçiyi çağırdılar; kendisi alelacele hazırlanıp yola çıktı, ben de onunla birlikte gittim. Hünkâr henüz sarayda bulunuyordu ve dairesine çekilmişti; paşalar ve Rumeli Beylerbeyi de oradaydı; elçinin söylediklerini onlar da duymuşlardı.

Bab-ı Hümayun'a geldiğimiz zaman, hünkârın bulunduğu divanhanenin dışında dört tane kapı muhafızı ile karşılaştık; bunlar tahta bir peykenin üstünde oturuyorlardı; elçiyi önlerine getirttiler, oraya bir halı serildi ve onu, yargılanacak bir insan gibi önlerindeki halıya oturttular. Bu büyük mekânda birçok kişi bulunmaktaydı. Elçi görevinin ne olduğunu söyleyince onlar da usullere göre hünkârla şimdi görüşmesinin mümkün olmadığını söylediler; çünkü hünkâr çok meşguldü; ama bu görüşmenin ne zaman yapılabileceğini soruşturup öğrenerek kendisine

---

[1] "Onların da *sultani* adı verilen ve Venedik dükası kadar ağırlığı olan bir çeşit düka'ları vardı. Ayrıca akçe adını taşıyan gümüş paraları vardı ki bu paranın dört tanesi, belli ağırlıktaki bir drahmi'nin ağırlığı kadar çekiyordu; elli dört akçe bir altın düka ediyordu; yani bir sultani ya da bir Venedik dükası değerindeydi; çünkü bu ikisinin değeri aynıydı, ama diğer dükaların değeri daha azdı. Onların bir de tunçtan yapılmış paraları vardı ki bunlara *mangır* deniyordu.

Şu hususun bilinmesi gerekir ki Muhammed'in dininde resim kesinlikle yasaklanmıştı ve insan yüzü hiçbir şekilde resmedilemezdi. Bu yüzden onların imparatorları, hıristiyan hükümdarların yaptığı gibi kedi resimlerini paralara bastırmıyorlardı; dükaların, akçelerin ve diğer paraların üzerine sadece isimlerini ya da unvanlarını yazdırıyor veya paraların bir yüzüne, din ulularından birini adını ve diğer yüzünne de Tanrıya yakaran bazı duaları bastırıyorlardı."

bildireceklerini söylediler; bunun sebebi şuydu: Bir Sırp elçisi, hünkârın büyük babasını öldürdüğünden beri bunlardan hiç kimsenin hünkârla görüşmesine izin vermemek gibi bir kural konmuştu; bu yüzden hiç kimse bu Sırplara şefaat etmek istemezdi; hükümdar bu ülkeyi ve insanlarını kölelikten kurtarmak için savaşırken bir Sırp, onların önünde kendisiyle konuşan bu Türk hükümdarını öldürmüş, ama o da hemen oracıkta öldürülmüştü.[1] Bana söylendiğine göre Milano dükünün üstlendiği görev Macaristan krallığının, Eflâk'ın, Sofya'ya kadar Bulgaristanın, Bosna krallığının ve Hırvatistana bağlı olan Arnavutluktaki toprakların imparator Romme Sigemond'a bırakılması için hünkâra rica etmek, kendi hatırını sayarak bunu yaparsa çok memnun kalacağını bildirmekti. Paşalar ona cevap olarak, sözlerini hünkâra aktaracaklarını, sonra da sonucu bildireceklerini söylediler. On gün sonra elçiyi cevap vermek için çağırdılar: Saraya geldiğimiz zaman hünkâr tahtında oturuyor ve divanını toplamış bulunuyordu; divanhanede kendisinden ve kendisine et..getirenlerden başka kimse yoktu; paşalar dışarıda, epeyce uzakta ve ayakta duruyorlardı; oraya ilk kez gelmiş olduğunu söylediğim diğer kişiler de fazla kalabalık değildi; içeceklerle yiyecek kaplarının bulunduğu dolap ortalıkta görünmüyordu, saz çalan ozanlar da orada değildi; ne Bosna, ne de Eflâk beyleri vardı; yalnız Kefalonya dükünün Magnoly adındaki kardeşi orada bulunuyordu ve Türk Padişahının huzurunda bir hizmetçi[2] gibi sessizce duruyordu ve de hünkâr

---

[1] Sultan Murad I, 15 haziran 1398'de Kosova savaş alanında, Miloch Kobelovitch adında bir Sırp asilzadesi tarafından hançerlenerek vuruldu. Hemen çadırına götürülen Sultan, despot Lazare Vulkovitch'in kafasını kestirdikten ve bütün Sırp soylularını hapse attırdıktan sonra son nefesini verdi.

M.de Hammer, *Histoire de l'Empire Ottomane* başlığını taşıyan ve M. Hellert tarafından tercüme edilmiş bulunan eserinin I. cildinde sayfa 283'ten 290'a kadar Yunan, Türk ve Macar tarihçilerinin Sultan Murad'ın ölümü üzerine anlattıklarını özetlemiştir.

[2] Carlo II Tocco'nun kardeşi Manoly ya da Emmanuel Tocco, Zante ve Kefalonya kontu ve Leucade düküydü. 1429 yılında amcası Carlo I'in yerine geçti; kendisi Arta'da ikamet ediyordu. Türkler onu 1430'da Ianina'ya kaçırdılar, 1448'de öldü. Tocco'lar ailesi Napoli kökenliydi; Guillaume Tocco, imparator Frédéric

meydana çıkıncaya kadar bu elçi saray kapısında bekletilmişti. Onu maiyetiyle birlikte yürürken gördüm, bu daha önce hiç görmediğim bir şeydi; sonra hünkârın dairesine yöneldiğini gördüm, daha önce de söylediğim gibi çok hızlı yürüyordu, üstünde pek süslü olmayan altın sırmalı kumaştan bir giysi vardı. Hünkâr maiyetiyle birlikte olunca, kazasker ve diğer zevat ta yanında yer aldılar; yargılama görevini üstlenmiş bu kişiler, söz konusu saray dairesinin girişinde adaleti yerine getirmek üzere toplanmışlardı ve önlerine yabancı şikâyetçi sıfatiyle bazı hıristiyanlar getirilmişti. Hünkâr yerinden kalkıp hızla gidince herkes dışarı çıktı; paşalar, daha önce yaptıkları gibi elçiyi yanlarına getirttiler ve yine aynı yerde cevaplarını verdiler: Padişah hazretleri, elçinin kardeşi olan Milano düküne selâmlarının iletilmesini istiyordu; kendisi için birçok şey yapmak isterdi; ancak hünkâr, dükün meydan okumasını hiç te makul bir şey olarak görmüyordu; Macar krallığı üzerinde yaptığı büyük fetihlerin farklı olduğunu; istediği zaman, istediğini pekalâ yapabileceğini veya elindekilerle yetinebileceğini; ama kılıcının gücüyle kazandığı şeyleri geri vermesinin çok zor olduğunu anlamasından memnunluk duyacağını; şimdiki durumda ne kendisinin, ne de adamlarının, imparatorun elindeki ülkelerden başka yerleri işgal etmek niyetinde olmadıklarını; ne onun ne de ondan öncekilerin hünkârın önünde bir kez bile duramadıklarını, her zaman bozguna uğradıklarını ve kaçtıklarını; bunu herkesin bilmesi gerektiğini ve verilecek başka bir cevabı olmadığını bildirdi. Elçinin bana söylediğine göre Coulonbach'ı[1]

II'nin mühürdarı olmuştu. Schlumberger, *Numismatique de l'Orient latin*, Paris, 1878, s. 389-391.

[1] Golubatch, Columbach, Colombe kalesi: Türkler buraya *Güvercinlik* adını vermişlerdi ve bu ad, diğerleriyle aynı anlamı taşıyordu. Bu müstahkem mevki, Moldava yakınlarında ve Tuna nehri üzerinde bulunuyordu; burası Roma'lılar zamanında askeri bir merkezdi; Macarların eline geçtikten sonra 1427'de, despot Lazarevitch'in ölümünün ardından Sırp senyörünün ihanetinin de yardımıyla Türkler tarafından ele geçirildi. Aynı yıl Macar kralı Sigismond, Tuna nehrinin sol kıyısında, Golubatch'ın karşısında bir şato inşa ettirdi ve buraya aziz Ladislas'ın onuruna Laszlavara adını verdi. 1428'de Sigismond, Golubatch'ı kuşattıysa da sonuç alamadı. Bu şato, mazgallı surlarla ve yontma kaya merdivenlerle birbirlerine bağlanmış sekiz adet

kuşatmış olan imparator, Türkler tarafından ikinci kez bozguna uğratılmış ve bir Poulaine[1] şövalyesi olan Messire Advis de altı bin Eflâk'lı ile birlikte öldürülmüş; bu şövalye Türk hükümdarına karşı yürüyüşe geçmiş ve bozgundan önceki gün imparatorun yanına varmıştı. Elçi bana bu işlerin nasıl olup bittiğini ve Jehan Visconti'nin Türk hükümdarının gelişiyle nasıl döndüğünü, vaktiyle bütün Bulgaristan'ın Sofya şehrine kadar kendisine boyun eğmesi için Bulgar'lara nasıl davrandığını, oradaki bütün Türkleri öldürttüğünü, böyle bir şeye imparatorun bile kalkışmadığını anlattı. Messire Advis'nin derisi yüzülmüş ve kafası kesilmiş; bu büyük işkencenin sonunda ceset, öfke içindeki hünkârın önüne getirilmiş. Bana söylendiğine göre bunun gibi daha birçok şey olmuş, burada hepsini anlatmanın gereği yok.

Bu savaşa katılmış olan iki Cenevizli okçuyla tanıştım, imparatorun ve ordusunun Tuna'yı nasıl geçtiklerini bana anlattılar.

Sözünü ettiğim elçi kaldığı konuta gidince, hünkâr kendisinden içi sarı renkli iyi cins kumaşla astarlanmış kırmızı renkli ipekli kumaştan bir fistan ile altı bin akçe istedi ki bu akçelerin otuz altı tanesi bir Venedik dükası etmekteydi. Bu paraları teslim alan hazine kâhyası, bunların yüzde onunu görevi icabı kendisine ayırıyordu.

Bir gün, hünkârın Rumeli Beylerbeyinin kızına düğün için gönderdiği hediyeyi gördüm. Bunu, paşalardan birinin kırmızı

---

büyük ve yuvarlak kuleden oluşuyordu. Şatonun alt tarafında ise üç kule bir uçurumun kenarında yükselmekteydi. İddia edildiğine göre bu kulelerden en yükseğine imparatoriçi Irène hapsedilmişti.

[1] Mathieu de Michow, şövalye Zavisza Czarny de Garbow'un ölümünü şu sözlerle açıklıyor: "Anno quo supra (1428), Sigismundus Hungariæ et Romanorum rex, castrum Golubiecz expugnabat, venienteque imperatore Turcorum Omarath, alias Calapino, Sigismundus, obsidione soluta, in Transylvaniam, superato Danubio, transiit, minorem partam sui exercitus, propter paucitatem navium deserens, inter quos Zavissza Niger de Garbow, Capitaneus Scepusiensis erat, cui, quum rex Sigismundus scapham misisset, eam renuit, nolens suos deserere comites et obviam Turcis processit, illicoque a Turcis circumfusus, comprehensus est, et galea deposita, imperatori Turcorum præsentandus ducebatur, duobusque Turcis super eo contendentibus, inter ducemdum caput ejus amputatum est." *Polonicae historiæ corpus* içinde yayınlanmış bulunan *Chronique de Mathieu de Michow*, Bâle, 1582, cilt II, s. 205.

kadifeden fistanlar giymiş otuz ya da daha fazla kadının refakat ettiği karısı götürüyordu; kadınlardan bazıları altın sırmalı kürksüz giysiler içindeydiler. Paşanın karısı da altın sırmalı kırmızı kumaştan bir elbise giymişti ve yüzünde, kıymetli taşlarla bezenmiş incecik kumaştan çok süslü bir peçe vardı, âdet böyleydi; çok süslü giysiler içindeki diğer kadınlar da peçe taşıyorlardı ve at binmiş olarak, bir bacakları atın bir yanında, diğeri öbür yanında olmak üzere krallar gibi gidiyorlardı. Önlerinde yürüyen on iki ya da on üç erkek, iki çalgıcı ozan ve bir boruzan, bir büyük davul ve on üç çift kadar da genç uşak vardı ve hepsi de büyük bir gürültü ve şamata yaparak yürüyorlardı; sonra da hediye geliyordu ve şunlardan oluşuyordu: yetmiş tane kalaylı tepsi içinde çeşit çeşit reçeller ve kompostolar, yine böyle tepsiler içinde on sekiz tane kızartılmış koyun; bunlar kırmızı beyaz renklerle süslenmiş olup kulaklarına ve burunlarına da birer gümüş halka takılmış bulunuyordu. İşte sunulacak hediye böyle götürülmekteydi. Sözü edilen kadınlardan bazıları çok süslü eyerler üzerinde at sürüyorlardı.

Burada zincire vurulmuş olarak satılmaya götürülen hıristiyanlar gördüm; şehrin önünde sadaka dileniyorlardı, uğradıkları kötülükleri görmek insana acı veriyordu.

Mart ayının on ikinci günü, hünkârın bizi götürmesi için yanımıza verdiği kölelerden biri ve elçiyle birlikte Andrenopoly'den yola çıktık.

İşlerimizi görmesi kendisine emredilen köle, hiç güçlük çıkarmadan bize itaat etmekteydi. Çok güzel yerlerden geçerek bütün bir gün Marisse ırmağı boyunca at sürdük; bu ırmağı bir salla geçtik ve sonra, orman içindeki çok güzel bir yolda gün boyu yol alarak önce Yunanistan'a ve sonra da Makedonya'ya ulaştık.

Sonra, iki dağ arasında yer alan ve Marisse nehrinin, kimi yerlerde kırk bin kadem genişliğe ulaşarak boylu boyunca akıp gittiği çok güzel bir ovada[1] at sürdük. Yol üzerinde on beş kadar adama rastladık, bunları boyunlarından kalın zincirlerle birbirlerine bağlamışlardı; Bosna krallığına Türklerin yaptığı bir

[1] Bu ovanın türkçe adı *Uzunca-ova*'dır.

sefer sonunda henüz esir alınmış on kadar da kadın vardı, bunların hepsi iki Türk tarafından satılmak üzere Andrenopoly'ye götürülüyordu. Çok geçmeden Makedonya'nın merkezi olan Philipopoly'ye ulaştım; bu şehir, Marisse ırmağı kenarında, güzel bir ovada kurulmuş; ırmak bir köprüyle aşılıyor, burası toprağı verimli ve çok hoş bir yer, her türlü yiyecek yetişiyor, her şey ucuz.[1] Bu şehir bir zamanlar büyük bir kentmiş; şimdi de öyle; ovanın orta yerindeki tepeye kurulmuş, bir de güzel kalesi var; biraz dar ve uzun, bir hilâli andıran bir biçimde inşa edilmiş. Şehrin bir ucunda, güney tarafında kralın konağı var, orasını bana gösterdiler; duvarları henüz ayaktaydı ama diğer yerleri yıkılmıştı ve yerlerdeydi; büyük kale de aynı durumdaydı; orada, kalenin bulunduğu tepeden başka biraz daha büyük iki tepe yükseliyordu. Güneyde, biraz aşağıdaki kesimde dağ tarafındakine göre daha az insan yaşamaktaydı; bu şehrin ahalisinin çoğunluğunu Yunan kanunlarına tabi olarak yaşayan Bulgarlar oluşturuyordu.

Philipopoly'den ayrılınca Marisse ırmağı üzerindeki köprüden geçerek kırlarda bir gün boyunca at sürdüm ve bir dağ eteğine ulaştım; üstünde büyük bir ormanın yer aldığı bu yamaçta kurulmuş bir kasabaya girdim ve burada kalacak bir yer buldum. Ormanda barınan hırsızlar ve katiller yüzünden buradan geçmek çok tehlikeli görünüyordu, bu nedenle Beylerbeyi burada oturmak isteyenlerin hepsinin frank olması gerekir emrini verdi. Bunun sonucu olarak şimdi burada Bulgarların ikamet ettiği iki kasaba bulunmaktadır; bunlardan biri, Makedonya ile Bulgaristan sınırı üzerindeydi. Geçilmesi hayli kolay olan dağ yolu on altı ya da yirmi mil uzunluğundaydı. Dağı aşınca, uzunluğu altı mili,

---

[1] Philippopoli, Bulgarların *Plovdin* vaya *Plovdiv*'i, Türklerin *Filibe*'si, Rumeli askeri yolu üzerinde, Edirne ile Sofya arasındadır. Konstantinopolis'ten yüz altmış mil mesafededir. Filibe, içinde çok sayıda cami, hamam ve kervansaray bulunan mamur bir şehirdir. Kentin çevresindeki toprakların dikkat çekici bir verimliliği vardır; pirinç tarlalarından yüksek nitelikli ürün alınır. Burası, hicri 765 yılında (1363) Lala Şahin Paşa tarafından zaptedilmiştir, Bu vezir, Filibe'de iki ok atımı uzunluğunda ve üstünden iki arabanın yan yana geçebildiği muhteşem bir köprü inşa ettirmiştir. Kâtip Çelebi, *Rumeli und Bosna*, s. 52.

genişliği de iki mili bulan bir ovaya indim. Sonra da, on dört ya da on beş mil uzunluğunda bir ormanla karşılaştım, burası çok güzel bir yerdi; sonra etrafı yüksek dağlarla çevrilmiş, yine çok güzel ve büyük bir ovaya indim; buraları hep Bulgarlarla meskûndu; bir ırmak daha aştıktan sonra ve de üç gün boyunca yol aldıktan sonra, Bulgaristan'ın en güzel şehri olan bir büyük kente vardım, burası Sofya idi ve bir zamanlar çok büyük bir yer olduğu surlarından belli oluyordu; ne var ki surlar tümüyle harap olmuş ve çökmüş durumdaydı;[1] Çok güzel bir çevrede yer alan bu şehrin küçük bir kalesi de vardı ve güneye doğru bir dağa yaslanıyordu; şehrin içinde yer aldığı ova yaklaşık altmış mil uzunluğunda ve aşağı yukarı on mil genişliğindeydi. Burada yaşayanların büyük bir bölümünü Bulgarlar oluşturuyor, şehirde tek tük Türke de rastlanıyordu ama bunlar bu ülkenin insanları değildi; yerli ahali de, kendilerine yardım edildiği takdirde köleliğe düşmemek için güçlerini ve iradelerini ortaya koyabiliyordu, Burada Macaristan seferinden dönen Türkler görüyordum. Nicolas Ciba adında bir Cenevizli ile tanıştım; kendisi Türkleri Tuna'dan geçip dönerlerken görmüştü. Söylediğine göre bunların onda biri hem kılıç hem de ok

---

[1] Sofya, Bizans'ın *Triaditza*'sı, eski *Serdica*'dır. Bu şehir, Belgrad ile Andrinople arasında eşit mesafede bir yerde, geniş bir vadinin içinde kurulmuştur. Sofya, Konstantinopolis'ten iki yüz yirmi mil mesafede ya da otuz günlük bir yürüyüş uzaklığındadır. Bu kentin içinden iki ırmak geçer; bunlardan birisi Kustendil'den gelir, diğeri ise (Isker ırmağı) Samakov'dan gelmektedir. Sofya uzun süre Lala Şahin Paşanın muhasarası altında kalmış ve 780 yılında (1378) Filibe Beylerbeyi Bülken Paşa'ya teslim olmuştur.

Ahalisinin çoğu Bulgardır; müslüman egemenliği altına girince eski katedral camiye çevrilmiştir. Kâtip Çelebi, *Rumeli und Bosna*, s. 51.

"Sofya şehri adını, Türkler tarafından camiye dönüştürülmüş bir kiliseden almıştır. Vaktiyle Bulgaristan'ın başkentiydi, bugün açık bir şehirdir, kalabalıktır ve hoş bir yerdir; bir imparatorluk şehri olan Worms kadar önemli bir kenttir, güzel ve verimli bir vadide kurulmuştur. Burada birçok güzel kilise, bir imaret, bir kervansaray, bir bezesten ve birçok da hamam var. Sofya 1362 yılında Murad I tarafından ele geçirilmişti; şehrin bugünkü sakinleri Bulgarlar, Ragusain'ler (Dubrovnik'liler), Yunanlılar, Türkler ve Yahudilerdir; bu sonuncular bir hayli çok olup zanaatla ve büyük çapta ticaret işleriyle uğraşırlar." *Ein gatz new Reysebuch von Prag aus biss gen Constantinopel* durch Adam Wennern von Crailssheim, Nurenberg, 1622, s. 33.

taşıyormuş, benim gördüklerimin çoğunda ise ok ve yay yoktu ama hepsinde kılıç vardı ve bunlar kılıç ve ok taşıyanlardan daha fazlaydı. En iyi teçhizatlı olanlar bir de küçük ahşap kalkan taşıyorlardı; bana göre hıristiyanlığın bu insanlara boyun eğmiş olması çok acı; onlar ve onların ne yaptıkları hakkında çok az şey biliniyor.

Sofya'dan ayrıldıktan sonra sözünü ettiğim ovada at sürdüm; bu ova elli mil kadar çekiyordu ve ortodoks hıristiyan olan bu Bulgarların en çok yerleşmiş bulunduğu bir bölgeydi. Sonra, rahatça at sürülen güzel bir dağlık ülkeye geldim; oradan da, içinde Pirotte[1] adında bir şehir bulunan başka bir ovaya geçtim; burası Nissave adındaki bir ırmağın üzerine kurulmuş, surları olmayan ama bir ucunda kalesi bulunan bir yerdi. Şehrin bir yanında ırmak, öte yanında ise büyük bir bataklık yer alıyordu ve kuzey tarafında da bir dağ yükseliyordu; şehir bunlar arasında sıkışıp kalmıştı; burada pek az Türk yaşamaktaydı.

Bu Pirotte şehrinden sonra biraz dağlık yerlerden geçtim ve sözünü ettiğim ırmağın öbür tarafına ulaştım; bu ırmak, oldukça yüksek iki dağ arasında, güzel bir ovada akıp gitmekteydi. Buralarda, bir dağın eteğine kurulmuş olup şimdi her tarafı harabeye dönmüş ve surları yıkılmış bulunan Ysmour[2] adında bir şehir daha vardı. Bu ovada ırmak boyunca biraz daha at sürdüm, geçilmesi zor, oldukça yüksek bir dağı aştım; her şeye rağmen bu yoldan irili ufaklı at arabaları geçmekteydi.

Bu dağı da aştıktan sonra, yine dağlar arasında yer alan güzel bir ülkeye ulaştım; Nissave ırmağı burada da akıp gidiyordu ve ırmak kenarında Nisce adında bir şehir bulunuyordu ve ırmak

---

[1] Pirot, Türklerin *Şerköy* adını verdiği ve içinden, Sakouva'ya dökülen bir derenin geçtiği açık bir şehirdi.

Pirot bir zamanlar Niş yönetim alanı içindeydi ve halı imalâthaneleriyle ün kazanmıştı.

[2] Bu harap olmuş şehrin adı değişikliğe uğramıştır; belki de bu adı *Izvor* diye okumak gerekir; slav dillerinde "kaynak" anlamındadır. Bibliothèque de l'Arsenal'deki el yazmalarında *Yswoure* şeklinde geçmektedir. İzvor, Türk egemenliği döneminde *Kuru Çeşme* adını taşıyan yerdir; sonradan *Ak Palanka* adını almıştır. Bkz. Jirecek, *Heerstrasse von Belgrad nach Constantinopel*, Prag, 1877, s. 90 ve 111.; Kâtip Çelebi, *Rumeli und Bosna*, s. 157.

bir köprüyle aşılıyordu. Buranın, Sırp despotunun şehri olduğu söyleniyordu; beş yıldan beri de şehri zaptetmiş olan Türklerin elindeydi, her yer yıkılmıştı ama yine de güzel bir yerdi, bol pirinç yetişiyordu.[1] Söylendiğine göre eskiden burada güzel bir kale varmış; kale ırmak kıyısındaymış. Nisce'den ayrılınca yine güzel yerlerde at sürmeye, ırmak boyunca gitmeye başladım; ırmağı bir sal[2] üstünde geçtim, yeniden güzel yerlere, insanlarla meskûn ovalara, kasabalara ulaştım. Sonra bu ırmağı da, ovadaki güzel yerleri de geride bırakarak pek büyük olmayan dağların çok geniş ormanlık arazisinden geçtim; ağaçlar yüzünden ormanda yol almak zor oluyordu. Nihayet Corsebech adında bir şehre geldim; Andrenopoly'den ayrılalı on gün olmuştu.[3] Bu şehir, Bosna'dan

---

[1] Niş şehri, hicri 777 yılında (1375-1376) Sultan Murad I tarafından ele geçirildi. 1580'de, balyos olarak görevine başlamak üzere Konstantinopolis'e giderken Niş'ten geçen Paolo Contarini, seyahat güncesinde bu şehre birkaç satır ayırmıştır. *Diario del viaggio da Venezia a Constantinopoli di M. Paolo Contarini che andava bailo per le repubblica Veneta alla Porta ottomana*, Venedik, 1856, s. 23.

Wenner de şunları yazmıştır: "Nissa şehri, türkçe adıyla Niş, aynı adı taşıyan ırmağın kenarına kurulmuş olup vaktiyle çok güzel bir şehirdi; şimdi harap durumdaki surlarına bakarak bile bunu söyleyebiliriz. Burası, şehir içinde yükselen bir kale tarafından korunuyordu; bugün, Dinkelsbühl imparatorluk şehri büyüklüğünde açık bir kenttir. Nissa, güzel ve verimli bir vadide kurulmuştu. Burada birkaç cami, bir imaret, bir kervansaray ve hamamlar vardı. Ticaret pek fazla bir önem taşımıyordu." *Ein gantz new Reysebuch von Prag auss biss gen Constantinopel*, s. 29-30.

[2] Bertrandon de la Broquière'in bahsettiği ırmak Nissava ırmağı değil Bulgaristan'daki Morava nehridir ve bu nehirden, ancak Mramor yakınlarında salla geçilebilir.

[3] Türklerin *Alaca Hisar* adını verdikleri Krouchevatz, Konstantinopolis'ten on dokuz günlük yürüyüş uzaklığındadır. Burası Sırp hükümdarlarının başkentiydi. Iastrebatz dağının eteklerinde, Sırp Moravasına yakın bir yerde kurulmuştur.

Kale alanı içinde, XIV. yüzyılda Bizans tarzında inşa edilmiş güzel bir kilise göze çarpıyordu. Sırbistan'ın son prensleri bu kilisede taç giymişler ölünce buraya gömülmüşlerdir.

Şehrin güney batısında eski bir camiin kalıntıları görülmektedir; Sultan Bayezid ile despot Lazare'ın kızının nikâh akdi bu camiin içinde okunmuştu. Bkz. Kanitz, *Serbien*, s. 245-252. Kâtip Çelebi, Alaca Hisar'ın, Hırvatistan'ın önemli bir kenti olduğunu ve kralın burada ikamet ettiğini yazıyor; bu şehir,

gelen Morave ırmağına bir mil mesafedeydi; ırmak, Bulgaristan ve Sırbistan'dan çıkıyordu. Şehir altı yıldan beri Türklerin elindeymiş; küçük bir yerdi ama çift duvarlı surlarla iyi korunmuştu; giriş yerlerinde, surların üst tarafları harap olmaya yüz tutmuştu; şimdi harabe halinde bulunan bir de kalesi vardı; Eflâk'tan Hırvatistan'a kadar uzanan sınırların kumandanı Corsebech şehrinde bulunuyordu; Hırvatistan büyük bir ülkeydi ve buralarda hep bu kumandan Sinan Bey'in adı duyuluyordu. Sinan Bey, bütün bu bölgenin en büyük kısmını elinde tutan bir senyördü; çoğu zaman bu şehirde otururmuş. Burada, aşağı tabakadan bir dönme Macar'a, kazandığı bir yarış sonunda ödül olarak verilmiş ve onun karısı olmuş çok güzel ve kibar bir kadınla karşılaştım ve ona karşı büyük bir merhamet duydum. Macaristan krallığından olan bu kadın bizi görünce acınacak bir şekilde ağlamaya başladı, kendisinin hıristiyanlıktan dönmediğini söyledi. Bana bu Sinan Bey'in bir Rum olduğunu bildirerek onun akıllı bir insan olduğunu, diğerlerinin yaptığı gibi şarap içmediğini, Padişahın bütün bu ülkeleri onun yönetimine bıraktığını, tanıdık bir adam değilse ya da Padişahın veya onun yokluğunda Rumeli Beylerbeyinin bir mektubunu taşımıyorsa bu ırmağın ötesine kimseyi geçirtmediğini, itaat edilen ve korkulan bir insan olduğunu söyledi ve ayrıca yiğit bir kişi olduğunu ekledi.

Bu Corsebech şehrinden yola çıkarak Morave ırmağını bir salla geçtim ve böylece Sırp despotunun topraklarına girmiş oldum. Irmağın bir yakasında her şey Padişaha aitti, öbür yakasında ise despota aitti ama hünkâra her yıl elli bin düka vergi ödemekteydi. Irmağın öteki yakasına geçtiğimde çok güzel ve her yeri meskûn bir ülkeyle karşılaştım. Estalache adı verilen bir şatonun yakınından geçtim; bu şato bir dağın tepesine kurulmuş olup vaktiyle çok güçlü ve güzel bir kaleymiş. Nissave nehri bu dağdan çıkıp sonra Morave[1] ırmağına kavuşmaktaydı; şatonun bazı

Rumeli Beylerbeyi Sinan Bey tarafından 830 yılında (1428) zaptedilmiştir; fetih, Sultan Murad II döneminde gerçekleşmiştir. Bkz. *Rumeli und Bosna*, s. 146.

[1] "Stalatch şatosu, iki Morava ırmağının kavşak noktasında, bir tepe üzerinde bulunmaktaydı; şatodan geriye sadece kalın duvarlarından bir kaçı kalmıştır;

duvarları ayakta kalabilmiş, bir burca benzeyen büyük bir kulesi var; bunlardan başka bir şey görülmüyor, çünkü her şey yıkılmış ve despota bunlar kalmış.

Bu dağın eteklerinde ırmak Padişahın seksen ila yüz teknesini barındıracak kadar genişlemekteydi; hükümdar, atlarını ve ordusunu geçirmek için hafif kadırgalarını ve alçak bordalı uzun teknelerini burada tutabiliyordu; bunlar her an üç yüz asker tarafından korunmakta ve bu muhafız birlikleri de iki aydan iki aya değişmekteydi; bana bunları görmüş olan sözüne inanılır bir kişi anlattı, ben görmüş değilim, çünkü burasını hiçbir hıristiyanın görmesine izin verilmiyor.

İstalache'dan Tuna'ya kadar yüz mil mesafe var ama arada hiç kale yok; yalnız Sinan Bey'in kurduğu bir kasaba ve bir ev var; bunların yanı sıra dağın karşısına inşa ettirilmiş bir de cami var.

Buradan da at sırtında yola çıkarak Morave ırmağı boyunca gittim ve yine güzel yerlerden ve meskûn mahallerden geçtim; karşıma çıkan sık ağaçlı ormandan çıkabilmek için bir geçit buldum ama bu geçiş çok zor oldu. Bir yanda ırmak öbür yanda da küçük bir dağ vardı ve bu yol bir mil sürmüştü.

Buradan öteye, oldukça kötü yerlerden geçerek bütün bir gün boyunca at sürdüm; yolumun üstünde büyük bir orman ve geçilmesi zor, ağaçlık bir yol vardı; tepeler ve vadiler aşıyordum; göründüğü kadarıyla bu ormanlar ve dağlar ülkesi çok güzeldi ve her yanda kasabalar vardı; Rascie ya da Sırbistan ülkesi bir bütün halinde gerekli her şeyi içinde barındırıyordu.

Makedonya'ya, Bulgaristan'a ve Sırbistan'a girdiğimden beri Padişah ordusuna duyurular göndermekteydi; yani orduya katılabilecek olanların hazır bulunmalarını tellal bağırtarak ilân etmekteydi. Kalmakta olduğumuz yerlerde karşılaştığımız

---

görünüşe bakılırsa şatonun pek büyük olmadığı anlaşılıyor. Burası, Knes Lazar'ın ölümünden sonra şatonun senyörü olan voyvoda Todor'un Türklere karşı yaptığı savunmayla ünlüdür (1398); düşmanların yeraltı dehlizlerinden içeri girdiğini görünce savaşı kaybettiğini anlamış ve kılıcını Morava ırmağına fırlattıktan sonra karısına sarılarak kendini de ırmağa atmış. Bu acıklı olay, ülkenin en güzel destansı şiirlerinden birine konu olmuş ve aynı şövalyenin nişanlısını atla kaçırışını konu alan başka bir şiirler birleştirilmiştir." Ami Boué, *La Turquie d'Europe, cilt II*, s. 371.

hıristiyan Bulgarların bize söylediğine göre atlarıyla orduya katılanlar *comarch* ödemiyorlardı ve bunların sayısını arttırmak için bu gibi kimselere çok yardım ediliyordu; bazıları da zorla askere alınıyordu, diğerleri ise adam başına elli akçe ödüyorlardı. Yine bana söylendiğine göre Disem Bey[1] adında bir kumandan Eflâk sınırlarından Karadenize kadar; Sinan Bey, bu sınırlardan Bosna sınırlarına kadar ve İshak Bey de buradan Hırvatiştan'a ve Morave'ye kadar bütün bu toprakları korumakla görevliymişler. Bunları bana Sırbistan'da, despotun sarayına geldiğimde anlattılar, bu nedenle anlatılanların tümünü yazıya geçiremedim.

Yoluma devam etmek için Nicodem[2] adını taşıyan bir şehre ulaştım; burası kırlar içinde, güzel bir ülkede kurulmuş hoş bir şehir. Sırbistan despotu, çok güzel ormanlar ve ırmaklar arasında bulunduğu için avlanma zevkini tatmin amacıyla hep buraya geliyordu. Bu senyörle av alanında karşılaştık; kendisi buraya, şahinlerinin ırmak civarında avlarını nasıl yakalayacaklarını görmeye gelmişti ve yanında çocuklarından üçü ve elli at bulunuyordu; ayrıca yanında, âdetlere uyarak oğlunun ve yakınlarının orduya katılmak üzere gönderilmesini isteyen Padişahın bu emrini iletmek için gelmiş bir de Türk bulunmaktaydı. Çünkü bu despot ödediği vergiden başka, Padişah istediği zaman ikinci oğlunu ve bin ya da sekiz yüz atlıyı hünkâra göndermek zorundaydı; bundan başka o, kızlarından birini de hünkâra zevce olarak vermişti; yine de bütün ülkede ona karşı yer yer bir korku hissedilmekteydi. Bana söylendiğine göre bazı kimseler bu durumu hünkâra aktarmışlar ve o da cevap olarak elinde bulunanlardan daha fazla at olması gerektiğini, çünkü bunları kölelerinden birine vermesi icap ettiğini, başkaca hiçbir

---

[1] Disem Bey'i, Mezid Bey şeklinde okumak gerekir. Sultan Murad'ın silâhtarı Mezid Bey, Eflâk'ın sınır komşusu ülkeleri korumakla görevliydi ve Jean Hunyade'ın açtığı savaşta çarpışırken Hermanstadt surları önünde öldü. İshak Bey de Bosna'ya yaptığı bir akın sırasında öldürüldü.

[2] Nekoudim, bir kasabanın ve Georges Brancovitch'in çoğu zaman ikamet ettiği şatonun adıydı. Iazenticha ırmağıyla Koubrchnitcha nehrinin birleştiği mevkide kurulmuştu; burası, daha sonra Türklerin kurduğu ve Hasan Paşa Palankası adı verilen müstahkem surlara pek de uzak bir yer değildi. Jirecek, *Handelsstrassen und Bergwerke von Serbien und Bosnien*, s. 88.

şey almayacağını söylemiş. Bana ayrıca şu da söylendi ki Padişahın hazırladığı bu ordu Arnavutluk seferi içinmiş; zira oraya gönderdiği on bin asker Lesseres'te bozguna uğramış; rivayetler böyleydi.

Sırbistan'ın bu despot hükümdarı elli sekiz altmış yaşlarında, yakışıklı bir prensti, güçlü bir kişilik sahibiydi, üç erkek evlâdı ve iki kızı vardı; bunlardan biri Türkle, diğeri de Seil kontu ile evlenmişti ve güzel çocukları olmuştu; erkek çocukların en büyüğü yirmi, diğer ikisi on altı ve on üç yaşlarındaydı; kızlara gelince, onlarınkini bilmiyorum.[1] Kendisiyle birlikte olduğum elçi, av alanında senyörün önünde eğilip elini öpünce ben de öptüm, çünkü âdet böyleydi. Ertesi günü elçi saygılarını bildirmek üzere sarayına gitti, ben de onun yanında aynı şeyleri yaptım; orada son derece yakışıklı ve iri yarı birçok kimse bulunuyordu; bunlar uzun saçlı ve kocaman sakallı kimselerdi; bu insanlar, Bizans dininin kurallarına göre yaşamakta olan kişilerdi. Bu şehirden bir piskoposla bir teoloji hocasının, Bâle[2] Ruhani

---

[1] Georges Brancovitch ya da Vucovitch, Sırbistan ve Hırvatistan'a, amcası Etienne Vucovitch'in ölümünden (1425) sonra egemen olmuştur. İshak Bey'le Sinan Bey'in saldırılarından sonra Kragouievatch'ın Türklerin eline geçtiğini görünce Sultan Murad'la barış yapabilmek için devletlerinden bir kısmını Türklere terketmek ve kızı Maria'yı Sultan'a zevce olarak vermek zorunda kaldı. Saruca Paşa, Osmanlı Devletine tabiiyet yemini belgesini almak ve Ioannes Komnenos'un kızkardeşlerinden biriyle yapmış olduğu ilk evliliğinden doğan kızını Andrinople'a götürmek üzere despotun sarayına gitti. Bu despotun, Kantakuzenes'in kızı Irène ile yaptığı ikinci evlilikten şu çocukları oldu: 1. Semendria'nın teslimiden sonra Sultan Murad tarafından esir alınan ve Dimotica'da kör edilen Georges; 2. Sultan'ın sarayında rehin olarak tutulan ve Semendria'nın zaptından sonra kardeşi gibi gözleri kör edilen Etienne; 3. Kardeşi Georges'u Sırbistandan kovan ve onun devletlerini ele geçiren Lazare; 4. Cillei kontu Ulric II ile evlenen Catherine; 5. Arnavut asilzadesi Alexis Spano ile evlenen ve bazı müellifler tarafından Milizza adıyla anılan Elizabeth. Georges Brancovitch 1447'de, doksan yaşındayken ölmüş ve Kragouievatch kilisesine gömülmüştür. Bkz. Orbini, *Il Regno degli Slavi*, s. 324-331; Du Cange, *Historia byzantina*, s. 337-338.

[2] Bâle Konsili'nin Ioannes Palaiologos nezdindeki elçileri *Antonius episcopus Suddinsis* ile *Albertus de Crispis, in theologia magister* idi. Bu iki elçinin gönderilmesi kararı, Konsil'in sekizinci ve dokuzuncu oturumlarında alınmıştı (18 aralık 1432 ve 22 ocak 1433). Bkz. Jolannès de Segovia'nın, *Historia gestorum synodi Basiliensis* başlıklı yazısı, *Monumenta conciliorum*

Meclisi tarafından Konstantinopolis imparatoru nezdine elçi olarak gönderildiğini gördüm. Buradan da ayrılarak, Macar kralının ikamet yeri olan Belgrad adında bir şehre geldim ve büyük ormanlar içinden geçtim, tepeler ve vadiler aştım; bu vadilerde çok sayıda kasaba bulunuyor; buralarda güzel yiyecekler ve özellikle de iyi cins şaraplar var. Corsebech'ten Nicodem'e geldim, buradan da Belgrad'a ulaşmam bir buçuk gün sürdü. Belgrad kenti ve şatosu Hırvatistan'da bulunuyor;[1] bu kent, çok güzel bir yer; Bosna'dan gelen Sava adında büyük bir ırmak

---

generalium seculi decimi quinti'de yayınlanmıştır. Viyana, 1873, I, IV, bölüm VI, s. 291.

Ioannes Palaiologos'un, Konsil elçilerinin Konstantinopolis'e geldiklerini bildiren 15 ekim 1433 tarihli mektubu, Raynold'un *Annales ecclesiastici* başlıklı kitabında yer almıştır. Lucquies, 1752, cilt IX, s. 159. *Episcopus Sudiensis* sözcükleri hakkında, Cornelius Flaminius'un *Creta sacra* başlıklı kitabında kısa notlara başvurulabilir. Venedik, 1752, cilt II, s. 458.

Benim kanaatime göre *Sudiensis* yerine, Sicilya'da Cefalu piskoposu olan *episcopus Sephaludensis*'in adını vermek gerekir. *Sephaludensis*'in anlamı, Jean de Raguse'ün *Initium et prosecutio Basiliensis concili* başlıklı yazısında yer almış olup bu eser, M. F. Palacky tarafından *Monumenta consiliorum generalium seculi decimi quinti*'de yayınlanmıştır. Viyana, 1857, cilt I, s. 45 ve 60. Bir Girit kasabası olan La Sude, Canée yakınlarındadır ve hiçbir zaman bir piskoposluk merkezi olmamıştır.

Sicilya'da Yunan tarzında ibadeti kabul etmiş çok sayıda hıristiyan vardı ve Konsil, büyük bir olasılıkla buraya, Bizans sarayıyla yapılacak müzakereleri kolaylaştırması için Yunanlıların hem dilini hem de âdetlerini bilen bir ruhani reis tayin etmiş olabilir.

[1] Belgrad kalesi, 1343'te Sava nehri ağzına, kalıntıları bugün hâlâ görülebilen bir kule inşa ettirip buraya *Nebaise* adını veren Çar Etienne Douchan zamanında kalmadır. XV. yüzyılın başlarında, Etienne Lazarevitch Belgrad'ı terketti. Macar ve Slav tarihçilerine göre, Sırbistan krallığının çöküşünü önceden görebilen Georges Brancovitch, Macaristan'ın ve Almanya'nın desteğini sağlamaya çalıştı. Tarihçilerin söylediğine göre Brancovitch 1432'de Belgrad kalesini, Tuna nehri üzerindeki Theiss kavşağında yer alan Slankamen şatolarının, O-Besce'nin, Kulpin'in, Vilagos'un ve Szatmar, Becskerek, Debreczen, Tur, Varsany şehirleri ile daha birçok arazinin karşılığında Macar kralı Sigismund'a bıraktı. 1433'te Belgrad'da bulunmuş olan Bertrandon de la Broquère'in naklettiklerinin daha doğru olduğu kanısındayım. Her şey, Sigismund ile Georges Brancovitch arasında düzenlenen antlaşmanın, Gelubatch kuşatmasının acıklı bir biçimde yarılmasından sonra imzalandığını göstermektedir.

şehrin içinden geçmekte ve bazı yerlerde surlar boyunca akmaktaydı. Tuna nehri ise şatonun aşağı tarafında yer alan tahkimatlı bölümün kimi yerlerini yalayarak akıyordu ve Sava nehri işte burada Tuna'ya karışıyordu. İki ırmağın birleştiği yerde kurulmuş olan bu Belgrad şehri, oldukça yüksek üç bölümden oluşuyordu; bunlardan birisi şehrin ön tarafında bulunmakta olup düzlük halindedir ve buradan hendeklerin kıyısına kadar gelinebilir; bu bölümde, şehrin Tuna'dan Sava nehrine kadar uzanan bir parçası yay şeklinde bir çizgi oluşturarak yer almaktadır. Bu bölüm, Hırvatlarla meskûndur; burada, Paskalya yortusunda slav diliyle yapılan bir kilise ayini dinledim; bu, Roma'nın kurallarına uygun bir ayindi ve kilisedeki bütün törenler bizim yaptıklarımız gibi yapılıyordu. Şehrin bu bölümü çok güzel bir yerdi, tahkim edilmişti ve beş kalesi vardı. Bunlardan üç tanesi, sözünü ettiğim o yüksek yerdeydi, diğer ikisi bunlara bağlı olarak ırmak kıyısında kurulmuştu; bu aşağıdakilerden biri de diğerinin karşısında tahkim edilmiş olarak yer almıştı ve kıyısında küçük bir liman bulunuyordu. Bana söylendiğine göre, kalelerin birinden diğerine zincir bağlanmış bulunan burçlarını korumak için bu limanda on beş yirmi kadırga bulunduruluyordu; ama ırmak o kadar genişti ki ben bu zinciri göremedim. Bu alan, hepsi de meyilli olan çok düzgün hendeklerle ve iki sıra surlarla korunuyordu; surlar çok güzeldi ve uzanıp giden surların üstünde kuleler yükseliyordu. Bu alanın kumandanı Messire Mathico adında Aragouse'lu bir şövalye idi ve senyör birader adı verilen bir vekili vardı.[1] Buraya hiçbir

[1] Matko de Tallocz, Ragusa'lı bir aileye mensuptu. Bazı müelliflere göre Micopolis savaşından sonra Macar kralını Ragusa'dan Spalato'ya götüren basit bir gemi kılavuzunun oğluydu. Appendini ise tam tersine Matko'nun Lucari'li bir aileden geldiğini söylüyordu ve gençliğinde ticaret yaptığını, bu sayede birçok Slav prensinin sarayını ziyaret etmiş olduğunu ileri sürüyordu. Golubatch kalesi önünde ağır bir yenilgiye uğrayan kral Sigismund ile ilişki kurdu; ona on beş bin italyan altını borç verdi ve birçok hizmetlerde bulundu; kral, ona minnettar olduğunu sonunda kabul etmek zorunda kaldı. *Notizie istorico-critiche sulle antichita, storia e letteratura dè Ragusei.* Ragusa, 1803, cilt II, s. 112-114. Pierre, François ve Jean adlarındaki üç kardeşiyle birlikte Matko Macaristanın hizmetine girdi ve o zaman Tallocz malikânesinin adını aldı. Despot Georges Brancovitch ile imzalanan antlaşma mucibince Belgrad

Hırvat giremezdi, çünkü yönetim Macar kralının elindeydi ve o burasını dört yıldan beri Hırvat despotunun elinden almış bulunuyordu ve de bu ülkeyi kaybetmekten çekiniyordu; nitekim Coulumbach'ın kaybı da hıristiyanlar için çok acı olmuştu. Yukarıda sözü edilen bu alanda, içinde beş altı atın barınabileceği hayvan damları da bulunuyordu. Yine bana söylendiğine göre hem şehir hem de kaleler savaş malzemeleriyle donatılmıştı. Bu kalede dört adet top gördüm, bunlardan ikisi iki parçadan meydana gelmişti. Bir tanesi ise şimdiye kadar gördüğüm topların hepsinden büyüktü, güllenin gireceği namlu ağzı kırk iki pus genişliğindeydi ama bana göre topun büyüklüğü yanında namlu çok kısa kalıyordu.

Şatonun, sözünü ettiğim tahkimatına yakın bir yerde, Sava ırmağı üzerinde altı adet küçük kalyonun ve beş adet te hafif kadırganın bulunduğunu gördüm; Hırvat'ların büyük bir bölümü bu tahkimatlı bölgede ikamet ediyor ve bunlar diğer dört kaleye hiçbir şekilde girmiyorlardı; her ne kadar bulundukları kale çok güçlüyse de diğerleri kadar muhkem değildi, buna rağmen orada kalıyorlardı. Bilen bir kişinin bana anlattığına göre despotun, Nyenuberghe[1] adını taşıyan ve Bulgaristan, Sırbistan,

---

Sigismund'a teslim edilince, Matko bu müstahkem mevkie vali olarak tayin edildi ve 1434 yılında, *capitaneus Nandrobalbensis, comitatus Coviniensis, prioratus Turanæ gubernator* unvanıyla resmi kayıtlara geçti. Fejer, *Codex diplomaticus,* cilt X, bölüm VII, s. 564. 1438 yılında da Slavonya Hırvatistan ve Dalmaçya ülkelerinin Uç Bey'i olmuş ve iktidarı kardeşi Pierre ile paylaşmıştır; ancak bu rütbe, krala bin attan oluşan bir askeri "birlik" sağlama görevini de kendisine yüklemekteydi. Turoczi, bu dört kardeşten bahsederken şöyle diyor: "Qui, licet urbani status fuerint, magnam tanem hujus regis (Sigismundi) benevolentiam habueront, aurique et agri possessione opulenti, quo dum vixerunt, potentes in regno fuere." Schwandtner, *Scriptores rerum hungaricum.* Viyana, 1766-1768, ciltI, s. 293.

[1] Nyeuberge, latince belgelerde adı *Novo berda, Novo barda, Novuns mons* olarak geçen Novo Brado şehridir. Buraya XIV. yüzyılda madenleri işlemek için gelen sakson madencileri bu mevkie Nyueberge adını vermişler; Bizanslılar ise *Novopurgon ve Novoprodon* demişler. Bu şehir, 1350'den 1450'ye kadar Balkan'ların bütün şehirleri içinde en büyüğü ve en ünlüsü olmuştur. Orada toplanmış bulunan sonsuz zenginlikteki hazineler hakkında uydurma hikâyeler anlatılmaktaydı. Bugün tamamen bir harabe halinde bulunan bu şehir, Priştina'nın doğusunda üç mil mesafede, Kossovo ovasıyla

Arnavutluk ve Bosna sınırlarına yakın bir yerde, Morave ırmağı kıyısında bulunan bir şehri vardı. Bu şehirde altın ve gümüş madenleri bulunmaktaydı ve buradan her yıl iki yüz bin dükadan fazla altın elde ediliyordu ve hepsi bundan ibaret değildi; duyduğuma göre bu miktar, Hırvatistan ülkesinin dışında saklanan servetten ayrıydı.

Tuna üzerindeki Coulumbach kalesi Türklerin elindeydi, burası Belgrad'dan iki günlük mesafedeydi; bana söylendiğine göre, güçlü bir şekilde tahkim edilmişti ama kolaylıkla kuşatılabilir, top atışıyla ve diğer savaş araçlarıyla dövülebilir ve yardım alması engellenebilirdi ki bunların da hepsi kale için sakıncalı durumlardı. Türkler bu kalede yüz kadar uzun yapılı kayığı, müsait zamanda Macaristan'a geçmek amacıyla bulunduruyorlardı; önlerine çıkan hiç kimse onlara karşı koyamazdı. Buranın kumandanı, daha önce bahsettiğin Sinan Bey'di. Sava'nın öteki yakasında, Belgrad'ın tam karşısında, Tuna nehri kıyısındaki bir tepe üzerinde de bir şehir ve bir kale vardı;[1] burası Macaristandaydı ve Hırvat despotuna aitti; imparator bu şehri, başka birçok şehirle birlikte elli bin düka gelir karşılığında ona vermişti ve böylece onu kendisine bağlı bir durumda tutmuş oluyordu; ne var ki bu despot, imparatordan çok Padişaha itaat etmekteydi.

Bu Belgrad şehrine geldiğimin ikinci günü, ülkenin usullerine göre silahlanmış yaklaşık yirmi beş kişinin, şehrin

---

Bulgar Moravası arasında dağlık bir bölgede kurulmuştur. Bir kez Türklerin eline geçen şehir, Mehmed II tarafından 1455 yılında kesin olarak imparatorluk topraklarına katıldı. Jirecek, *Handelsstrassen und Bergwerke von Serbien und Bosnien*, Prag, 1879, s. 55.

Bertrandon de la Broquière'in sözünü ettiği altın ve gümüş madenlerinin, 1427 1437'ye kadar işletme hakkı, Georges Brancovitch tarafından yıllık iki yüz bin düka karşılığında Ragusa Cumhuriyetine verildi. Sultan Murad'ın Sırbistan seferi bu madenlerin işletilmesini 1439'dan 1449'a kadar durdurmuştur; bu dönemde Georges Brancovitch, Hunyade'nin yardımıyla devletlerini yeniden ele geçirmiştir. Türk egemenliği altında, madenlerin işletilmesine yavaş yavaş son verildi. Nevers kontu ve onun 1396'da Türklere karşı giriştiği savaşta yanında yer alan senyörler en kıymetli eşyalarını Novo Brodo'da bırakmışlardı.

1 Semlin.

savunma birliklerindeki yerlerini almak için geldiklerini gördüm. Şehrin yönetimi kont Matico'nun elindeydi. Bu silahlı kişilerin kim olduklarını soruşturdum; onların Alman olduklarını söylediler; o zaman da bu kadar uzak yerlerden bu Almanların niçin getirildiğini, buralarını korumak için Macaristan'da ya da Sırbistan'da hiç mi adam bulamadıklarını sordum. Bana şöyle cevap verdiler: Sırbistan'lıların buraya girmelerine izin verilemez, çünkü onlar Türklere bağlıdırlar, onlara itaat eder ve vergi verirler; Macarlara gelince, onlar o kadar korkarlar ve ürkerler ki Türkler önlerine geldiği zaman buraları onlara karşı bütün güçleriyle koruyacak cesareti kendilerinde bulamazlar; bütün bu sebeplerden ötürü buranın korunması yabancılara emanet edilmişti; çünkü imparatorun, gerektiği zaman geçmek ya da geri çekilmek için Tuna üzerinde kullanabileceği başka bir yer yoktu. Ben bunları duyunca çok hayret ettim ve Padişahın, Konstantinopolis imparatorunu ve bütün Makedonya Rumlarını, Bulgarlarını ve Hırvat despotunu ve ona bağlı olanları kendisine boyun eğdirmiş olduğunu hatırladım; bu durum bütün hıristiyanlık için acınacak bir şeydi.

Bu nedenle, Türklerle hep birarada olmak istedim; böylece onların neleri ve ne tarzda yaptıklarını, yaşama biçimlerini ve savaş giysilerini gördüm; hatta ayrıca devletin yüksek mevkilerindeki önemli kişilerin konuşmalarını dinledim ve bu konuda benden daha fazla bilgi sahibi olanların bulunduğunu düşünmekle birlikte gördüklerimi kendi anlayışıma göre nakletmek cesaretini kendimde bulabildim. En başta, onlar hıristiyanlar karşısında büyük zaferler kazandıkları için savaşta onları nasıl ve hangi yolları kullanarak yenilgiye ve bozguna uğrattıklarından, bu senyörlükleri hangi insanlarla kazandıklarından bahsetmek gerektiğini düşündüm.

İlk önce onların kişisel yapılarından söz edeyim: Bu insanlar orta boylu, gücü kuvveti orta derecede ve oldukça yakışıklı adamlar, hepsi iri sakallı, onlar hakkında ortak bir söylem vardır, Türk gibi kuvvetli denir; bir kıyaslama yapmadan söyleyeyim ki kuvvet isteyen işleri yapabilen onlardan daha güçlü çok hıristiyan gördüm; onlar içinde benden daha güçsüz insanlara rastladığım

gibi bir iş yapmak için geldikleri zaman çok kuvvetli olanlarını da gördüm. Bunlar dikkatli çalışan gayretli insanlar, sabahları erkenden kalkarlar; kırlara çıktıkları zaman masrafları çok az olur, pek az şeyle hayatlarını sürdürebilirler; meselâ yarım yamalak pişmiş biraz ekmek, güneşte şöyle böyle kurutulmuş azıcık çiğ et veya süt ya da bal yahut peynir veya üzüm ya da bir takım bitkiler yerler ya da bir gün boyunca yemek üzere bir avuç unla çorbamsı bir yemek yaparlar.

Eğer atları veya develeri hastalanır ya da iyileşmez bir sakatlığa uğrarsa onu hemen keserler ve etini yerler. Onları, bunu yaparken birkaç kez gördüm. Bu insanlar uyumak için yerde yatarlar, ayaklarına kadar inen giysileri üst üste giyerler. Kepenek adı verilen ve palto niyetine giyilen keçeden yapılmış bir giysiyi sırtlarına geçirirler; bu kepenek hafiftir ve yağmura karşı koruyucudur; bunun çok güzelleri ve inceleri de vardır, yani bunlar kaba yün kumaşla ince bir kumaşın farkı kadar değişik yapıda olabilirler.

Türkler dizlerine kadar çıkan çizmeler giyiyor, gösterişli giysiler kullanıyorlar; bunların bazıları kadifeden, bazıları pamuklu kumaştan, kimileri de başka kumaşlardan ama hepsi de giyilmiş elbiselerin üstüne geçirilerek kullanılıyor ve bunlar onların ne savaşmalarına, ne yürümelerine ve ne de iş yapmalarına engel olmuyordu; bu yüzden Türklerin iyi giyindikleri söylenebilir.

Çok iyi koşan ve uzun zaman koşabilen iyi cins atları var; bu atlar zayıftırlar, masrafları azdır, yalnız geceleri yem alırlar; onlara ancak beş altı avuç kadar arpa ve bunun iki katı kadar da saman verilir; bunların hepsi yem torbalarına konur ve bunlar da, hayvanın ağzını sokabilmesi için kulaklarından başına asılır.

Sabah olunca atların ağızlarına gem takarlar, temizleyip güzelce kaşağılarlar; ancak öğleden sonra su verirler ve artık, suları varsa, her saat başı onlara su içirirler. Akşamleyin, alışık oldukları şekilde erkenden yerlerine giderler. Irmak kenarında bu işler daha kolaylıkla yapılmaktadır, atları suladıktan sonra ağızlarına gem takarak bir saat tutarlar ve katırlara yaptıkları gibi hiç yiyecek vermezler. Bir saat sonra herkes atına yiyecek verir,

geceleyin onları hep yanlarında taşıdıkları keçe örtülerle ve güzel battaniyelerle örterler. Bunun gibi onların tazı köpeklerine de böyle örtüler giydirdiklerini gördüm; bu köpekler içinde çok güzel ve alımlı olanları var, yalnız kulakları büyük ve sarkık, kuyrukları çok tüylü. Atların hepsini iğdiş etmişler, sadece birkaçını damızlık olarak bırakmışlar; bu benim kanaatim, çünkü onlardan hiçbirini bizzat görmüş değilim. Bu atlar, birbirine benzer şekilde başlık ve eyer taşıyorlardı. Onların bir önlerinde bir de arkalarında koşum göğüslükleri vardı. Eyerleri zengin görünüşlü, üzengileri geniş ve eyer kayışları kısaydı.

Savaş giysilerine gelince: Rumların İsa'ya inanmaktan vazgeçerek Muhammed dinini kabul etmeleri nedeniyle yapılan törenlerde iki kez bulundum; bunlar büyük törenlerdi ve Türkler kuşanabilecekleri her türlü silahla techiz edilmiş olarak giyiniyorlar ve şehirler arasında oldukça kalabalık kafileler halinde at sürüyorlardı. Onların üstünde, küçük küçük oynak demir parçalarının pullar halinde deriye tutturulmasıyla meydana gelen zırhlı gömlekler ve ayrıca kol zırhları gördüm; bunlar, bizim de kullandıklarımız gibiydi ama daha çok Jules César zamanını tasvir eden resimlerdeki askerlerin zırhlarına benziyordu; onların zırhları gibi hazırlanmıştı; zırhlı gömlek kalçanın yarısına kadar iniyordu, uçlarına çepeçevre ipek kumaş tutturulmuştu, bunlar da bacakların yarısına kadar sarkıyordu; başlarında ise, başın şekline uygun biçimde yapılmış, beyaz renkli, zırhlı yuvarlak tolgalar taşıyorlardı; yukarı doğru yarım kadem yükselerek başı koruyan bu zırhın arkasında bir, önünde bir, yanlarında da bir tane olmak üzere dört adet madeni pul bulunuyor ve bunlar, kılıç darbelerine karşı yanakları ve yüzü koruyorlardı. Fransa'daki hafif miğferlerde de bu koruyucu madeni pullar bulunuyordu; ayrıca bunlar şapkalara ya da kenarsız başlıklara da takılabiliyormuş ama ben bunları hiç görmedim; üstelik bu şekilde kullanılanların bir işe yarayacağını da sanmıyorum. Türkler ne kısa ceket ve çoraplı pantalon, ne de bunlara benzer giysiler kullanmıyorlardı.

Eyerleri anlattığım gibiydi, kısa kayışlı üzengilere ayaklarını geçirerek eyerin üstüne bir iskemleye oturur gibi oturuyorlar ve

dizleri yukarıda kalıyordu; bu durumda onlara mızrak isabet etmesi ve yere düşürmesi zayıf bir ihtimaldi. Ve duyduğuma göre, ne onlar ne de atları, ne kadar güçlü olurlarsa olsunlar, herhangi bir büyük hadiseyle karşılaştıkları zaman, bazı durumlarda uzun ve zoraki yürüyüşlere pek tahammül edemezlermiş.

Türklerle yakın ilişkileri olan ve onları her zaman gören kişilerin bana söylediğine göre, hıristiyanlar onların ülkelerine karşı büyük ordular hazırlarken veya hazırladıktan sonra Padişah kendi ordusunu kurmak için her zaman bunu önceden haber alırmış ve hıristiyanlarla savaşa girmek istediği zaman bu hazırlık için iki ya da üç gün ona yetermiş. Savaşa hazır olduğu ve hıristiyanların da gelmekte olduklarını ve nerede bulunduklarını öğrendiği zaman, ki bunu haber verecek adamları her zaman elinin altındaymış, ansızın harekete geçermiş ve şöyle yaparmış: bir hıristiyan ordugâhındaki birliklerden yüz silahlı adam, on bin Türkten daha fazla gürültü çıkardığı için davul çaldırırmış ve bu davul oldukça büyük olurmuş; davul sesi duyulunca, ilk olarak harekete geçmesi gerekenler yürüyüşe başlar, geri kalanlar düzgün sıralar halinde aynı yönde yürümek üzere hazır beklermiş. Yine söylendiğine göre, ellerinde bu işe uygun iyi atlar varmış. Hafif silahlar kuşanırlar ve böylece, üç günde ya da daha fazla zamanda gidilecek yolu bir gecede katederlermiş. Çünkü onlar, en önemli olaylarda bile ne kadar gerekli olursa olsun hiçbir zaman yaya gitmezlermiş.

Biz nasıl küçük adımlarla yürüyen rahat atları tercih ediyorsak onlar da tersine büyük adımlar atabilen ve uzun zaman koşabilen atları kullanıyorlar. Bu durum, onların niçin Fransa'da ya da Lombardie'de giyilenler gibi zırhlı elbise giymediklerini de açıklamaktadır. Ama gerektiği zaman bunların herbiri ok ve yayla, kalkanla donanır, sahip oldukları o iyi kılıçlardan birini kuşanır, gövdesine kocaman zırhlı gömleğini geçirir, yanında da kısa saplı, dört yüzlü birçok ok bulundururdu; bunlar, zırhsız bir insanın omuzlarına ya da kollarına isabet ettiği zaman çok tehlikeli olabilen silahlardı; bunlarla bir insanın kolayca vurulabileceğine inanıyorum; başında miğfer olan birine vursa

onu sersemletebilir. Bu savaşçıların çoğu küçük tahta kalkanlar taşımaktaydı; bunlarla at üzerindeyken kendilerini oklara karşı koruyabiliyorlardı ve bunu kullanmasını da çok iyi biliyorlardı, en azından benim gördüklerim böyleydi ve Türklerle benden daha yakın teması olanlar da bunu söylüyordu. Hükümdarlarına karşı çok itaatkârdılar; ne kadar yüksek mevki sahibi ve güçlü olursa olsun hiç kimse onun emirlerin yerine getirmemek cesaretini gösteremezdi. Zannediyorum ki hükümdarın bu kadar büyük icraat ve savaş durumunda da büyük fetihler yapabilmesine imkân veren şeylerden biri de budur; bu sayede, Fransa krallığının büyüklüğünü çok aşan genişlikte fetihler yaptı, bunu görmek çok üzücü bir şey. Türk hükümdarının ve seleflerinin, savaşlarda hıristiyanları nasıl olup ta her zaman bozguna uğrattığını ve bunu sağlamak için hangi usulleri kullandığını bana anlattılar. Hatta, Tanrı taksiratını affetsin, imparator Sigemond'u ve Dük Jehan'ı bozguna uğrattığı zaman onlara karşı nasıl özenli bir davranış gösterdiğini de söylediler ki bunu daha önce nakletmiştim. Son olarak, adı geçen imparatoru yenilgiye uğrattıkları ve Poulaine şövalyesi Messire Advis'nin de bulunduğu savaşta dahi Türkler aynı şekilde davranmışlardı.

Türkler savaşacakları yerlere ve alanlara geldikleri zaman kendilerine özgü bir tarzda hareket ediyorlar; savaşçılarının durumuna, ormanlık ya da dağlık bir arazide bulunmalarına göre değişen biçimlerde, birçok yerde birden savaşa başlıyorlar; bunun için de daima çok sayıda insanla savaşa giriyorlar; yaptıkları şey bir nevi tuzak kurmaktan ibaret; buralara işini çok iyi bilen ve iyi bir atı olan adamlarını gönderiyorlar, çünkü bunların teçhizat yükü çok hafiftir; bu adamlar, zayıf ve yetersiz teçhizatlı hıristiyanları bulunca, karşılarındakileri iyi tanıdıkları için ne yapacaklarını biliyorlar. Eğer savaş düzenine girmiş düşman birlikleriyle karşılaşırlarsa, hemen savaş alanının uzağına, ama attıkları ok hıristiyan savaş birliklerinin hem adamlarını hem de atlarını vurabilecek kadar bir mesafeye çekiliyorlardı. Güç ve dayanıklılık isteyen bu işi o kadar çok ve uzun zaman yapıyorlardı ki karşı tarafta kargaşa yaratıyorlardı; peşlerine düşüldüğünü sezdikleri zaman mevcutları, hıristiyanların dörtte

birinden daha azsa hemen kaçıp gidiyorlar, peşlerine düşülmek istenenler böylece hep kaçtıkları için hıristiyanları tuzağa düşürüp yenilgiye uğratıyorlardı. Onlar böyle hep kaçınca ve peşlerinden de gidilince hıristiyanlar hep bozguna uğruyorlar ve onların hâlâ böyle tuzaklar kurabilecekleri ihtimali de kendilerini çok korkutuyordu; çünkü Türkler kaçarken de çok iyi ok atabiliyorlardı; üstelik bu okların insanlara ya da atlara isabet etmesi de gerekmiyordu. Ayrıca bunlardan herbiri, eyerlerinin kayışına bağlanmış olarak bir borazan taşıyorlardı ve kendilerini takip edenlerin darmadağınık olduklarını görünce, bu birliği yöneten kişi ya da kişiler borazanı üç kez çalıyorlardı; herkes kendi borazanını, diğerlerinin peşi sıra çalınca borazan sesleri birbirini izleyen feryatlar halinde ortalığa yayılıyor, onlar da bu kargaşa içinde kolaylıkla tuzağa düşürülebiliyordu. Tesadüfen bir savaş düzeni içinde takibe çıkmışlarsa ve hepsi birlikte hareket ediyorsa, büyük birliğin bulunduğu yere kadar geliyorlar, burada ordunun büyük bölümüyle karşılaşınca her biri bir yana kaçıyordu. Eğer hıristiyanları bu şekilde dağınıklığa uğratamazlarsa, bana söylendiğine göre bunu başka bir tarzda yapıyorlarmış; şöyle ki, hıristiyan birliklerinin önüne kadar büyük güçler halinde geliyorlar, atları ürkütmek için çeşitli araçlarla ateşler atıyorlar ya da ellerinde çok miktarda bulunan vahşi görünümlü ve korkusuz hecin develerini birliklerin arasına salıyorlar, onları kovalayarak hıristiyanların atlarına mümkün olduğu kadar yaklaşmalarını sağlıyor ve böylece onları ürkütüp kaçırıyorlarmış. Bana anlatıldığına göre hıristiyanlarla savaşa girdikleri zaman bu yöntemleri hep kullanırlarmış. Kimi zaman sayıları çok fazla olurmuş, meselâ yüz veya yüz yirmi bin olur, hatta iki yüz bine ulaşırmış; o zaman, çoğu kalkan ve miğfer taşımaz ve çoğu da yaya gidermiş. Bazıları uzun bir zırhlı gömlek giyermiş ama kalkanları olanların kılıcı olmazmış, kılıcı olanların da kalkanı olmazmış. Daha önce de bahsetmiştim; Rumlar, Bulgarlar, Makedonyalılar, Arnavutlar, Slovenyalılar, Hırvatlar ve Sırplar gibi hıristiyanlardan Padişaha cebren hizmet edenler de varmış. Bana söylendiğine göre bunlar hıristiyanları ve özellikle Fransızları, Padişah karşısında büyük bir güç olarak görebilseler

onun aleyhine bir davranış içine girecekler ve sırtlarını döneceklermiş; çünkü Padişah onları ağır bir esaret altında tutmaktaymış. Daha önce de söylemiştim, benim anlayışıma göre Türkler hiç te korkulacak ve ürkülecek insanlar değil; ne olursa olsun onları kınamak istemediğimi söylemeliyim, çünkü onları samimi ve dürüst buluyorum. Şuna da inandım ve gördüm ki bu insanlar nerede bulunurlarsa bulunsunlar, şimdiye kadar hep yiğitçe davranmışlardır. Bana öyle geliyor ki iyi bir yönetim altındaki bu insanlar için hıristiyanları yenmek ve bozguna uğratmak, bunlar zırhlara bürünmeden geldiklerine göre, hiç te zor ve başarılamaz bir şey değildir. Yine bana öyle geliyor ki hıristiyanları yenilgiye uğratmak için hazırlanmış birçok insanla beraber olmanın da korkulacak bir yanı yok; üstelik onlar hükümdarlarına tam bir itaat gösteriyorlar ve bu hükümdar icraatını, ne yaptıklarını bilen kişilerin oluşturdukları bir divan ile birlikte yürütüyor. Nitekim bana söylendiğine göre, Sigemond'u mağlûp ettikleri savaşta imparator onlara inansaydı mevkiini kaybetmek zorunda kalmazdı; çünkü yanında on beş, yirmi bin kadar Macar olduğu halde sadece iki yüz Lombardiya'lı ve Cenevizli okçu bulunuyordu ve bunlar, imparator Sigemond Tuna nehri üzerindeki gemilerine geçinceye kadar Türklerle müzakere halindeydiler. Yukarıda sözünü ettiğim Poulaine şövalyesi altı bin Eflâklıyla birlikte, imparatorun ordusunun bulunduğu yerden biraz uzaktaki bir tepeye sığınmıştı ama burada hepsi kılıçtan geçirildi. Bütün bu olan bitenlerin pek azını görmüş olduğum ve çoğunlukla bu olaylar üzerine söylenenleri dinlemiş bulunduğum için bunca savaştan sonra herhangi bir hükümdarın ya da bir başkasının, Rumelini fethetmeye kalkışmak ve gerekirse daha ileriye gitmek gibi bir istek taşıyıp taşımayacağını bilmiyorum; ben bunları sadece anladığım kadarıyla anlatıyorum; kötü şeyler ya da bazılarının hoşuna gitmeyen şeyler söylediysem bağışlanmamı ve bunları yazıyla kaydetmemiş olmaktan doğan hatalara bağlanmasını rica ediyorum. Bence bir hıristiyan hükümdarı ordusuyla sefere çıkmak isterse, ilk önce bu orduyu, yapmak istediği fütühatın Tanrı aşkı ve şerefi için yapılmasını sağlayacak şekilde hazırlamalıdır; hayatlarını feda edebilecek olanları, bu

dünyanın boş şan ve şerefi uğruna değil Tanrı rızası için can vermeye yöneltmelidir ve bunun için de bilgili ve iyi niyetli insanlar aramalıdır; bu insanlar hiçbir şekilde hırsız ve yağmacı olmamalı ve bunu sağlamanın, onları ödüllendirmenin yolları bulunmalıdır; bana göre böyle bir şey ancak Tanrının inayetiyle gerçekleşebilir. Özellikle, Padişahın ve onun iktidarının egemen olduğu ülkelere gelinceye kadar bedeli ödenmeden hiçbir şey alınamaz, zira hiç kimsenin, kendisine ait olan bir şeyin başkası tarafından alınmasından hoşnut kalmayacağını herkes düşünmelidir; vaktiyle böyle yapanların başına, benim de duyduğum gibi kötü şeyler gelmiştir; onların prenslerinden, senyörlerinden bunu göz önünde tutmalarını bekliyorum. Böyle bir fütuhata kalkışmayı istemek için, birlikte olacağım kişilerin bana göre uygun insanlar olmasına dikkat ederim; daha önce de söylediğim gibi Fransa'nın silahlı güçleri, yaylı okçuları, zemberekli okçuları büyük çoğunluğuyla böyle davranan insanlardır.

İngiltere'nin bin silahlı adamı ve on bin okçusu da böyledir. Keza, Almanya'nın soylu insanlarının ve gerek yaya, gerekse at üstünde savaşan okçularının çok büyük çoğunluğu da böyledir. Ve bu üç ulus, her türden on beş ya da yirmi bin kadar okçuyu bir araya getirebilir; dilerim Tanrıdan, bana onlarla birlikte olmak lûtfunu bahşetsin. Belgrad'dan Konstantinopolis'e kadar tekerlekler üzerinde götürülebilecek iki ya da üç yüz adet yaylı mızrak atma aracı da kullanılabilir. Hafif silahlarla donanmak gereğinden bunun için söz ettim; bana göre, hafif silahlanmanın en iyi şekli beyaz zırh ya da zırhlı gömlek kuşanmak, bir de geniş bir görüş sağlayan yuvarlak miğfer takmaktır; bunların yanı sıra bacaklara geçirilecek hafif zırh da gerekir; çünkü bilindiği gibi Türklerin yayları çok kuvvetliyse de okları güçlü değildir; yine bilindiği gibi yayları da kısadır, okları da; üstelik okları incedir, ucuna demir geçirilmiştir, sert darbeye dayanamaz. Bana göre bu oklar, zırhsız ve miğfersiz bir insana isabet etmedikçe fazla bir zarar veremez; zaruret halinde bizim okçularımız onların oklarından yararlanabilirler, ama onlar bizimkileri kullanamazlar; çünkü bizim okların çentikleri çok dardır, onların oklarının kirişleri ise sırımdan yapıldığından çok kalındır, Onlar,

bizim okçular gibi yakından ok atmazlar, oysa ok yakından atılınca çabuk vurur, hedefe isabet eder, tesiri anidir. Bu nedenle, beyaz renkli hafif zırh ya da dizlere kadar inen zırhlı gömlek en iyisidir. Onların elindeki okların ve yayların pullu zırh üzerinde büyük bir etki yapamayacağına inanıyorum.

Bana göre atlı savaşçı olmak isteyenlerin hafif mızrakları ve demirden yapılmış kesici silahları, keskin ve sert kılıçları olmalı ve bir elleriyle de balta kullanabilecek durumda bulunmalıdırlar. Yaya savaşçılar ise büyük kargılar ya da keskin mızraklar taşımalı, herbirinin kollarında zırh bulunmalıdır; bana gelince, ben Almanya'da yapılan derili zırhlar kuşanmış savaşçıları diğerlerine yeğlerim. Bence, hep birlikte savaşacak kadar geniş ve uygun bir yerde bulunanların sadece bir cephede savaşmaları, ön ve arka kanatlarını koruyacak birlikler hazırlamaları, okçuları ihtiyaca göre dağınık olarak yerleştirmeleri, vur kaç usulüyle savaşacak neferleri keşfe çıkarmaları, ama bunu hiçbir şekilde zırhlı neferlere yaptırmamaları ve onları yakalanıp asılma tehlikesine karşı korumaları, saklanmalarını sağlamaları, büyük mızrak atan yaylı savaş araçlarını savaş alanına seyrek olarak yerleştirmeleri, en çok da kanatların bulunduğu yerlere koymaları gerekir; çünkü, duyduğuma göre Türkler savaşmak için toplandıkları zaman daima çok fazla sayıda neferle geliyorlar, sayıları hıristiyanlardan her zaman fazla oluyor. Onlar cesaretlerini buradan alıyor ve bu sayede birçok yerde savaşabiliyorlar. Uçlardan saldırıya geçmemeleri için bence bu mızrak atan yaylı savaş araçları mümkün olduğu kadar çok sayıda olmalı; çünkü onların sayıları o kadar çok ki bir kez içerilere dalabilirlerse bu savaştan başarıyla çıkmamaları Tanrının bir lûtfu olur; çünkü onlar birbirlerinin ardından sel gibi akarlar, ortalığı kaplayıp her şeye engel olurlar. Bu nedenle benim görüşüm, onların saflardan içeriye girmelerine engel olacak şekilde ve bir bütün halinde savaşmak gerektiğidir; bu da bana göre zor bir şey değildir, yeter ki onlar büyük bir seferi sürdürmek üzere silahlanmış bir halde yaya olarak saldırıya geçmemiş olsunlar; ayrıca onların mızrakları sağlam şeyler değildir; seferde en güçlü yanları okçularıdır ve onlar da çok

uzağa ok atamadıkları gibi okları da bizimkiler gibi sağlam değildir.

Atlıları hıristiyanlarınkinden çok daha fazladır ve atları da daha uzun soluklu olduğu için çok koşabilir, saldırılarda hıristiyanların atlarından daha uzun süre çevik hareketler yapabilirler; bununla birlikte, büyük bir sefere dayanabilecek kadar güçlü ve dayanıklı değillerdir. Bana göre savaşta, birbirine daima bağlı olan birliklerin herhangi bir sebeple yekdiğerinden ayrılmasına yol açılmamalıdır. Türkler geri çekildikleri zaman yanlış yaparlar ya da savaşırken büyük zararlara uğrar ve can kaybı verirlerse veya geri çekilme bir ya da iki gün boyunca sürerse, çekilme harekâtını bu anlattığım tarzda yaparlar; ve çekilme yollarında daima atlılar vardır ve büyük bir düzen içindedirler. Yeni gelenleri aralarına almaya her an hazır durumdadırlar. Böyle yaptıkları zaman onların yenilgiye uğradığı sanılmasın; durum tam tersidir ve bana öyle geliyor ki onlar ülkelerine gelecek olan herkese her zaman saygılı davranacaklardır.

Bazıları, madem ki onlar kimi insanları diğerlerinin önünde tutuyor, Türklere saldırmadıkları halde hıristiyanlara karşı böyle davranmaları dürüst bir hareket değildir diyebilirler. Daha önce söylediğim gibi Türkler küçük bir masrafla ve az şeyle yetinip yaşayabilen insanlar oldukları için hıristiyanlar onlarla savaşmak üzere kalelerinin dışına çıktıkları zaman aç kalabilirler. Duyduklarıma göre Türkler ansızın gelir, ansızın giderlermiş; bu iş bir gün ya da bir buçuk gün sürermiş; ve birden arkalara iniverirlermiş. Korumasını iyi yapamayan birlikler çok kayıp verirlermiş. Yine duyduklarıma göre, onlarla bir kez karşılaşılınca artık hep savunma durumunda kalmak gerekiyormuş; ister at sürsün, ister yaya olsun her an savaşa hazır olmak, hem de mümkünse topluca savaşmak için hazır bulunmak zorunluluğu varmış; herhangi bir geçitte zor durumda kalınırsa, birlikler halinde atlı neferler ve okçular, savaşmak için kullanabilecekleri yerleri bulup oraları görmeye gönderiliyormuş; her şeyin kargaşaya düşmeden tam bir düzen içinde yapılması, atlara yem bulmak için kimsenin gönderilmemesi gerekiyormuş. Çünkü bu, gönderilenlerin yitirilmesi demek oluyormuş. Türkler herşeyi,

müstahkem olmayan güzel şehirlere sevkediyorlar, büyük kayıplara uğrayabilecekleri savaşlara girmek zorunda kalırlarsa buna katlanabiliyorlar ya da o bölgeyi terkediyorlarmış; bu da şimdiye kadar pek yapmadıkları bir şeymiş. Bence bu yüzden muktedir kişiler ve daha önce sözünü ettiğim üç ulusun güçlü yönetimleri, yani Fransızlar, İngilizler ve Almanlar onlarla savaşmak için yeterliydi; bu uluslar, yeteri kadar savaşçıyla ve birlik halinde hareket ederlerse, karadan Kudüs'e kadar gidebilirlerdi. Böyle bir seferde Rumelini fethetmek te zor bir iş değildir, ancak birlikteliği hiç bozmadan sürdürmeleri ve Türklerden saklanmadan, onlara zarar verecek bir saldırıya da kalkışmadan hareket etmesini bilmeleri gerekir. Bunun için de herkes nereden yiyecek alabileceğini bilmelidir; Hırvatistan'da ve Yunanistan'da gemilerin kullanılabileceği ırmaklar vardır ve Hırvatistan, benim kanaatime göre her çeşit yiyeceği bol bol yetiştiren bir ülkedir. Bulgaristan, Makedonya ve Yunanistan da bu bakımdan oldukça yeterlidir. Bir de Türklerin anlattığımız tarzda savaşmaları ya da Saint Georges'un kolu dediğimiz Boğaz'ın ötesine kaçmaları gerekir; durumları daha önce söylediğim gibi olan şehirleri ve kasabaları görmüş olmam nedeniyle onların karılarını, çocuklarını, mal ve mülklerini terkedeceklerini biliyorum. Bu pek inanılır gibi değil ama şimdiye kadar hep görülmüştür ki Padişah ne zaman ordularını Tuna nehrini geçmek üzere göndermişse, bu ordu her zaman düzenli ve savaşa hazır vaziyette bulunmuş ve bu şekilde ya kazanmış ya da her şeyi kaybetmiştir.

Belgrad'dan sonra, şu anda genişliği on mil olan Tuna nehrini geçtim; bana söylendiğine göre bu ırmağın, şimdi olduğu gibi bu kadar genişliğe ve böylesine bir derinliğe ulaştığını görüp te hatırlayan hiç kimse yokmuş. Buda şehrine düz yoldan ulaşılıyor. Sonra Pensey[1] adında bir kasabaya geldim. Şimdiye kadar bir benzerini görmediğim dümdüz kırlarda, tırmanacak bir vadiyle

[1] Pensey, Pancsova'nın bir kasabasıdır.

karşılaşmadan at sürdüm; salla geçtiğim bir ırmaktan sonra bir köye geldim.[1]

Yine buradan da yola çıkarak Beuxquerel adı verilen ve sözü geçen o despota[2] ait olan bir şehre geldim; burada iki köprüden geçtim.[3] Buradan da, yine o despota ait olan ve Verchet[4] adını taşıyan şehre geldim; burada çok büyük ve çok derin bir ırmaktan geçtim, bu ırmağın adı Tisce imiş.[5] Sonra, büyük bir kır şehri olan ve bu Tisce ırmağı üzerinde bulunan Segading'e[6] geldim. Buraya gelinceye kadar ırmak çevresindeki iki küçük koruluğun dışında ne bir ağaca ve ne de geçtiğim yollarda bir eve rastladım; orman kenarlarında ya da bataklıklarda samanlardan ve kamışlardan başka bir şey yoktu; bazı yerlerde, büyük ovaların ortasında çok geniş bataklıklar vardı; bu yörede yumuşak çöreklerden başka ekmek yenmiyordu.

Bu Segading şehrinde bir tek cadde vardı ki burası bana göre bir fersah uzunluğundaydı; burada her türlü yiyecek bol miktarda bulunuyordu; özellikle balıklar, hiçbir ırmakta tutulduğunu

---

[1] Burada sözü edilen ırmak, La Broquière'in Usdin yakınlarında salla geçmek zorunda kaldığı Temes ırmağıdır.

[2] Torontal idari bölgesinde bulunan Nagy-Becskerek, O-Besce ile aynı zamanda Sırbistan despotuna terkedilmişti. Georges Brancovitch, 1456 yılında Mehmed II tarafından Sırbistan'dan kovulunca Tuna'yı geçerek Nagy-Becskerek'e sığındı. Emile Picot, *Les Serbes de Hongrie*, s. 34 ve 38.

[3] Bertrandon de la Broquière'in "köprü"den geçerek aştığı ırmak Bega nehridir. İkinci ırmak ise Bega'nın, XVIII. yüzyılın başlangıcında kanallara bağlanınca kuruyan bir koludur.

[4] Backa bölgesindeki O-Besce, daha önce değindiğimiz bir düzenleme sonucunda imparator Sigismund tarafından Sırbistan despotu Georges Brancovitch'e bırakılmıştı.

[5] La Tisza ya da Thisz *(Tibiscus, Tibesis*ve eskilerin *Pothissus'*u) Marmaros bölgesinde Carpathes dağlarından doğar ve Slankamen'in karşısında Tuna'ya karışır.

[6] Szegedin *(Segudunum)*, yukarı Macaristan'da Czongrad bölgesinde, Theisz nehri üzerinde, Maroch'un bu ırmağa karıştığı yerdedir. Szegedin, bir zamanlar kalabalık nüfuslu serbest bir şehirdi; burası, 1513 yılına kadar sadece bir hendekle çevrilmiş açık bir şehir olarak kalmıştır. Sultan Süleyman, Szegedin'i korumak için tuğladan bir kale inşa ettirmiş ve şehir, 1686 yılına kadar Türklerin elinde kalmıştır. Tschering, *Das Königreich Hungarn*, s. 399-401.

görmediğim kadar büyüktüler. Bu cadde üstünde büyük bir zahire pazarı da vardı, buradan iri öğütülmüş yulaf ya da çavdar unu alınıyor, ama bu un pis ve kirli bir tarzda hazırlanıyordu ve yeniyordu. Bu şehirde pek az karyola kullanılıyordu, mevcut olanlar da berbat vaziyetteydi; Çoğunlukla içine hava verilerek şişirilmiş, bir insan boyundaki deri torbaların üzerine saman serilip yatılıyordu. Burada satılık at bolluğu vardı; bu atların ehlileştirilmesi görülecek bir şeydi, çünkü bunların hepsi vahşiydi. Bana söylendiğine göre burada üç ya da dört bin satılık at vardı ve fiyatları da çok ucuzdu; nitekim on Macar florini'ne güçlü kuvvetli bir yük atı satın alınabiliyordu. Burada oldukça güzel bir de Cordelier kilisesi vardı. Rahipler iğdiş edilmiş at konusunda yardımda bulunuyorlarmış. Bana söylendiğine göre imparator, bu şehri bir piskoposa vermiş, onu burada gördüm; bana büyük bilgi sahibi bir insan gibi göründü. Bu Segading şehrinden de ayrıldım ve adı [1] (.....) olan bir yere geldim. Buradan da, Tuna nehri üzerinde bulunan ve Buda[2] şehrinden bir önceki şehir olan Paele'ye geçtim; karşılaştığım bu şehir, ovalık bir yerde kurulmuş güzel bir kentti; burada çok sayıda kısrak hârâsı var; kırlarda her zaman vahşi atlar bulunuyor, bu yüzden burada büyük bir at pazarı kurulmuş.

Bu şehirden de ayrılıp Tuna'yı aştım ve Buda'ya geldim; burası Macaristan'ın en güzel şehri.[3] Çok güzel ve büyük bir sarayı var;

---

[1] Bu şehrin adı bütün elyazması nüshalarda boş bırakılmıştır. Büyük bir olasılıkla, Szegedin ile Pest arasındaki yolun ortasında yer alan Kecskemet şehrinden söz edilmektedir.

[2] Bertrandon de la Broquière, burada zikrettiği şehrin adının tercümesini vermektedir. Ofen ve Pest sözcükleri, almancada ve slav dilinde "fırın, soba" anlamındadır. Böyle bir adın bu şehre verilmesinin nedeni, civarda mevcut kireç ocaklarıdır. Pest şehri Tuna'nın sol yakasında, Buda'nın karşısında yer almıştı ve Buda şehrine gemilerle bağlanıyordu. Eski Ofen şehrinin kalıntıları, Buda'nın kuzeyinde Saint-André adasının güney ucunu kaplamaktaydı.

[3] Macar krallarının ikamet ettiği bir yer olan ve Tuna nehrinin sağ yakasında yer alan Buda şehri, XV. yüzyılda altı mahalleye ayrılmıştı: saray mahallesi, yüksek şehir, Yahudi mahallesi ya da su şehri, yukarı mahalle, aşağı mahalle. Bir tepeye inşa edilmiş olan şato, iki sıra kahkimatla çevrilmiş olup arada büyük bir boşluk bırakılarak şehir ele geçirildiği zaman

bana anlatıldığına göre sarayın inşasını imparator Sigemond başlatmış. Bu Buda şehri pek yüksek olmayan, geniş değil de uzun denebilecek bir dağ üzerine kurulmuş. Gün doğusu tarafındaki ucundan boydan boya Tuna nehri geçiyor, batı ucu da bir vadiyle birleşiyor; güney ucunda ise bu saray bulunuyor; saray güzel ve sağlam; şehrin buradaki kapısına hakim bir konumda. Sarayın yakınlarında, şehir dışında güzel bir kaplıca bulunuyor; öte tarafta, şehirle Tuna nehri arasında başka kaplıcalar da var ama bunlar o kadar güzel değil. Bu Buda şehrinde ticaret çok gelişmiş, her türlü malın bolluğu var. Beyaz şarap üretimi çok; diğer şarap türleri biraz sert içimli ve daha az üretiliyor; söylendiğine göre bunun nedeni, çevredeki kaplıcaları besleyen suların kükürtlü olması, geçtikleri yerlerde toprağı kükürtlü bir hale getirmeleriymiş. Bu şehrin bütün yönetim kademelerinde Almanlar yer almış; hukuk ve ticaret alanında olduğu gibi marangozluk, terzilik, duvarcılık ve kuyumculuk alanlarında da işler onların ellerinde; burada, Clays Davion adında Arras'lı bir tüccarla tanıştım; onun bana söylediğine göre imparator Sigemond, başka birçok zanaatkârla birlikte kendisini de Fransa krallığından getirtmişti; bu Clays, dokuma tezgâhlarında tarak ustasıydı. Bu şehirde fransızcayı çok iyi konuşan bir hayli de Yahudi vardı; bunlar Fransa krallığından kovulan Yahudilerdi. Keşiş Saint Paul'ün mezarı da bu şehre yakın bir yerdeydi.

Şehrin içinde yer aldığı çevre de çok güzel ve hoştu. Buradan ayrılınca, oldukça büyük bir şehir olan Paele'ye geri döndüm. Paele'de, imparator Sigemond'un buraya göndermiş olduğu Fransa'lı şahıslardan oluşan altı ya da sekiz kişilik bir topluluğa rastladım; bunlar Tuna kıyılarında güzel ama zahmetli bir geziye çıkmışlardı, o sarayın çevresinde dolaşıyorlardı; amaçları Tuna nehrini, iki yakası arasına bir zincir gererek kapatmaktı; bu da bana olmayacak bir iş gibi geliyordu; çünkü bu ırmak çok genişti; sanki bunlar Escluse şatosunun önündeki Bourgogne kulesini örnek almış gibiydiler. Bu ırmağın genişliğinin, sözü geçen şato

---

şatonun savunmasını sürdürmesi için imkân sağlanmıştı. Bkz. Tollius, *Epist. itinerariæ*, Amsterdam, 1700, s. 201 ve 235.

ile kule arasındaki genişlikten ne kadar fazla olduğunu bilmiyorum.

Paele kulesinin içine girdim, burası çok kalın duvarlı ve üç mızrak yüksekliğinde bir yer; yapımında hep kesme taşlar kullanılmış, ama bana söylendiğine göre inşaatı sürdüren duvarcılar ne inşa ettiklerini bilmiyorlarmış; çünkü yapıyı başlatanlar çoktan ölüp gitmişler. Paele şehrinin çevresinde çok güzel kasabalar var, ve buralarda at ticareti yapan birçok insan yaşıyor. Bu işlerle uğraşan bir kimse, burada satılık iki bin iyi at bulabilir; atlar ahırlarıyla birlikte satılıyor; her bir ahırda on at bulunuyor, ahır başına iki yüz florin fiyat biçilmiş; ahırların çoğunu gördüm, ancak iki üç tanesi bu fiyata değerdi. Çünkü bu atların çoğu, Eflâk'ı doğu tarafında Macar krallığından ayıran dağlık Transilvanya bölgesinden getiriliyordu. Bu dağlarda altın madeni ve tuz yatakları da vardı; bana söylendiğine göre bunlar Macar kralına her yıl yüz bin florin kazandırıyordu. Altın madenlerinin işletilmesi, hudutları Türklere karşı koruması karşılığında Prusya senyörüne[1] ve Belgrad'ı koruması karşılığında da Mathico senyörüne bırakılmıştı. Tuz yatakları krallığın elindeydi, bunlar çok verimliydi ve kayalara benziyordu; bir kadem uzunluğunda ve yaklaşık dört kadem genişliğinde, yüzeyleri dört köşeli düzgün parçalar halinde çıkarılıyordu, üst tarafları keskin çıkıntılar halindeydi ve bir kayadan koparılarak elde ediliyordu. Onları bir araba üzerinde gören kayalar taşınıyor zannederdi. Bunlar bir havanda öğütülüyordu, bana göre şimdiye kadar gördüğüm en iyi, en güzel ve en ince tuz bu öğütülmüş tuzdu, rengi de oldukça beyazdı.

Burada bir at satın aldım, çünkü çok hızlı koşuyordu; zaten bu atların çoğu iyi koşucuydu. Yolumun üstünde, arabalar üzerinde giden insanlara rastladım; bazılarında altı kişi, bir diğerinde yedi sekiz kişi vardı ve bu arabaları birer at çekmekteydi. Günlük seyahate çıkmak istedikleri zaman böyle yapıyorlardı. Bazı arabaların üstü, ülkedeki geleneğe uygun biçimde örtülüydü; bu

---

[1] Teutonique tarikatının büyük reisi, 1422 yılından 1441'e kadar örgütün başında bulunan Paul Bellizer Rusdorf'tu.

örtüler çok güzel şeylerdi, çok hafif tekerleklerle yuvarlak bir biçim verilmişti ve arabanın bütününü örtüyordu; bana göre bu örtü iyi katlanırsa bir adam tarafından omuzda bile taşınabilirdi. Arabaların arka tekerlekleri öndekilerden daha büyüktü; arabanın içinde pekâlâ uyunabilir ve istirahat edilebilirdi; ülke o kadar düzlüktü ki atların sürekli tırıs gitmesi için hiçbir engel bulunmuyordu. Bu atlar toprağı sürdükleri zaman öyle derin yarıklar açıyorlardı ki benim için bunu seyretmek harikulâde bir şeydi; burada atların ve kısrakların beslenmesi için çok bol ot yetişiyordu; ne var ki bu atların nallanması, ırkları yüzünden olsa gerek, zorlukla yapılabilen bir işti. Bunların arasında öylelerini gördüm ki nallanacağı zaman yere yatırılmaları gerekiyordu. Buradaki Fransız duvarcı ustalarından biri bana Bray sur Somme şehrinden olduğunu söyledi ve ben de onu birlikte gitmemiz için yanıma aldım; çünkü buraya gelinceye kadar hiç hizmetçim olmamıştı. Buradan ayrılınca nehri bir kez daha geçtim ve Buda'ya döndüm; burada Milano elçisiyle birlikte saraya giderek imparator naibi olan Macaristan büyük kontunun huzuruna çıktık; naip, benim Türk[1] olduğumu düşünerek saraya gelişimden dolayı bana çok itibar etti; ama hıristiyan olduğumu öğrenince tavrını değiştirdi. Bana söylendiğine göre imparator naibi pek sözüne güvenilir bir adam değilmiş, sözünü tutmazmış. Macarların çoğu genellikle böyle davranırlarmış; onlarla temasım arttıkça anladım ki bir Macarın sözünden çok bir Türkün verdiği söze güvenmem gerekirmiş. Bu büyük kontun[2] oğlu, atlı mızrak oyunlarına katılmak için kendi ülkelerinde yetişen kısa boylu bir atın alçak eyerine oturdu; bunlar seyretmesi hoş şeyler, eyere oturmasını bilen hemen farkediliyor. Çünkü âdetlere göre ata binenlerden ikisinin ya da en az birinin yere düşmesi gerekiyor. Oyunlarını kısa fakat sağlam mızraklarla

---

[1] Nicolas II de Gara, otuz bir yıl süreyle Macaristan'ın umumi valisiydi. İmparator Sigismund döneminde, kamu yönetimi üzerinde büyük ölçüde etkili olmuştur.

[2] Nicolas de Gara'nın oğlu Ladislas de Gara, Macso sancak Beyi idi. 1438'de adı bu unvanla anılmıştır ve 1447'de hâlâ bu görevde bulunuyordu. 1449'dan 1451'e kadar Macaristan genel valisidir. Dük Boleslas de Tescen'in kızı Alexandrine ile evlenmiştir.

oynuyorlar; giyim kuşamları iyi ve soylu kibarlara yaraşır biçimde. Altın bastonu kazanmak için yarıştıkları zaman böyle eyerlere biniyorlar; ama bunlar ve değişik boylardaki atlar kur'a ile dağıtılıyor; yarışmacılar bire bir mücadele ediyorlar ama oyun daima çiftler halinde oynanıyor; oyuna katılanlar çok olduğu zaman yarışmacılardan biri düşerse hem kendisi hem de oyun arkadaşı yarışmadan çıkıyorlar ve bir daha giremiyorlar.

Sözünü ettiğim bu kontun oğlu, ülkenin en güzel kadınlarından biriyle az zaman önce evlenmiş. Kont yaşlı bir adam; vaktiyle Macaristan krallığını eline geçirmiş ama Sigemond imparator olunca onu hapse attırmış; sonunda bir uzlaşma sağlanarak serbest bırakılmış, bana böyle anlatıldı.

Belgrad'dan Buda'ya yedi günde geldim. Buda'da Macaristan büyük kontunu ve diğer baron senyörlerinden bir çoğunu gördüm. Buda'dan ayrılmak gerekince, arkadaşım elçi, Milano düküne gitmek üzere yolda benden ayrılacağını haber verdi; o zaman, Arras'lı olduğunun söyleyen Clays Davion ile görüştüm. Avusturya'da Viyana şehrinde tanıdığı olan bir tüccara hitaben yazdığı bir mektubu, kendisine iletilmek üzere bana emanet etti. Viyana'ya gelince, Türk olduğumu zannettikleri için hiç kimse bana yatacak bir yer vermek istemedi, bu yüzden çok zorluk çektim. Tesadüfler beni büyük bir otele götürdü, orada kabul gördüm. Paele şehrindeyken yanıma almış olduğum, macerayı ve yüksek tabaka almancasını iyi konuşan adamım da benimle birlikteydi; vakit geçirmeden o tüccarı sordu ve onu aramaya çıktı. Birlikte benim yanıma geldiler; kendisine getirdiğim mektubu okuyunca, bana hizmet etmek için elinden gelen her şeyi yapacağını bildirdi; çünkü, tanışmış olduğum Clays Davion mektuplarında benim adımı vermiş, oraya geldiğim zaman Dük hazretlerine nasıl hizmet ettiğimden bahsetmiş. Tüccar hemen dük d'Aubert Austriche'e[1] gitmiş. Bu dük, benim efendimin

---

[1] Bohême ve Macaristan kralıyken, Sigismund'un ölümünden sonra Albert II adıyla imparator seçilen Avusturya dükü Albert V, 10 ağustos 1397'de Viyana'da doğmuştur; Sultan Murad II'ye karşı giriştiği talihsiz sefer sırasında Langendorf'ta 27 ekim 1439'da ölmüştür.

Alman kuzeniydi; tüccar benim buraya nasıl geldiğimi ona anlatmış ve adımı vermiş. Dük hazretleri, kont Xil'in[1] hizmetinde bulunan ve Senich adını taşıyan bir görevliyi hemen göndermiş; böylece, Messire Albrech de Potandorf da[2] çok geçmeden geldi; beni ve Flandres ile Brabant arasındaki bölgeden gelmiş olanları, dük Frederic d'Austriche'nin tebaası sandığı için uzun zaman bekletmeden yanına kabul etti; dük Frederic, benim efendime meydan okumuştu. Benim dönüşümden iki saat sonra Messire Albrech de ikamet ettiğim yere at binmiş olarak geldi ve beni esir almak için geldiğine inanıp inanmadığımı sordu, ama tam tersi bir durumla karşılaştım: Senyör d'Austriche, benim Seigneure le Duc'e hizmet eden bir kişi olduğumu bildiği için bana hoş geldin demek üzere kendisini göndermişti. Bunları söyledikten sonra benim gerçekten Seigneur le Duc'ün hizmetinde mi olduğumu, yoksa başka bir niyet mi taşıdığımı kendisine açıkça bildirmemi istediğini, çünkü Monseigneur d'Austriche'nin, kendi hizmetinde olanlara yaptığı gibi bütün görevli kişilere de bunu sormak âdetinde olduğunu söyledi. Messire Albrech bana altın ve gümüş hediye etti, atlar ve daha birçok şey verdi; beni kötülüklere karşı teçhiz etti; her ne kadar ben bunların karşılığında ona bir şey veremediysem de şerefli bir insan olarak bunu vermeli ve yapmalıyım. İki gün sonra senyör d'Aultriche, kendisine saygılar sunmak ve görüşmeler yapmak için gelip gelmeyeceğimi öğrensin diye Messire Albrech'i bana gönderdi. Onun yanına âyinden sonra çıktım; çevresinde sekiz on kişi

---

Albert 1432'de, imparator Sigismund'un henüz on üç yaşında bulunan kızıyla evlenmişti; bu prenses 1442'de ölmüştür.

[1] Herman Cillei'nin oğlu ve Barbe de Cillei'nin de kardeşi olan kont Cillei, Polonya, Macaristan ve Avusturya ile ilgili işlerde önemli bir rol oynadıktan sonra 1457 yılı mart ayında Ladislas Corvin tarafından öldürüldü.

[2] Albrecht von Pottendorf, XVI. yüzyılın ilk yarısında sona eren soylu bir aileye mensuptu. Arazileri, Aşağı Avusturya'da Pottendorf ve Ebenfurt'ta bulunuyordu. 1430 yılından itibaren birçok belgede Albrecht de Pottendorf adına rastlanmaktadır. Dük Albert ile aralarında akrabalık bağları vardı; çünkü annesi Elisabeth de Walsee, dük Albert'in ailesine katılmıştı. Albrecht von Pottendorf 1441 yılında kral Frédéric IV'ün temsilcisi sıfatıyla Francfort genel meclisinde bulunmuştu.

kadar, yüksek düzeyde eski şövalyeler vardı; kendisine saygılarımı ifade eden hareketi yaptığım zaman elimi tuttu ve diz çökmüş olarak konuşmamı istedi, benden haberler almaya çalıştı. Efendim ile ilgili olarak ve diğer devletlerden çok onun devleti hakkında sorular sordu; bana öyle geldi ki bunları sevgiyle ve samimiyetle soruyordu. Austriche senyörü söylendiği gibi akıllı, esmer tenli, iyi niyetli ve yumuşak; her haliyle erdemli bir prens ve büyük bir hükümdardı. İri yarı, yiğit bir insandı. Houltz'lar[1] tarafından konulan dinsel kurallara uymak istemedikleri için ülke dışına kovulmuş olan bazı Bohême senyörlerini yanına almıştı. Bir defasında Bohême'in Panepot[2] adındaki bir büyük baronu, bir uzlaşma zemini oluşturmak için refakatinde başkaları da olduğu halde kendisine gelmiş ve bu amaçla büyük armağanlar getirmişti; çünkü, bana söylendiğine göre Houltz'lar Prusya senyörlerine karşı Polonya kralının yardımına gitmek istiyorlardı. Austriche senyörü onlara cevap olarak, İsa'nın inancına dönmedikleri takdirde hayatı boyunca kendileriyle ne anlaşmaya ne de barışa gitmeyeceğini söyledi. Şu sıralarda senyör d'Austriche, bütün Moravia ülkesini ele geçirmiş ve Houltz'ları iki kere bozguna uğratmıştı. Bana anlatıldığına göre onun yönetim tarzı, yiğitliği, âlicenaplığı kendisine çok şey kazandırmıştı. Bundan sonra beni, çok güzel bir kadın olan düşes ile Macaristan ve Bohême krallıklarından, bunlara bağlı diğer senyörlüklerden oluşan imparatorluğun varisi durumundaki kızını görmeye götürdüler. Düşes, senyöre bir tek kız evlât vermiş

---

[1] Hussite'ler (Jan Hus'ün dinsel öğretilerinden yana olanlar, bu görüşlerinden dolayı yakılarak ölüme mahkûm olmuş ve külleri Rhin nehrine atılmıştır).

[2] Puta de Castalowic, XIV. ve XV. yüzyıl vekayinamelerinde yer almış ünlü bir Bohême ailesine mensuptu. Castalowie kasabası bügün Sternberg ailesine ait arazilerin bir kısmını teşkil etmektedir. Puta III de Castalowic, Hussite savaşları sırasında imparator Sigismund'un en ateşli taraftarlarından biri olmuştu. Thaborite'leri yenilgiye uğrattı ve onlar üzerinde birçok kazanımlar elde etti. İmparator Sigismund onu birçok müzakerelerde kullandı, özellikle de Caslaw (1423) ve Prag (1434) genel meclislerinde önemli müzakerelere katıldı. Bu hizmetlerini ödüllendirmek için imparator ona büyük ölçekte bir tımar arazisi tahsis etti. Puta III de Castalovic, 1435 yılında arkasında hiç çocuk bırakmadan Presbourg'da öldü.

ve başkası da olmamıştı;[1] kendisi çok iyi bir bakım görüyor ve çoğu zaman onun önünde atlı mızrak oyunları oynanıyordu. Bu düşes bana çok iyi bir kabul gösterdi ve efendim Dük hakkında sorular sordu, madam Düşesi tanımak istedi; sonra da beni, senyörlerin ve benden daha yüksek düzeyde bulunan insanların refakatinde ikametgâhıma gönderdi. Ertesi günü Austriche senyörü, Messire Albrech vasıtasıyla beni aradı ve kendisiyle birlikte yemek yemeğe davet etti, ve bana, kendi ülkesinden bir büyük senyörün ve bir de Macar senyörünün yer aldığı sofrada ikramda bulundu; dört köşe bir masada yemek yeniyordu; et, tek bir tepsi içinde getiriliyor, en yakın olan eliyle etten bir parça alıyordu, çünkü âdet böyleydi. Önce deneniyor, sonra herkes yiyordu; bu tarz, sofradakiler için bir güvenlik önlemiydi. Bana söylendiğine göre hiç kimse yetkili kişiye emir vererek yemeğini odasına getirtemiyor ve yalnız başına yemek yiyemiyordu. Burada çok et yenmekteydi ve etlerde çok baharat kullanılmaktaydı; arka arkaya et ve balık yenebiliyordu. Yemekten sonra, dansları seyretmem için beni düşesin yanına götürdüler; bu danslara çok zarif insanlar, soylu erkekler ve şimdiye kadar hiç görmediğim derecede güzel saçları olan kibar hanımlar katılıyordu. Madam orada bana altın teller ve ipekle işlenmiş enselikli bir kukeleta ile ülkenin âdeti uyarınca baş üstüne konan elmaslı bir zincir halka armağan etti. Yine orada, Paiser[2] adında çok kibar bir soylu kişiyi yanıma verdiler, kendisi senyörün mabeyncisiydi ve mücevherlerin muhafazasıyla görevliydi, büyük bir yetki ve otorite sahibiydi; bu zat, Austriche senyörünün emri üzerine beni götürüp mücevherleri görmemi sağladı; bunlar arasında Bohême krallığının tacını da gösterdi. Tac üzerinde çok değerli taşlar vardı;

---

[1] Anne d'Autriche 1433'te dünyaya geldi, 1446'da Saxe dükü Guillaume'la evlendi ve 13 kasım 1462'de, kocasının gömülü olduğu Eccardsberg şatosunda kederinden öldü. Listemann ona azize payesi verdi. Bertrandon de la Broquière bu prensesin doğum tarihini tesbit etmiştir; Hergot bu tarihi müphem bırakmıştır; *Genealogia diplomatica gentis Habsburgicæ*, Viyana, 1739.

[2] Albert V döneminin belgelerinde Peyser'in adı geçmemektedir; bu isme yalnız bir kez, 4 ocak 1427'de Neustadt'da, dük Frédéric tarafından Georges Peyser ile kardeşlerine, Carinthie'de vadesi dolan bir tımar arazisini bir yıl müddetle kullanmaları için verilen bir yetki vesilesiyle rastlanmıştır.

hele bir yakut vardı ki hayatımda bu kadar irisini görmedim; anladığım kadarıyla bu taşın önemli bir tarihi vardı ama bu tarih tam belirlenebilmiş değildi; taşın her yüzünden içindeki siyah bir şeyler görünüyordu. Mücevherlerden sonra Austriche senyörünün savaş araçlarını görmeye gittik; bunlar Bohême'lilerle savaşmak için yaptırılmıştı; bunların, savaşta yirmiden fazla insanla kullanılanlarını gördüm, bana anlattığına göre senyör bunların öyle büyüğünü yaptıracakmış ki ancak üç yüz adamla kullanılabilecek ve bir yerden bir yere çekilmesi için de on sekiz at gerekecekmiş.

Burada, Dük'ten sonra Austriche'nin en büyük senyörü ve soylu bir şövalye olan Monseigneur de Valse[1] ile karşılaştım. Yine burada Chouave'ın[2] soylu bir şövalyesi olan Messire Jacques Trousset ile tanıştım, beni çok iyi ve güzel karşıladılar. Bunların arasında le Chanc adında birisi vardı ki kendisi imparatorluğun içki işlerine nezaret etmekle görevliydi ve bu görev ona nesilden

---

[1] Reinprecht IV de Walsee, XV. yüzyılın ilk yıllarında Avusturya'da önemli bir rol oynamış bulunan ve dük Albert'e valilik yapan Reinprecht III de Walsee'nin oğludur. Avusturya'daki ve Styrie'deki arazileri ve Enns'in ötesinde kalan tüm Avusturya'nın hazine-i hassa nazırlığı görevi de oğluna kalmıştı. Moravya'daki ve Aşağı Avusturya'daki birçok askeri birliklere kumanda etmiş ve 1427'de, Zwettel hezimetinin sorumlusu olmakla suçlanmıştır. Reinprecht IV de Walsee 1427 yılında ölmüştür.

[2] Jacques Truchsess de Waldburg, Roma Kutsal İmparatorluğunun Yukarı ve Aşağı Souabe bölgesi başhakimi olup Hans Truchsess de Waldburg'un üç oğlundan en büyüğüdür. Kendisine 1429 yılında Trauchburg kentinde hem ağır hem de adi suçları yargılama yetkisini bahşeden ve bu kentin ve de Schaffhouse kentinin Bénédictin manastırlarının jandarma kumandanlıklarını ihsan eden imparator Sigismund'un lûtfuna mazhar olmuştur. Dük Frédéric d'Autriche, de ona ve oğullarına, Trauchburg tımar topraklarının temlikini onaylamıştır. Jacques Truchsess'in adı, dük Guillaume de Bavière ile kardeşi Ernest arasında meydana gelen ve Bâle Konsili'nin önüne götürülen anlaşmazlığı çözmekle görevlendirilmiş hakemler arasında geçmektedir. Kutsal Toprakları da ziyaret etmiş olan Jacques Truchsess ilk evliliğini, Rodolphe de Tierstein'ın kızı olan Hohenbberg düşesi Magdeleine ile yapmış, ikincisinde ise Rötelen ve Hochberg margrav'ı Guillaume'un ve Elisabeth de Montfort'un kızları Ursule ile evlenmişti. Jacquees Truchsess 1460 yılında ölmüştür. Bkz. M. von Pappenheim, *Chronik der Truchsessen von Waldburg*. Memmingen, 1777-1785, 2. cilt

nesle veraset yoluyla[1] geçmişti; bu zat benim Monseigneur Dük'e hizmet ettiğimi biliyordu ve beni korumak için Baviera'ya gittiğim zaman çok dikkatli olmam gerektiğini söyledi; çünkü kendisi Bar[2] savaşında kardeşini ve dostlarını kaybetmişti. Bu durum Austriche senyörüne de iletildi, benim gitmemden çok burada kalmam istendi; ona gitme izni verildi, ben kaldım.

Onun, daha önce bahsettiğim küçük atlar ve alçak eyerler üzerinde üç kez mızrak oyununa katıldığını gördüm. Bir defasında Avusturya senyörünün saray avlusunda oynadı; diğerlerinde de sokaklarda oynadı ve buradaki oyunların birinde ağır şekilde yaralandı. Bu Avusturya (Austriche) senyörünün maiyetindekilerden birine de vurduğunu gördüm ve yine orada, Messire Jacques Trousset'nin silahlarını kuşandığını farkettim. Austriche senyörünün hep yanında bulunan muhafazakâr bir Bretanyalıyla da burada karşılaştım; Toutseul adı verilen bu koruma görevlisi, İspanya ordu kumandanın da yanında bulunmuştu ve hergün âyinde ya da nereye gitmek istersem orada bana refakat etmek için

---

[1] İmparatorluğun içki işleri görevlisi sıfatı veraset yoluyla geçen bir unvandı ve 1413 yılında, erkek varisleri tükeninceye kadar Limburg muhasebeciler ailesine aitti. 1414 yılında ölen Frédéric III Schenk de Limburg, Elisabeth de Hohenlohe-Speckfeld ile evlenmiş ve bu kadından, dokuzu erkek ikisi de kız olmak üzere on bir çocuğu olmuştu. Erkek çocukların en büyüğü olup 1396'da doğan Conrad, Monfort kontesi Claire ile evlenmişti; Clairi 1482'de öldü. 1400 yılında doğan ikinci oğlu Frédéric, Tierstein kontesi Suzanne ile evlendi ve 1474 yılında öldü. Prescher, yazmış olduğu Limburg kontluğu tarihinde, Condrad'ın Viyana'ya gitmiş olduğundan söz etmemektedir ama 1431'de Hall burjuvalarıyla kendisi arasında çıkan bir anlaşmazlık nedeniyle imparator Sigismund'a şikâyete gittiğini, imparatorun da Corad'ın karşıtları lehine bir karar verdiğini bize söylemektedir. Prescher'in anlattığı öyküden, Frédéric Schenk'in ateşli bir mizaca sahip olduğu sonucu çıkmaktadır; bu da, Bar'da öldürülen kardeşinin intikamını neden La Broquière'den almak istediğini bize açıklamaktadır. Heinrich Prescher, *Geschichte und Beschreibung der zum fränkischen Kreise gehörigen Reichsgrafschaft Limpurg*. Stuttgart, 1789-199 cilt I, s. 189-199.

[2] Conrad ile Frédéric'in kardeşi Georges Schenk de Limburg, 1405'te doğdu; 1431'de Sandaucourt savaşında öldürüldü; bu savaş, Antoine de Lorraine ve Bourgogne mareşali Antoine Toulongeon tarafından Bar düküne karşı Renier'de açılmıştı. *Chroniques de Monstrelet*, la Société de l'histoire de France yayını, cilt IV, s. 453-456.

bulunuyordu. Buradan ayrılacağım zaman, kendisinin satmak için ayırdığı dört yüz ons ağırlığındaki gümüşü bana hediye etti; benim bütün paramı harcamış olabileceğimi düşünmüştü; bu işten kimseye bahsetmeyeceğine dair söz verdi, çünkü benim kimseden ne borç para ne de hediye almak istemediğimi biliyordu; Austriche senyörünün bile armağanını bana gizlice verdiğinden haberi vardı. Bunun gibi Messire Albrech de bana borç vermeyi teklif etmişti; Messire Robert D'Avrestorf[1] ise geçen yıl tebdili kıyafet ederek Flandres'da bulunmuştu ve kendisi buranın büyük senyörlerinden biri olarak bizim Dük Hazretlerini görmüştü ve ondan sitayişle söz ediyordu.

Buda'dan yola çıktıktan sonra bir kır şehri olan Thyate'ye[2] geldim; söylendiğine göre kral çoğu zaman burada kalırmış. Sonra, Javir adı verilen ve almanca Rave diye anılan bir şehre geldim; burası Tuna nehri üzerindeydi.[3] Yola devam ederek, Tuna'nın içinde bir ada halinde kalmış küçük bir şehrin önünden geçtim; bana söylendiğine göre imparator vaktiyle burasını Bourgogne dükünün adamlarından birine vermişti, sanırım bu

---

[1] Albrecht III d'Ebersdorf'un oğlu Reinprecht III d'Ebersdorf, Avusturya başmabeyncisiydi. Ebersdorf ailesi, adını taşıdığı bu fief'ten başka Packstall, Mollenburg ve Leiben topraklarının da fief olarak maliki durumundaydı. Reinprecht III, önce Conrad de Pattendorf'tan dul kalan Jeanne de Sstreitwiessen ile, sonra da şövalye Jean Joerger'in kızı Catherine ile evlendi. 1462 yılında öldü.

[2] "Dotis ya da Totis, macarca adıyla *Tatta*, bataklıklar ortasına kurulmuş küçük bir müstahkem şehirdir. Burada Macar krallarının evleri ve eğlence bahçeleri vardı; şehir, 1543'te Sultan Süleyman tarafından ele geçirilince bütün evleri ve yapıları yerle bir edildi; bugün hâlâ hıristiyanların elinde bulunan şato bu yıkımın dışında bırakıldı. Şatonun yakınlarında kurulmuş bir mermer ocağından kırmızı beyaz renkli güzel mermerler çıkarılıyordu" Wagner, *Delineatio provinciarum Pannoniæ*, Augsburg, 1685, s. 4.

[3] Györ idari bölgesi içinde yer alan Györ ya da Raab. "Rab veya Jaurinum şehri, Rab ve Rabnitz ırmaklarının Tuna'ya döküldüğü yerde kurulmuştur. Burası çok muhkem bir yerdi; sınır üzerinde yer alan bu şehir Türklerin saldırılarına uzun süre dayanmıştır. Burada iki köprü vardır: birisi Austriche yakasında, diğeri ise Alba regalis ya da Stul-Weissenbourg tarafındadır." *Relation de plusieurs voyages faits en Hongrie, Servie, Bulgarie, etc. traduit de l'anglais de sieur Edouart Brown.*. Paris, 1674, s. 36; *Jac. Tolli epistole itinerariæ.* Amsterdam, 1700, s. 146.

kişi Messire Renier Pot[1] idi. Buradan da Bruck[2] adı verilen ve sağlam bir geçit teşkil eden şehre geldim; büyük bir bataklık alanda akmakta olan bu ırmak üzerinden geçerek uzayıp giden dar bir yol, Macar krallığını Avusturya Dükalığından ayırıyordu; benim görebildiğim kadar, çok az sayıda insan Avusturya tarafını korumaktaydı ve bu tarafa kimse geçemiyordu. Yaklaşık iki fersah ötede Milano elçisi, efendisi Milano dükünün yanına gitmek üzere yolunu ayırdı; ben de Avusturyanın Viyana şehrine yöneldim. Buda'dan ayrıldığımdan beri beş gün geçmişti; bu Viyana şehri oldukça büyük bir yer; tüccarlarla ve her çeşit iş ve meslekten insanlarla dolu bir kent. Geniş hendeklerle ve yüksek surlarla çevrilip her yanı kapatılmış; kuzey tarafı Tuna nehrine dayanıyor; ırmak burada surlar boyunca akıp gidiyor. Burası çok neşeli bir şehir, çok miktarda eğlence yeri var; bulunduğu yöre de çok güzel ve hoş. İnsanları iyi giyimli ve Macaristan'dakilerden daha kibar ve zarif. Her ne kadar hepsi de boynundan beline kadar inen ve aşağı kısımlarda genişleyen Fransız tarzı giysiler içindeyse de

---

[1] Prugne, Thoré, Melizi ve Roche-Noulay senyörü Messire Regnier Pot. "Bourgogne dükü Jean'ın tarafını tutuyordu, Orléans'lara ve kral naibi Charles'a karşıydı; bu yüzden, dükün Fransa'da Faris'e karşı gönderdiği ordunun kumandanlarından biri oldu ve Senlis'i, Mont-le-Héry'yi, Estampes'ı, Saint-Clou köprüsünü, Pontoise'ı, Beaumont'u, Meulan'ı zaptetti ve kraliçe ile prenses Catarine'i Armagnac'ların elinden kurtardı. Aynı dük tarafından Dauphiné eyaletine vali yapıldı ve Berry düküyle birlikte Fransa kral naibi ilân edildi; sonra da dük Philippe le Bon'a müşavir ve başmabeynci sıfatıyla hizmet etti ve 1420 yılında, Isabeau de France ile İngiltere kralı Henry'nin Troye şehrindeki nikâh akdi töreninde hazır bulunan dük'e refaket etti. Dük onu, Theroanne piskoposu ve Ancres senyörüyle birlikte Fransa kralı Charles VIII nezdine, ondan bazı açıklamalar almak ve kendisine, 1435 yılında akdedilmiş Arras barış antlaşmasına tam uyması gereğini hatırlatmak için elçi olarak gönderdi." J.-B. Maurice, *Le blason de tous es chevaliers de l'ordre de la Toison d'or.* La Haye, 1667, s. 4.

[2] Leitha üzerindeki Bruck, Aşağı-Avusturya'da, müstahkem şatoyla korunan bir şehirdir. Gérard ve Rove'un, *Chronique d'Autriche* başlıklı eserinin dokuzuncu kitabında anlattığına göre, Mathias Corvin bu şehri muhasara altına almış ve açlıktan kırılmasına neden olmuştur. Mathias Corvin'in ölümünden sonra kumandan Jean Torcianus, şehrin içine girmek için şatodan çıkmak ihtiyatsızlığında bulununca şehir sakinleri, Maximilien I'in askerlerini gizlice içeriye soktular ve bunlar da o alana egemen oldular. Tscherning, *Das Königreich Hungarn,* Nurenberg, 1687, s. 80.

savaşa giderken üstlerine zırhlı gömlekler, başlarına büyük miğferler giyiyorlar ve diğer zırhlarını da ülkenin usullerine göre kuşanıyorlardı.

Avusturya'nın ve Bohême'in uç bölgelerinde, surlar üzerinde saldırganı bekleyen savaşçılar ve Macaristan'da da okçular bulunuyordu; bunların okları Türklerin okları gibiydi, ama Türk okları kadar iyi ve sağlam değildi; üstelik bunları kullananlar da iyi okçu değildi. Macarlar üç parmaklarıyla ok attıkları halde Türkler yüzük ve başparmaklarını kullanarak atıyorlardı.

Avusturya senyörüne ye karısına veda ettiğim zaman, bir şeye ihtiyacım olup olmadığını sordular; ben de daha önce yardım teklif edenlere söylediğim gibi, efendim olan Dük hazretlerinin beni çok iyi teçhiz ettiği, ihtiyacım olan her şeyi fazlasıyla sağladığı, onun yanına ulaşmak için daha bir hayli yol almak gerektiği halde hâlâ yeterince param olduğu cevabını verdim. Bunun üzerine beni, görevli olarak Bohême sınırındaki ülkesine giden Monseigneur de Valse'e emanet etti, ayrıca Messire Jacques Trousset'ye de emanet etti.

Bu Viyana şehri Tuna üzerinde kurulmuş olup efendim Dük'ün alman kuzeni olan dük Aubert d'Austriche'ya aitti; kendisinden, benim ülkeden sağ salim geçebilmem için resmi güvence sağlayacak bir belge vermesi ricasında bulundum, o da bunu verdi.

Ve bana, Hussite'lerin kendisinden barış yapılmasını talep ettiklerini, ancak bunun sağlanması için hiçbir şey yapmak istemediklerini, oysa yapacakları şeyin Prusya senyörlerine karşı Polonya kralının yardımına gitmek olduğunu söyledi. Viyana'dan sonra Sainct Polquin[1] adında bir şehre geldim. İki

[1] Saint-Pölten, Tuna nehrine dökülen Traisen ırmağı kenarına kurulmuş bir Aşağı-Avusturya şehridir. Söylendiğine göre Charlemagne'ın babası Pepin tarafından kurulmuş olup XIII. yüzyılda Passau piskoposluğuna bağlıydı. Passau piskoposu Jorig'in ölümünden sonra 1423'te, Leonhard Layming onun yerini alması için çağrıldı. Bu zat, piskoposluk makamına seçilebilmesi için yetmiş bin florin harcadı ve borçlarını ödeyebilmek için piskoposluk malı olan birçok araziyi satmak zorunda kaldı. 1446'da, Reinprecht de Walsee'ye Saint-Pölten şehrini ve senyörlüğünü yirmi beş bin florine sattı. Tscherning, *Das Kœnigreich Hungarn*, s. 62; Th. Mayer, *Dreizehn Urkunden über die Verpfä*

günlük yolculuktan sonra geldiğim bu şehirde, bütün ülkelerin ihtiyacı olan kılıç, hançer gibi kesici silâhlar yapılmaktaydı.

Buradan da yine Tuna nehri üzerinde bulunan ve Melch[1] adını taşıyan bir şehre geldim; burada Chartreux papazlarına ait çok güzel bir manastır vardı. Ülkenin en iyi okları bu manastırda yapılıyordu. Viyana'ya ve buradan daha öteye, üç günlük yol mesafesine kadar Tuna nehri doğuya doğru akar, Buda'nın üst taraflarında güneye döner ve Belgrad dirseğine kadar böyle akar, buradan yine güneye dönerek Macaristan'la Bulgaristan arasından geçer ve söylendiği gibi Montcastre'da[2] Karadenize dökülür. Bunu orada bulunmuş olan insanlara dayanarak söylüyorum. Sonra, Valse[3] şehrine geldim. Burada, Tuna kıyısındaki oldukça yüksek

---

ndungen von St-Pölten, etc., Archiv für Kunde œsterreichischer geschichtsquellen, Viyana, 1851.

[1] Melk *(Medelium)*, Aşağı-Avusturya'da, Tuna'nın sağ yakasında kurulu küçük bir şehir. Söylendiğine göre vaktiyle Disenburg adını taşıyormuş.

Burası, Avusturya sınır valilerinden biri olan Leopold tarafından Gison adında bir senyöre verilmiş, şato ise Bénédictin rahiplerine terkedilmişti; rahipler 1085 yılında gelip buraya yerleştiler ve bir de kilise inşa ettiler. Leopold IV manastır arazisini önemli ölçüde genişletti ve doğrudan Papalık makamına bağlanmasını sağladı. İskoçya kraliyet hanedanından prens Saint Colomann, Kudüs'e giderken Stockerau'da tutuklanmış ve imparatorluğun düşmanları tarafından gönderilmiş bir casus olmakla suçlanarak asılmıştı (1015). Sonradan masum olduğu anlaşılınca muhteşem bir törenle Melk kilisesinin içine gömülmüştür. Melk şehri, Kalenberg ve Viyanadan önce Avusturya sınır valilerinin ikamet mahalli olmuştu.

[2] Montcastre bugün Aq Kerman adını taşımaktadır; bu şehir, Tuna nehrinin ağzında kurulmuş olmayıp Dniester'in küçük bir koyunda bulunmaktadır. Bertrandon de la Broquière, XV. ve XVI. yüzyıl müelliflerinin Queli adıyla sözünü ettikleri Kilia şehrini Montcastre ile karıştırıyor. Bu iki şehir de 1484 yılında, Sultan Bayezid zamanında Türkler tarafından ele geçirilmiştir.

Ghillebert de Lannoy da Montcastre şehrinden bahseder: "Eflâk senyörü, kendisinden ayrılırken bana bir at, tercüman ve kılavuz verdi; bu Eflâk ülkesinde genişliği dört fersahı aşan büyüklükteki ıssız yerlerden geçtim. Karadeniz kıyısında kapalı bir liman şehrine geldim; Montcastre ya da Beliegarde (Bioligarod) adını taşıyan bu şehir Cenevizliler ve Eflâklılarla meskûndu." *Voyages et ambassades*, s. 59.

[3] Bu küçük şehir Aşağı-Avusturya'da, Tuna'nın sağ yakasında, Naarn ırmağının Tuna'ya döküldüğü yerin yakınlarında kurulmuştur. Bazı müelliflere göre Walsee şehri, eski *Falciano*'dur.

ve kayalık bir tepe üzerine kurulmuş bulunan ve bir senyöre ait olan müstahkem bir şato vardı. Senyör bana, şimdiye kadar benzerini hiç görmediğim, çok zengin işlemeli ve incilerle donanmış giysiler gösterdi. Yine burada, Tuna nehrinin akış istikametine ters yönde, beygirlerle çekilen tekneler gördüm.

Ertesi günü, Bavyera'lı bir asilzade Valse senyörünü görmeye geldi; Messire Jacques Trousset onu bir bahçenin kapısında bulunan muşmula ağacına asmak istiyordu; ama senyör, Messire Jacques'ı uyardı ve bu ayıbı işlememesini rica etti. Buna karşılık o buraya kadar bunu yapması gerektiği için geldiğini söyledi. O zaman senyör bu asilzadenin önüne kadar biraz yürüdü ve ona bir işaret verdi ve o da geriye döndü. Bunun nedeni şuydu: Messire Jacques gizli bir birliktendi ve kendisiyle olan bazı kişiler de aynı örgüttendi; sözü edilen asilzade de öyleydi ama o görevini kötüye kullanmıştı.

Buradan da Oens[1] adı verilen ve yine Oens adındaki bir nehrin[2] üzerinde bulunan bir şehre geldim. Sonra da Evresperch[3] adındaki bir şehre geldim; burası Passot piskoposluk bölgesi içindeydi ve yine aynı ırmak kenarında bulunuyordu.

Buradan da çok güzel bir şehir olan Lins'e[4] geldim; şehirde, Tuna nehri kıyısında yer alan çok güzel bir şato vardı ve burası Avusturya senyörüne aitti, yönetimi senyör Valse'nin elindeydi, Bohême sınırına da çok yakındı. Burada çok güzel bir kadın olan

---

[1] Ens *(Ensia, Anisus)*, Yukarı-Avusturya'da bulunan ve piskoposluk yönetim bölgesi içinde yerlan eski bir şehirdir. Burası, Ens ırmağının Tuna'ya karıştığı yerden bir mil mesafede, Lintz'in üç mil doğusunda ve Passau'dan on bir mil ötede kurulmuştur. Rivayetlere göre Ens, eski *Laureacum* şehrinin bir kalıntısıdır ve aziz Marcos ile aziz Luca burada incil vazetmişlerdir. Hun istilası yüzünden piskoposluk Ens'ten Passau'ya nakledilmiştir.

[2] Inn, eskilerin Œnus'u, Septimer dağı eteklerinden doğar ve Passau ile Innstadt arasında Tuna'ya dökülür.

[3] Yukarı-Avusturya'daki Ebelsberg, Passau piskoposluğuna bağlıydı; Macar akınlarına karşı güçlü surlarla ve bir kaleyle korunuyordu. Traun ırmağı, üzerinde Ebelsberg şehrinin bulunduğu dağın eteklerinde akmaktadır.

[4] Yukarı-Avusturya'nın başkenti olan Linz *(Aurelianum Lintum, Lentia)*, Viyana'dan otuz mil ve Passau'dan da on iki mil mesafede bulunmaktadır. Almanya imparatorları zaman zaman Linz şehrinde ikamet ediyorlardı. Traun ırmağının suları Linz yakınlarında Tuna'ya karışır.

madam de Valse'yi de gördüm; onunla tanışmaktan çok onur duydum, kendisi Bohême ülkesindendi.[1] Bana gayet güzel tırıs giden cins bir at verdi; ayrıca ülkenin âdetlerine göre başıma takmam için, üstüne bir yakut bir de elmas taş yerleştirilmiş bir halkanın da içinde yer aldığı incilerle bezenmiş bir de başlık verdi. Ben, Messire Jacques Trousset ile birlikte şehirden ayrıldım, Monseigneur de Valse burada kaldı. Sonra Erfort adında bir şehre geldim, burası Chambourch[2] kontuna aitti; bu şehir Avusturya ülkesi için gerekliydi. Viyana'dan buraya gelinceye kadar altı gün geçmişti.

Şimdi de Riet adını taşıyan ve Baviera'da yer alan ve dük Henry'ye[3] ait olan bir şehre geldim.

Buradan da Sceine[4] kıyısında bulunan Preune adındaki şehre geçtim.

Yine buradan da ayrılıp Bourchaze[5] adındaki şehre geldim; burası dük Henry de Baviere'e aitti ve üzerinden geçtiğim Sceine ırmağı kıyısında çok güzel bir şatosu vardı.

---

1 Reinprecht de Walsee, 1412 yılında ölen Henri V de Rosenberg'in kızı, Prag şehri kumandanı Ulrich II de Rosenberg'in kızkardeşi ve kendisinin de kuzeni olan Catherine de Rosenberg ile evlenmişti.

2 Bu kelimeyi, Erfort yerine Efferding olarak okumak gerekir. Efferding, Avusturya'da Enns'in yukarılarında, Hausruck bölgesinde, 1567 yılında sona eren bir aileye mensup Schaumburg kontlarının mülkiyetindeki bir şatonun ve bir senyörlüğün adıydı. Schaumburg kontları, Linz'den Passau'ya uzanan vadinin sahipleriydi. Schaumburg şatosunun kalıntıları, şimdiki Pupping kasabası yakınlarında, Efferding'in yukarı taraflarında, Tuna kıyısında yer alan ağaçlıklı bir tepeden görülebilmektedir.

3 Yukarı-Avusturya'daki Ried şehri, Burghausen senyörlüğüne bağlıydı. Bu küçük şehir, imparator Henri VII'nin zamanında Avusturyalılar tarafından yakıldı. Yalnız şato yangının dışında kalmıştı.

4 Passau'dan altı mil mesafede, Inn kıyısında bulunan Braunau, bir zamanlar Aşağı-Bavyera'nın bir parçasıydı. Şimdi Avusturya'ya ait bir yerdir.

5 Yukarı-Bavyera'da, Salzache ırmağı kıyısındaki Burghausen, Salzbourg başpiskoposluğunun sınırı üzerindeydi. Bu şehir, Salzbourg'dan yedi mil, Munich'ten de on üç mil uzaklıktadır. Burghausen senyörlüğü ve şatosu Bavyera dükünün eline geçmiş ve şato da 1255 ile 1505 yılları arasında Aşağı-Bavyera düklerinin ikametgâhı olmuştur.

Bourchaze'den Mouldrouf'a[1] geçtim, burada da Ting adını taşıyan büyük bir ırmağı aştım.

Sonra dük Loys de Baviere'in topraklarına girdim ama şehirlerin içine girmeden geçtim.

Munecque adında ve şimdiye kadar hiç görmediğim güzellikte küçük bir şehre geldim; burası dük Guillaume de Baviere'e aitti. Buradan da Lansperch[2] adı verilen bir şehre geçtim; Lansperch'ten sonra Baviera ülkesinden çıkmış ve Souave ülkesine girmiş oldum ve düke ait olan Meindelahan[3] adındaki şehre geldim. Buradan da Mamines[4] adını taşıyan ve imparatorluğa ait olan bir şehre geçtim.

Sonra Messire Jacques Trousset ve kardeşlerine ait olan topraklara girdim; Messire Jacques Trousset beni sahip olduğu şatolardan Walpourch[5] adındakine götürdü; bazı dostlarını görmeye giden Messire Jacques'ı beklerken bu şatoda iki üç gün kaldım. Messire Jacques, yanımdan ayrılmadan önce adamlarına, kendisine nasıl hizmet ediliyorsa bana da öyle hizmet etmelerini emretti.

Buradan da yarılıp imparatorluğun Ravespourch[6] adını taşıyan bir şehrine geldim; sonra da Martorf[7] adındaki bir şehre

---

[1] Mühldorf, Bavyera çevresinin bir şehriydi ve Salzbourg başpiskoposluğuna bağlıydı; eski Œttingen şehrine bir mil mesafede, Inn ırmağının sol yakasında bulunuyordu. 1322'de Frédéric d'Autriche'in, imparator Louis de Bavière tarafından esir alındığı savaş Mühldorf yakınlarında cereyan etmiştir.

[2] Landsberg, Augsbourg'un güneyinde, Souabe sınırları üzerinde Lech ırmağı kıyısında kurulu küçük bir Bavyera şehridir.

[3] Mindelheim dans l'Allgäu, Memmingen'den üç mil mesafede Souabe bölgesindedir. Bu şehir 1443 yılında dük Louis de Teck'e aitti.

[4] Memmingen dans l'Allgäu, Ulm'dan altı fersah ve Augsbourg'dan on fersah uzaklıkta olup XV. yüzyılın sonunda, imparatorluğun gözden düşmüş kişilerinin sığınabileceği bir yer olmak özelliğine sahip bir imparatorluk şehriydi. Memmingen imparatorluk şehri olmadan önce Hergau kontlarına, Guelfes'lere Baviera'ya bağlı bir yerdi.

[5] Güney Souabe'daki Waldburg şehri, aynı adı taşıyan kontluğun merkeziydi. Bir dağ üzerine kurulmuş olan şato, aslında Souabe düklerinin av eviydi; sonradan Truchsess de Waldburg kontlarının ikamet yeri olmuştur.

[6] Ravensburg dans l'Allgäu, Schusser ırmağının sağ yakasında bulunuyordu ve Guelfes ailesinden gelen kontların ikamet ettiği bir şehirdi. Souabe

geçtim. Ve buradan da Constance piskoposluk bölgesi içinde bulunan ve Merspoch[1] adını taşıyan şehre geldim. Burası Constance gölü kıyısındaydı; genişliği burada üç latin miline ulaşan bu gölü de geçtim.

Sonra yine bu göl kıyısında kurulmuş bulunan Constance şehrine geldim ve Constance gölüne dökülerek burada onun adını alan Rin ırmağını geçtim. Buraya kadar Messire Jacques'ın refakatinde, güvenlik içinde geldim, kendisinin varlığı bana onur ve zevk verdi; o bunları hep benim efendim olan Dük'ün hatırı için yaptı. Kendisi burada kaldı ve beni, nereye gitmek istersem oraya götürmesi ve istediğim sürece bana refakat etmesi için kont Xil'e emanet etti. Messire Jacques'a veda ederek büyük bir üzüntü içinde kendisinden ayrıldım; o yiğit bir Alman ve soylu bir şövalyeydi. İyi niyetli tutumuyla daha ötelere kadar bana refakat etmek istiyordu; ne var ki kardeşi gibi bildiği Valse senyörü ile birlikte yapmak zorunda bulunduğu bir girişim nedeniyle dönmesi icap ediyordu. Ayrıca ülke âdetlerine göre bütün yakınlarının ve dostlarının birlikte olacağı, on üçe karşı on üç düzeninde tertiplenen bir atlı mızrak oyununa da iştirak etmesi gerekiyordu, oyuna kalkanlar ve miğferlerle katılacaklardı; onun, koşum takımları ve diğer malzemeleriyle, atlı mızrak oyunu için çok iyi bir donanımı ve silahları vardı, Walpourch'taki şatosunda bunları bana göstermişti. Buradan da Estran[2] adındaki bir şehre geldim; sözünü ettiğim Rin nehrinden de bir kez daha geçtim.

---

hanedanına mensup imparatorlar burasını açık bir şehir yapmışlardır. Autriche ailesine ait olan bir şato, şehrin dışındaki bir tepenin üstünde yükseliyordu.

7 Markdorf, Bade dükalığı içinde yer alan Constance bölgesindeki küçük bir şehirdi.

1 Constance gölü kıyısında kurulmuş olan Mersbourg şehri, Souabe bölgesi içindeydi. Buckhorn'dan iki mil mesafedeki Hagnau kasabasının yukarı taraflarında bulunuyordu. Mersbourg, Souabe prenslerinin ve bu şehri kendilerine ikamet yeri yapan Rohrdorf kontlarının elinde kaldıktan sonra Constance piskoposunun mülkiyetine geçti.

2 Stein şehri, Rhin'in sağ yakasında ve bu ırmağın Constance gölüyle birleştiği yerdedir. Rhin ırmağı, Stein'in Auffbourg kasabasıyla bağlantısını sağlayan ahşap bir köprüyle aşılıyordu. Bu şehir Souabe düklerine aitti ama XV. yüzyılda Hoheklingen baronlarının mülkiyetine geçti.

Nehrin öteki yakası boyunca giderek, ırmak kıyısında kurulmuş olan ve imparatorluk arazisi içinde bulunan Chauffouze[1] adındaki bir şehre geldim. Buradan da Walsquot[2] adı verilen bir şehre geçtim; bu şehir de Rin kıyısındaydı ve dük Frederic d'Austeriche'ye aitti. Sonra da Lausemberg[3] adı verilen bir şehre geldim; burası da aynı düke aitti ve yine Rin nehri kıyısında bulunuyordu.

Yine buradan da başka bir yere, aynı düke ait olan ve yine Rin ırmağı kıyısında yer alan Rinbel[4] adındaki bir şehre gittim; sonra, imparatora ait olan Bâle şehrine geldim. Kutsal Konsil bu şehirdeydi ve burası da Rin kıyısındaydı. İmparator naibi dük Guillaume de Baviere burada ikamet etmekteydi ve beni kendisiyle görüşmem için çağırttı; dükle ve karısı olan düşesle[5] görüştüm. Bu dükün imparatoru temsilen katıldığı ve Aziz Pederimiz

---

1 Shaffhouse ya da Shcaffhausen, Rhin nehri kıyısındaydı ve XII. yüzyılda Schiffhausen adını taşıyordu. Neubourg kontu Eberhard'ın oğlu Burchardt, şehri babasının kurduğu manastıra armağan etti ve adını da Schaffhausen olarak değiştirdi. Büyük bir refaha kavuşan şehir, imparator Louis de Bavière tarafından on iki bin gümüş mark karşılığında Avusturya dükü Othon'a bağlandı. 1415'te, Schaffhouse yeniden imparatorluk şehri oldu. İsviçre birliğine katılınca da, kendi adını taşıyan kantonun başkenti oldu.

2 Rhin bölgesinin dört müstahkem şehrinden biri olan Waldshut, İsviçre sınırında, Aar ırmağının Rhin nehrine kavuştuğu yerin yakınlarında bir noktadadır. Bu şehir 1249 yılında kont Albert de Habsbourg tarafından kurulmuştur. Bu tarihten önce Waldshut'un yerinde sadece bir av köşkü bulunuyordu.

3 Rhin bölgesinin, Bâle ile Schaffhouse şehirleri arasındaki dört müstahkem mevkiinden biri de Laufenbourg'dur. Bu şehir, Autriche unvanını taşıyan imparatora aitti.

4 Rheinfelden, Rhin bölgesinin dördüncü müstahkem şehriydi. Säckingen'den bir mil mesafede, Rhin nehrinin sol yakasında kurulmuştu. Bertrandon de la Broquière buradan geçtiği sırada, imtiyazlarını korumak koşuluyla Avusturya hanedanına bağlanmıştı.

5 Guillaume de Bavière, Goricie ve Tyrol kontu Mainard'ın kızı Catherine'le evlenip 8 ağustos 1397'de ölen dük Jean'ın oğluydu. Dükün bu evlilikten iki oğlu, bir de kızı oldu: Ernest ve Guillaume ile Sophie. Guillaume, Bâle konsilini himayesi altına aldı; Sophie de Bohême kralı imparator Wenceslas ile evlendi. Bavière dükü Ernest ise, kardeşiyle müştereken dükalığı yönetti.

Papa Eugene'in[1] elçisi Monsieur Cardinale de Saint Ange'ın da yer aldığı Konsil toplantısını gördüm; bu toplantıda ayrıca sayıları yediyi bulan kardinalleri, birçok patrik'i, başpiskoposları ve piskoposları da gördüm. Yine burada, efendim Senyörün gönderdiği kişileri, Chaslon[2] piskoposunu, rahip Jehan

---

[1] Önce Saint-Ange unvanıyla kardinal-diyakos, sonra da Saint-Sabine unvanıyla kardinal-rahip olan Roma doğumlu Julien Cessarini, 1426 yılında Papa'nın elinden kardinallik beratını aldı. Bu ruhani reislik görevinin bir icabı olarak Polonya'ya, Macaristan'a ve Bhême ülkesine giderek Haçlı Seferleri için vaazlar verdi. Martin V'in yerine geçen Eugène IV, Hussite'lere karşı bir dinsel haraket örgütlemek göreviyle onu Almanya'ya temsilci olarak gönderdi. Bâle Konsilini Papa adına topladı ve kurula başkanlık etti. Kurul, Floransa'ya nakledilince kendisi de oraya gitti. Macaristan'a gönderilince, Sultan Murad ile yaptığı mütarekeyi bozması için kral Ladislas'ı ikna etti: Eflâk ve Polonya birlikleriyle takviye edilmiş Macar ordusu, 1441 yılı kasım ayının birinci günü Varna ovasında Osmanlılarla savaşa tutuştu. Kral Louis, göğüs göğüse yapılan muharebeler sırasında öldü; kardinal de Saint-Ange, ordu bozguna uğrayıp kaçarken öldürüldü. Bazı tarihçilere göre de, kurtarmayı başardığı parasını gasp eden bir sandalcı tarafından Tuna nehri üzerinde öldürüldü.

[2] Chalon'un altmış sekizinci piskoposu Jean Rolin, Bourgogne şansölyesinin ve Jeanne de Landes'ın oğluydu; Autun katedraline baş diyakos, aynı şehirdeki Saint-Martin manastırına rahip ve Saint-Marcel de Chalon'a baş papaz oldu. 1431'de, Papa Eugène IV tarafından Chalon piskoposluğuna terfi ettirildi ve aynı yılın 9 ekimi piskoposluk merkezi arazilerinin mülkiyeti kendisine verildi. 1436'da, doğduğu şehir olan Autun'daki piskoposluk makamını işgal etmek üzere Chalon'u terketti. 1449'da, Papa Nicolas V'in eliyle kardinallik tacını giydi; kendi piskoposluk dairesinin başkentinde 1483 temmuzunda öldü. Bkz., Pierre Cusset, *L'Illustre Orbandale ou Histoire ecclésiastique de la ville et cité de Chalon-sur-Saône*. Chalon-sur-Saône, 1662, cilt II, s. 493-494.

Germain'i,[1] M'essire Guillebert de Lannoy'ı,[2] efendim Dük'ün elçisi senyör Willerval'ı gördüm. Papanın elçisiyle görüştüm, Rouen kardinaliyle[3] konuştum. Diğerleri arasından Rumeli ülkeleri patriğinin elçisi, efendim Senyör hakkında beni sorguya çekti ve efendime, Rumeli ülkelerinin fethi üzerine hiçbir şey söylemememi istedi; bana öyle geldi ki o bu fethi canü gönülden destekliyordu. Bâle şehrinden ayrılınca, bana refakat eden kişiyi serbest bıraktım, o da ülkesine döndü; ben de Lyon temsilcisi[4] Chaney'in refakatinde yola devam ettim. Dük Frederic Austeriche'ye ait olan Ferete kontluğunun topraklarına girdim ve Grantville[5] adı verilen bir şehre geldim.

---

[1] Dijon'da ya da Cluny'de, çok mütevazı koşullar içindeki bir ailede dünyaya gelen Jean Germain, Bourgogne düşesi tarafından öğrenim görmesi için Paris'e gönderildi. Teoloji doktoru payesine erişince Philipe le Bon onu, Bourgogne'a döndüğü zaman Altın Post tarikatının bir şansölyesi olarak tayin etti. Nevers piskoposluğunu da elde etti ve Bourgogne dükünü Konsil'de temsil etmesi için Bâle şehrine gönderildi; orada dükler arasında birinci sıraya yükselmeyi başardı. Bâle Konsilinin lâğvı üzerine Paşa Eugène IV tarafından Ferrare Konsiline katılmaya davet edildi; 1436 yılı ekim ayının 26'sında, Chalon piskoposluğu makamına oturması çağrısını aldı. Piskoposluk dairesi içinde kalan yerleri yirmi dört yıl boyunca yönetti ve 1460 yılının iki şubatında Sole şatosunda öldü.

[2] Willerval ve Tronchines senyörü Ghillebert de Lannoy, Bourgogne dükünün müşaviri ve başmabeyncisi, Bâle Konsilindeki ve İngilteredeki elçisi olarak 1427'de Altın Post kolyesini aldı ve 1462 yılı nisan ayında öldü. Mathieu Regnault'nun verdiği bilgilere göre, 1433 yılında Bourgogne dükü tarafından, Kudüs'e bir seyahat yapması için kendisine beş yüz altın ekü tutarında bir meblâğ ödenmişti.

[3] Autun piskoposluk dairesi içindeki Villeberny'de doğan Hugues d'Orges, Paris Üniversitesinden doktor unvanı almış olarak Chalon-sur-Saône'da piskoposluk yapıyordu; 1431'den 1436'ya kadar Rouen Başpiskoposluk makamını işgal etti. Kardinal Saint-Ange tarafından Bâle şehrine davet edildi ve burada 19 ağustos 1436'da öldü. Cusset, *L'Illustre Orbandale*, s. 490; *Gallia Christiana*, cilt IV, col. 929 ve cilt XI, col. 88.

[4] Bertrandon de la Broquière'in *Voyage d'outremer* başlıklı seyahatnamesinin bütün elyazması nüshaları, uymak gerektiğine inandığım "büyük Chanery" dersini vermektedir. Du Cange'ın *Glossarium mediæ et infimæ latinitatis* başlıklı eserinin PRÆCENTOR maddesinde bu kelimeye şu anlam verilmiştir: "Præcentor, qui vocem præmittit in cantu."

[5] Bunu Grantville şeklinde değil de Grandvillars olarak okumak gerekir. Grandvillars, Delle yargı dairesi kapsamında ve Bâle piskoposluk bölgesi

Buradan da kontes Montbeliart'a[1] ait olan Montbeliart şehrine geçtim.

Bu şehirden sonra Bourgogne kontluğunun topraklarına girdim; buraları, Bourgogne ve Brabant dükü olan efendime aitti.

Buradan Besançon'a, oradan da Vezou ve Ville Neufve[2] şehirlerine geçtim; Bar ve Lorraine sınır kentlerinden Flandres'a, efendim Dük'ün yanına gitmek için yola çıkan Guillaume de Seillaz da benimle birlikte geliyordu; onunla yola çıkmadan önce, efendim Dük'ün Bourgogne girişinde bulunduğunu ve Mussy l'Evesque'de[3] karargâh kurduğunu öğrendim. Bunun üzerine Ville Neufve'den ayrılıp Aussone'a ve oradan da Dijon'a geçtim. Burada, Bourgogne şansölyesiyle[4] karşılaştım, kendisiyle birlikte efendim Dük'ün yanına gitmek üzere yola çıktım; Dük hazretlerini Potieres[5] manastırında buldum; maiyetiyle birlikteydi, lûtfederek beni çok iyi karşıladı; onun huzuruna, tıpkı Şam

---

içinde, Alsace'taki Sundgau'da yer alan ve aynı adı taşıyan bir senyörlüğün bir zamanlar başkentiydi. Grandvillars bugün Belfort toprakları üzerinde Delle kantonunun bir beldesidir.

1 Henriette, son Montbéliard kontu Henri'nin kızı ve varisidir. Wurtemberg kontu genç Eberhard ile evlenmiş, ama bu kont 1429 yılında, henüz hayatının baharında ölmüştür.

2 La Villeneuve, Yukarı-Saône vilayetinde, Saulux yakınlarında, Vesoul'un kuzeyindeki bir kasaba.

3 Mussy-l'Evque, bugünkü adıyla Mussy-sur-Seine, Bar-sun-Seine (Aube) bölgesinde bir kanton merkezidir. Mussy-l'Evêque, 1443 temmuzunun ilk günlerinde kuşatma altına alınmıştı. "Dördüncü gün (Troyes'den) harekete geçti ve Bourgoingne ülkesinin girişinde, Saine ırmağı üzerinde yer alan Mussi l'Evesque adındaki güzel bir şehri kuşatma altına aldı. Dük, Mussy'ye yakın bir yerde, Poittieres'de mustahkem bir manastırda kaldı." *Chronique de Jean Le Fevre, seigneur de Saint-Remy*, cilt II, s. 273.

4 Bourgogne şanşölyesi Nicolas Rolin 1380 yılına doğru doğmuş olup 16 ocak 1461'de Dijon'da ölmüştür. Bkz., Ch. Bigarne, *Etude historique sur le chancelier Rolin et sur sa famille.*

5 Pothières ya da Poultières manastırı, 860 yılına doğru Roussillon kontu Gérard ve karısı Berthe tarafından kurulmuştu. Bkz., *Voyage littéraire de deux religieux bénédictins de la congrégation de Saint-Maur*, Paris, 1717, bölüm I, s. 105; Courtépée, *Description du duché de Bourgogne*, Dijon, 1874, cilt IV, s. 752.
Pothières bugün Châtillon kantonunun bir beldesidir (Côte d'Or). Manastırdan geriye sadece başrahibin evi kalmıştır.

şehrinden ayrıldığım zamanki kılık kıyafet içinde çıktım; satın aldığım atı da ona getirdim ve bütün giyim eşyalarımı, elyazması Kur'anı, Şam'daki Venedikliler kilisesi rahibinin Muhammed'in eylemleri konusunda latince olarak kaleme aldığı ve bana emanet ettiği yazıları senyörüme verdim; o da bunları incelemesi için ilâhiyat doktoru üstad Jehan Germain'e emanet etti; bunları bir daha hiç görmedim. Üstad Jehan Germain uzun zamandır Chalon sur la Sone piskoposu ve Toyson şansölyesiydi. Viyana'dan buraya kadar gördüğüm ülkelerin durumunu uzun uzadıya anlatmadan geçiyorum, çünkü ne durumda olduklarını birçok kimse gayet iyi bilmektedir. Onlar hakkında doğru ya da yanlış şeyler söylemiş olabilirim. Daha önce sözünü ettiğim diğer ülkelere ve zikrettiğim diğer konulara gelince: Okuyucular benim boş bir şan ve şöhret peşinde koştuğumu, bir gurur ve böbürlenme tutkunu olduğumu sanmasınlar, bunu onlardan rica ediyorum; bu seyahati iki nedenle yaptım: birincisi, buralara gitmek niyetinde olan herhangi bir soylu kişi, izleyeceği yol hakkında bilgi almak isteyecek ve bunları benim aktardığım gerçeklerde bulacaktır; diğer neden ise şudur: çok saygıdeğer senyörüm Dük hazretlerinin bana seyahat boyunca gördüklerimi, notlarımı kaydettiğim küçük hatıra defterime dayanarak, vakit buldukça yazmamı ve bir kitap haline getirmemi istemesidir. Gördüklerimi çok iyi anlatamamışsam, başkaları elbette daha iyisini yapacaklardır; bu konuda da bağışlanmamı diliyorum.

Flandres'daki Lille şehrine, 1459 yılı mayıs ayının 9'uncu günü dönen Bertrandon de La Broquière'in seyahati burada sona ermektedir.

Konstantinopolis'teki imparatorun şövalyesi, hizmetkârı ve mabeyncisi olduğunu söyleyen Messire Jehan Torzelo'nun değerlendirmeleri burada başlıyor; bu düşünceler, bin dört yüz otuz dokuz yılı mart ayının on altıncı günü Floransa'da kaleme alınmış ve sonra da benim çok saygıdeğer senyöriim, Bourgoigne ve Brabant dükü Phelipe hazretlerine, Floransa'lı Messire André de Pellazago tarafından gönderilmiştir.

Burada *Messire Jehan Torzelo,-çok sofu ve dinine çok bağlı bir hıristiyan olarak konuşuyor:* Sultan'ın sarayında yaklaşık on iki yıl kalan; Padişahın gücü hakkında bilgi edinmeye, onun nasıl mağlûp edilebileceğinin yollarını hıristiyan senyörlere göstermek için öğrenmeye çalışan ben, Padişah'ın tutumunu ve çevresindekilerle ilişkili davranış biçimlerini ve de işlerini nasıl sevk ve idare ettiğini bir kenara kaydetmeyi, bunları hıristiyan prenslere ve hıristiyan dindarlara bildirmeyi uygun buldum; onlardan ricam şudur ki ruhlarının selâmeti için bu yazıları cesaretle okusunlar.

İlk olarak şunu söyleyeyim: Padişah'ın hıristiyan halkına karşı ve onların ülkelerini fethetmek için gönderebileceği nefer sayısı yüz bin atlıyı bulabilir; bunların yirmi bini onun paralı askerleridir ve içlerinden on bin kadarı tepeden tırnağı zırhlıdır; geri kalanları zırhsızdır ama kalkanlarla, kılıçlarla, oklar ve yaylarla donatılmışlardır. Bunun yanısıra yaklaşık on bin de piyade askeri vardır, bunlar da zırhsız olmakla birlikte ok ve yay taşıyorlar. Bazıları kalkanlı, bazıları da kalkansızdırlar. Padişah'ın

bütün gücü budur; bu güç kırılır ve ülkesi de fethedilirse, en az bir ay içinde Vaadedilmiş Kutsal Topraklar ele geçirilebilir. Padişahı devirmeyi düşünebilmek için ilk elde seksen bin savaşçıya sahip olmak ve Macaristan'dan geçerek Tuna nehri boyunca gitmek gerekir; bunun için de atların geçmesini sağlayacak sallara ya da alçak bordalı gemilere ihtiyaç vardır; Macaristanda bunlardan çok miktarda bulunmaktadır.

Bu kuvvetleri üç bölüm halinde sevketmek gerekir; birinci ve başlıca güç olan elli bin kişilik kuvvet, Tuna nehri kıyısındaki Vidinc şehrinden geçecektir; yirmi bin kişilik diğer kuvvet, yine Tuna kıyısındaki Bellegrade şehrinden sevkedilecektir; geri kalan güçler Rumeli'nde kalacaktır; bu ülkenin durumunu tanıtmak için bundan ne gibi sonuçlar çıkacağını söyleyeceğim.

Rumeli şimdiki halde üç hıristiyan senyörün yönetimi altındadır. Bunlardan biri Hırvat senyörüdür ve Padişaha vergi vermekle yükümlüdür; istendiği anda iyi teçhizatlı kırk bin atlı savaşçı çıkarabilir, üstelik bu ülke Macaristan'la hemhuduttur. Bu senyör yiğit bir kumandan ve özellikle Türklerle savaşmakta uzmanlaşmış bir askerdir; ayaklarının dibinde böyle bir hıristiyan gücünü görür görmez hemen saf değiştirecek ve Türkleri bozguna uğratmak için bir kılavuz ve bir yol gösterici olacaktır.

Sonra Arnavutluk var: burada, yirmi bin atlı askeri örgütleyebilecek iki senyör bulunuyor; bunlar da diğerleri gibi, hıristiyan birliklerini görünce hemen Türklere karşı saf tutacaklardır.

Bir de Mora senyörlüğü var; burada da hükümdar, çok iyi teçhiz edilmiş on beş bin asker çıkarabilir; bütün bu kuvvetler sekiz gün içinde, Bellegrade'dan geleceklerini söylediğim yirmi bin savaşçıyla birleşebilir.

Bu senyörlerinkinden başka, Padişah'a vergi ödemekle yükümlü olup ona karşı isyan edebilecek çok fazla sayıda hıristiyan da var,

Sözünü ettiğim bu elli bin kişilik güç, Vidinc'ten öteye geçip önce hep birlikte ve düzenli bir biçimde gelecekler ve Andrenopoly'nin yolunu tutacaklar ve bunu, Padişah'ın başkenti

olan bu şehri muhasara etmek için yapacaklar ama başka bir harekete kalkışmaksızın, arkadan gelecek diğer kuvvetler ulaşıncaya kadar bekleyeceklerdir. Elli bin kişilik bu temel güç, sayıca büyük bir kuvvet olarak Türklere karşı giriştiği savaşı asla kaybetmeyecektir; çünkü yardıma gelecek olanlar diğer güçler tarafından önleneceği için Türklerin direnme gücü kalmayacaktır.

Vidinc'ten Andrenopoly'ye kadar atlarla on beş günde geliniyor. Sözünü ettiğim bu on bin kişilik güç, Pedra'dan geçecek ve dünyanın en yiğit insanlarından oluşan on beş bin kişilik bir atlı savaşçılar ordusu çıkarabilecek olan Eflâk senyörü de onlara katılacaktır; bu senyörlük, bir Rumeli eyaleti olan Zagora'nın bir koludur.

Bu şekilde hareket edilince Padişah savaşı kısa sürede kaybedecektir. Çünkü, Rumeli'nin anlatmış olduğum durumu göz önüne alınınca ve mevcut askeri güçler de söylendiği şekilde harekete geçince bir aydan daha az bir zamanda Tanrının inayetiyle her şey bitmiş olacaktır.

Bazılarının düşüncesine göre, Türklerin Rumeli'ne denizden yardım getirmesine engel olmak için yirmi adet savaş gemisine ihtiyaç duyulacaktır; ben de bu düşünceye bir ölçüde katılmaktayım, bana göre çok zorunlu değilse de bu gerçek göz ardı edilemez; bu savaş gemileri Venediklilerle Katalonyalılardan temin edilecek ve bunlar da gemilerini, Türklerin ellerinden almış olduğu yerlerin ve senyörlüklerin kurtarılması için kullanacaklardır; bu durum onlara zaten hep acı vermektedir; böyle bir şeye kalkışırlarsa bunu yapmak hiç te zor olmayacaktır; nasıl yapılacağını ben söyleyeyim: Kutsal Pederimiz Papa Hazretleri, bu işi başarabilecek soylu ve yiğit bir prense fetih görevini verir ve hem askerlerin masraflarını hem de diğer ihtiyaçları karşılayacak parayı toplamak için bütün hıristiyan alemine, günahlarını bağışladığını bildirerek çağrıda bulunur.

Almanya, Macaristan, Bohemya, Hırvatistan, Türklerle sınırı olan ve onların saldırılarına maruz kalmış bulunan bütün bu ülkeler savaş alanına yüz bin kişi çıkarabilirler. Macaristan'dan yola çıkılıp Rumeli'ne inilir; Tuna aşıldıktan sonra Yunanistan'a

gelmek zaman almaz; bu şekilde hareket edilirse, sefere istekle katılanlar için hiçbir zorluk çıkmaz.

Söylediğim gibi Rumeli'ni ele geçirdikten sonra, Kutsal Toprakların fethi bir aydan az bir zamanda tamamlanır; çünkü bu ülke hıristiyan senyörlerin idaresi altında bulunmaktadır ve geri kalan ihtiyaçları karşılayacağından kimse kuşku duyamaz, çünkü burası yüz savaş gemisi yapabilir ve yüz bin savaşçı çıkarabilir.

Vidinc'ten Andrenopoly'ye on beş gün, Andrenopoly'den Konstantinopolis'e üç gün ve Andrenopoly'den bir deniz limanı olan Gelibolu'ya ve oradan da Türkiye'ye geçiş üç gün sürer. Ve tüm güçler Andrenopoly'de birleşince artık kuşku duyulacak bir şey kalmaz; çünkü bütün ülkeler Türklere karşı isyan edecek ve onları her ülkenin kendi insanları yere serecektir.

"JOHANNES TORZELO,
"Constantinopolis imparatoru'nun
şövalyesi, hizmetkârı ve mabeyncisi."

Konstantinopolis imparatorunun şövalyesi, hizmetkârı ve mabeyncisi Messire Jehan Torzelo'nun hıristiyan senyörlerine Rumeli'nin, Türkiye'nin ve Kutsal Toprakların fethine dair yukarıda yazılı olan öğüt ve uyarılarını, Kudüs'ten Fransa'ya kadar kara yoluyla yaptığım seyahatten döndükten sonra, çok saygıdeğer efendim Bourgoigne ve Brabant dükü, kendisinin müşaviri ve baş "écuyer tranchant"ı olarak bana vermiş ve bunları Floransa dilinden fransızcaya tercüme ettirdikten sonra, Lille kenti Sainct Pierre kilisesi piskopos müşaviri ve saygıdeğer senyörümün kâtiplerinden biri olan rahip Jehan Mielot'nun kaleme aldığı şekilde seyahatnamenin sonuna eklememi emretmiştir; ben, Viel Castel senyörü Bertrandon de La Broquière, bu tavsiyeler hakkındaki kendi düşünce ve değerlendirmelerimi aşağıda birbiri ardına sıralıyorum.

Bana öyle geliyor ki Messire Jehan Torzelo'nun düşünce ve tavsiyeleri, görebildiğim ve hatırlayabildiğim kadarıyla bazı noktalarda yerindedir ve doğrudur; hatta Jehan Torzelo'dan duyduklarımdan başka halk ağzında dolaşan rivayetlerden de biliyorum ki özellikle Padişah'ın gücü hakkında söyledikleri doğrudur. Padişah, topu topu yüz, yüz yirmi bin asker çıkarabilir; bunun kırk bin kadarı piyade askeri olabilir ki bunların ne kalkanları, ne de kılıçlarından başka teçhizatı ve ne de demir mızrakları vardır; üstelik bunların atları da yoktur. Padişahın kendini korumak için devamlı olarak yedekte tuttuğu söylenen yirmi bin zırhlı

savaşçıya gelince, ben bunların ancak on bin kadar olduğunu duydum ve hepsi de Padişah'ın kölesi olan insanlardı; ve ben, beyaz başlık taşıyan bu askerlerin bir kısmını gördüm. Padişah Tesalya sınırlarında bulunduğu zaman ben de oraya gelmiştim; Padişah'ın gurur duyduğu ve bazılarına Yeniçeri adı verilen bu on bin köle, kitabın daha önceki bölümlerinde anlattığım gibi Arnavutlar tarafından yenilgiye uğratılmışlardı. Türklerin diğer güçlerine gelince; Messire Jehan Torzelo'nun düşüncelerini bir söylenti olarak kabul ediyorum. Çünkü, Padişah'ın bütün güçlerini alanlarda bir arada görmüş değilim, ne zırhlı askerlerini ne de onların savaş durumunu görmedim; Messire Jehan' göre, Rumeli'ne girmek için tutulması gereken üç yola gelince: Bellegrade'den Sofya'ya giden yolu bildiğimi söyleyebilirim; keza Vidinc'ten giden yolu da tanıyorum; buralardan,büyük bir ordunun ihtiyacı olan yiyecek maddeleri arabalarla sevkedilebilir; ayrıca, Vidinc ile Andrenopoly arasında ne kadar şehir varsa, Bellegrade ve Sofya yolu üzerinde de o kadar şehir bulunmaktadır.

Messire Jehan'ın yirmi bin savaşçıyla birleşebilecektir dediği güçlere gelince; Messire Jehan'ın düşüncesine göre bunun için Bellegrade yolunu kullanmak gerekecektir; burada durum o zamandan beri değişmiştir; çünkü Hırvatistan despotu, Türkler tarafından Sırbistan ve Hırvatistan ülkelerinin büyük bir bölümünün dışına atılmıştır: yani şimdi buralarda, Messire Jehan'ın zamanındaki büyük güçler artık yoktur. Hırvatlar ve Arnavutlar, hıristiyan prenslerinin ordusuna katılmak isterlerse, Hırvatistana ve Arnavutluğa, Vidinc'e giden yoldan daha yakın ve Türk tehlikesi daha az olan Bellegrade yolunu kullanacaklardır.

Bana öyle geliyor ki prenslerin ordusu Rumeli'ne girmeden önce Hırvatları ve Arnavutları, bu güçlerle nerede birleşmek istediklerini ve nerede, ne kadar mevcutla birleşebileceklerini önceden belirlemeleri için uyarmak gerekecektir; kanımca bu mevcut bugünkü durumda Messire Jehan'ın zihninden geçirdiği ve yazdığı kadar büyük olmasa gerek; yine benim düşünceme göre, onların alıştıkları yiyeceklerden yana tedarikli gelmeleri de kendilerine bildirilmelidir.

Bundan başka Messire Jehan, Padişah'ı ve güçlerini yenilgiye ve yıkıma uğratmak için prenslere gerekli olacak büyük miktardaki askerin sayısı hakkında da hiçbir şey söylemiyor. Yine bana göre Fransa'dan, İngiltere'den ve İskoçya'dan gelecek okçuların büyük bir kısmının ücretleri ödenebilir; bunların bir bölümü atlı okçular olmalı, ok atacaklar yanlarında kalkan da taşımalıdırlar; Almanya'dan gelecek aletli ok atıcıları, kundaklı ok atıcısı Cenevizliler, Fransızlar, Gaskonya'lılar, Katalonya'lılar ve her türlü ok kullananlar, bütün bunların da büyük bölümünün paraları ödenebilir. Türklere en büyük darbeyi indirecek olanlar, bunlardır; bu Türklerin, tahtadan ya da demirden yapılmış küçük kalkanlardan ve kılıçlardan başka teçhizatı yoktur; bazılarının büyük topuzları varsa da bunların kabzaları çok kısadır, kullanmak için çok yaklaşmak gerekir ki bu da ölümü göze almak demektir. Başlıkları pirinç tellerinden örülmüş olup kılıç darbelerine karşı çok dayanıklıdır; bunların üstüne de kumaş başlıklar geçirilir, bunları daha önce anlatmıştım. Bana göre kimin elinde, efendimin yaptığı gibi, savaşan hıristiyanların önüne koyabileceği yeterli miktarda mızrak atan okçular varsa, ancak onlar bu savaşta gerekli olan yararlı ve uygun işleri yapabileceklerdir.

Messire Jehan, Padişah'ı yenilgiye uğratmak için gerekli savaş düzeni ve de bütünüyle savaş tarzı hakkında prenslere hiç bir tavsiyede bulunmuyor. Kitabımda daha önce de sözünü ettiğim gibi, Türkler savaş alanında ve bulundukları yere göre, bu yer dar da olsa geniş de olsa, kurdukları savaş düzenini görenlerin söylediğine göre, askerlerini düzenli ve örgütlü bir durumda tutabilmektedirler; askerleri Avusturya ve Fransa ordularının tarzında, yani öncü güçler, savaşan birlikler ve artçı güçler halinde kullanabiliyorlar; ve daha da ileri gidilerek söylenebilir ki birbirlerine yakın durumda kalabiliyorlar; çünkü Türkler çok uyanık ve hareketli insanlar, bazen karşılarındakilerin önüne ansızın çıkabiliyorlar.

Savaş başlayınca, bu konuları benden daha iyi bilenlerin ve konuşanların söylediklerine hiç te uymayan bir biçimde öncü güçler ve artçı güçler, öncüler sağ yanda yer alacak şekilde savaşın

kanatlarını oluşturmak zorundadırlar. Bir ordunun önündeki ovanın taşlı yollarında bile çok sayıda atlı okçu, gerektiği zaman zırhlı savaşçıların ve diğer okçuların yanlarında yer alabilmelidir.

Buna benzer bir şekilde sağ kanat içinde yer alacak bir artçı birlik, ana birlikten biraz uzaklaşabilir, ama çok uzaklaşmamalıdır; öncü birlikte, Türklerin durumunu ve onları yenilgiye ve bozguna uğratmanın yollarını bilebilecek nitelikte kişiler yer almalıdır; bu birliklerin kumandanlarından, emirleri altındaki neferler korkmalı ve onlara itaat etmelidir.

Yine benim düşünceme göre bu birlikler, Türklerin kendilerine saldırmasını beklemelidirler; söylendiği gibi onların savaş tarzı, karşılarındakini kaçırtma biçimindedir, böyle olunca da onları kovalayıp sürerler. Bu da hiristiyanların kayıp vermelerine ve yıkımına yol açar. Sebebi de şudur: Türklerin atları hafiftir ve uzun soluklu koşucu atlardır; üstelik askerler de ağırlık taşımazlar, kalkanlarla hareketleri engellenmez; kaçarken bile, kovaladıkları zamandakinden daha iyi, daha hızlı ve daha isabetli ok atarlar.

Diğer sebep te şudur: hıristiyanlar zırh kuşanmışlardır, atları iri ve hantaldır; Türklerin atları gibi koşamaz; Türkler dağınıklığa düşürüldüklleri ve kaçmaya başladıkları zaman atları yaralar ve kendilerini kovalayanları vururlar. Türklerin büyük çoğunluğu atlarının eyer kayışında bir küçük davul taşırlar ve bunu çaldıkları zaman, birbirlerinin davul seslerini duyanlar domuzlar gibi bir araya toplanırlar. Böylece bir araya gelince ve hıristiyanları da dağınık bir halde bulunca herkes kendini nasıl bir sonun beklediğini düşünmelidir. Ordunun ana birliklerinin durumuna gelince; bence prensler bu birliklerin içinde bulunmalı ve onları sevk ve idare etmelidirler. Burada Haç sancağı, Meryemana sancağı ve bunları getiren prenslerin ve diğer senyörlerle soylu kişilerin kendi sancakları da yer almalıdır. Ve ordunun içindeki bu kişiler pek fazla sayıda olmamalı, işler kolaylıkla yürütülmeli ve bunlarla az sayıda insan meşgul olmalı, bu kişiler gerektiğinde savaşabilmelidir Bence okçuların büyük bir bölümü, ana birlikteki savaşçıların arasında yer almalıdır; çünkü Türklerin çoğu, neredeyse hepsi okçudur ve bunlar, bahsedilen durumda,

zırhlı askerlerin arasında ya da gerektiği zaman biraz uzağında yer alan hıristiyan okçuların mukavemetiyle karşılaşmazlar ve onlardan korkmazlarsa, ana birliklerin üzerine ok yağdırabileceklerdir. Böylece, bunun bir zorunluluk olduğu görülecektir, çünkü hıristiyan okçuların her türlüsü oklarını çok uzaklara atabilmektedir; bu sayede, Türklerin okları hıristiyan ordusunun üzerine gelinceye kadar hıristiyan okçuları Türklerin içine iki ya da üç ok atabileceklerdir. Üç ordu, söylendiği gibi birbirinin yakınında yer alacak ve Türklerin kendilerine saldırması beklenecektir. Eğer böyle olursa ve bu da efendimiz Hazreti İsa'nın istek ve lûtfuyla gerçekleşirse Türkler, hıristiyanları dağınıklığa sürüklemek için hileli bir şekilde kaçacaklardır; ama her şeye rağmen ordu dağınıklığa düşmemeli, hepsi toplu bir halde adım adım ilerlemeli ve hep düzenli bir durumda kalmalıdır.

Eğer tesadüfen Türkler geçmek zorunda oldukları bir boğaza gelirler ve büyük bir kısmı güçlükle ve dağınık bir şekilde de olsa boğazın öte yakasına geçerse onların gerçekten kaçtıkları görülecektir; o zaman öncü güçler onları arkadan vurabilir, ana birlikler onları desteklemek için her zaman yakınlarında bulunmalı ve gerekirse onların yardımına koşmalıdır.

Artçı güçler de kendi taraflarında benzer eylemlerde bulunabilirler. Böyle bir boğazın öte yakasında da kovalamanın devam edeceğini kimse düşünmemelidir; Türklerin tavrının ne olacağı bilindiği için bu takip yapılmamalıdır; çünkü böyle şeylerde onlar çok ihtiyatlı ve kurnazdırlar; Padişah, hıristiyanları kargaşaya sürükleyip bozguna uğratmak için kendi adamlarından bir kısmını feda edebilir.

Savaş iyi düzenlenmiş bir orduyla ve akıllıca yürütülürse Padişah çok elverişsiz koşullarda hıristiyanlarla savaşmak ve de yenilgiye uğrayarak Rumeli'ni terketmek zorunda bırakılabilir; çünkü, benim geçtiğim bütün bu sınırların hiçbirinde kaleler bulunmadığı gibi güçlü tahkimat ta yoktur. Rumeli adı verilen bu ülke içindeki bütün büyük şehirlerin surları yıkılmış durumdaydı; yalnız Konstantinopolis ile Hanya yolu üzerindeki İpsala yakınlarında Meriç üzerinde yer alan Dimotika kalesinin

durumu farklıydı. Şu halde Türkler Rumeli'ni ya güç kullanarak savunmak ya da terkederek kaybetmek durumundadırlar.

Yine bana göre, zırh kuşanmış bütün askerler uçları sert kılıçlar taşımalı, hafif ve kısa mızraklarla, ucu keskin demirli uzun sopalar gibi vurucu savaş araçlarıyla teçhiz edilmelidir; ordu ilerledikçe her an savaşacakmış gibi düzenli bir durumda bulunmalıdır.

Ülkeyi tanıyan kişiler daima ordunun önünde gitmelidir; Türkler kurnazlıkları sayesinde, içine girilen geçit daha geçilmeden ya da girmek üzereyken hıristiyanlara ansızın saldırabilirler. Padişah, kırk elli bin askerini kaybettiği zaman prensler ve ordular güç kullanarak yayılabileceklerini düşüneceklerdir.

Ayrıca Messire Torzelo, adalet konusunun ciddiyetine düşünceleri arasında hiç yer vermemiştir; bana öyle geliyor ki hıristiyan prensler adaleti canlarının istediği gibi uygulayacaklardır; ne var ki adaletsiz bir fetih ne yapılabilir ne de sindirilebilir.

Prenslerin ilk olarak yapacakları resmi duyurular ve yayınlayacakları emirnameler şöyle olmalıdır: askerlerden hiçbiri ne birbirlerinin ne de başkalarının hiç bir şeyini almamalı ve çalmamalıdır; hiç kimsenin, özellikle de hıristiyanların servetine dokunulmamalıdır. Başka türlü davranılması çok tehlikeli olur, bir zamanlar yapıldığı gibi büyük zararlara yol açar ve büyük sakıncalar yaratır. Bunun gibi orduya yiyecek maddeleri temin edecek olan tüccarlar için de yasaklar ve kurallar getirilmeli, bedeli ödenerek satın alınan asker yiyeceklerinden hiçbir şey kapılmamalı ve çalınmamalı, güvenlik içinde yerlerine ulaştırılmalı ve korunmalıdır; prensler ve kumandanlar bu suçların işlenmemesi için emirler çıkarmalıdır. Prensler, hiç kimsenin karşıt tavırlar takınmaması, hangi durumda olursa olsun münakaşa ve kavga çıkarılmaması, prenslerle askerler arasında mesele ve anlaşmazlık yaratılmaması için emirler vermeli, yasaklar koymalıdırlar; çünkü bu durum, herkes bilmelidir ki çok tehlikelidir.

Bunun gibi, prenslere hoş görünse bile, kimsenin yağmaya kalkışmaması da sağlanmalı, yasaklar getirilmelidir; Rumeli'ne girildiği andan itibaren bu önlenmelidir. Fetih sayesinde üstün

durumda görülseler dahi prensler ve kumandanlar bu konuda emirler çıkarmalıdırlar; çünkü büyük tehlikelerle karşı karşıya kalınabilir; bir günde o kadar yol alabilen, hatta yaya yürüdükleri zaman iki üç günde daha da fazla mesafe kateden Türklerin büyük kurnazlıkları göz önünde tutulmalıdır.

Uyarmak için söyleyeyim ki Türk Padişahı'nın birçok ülkeyi ve seŋyörlükleri elinde tuttuğu dikkatlerden kaçmamalıdır; ben şimdiye kadar tebaası tarafından onun kadar itaat gören bir hükümdar ne gördüm ne de duydum; hangi durumda olursa olsun, tebaası içinde onun emirlerine ve buyruklarına itaat etmemeye ya da dışına çıkmaya hayatı boyunca cesaret edebilecek hiç kimse yoktur; böyle bir şey yapıldığı zaman kimse onun elinden kurtulamaz; söylendiği gibi Türkler kurnaz ve itaatkâr insanlardır ve ihtiyaç duydukları ve de gerekli gördükleri zaman ne tarafı tutacaklarını bilirler.

Messire Jehan Torzelo'nun düşünceleri arasında yer alan ve bir ayda bitirileceğini söylediği Kutsal Toprakların fethine gelince; bana öyle geliyor ki bu olay, en azından karadan yapıldığı zaman öyle Messire Jehan'ın söylediği kadar hafife alınacak bir şey değildir, onun buraya kara yoluyla gidip gitmediğini bilmiyorum. Deniz yoluna gelince; ben bu yolu ondan daha iyi bilen kimselerden öğrenilmesini tavsiye ederim.

Efendimiz İsa'ya büyük bir tevazu, bağlılık ve temiz bir kalple hizmet etmek ve onun uğruna iyilikler yapmak; bütün övünmeleri ve boş yere ün ve şan peşinde koşmayı bir kenara bırakmak ve hiçbir kötülük düşünmemek; yalnızca kendimizi Tanrıya vererek hizmette bulunmak ve inancımızı güçlendirmek, günahlarımızı itiraf ederek onlardan pişmanlık duymak, bir daha günah işlememek için irademizi kullanmak konusunda prensleri ve bütün hıristiyanları irşat edip onlara öğütler vermelerini, günah çıkaran ve vaaz veren bütün din adamlarından bekliyorum. Efendimiz Hazreti İsa, Türklere karşı fetih amacıyla yola çıkacak herkese bunu başarmak iradesini bahşeylesin.

Benim çok saygıdeğer seŋyörüm, Messire Jehan'ın öğütleri üzerine beyan ettiğim düşünce ve uyarılarımı beğenir ve yerinde bulursa ve Messire Jehan'ın düşüncelerinde de seŋyörüme yararlı

olacak bazı şeyler varsa, benim küçücük aklım ve kavrayışımla pek de incelik taşımayan bir tarzda, bilebildiğim her şeyle birlikte ortaya koyduğum düşüncelerimden memnun kaldıysa bu değerlendirme sadece onun iyilik ve lûtfundandır. Tanrı her şeyi hıristiyanlık için hayırlı kılsın ve benim çok saygıdeğer senyörüm, Bourgoigne dükü hazretlerinin şerefini yüceltsin.

Dizin

Abdullah 18, 144, 145
Abonnel, Jehan 50, 52, 65, 109, 145, 146, 198
Abulistin şehri 83
Acchari 29
Aclun 75
Acre şehri 121
Adalar 86
Adana 21, 77, 80, 173, 175
Adem 114
Aden prensi 70
Adene (=Adana) 21
Adorno, Giovanni 88, 89
Advis, messire 250
Advis, Poulaine şövalyesi, messire 268
Afif el-Eslemi 72
Afif, sultan 72
Afyon Karahisar 29
Ahmed bey, Ramazanoğlu kabilesi reisinin oğlu 77
Ahmed, Sultan 91
Akarsu 29
akçam ağaçları 196
Akdeniz 11
Akşari 194
Akşehir 28, 79, 193,. 194
Akkâ 17, 74, 76, 134, 216
Akkar kalesi 75
Aksaray 79
Alacahisar 39, 91
Alaeddin Keykubad, Selçuklu sultanı 79, 91, 93
Alem Şah Bey, Ali Şir'in oğlu 84
Alexandria şehri 102
Ali Bey, Karamanoğlu 69, 80
Ali Şir bey 84
Alixandre 211, 212
Allahüekber nidaları 69
Alman -lar 90, 264, 274, 277, 281, 293
— askerleri 91
— İmparatorluğu 64
almanca 280
Almanya 39, 41, 64, 271, 272, 301, 305
Altın Post şansölyesi 60, 94
Altın sim işlemeli bir örtü 27
Altınboğa 66, 80
Amanus dağları 77
Amasya 87, 91
Amédée III, Savoie dükü 49
Amid 71
Amiens 49
Anadolu 11
Anadolu Beylerbeyi 89
Anamus 77
Andrenopoly, Andrinople, *bakınız* Edirne
Andrieu, messire 117, 125, 130
Antakya 20, 22, 77, 160, 162, 164, 167, 168, 177, 215
Antalya -lar 19, 81, 154
Antekeye *bakınız* Antakya
Antelias 76
Anthoine, Famagusta 190
Anvers 57
Araclie şehri 180, 181
Aragon kralı 73

Aragouse 261
Arap -lar 29, 93, 109, 112, 117, 118, 124, 125, 132, 134, 136, 138, 158, 165, 194
— rehberler 112
— tarihçiler 72
— topluluğu 125
arapça 181
Arbad 79
arbalet 23
Archeteclin 134
Arkah kalesi 75
Armenier, Pierre, meclis başkanı 56
Arnavut -lar 269, 300, 304
— köleler 198
Arnavutluk 37, 241, 248, 263
— seferi 259
— senyörü 236
Arras 277, 280
— antlaşması 51, 52, 65
Arsenal Kütüphanesi 96
Artois 55, 101
Arz-ı Mev'ud 107
Ascalon 74
Ast 102
Asya 88
at 39, 40
Athsaray, Atsaray *bakınız* Akşehir
Athyra 34, 228
atlı imparator heykeli 34
atlı nefer 273
Au duc d'Arschot 96
Audenarde şehri 60
Aussone 40, 297
Austriche 283, 284
— senyörü 282, 283, 284, 285, 286
Avar 217
— kontu 104
Avrupa -lar 30, 40, 65, 86, 89, 94
— kralları 86
— kıyıları 85
— yakası 85
Avusturya 280, 285, 287, 288, 305
— Dükalığı 287
— senyörü 285, 288, 290
— ülkesi 291
Ayas *bakınız* Payas
Ayas şehri 170
— körfezi 168
Ayasofya Kilisesi 34, 97, 215, 217220
Aydın beyi 79
— yönetimi 88
Ayne 232
— kralı 233
— senyörü 233
Ayntab 77, 83
Azize Marie Madeleine Kilisesi 108

Baalbek 18, 75, 148, 153, 154, 155, 156, 157
Bab ul-Mulk 77
Bab-el-Bahr 70
Bab-el-Luk 70
Bab-ı Hümayun 243, 247
Bab-ı Medrec 70
Bab-ı Zueyleh 70
Baf limanı 16
Baffe 107
Bakire Meryem 135
bal 39
Bâle şehri 86, 259, 294, 296
Balkan prenslikleri 46
Balkanlar 47
balyos 225
Bar savaşı 285
— sınır kenti 297
Barberigo 132

Barnabo, messire 93, 198
Barut şehri *bakınız* Beyrut
Basel 40
Bauduin 176
Bauffremont, Pierre de, Charny senyörü 56
Baviera, Bavyera 285, 290, 291, 292
Baviere, Loys de, dük 292
Baviere,Guillaume de, dük 292, 294
Baviere, Henry de, dük 291
290
Baybars, Kıbrıs kralı 66, 67, 69, 70, 71, 72, 73, 82, 93
— dönemi 71
— devletleri 71
Bayezid Paşa 80, 81, 88
Bayezid, Sultan I 79, 84
Bearn vikontu 48
Béarn 57
Beaucourt, M. le marquis de 46
Beaulne manastırı 120
Bedford dükü 49
Behnesa 78
Bekaa vadisi 75
Belgrad 12, 39, 40, 46, 47, 91, 260, 261, 263, 271, 274, 278, 280, 289, 300, 304
Belgrad İlimler Cemiyeti Yıllık Derlemesi 46
Bellegrade *bakınız*, Belgrad
Benedetto, Elçi 35
Benedic, messire 209
Berberi 144
Berekeh ibn İclan, Mekke şerifi 70
Berkok 128, 129
Berkok Hanı 127
Berkuk, Sultan 17, 66, 78
Bernard Carmer 214
Bernard, Béarn'ın gayrı meşru oğlu, messire 56, 57
Bernieulles senyörü Jean 55
Berry dükü 93
Berry, Monseigneur de 209
Besançon 40, 297
Betlehem 17, 109
Beuxquerel 275
Bey 190
Beyaz Camii 74
Beyşehir 79
Beylerbeyi 235, 236, 238, 240, 242, 252
Beyn-el-Kasreyn 70
Beyrut 17, 66, 68, 75, 76, 78, 130, 151, 119, 121, 123, 124, 125, 130, 132
Beysan 75
Bibliotheca geographica Palestinæ 46
Bibliotheque de l'Arsenal 14
Bibliotheque Nationale 13, 14, 15, 96
Bievres, Jean de Rubempre de 13
Bişbek, Halep valisi, emir 80
Bilal Habeşî 75
Bilbeys 79
Billon, Gaudeffroy de 216
Birch 77
Bizans -lar 33, 225
— devri 35
— dini 259
— imparatorluğu 88, 215, 229
— sarayı 34, 87
Blakerna, Blakhernae 34, 215, 220
— kilisesi 224
— sarayı 34, 97
Blyterswick, Henry de 57, 58
Boenem, Jehan de, dükün müşaviri 57
Bohême 282, 284, 288
— krallığı 282, 283
— senyörleri 282
— sınırı 288, 290
— ülkesi 291
Bohemya 301

— krallığı 94
Bologna 16, 103
Bonias kaleleri 75
Bosna 248, 255, 260, 263
— krallığı 244, 248, 251
— senyörü 246
— sınırları 258
Bourbon dükü 53, 54
Bourchaze 291, 292
Bourgogne 51, 56, 64, 65, 101, 102, 297
— ailesi 56
— dukası 13
— dükü 49, 50, 52, 56, 64, 65, 86, 93, 94, 95, 102, 182, 226, 286
— dükalığı kitaplığı 96
— hanedanı 64, 96
— kontu 101, 297
— kulesi 277
— kütüphanesi 12
— sarayı 49, 95
— senyörü 182
— şansölyesi 297
— toprakları 40
Bozcaada 85
Boğaz 206, 214, 274
Brabant 61, 101, 281
Brabant dükü 297, 299, 303
Brabant'ın zafer hatıraları 97
Brancovitch, Georges 91, 92
Braunau 40
Bray sur Somme şehri 279
Bremieu ve Coucy beyleri 53
Bretanya 285
Breydenbach seyahatnamesi 97
Brezé,Pierre de, Normandie Bruck 40, 287
Bruges 33, 57, 62, 65, 214
— kütüphanesi 14
Bruun, M., Rus tarihçi 15, 46
Bruxelles 12, 50, 58, 60
— kütüphanesi 14
Büyük Han 210
Buda şehri 12, 274, 276, 277, 279, 280, 286, 287, 289
Budin 40
Buffart, Humbert 110, 12
Bulgar 250
Bulgaristan 241, 248, 250, 252, 253, 256, 257, 262, 274, 289
Bulgarlar 47, 252, 253, 254, 258, 264, 269
Buondelmonti 97
Burghausen 40
Bursa 18, 30, 31, 32, 81, 84, 87, 88, 90, 96, 145, 146, 147, 159, 198, 199, 200, 201, 203, 204
— havalisi 146
— kalesi 31
— tüccarları 31
Buru gölü 36, 37
Buyllon, Goddeffroy de 176, 191, 205
Büyük Eflâk voyvodası 90
Büyük Konsey 58
Büyük Perhiz 238
Büyük Troya 232
Büyük Türk *bakınız*, Murad II,

Cakmak Argunşahi 66
cami 37
Camussat bayscha bakınız, Hamza Paşa)
Camussat paşa bakınız Hamza Paşa
Candie 85, 106
Cani, emir 66
Carassar 29
Castrico, Lyachin, Kıbrıslı ve Camussin 181, 236

Catherine, Jean de Bernieulles'in kızı 13, 65
Caumussin *bakınız*, Gümülcine
Cayn 127
Cebeleh 75
Cebrail 135
Cecilian 118
Cénacle 97
Ceneviz -liler 30, 31, 35, 56, 66, 86, 88, 78, 105, 124, 125, 142, 151, 152, 183, 198, 203, 204, 206, 207, 213, 214, 231, 250, 253, 270 305
— Cumhuriyeti 47
— filosu 86
— kolonileri 86
— tüccarı 92
Cenin 79
Cenova -lılar 28, 32
— Cumhuriyeti 86
— tüccarlar 32
Cerbah Kaşuk 68
Ceyhan 21, 128, 172
Chambery 16, 102
Chambourch 291
Champagne 102
Chanc 284
Chaney 296
Charles III, 11
Charles VII, 45, 49, 52, 54, 56, 94
Charolais kontu 94
Chartreux papazları 289
Chaslon 295
Chasteau-Neufet bölgesi 52
Chat dağı 102
Chatelain 46
Chauffouze 294
Chinon 56
Chio 85
Chouave 284
Chourleu 229
Chourleu *bakınız*, Çorlu
Ciba, Nicolas 253
Cidde 73
Cioge şehri 105
Colomna 104
Comines, Jehan de 55
Constance şehri 293
Constance gölü 293
Constance piskoposluk bölgesi 293
Constantinopolis Cristiana 97
Corbeau şatosu 74
Corco 189
Cordelier 109, 131
— kilisesi 276
— rahipleri 109, 119, 120, 131
— tarikatı 109
Corfo adası 106
Corneille, Bourgogne dükünün gayrı meşru oğlu 60
Corsebech 255, 260
Corsebech *bakınız* Kruşevaç
Corsebech şehri 256
Cotthay 196, 197, 198, 199
Cotthay *bakınız*, Kütahya
Coulonbach 249
Couloni *bakınız*, Güvercinlik
Coulony 236
Coulumbach 262
Coulumbach kalesi 263
Coutances, haberci 52
Cristofle Parvezin 213
Cublech (=Külek) 22
Cublech 179
Cueur, Jacques 92, 125
Cüneyd 88
Cüneyd bey 88
Cuni 76

Çakmak 80
Çanakkale boğazı 88
Çay 29
Çerbah el-Kerimi, emir 67
Cercays 217
Çerkez 116, 154, 181
Çerkezistan 66
Cermen halkı 57
César, Jules 231, 266
Çin porselenleri 75
Çin yelkenlileri 73
Çinümaçin 210, 211
Çinümaçin hükümdarı 211
Çorlu 35

D'Arc, Jeanne 93
D'Aussy, J.B. Legrand (1737-1800) 15
D'Aussy, Legrand 15
D'Aussy, M. Legrand 43, 44
D'Austeriche, Frederic, dük 294, 296
D'Austriche, Monseigneur 281
D'Austriche, Aubert 288
D'Austriche, Frederic 281
D'Austriche, Senyör 281, 282
D'Autriche, Albert 94
D'Avrestorf, Robert, messire 286
D'Escouchy, Mathieu 56
D'Humières 94
Damiet 78, 82
Damit 83
Damur ırmağı 66, 76
Dana Rouillard, 14
Dardanelles *bakınız*, [Çanakkale] 41
darüşşifa 201
Davion, Clays 277, 280
Debreczen 91
Demetrios 87
demir mızrak 303
deniz haritası 168
Depping, M. 45
Dercos 85
derili zırh 272
Description historique et géographique de l'Asie 45
despot 257, 262
Devlet ricali 70
Dicle 211
Dijon 40, 48, 297
Dimodicque 232
Dimodicque şehri 232
Dimotika 35, 38
— kalesi 307
Dimotiq 238
din şehitleri 103
Disem Bey 258
Disr el-Muameleteyn 76
Divan kapısı 244
— üyesi 240
divanhane 244, 245, 247, 248
Diyarbekir 71
— eyaleti 71
doge 105
Dokmak 66
doğan 23
Doğu 75, 94
Doğu imparatorluğu 87
Doğu ülkeleri 90
Doğu İmparatoru 85
Du Cange 97
Dük 293
duka 23
Dulkadiroğlu 83, 163, 190
Dulkadriye isimleri 83
Dumiat 68
dünya harikası 69

Ebron vadisi 113, 114
Ebu Hureyra 74
Ecluse 50
écuyer tranchant 303
Edes 77
Edesse 71
Edirne 12, 16, 35, 37, 38, 47, 58, 90, 91, 92, 93230, 231, 232, 236, 237, 238, 242, 251, 252, 255, 300, 301, 302, 304
eş-Şaabani 68
Eflâk 214, 248, 250, 256, 278
— beyleri 248
— senyörü 301
— sınırları 87, 258
— ülkesi 214, 245
Eflâklı 270
Ege adaları 41, 85
Ege denizi 87
Eğer 39
Eğriboz adası 85
ekmek 31
El-Ariş 73
El-Arih 79
Elisabeth, azize 109
Emevi Camii 74
Emirdağı 28
Emirü-s Sevahil, (admiral) 22
Ems 40
Enez 36
Ereğli 22, 80, 180, 191
Erfort 291
Ermenek kalesi 79
Ermeni -ler 20, 79, 169, 170, 172, 179
— nüfusu 79
Erzincan şehri 71
es-Sufi 66
Escault ırmağı 13, 60, 61
Esclavonne 118
Escluse şatosu 277
Escutari *bakınız* Üsküdar
Escutary 206
Esdrelon ovası 74
esir pazarı 31
Espignolin 200
Espolite 103
Essers 180
— kalesi 22
Estalache 256
Estran 293
et 31
Etampes kontu 53
Etienne 92
Eugène IV, Papa 104
Eugene, aziz, peder, papa 294
Evresperch 290
Eyyubi hanedanı 76

Fahreddin Osman 76
Famagusta 68, 183, 190
— şehri 183
— valisi 68
Farsacz 189
Faucardin 76, 134, 141
Ferete kontluğu 296
Ferrare 86
Fırat 211
— kıyıları 77
Filibe 12, 38
Filistin 44, 73
— yönetimi 74
Fillastre' 60
Flandre 56
— akçesi 50, 51, 52
— arşiv depoları 49
— gros 57, 58
— ülkesi 57

— 'daki Oostdunes'ler 57
Flandres 101, 281, 286, 297, 298
Floransa - lar 12, 16, 86, 87, 103, 124, 125, 200, 299, 303
Floransalı tüccar 35, 204
Florentins senyörlüğü 103
Foça 85, 88
Forli, Benedetto Folco da 37
Fourlino, Benedic de, messire 209, 227, 231, 236
Franc, Aubert 109, 134
Frank - lar 72, 74, 76, 160, 163, 193, 198, 252
— askeri 68
— prensleri 68
— subayı 68
Fransa 11, 65, 93, 125, 182, 195, 243, 266, 267, 271, 277, 303, 305
Fransa krallığı 119, 128, 152, 210, 268, 277
— kralı 61
— hizmetçi 96
— İhtilali Takvımi 43
— kamuoyu 14
— krallığı 198
— sanatçı 94
— seyyahı 31
— tarzı 287
— tüccarlar 125
— ülkesi 102
fransızca 182, 277
Fransızlar 269, 274, 305
Frederic 281
frenkler 28

Galata 32, 33, 85, 86, 94
— semtleri 86
— sırtları 14
galer 226
Galli, Nicolas 94
Gallipoly bakınız Gelibolu Gelibolu 215, 229, 239
Gallogrecz 149
Gand şehri 60, 61, 102
— kapısı 60
— ülkesi 61
Gant 64
Gantois'ların isyanı 60
Gara 94
Gaskonya 305
Gatta burnu 67
Gattilusio, Darino 85
Gattilusio ailesi, Cenevizli 85
Gattilusio, Francesco 85
Gavre 61
Gavre savaşı 60
Gazere şehri 102, 112, 113, 115, 116, 117, 118, 119
Gazerie ülkesi 190
Gazze 17, 74, 79
Gelibolu 87, 88, 89, 90, 204, 302
— körfezi 205
gem 265
Gentil Emperial 152
Germain, Jean, Chalon rahibi 94, 95, 209, 210, 212,298
Germiyan beyi 79, 84
Gien 51
Girit adası 16, 106
Glasnik 46
göknar ağaçları 196
Golubacz 89
Gomorre 218
Gothlans 217
Gouda 55
Grandvillars 40
Grantville 296

Grek 94
— imparatorluğu 97
Gruthuyse kütüphanesi 96
Guevres (=Gesvres) 30, 198
Guillaume 120
Gümülcine 36, 37
güneşte kurutulmuş az et 39
Güney Slavlar 46
Guta yönetimi 74
Guuta 73
Guyen dükalığı
Guyenne dükalığı 11, 48, 101
Gyon 211

Habeşistan 33, 93, 210, 211
Habil, Kara Yülük'ün oğlu 71
Hac seferi 104
Haç sancağı 306
Haçlı seferi 12
Hacı Barak 19, 29, 31
Hainault 101
Hainaut savaşı 50
Hakluyt 45
Hakluyt'un seyahatnâmeler dizisi 15
Halep 19, 66, 77, 80, 128, 155
— valisi 78
— yakınları 102
— yolu 162
— yönetimi 73, 77, 83
Halic 33
Halil bey 84
Halil ed-Dahiri 74
halkı Rum 32
halı 27
Hama kasabası 19
Hamah şehri 76
Hamah yönetimi 73, 76, 77
Hamam 21
Hamant 158, 162, 165
Hamid beyi 79
Hamos 154, 157, 158
Hamza Paşa 17, 30, 32, 88, 89, 197, 203
han 29, 114
Hanya yolu 307
harem 32
Harput 83, 84
Hasan, sultan 91
hastaneler 31
Hatemiler 78
hatıra defteri 298
Haulbourdin senyörü 56
havari 103
Havran yönetimi 73
Hayaldoula, Hayaldula *bakınız* Abdullah
Hebron 17, 74
Hecin develeri 78, 269
Helena, azize 92, 105, 223
Hermenin 109
Herode, kral 109
Hexamilos 85
Heyd, M. 46
Hıristiyan ordusu 69
hıristiyan 31
— esirler 31
— şehri 163
— hükümdarı 270
Hırvat -lar 261, 262, 269, 304
— despotu 262, 263, 264
— şehri 106
— senyörü 300
Hırvatistan 106, 248, 256, 258, 260, 274, 301, 304
— despotu 304
Hırvatistan ülkesi 263, 304
Hicaz 65
Hind Okyanusu 73

Hint baharatı 75
Hint Denizi 73
Hipodrom 93
Hisn el-Ekrad 75
Hisn el-Fedaviye 77
Hisn-Celil kalesi 75
Hisn-Mansur vilayetleri 83
Histoire de Charles VII 46
Hoca Barak 18, 146, 148, 153, 161, 177, 194, 196, 199
Hoca Barak 92
Hollanda 50, 101
Homs 19
Hothe Bon 124
Houltz 282
Hoyarbarach, Hoyarbarak *bakınız* Hoca Barak
Hoyarbarak kafilesi 198
Hulâgu 71
Humus ipeklileri 75
Huniade, Jean 87
Hunin 75
Husban 75
Hussite 288
Hükümdar 240, 244, 245, 268, 270
Hünkâr 242, 245, 246, 247, 248, 249, 250, 251, 256, 258
Hüseyin, Ali'nin oğlu 75

Ilgın 28
Ilıca 37
Imbros *bakınız* İmroz
Innocent 105, 109
Institut de France 43
Irak 66
Iustinianos bazilikası 97

İbn Tulun camii 70
İlboğa, Halep valisi, emir 83
İbrahim, Edhem oğlu 75
İbrahim, peygamber 144, 218
İbrahim Bey, Karamanoğlu 15, 27, 28, 77, 80, 81, 82, 93
İbrahim Larende, sultan 80
imaret 31
imarethane 201
imparatoriçe 227
imparator 226, 270, 276, 279, 280, 286
imparator sarayı 220
inci 31, 202
ipekli kumaş 31, 202
İmparator 64, 227
İmroz 85
İnal el-Cekemi, emir 68, 70, 71
İnal Tar 69
İnal Türkmenleri 66
İncil 69
İngilizler 274
İngiltere 65, 271, 305
İpsala 232
— yakınları 307
İran 77, 144
İsa bey 81
İsa, peygamber 103, 106, 108, 109, 131, 134, 136, 212, 213, 218, 223, 307, 309, 108, 109, 119, 120, 126, 130, 169, 209, 223, 224, 266, 282, 309
İshak Bey 27, 81, 91, 114, 258
İshaklı 29
İskender, Kara Yusuf'un oğlu 71
İskenderiye 68, 125, 210, 213
— rıhtımı 69
— körfezi 20
İskoçya 305
İsmaili 77
İspanya 210, 285

İspanyol 32, 93, 204
— esiri 32
İstalache 257
İstanbul 12, 32
İstanbul - Edirne arası 35
İstanbul'un Fethi 14
İsviçre 64
İtalya 87, 102
İtalyan 95, 169
İtalyan askeri 89
İtalyanca 20, 148, 197, 198, 245
191
İtalyan Benedic de Fourlino (=Benedetto Folco da Forli) 34
İvriz 22
İzmid 32, 205

Jaccobite 109
Jacques, messire 290, 292, 293
Jaffe 107, 108
Jangibatzar *bakınız* Yenipazar
Janus, Kıbrıs kralı 67, 69, 70, 73, 82
Jarre 106
Javir 286
Jean, Foix kontu 49
Jean, kral 82
Jehan, Dük 268
Jehan, messire 304, 305, 309
Jehon *bakınız*, Ceyhan
Jennes 200
Jerişo 73
Jiracek, M. 15, 47
Johnes, M. Thomas 44

Kabil 153
Kadmus 75
kadırga 261
Kafr Kana 74
Kahire 17, 66, 67, 68, 69, 71, 77, 78, 79, 80, 81, 83, 84, 112, 129, 142, 145, 151, 210, 211
— kalesi 78
— kapıları 72
— valisi Ömer İbn Seyfa 71
Kakun 79
Kalaat er-Rum 77
kalkan 268, 269, 293
Kalogiros 223
Kandia 85
Kantakuzenes ailesi 92
Kantakuzenes, Irene 92
Kara Deniz 206
Kara Yülük 71
Kara Yusuf 66
kara kaya 195
kara taş 29
Karaca 83, 84
Karadeniz 85, 258, 289
— çevresi 217
— sahili 88
Karahisar 29, 79
Karak 74
— kalesi 73
— Nuh kasabası 75
— yönetimi 73
Karaman 11, 18, 22, 79, 80, 181, 184, 191
— Bey 23, 27, 28, 77, 79, 82, 87, 167, 169, 170, 179, 180, 190, 192
— beyliği 23, 77, 80, 81, 154, 178
— hükümdarı 93
— ülkesi 146, 179, 180, 185, 188, 190, 191, 192, 194, 195
Karamanlı 18
Karamanoğlu 20, 80
— hanedanı 79
Karamürsel 32

Karassar 194, 195
Karasu 36, 37
Karkar 77
— kalesi 80
kaşağı 265
Katalon 33, 35
— tüccarları 78
Katalonya -lı, lar 66, 151, 124, 125, 142, 151, 214, 226, 231, 301, 305
— korsanlar 72
— tüccar 214, 226
Katherine 112
Katia 79
Katolik Kilisesi 92
— inancı 114
Kaymak 199
Kayseriye 79, 80
kayık 31
kazasker 249
keçe örtülü yuvarlak çadırlar 20
Kefalonya dükü 248
Kefe 86, 148
— limanı 152
Kefeli bir yahudi 18
Kepenek 265
kervan reisi 193
kervansaray 20, 30, 169
Kesruan sahili 76
Kıbrıs 16, 66, 67, 69, 71, 76, 83, 107, 177, 181, 183, 185
— ahalisi 83
— elçileri 23
— kralı 23, 27, 28, 68, 69, 81, 93, 177, 182, 183, 186, 187, 189, 190, 193
— limanı 66
— seferleri 72
kılıç 39
Kırım 66, 86, 148, 152
kısa saplı gürz 39
Kızıl Deniz 73
Kidr 72
Kilikya 80, 84
— kıyıları 77
kilise 37, 86, 87
Konsil toplantısı 295
Konstantinopolis 41, 47, 85, 86, 87, 89, 90, 93, 97, 203, 204, 205, 214, 215, 216, 217, 223, 225, 226, 228, 229, 230, 271, 299, 302, 307
— ahalisi 87
— şehri 214, 217, 226, 227
— körfezi 206
— surları 89
Konstantinos 34, 87, 105, 221, 223
Konstanz 40
Konya 23, 28, 29, 79, 80, 81, 184, 190, 193, 194, 195
— valisi 80
Korintos berzahı 85
Korkene 177
Korkmaz, emir 71
korno 52
Kosova 87
koyun paçası 29
kraliyet divanı 243
— tacı 70
Kralın yeğeni 68
39
Krusevacz, Kruşevaç 89, 91, 92
Kubbet us-Sahra 97
Küçük Asya 79, 83, 84, 85
— ipeklileri 75
Kudüs 11, 17, 41, 74, 97, 101, 102, 105, 108, 109, 111, 113, 116, 118, 119, 120, 126, 141, 152, 182, 194, 213, 216, 221, 224, 274, 303
— valisi 119
Kuharayşust 191
Kuharaynik 191

kukeleta 283
Kulpin 91
kumandan 240
Kur'an 94
Kura kasabası 76
Kuran 40
Kutluboğa 69
Kutsal Kitap 136
— Konsil 294
— Mezar 109
— Ruh 212
— Topraklar 44, 107, 216, 300, 302, 303, 309
— İmparatorluk 101
Kutup yıldızı 180
Kütahya 29, 30, 84, 85, 93
Kütahya - Bursa yolu 31

L'Allemand, Frère Brochard 42, 64, 96
L'Ecluse 51, 56
L'Escault ırmağı 62
L'Escaut geçidi 57, 60
L'Évêque, Mussy 13, 96, 297
Laborde markisi 47
Laborde, Marquis Leon de (1807 - 1869) 15
Ladislas 87
Laing, Sanse de La, messire 110, 117, 120, 151
lâl rengi 244
Landsberg 40
Lannoy, Guillebert de, messire 41, 296
Lansperch 292
Laon 54
lâpa 39
Lapseki 88
Larende *bakınız*, Karaman
Larnaka 68, 82
Lartt 56
Latakieh 75
Latin Kilise 86
— kralları 86
latince 298
Latrie, M. de Mas 45
Laufenburg 40
Laurens Sanranze 159
Laurent, aziz 218
Lausemberg 294
Layaste 168
— körfezi 168
Lazarevitch, Etienne 91
Lazare 108
Lecun 73
Lefkoşe 28
Legrand, M. 43, 44
Lembourg 101
Lemnos 85, 87
Lenguo 205
Leontarios, Demetrios Laskaris 86, 88
Lesseres *bakınız*, Serez
Leve 180, 181
Ligne, Guillaume de 110
Ligne, messire Michiel de 110
Ligny kontu 53
Lille 13, 48, 63, 65, 95, 298, 303
Limasol 67, 68, 83
— valisi 67
Limni 85, 87
Lins 290
Lod 79
Lombardie 267
Lombardiya 270
Lorraine sınır kenti 297
Lothier dükü 101
Loys kontu 61
Lubeux 48
Lusinyan, Leon 79

Lübnan 67
Lüleburgaz 35, 230
Lyon 296

Maarat en-Numan 77
Macar - lar 12, 39, 256, 264, 270, 279, 288
— florini 276
— imparatoru 209
— krallığı 209, 249, 278, 287
— kralı 260, 262, 278
— savaşı 30
— senyörü 283
Macaristan 41, 87, 90, 94, 198, 263, 264, 276, 280, 282, 287, 288, 289, 300, 301
— büyük kontu 279
— krallığı 94, 248, 256, 280
— seferi 253
Macry (=Megri) 36, 233
Magaret el Assad 76
Magnoly 248
Magrip -liler 130, 133, 138, 142, 144, 145, 148, 151, 177, 240
— dili 143
— gemisi 143
Magripli, Sultan 142
Magussa 183
Mailly-la-Ville 51
Mailly-le-Chastel 51
Makedonya - lılar 251, 252, 257, 269, 274
— Rumları 264
Makrizi 82
Maks 70
Malatestes senyörlüğü 104
Malatya 66, 83, 84
Malins senyörü 101
Mamines 292
Manuel, imparator 85, 87, 89
Maraş 83
Marcigny-les-Nonnains 52
Maria Komnenos 93
Marisse 230
Marisse ırmağı 231, 232, 237, 238, 251, 252
— vadisi 233
Markab 75
— kalesi 66
marrons 102
Marsan vikontu 48
Marteban 75
Martin 104
Martorf 292
Mas-Latrie, Kıbrıs tarihi uzmanı 15
Matelin senyörü 232
Mathico senyörü 261, 278
Matico 264
Matkovich, M., Agram Akademisi üyesi 15, 46
Medine 144
Mehmed, Memluklu, çerkes 28, 80, 192
Mehmed Bey, Dulkadiroğlu 80
Mehmed Bey, Karamanoğlu 80, 81
Mehmed, Sultan 84, 87, 90, 91
Meindelahan 292
Mekke 17, 92, 143, 144, 145, 154, 160, 197, 199
— haccı 199
Melch 289
Melek Cebrail 135
Melik ad-Dahir Çakmak, Sultan 84
Melik ed-Dahir Barkuk 66, 78
Melik el-Aziz Yusuf 72
Melik el-Eşref, Seyfeddin Abul Nasır Baybars 65
Melik el-Muayyed Şeyh el Mahmudi 66, 80
Melik el-Muayyed Şeyh, sultan 84

Melik el-Mueyyed Şeyh, sultan 76
Melik el-Umera 76
Melik en-Nasir, sultan 83
Melik en-Nasır Ferac 66
Melik es-Salih Muhammed 66
Melk 40
Mély, M.de 97
Memmingen 40
Memlûk 19, 23, 93, 155, 159, 161, 162, 163, 167, 173, 176, 178, 180, 181, 183, 184, 192
— hanedanı 65
— sultanları 76
— Sultanı 17, 20, 22
— sınıfı 66
Menteşe beyi 79, 87
Meriç 35, 36, 307
Merspoch 293
Meryamana 135, 120, 121, 149, 151, 223, 306
Mescid el-Aksa 97
Mesembria 85
Mételin 85
Meydan 70
meyva 39
Michel de Ligne 120
Midilli adası 85
— beyi 36
Miélot, Jehan 13, 42, 64, 65, 95, 303
Milano 34, 47, 90, 103, 206, 279
— dukası 32
— dükü 86, 93, 103, 209, 227, 236, 242, 248, 249, 280, 287
— dükü Philippe-Marie Visconti 47
— elçisi 35, 37, 245, 287
Milanolular 56
Mindelheim 40
Mingrelins 217
Minteh 74
Misiat 77
Misis 21
Misses 128, 172, 173
Missivri-Varna 85
Misterio 35, 229
miğfer 266, 267, 269, 271, 288, 293
Moab eyaleti 73
Modon limanı 16
Monseigneur 209, 285
Mont de Syon kilisesi 119
Mont Poulchan 103
Mont Syon 120
— kilisesi 120
Mont-flascon 103
Montbeliart şehri 40, 297
Montbeliart, kontes 297
Montcastre 289
Monte Sancto 234
Mora 16, 85
Mora despotu 218, 220
Mora senyörlüğü 300
Mora yarımadası 106
Mora 258
Mora ırmağı 39, 256, 257, 263
Moravia ülkesi 282
Mordtman, M. 97
Moritanyalı 118
Moudon 106
Mouldrouf 292
Moğol hükümdarları 71, 77
Muhammed, peygamber 94, 143, 144, 145, 169, 174, 298
— dini 266
— inancı 209
Muhammed, Kelavun'un oğlu Melik en-Nassir 76
Mühldorf 40
Mukbil ed-Devadari konağı 81
Mum Yortusu 226

Munecque 292
Münih 40
Müntz 46
Murad Hoca 68
Murad, Kara Yülük'ün oğlu, emir 71
Murad II, sultan 16, 36, 37, 38, 47, 81, 82, 84, 85, 86, 87, 88, 89, 90, 91, 92, 93, 188, 192, 194, 195, 197, 203, 235
müslüman 30
— Arap 109, 114, 116, 126, 127, 131, 140
müslümanlar 28
Mussi 36, 234
Mustafa Bey 80, 81, 87, 88, 89
Mustafa, Gelibolu 88
Mustafa, sultan 81
Musul 78
Muteylem 79
Myne, Jehan de 146
Mısır -lılar 23, 41, 65, 66, 68, 69, 72, 73, 76, 77, 78, 79, 82, 84, 102, 129, 271
— bayrağı 68
— gemileri 67
— hükümdarları 79
— sahilleri 71
— sultanı 80, 190, 204
Mısırlı birlikler 69
mızrak 271

Nablus 75
Nabuchodonosor 219
Namur şövalyesi 101
Nanchardin 111, 112, 113
Nanuk el-Yeşbedi 69
Napoli 93
— krallığı 73
Napolili 32, 209
Napples, Pietre de 209
Narbonne 125
— gemisi 130
Narlıköy 36
Naschere, Lyon 181
Nasireddin Mehmed bey 84
Nasıra 132
Nasıreddin Mehmed bey 84
Nasırıye 17
Navarre kralı Charles III 49
Nazaret 74, 119
— haccı 121
Nazareth 131, 134, 135, 136, 138, 169
Nebouzan 48
Negre 20, 167
Negrepont 85
Neufport şatosu 57
Nevers kontu 53
Nichodeme 223, 258, 260
Nichomedie *bakınız,* İzmid
Nicolas II 94
Nicosia 69, 70, 83
Niş 39
Nikaria adası 85
— kolu 85
Nike yolu 206
Nikosia 82
Nil 83, 93, 210, 211, 212
— kıyıları 213
Nisce 254, 255
Nissave 254
— nehri 254, 256
Niğde 79
Nompar de Caumont'un seyahatnamesi 41
Nonchardin 120
Notre Dame de Serdenay 149
Nuh, peygamber 75, 124
Nuh Vadisi 124, 132, 157
Nur Sofi 79

Nureddin 78
Nyenuberghe 262

Observance keşişleri 223
Oenos 85
Oens 290
Ok 39
Olempea *bakınız,* Uludağ
Ommınges piskoposluk dairesi 48
ordugâh çadırları 14
Orhan, sultan 90, 91
Orléans 53
Orléans dükü 56, 102
ortodoks hıristiyan 254
Osmanlı -lılar 28, 78, 79, 86, 91
— beyleri 12, 28, 38, 79
— hanedanı 87
— hazinesi 86
— imparatorluğu 90
— padişahı 143, 145
— Sultanı 70
— sınırı 29
— tahtı 88
— İmparatorluğu 80
Ourbin şehri 104
— kontu 104
Oursins kardinali 104

Ömer 72
Ömer camii 97
Ömer İbn Seyfa 72

Padişah 209, 215, 226, 229, 231, 232, 235, 238, 240, 242, 243, 244, 245, 246, 256, 257, 258, 259, 263, 264, 267, 269, 270, 271, 274, 299, 300, 301, 303, 304, 305, 307, 308
— dairesi 243, 246
— Milano dükü 245
Padu 105
Paele 276, 277
— şehri 278, 280
— kulesi 278
paşa 240
Paiser 283
Palailogos, Ioannes VIII, Bizans imparatoru 33
Palaiologos Lakhies, imparator Manuel, 87
Palaiologos, Andronikos 85
Palaiologos, Ioannes, İmparator 85, 86, 87, 93
Palamede 85
palmiye ağaçları 137
palto 265
pamuklu 31
— kumaş 202
Panepot 282
Pantheacrator 222
Papa Hazretleri 301
Parenzo 16
Paris 30, 198
Parvezin, Beyrut'lu 200
Paskalya yortusu 261
Passerot, Anthoine, Kıbrıslı 28, 190, 191
Passot piskoposluk bölgesi 290
Patrik 218
Paule Barberigo 131
Pedra 301
Pelazago, Andrea de 12
Pèlerin geçidi 56
Pellazago, André de, Floransa'lı, messire 299
Pensey 274
Pentecôte yortusu 57

Pera 32, 86, 93, 203, 204, 206, 207, 209, 214, 215, 217, 224, 225
Peritoq 36, 234
perpre 211
Perrin Passerot 183
Pers 128
— diyarı 102, 157, 178, 191
— Körfezi 73
— krallığı 190
— kralı Nuşirevan 83
— ülkesi 128, 163
Pervesin, Jacques 124
Pest 94, 96
peynir 20
Phelipe hazretleri 299
Phelippe 101
Philibert Andrenet 53
Philipopoly 252
Philippe le Bon 11, 12, 16, 33, 47, 49, 50, 51, 52, 55, 56, 58, 60, 64, 94, 95, 96
Phocée 85
Picardie 102
pide 20
Piecenza 103
Piemont ülkesi 102
pişmiş ekmek 39
Pigeonneau, M. 46
Pilate 224
Pinchart, M. Alexandre 46
Pirgasi *bakınız,* Lüleburgaz
Pirot 38, 46
Pirotte şehri 254
Pirrhe bölgesi 231
Pisan'lar Kulesi 97
piyade askeri 299
Po ırmağı 102, 105
Poitiers 54
Pola 16
Polidoire 233
Polle 106
Polonya 41
— kralı 282, 288
Pompée 231
Porsuk çayı 29
Pot, Renier, messire 287
Potandorf, Albrech de, messire 281, 283, 286
potestat 32
Pothières manastırı 40, 96, 297
Potieres 297
— manastırı 40
Poulaine 250
— şövalyesi 270
Praet, M. van 45, 95
Pravişta 36
Prestre Jehan'ın memleketi 32
Preune 291
Priam 233
Priamos, kral 36
Prieur 103
Provins tarzı 159
Prusya 41
— senyörü 278, 282, 288
— süvarileri 90
pullu zırh 272
Purcelle 226
putperestler 213

quart 240
Queullent, Jehan 52
Quhongne *bakınız,* Konya

Raab 40
Raclie *bakınız,* Ereğli
Racz 91
Ragusa kenti 92

Ramazan 169, 190
Ramazan bey 175
Ramazanoğlu 11, 20, 22, 77, 166, 167, 169, 170, 179
Ramedang *bakınız*, Ramazanoğlu
Rames 108, 119, 120
Ramle 17
Ramleh 74
Raphael Doria 85
Ras el-Acuz burnu 68
Rascie 257
Rave 286
Ravenna 16, 104
Ravensburg 40
Ravespourch 292
Reault 105
Recueil des voyages 45
Regnault Knibbe 57
Reinfelden 40
Remigne 104
Restan 19
Rhein nehri 40
Rhône ırmağı 102
Ried 40
Riet 291
Rigori (=Rhegion 34
Rigory 228
Rimini 16
Rin kıyısı 294
— nehri 293, 294
Rinbel 294
Ripelmonde 60
Ristich, M. 15, 46
Rodos 14, 41, 107
Roë, Jehan de la 110, 117, 130
Roechricht, M. 46
Roha 77
Roma 16, 103, 104, 213, 215, 224, 225, 261
— kilisesi 210, 214
— sitesi 103
Romano, M. Giacinto 15, 47
Romanya 214
Rouen 296
Roze 103
Rubempré, Bièvres senyörü Jean de 65
Ruhaniler Meclisi 86, 259
Rum -lar 12, 23, 32, 34, 35, 185, 188, 191, 195, 203, 205, 206, 207, 213, 214, 229, 237, 238, 256, 266, 269
— senyörü 231, 238
— ülkesi 203
Rum ve Türk halkı 38
Rumeli 81, 228, 230, 239, 241, 242, 270, 274, 300, 301, 302, 304, 307, 308
— askerleri 241
— Beylerbeyi 38, 39, 238, 240, 243, 247, 250, 256
— eyaleti 301
— ülkeleri 296
Rumeyleh meydanı 70
Rupelmonde 13, 46, 57
— şatosu 55, 57, 60, 64, 97
Rusya 41

Sabun 31
Sadali 113
Safed eyaleti 74
— valisi İnal ed-Dahiri 66
Safita livası 66
Sahiun 75
Saiette 123
Sain-Jean yortusu 49
Sainct Pierre kilisesi 303
Sainct Polquin 288
Saint - Martin, Louis Vivien de (1802 - 1897) 15

Saint Ange, Monsieur Cardinale de, elçi 295
Saint Basile 191
Saint Georges, Monseigneur 108, 274
Saint Jean kilisesi 108
Saint Jean-Baptiste 109
Saint Jeorge 126
Saint Paul 126, 127, 277
Saint Pierre 135, 139
— kilisesi 13
Saint-Abraham 114
Saint-Apostole 224
Saint-Bertran-de-Comminges 48
Saint-Bris 51
Saint-George kilisesi 221
— kanalı 203
Saint-Georges'un Kolu 206, 214
Saint-Martin, M. Vivien de 45, 56
Saint-Pierre kilisesi 65, 95
Saint-Pol'ün gayri meşru oğlu Jean, Saint-Omer ile Calais 56
Saint-Sépulcre kilisesi 97, 109, 112
Sainte Barbe 130
Sainte-Croix 109
Sainte-Katherine 111, 116, 117
Sainte-Marie-des-Bois 52
Sainte-Vehme mahkemesi 94
Saka burnu 36
Sakız adası 85
Salehiye 79
Salerne 104
Salih bey 84
Salins 101
Salubrie, Salubria, *bakınız*, Silivri
Samandra adası 233
Samar ağacı 118
Samarie bahçeleri 139
Samathrace 85
Samathraki adalarını 85
Sanameyn 79
Sanse, messire 124, 125, 130
Sanson le Fort 115
Saray dairesi 249
Sarazen 192
Sarkad kalesi 75
Sarrasins 116
Saruca paşa 91
Saruhan beyi 79
sarık 37
Sava 260, 263
Sava nehri 261, 262
Savoie ülkesi 102
Savoie, monsieur de 182
Sayda 66, 75, 76, 78, 132, 133
Sayet şehri 132, 133
Sazlıdere ovası 88
Sceine 291
Sceine ırmağı 291
Schaffhausen, 40
Schayes, M. 47
Schefer, Ch. 15, 16, 36
Sebenich 106
Segading şehri 275, 276
Seil kontu 259
Seillaz, Guillaume de 297
Selânik 85, 89, 90, 209
Selçuklu İmparatorluğu 82, 84
Selimiye 77
Selman-ı Farsi 74
Semenderek adası 85
Semendria 92
Semendria şehri 92
Semerkand 75
Senich 281
Senys dağı 102
serdar 240
Serez 35, 231, 234, 236, 259
Serventikâr kalesi 20

Seydişehir 79
Seyfeddin el Arslani, emir 76
Seyfeddin Tatar 66
Seyfeddin, emir 76
Seyyid Buhari, emir 89, 90
Sırbistan 89, 91, 92, 256, 257, 258, 259, 262, 264, 304
— devletleri 92
— ülkesi 257
Sırp -lar 39, 248, 269
— despotu 241, 255, 256, 258
— elçisi 248
— sınırı 39
— şehri 91
Sigemond, Romme, imparator 209, 248, 270, 277, 280
Sigismond 91, 94, 103
silâh 39
Silifke 79
Silivri 34, 35, 85, 226, 229, 233
Simeon 106
Simmonet 111
Simon 120
Sinan bey 91, 256, 257, 258, 263
Sinan Paşa 39
Sis 77
Slankamen 91
Slovenyalılar 269
Sodome 218
Sofya 38, 248, 250, 253, 254, 304
Sone, Chalon sur la 298
Soranzo, Lorenzo 19
Souave ülkesi 292
Sour 133
Stein 40
Subeybeh 75
Sudan 32
Sukhariye hanı 17
Sultandağı 29
Sur 122, 133, 134
Sur şehri 74, 133, 134
Surgadiroly 19, 178
Suriye 11, 17, 65, 66, 71, 72, 73, 76, 77, 78, 79, 82, 102, 124, 125, 128, 129, 142, 143, 147, 151, 155, 164, 165, 169, 178
— başkenti 92
— birlikleri 70
— genel valisi 84
— kıyıları 41, 67
— seyahati 92
Sülün Şenliği 42
Sülün Yortusu 63
Sürre emini 18
süvari askeri 240
Symon 120
Szatmar 91
Szcereni kalesi 90
Szegedin 40

Şam 17, 18, 66, 68, 71, 74, 75, 76, 78, 92, 94, 96, 97, 124, 125, 127, 129, 130, 132, 142, 143, 145, 147, 149, 151, 153, 155, 182, 198, 202, 297
— Atabeyi Çarkutlu 18
— civarı 78
— çarşısı 75
— dağları 67
— valisi 80, 152
— valisi Cani 66
— yönetimi 73
— 124
— 'daki Venedikliler kilisesi 298
şarap 31
şeker kellesi 23
Şekif-Arnun 75
Şeria ırmağı 108
Şeyh ül-Cebel 77

Şeyzer 74, 79
Şien ırmağı 67, 75, 76
şişde kızartılan kebap 31
Şobek kalesi 74

Tafas 79
Tagriberdi el-Mahmudi 68, 70
Tagriberdi, Kıbrıs kralı, emir 69
Tarante prensi 73, 142, 151
Tarsus 22, 77, 80, 169, 170, 176, 181, 188, 189, 190
Tarsus şehri 77, 176, 177
taşlar 31
Tatar 66, 128, 144, 239
— emirleri 66, 80
— fatihi 74
— tipi 38
tatarca 148
Tağriberd, Benesna valisi Kesrava'nın oğlu 66
Tenedos *bakınız*, Bozcaada
Terkos 85
Terrant, Jean de 53
Terso 176
Tesalya sınırları 304
Thabariye kenti 137
— sitesi 137
Thabarye gölü 139
Thabor, Tabor, 132
— dağı 17, 151, 136, 137, 138
Thassos, Taşoz adası 85
Theologos Korax 87
Therso *bakınız*, Tarsus
Thessale savaşı 231, 236
Thoisy, Joffroy de 110, 130
Thomas Kantakuzen 92
Thurin 102
Thyate 286
Timur 77
Timurbek, Halep valisi 77
Timurlenk 71, 74, 76, 77, 80, 84, 127, 128, 129, 158, 191
Ting 292
tirkeş 39
Tisce ırmağı 275
Togan dağı 89
Topographie de Constantinople 97
Torino 16
Toroslar 22
Torzelo, Giovanni de 12
Torzelo, Jehan, messire 95, 299, 303, 304, 38, 309
Toulonjon, Andrieu de, messire 110, 117, 119
Toulouse 11
Toulouse yüksek mahkemesi 48
Tournay piskoposu 53, 60
Tous les Saints 177
Toyson 298
Trablus 68, 151
— limanı 143
Trablus-u Şam 66, 68, 74, 75
Trabzon imparatoru 218
— Ioannes Komnenos 91, 92
— prensesi 33
Trajanopoly şehri 237
Trakya kıyısı 36
Transfiguration mucizesi 136
Transilvanya 90, 278
Trousset, messire Jacques 284, 285, 288, 290, 291, 292
Troya 198
Tugosela-Blanche bölgesi 48
Tuna 89, 92, 239, 250, 253, 257, 261, 263, 264, 276, 286, 288, 301
— kıyısı 277, 289, 300
— nehri 261, 263, 270, 274, 276, 277, 286, 287, 289, 290, 300

— Prensliklerini, 41
Tunca ırmağı 91
Tunus kralı 70
Tur şehirleri 91
Tur-u Sina 120, 132, 134, 136
Türk -ler 12, 30, 31, 32, 33, 36, 39, 47, 87, 89, 91, 93, 94, 144, 148, 151, 153, 154, 161, 162, 160, 169, 174, 186, 197, 199, 200, 203, 205, 206, 207, 209, 213, 214, 219, 221, 225, 226, 227, 228, 229, 230, 231, 233, 235, 236, 238, 250, 251, 252, 253, 254, 255, 256, 258, 259, 263, 264, 265, 266, 267, 268, 269, 270, 271, 272, 273, 274, 278, 279, 288, 300, 301, 302, 304, 305, 306, 307, 308, 309,
— halısı 205
— hükümdarı 203, 214, 215, 245, 248, 250, 268
— işi 153, 159
— kadını 143
— kadırgaları 14
— köle 197
— Padişahı 248, 309
— sultanı 197
— tebaası 241
— valisi 197
Türkçe 148
Türkiye 190, 214, 221, 239, 240, 241, 242, 302, 303
Türklerin dini 209
Türklerin savaş usullerini 40
Türkmen 20, 22, 76, 83, 154, 155, 162, 163, 164, 165, 166, 170, 171, 172, 173, 175, 176, 177, 180, 181, 190, 194
— beyi 171, 190
— birliği 69
— çadırları 20, 170
— kabileleri 77, 79, 83, 84
— reisi 20
— ülkesi 164, 167, 169, 170, 176, 190
Türkmenler 19, 20, 21, 76, 77, 80, 93, 159, 168
— ülkesi 177, 180
Türkmenistan 128
Turu Sina dağı 111
Tuzla 32

Ula 74
Ulubad çayı 88
Uludağ 31, 200
un 39
Urfa 71
Uzak-Doğu malları 73
Uzar 77

Ürdün nehri 137, 140
Üsküdar 32, 33, 85, 94, 206, 213
üzengi 266
üzüm 20, 39

Vaftizci Yahya 109, 114
Valse şehri 289
Valse senyörü 290, 293
Valse, madam de 291
Valse, Monseigneur de 284, 288, 290, 291
Varna 87
Vauldrey, Pierre de 50, 110, 117
Vaze 57
Venedik -liler 16, 30, 35, 41, 73, 85, 86, 90, 104, 105, 106, 120, 121, 124, 125, 131, 134, 145, 151, 159, 198, 209, 214, 222, 223, 225, 226, 231, 301
— camları 105
— Cumhuriyeti 72
— dükası 187, 250

— şehri 105
— gemileri 225
— kenti 105
— konsolosluğu 94
— konsolosu Morosi 72
— sahil şehri 105
— Senatosu 73
— senyörlüğü 106
— yönetimi 105
Venedikliler kilisesi 97
Verchet 275
Verrade 79
Vesoul 40
Vézelay 51
vezir 240
vezir paşa 240
Vezou 297
Vidinc 300, 301, 302, 304
Vidinc şehri 300
Vieil-Chastel şatosu 11, 50
Vieil-Chastel senyörü 101, 303
Vilagos şehirleri 91
Ville Neufve 40, 297
Vira (=Ferecik) 37, 237
vire 23
Visconte, Jehan *bakınız*, Visconti, Giovanni
Visconti, Giovanni 32, 34, 227, 250
Visen, Jehan de 53
Viterbe 103
Viyana 12, 40, 94, 280, 287, 288, 289, 291, 298
Vlad 90
Vyra 238

Waast ülkesi 61
Waldburg 40
Waldshut 40
Walpourch 292, 293
Walsee 40, 94
Walsquot 294
Wast ülkesi 60
Wavrin, Sire de 12
Willerval 296
Williams, M. John Hanbury 44
Wright, M. Thomas 44

Xanthi (=Eskice Karasu=İskeçe) 37
Xil, kont 281, 293

Yafa 11, 16, 17, 65, 73, 120, 121, 126
Yahudi -ler 131, 207, 245, 277
Yahya, aziz 109
Yakub bey, Alem Şah'ın oğlu 84, 85, 180
Yakub, peygamber 114, 139
Yakub'un köprüsü 140
Yeşbek 68
Yeni Foça 89
Yenice Karasu 37
Yeniçeri 304
Yeniköy 36
Yenipazar 36, 37, 235, 236
yoğurt 20, 39
Ypsala (=İpsala 36
Ysmour 254
yufka 20
Yunan azizleri 224
— şapkaları 219
— kanunları 252
— Kilise'si 86
— tarzı 213
Yunanistan 226, 251, 274, 301
— beyi 238
— ülkesi 70

Yunanlılar 161, 216, 233, 234
Yunanlıların Quhongnopoly 184
Yusuf 74, 90

Zabart 189
Zacharie 109
Zagora 301
zahire pazarı 276
Zambry 35, 230
Zara 16
Zebdani kasabası 75
Zeeland 101
Zekeriya 109
zerdeva kürkü 198
Zeyneddin Karaca, Dulkadiroğlu 83
zeytinyağlı havyar 31
zırhlı gömlek 266, 269, 271, 288
— neferler 272
Zigues 217
zilhicce ayı 72
Zizeh 74
Zübde-i Keşf il-Memalik yazarı 74
Zueyleh 71
Zulkadiroğlu 19

Doğu seyahatinden döndüğünden 24 yıl sonra *Denizaşırı seyahat (=Le voyage d'Qutremer)* başlığı ile yazılan hatıralarında Bertrandon, evvelce aldığı notlardan faydalanmış ve bunları bir kâtibe yazdırmıştır. Bu elyazmadaki minyatür ise, tamamen bir Batı Avrupa şehri görünüşünde olarak İstanbul'u tasvir etmektedir. O sırada şehri Türkler tarafından fethi aktüalite olduğundan, arka kapakta bulunan minyatürde, bu olay canlandırılmış ve şehrin dışında Türk kuvvetlerinin ordugâh çadırları belirtilmiştir. Minyatürün en ilgi çekici hususları, Türk kadırgalarının Galata sırtlarından aşırılışı ile Halic'in ucunda Türkler tarafından yapılan fıçılı köprüdür.

Bertrandon, bir hacı gibi doğuya gitmiş, fakat gizli ajan olarak görevlendirildiğinden İslâm devlet ve beyliklerinin başlıcalarını dolaşarak karayolundan geri dönmüştü. O çağda son derece de güç olan bu uzun seyahatin esas gayesi, Türklerin politik durumlarını yerinde incelemek, Philippe le Bon'un yapmağı tasarladığı bir Haçlı seferi için zemini yoklamaktı. Bertrandon, bir ajandır, fakat içinde yaşadığı milleti iyi tanımağa çalışan, onun iyi taraflarını, meziyetlerini, başarı sebeplerini de görmesini, takdir etmesini bilen bir insandır. Bertrandon, 1432 yılında Venedik'ten bir gemi ile Akdeniz'e açılarak Yafa'ya çıkar,

Kudüs'e, buradan da çevredeki kutsal yerlere gider, fakat hıristiyanlığın kutsal yerlerine ziyaret görüntüsündeki hac seyahatinin devamı, tamamen diplomatik bir mahiyet alır. Seyyah, Suriye'ye oradan Anadolu'ya çıkar, boydan boya Ramazanoğulları, Karamanoğulları, ve Osmanoğulları beyliklerinin topr rından geçtikten sonra nihayet, henüz Bi İmparatorluğu elinde olan İstanbul'a Burada biraz kaldıktan sonra 23 ocak 14 yola çıkar. Edirne ve çevresinde hayli d tıktan sonra, Filibe, Belgrad, Buda ve Viya uğrayarak yurduna döner.

Prof. Dr. Semavi